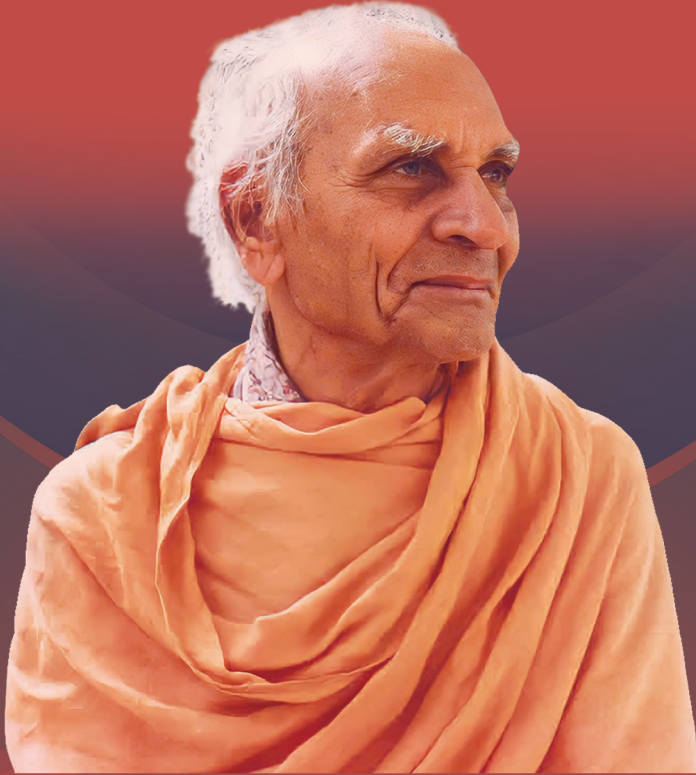

॥ हरिः ॐ ॥

पूज्य भाईश्री नंदुभाईने

जिवनअंजलि

પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈને

જીવનઅંજલિ

સંકલન

સદ્ગત શ્રી બાબુભાઈ રામી, અમદાવાદ
શ્રી સમીરભાઈ કીકાભાઈ પટેલ, યુ.એસ.એ.

હરિ:ૐ આશ્રમ પ્રકાશન, સુરત

❑ **પ્રકાશક:**

હરિ:ૐ આશ્રમ,
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૮૫ ૦૦૫.
Email: hariommota1@gmail.com
Website: www.hariommota.org
Mobile: +91 97277 33400

❑ **© હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત, નરિયાદ**

❑ **ISBN: 978-81-972237-8-5**

❑ **મુદ્રણશુદ્ધિ: જયંતીભાઈ જાની**

❑ **આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત**
પ્રથમ ૨૦૨૪ ૫૦૦

❑ **પૃષ્ઠ: ૧૬ + ૪૦૦ = ૪૧૬**

❑ **કિંમત: રૂ. ૫૦ /-**

❑ **પ્રાપ્તિસ્થાન:**

- (૧) હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત-૩૮૫ ૦૦૫
(૨) હરિ:ૐ આશ્રમ, નરિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧

❑ **મુદ્રક:**

સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.

સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન: (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

બાળપણથી માતાપિતાના સંગે પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સંપર્ક પામનાર,

જીવનના દરેક તબક્કે ભાઈશ્રી નંદુભાઈ પ્રત્યે

અનન્ય શ્રદ્ધા અને શરણાગત ભાવ ધરાવનાર,

આશ્રમ પ્રત્યે મૂક સેવાભાવ ધરાવનાર

શ્રી રવિભાઈ સુરેશચંદ્ર સોપારીવાળા

અને તેમના લઘુબંધુ

શ્રી ચિંતનભાઈ સુરેશચંદ્ર સોપારીવાળા

તરફથી તેમનાં વડીલ દાદાદાદી

સદ્ગત શ્રી ફૂલચંદદાસ છગનલાલ સોપારીવાળા

અને

સદ્ગત શ્રીમતી કપિલાબહેન ફૂલચંદદાસ સોપારીવાળાનાં

સ્મરણાર્થે

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી ભાઈશ્રી નંદુભાઈ સાથે

સ્વજનોના અનુભવનું પુસ્તક

‘જીવનઅંજલિ’ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન આદરપૂર્વક

અમો સમર્પણ કરીએ છીએ.

તા.૧૭-૦૪-૨૦૨૪

રામનવમી, સંવત ૨૦૮૦

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિઃઐ ॥

કીર્તિ કેરાં કોટડાં, રાખ્યાં નવ રહંત
કીર્તિ !! કીર્તિનું શું મહત્ત્વ....? શૂન્ય.

• • •

પૂજ્ય મોટામાં બધું જ આવી ગયું,
મારી મોટાઈ શૂન્ય છે.
મોટાઈ છે તે,
મને ઘડનારાંઓની છે.

– પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ શાહ

॥ હરિ:ૐ ॥

સંપાદકના બે બોલ

પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રવ્યવહારમાં શ્રી નંદુભાઈ અને શ્રી ઝીણાકાકાનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. તેઓ બન્નેના નિમિત્તનો કાર્યપ્રદેશ, કાર્યફલક જુદો જુદો, પણ જીવનસાધનાનું લક્ષ્ય એક જ હતું. તે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાના આશ્રયમાં જ સમર્પિત રહેવું.’ તેથી જ તેઓ બન્નેને ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાની’ દિવ્ય ચેતનાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ. તેઓના સંગે સ્વજન સમુદાયે રોજિંદા જીવનમાં આવતી ‘આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિઓ તેમ જ આધ્યાત્મિક વિકાસના માર્ગે યોગ્ય માર્ગદર્શન અનુભવેલ છે.

સમર્થોમાં શિરોમણિ, ચેતનાનિષ્ઠ, આપણા સૌના સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટાની તમામ આજ્ઞાઓનું દિલથી, હૃદયપૂર્વક, નિષ્ઠાપૂર્વક, ભક્તિભાવપૂર્વક પાલન કરીને અને આજના પ્રપંચકાળમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અખંડ રાજીપો અને સંતોષ મેળવનાર શ્રી ઝીણાકાકા અને શ્રી નંદુભાઈ જેવી વિરલ વિભૂતિઓ મળવી દુર્લભ છે.

શ્રી નંદુભાઈ (પૂજ્ય ભાઈ) અને શ્રી ઝીણાકાકાના જીવન જિજ્ઞાસુઓ, મુમુક્ષો, સાધકો માટે અનુકરણીય-દીવાદાંડી સમાન છે.

શ્રી બાબુભાઈ રામીનો તીવ્ર ભાવ હતો કે પૂજ્ય ભાઈ વિશે એક માહિતીસભર પુસ્તક ઉપલબ્ધ થાય. આ અંગે અમારે અવારનવાર રૂબરૂમાં મળવાનું થતું. ત્યાર બાદ ‘હરિભાવ’ના માધ્યમ થકી અને સ્વજનોને અંગત વિનંતી થકી જે માહિતીઓ પ્રાપ્ત થઈ, તે આ પુસ્તક સ્વરૂપે રજૂ કરી છે. આ સંગ્રહ હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતને સુપરત કરતાં તેઓ આ પ્રકાશન કરી રહ્યા છે, તેનો આનંદ છે.

શ્રી નંદુભાઈની વાતો અક્ષરદેહમાં ચિરંજીવ છે, જે સ્વજનો સમક્ષ મૂકવાનો નમ્ર પ્રયાસ કર્યો છે. — સમીરભાઈ પટેલ

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

श्री नंदुत्माईनो जन्म जेडा जिल्लाना महेमदावाढमां वाघज्जनी पोणमां संवत १८६१, आसो सुढ पांयम, पांयमा नोरते गुरुवार ता.१३-१०-१८०४ना रोज थयो હતો. पिता ભોગીલાલ અને માતા જેઠીબાનું બીજું સંતાન. ભક્તિપરાયણ, પારિવારિક વાતાવરણમાં ઊછરેલા શ્રી નંદુભાઈએ ૧૯૨૨-૨૩માં પ્રિવિયસ કોલેજમાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ અભ્યાસ છોડીને ધન ઉપાર્જન અર્થે મુંબઈ પ્રયાણ કર્યું અને ઝવેરીબજારમાં નોકરી લીધી. સદ્ભાવના, પ્રમાણિકતા અને ઉદ્યમી પાસાંઓ થકી માત્ર ૧૯ વર્ષની ઉંમરે હીરો ઝળહળી ઊઠ્યો અને ઝવેરીબજારના મોટા વેપારીએ, પેરીસ-ફાંસમાં આવેલ પોતાની શાખાનું સંચાલન કરવા તેમને ૧૯૨૪માં પેરીસ મોકલ્યા ત્યારથી વ્યાપારના અનુભવની શરૂઆત થઈ. વર્ષ ૧૯૨૯માં સ્વદેશ પરત આવીને મામા ગોપાલદાસ સાથે તે જ વર્ષમાં 'એન. ગોપાલદાસ એન્ડ કંપની'ની ત્રિચિનાપલ્લી, તામિલનાડુમાં સ્થાપના કરી. મામા-ભાણેજે ભાગીદારીમાં હીરા ઝવેરાતના વ્યાપારની શરૂઆત કરી. સદ્ગુણોના ભાથામાં ઉત્સાહ, ધગશ, બાહોશી અને સખત પરિશ્રમનો ઉમેરો થયો. તેઓ હંમેશાં ગ્રાહકનું હિત જોતા અને ગ્રાહકને સાચી સલાહ આપતા. વ્યાપારમાં અનેરી પ્રગતિ થઈ અને પ્રમાણિકતામાં અવ્વલ પેઢીની શાખ ગામોગામ રોશન થઈ.

૧૯૩૦માં કાંતાબહેન સાથે લગ્ન થયાં. ૧૯૨૯-૧૯૩૯ના દાયકામાં વ્યાપારના વિસ્તરણ સાથે ખૂબ પ્રગતિ કરી અને સર્વાંગી સમૃદ્ધ થયા. પત્ની સાથે સમગ્ર ભારત અને પરદેશનાં કેટલાંક સ્થળોનો

પ્રવાસ કર્યો. ૧૯૩૯માં પુત્ર સિદ્ધાર્થનો જન્મ થયો. ભૌતિક જગતની સર્વ સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ પછી પણ અંદર માંહ્યલામાં અધૂરપ હતી, કાંઈક ખૂટતું હતું. મહાત્મા ગાંધી અને દેશપ્રેમથી રંગાયેલો જીવ. પ્રજાની સ્થિતિ જોઈને પોતાના જીવન વિશે મનોમંથન કરતાં કરતાં લાગી આવ્યું કે ‘હવે પછીનું જીવન તો જનકલ્યાણ અર્થે જ સમર્પિત કરવું છે.’ આ વિચારે જીવનને એક જબરજસ્ત વળાંક આપ્યો. માર્ચ, ૧૯૩૯માં વ્યાપારને સંપૂર્ણ તિલાંજલિ આપીને પોતે પેઢીમાંથી મુક્ત થઈ ગયા. સર્વ કાંઈ છોડીને સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદ રહેવા આવી ગયા અને એકાંતિક સાદગીભર્યા જીવનની શરૂઆત કરી અને જનકલ્યાણ અર્થે રચનાત્મક સેવાઓનો માર્ગ અપનાવ્યો. તેમાંયે માંહ્યલાને સંતોષ મળ્યો નહિ અને મથામણ કાયમ રહી.

૧૯૩૯માં સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદ ખાતે પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે પ્રથમ મુલાકાત થઈ, પણ આત્મીય જોડાણ તા.૯-૨-૧૯૪૦ના રોજથી થયું. ત્યારથી જીવનસાધના અને આત્માના અનુભવના માર્ગે જીવનું પ્રયાણ થયું. પૂજ્ય શ્રીમોટાના જોડાણ સાથે શરૂ થયેલી પોતાની જીવનયાત્રાને આત્મવત્ સર્વભૂતેષુના હેતુ સાથે પ્રચંડ સાધનાના માર્ગે વાળી અને સાબરમતી આશ્રમ, કિરાપટ્ટી, કુંભકોણમ્, નડિયાદ વગેરે સ્થળોએ પૂજ્યશ્રીના માર્ગદર્શન હેઠળ વિવિધ સાધના પદ્ધતિઓ અપનાવી અને ગુરુકૃપાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી. વર્ષ ૧૯૪૫માં પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સપરિવાર બાવન દિવસની હિમાલયયાત્રા કરી. પરિવારની સંમતિ સાથે સંસાર છોડીને તા.૧૩-૩-૧૯૬૦ના રોજ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે કાયમી રહેવા આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીના દૈનિક કાર્યક્રમોની સાથે સાથે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ તેમજ સુરતના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી તરીકે વહીવટ સંભાળ્યો અને અતિ નિકટના અંતેવાસી બન્યા. તા.૨૩-૭-૧૯૭૬ને પૂજ્યશ્રીના

દેહત્યાગ બાદ બન્ને આશ્રમોની તમામ જવાબદારી સંભાળી પૂજ્યશ્રીના મિશનને આગળ વધાર્યું. શ્રી નંદુભાઈ પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યના પ્રસાર માટે છેવટ સુધી સતત કાર્યરત રહ્યા. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જીવનવિકાસના માર્ગે સાધકો સાથે વિશાળ પત્રવ્યવહાર કરેલ અને તેના પુસ્તકો પ્રકાશન થયેલ. શ્રી નંદુભાઈએ પોતે મૌન ઓરડામાં રહીને સાધના વિષયક પુસ્તકોમાંથી જુદાં જુદાં વિષયોનાં મુખ્ય મુદ્દાઓ તારવીને અંદાજે ૬૦૦ પાનાંનો એક સંકલન તૈયાર કર્યું જે ‘જીવનપરાગ’ નામથી વર્ષ ૧૯૬૩માં પ્રકાશન પામ્યું છે. તે જ રીતે પૂજ્ય શ્રીમોટા - જીવન અને કાર્ય (પ્રકાશન વર્ષ ૧૯૭૫) ગ્રંથમાં સંપાદકોએ નોંધ્યું છે કે ‘આ સંપાદન પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી શ્રી નંદુભાઈએ પરિશ્રમ લઈને પૂરું પાડ્યું છે, એ જ ખરી રીતે સંપાદનના મુખ્ય સ્થાને છે, પરંતુ એ પૂજ્ય શ્રીમોટાના અભિન્ન અંગ જેવા બની ગયા છે, એટલે તેના કર્તવ્યથી દુર રહીને અમને આગળ ક્યાં છે.’ શ્રી નંદુભાઈએ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના પોતાના અનુભવોનું વર્ણન કરતાં ત્રણ પુસ્તકોનું નિર્માણ કર્યું. (૧) આશ્રમની અટારીએથી (પ્રકાશન વર્ષ ૧૯૮૧) (૨) શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા (પ્રકાશન વર્ષ ૧૯૮૪) (૩) શ્રીમોટાની મહત્તા (પ્રકાશન વર્ષ ૧૯૮૫) તા.૨૦-૪-૧૯૮૮ના રોજ તમામ જવાબદારીઓને અલવિદા કરીને વિદ્યાનગર ખાતે એકાંતવાસમાં ચાલ્યા ગયા. સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું છે કે ‘Each Soul is potentially Divine.’* **‘દરેક આત્મા અંતર્હિત શક્તિ વડે દૈવી છે.’** શ્રી નંદુભાઈએ પોતાની જીવનયાત્રામાં આ ચરિતાર્થ કર્યું. સામાન્ય જીવની યાત્રા ઋષિતુલ્ય જીવન અને આત્માના અનુભવની ઉચ્ચતમ સાધક અવસ્થા વર્ષ ૨૦૦૪માં એક સો (૧૦૦) વર્ષની ઉંમરે સમાપન થઈ.

* ‘રાજયોગ’ પુસ્તક : લેખકની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૩

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી અને હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ અને સુરતના પાયાના પથ્થર સમાન પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈનું જીવનચરિત્ર ‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ’ ટાઈટલથી વર્ષ ૨૦૨૦માં પ્રકાશન પામ્યું છે. સંતમહાત્મા અત્યંત પ્રેમપૂર્વક, હિમાલયના ઉત્તુંગ શિખરની ભૂમિકાએથી કેટલી હદે નીચે ઊતરીને સ્વજનના જીવનું ઉત્થાન કરાવે છે, તેનું નિરૂપણ ‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ’માં સમાયેલું છે. શ્રી નંદુભાઈએ પોતાના જીવન ઉત્થાન માટેનો સર્વ શ્રેય શ્રીસદ્ગુરુ થકી થયેલું તેમનું ઘડતર અને એની કૃપાને જ મહત્વ આપ્યું છે. આ બાબતે તેઓ વારંવાર વ્યક્ત થતા જ આવ્યા છે. હવે, શ્રી નંદુભાઈ વિશેનું આ બીજું પુસ્તક તેમની સાથેનાં સ્વજનોના અનુભવોનું છે. જેમણે નંદુભાઈને જેવા જોયા અને જાણ્યા, તેમની પાસેથી જેવી શીખ મેળવી, તેમની સાથેના પત્રવ્યવહાર અને રૂબરૂ મુલાકાત થકી સ્વજનો જે પામ્યા, પોતાના જીવનમાં જે પરિવર્તન અનુભવ્યું તે સઘળા અનુભવો સ્વજનોએ અહીં વર્ણવ્યા છે અને તેથી, આ પુસ્તકનું નામ ‘જીવનઅંજલિ’ રાખવામાં આવ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યમાંથી આ પુસ્તકના પ્રકાશનને અનુરૂપ ટાંચણો અત્રે રજૂ કર્યાં છે.

(અનુષ્ટુપ)

‘પારકાંના ભલા સારુ ઉઠાવેલો બધો શ્રમ,
રહે તેમાં પ્રભુભાવ હૈયે, તો કર્મયજ્ઞ તે.’

● ● ●

‘સારા અને વળી મોટા શ્રેષ્ઠ જે જગમાં જનો,
જેવું તે આચરે તેવું, સામાન્ય આચરે જનો.’

‘જીવનગીતા’,

- શ્રીમોટા

અધ્યાય-૩, આ.૭, પૃ.૬૪, ૭૩

પૂજ્ય શ્રીમોટાના ઉપરોક્ત વક્તવ્યથી અમોને આ પુસ્તક પ્રકાશન કરવાનું પ્રેરણાબળ મળ્યું છે.

આ પુસ્તક શ્રી નંદુભાઈના સાતત્યપૂર્ણ જીવનનો પરિચય કરાવે છે. શ્રી નંદુભાઈના ઊંડાણનો પરિચય જૂજ લોકોને હશે અને તે પણ મર્યાદિત. શ્રેયાર્થીઓ શ્રી નંદુભાઈનાં મૂલ્યો જીવનમાં ઉતારે, આ જીવનમાં મળેલાં નિમિત્તો, સંબંધો પ્રત્યે અને પોતાના જીવનની ઉન્નતિ અંગે જાગૃત બને અને જીવનમાં શાંતિ અને સંતોષ પામે, એ માટે તેઓશ્રીની વાતોને ગ્રંથસ્થ કરવી અત્યંત જરૂરી અને આવશ્યક હતી. એ તમામ વાતોનું દસ્તાવેજીકરણ અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. શ્રી નંદુભાઈએ સરળ શબ્દોમાં જીવનનાં ઘડતરની અને જીવતરની જે શીખ આપી છે, તેમાંથી શું શીખવાનું છે અને કેવા બનવાનું છે, તેનું માર્ગદર્શન આજની અને ભવિષ્યની પેઢીને મળતું રહે એવા શુભ આશયથી આ પ્રકાશન છે.

સદ્ગત શ્રી બાબુભાઈ રામી અને શ્રી સમીરભાઈ પટેલ (હાલમાં યુ.એસ.એ.), બન્ને સ્વજનો આ પુસ્તકના મૂળ સંકલનકર્તા છે. તેઓ બન્નેએ ભગીરથ મહેનત કરીને આ પુસ્તક ‘**સમર્થનો સ્પર્શ**’ નામથી વર્ષ ૨૦૧૨માં તૈયાર કરેલ અને હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતને સુપરત કર્યું હતું. ત્યાર બાદ આ પુસ્તકમાં કેટલાંક ઉમેરણ સાથે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી ભાઈશ્રી નંદુભાઈ’ અને ત્યાર બાદ ‘પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ’ એ ટાઈટલથી પ્રકાશન કરવાનો પ્રયાસ કરેલ, પરંતુ કોઈ અગમ્ય કારણોસર પ્રકાશન ન થઈ શક્યું. શ્રી નંદુભાઈ વિશેના પુસ્તક પ્રકાશનનો માર્ગ વર્ષ ૨૦૨૦માં ‘**જીવન સાર્થકતાની કેડીએ**’ના પ્રકાશન બાદ મોકળો થયો. સદ્ગત શ્રી બાબુભાઈ રામી અને શ્રી સમીરભાઈ પટેલ (હાલમાં યુ.એસ.એ.), બન્નેની મહેનતને યથાવત્ રાખીને તાજાં ઉમેરણ સાથે આ પુસ્તક

અંતિમ રૂપ પામ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા અને શ્રી નંદુભાઈ સાથેના પત્રોની ઉપલબ્ધિ અંગે આશ્રમની અપીલને માન આપીને ઘણાં બધાં સ્વજનોએ આશ્રમને મૂળ પત્રો/સ્કેન કોપીઓ મોકલ્યાં છે, તે સૌના સમાવેશ થકી આ પુસ્તક અત્યંત અર્થસભર બન્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના શ્રી નંદુભાઈના અનુભવોનું પુસ્તક **‘આશ્રમની અટારીએથી’** (વર્ષ ૧૯૮૧), વડનગર સ્થિત સદ્ગત શ્રી વસંતભાઈ પરીખના શ્રી નંદુભાઈ સાથેના અનુભવોનું પુસ્તક **‘અનન્ય’** (વર્ષ ૧૯૯૭) અને **‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ’** (વર્ષ ૨૦૨૦)માંથી ચુનંદાં અવતરણો અને માહિતીઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો આ પુસ્તકોની માહિતીથી પરિચિત છે. તેથી, તેમને જૂની વાતોનું પુનરાવર્તન લાગશે, પરંતુ પ્રથમ વખતના વાચકોની સળંગ એકસૂત્રતા જળવાઈ રહે, તે માટે આ તમામ માહિતીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકની પૂર્ણાહુતિ ‘સેવાધર્મો પરમ ગહનો’ શ્રી નંદુભાઈના પોતાના જીવનના અનુભવોના લેખ સાથે કરવામાં આવી છે. જેનો સંદેશ છે, **‘આધ્યાત્મિક કેળવણી વગર સેવા બહુ કામની નથી.’** આ લેખમાં શ્રી નંદુભાઈએ સેવા કરતાં પહેલાં કે સેવા કરતાં કરતાં આધ્યાત્મિક ભૂમિકા કઈ રીતે કેળવવી તેનો માર્ગ સમજાવેલ છે.

સ્વજનો તરફથી ભવિષ્યમાં શ્રી નંદુભાઈ સાથેના પત્રવ્યવહાર, અનુભવો વિશે, જેમ જેમ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ થતું જશે તેમ તેમ **‘જીવનઅંજલિ’** પુસ્તકના નવા ભાગો પ્રકાશિત કરતાં જઈશું.

શ્રી નંદુભાઈ સાથેનાં સ્વજનોના અનુભવ આ પ્રકાશનમાં સમાવેશ કરવાના હેતુથી અમોએ **‘હરિભાવ’** સામયિકમાં જાહેર અપીલ કરેલ અને તેનો ખૂબ સુંદર પ્રતિભાવ મળ્યો છે અને એપ્રિલ, ૨૦૨૩ સુધીના તમામ પત્રો સમાવી લેવામાં આવ્યા છે. અમોને

માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવનાર સૌ સ્વજનો, મૂળ સંકલનકર્તા સદ્ગત શ્રી બાબુભાઈ રામી અને શ્રી સમીરભાઈ પટેલ ઉપરાંત, સદ્ગત શ્રી ઈંદુકુમાર દેસાઈ, સદ્ગત શ્રી વસંતભાઈ પરીખ, ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ તથા નામી તથા અનામી સ્વજનો, જેઓ આ પુસ્તક પૂર્ણ કરવામાં અમોને મદદરૂપ થયા છે, તે સૌનો અમો અંતઃકરણપૂર્વક ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ. શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

અમો આશાવંત છીએ કે સ્વજનો આ પુસ્તકને આવકારશે અને શ્રી નંદુભાઈના જીવન થકી ઘણું ઘણું પામશે. આભાર. અસ્તુ.

તા. ૧૭-૦૪-૨૦૨૪

રામનવમી, સંવત ૨૦૮૦

— ટ્રસ્ટીમંડળ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	શ્રી નંદુભાઈ અંગે પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૃદયોદ્ગાર	૧
૨.	શ્રી નંદુભાઈનું આત્મકથન (શ્રીમોટા સાથેના અનુભવો)	૩
૩.	શ્રી નંદુભાઈનું પુણ્યસ્મરણ	૧૫
	(સ્વજનોના અનુભવો)	
૪.	શ્રી નંદુભાઈએ સ્વજનોને લખેલ પત્રસંચય-૧	૧૬૩
૫.	શ્રી નંદુભાઈએ સ્વજનોને લખેલ પત્રસંચય-૨	૨૦૧
૬.	પ્રેરણાદીપ : સંસારીઓનું તપ	૨૫૩
	(વિભૂતિબહેન દિલજિતભાઈ - ત્રિચિ)	
૭.	આવિષ્કાર	૩૩૩
	(સ્વજનોએ પૂજ્ય ભાઈને લખેલ પત્રો અને અનુભવો)	
૮.	શ્રી નંદુભાઈને હૃદય-અર્ધ્ય	૩૬૫
	(સ્વજનો તરફથી ભાવાંજલિ)	
૯.	સેવાધર્મો પરમ ગહનો	૩૮૭

‘હું ને ભાઈ જુદા નથી. સાધના કરવી હોય તો
મારી સામે ન જુઓ. તમારે આદર્શ રાખવો હોય
તો નંદુભાઈનો રાખો.’

— શ્રીમોટા

• • •

॥ हरिःॐ ॥

अव्यक्तनी पश कणा छे अने व्यक्तनी पश कणा छे. अमारे पश आ मार्गमां अेक परंपरानी सांकण छोय छे. प्रभुकृपाथी मारा सद्गुरु महाराजे मने येताववानुं कर्युं, तो तेमना आशीर्वादथी कोर्कनुं येतनवंतुं जवतुंजगतुं साधनाना भावमां निष्ठा पामतुं जवन प्रगटी शके, तो ज जवननी संपूर्ण धन्यता अने कृतकृत्यता अनुभवी शकाय. अमारे पश जवननो लडावो प्रभुकृपाथी माणी शकाय तो माणवो छे अने ते तमारां अधांना हाथमां छे. माटे, मारा पर घणी घणी कृपा करजे अने महेरबानी राखजे.

‘जवनदर्शन’ ११मी आ., पृ. ३१७

— श्रीभोटा

॥ हरिःॐ ॥

(शिખरिणी)

તમે ક્યાં ને ક્યાં હું કહીં કહીં હતા દૂર જગમાં,
કદી ધાર્યું નહોતું જગમહીં મળાશે નજરમાં,
હદે ભેટાવ્યામાં જરૂર પ્રિય સંકલ્પ પ્રભુનો,
મળ્યા ત્યારે ચાલો હૃદય સરસો પ્રેમ કરીએ.

‘જીવનપગરણ’, બી.આ., પૃ. ૫૭

— શ્રીમોટા

(ગઝલ)

હરિને શોધવા માટે ખરે પોતા વિના ક્યાંયે
- ન કોઈ યોગ પાત્ર જ છે, ભલે શ્રીસદ્ગુરુ પણ હો,
સતત જાતે મથ્યા વિના, ન ઊકલે કોયડો કદી તે,
મર્યા વિના કદી સ્વર્ગે ન કોઈથી જવાતું છે.

‘જીવનપગદંડી’, બીજી આ., પૃ. ૨૧૯

— શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

૧. શ્રી નંદુભાઈ અંગે પૂજ્ય શ્રીમોટાના દ્વયોદ્ગાર

આવું બધું (શાસ્ત્રો ગ્રંથો વગેરે) જે લખાયું છે, તે તો ભાઈ નંદુભાઈના દિલના મળેલા સંપૂર્ણ સહકારથી. આશ્રમનું દરેક પ્રકારનું કર્મ તેમણે પ્રેમથી માથે ઉપાડી લીધેલું છે અને તેમણે મને બને તેટલો નવરો જ રહેવા દીધેલો છે. સવારે આશ્રમમાં બધાં આવે કરે, તેમની સાથે હળવા ભળવાનું, વાતો કરવાનું થાય છે. તેટલા સમય પૂરતો કદાચ રોકાયેલો લાગું, પરંતુ તેમાં પણ ભાઈ નંદુભાઈનો દિલનો સહકાર મને છે અને આ બધું તેમણે પ્રેમથી ઉપાડી લીધું છે, તેથી તો મારાથી જિવાય છે. મારા શરીરને વેદનાકારક જે દર્દો છે, તેની પીડા દિવસે દિવસે વધતી જ જાય છે. શરીર ઘરડું થતું જાય છે અને રોગ જુવાન થતા જાય છે. વેદના હવે તેની મર્યાદાની બહાર તો ક્યારનીયે ચાલી ગઈ છે. ભાઈ નંદુભાઈએ જો મને પ્રેમથી આરામ આપ્યો ન હોત તો આ જે બે વર્ષમાં શ્રીહરિકૃપાથી જે સર્જન થયું છે, તે કદાપિ બની શક્યું ના હોત.

આશ્રમનાં બધાં જ કામકાજમાંથી હું તો હવે નિવૃત્ત જેવો જ છું. ભાઈ નંદુભાઈ તો હવે મારા માટે શ્રીભગવાનની કૃપાપ્રસાદી છે. હવે, તેઓ જ કર્તાહર્તા છે. તેથી, મારી સાથે સંબંધમાં આવેલાંઓને પ્રાર્થના છે કે તેઓ ઓછામાં ઓછો પત્રવ્યવહાર કરે, તે પ્રમાણે મિત્રોમાં, આશ્રમની સાથે સંકળાયેલાં ભાઈ-બહેનોમાં તેવી સમજણ ફેલાવે. જેથી, ભાઈ નંદુભાઈને થોડીઘણી રાહત રહે. રાતના ઘણા મોડા સુધી તેમને કામ કરવું પડે છે, તે ભલે તેમનું તપ હોય ને તેમાં તેમને બિલકુલ કદી કંટાળો આવતો નથી, તેનો હું સાક્ષી છું.

કર્મનો પ્રેમથી સ્વીકાર કરવાથી ને કર્મમાં સંપૂર્ણપણે ઓતપ્રોત થવાથી, જીવનમાં કેટલું મળે છે, તે તો તે પ્રકારના અનુભવી જ સમજી શકે. કેટકેટલાં નવાં નવાં દષ્ટિ, સમજણો, ઉપાયો ને ઉકેલો પણ સૂઝે છે.

પળેપળ કર્મમાં પરોવાયેલા જ રહેવું તે ભાઈ નંદુભાઈની પ્રસાદી છે. અને તેથી જ આટલાં બધાં દર્દની મર્યાદાતીત વેદના હોવા છતાં માત્ર તેમને જ કારણે મારાથી આનંદમાં જીવી શકાય છે. બધી જ ગડમથલો, પ્રશ્નો અને ગૂંચો જે બધી પ્રગટે છે, તેનો તેઓ સારો ઉકેલ કરે છે. તેમના શરીરની ઉંમર પણ લગભગ ૭૦ થવા આવી છે અને શરીરની તે ઉંમરમાં સતત, એકધારું, થાક્યા વિના કર્મ કર્યા કરવું તે નાનીસૂની હકીકત નથી.

(‘મોહ’, લેખકના બે બોલમાંથી, પ્ર. આ. પૃ. ૧૦) — શ્રીમોટા

હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ તા. ૧૫-૧૨-૧૯૭૨
શ્રીહરિકૃપાથી છેલ્લાં દોઢ વર્ષમાં જે કાંઈ સર્જન થયું છે, તેનો બધો જશ ભાઈ નંદુભાઈને ભાગે જાય છે. તેમણે મને બધી રીતે સાવ છૂટો કરી દીધો છે.

લેખકના બે બોલ, ‘શ્રીસદ્ગુરુ’, બીજી આ. પૃ. ૩૯ — શ્રીમોટા

॥ हरिःॐ ॥

२. श्री नंदुभाईनुं आत्मकथन

(श्रीमोटा साथेना अनुभवो)

आजथी ५५ वर्ष पहेलां-१९३८मां हुं, कुंभकोशमूंमां હતો ત્યારે હેમંતભાઈ દ્વારા મોટાની જાણ થઈ. મારો વિચાર પોંડિચેરીમાં આવેલ શ્રીઅરવિંદ આશ્રમમાં જોડાવાનો હતો, પણ પછી કુટુંબ સાથે ત્યાં રહેવાતું ન હોવાથી અને પૂજ્ય મોટાની સાથે એમ થઈ શકતું હોઈ, હરિજન આશ્રમ, સાબરમતીમાં રહેવાનું કર્યું. સાબરમતી આશ્રમમાં આઠેક મહિનાથી રહેવા આવ્યો હતો. પૂજ્ય મોટાને મળ્યો. આમ તો ત્યાં મળેલા, પણ આશ્રમમાં વાતચીત થયેલી નહિ. એક સીધા સાદા ફ્લાર્ક તરીકે હું એમને જાણતો હતો. તેમને મેં વાત જણાવી. એમણે મને કહ્યું કે 'મારી પાસે કોઈ ચમત્કાર નથી. હું તમને સાધનાની અમુક પદ્ધતિ બતાવું, તે પ્રમાણે તમે વળગીને કર્યા કરો અને પરિણામ જુઓ.' મેં તે સ્વીકાર્યું. દીક્ષાના આરંભમાં પહેલું જ એમણે મને કહ્યું કે 'તમારે કોની સાથે અણબનાવ છે? જેની સાથે અણબનાવ હોય તેની પહેલાં માફી માગી આવો.'

મેં કહ્યું, 'એ અણબનાવમાં મારો વાંક નથી.'

તો મોટા કહે, 'એની સાથે મારે નિસ્બત નથી. તમારો વાંક હોય કે ના હોય, તમે માફી માગો. આપણે જેવા થવાનું છે તેની આ શરૂઆત છે.'

મેં તે સ્વીકાર્યું અને એક વડીલ ભાઈને અને બીજા એક વડીલ ભાઈને અમદાવાદમાં એમના ઘેર જઈને તેમની ક્ષમા માગી. તેઓ ખૂબ રાજી થયા. મને ભેટ્યા અને આશીર્વાદ આપ્યા. એ દિવસથી એમની સાથે મારી સાધના શરૂ થઈ.

મને દિવસમાં ઓછામાં ઓછું બે વખત તો નાહવા જોઈએ જ. ઉનાળો હોય તો ત્રણ વાર અને ચાર વાર પણ નાહવું. કપડાં રોજ ચોખ્ખાં સફેદ પહેરવાની આદત. એક દિવસ મોટા મને કહે, ‘તમારે અઠવાડિયું નાહવાનું નથી. કપડાં બદલજો, પણ નાહવાનું નથી.’

મેં કહ્યું, ‘ભલે.’

એ તો બહુ આકરું ન લાગ્યું.

પંદર દિવસ પછી કહ્યું, ‘તમારે કપડાં બદલવાનાં નથી. એ જ લેંઘો અને એ જ પહેરણ પહેરીને તમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાનું, ઘરમાં રહેવાનું, રાત્રે સૂવાનું, ખાવાનું, પીવાનું બધું એ જ કપડે.’

મેં કહ્યું, ‘મોટા, એ તો બહુ ભારે ગંદું થઈ જાય. પસીનો વળે.’ જોકે મને પસીનો બહુ ઓછો થાય છે, તે છતાં મેં તો કહેલું.

એમણે તો કહ્યું, ‘**એ જે છે તે. પાળવું હોય તો પાળો, ના પાળવું હોય તો ના પાળો.**’

મને કે કમને પાળ્યું, પણ પછી ટેવ પડી ગઈ. જૂનાં કપડાં હોય તોય વાંધો નહિ. સમાજનો ડર ના રાખવો. લોકભય કાઢવાનો એટલે કે સમાજનો ડર કાઢવો. લોકો તમને શું કહેશે? ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં તો તમારે શીખવું પડેને! મને સમાજ શું કહેશે? તમારે માટે શું વિચારશે એ લોકલજજાનો ભય તમારે કાઢી નાખવાનો. એટલા માટે મને લાગે છે કે એ સૂક્ષ્મ સૂચન હતું. કોઈ દિવસ એમણે ખુલાસો કર્યો નથી. મેં પૂછ્યું પણ નથી.

એક વખત તો મને કહી દીધેલું કે ‘**સાધના વિશે તમારે મને પૂછવું હોય તો પૂછજો. બીજી બાબતોનો ખુલાસો મારી પાસે ના માગશો. તમને જે સમજાય તે સમજો, બાકીનું જવા દેવું.**’

‘મને તો ઘણું સમજાતું નથી.’ તો કહે, ‘કંઈ વાંધો નહિ. વખત આવ્યે સમજાશે. **સમજાવ્યાથી કશી સમજણ પડતી નથી**

અને સમજ પડે તો તે ટકતી નથી. કોઈના સમજવ્યાથી કોઈ સમજતું નથી. અનુભવથી સમજાય છે.’ હું તેમને ‘શા માટે આમ કરાવો છો? કેમ કરો છો?’ પૂછતો નહિ. જેમ જેમ પરિચય વધતો ગયો તેમ તેમ સમજાતું ગયું કે ઘડવાની એમની આ રીત જ છે. તમારી બધી આદતો નીકળી જવી જોઈએ. વળ જેટલો વીંટળાયો હોય તે વળને પાછો કરવાનો. ગંદામાં ગંદા સ્થળે તમને રહેતાં આવડવું જોઈએ. શુદ્ધ-ચોખ્ખામાં ચોખ્ખા સ્થળે પણ રહેવાનો તમને આનંદ આવવો જોઈએ. મહેલમાં જાવ તોપણ અંજાવાનું ના બને, ગરીબના ઝૂંપડામાં જાવ તોપણ આનંદથી રહી શકો એ જાતનો તેમની ઊલટસૂલટ સ્થિતિનો અનુભવ કરાવડાવે. આ બધું પ્રત્યક્ષ વર્તનથી સમજાવે. એ એમની ટેવ હતી.

ગરીબોને કંઈક આપવામાં મને પહેલેથી ઉમંગ ખરો. મોટાની સાથે જોડાયા પહેલાંથી હતો. એટલે ધોતિયાં, સાડી એવું લાવી રાખતો અને અપંગો આવે એમને આપતો. ખાસ કરીને રક્તપિત્તિયાંને વિશેષ આપું. રક્તપિત્તિયાં અને ગરીબોને આ વાતની જાણ થઈ એટલે બારણા આગળ મોટું ટોળું થવા લાગ્યું અને કોલાહલ અને એવું બધું ન્યૂસન્સ Nuisance, કંટાળાજનક થવા માંડ્યું. પડોશીઓએ વાંધો ઉઠાવ્યો.

મેં કહ્યું, ‘અલ્યા ભાઈ, ગરીબોનું કામ થાય છે. તમે શું કામ વાંધો લો છો?’

પછી મને થયું કે ‘આ તો એવું Nuisance છે કે તેને પહોંચી વળાય નહિ. એટલે આપોઆપ મેં બંધ કર્યું.’ મોટાએ પહેલેથી જ બતાવેલું કે ‘આવું બધું કરવાથી કંઈ તમારી દાનની વૃત્તિ ખીલવાની નથી. આમાં તો તમને એક જાતનો મોહ છે કે ચાલો

હું કંઈક કરું છું. સંતોષાઈ જવાપણું છે. આનાથી બહુ આગળ કરવાનું છે. આવું બધું ઠીક નથી.’ છતાં મોટા થવા દેતા, કેમ કે જાતે અનુભવથી શીખવા દે.

આપણને ઘણી વખત તો એમ લાગે છે કે મોટા, કેટલા સખત દિલના છે! આમ, ગરીબોની વાતો કરે છે અને મને અમુક રીતે જ વર્તવાનું કહે છે.

‘શ્રીમોટાની મહત્તા’, પૃ. ૧ થી ૧૬ (સં.) આ. ૩ — **શ્રી નંદુભાઈ**

મુંડન કરાવ્યું

શ્રીમોટા કહે, ‘અહીંયાં આપણે મુંડન કરાવીને છોકરાઓને દીક્ષા આપી દઈએ.’ સિદ્ધાર્થ કહે, ‘ના, હું ના મૂંડાવું. ભાઈ (નંદુભાઈ) કરાવે તો હું કરાવું.’ એ જાણે કે ભાઈ તો ના જ પાડવાના છે. એની ઉંમર એ વખતે સાતઆઠ વર્ષની હતી. નંદુભાઈ, શ્રીઅરવિંદની અસરને કારણે લાંબા વાળ રાખતા હતા. નંદુભાઈ કહે, ‘તું કરીશ તો હું મૂંડાવીશ.’ એટલે આમ શ્રી નંદુભાઈએ માથું મૂંડાવી નાખ્યું. જોકે શ્રી નંદુભાઈને લાંબા વાળનો મોહ ન હતો. એક વખત ગાંધી આશ્રમમાં જોડાયા ત્યારે કાંતાબાને કહ્યું, ‘મને ચૂનીભાઈ અને હેમંતભાઈ જેવા ઝીણા ઝીણા વાળ રાખવા દો.’ કાંતાબા કહે, ‘ના એ તો નહિ. વાળ તો રાખવાના. હું તમારું કહ્યું માનું છું, તેમ તમારે પણ મારું એટલું નહિ માનવાનું?’ એટલે વાળ લાંબા રાખ્યા હતા તે વ્યાસબેટમાં મુંડન કરાવ્યું.

ભિક્ષા માગવાનું કપરું કામ

શ્રીમોટા કહે, ‘હવે તમે ભીખ માગવા જાઓ. તમે સંન્યાસી થયા તો હવે ‘ભિક્ષાન્ન દેહિ’ કરીને અનાજ માગી લાવો, હાથે પકાવો, જંગલમાં રહો અને ખાઓ.’

આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં શ્રી નંદુભાઈ લખે છે -

‘તા.૩-૬-૧૯૪૭ મંગળવાર: આજે સવારે ભિક્ષા માગવા સુરેન્દ્ર, સિદ્ધાર્થ અને હું નીકળ્યા. મેં હાથમાં કરતાલ લીધી હતી. વ્યાસબેટથી બરકાલ અડધો માઈલ અંદાજે થાય. ત્યાં સુધી હરિ:ૐની ધૂન સાથે કરતાલ સાથે ગયા. હું માછીવાડા અને બ્રાહ્મણવાડામાં ગયો. છોકરાઓએ પાટીદારવાડામાં ૬ ઘેર ભિક્ષા માગી, માગવું પડતું ન હતું. કરતાલથી હરિ:ૐની ધૂન સાંભળીને લોકો આપતાં. નીચી નજરે, સ્થિર એક નજરે હું હરિ:ૐની ધૂન રટતો. ભિક્ષા મળતાં બે હાથ જોડીને નમસ્કાર કરતો. એક જ ઘેરથી ભિક્ષા ના મળી. ત્યાંથી પણ નમસ્કાર કરીને નીકળ્યો.

(‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ ભાગ-૧’,
આ. ૧, પૃ. ૨૯૨, ૨૯૩)

— શ્રી નંદુભાઈ

● ● ● પાર્કર પેનની ભેટ

સાયલા

તા. ૧૯-૯-૧૯૪૭

પ્રિય ભાઈ,

Parkerની એક જાતની પેન જેના મોઢા પર અમુક જાતનું ઢાંકણું હોય છે. ને જેની કિંમત ૬૫ કે ૭૦ જેટલી હોય છે, તેવી પેન લેવાનો મારો વિચાર છે, તે તો કાયમ જ છે. ને તે તમારે લેવી પડશે. તમે બધું આપો ને મારે કશું ન આપવું? મારે આપવા જેવું છે તે તો જ્યારે ભગવાન કૃપા કરીને અપાવે ને એવી ભૂમિકા પાકે ત્યારની વાત ત્યારે, પણ તે પહેલાં પણ કાંઈક આપવું ઘટે. જે વિચાર આવેલ હોય એને જવા દેવાનું તો સમજ્યો નથી. એને સક્રિય સ્વરૂપ આપવામાં જ સમજ્યો છું. માટે, તે બાબતમાં કશી દલીલ તમારી સાંભળવાનું બનવાનું નથી.

— શ્રીમોટા

પેનની ભેટ પછી ઘડિયાળની ભેટ

ઘાટકોપર

તા. ૧૭-૧૨-૧૯૪૭

પ્રિય ભાઈ,

બે દિવસ પર તમારા કાજે હાથનું ઘડિયાળ લેવાનો વિચાર જાગેલો છે. પૂજ્ય મોટા ભાઈએ તો મને આજે કહી પણ દીધેલું કે ‘મારે ખાતે જેટલાની લાવવી હોય તેટલાની લાવજો.’ બહુ ભારે કિંમતનું લાવું તો તમને ના રુચે, પણ તમોને ના રુચે એવું મારે કરવું છે. ને તેથી ભારે હોય તેવું જ લાવવું છે. તે પણ મારે ખાતેથી ને તે પછી કાંતુ માટે પણ લાવીશ. નહિતર એને એમ થાય કે મોટાને તો નંદુ વહાલો છે. તમારે વધારે બહાર જવા આવવાનું હોવાથી ઘડિયાળ હોય તો ઠીક, પણ કાંતુને કાજે પણ લાવીશ તેમ એને પણ કહેજો. – શ્રીમોટા

બાહ્ય વ્યક્તિત્વનો ભાંગીને ભૂકો કરી નાખવાનો છે

આપણા વાતાવરણથી, સંજોગથી, બુદ્ધિના પ્રભાવથી, મનના ફાંકાથી, જીવનના વહેવારમાં મેળવેલા કે મળેલા લાભથી, વહેવારમાં મળેલા જયથી અને જશથી, આગળપાછળનાં લોકની અસરથી વગેરે એવાં એવાં અનેક કારણોથી આપણામાં એક પ્રકારની અહમ્પ્રેરિત personality (વિશિષ્ટતાયુક્ત વ્યક્તિત્વ) નો થર જામેલો હોય છે. દેખીતી રીતે તો એ સ્થૂળ છે, પણ ખરી રીતે એના સૂક્ષ્મ અંતરપટ ઘણા હોય છે અને એ જીવનવિકાસના માર્ગમાં ભારે અંતરાયરૂપ છે, કારણ કે એવા વિશિષ્ટતાયુક્ત વ્યક્તિત્વના અહમ્પ્રેરિત ઈંદામાં આપણે પૂરેપૂરાં રંગાયેલાં હોઈએ છીએ અને તેનું જ્ઞાનભાન આપણને હોતું નથી. એની વૃત્તિ દરેક પ્રસંગે, દરેક સ્થળે, દરેક વૃત્તિમાં પોતાના

નાકનું ટેરવું ઊંચું જ રાખતી હોય છે. એનો તો ભાંગીને ભૂકો જ કરી નાખવાનો છે.

– શ્રીમોટા

● ● ●
ખૂબ હસો

કુંભકોશમ્

તા. ૧૨-૨-૧૯૪૭

પ્રિય ભાઈ,

તમને કૃપા કરીને મારી પ્રાર્થના છે કે તમે ખૂબ હસો ખૂબ હસો ને ખૂબ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે તે કર્યા કરો. જગત તો એમ ને એમ ચાલ્યા જ કરવાનું છે. કંઈ કશાનો ભાર દિલ મન પર રહી ના જાય તે જોયા કરવાનું છે. હું પણ લખું તે દિલમાં સમજ પ્રેરાવવા ને ઉતરાવવા લખું છું. તેથી, એનાથી મનમાં કશાં ઉચાટ કે ચિંતા તો ના જ થવાં દેવાં.

સર્વસ્વ અહમ્ નીકળી ગયા વિના આ માર્ગમાં કશું જ ના થઈ શકે. નમ્રતા પૂરી હૃદયના સદ્ભાવની ભૂમિકા પરની કેળવાયેલી હોવી જોઈશે. એવી નમ્રતા આવ્યાનાં પણ માપલક્ષણો છે. તે વેળાએ માનવી જીવ નિરાગ્રહી બનતો જતો હશે. એના આગ્રહો ગળવા માંડે ત્યારે સમજવું કે ખરી હૃદયની નમ્રતા જીવનમાં પ્રકટવા મંડી છે, એ જ એનું માપલક્ષણ છે.

– શ્રીમોટા

● ● ●
હસો અને હસાવો

ઘાટકોપર

તા. ૬-૧૨-૧૯૪૭

પ્રિય ભાઈ,

તમે ખૂબ હસતા બની જાઓ તો મને વધારે આનંદ પડે. ખુલ્લા હૃદયે હસવાથી જેટલાં પ્રસન્નતા ને સરળતા પ્રકટે છે તેટલાં કશાથી નથી પ્રકટતાં.

– શ્રીમોટા

● ● ●

જીવનઅંજલિ □ ૯

મિ. રાવ નંદુભાઈ વિશે

ત્રિચિ

તા. ૨૪-૧૨-૧૯૪૭

પ્રિય કાંતુ,

તને શું લખું? અત્યારે આ લખી રહ્યો છું તે વેળા મિ. રાવ (પેરિસના બોસ) મળવા આવ્યા, મેં એમને કહ્યું, ‘નંદુ હજી તમને યાદ કરે છે જ ને તમારી માનસિક કે કોઈ મુશ્કેલીમાં જરૂર ભાગ લેવાનું થતાં તેને આનંદ થાય ને કોઈ કોઈ વાર કાગળ લખો તો તેને આનંદ થાય.’ તેણે કહ્યું છે કે હવે તે બોસ નથી ને તમે એના મુનીમ નથી. પછી તેમણે જે કહ્યું તેથી કાંતુ મને શું થયું હશે! એમણે કહ્યું, ‘મારામાં આજે જે શક્તિ છે ને જે ગુણ છે ને મને જે કાંઈ સુખસંપત્તિ મળ્યાં છે, તે બધું જ નંદુભાઈને લીધે છે ને રોજ જમતી વખતે એમને યાદ કરીને જ પ્રથમ કોળિયો ભરું છું. તેમણે જેવું મારું જીવન ઘડ્યું છે તેવું કોઈએ ઘડ્યું નથી.’ કાંતુ તને શું કહું? તારાં પણ એવાં વખાણ જે એની વાસ્તવિકતામાં હોય તેવાં સાંભળવાંને હૃદય તો ઝંખે જ છે.

– શ્રીમોટા

નંદુભાઈ વિશે શ્રીમોટા

કુંભકોણમ્

તા. ૧૬-૧-૧૯૪૮

પ્રિય ભાઈ,

વહેવારના કર્મક્ષેત્રમાં તો તમને મારા અનેક ધન્યવાદ છે. તે કળા પણ આટલી ઊંડાઈની કંઈક અંશે આ જીવ કનેથી શીખવા પામ્યા હો તો નવાઈ નથી.

– શ્રીમોટા

બધાંને પ્રિય

કુંભકોણમ્

તા. ૪-૩-૧૯૪૮

પ્રિય ભાઈ,

તમારું આશ્રમમાં રહેવાનું કેટલાંયને આશ્વાસનરૂપે બનતું જતું લાગે છે એમ જોઈ રહ્યો છું. Even પરીક્ષિતભાઈ પણ પોતાનું અંતર તમારી કને ખોલે છે ને ડૉક્ટર તેમ જ પ્રતાપભાઈ આદિને પણ તમારામાં ભાવ છે. કોઈનાય દ્વેષને સહાનુભૂતિથી સાંભળવું એ પણ પેલાના મનને હળવું બનાવે છે. ને એને એક પ્રકારનું સાંત્વન પણ મળે છે.

કુંભકોણમ્

તા. ૧૭-૧-૧૯૪૮

પ્રિય ભાઈ તથા કાંતુ,

બેંગ્લોરવાળા શ્રી ઠાકોરભાઈએ પ્રિયને (હેમંતભાઈને) એમ જણાવેલું કે ‘જો નંદુભાઈ કોઈનું ખૂન કરવા પણ પૈસા માગે તો તે જેટલા કહે તેટલા વિના વિચારે આપી દઉં.’ તે વાંચી ઘણો જ આનંદ થયો. તે વાક્ય મેં પૂજ્ય મામાને પણ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. કુમાર, લાલાજી, પ્રમીલા આદિને પણ કહેલું. એમનો કેટલો બધો પ્રેમવિશ્વાસ તમો મેળવી શક્યા હશો!

‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ, ભાગ-૧’,

– શ્રીમોટા

પૃ. ૩૨૬ થી ૩૩૧

હરિ:ૐ

સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદ.

તા. ૩૧-૦૧-૧૯૪૦

સાધના ગુપ્તપણે સહજભાવે કરો

આપણે આ બાબતમાં જે કંઈ કરવાનું છે તે અત્યંત નમ્ર ભાવે દીનભાવે ને કોઈ જાણે નહિ તેમ જ કરવાનું છે તે કોઈને જણાવવાનું

પ્રયોજન પણ શું હોય? આપણે ખાઈએ છીએ, શ્વાસ લઈએ છીએ, ઊંઘીએ છીએ વગેરે નૈસર્ગિક ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે વિશે થોડો જ કંઈ કોઈને ઉલ્લેખ કરીએ છીએ? આવી જ રીતે જીવનમાર્ગનું સાધન સ્વાભાવિકપણે, સહજપણે કર્યા કરવાનું છે. એવું કંઈક કરીએ છીએ તેનું ભાન થાય કે રહે તે પણ ખોટું છે ને એવું ભાન થવું કે રહેવું તે તો ઊલટું જીવનની પ્રગતિને રોકનારું છે.

ગુરુ સાધકનું સૌ કંઈ હરી લે છે

તા. ૨-૨-૧૯૪૦

હું તો ભિખારી છું. મારે તો કશું ખોવાપણું નથી, ખોવાપણું તમારે છે. જેની પાસે હોય છે તેને જ ખોવાપણું રહે છે. જે ખૂએ છે ને ખોવાઈ જાય છે એને જ કંઈક જડે છે ને મળે છે. એટલે અમારે તો તમારી પાસે જે છે તે લેવાનું છે ને બદલામાં અમારું ‘ખાલીપણું’ તમને આપવાનું છે. એવા અવળા ધંધાનો વેપાર અહીં તો ખેડવાનો છે. એટલે આ બાબતમાં પૂરેપૂરું વિચારીને એની તૈયારી કરીને જ પ્રેમથી આવશો.

સાધકનું જીવનભાથું અને સ્વાગતમ્ તથા ચેતવણી

શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ ને પ્રેમ એ આપણું જીવનભાથું છે. એટલી જ માત્ર મૂડી પાસે રાખવાની હોય છે. બીજું બધું ખોવાની તૈયારી કરવાની છે. આમાં પડતાં પહેલાં તમારા મનને તમારે ખૂબ ચકાસી જોવાનું છે ને તે બાબતની તૈયારી કરી લેવાની છે.

આનંદથી આવો, પ્રેમાવેશ સાથે આવો. હૃદયમાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસનું ધન ભરી ભરીને આવો. અમારી પાસે તો ભિખારીની ફાટીતૂટી કંથા પણ નથી. શ્રીભગવાનનું નામ છે. એનો ભંડાર છે. એમાં રહેલું ધન જે આવે ને લૂંટે તેના બાપનું છે. લૂંટાય એટલું લૂંટવાનું

છે. એવી તાકાત આપણે કેળવવાની છે. ખુલ્લા દિલે આવો. સરળતાથી અને પ્રેમભાવથી આવો. અમારાં હૃદયમંદિર તમારું સ્વાગત કરવા તૈયાર છે. કિંતુ સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે ભિખારી થવું પડશે. એ યાદ રાખવાનું છે. વળી, ત્યાં નર્ચુ સુખ નથી. રાતદિન વૈતરું જ કર્યા કરવાનું છે. એના રટણમાં, ચિંતવનમાં ઉજાગરા કરી કરીને પ્રેમથી એમાં જ કેદ થઈ જવાની ઉત્કટ મનોવાંછના સેવ્યા કરવાની છે. એ બધું હૃદયથી કરવાની ઉમેદ હોય તો જ આ બાજુ મીટ માંડવાનું કરશો. એક પળવાર પણ અન્યથા બાજુ જવાનું મન કર્યે પાલવશે નહિ. સતત જાગ્રતપણું કાયમ રાખી શકવાની તાકાત આપણે રાખવાની છે, એટલું જ નહિ પરંતુ એવું સતત જાગ્રતપણું રાખી શકવાની ચાનક, દિલમાં એવી જલતી જ્યોત, જો ન રાખી શકવાનાં હોઈએ તો આમાં પ્રવેશવું તદ્દન નકામું છે, એ મારે તમને સ્પષ્ટ કહી દેવું જોઈએ. જેટલું લણશો એટલું કમાશો અને જેટલું ખોવાશો એટલું મેળવશો. અહીં પણ વેપાર જ કરવાનો છે. અને વળી અહીં તો પળેપળ આપ્યા જ કરવાનું છે. અને એવી નિશ્ચયાત્મક શ્રદ્ધાયુક્ત બુદ્ધિ જાગ્રતપણે સતત પળેપળ રાખ્યા કરવાની છે. એક પણ પળ અજાગ્રતપણે (ઊંઘમાં) કાઢી કે વિતાવી તો એટલું ઝેર આપણને ચઢવાનું છે! ‘ચેતતો નર સદા સુખી!’ એ કહેવત આ રાજમાર્ગમાં તદ્દન લાગુ પડે છે. ‘જાગે છે તે જીવે છે ને ઊંઘે છે તે મરે છે!’ એ પણ એટલું જ સાચું છે. સતત જાગતા રહીને આપણો યજ્ઞ ચાલુ રાખ્યા કરવાનો છે. એમાં જો જરાક અજાગ્રત રહેવાથી મંદ પડવાપણું આવ્યું તો તે કેટલું ઊંખેડી નાખી શકે છે એની ખબર પણ આપણને પડતી નથી. ‘દળી દળીને કુલડીમાં વાળ્યું’ એ વાળી વાત ત્યાં થાય છે. ‘જીવનપગરણ’, આ. ૪, પૃ. ૧૮-૨૧

— શ્રીમોટા

સાધનામાં પ્રગતિનાં લક્ષણો

કરાંચી

તા. ૧૩-૦૩-૧૯૪૦

તમારે માટે કોઈ ગમે તે ધારે કે હું ધારું, તે માટે તમારે કશી પરવા કરવાની જરૂર નથી. તમને તમારા મિશન માટે (પ્રભુએ આદેશ આપેલા જીવનકાર્ય માટે) ધગશ ઉત્પન્ન થઈ છે કે નહિ? ને જો થઈ છે તો તે સાચે ને યોગ્ય રસ્તે વહી રહી છે કે નહિ? એ જ મહત્વનું છે. 'સાચે ને યોગ્ય રસ્તે' એ વળી કેમ જણાય? તો એમ કે જો આપણે વધારે ને વધારે પ્રભુપરાયણ રહી શક્તાં હોઈએ. આગળપાછળના વાતાવરણથી ને પ્રસંગોથી અલિપ્ત રહેવાયા કરાતું હોય, મન ઝાઝી લેવડદેવડમાં ના પડ્યા કરતું હોય, 'આપણામાં જ આપણે ભલાં' એવી વૃત્તિ રહ્યા કરતી હોય, ને ભગવાન આગળ આપણે કંઈ જ નથી. આપણે તૃણવત્ પણ નથી. માત્ર શૂન્ય છીએ એમ થયા કરતું હોય, એના શરણમાં જ લઈ લેવાનું એને વારે વારે કહેવાયા કરતું હોય તો આપણે ઠીક ઠીક રસ્તે છીએ એમ સમજવાનું છે.

'જીવનપગરણ', આ. ૪, પૃ. ૫૦

— શ્રીમોટા

॥ हरिःॐ ॥

૩. શ્રી નંદુભાઈનું પુણ્યસ્મરણ (સ્વજનોના અનુભવો)

સાધના

નોંધ: પૂજ્ય ભાઈએ પોતાની અંગત નોંધ કે ડાયરી લખી હોય એવું જાણ્યું નથી. અને લખી પણ હોય તો તેમની પાસે અંગત સંગ્રહ પૂરતી જ રાખી હશે, એવું માનવું રહ્યું. પોતાના જીવનવિકાસના પંથે જે સાધના-પુરુષાર્થ કર્યો છે તે પૂરેપૂરો ગુપ્ત રહ્યો છે. આ વિષયે તેમની અધિકૃત નોંધ ઉપલબ્ધ નથી, પરંતુ તેઓશ્રીએ સ્વજનોને રૂબરૂ મુલાકાતવેળાએ જે વાતો કહી છે, પોતાના અનુભવો ખુલ્લા હૃદયે વર્ણવ્યા છે, જે પત્રવ્યવહાર કર્યો છે, તે તમામ વિગતોથી પૂજ્ય ભાઈની સાધના-જીવનતત્ત્વની ઊંડાણપૂર્વકની સમજ અને તેમણે પોતે આદરેલા પ્રબળ પુરુષાર્થનો સ્પષ્ટ અને સરળ ખ્યાલ આવી શકે છે. આ ખંડમાં પૂજ્ય ભાઈના સ્વમુખે વર્ણવેલી સાધનાની પદ્ધતિઓ તથા જે તે સ્વજનોને લખેલા પત્રોમાંથી દૈનિક જીવન વહેવારની નાની નાની બાબતોમાં સાધના વિશેનું માર્ગદર્શન મળી રહે છે. આ પ્રકરણમાં જે સ્વજનોએ પૂજ્ય ભાઈ પાસે જે કંઈ જાણ્યું, મેળવ્યું અને પામ્યા તેની વિગતો તે તે સ્વજનો તરફથી મળેલ પત્રસારરૂપે પ્રકાશન કરવામાં આવી છે.

આંસુ લૂછવાનો પ્રયોગ

ડૉ. વસંતભાઈ પરીખ અને ડૉ. રત્નપ્રભાબહેન પરીખે 'કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ'ની સ્થાપના વડનગરમાં કરી. તેમનો એકમાત્ર હેતુ

હતો તદ્દન નજીવા ખર્ચે ગરીબવર્ગની આજીવન સેવા કરવી. ડૉ. વસંતભાઈને પૂજ્ય ભાઈનો ઊંડો પરિચય. તેમણે પૂજ્ય ભાઈ વિશે ‘અનન્ય’ પુસ્તિકા પ્રકાશિત કરી છે. એ નાનકડી પુસ્તિકાનો અંશ અહીં સમાવવામાં આવ્યો છે. — સંપાદક

ઋષિ દર્શન - એક અનોખી ઝાંખી

‘ભીંત ફાડીને પીપળો રે ઊગ્યો,
જીરણ એની કાયા (ર)’ છાયા તો ખરી જ.
જન્મથી જરા સુધી - પાકટ પાન.
ફરીથી ધરતીને નમતી-ઝૂકતી કાયા.
દર્શન કરતાં માથું નમી જાય.

વાત કરતાં લાગે કે ચોકસાઈ અને ઊંડાણ વહેવાર, અધ્યાત્મને જીવનરસમાં ઝબોળીને બહાર વહેવા માંડે - વત્સલતા - વહાલપ અમીભર્યો, હેતાળ હાથ - સ્પર્શથી જ શાંતિ અનુભવાય.

પોતે સાધુ જીવન-લુંગી અને પરાણે ઓઢેલું ઉપવસ્ત્ર. પોતા માટે કંઈ ના રાખે. બધાંને સમજાવે, વાપરજો.

ભાઈના મૂળ તરફ જોતાં સમજાયું કે ત્રેવડ-કરકસરના બીજમાંથી આ વટવૃક્ષ ફૂલ્યું ફાલ્યું છે.

વર્ષ ૧૯૯૭ - પ્રથમ મુલાકાત

દેહસૌંદર્ય આકર્ષે. ‘ખંડહર ભી બતા રહે હૈં - ઈમારત કભી બુલંદ થી.’ ગોરો વાન, ઝૂકેલું શરીર, ટટ્ટાર ધ્યાને બેસે તો આરસમાં કંડારેલ મૂર્તિ. કાનભાઈની કસર-ઝાઝેરી, આંખો બહારનું ઓછું જુએ - ભીતર તેજે છલકાય. વાણીમાં આવકારો. વાંચવાનું બહિર્ગોળ કાયની મદદથી.

વર્ષા વાત્સલ્યની

અમારા સંબંધમાં હવે એમના તરફથી વર્ષા વાત્સલ્યની. અમારા તરફથી જિજ્ઞાસા, સ્નેહાદર. આતમની ઓળખની કેડીએ કેમ વધીએ એવી મમતા ખરી. પત્રો સરેરાશ અઠવાડિયે પાંચ તો ખરા જ. વહાલ વરસાવતા. ક્યાંક મંત્ર-મોતી પધરાવતા. જાહેર કામોમાં દાન વરસાવતા ચેકો. અનેક દાતાઓનો શબ્દ પરિચય કરાવતા. પોતીકા સ્નેહસંબંધોને ઉજાગર કરતા.

એમને જ્યારે મળું એ દિવસે અધિક પ્રસન્ન. હરખનો વરખ એમના ચહેરે હોય. અમે તો હરખીએ જ. એ સામેથી આનંદનો ખજાનો ખોલે. સંભારણાં કહે, ક્યારેક બેવડાય. પાછા કહે, 'કદાચ તમને કહ્યું હશે.' પ્રસંગો પાવક વર્ણવે. આપણને આગળ લઈ જનારા-મર્માળા. વાતોમાં આરંભે-અધવચ્ચે કે અંતે સાત્ત્વિકતા લહેરાય. મૂલ્યોના તરાજુ પર ન ટકે એવી કોઈ વાત નહિ.

રોજ ૬-૮ કલાક મથે. (૮૭ વર્ષની વય સુધી) પત્રો લખવા. ચેકો બીડવા. ક્યારેક સૂચનો લખવાં. ગુજરાતને ખૂણે ખૂણે દાનની નહેરો.

વાંચનનો મહિમા સમજાવે, અપાર છે, વર્ણવે. ઉદાહરણો પણ ટાંકે. ઢળતી વયે ચૂક વગર શબ્દોનો હેરફેર હશે એમ કહે ખરા. પાટ પર માણેલાં, જાણેલાં, પુસ્તકો ગોઠવેલાં હોય. જીવનઘડતરની સામગ્રી. લ્યો જ લ્યો. જે ખપે, જે રુચે, જે ઘડે, જે તમને કંડારે, મઠારે. તમે પામો, પાળો એવી સામગ્રી વિનામૂલ્યે. સપ્તેમ એમ થાય કે ચાર દાયકા પહેલાં ભેટ થઈ હોય તો! જીવન થોડું જ 'જો તો' થી ચાલે છે!

ભાઈને અનેક બાહુ, એમને ચરણે રકમો આવ્યા જ કરે. દરિયા પારના દેશ હોય કે ભારતના પ્રાંતો હોય, મોટાના ભક્તો, ભાઈના ચાહકો, અભિભાવકો કરકસરે જીવતા કે મબલખ કમાતા, મોકલ્યા

જ કરે. હૈયે એમને હામ. જાતે જ ચેકો લખે, બીડે. પીઠ આપણી શબ્દથી થાબડે. ચિત્તમાં ચાનક ચડે એવો સ્નેહ. એમના પત્રો જોઈએ તો - બે જ મરમનાં વાક્ય. મમળાવ્યા કરો. પત્રાંશો જોઈએ.

પોતાનો રાજીપો લખે. ‘શાબાશ’ કહેવાની તક ન ચૂકે. ‘પૂજ્ય મોરારિબાપુ ૫ લાખ દેવાના છે તમને, તે જાણ્યું. યોગ્યતા વિના કોઈ નાણાં ન આપે. હરિ:ૐ...ભૂકંપ પીડિત વ્યક્તિઓની સહાયાર્થે હવે તમે આગળ કઈ દિશામાં ધપવાના છો? કે હમણાં આરામ લેશો?’ (તા. ૭-૫-૨૦૦૧)

આમ જુઓ તો જાણે ચેતવણી હતી. બરાબર ૧૦ દિવસ પછી મારે હૃદયનું ઓપરેશન કરાવવાનું થયું.

પૂજ્ય મોટાના ચાહકોનું સ્મરણ અકબંધ. સ્મરણરેખ ઝબકારવાળી લખે છે.

વાત્સલ્યનું થર્મલપાવર સ્ટેશન. મારું બાયપાસનું ઓપરેશન થયું. તા. ૨૨-૫-૨૦૦૧. જૂન ૩૦ સુધીમાં ૨૦ પત્રો. આર્થિક સહાય અંબોરણમાં. અને જઈફ વયે પત્ર, ‘મારા કાગળો મળતા હશે. તમારો એક ફોલ્ડર હતો. તેનો જવાબ મેં લખ્યો છે. પછી કોઈ પત્ર નથી. સ્વાસ્થ્યમાં ઉત્તરોત્તર સુધારો હશે. અમદાવાદ આવ્યે કેટલા દિવસ થયા? હજુ કેટલા દિન રહેવાનું થશે? અંદાજ? તમારી તબિયતના વિગતવાર સમાચાર મળે તો રાજી થાઉં. વિગતવાર સમાચારના અભાવે મૂંઝવણ અનુભવું છું. મને વિગતથી પત્ર મળે તો અમૂંઝણ ટળે.’ (તા. ૧૪-૬-૨૦૦૧)

જે થયું તે યોગ્ય જ

મારું હિમોગ્લોબિન ઓછું હતું. મને ખજૂર ખાવાની ભલામણ કરી. આહાર શાસ્ત્રીની જાણકારી સારી. ખુલ્લા પણ એટલા જ. પછી

લખ્યું કે ‘ડોક્ટરને સલાહ આપનાર. . ના કહેવાય? પણ પ્રીત હોય ત્યાં બીજા વિચાર ઊઠતા નથી હોતા.’ (તા. ૨૭-૭-૨૦૦૧)

આપણી ભૂલ હોય તો લખે. મારા ઓપરેશન વિશે મેં એમ લખ્યું, ‘નબળી ક્ષણનો નિર્ણય હતો.’

પૂજ્ય ભાઈએ લખ્યું, ‘ઓપરેશન કરવાનું નબળી ક્ષણનો નિર્ણય’ આ કથન બરાબર નથી. એ તમારી સમજણ યોગ્ય નથી. જે થયું તે યોગ્ય જ, યથાકાળે થયું છે. (તા. ૫-૭-૨૦૦૧)

સંગ્રહવૃત્તિ રાખવી નહિ

પૂજ્ય ભાઈનું વલણ:

I have enough to share,
to know the joy of giving,
To thrill with All the
Sweets of life - is living.

– Anonymous

પર્યાપ્ત મારી કને વહેંચવા,
વળી અર્પન્તા હું આનંદુ,
જીવનમાં મધુર સ્પંદનો,
વસે છે નીત આવા જીવને.

– અજ્ઞાત

આ વલણ, એમની કથળતી કાયાને પ્રેરણાથી, ચેતનાથી ને પ્રસન્નતાથી ભરી દે છે. એક પત્રમાં, સંગ્રહવૃત્તિ પર ફરીથી ધારદાર લખ્યું. ‘મારી કને મારી મારફતની રકમો કૃપા કરી, ચાલુ વર્ષે જ ખરચી જ નાખવી, વર્ષની આખર સુધીમાં આવે તે નવા વર્ષના આરંભે ખરચી કાઢવી. ખરચવાનાં સ્થળો તો વિપુલ છે પછી શું કામ

જમા રાખવી? તેમ કરવું ઉચિત નથી?’ ‘આ ચાલુ વર્ષમાં ઉપર લખવા પ્રમાણે ખરચી નાખવા માટે, મારી જૂની રકમો તમને મોકલવી કે કેમ તે જરૂર જણાવજો. નિરાંતે જણાવજો.’ (તા. ૧૩-૮-૧૯૯૯)

આ પત્રમાં - ત્રણ સંસ્થાઓના પરિગ્રહનાં ઉદાહરણો પણ ટાંક્યાં. અમને અનેક વાર “ઉત્તિષ્ટ નરશાર્દૂલ” કહ્યા કરે. જાગરણના જાણે જથ્થાબંધ વેપારી. પરિગ્રહ એટલે લોભ. સંગ્રહ એટલે સ્થગિતતા. એકઠું એટલે એઠવાડ. ભેગું જાણે ભાર. ત્રેવડના નામે ડૂબવાનું. ધનનો બોજ લપસાવે. વહેંચવાથી હળવા રહેવાય. હળવા સામાને ડુંગરો ચઢાય. ઢગલો કર્યો કે ગુણો ગયા. વિપુલતા મતભેદો વધારે, Affluence (સમૃદ્ધિ) લપસાવે. ટ્રસ્ટ સમૃદ્ધ તો એ ટ્રસ્ટમાં સંદેહો વિશેષ. સમૃદ્ધિ પ્રમાદ આણે. લોકવિમુખ બનાવે.

આ વિષયના, પૂજ્ય ભાઈ અનુભવી પાકા. માહિર જબરજસ્ત. ફરીથી લખે છે, ‘મોટાં દાનો લેવાનું તમારું મન નથી, ગમ્યું. આપત્તિ દર વર્ષે ન આવે, આવે પણ ખરી, પરંતુ આપત્તિ વેળા નહિ મળી રહે? પૂરતું કદાચ ના મળે તો એક વર્ષ પૂરતા ૧૦-૧૨ લાખ સાચવી રાખો. રખાય, - બાકીના તે વેળા મળી રહે ખરા એમ માનું છું. સેવા આર્થિક સાધનોથી જ થાય તેનો પણ મોહ ઊભો થઈ શકે છે. હાલ તમોમાં નથી - પ્રશ્ન લોભામણો છે. ગરીબો માટે? તેમના કરતાં આ પ્રશ્ન મૂંઝવણનો છે.’

ટાંચાં સાધનોથી છેવટનાં લોકોનું કામ કરવું ને વિપુલ સાધનોથી ધનિકોનું કામ કરવું. તેના કરતાં ટાંચાં સાધનો સારાં. (તા. ૧૬-૮-૧૯૯૯)

વ્યવસ્થિત કાર્યપદ્ધતિને બિરદાવે

પ્રસન્ન થયા-કાર્યપદ્ધતિથી તો સરસ શબ્દોમાં બિરદાવે. 'કાર્યની સંપૂર્ણ બજવણી વ્યવસ્થિત આજ સુધીમાં જવલ્લે જોઈ. અધ્યાત્મપંથનો પંથી કેટલા બધા અંશે કર્મકુશલતાને વરેલો હોવો જોઈએ! તત્પરતા, પૂર્ણપણું, વ્યવસ્થિત, સમયસર, પ્રમાદરહિત કામો થાય છે. પૂજ્ય મોટા તો આવા પર વારી વારી જાય.'

(તા.૨૭-૪-૨૦૦૦)

મૂળે અભ્યાસી. વાંચનના રસિયા. સાહિત્યપ્રેમી જીવ. એક કાગળમાં જણાવે. 'તમારો તા.૨૮-૧૦નો બે બાજુએ આગળપાછળ નાનકડા કાગળ પરનો સ્મરણીય પત્ર ત્રણ દિનથી રોજ સવારે વાંચું છું. તેમાં રવીન્દ્ર ટાગોરની પંક્તિઓ મર્મસ્પર્શી પ્રાર્થના છે.'

**કરો ક્ષમા વિપદમાંહી ન એવી પ્રાર્થના મારી,
સુખી દિને સ્મરું ભાવે, દુઃખી અંધાર રાત્રીએ,
ન શંકા તું વિશે આવે પ્રભુ એ પ્રાર્થના મારી.**

'આ પત્રની નકલ કરાવી પ્રોફેસર શ્રી રમેશ ભટ્ટને મોકલાવું છું. પૂજ્ય મોટામય થઈ ગયેલા છે.'

કરુણા

'પ્રિય સ્વજન, તમારો લાંબો પત્ર દુષ્કાળનું ભીષણ વર્ણન કરતો, વાંચી આંખો દ્રવવા લાગી. વાંચન માત્રથી જો અમને આવું થતું હોય તો તેમને નજરે નિહાળનારની શી દશા - તમારી આંખોની શી દશા થાય તે સહેજે કલ્પી શકાય છે. તમારા લાંબા પત્રની એકાદ ઝેરોક્ષ કઢાવી આજે વડોદરા મોકલું છું. ને બીજા ત્રણચાર સ્થળે પણ. લોકોનાં હૃદય સાવ પથ્થર થઈ ગયાં છે. પશુઓની સાથે માનવોની - ભૂખ્યા માનવોની પણ આવી જ દશા! (તા.૧૩-૬-૨૦૦૦)'

યોગકર્મમાં ડૂસકું

મને એક કામ ચીંધ્યું. એક સંસ્થામાં જાત તપાસ કરી સહાય કરવી. કપરું કામ હતું. બધી તપાસને અંતે મૌન રહ્યો. જાણકારી મેળવેલી. સમયગાળો ખાસો ગયો, પરંતુ પછી એમનો મીઠા ઠપકાનો પત્ર ભારે ઉત્સાહ ભર્યો. પત્રનો ભાવ સારી પેઠે સમજ્યો. મૌન તોડી સાચી વાતને પધરાવી. તુરંત, **ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્** કરતો પત્ર. આમ હૈયું ગરીબો, પીડિતો કે વંચિતોમાં જ રમે.

મહર્ષિ અરવિંદને ટાંકતાં લખે, ‘હેતુના ભાન સાથે, પ્રભુ નામસ્મરણ સંગાથે, પૂરી શાંતિથી કરાતું નજીવું કાર્ય પણ યોગકર્મ બની શકે છે.’ તમારું કામ એવું છે.

દુષ્કાળ વિસ્તારમાં ફરીને શબ્દચિત્ર મોકલ્યું. એમની સંવેદના કેવી ધારદાર!

તમારો તા.૧/૪નો દુષ્કાળની પરિસ્થિતિનો સચોટ ખ્યાલ આપતો વેધક પત્ર મળ્યો. આંખો ભીની થઈ. ગળું ગદ્ગદ થઈ ગયું. ડૂસકું આવી ગયું.

એક જ પ્રદેશમાં એક બાજુ લગ્નોના - પાર્ટીઓના જલસા - બીજી બાજુ પાણી અને ખાવાનાં સાંસાં! ભોલાશંકરનું તાંડવ નૃત્ય!!! બીજો છપ્પનિયો દુકાળ ૧૯૫૬-૨૦૫૬* કેવી કરુણ ગતિવિધિ!

કાર્યકર્તાની અછત

એક લાખ રૂપિયા તમોને આ કામ માટે મોકલવાનું મન છે. તમને યોગ્ય લાગે તેમ તેનો વ્યય કરવાનો. ‘કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ’માં લઈને ઉપયોગમાં લેવા. A drop in ocean સિંધુમાં (દરિયામાં) એક બિંદુ. પામર મન! અકળ પ્રભુ - એના ખેલ અજબગજબના.

(તા.૦૩-૦૫-૨૦૦૦)

* સંવત વર્ષ

ગામડાંને પગભર કરવાનો પ્રશ્ન પેચીદો છે જ. મુશ્કેલ કાર્ય છે. અંબરનો પ્રયોગ સફળ થાય તે ઈચ્છું છું. જે ૫૦-૧૦૦ કુટુંબોને તેમાંથી રોજીરોટી મળે તે ખરી.

ખરી અછત નાણાંની નથી. છતાં છે, પણ કાર્યકર્તા “નાગરિક”* કાર્યકર્તા મળવા દુર્લભ-ઘણું કઠિન છે. મારો પણ એ જ અનુભવ છે. મહાભારત, અનુભવો અવનવા અનુભવો થાય તેવું પુસ્તક છે. આજે નવી પેઢી ભાગ્યે તે વાંચે ને લાભ ઉઠાવે.

(તા. ૧૫-૦૮-૨૦૦૦)

કાર્યકર્તાની પીઠ તો એવી રીતે થાબડતા કે જાણે બરડે માનો હાથ ફરે, એમ પોરસ ચઢાવવાની તક કદી જતી ન કરે. એમને સહજ છે.

(તા. ૧૬-૮-૨૦૦૦)

ટીમવર્ક અંગે દુર્ભાગ્ય

‘વાસ્તવિકતાને અનુભૂતિનો ટેકો આપે છે. ભૂકંપનાં કામોની અરાજકતા સમજી શકું છું. ‘ટીમવર્ક’ કરવાનું આપણને ફાવતું - આવડતું નથી, તેમ લાગે છે. એકલદોકલ કાર્યકર્તા સરસ કામ આપશે. પાંચ ભેગા થયા તો પાંચગણાં કામને સ્થાને ૫૦ ટકા કરશે. As if we are unfit for team work. આપણું આ દુર્ભાગ્ય છે.’

(તા. ૨૦-૦૩-૨૦૦૧)

સમાજસેવા વિશે સૂત્રો-સંકેતો-દિશા

પૂજ્ય ભાઈનાં પત્રો - સૂત્રો - સંકેતો - દિશા લઈને જ આવે. આ એક ઝામરથી જખમી આંખોએ લખેલો કિંતુ અંતરને અજવાળે એવો પત્ર.

* સંસ્કારી, સભ્ય, વિવેકી

પૂજ્ય મોટા ગરીબીમાં ઉછરેલા તેથી, ગરીબોની હાડમારીનો તેમને સારો અનુભવ હતો. તેથી, ગરીબોની સેવા માટે તે હંમેશાં જાગૃત રહેતા. (તા. ૨૨-૪-૨૦૦૦)

(૧) સમાજસેવા ઊંડાણવાળી, વ્યાપક કરતાં વધુ અગત્યની છે ને તમારો તે દિશાનો અભિગમ યોગ્ય છે. ૧૦-૧૦ લાખનાં મોંઘાં સાધનો તમારી હોસ્પિટલને અને તમારી મનોવૃત્તિને અનુકૂળ ન ગણાય. આર્થિક રીતે પોષાતો વર્ગ ભલે મોટા શહેરમાં જઈને, તેવાં સાધનોનો ઉપયોગ શ્રીમંતો માટે જરૂરી પણ ગણાય. તમારું મંતવ્ય છેવાડેનાં માણસોની સેવા છે તે આપણા માટે ઉત્તમ-યોગ્ય છે. એવાં સાધનો સંપન્ન થતાં ને તેનો ખર્ચ કાઢવા માટે શ્રીમંતોની સેવા જ કરવી પડે. વધુ ચાર્જ લેવાની વૃત્તિ-લોભ થાય તોપણ વાજબી લોભ યોગ્ય નથી.

(૨) વધારો અન્ય સંસ્થાઓને આપવામાં પણ ખૂબ વિવેક-કાળજી તેની નિકટની જાણકારી વગેરે જોવી પડે ને રાખવી પડે. શ્રી મણિભાઈ સંઘવી નીલપર - કચ્છ, યોગ્ય સ્થળ અને યોગ્ય સેવક છે.

(૩) મારું પ્રતિદિન દૃઢપણે માનવું થતું આવ્યું છે કે - **સારા હેતુથી પણ સંગ્રહ, જેમ વ્યક્તિગત ઠીક નથી, તેમ સંસ્થાને માટે પણ ઠીક નથી જ**, અનુભવે શીખવા મળ્યું છે.

ઊઠતાં ઊઠતાં અમને જાતજાતની ભાતભાતની વસ્તુઓ આપે. તમને ખપતી ન હોય તો દઈ દેજો કોઈકને એમ કહે. **પોતે કાંઈ ના રાખે સંઘરવાની સૂગ. છોડવાનો શોખ. 'છોડો નહીં તો છીના જાયેગા'**નો અબોલ સંકેત. પરિગ્રહ સામે બગાવતી બાબા. કહ્યા કરે, 'ભલા થઈને સંઘરજો મા. વાપરો. કોથળીથી છૂટો. વ્યાજે, ગોટાળે, કોર્પસ ફંડે ના ચઢો. સંસ્થા, વહાણ વજનદાર ના કરો. ડૂબશો. રેતીમાં વહાણ ચાલશે! બશરતે (બિનશરતે) તમારી

નજરમાં છેવાડાનો માણસ જોઈએ.’ રકમ આપે તે કેમ વાપરશો, એની રૂપરેખા સમજી લે. આંગળી પણ ચીંધે, આગ્રહ નામ નહિ.

‘ટ્રસ્ટના, પાછળના વ્યવસ્થાપકની ૧૦૦% ખાતરી નહિ રાખી શકાય, સિવાય અપવાદરૂપ. પૂજ્ય વિનોબાજીનું કથન આ સાથેનું ખૂબ યોગ્ય છે. શું વ્યક્તિને માટે કે સંસ્થાઓને માટે એકસરખું ને ઉપયોગી છે. ‘સંગ્રહનો લોભ પછી સંસ્થાને વળગે છે. ઘણી વાર વ્યક્તિ પોતાના સંગ્રહને ટ્રસ્ટની રીતે વાપરે કે આપે, પણ ક્રમશઃ એ ટેવ પણ દઢ થાય ને ક્યારે સંગ્રહમાં સરી પડે છે તે કહેવાય નહિ. વ્યક્તિ શુદ્ધ હોય, પૂર્ણપણે શુદ્ધ, છતાં ટ્રસ્ટ માટેનો સંગ્રહ પણ યોગ્ય નથી જ.’

જેમ આવે તેમ જાય - ગયે રાખે તો જ ઠીક. દુકાળ માટે પણ સંસ્થા સંગ્રહ કરે તે ઠીક નહિ. ગૃહસ્થી માટે જરૂરી. જેમ કીડીનો સંગ્રહ રહે છે તેવું જ સંસારી માટે પણ તેમ જ. તે જુદી વાત છે ને જુદો આવશ્યક અપવાદ છે.

આવશ્યક અપવાદ - તે જ્ઞાનપૂર્વક સંગ્રહ કરે. તદ્દન ભિન્ન વાત છે. આવશ્યક અને અનાવશ્યક વચ્ચેનો ભેદ ખુદ સૂક્ષ્મ અને બારીક. તે માટે તીક્ષ્ણ-સૂક્ષ્મ વિવેકવૃત્તિની જરૂર.

(૪) કુદરતી આપત્તિવેળા માટેનો સંગ્રહ તે મુદ્દો ખૂબ સૂક્ષ્મ છે. સંત કોટિવાળી વ્યક્તિની વાત જુદી. ‘સંગ્રહવૃત્તિ રાખ્યા સિવાય ખપમાં ખપી જવા ખેપિયા થાશું, એટલી તમારા તરફની ટાઢક બસ છે.’ (તા. ૧૩-૦૮-૨૦૦૦)

સૂત્રો - સંકેત - દિશા

‘આપણે શું છીએ, આપણે શું બનીએ છીએ, તેનો આધાર, આપણને કોઈ ચાહે છે તેની પર છે.’
 મેં પત્ર દ્વારા પૂછેલું કે ‘આ વિધાન સાચું છે?’

ભાઈએ લખ્યું. ‘ઉત્તર exclusively એક જ ના હોઈ શકે.

Both ways it can be possible.

કેવળ એકમેવ ઉત્તર ના હોઈ શકે, બેઉ બાજુની સંભાવના છે.

એક સંત આપણને યાહતા હોય તો યાહનાર વ્યક્તિ સંતના ગુણો આત્મસાત્ કરતી થઈ શકે છે. તેમ જ ઊલટ પક્ષે સંતને યાહનારી વ્યક્તિનો વિકાસ તેની ભૂમિકા અને તેના મનની ગ્રાહકતા કેવા પ્રકારની રહે છે, તેના પર અવલંબે છે. Nothing is Final. (ચોક્કસપણે આમ જ થશે એવું કહી શકાય નહિ.)

(તા.૧૧-૮-૨૦૦૧)

આત્મદર્શન માટે પ્રાર્થના

ભાઈએ લખ્યું, ‘આત્મદર્શન પામવા માટે તમે જે લખ્યું તે તદ્દન યોગ્ય ને વાસ્તવિક છે. થાક્યા આશા વિના. ‘મા ફલેષુ કદાચન’ પ્રયત્ન કર્યે જવાના છે. પ્રભુ આપણને તેવાં જાગૃતિ અને ઉત્સાહ આપો એ એને પ્રાર્થના.’

(તા.૩-૮-૨૦૦૧)

દૃઢ આગ્રહ

હમણાં એક પત્ર આવ્યો. એમનાં સ્મરણો એકત્ર કરવાની નેમ. એ જાણતાં જ જણાવે છે.

(૧) પૂજ્ય મોટા સાથેના મારા પ્રસંગો, વિદ્યાનગર નિવાસનાં સંસ્મરણો, આમાંનું કશું છપાવવાનું નથી. આ બાબતે હું દૃઢ આગ્રહી છું. અન્ય કોઈ છપાવી મારે તો હું Helpless. (લાચાર)

(૨) મારી મોટાઈ શૂન્ય છે. મોટાઈ છે તે મને ઘડનારાંઓની છે. હું શા માટે આનો વિરોધ કરું છું, તે હું સમજાવી શકતો નથી, પણ હું આ અંગે મક્કમ છું.

‘કીર્તિ કેરાં કોટડાં, રાખ્યાં નવ રહંત’ આ મારું દૃઢ મંતવ્ય છે. ને કીર્તિ!!! કીર્તિનું શું મહત્ત્વ? શૂન્ય. કૃપા કરી આ અંગે શ્રમ ન લેશો. સમય ના ખર્ચશો - ના આપશો.’ (તા. ૧૮-૦૮-૨૦૦૧)

નેત્રયજ્ઞ

બિહારના નેત્રયજ્ઞની જાણ કરી. જાણે સુદામાનગર, સુદામા અસંખ્ય. કૃષ્ણ એક ના મળે. પૂજ્ય ભાઈએ લાંબો પત્ર લખ્યો. ‘ત્યાં સારી કાર્યવાહી થઈ રહી છે. ગરીબો, કેટલા અંધ ગરીબો રાજી થતા હશે નેત્રમણિવાળા, તે હું કલ્પી શકું છું. ખડે પગે કામ ચાલતું હશે. થાકી પણ જતા હશે. ફરી આંખનાં તેજ સાંપડ્યાં તેનો વ્યક્ત થતો આનંદ તમારો શારીરિક અને માનસિક થાક ઉતારી દેતો હશે. આજથી ૧૦ વર્ષ પહેલાં જો આપણો આવો નિકટ સંબંધ થયો હોત તો નેત્રયજ્ઞનાં દર્શને જરૂર આવત. ધન્ય છે ભણશાળી બંધુઓને. તમે ડોક્ટરોને પણ ઘણા ધન્યવાદ. શું લખું! શું ન લખું! તમે ભાગ્યશાળી છો કે આવી સેવા કરવા માટે પ્રભુએ તમને જગાડ્યા છે. - ભાઈનાં વહાલ.’ (તા. ૧૮-૧૧-૨૦૦૧)

કેળવણી અને શિક્ષણ

‘કેળવણી અને શિક્ષણ’ આ બે શબ્દોનો ભેદ તમોએ તા. ૧૮/૨ના કાર્ડમાં ઠીક બતાવ્યો છે. એ વાંચી મને તમને એ જણાવવાનું મન થયું કે - મારી ૨૪ વર્ષની વયે એક ફેંચ બહેને પેરિસમાં કહ્યું કે

‘There is vast difference between instruction and education.’

‘સૂચનાઓ, માહિતી, જાણકારી અને કેળવણી વચ્ચે બહુ મોટો ભેદ છે.’

ઘણી વાર તે કહેતા કે ‘He (someone) is very good instructed but not well brought up.’

‘શિક્ષણ ખૂબ સારું મેળવ્યું છે, પણ ઉછેર નબળો છે.’

૨૬ વર્ષની ઉંમરની એક સામાન્ય ભણતરવાળી છોકરી શિક્ષણ અને કેળવણી વચ્ચેનો ભેદ કહી બતાવે છે. જે વિશે હું ક્યાંય સુધી જાણતો ન હતો અને કદાચ આપણા ઘણા વિદ્વાનો આ ભેદ જાણતા નહિ હોય અને જાણતા હશે તો કેળવણી અને ઉછેર ઉપર મહત્વ આપતા નહિ હોય. (તા.૨૩-૨-૨૦૦૧)

પોતીકા જીવનનું નાનું શું સ્મરણ કરાવતો એક પત્ર

તા.૧૪-૨-૨૦૦૧ના દિને તમોને ૭૨ વર્ષ પૂરાં થયાંને? ૧૯૨૯માં તમારો જન્મ. ૧૯૨૯માં હું પેરિસથી હિંદ આવ્યો. ફેબ્રુઆરીની લગભગ આખરમાં ત્યારે ઉંમર ૨૫ વર્ષની. જીવનમાં વીસમા વર્ષે પ્રથમવાર ગયો. બીજી વાર ૨૨મા વર્ષે. ટોટલ ૪ વર્ષ પેરિસમાં, ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની વયે ત્યાં રહેલો. કમાવા ગયેલો. મુંબઈના મોતીના વેપારીના સેક્રેટરી તરીકે ગયેલો. એ પાંચ વર્ષની કમાણીના પાયાથી હીરાના વેપારમાં આવ્યો. ૧૦ વર્ષ ૧૯૨૯ થી ૧૯૩૯ વેપાર કર્યો, ત્રિચિ - કુંભકોણમ્માં. ત્યાર બાદ ગાંધી આશ્રમ, સાબરમતી, અમદાવાદ જોડાયો. ૩૫ વર્ષની ઉંમરથી. ૯૭ વર્ષની હાલની વય, જુદા જુદા અનેક અનુભવ થયા. ખૂબ પ્રવાસો કર્યા. હિંદમાં બધે ને જાપાન, ચીન, સિંગાપોર, બર્મા, બધે પત્ની સાથે. તેની ઉંમર ત્યારે ૧૯ વર્ષની’ મારી ૨૯ વર્ષની. ”

(તા.૧૬-૨-૨૦૦૧)

કચ્છમાં ભૂકંપ, બાલાસરી ગામના નવસર્જનની વાત લખી. લખે છે. ‘બાલાસરી’, રાપર તાલુકા અંગેનાં ૩ પાનાંની વિગત વાંચી. ‘આજે મારા સરખું કામ આમાં હોય તો તમો દ્વારા ઉપયોગી થવું ગમશે.’

(તા.૩-૩-૨૦૦૧)

‘ગઈ કાલે સાંજે...આવેલા. તમોને ૫૦ થી ૬૦ હજાર સીધા મોકલશે. ભૂકંપ પીડિતો માટે કચ્છમાં ઉપયોગી થવા મોકલવા મેં ભલામણ કરી છે. એટલે તે પ્રમાણે તેમનો પત્ર આવશે. તેમાં મારા તરફથી નીચેનો સુધારો કરવો યોગ્ય લાગે તો કરજો. ભૂકંપમાં આપવા હોય તો તેમ યા લોકલ વડનગરમાં ગરીબોને પીડિતોને માટે વાપરવા હોય તો તેમ. તમો ઉપર હું તે છોડું છું. રકમ આવ્યે જણાવશો. ભાઈનાં વહાલ.’ (તા.૫-૭-૨૦૦૧)

પોતે સામાન્ય વ્યક્તિ છે. વૃદ્ધાવસ્થાની અસર છે. એકરાર કરતાં ક્યાંય નાનમ અનુભવતા નથી. લખે: ‘મગજમાં ગરબડ થઈ જાય છે. ઘણી વાર original alertness (પહેલાં જેવી સ્ફૂર્તિ, જાગરણ) નથી. વયની તાસીર. આનંદ છે.’

જે છું તે છું

સૌભાગ્ય ગણાય તેવો પત્ર.

પ્રિય ભાઈ, વહાલાં પ્રભાબહેન ‘તમારી સાથે નિકટથી એક છાપરા તળે રહેવાના મારા સંજોગો નથી. એટલે પત્રવ્યવહારથી સંતોષ માનું છું. મિલન જ્યારે થવાનું નિર્માયું હશે તેનાથી આનંદ ને સંતોષ માણીશ. હું નથી સંત કે નથી મુક્તાત્મા. જે છું તે છું. મને તેનો હવે સંતોષ છે. બાકીનું હવે આવતા જન્મમાં પૂજ્ય મોટા જેમ કરાવે તે ખરું.’ (તા.૧૯-૦૪-૨૦૦૧)

નામનો ઉલ્લેખ કઠે છે

(૧) ‘તમોએ મોકલેલ નવો રિપોર્ટ - નવેસરથી નવી ભાત પાડતો મળ્યો. તેમાં સુવાક્યો પણ સારાં છે.

(૨) કૃપા કરી મારા નામનો ઉલ્લેખ નામની યાદીમાં કે કશામાં ના કરશો. મને તે કઠે છે. જેમ તમે, 'કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ'ને જ આગળ કરો છો, તેવી રીતે મારા નામનો ઉલ્લેખ ના થાય તે જોશો.

(તા. ૨૧-૦૪-૨૦૦૧)

ઝીણવટ-સ્પષ્ટતા ગાંધીયુગને વરેલી. સુંદર પત્ર છે.'

સમોવડિયા

પૂજ્ય ભાઈ એવા આરપાર કે આપણને એમના સમોવડિયા લેખે. એક પત્ર. 'તમારા આગમનનો-આનંદનો નશો ધીમે ધીમે ઊતરશે. આનંદ આનંદ. સંસ્કૃતના શ્લોકો મને ખૂબ ગમે છે, પણ સંસ્કૃત ભાષામાં હું ભમરડો છું. આશરે ૮૦ વર્ષ ઉપર ૧૯૨૧ની આસપાસમાં એક સંસ્કૃત શ્લોક કંઠસ્થ થયેલો. તેનું એકાદ ચરણ નીચે મુજબ છે:

‘ક્ષણે ક્ષણે યદ્ નવતામ ઉપૈતિ તદૈવ રૂપમ્ સ્મરણિતા.’*

‘જે ક્ષણે ક્ષણે નવીનતાનો અનુભવ કરે છે, અપનાવે છે, તે જ સૌંદર્યનું સ્વરૂપ છે.’

એવું પત્રો ને સાહિત્ય વિશે અનુભવું છું.’

(તા. ૨૯-૦૪-૨૦૦૧)

નાનામાં નાના વ્યક્તિનું ધ્યાન રાખે

નાનામાં નાના કાર્યકરનું ધ્યાન કેવું રાખે! એક મિત્રને અકસ્માત થયો. ભાઈએ મને લખ્યું. ‘તેમને ઘરખર્ચ માટે કંઈ નહિ હોય તો તમો દ્વારા તેમને ઉપયોગી થઈ શકવાની મને હોંશ છે. ઠીક લાગે તો જણાવજો મને. તમને રકમ મોકલીશ.’ (તા. ૧-૫-૨૦૦૧)

* ક્ષણે ક્ષણે નવીનતાનો અનુભવ એ જ રમણીયતાનું સ્વરૂપ છે.

શ્રેય અને પ્રેય

સ્નેહવર્ષાની વાછટ. ઓપરેશન પછી અમદાવાદથી નીકળતાં - દર્શને વલ્લભ વિદ્યાનગર જાઉં એવી ઈચ્છા. મેં પત્ર લખેલો કે આવીશ. વળતી ટપાલે લખ્યું. 'તમારાં બે કાર્ડ તા.૧૫/૬ના આજે મળ્યા. આનંદ. તમારું સ્વાસ્થ્ય સુધરતું આવે છે, ને મહિનાની આખરે વડનગર જશો તે જાણી આનંદ. IMP (અગત્યનું): અત્રે મને મળવા આવશો તે તો અમારા માટે આનંદની વાત, પણ આવશો નહિ. કૃપા કરીને તે વિચાર માંડી વાળજો. વડનગર જઈ ત્રણચાર માસ રહો. સ્વાસ્થ્ય પહેલાં જેવું થઈ જાય પછી અત્રે આવવાનું વિચારજો. હમણાં નહિ જ. મને પણ તમને ત્રણેને મળવાનું ઘણું મન થાય જ છે, પણ શ્રેય ને પ્રેયનો વિચાર કરીને પ્રેયને જતું કરવું જ રહ્યું, માટે.' (તા.૧૯-૦૬-૨૦૦૧)

સાધના - ખુલ્લા દિલે એકરાર

પૂજ્ય ભાઈને, એમની સાધના - યાત્રા અંગે મેં પત્ર લખેલા, સચ્ચાઈનો રણકાર. વિનયનો નમૂનો: એમનો પત્ર છે. 'મારા વિશે વધુ પડતું ધારી ના લેવા વિનંતી છે. મારી ક્ષતિઓથી હું વાકેફ છું. મને limitations (મર્યાદાઓ) છે. પ્રકૃતિનું ઊર્ધ્વ રૂપાંતર કર્યે જવાનો મારો પ્રયાસ ચાલુ છે. માનવસુલભ નબળાઈઓ ને સબળાઈઓ બન્ને સાથે, મારામાં છે. દિલ્લી હજુ દૂર છે. મારા વિશે વધુ પડતું માની ન લેવા વિનંતી.' (તા.૩૦-૬૦-૨૦૦૧)

ક્યારેક ઉમંગમાં ઓટ પણ વર્તાય. લખી નાખે સાચુંકલું. ક્યાંક આવરણ-ઓપ-પરદો નહિ. 'મારી આંતરિક માનસિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આપતો કાર્ડ મળ્યો હશે. (તા.૦૨-૦૭-૨૦૦૧) માહિતી સ્ત્રોત: 'અનન્ય' પુસ્તિકા

— ડૉ. વસંત પરીખ

વડનગર

મારા જીવનના ઘડવૈયા

ભાઈ શ્રી નંદુભાઈને સૌપ્રથમ ૧૯૬૨-૧૯૬૩માં હરિ:ૐ આશ્રમ નડિયાદ ગયેલો ત્યારે મળવાનો પ્રસંગ બનેલો ત્યારબાદ જ્યારે પણ અમે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ પૂજ્ય શ્રીમોટાના દર્શને જતા હતાં ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ શ્રી નંદુભાઈને મળવાની તક અચૂક મળતી હતી અને તેમની સાથે ઘણો વિચાર વિનિમય થતો અને સત્સંગ થતો હતો તેમજ માર્ગદર્શન પણ મળતું હતું. જ્યારે પણ તેઓશ્રીને મળવાનું થતું ત્યારે કંઈક નવું જાણવાનું શીખવાનું મળતું અને તે પ્રમાણે મારાથી અમલમાં કેવી રીતે મૂકી શકાય તે અંગે હું સતત વિચારતો રહેતો.

પૂજ્યશ્રી મોટાના દેહત્યાગ બાદ તેઓશ્રીને પ્રત્યક્ષ મળવાનું બંધ થતા અવારનવાર પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈને મળવાનું બનતું. મારી જીંદગીમાં પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈના સત્સંગથી ઘણું બધું જાણવાનું-શીખવાનું મળ્યું છે. આ પૈકીમાંથી કેટલાક પ્રસંગો ઉદાહરણરૂપે અત્રે રજૂ કરું છું.

સને ૧૯૭૫ના અરસામાં અમારા શેઠે/માલિકે એક સમયે જ્યારે વરસાદ પડતો હતો અને મિટીંગ પૂરી થયા બાદ તેઓ કારમાં ઘેર જવા નીકળ્યા, હું પણ સ્કુટર ઉપર ઘેર જવા નીકળ્યો હતો. એ સમયે શેઠે ગાડી દરવાજા પાસે ઊભી રાખી અને અને મને બોલાવ્યો અને જણાવ્યું કે “કંપનીમાંથી બે કાર ખરીદી લો - એક મારા માટે અને બીજી મારા સાથી શેલત માટે. ” આ સમયે પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી સહજ રીતે મેં જવાબ આપેલો કે “આપણી કંપની હજુ નફો કરતી નથી તેથી અત્યારે કાર લેવાનું યોગ્ય નથી. ” મારા આ પ્રત્યુત્તરની તેમના (શેઠ) મનમાં ખૂબ જ સુંદર છાપ પડી અને એક સમયે તેમના ઘરે બધા

હાજર હતા ત્યારે શેઠાણીને જણાવ્યું કે આ નિરંજન (એન. સી.) નોખી માટીનો માનવી છે, મારી પાસે બીજા કર્મચારીઓ (ગ્રુપ કંપનીમાંથી) કારની માગણી કરે છે જ્યારે આ નિરંજનને મેં સામેથી કાર લેવાનું જણાવ્યું તો તે ના પાડે છે. આ રીતે મારી ઉપર સારા વિચારો મનમાં રાખતા હતા. એક પ્રસંગ ૧૯૭૮/૧૯૭૯ પછીનો પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ સાથેનો અહીં જણાવવો જરૂરી લાગવાથી જણાવું છું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રીએ સહજ રીતે મને પ્રશ્ન કરેલો કે તમોને (એન. સી. પટેલને) શેઠ માટે નારાજગી-અસંતોષ કે કોઈ ફરિયાદ થાય છે ખરી? મેં વિચાર કરીને તરત જ જણાવ્યું કે હજી સુધી તો એવું થયેલ નથી. આ સમયે પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈએ જણાવેલું કે શેઠ/માલિકને હજારો કામના દબાણો હોય છે, તેમના ઉપર તો સતત કામનો બોજો રહે છે. આપણે (તારે) તેમાં ઉમેરો ન થાય તો તે વધુ સારું. આ નાની પણ ખૂબ જ ઉપયોગી/જરૂરી વાત મેં અમલમાં મૂકી હતી અને બાકીના બધા વર્ષો દરમ્યાન એક પણ વખત મનમાં કે મૌખિક અસંતોષ કે ફરિયાદ શેઠશ્રીને ન હતી. આના પરિણામે વળતરની આશા ન રાખીએ તો પણ વધુ ને વધુ મળતું થયેલું જેમ કે respect (આદર), position (હોદ્દો) અને reward (વળતર) સતત મળતા રહેલાં. આ બધું પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી થઈ શકેલ છે, તેમ જણાવવામાં કોઈ બેમત નથી.

મેં ભાઈશ્રી નંદુભાઈને હરિ:ૐ આશ્રમમાં તેમની ૮x૮ ની રૂમમાં સતત કામ કરતા જોયા છે. તે રૂમમાં સ્વજનને બેસવાની જગ્યા, કામ કરવાની જગ્યા, સ્વજનને મળવા આવે ત્યારે યથાયોગ્ય આપવાની વસ્તુ રાખવાની વ્યવસ્થા, સ્વજનોના સરનામા, કુટુંબના

સભ્યોના નામ, આશ્રમમાંથી આપેલ ડોનેશનના પત્રવ્યવહારની ફાઈલ, આશ્રમની ઠરાવ બુક વગેરે દરેક વસ્તુ ક્યાં રાખેલ છે તે યાદ રાખતા અને તરત જ તે જ વસ્તુ લેતા. નાના બાળકો આશ્રમમાં આવે ત્યારે તેમને બલૂન્સ-ફુગ્ગા ફુલાવીને આપતાં, સ્વજનોની ઉંમર તથા ભૂમિકા પ્રમાણે તેઓ ગુણભાવ વિકાસક વાર્તાઓના તથા અન્ય પ્રેરણાદાયક જીવનચરિત્રોના પુસ્તકો ભેટ આપતા.

તેઓ દરરોજના કામ રાત્રે પુરા કરીને જ સૂવા જતા. ભાઈનો સવારે ઉઠવાનો સમય નક્કી પણ સૂવાનો સમય નક્કી નહી. રોજનું કામ રોજ કરીને જ સુવાનું. આશ્રમ સાથે તેમની કેવી નિષ્ઠા અને વફાદારી હતી તેનો એક અનુભવ પ્રસંગ જણાવું. મારે એક વખત અમદાવાદથી નડિયાદ આવવાનું હતું અને અમો આશ્રમમાં જવાના હોવાથી પૂ. કાન્તાબાને પણ અમદાવાદથી નડિયાદ કારમાં સાથે લઈને આવવાનો Chance મળ્યો. અમો નડિયાદ સાંજના ૭ થી ૮ના અરસામાં પહોંચ્યા. પૂ. શ્રી નંદુભાઈને મળવા ગયા આ પ્રસંગે અમોને જમવા/પ્રસાદ માટે પુછ્યું પરંતુ અમોને મારા પિતાજીના ઘરે જમવાનું હતું તેથી ના પાડી પણ સ્વાભાવિક રીતે મેં જણાવ્યું કે કાન્તાબાને જમવાનું બાકી છે. આના પ્રત્યુત્તર રૂપે નંદુભાઈએ જણાવેલું કે તમો આશ્રમના કામમાં મદદરૂપ થાવ છો અને બહારગામથી આવ્યા છો તેથી અમારી ફરજ રૂપે તમોને જમવા/પ્રસાદ લેવા જણાવ્યું. જ્યારે કાન્તાબાને પ્રસાદ લેવાનો હોય તો તેમણે અગાઉથી જણાવવું જોઈએ. શું સુંદર આશ્રમના નિયમો અને સ્પષ્ટતા પોતાના જ પત્નિ માટે પાળવા કેવી Clarity!!!! .

તેમની ૮૩ વર્ષની ઉંમર થતાં પાછળની જિંદગીમાં આશ્રમને બોજારૂપ ન થવાય તે માટે ઈ. સ. ૧૯૮૭માં હરિ:ૐ આશ્રમ નડિયાદ

તથા સુરતના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી તેમજ ટ્રસ્ટી પદેથી રાજીનામુ આપીને તેઓ વહીવટમાંથી સંપૂર્ણપણે અલિપ્ત થઈ ગયા. નિવૃત્તિ બાદ આશ્રમના વહીવટ અંગે બીજા ટ્રસ્ટીઓને ક્યારેય કોઈ પણ જાતની દખલગીરી કે પ્રશ્નો કરતાં નહીં. આ રીતે તેમણે સંપૂર્ણ રીતે પોતાની સત્તા અને position બીજા ટ્રસ્ટીઓને સોંપેલ.

ઈ. સ. ૧૯૮૭ થી ૨૦૦૪ તેમના વિધાનગર નિવાસ દરમ્યાન અવારનવાર મળવા જવાનું બનતું. આ દરેક વખતે તેમને મળ્યા બાદ કશુંક નવું જાણવા- શિખવા મળતું અને જ્યારે જ્યારે તેનો અમલ કરતો ત્યારે મને અચૂક અલગ અલગ રીતે બદલો/ આનંદ / હિમ્મત મળતી હતી. પૂ. શ્રી નંદુભાઈને એક વખત મારી કારમાં નડિયાદથી સુરત અથવા સુરતથી નડિયાદ લઈ જવા વિનંતિ કરેલ અને તેઓએ મારી આ વિનંતી એક વખત તેમને સુરતથી નડિયાદ લાવવા સ્વીકારેલ. તેમના નિયમ પ્રમાણે સવારે આશરે ૫ વાગે નિકળવાનું અને તે માટેની સંપૂર્ણ તૈયારી આગલે દિવસે કરી હતી. સવારમાં ડ્રાઈવ કરતા ધુમ્મસ હોવાથી દૂરનો રસ્તો દેખાય નહીં ઉપરાંત સિંગલ પટ્ટીનો રોડ તેથી મનમાં થોડી ચિંતા/ભય થતો પણ ગાડીમાં સાથે પૂ. શ્રી નંદુભાઈ હોવાથી મન નિશ્ચિંત થઈ જતું અને અમો ખૂબ જ સારી રીતે નડિયાદ પહોંચી શકેલ.

ઉપર જણાવેલ Specific (ચોક્કસ) અનુભવો ઉપરાંત ખૂબ જ એવા સુંદર ગુણ-ભાવનો વિકાસ મારામાં થયો. સાહસ, હિંમત, સારા વિચારો, સારાં કાર્ય અને બીજાને મદદરૂપ થવાના ગુણ મારામાં વિકસ્યા અને પછી તેનો સતત અવારનવાર અમલ થયા કરેલો છે તે પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાસહાય કહી શકાય. પૂજ્યશ્રી મોટાની અનહદ કૃપા અમારા સર્વ કુટુંબીજનો તેમજ મારા કુટુંબ ઉપર પણ

રહેલી છે. બાળકોના અભ્યાસ, સારા સંસ્કાર, તકલીફ વગર ખૂબ જ સરળતાથી યોગ્ય અને સંસ્કારી વ્યક્તિ સાથે લગ્ન અને ત્યારબાદ grand children પૌત્ર-પૌત્રી ઉપર પણ ઊતરેલ છે, તેમના સંસ્કાર અને તેમના અભ્યાસ વિગેરે વિગેરે ખૂબ જ સુખ આપી રહેલ છે.

આ બધા પ્રસંગો અને પરિસ્થિતિ પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી જ સુખદાયક રહ્યા છે. ઉપર મુજબનું લખાણ ફક્ત પૂજ્યશ્રી મોટાની કૃપા, પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈને અવારનવાર મળવાથી મળેલ જ્ઞાન, સરસ રીતે અમોને સૌને mould કર્યા (મઠાર્યા) છે. અમોને જે જે અનુભવ પ્રત્યક્ષ થયેલ છે તે જણાવવા માટે ઉપરોક્ત વિગતો રજૂ કરેલ છે. તેમ છતાં મારાથી કોઈપણ રીતે વધુ પડતું લખાણ કરાયું હોય અથવા જણાવાયું હોય તો મને દરગુજર કરશો. ઉપર જણાવેલ પ્રત્યક્ષ અનુભવો તદ્દન સત્ય અને સાક્ષી સાથેના છે. આવા ઘણાં બધા અનુભવ થયેલા જેનો ઉલ્લેખ કરીએ તો ઘણુ લાંબુ થાય અને તેથી અહીં મારા અનુભવો ટૂંકમાં જણાવ્યાં છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈની કૃપા, આશીર્વાદથી જીવનમાં મળેલ લાભ અવિસ્મરણીય છે.

અસ્તુ, સર્વે સ્વજનોને નિરંજનના હરિ:ૐ.

– શ્રી નિરંજન ચંદુભાઈ પટેલ (N. C. Patel)

વિદ્યાનગર, હાલ USA

શ્રી નંદુભાઈનું સાનિધ્ય

ઈ. સ. ૧૯૭૨ના અરસામાં મને પૂજ્ય શ્રીમોટાનું દર્શન ડોક્ટર હર્ષદભાઈ મહેતાના સહવાસ દરમિયાન થયું. તે સમયગાળામાં અમો બંને હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત જતા. મને બે વખત

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું દર્શન આશ્રમમાં થયું છે અને ત્રીજું દર્શન અમદાવાદ ટાઉનહોલમાં ૧૯૭૪ ના ઉત્સવ દરમિયાન થયું. તે સમયે શ્રીમોટા પ્રવચન આપતા હતાં. તે સમયે મેં મોટાનું ખરું રૂપ નિહાળ્યું હતું. ધીરે ધીરે મને શ્રીમોટાનું અને તેમના સાહિત્યનું આકર્ષણ વધતું ગયું. જીવનમાં શ્રીમોટાનું દર્શન તો માત્ર ત્રણ થી ચાર વખત જ થયું છે. પ્રથમ દર્શન વખતે મને તેઓના હસ્તક્રમણનો પાવન સ્પર્શ થયો હતો. તેઓની દૃષ્ટિ મારી આંખો ઉપર સ્થિર થઈ હતી. નજર મળી હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ પછી હું પરિવાર સાથે હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત નિયમિત આવતો થયેલો.

આશ્રમની મુલાકાત વખતે ભાઈ શ્રી નંદુભાઈને તેઓના રૂમમાં મળવાનું પણ થતું. પરંતુ હું નવોસવો એટલે માત્ર બેસી રહેતો. હર્ષદભાઈ જેમ કરે તેમ કર્યા કરતો. આશ્રમના રસોડામાં જઈને પૂજ્ય ઝીણાકાકાને પણ પગે લાગવાનું થતું. તે સમયે પૂજ્ય ઝીણાકાકાને રસોડામાં જ વિશેષ મેં જોયા છે. તેઓશ્રી પોતાનું રૂપ છુપાવીને મોટાની સેવામાં લાગેલા જ રહેતા. તેઓને કોઈ ઓળખી શકે તેમ ન હતું. તેઓ તો આશ્રમની મા કહેવાતા.

૧૯૮૨ના મૌન પછી શ્રી નંદુભાઈના વિશેષ પરિચયમાં આવવાનું બનતું ગયું. મને મોટાના સાહિત્યનું એટલું આકર્ષણ હતું ને હાલમાં પણ છે કે તેઓના લખેલા પુસ્તકો હું વાંચ્યા કરતો. હવે બન્યું એવું કે મેં જીવનસંશોધન પુસ્તક હાથમાં લીધું. વાંચવાનું શરૂ કર્યું. પરંતુ જરા પણ સમજણ ના પડે. એક પાનું પણ વાંચી ના શકું. વાંચુ તો સમજાયું નહીં. પછી હું નંદુભાઈને મળવા તેઓની રૂમમાં ગયો. હું હવે સ્વતંત્ર રીતે ભાઈને મળી શકતો એવો નાતો ભાઈ સાથે બંધાઈ ગયો હતો. એક વખતનો પ્રસંગ છે. ભાઈ કશુંક લખતા હતાં. હું તો તેઓની

પાછળ ઘણી વાર સુધી ઉભો રહ્યો હતો. પછી એમનું ધ્યાન મારા તરફ પડ્યું. તેઓ બોલ્યા, ‘બોલો, મનસુખભાઈ, શું કાંઈ પૂછવાનું છે?’ મેં કહ્યું, ભાઈ, આ ચોપડી મને કેમ નથી સમજાતી? એ પૂછવા માટે આવ્યો છું.’ તેઓ બોલ્યા, ‘કઈ ચોપડી?’ મેં કહ્યું, ‘જીવનસંશોધન.’ તે સમયે ચોપડી મારા હાથમાંથી લઈને બોલ્યા, ‘તમે અત્યારે આ પુસ્તક ના વાંચશો. હું તમને કહું ત્યારે વાંચજો. કારણ કે તે હેમંતભાઈ અને મેં લખેલા પત્રોના પૂજ્ય શ્રીના ઉત્તર છે. તેમાં સાધના ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી છે. તે હજુ અત્યારે તમોને નહીં સમજાય. હું કહું ત્યારે વાંચજો, લગભગ ૩ વર્ષ પછી વાંચવાનું કહ્યું હતું. પછી ભરપૂર રસપૂર્વક વાંચીને માણ્યું. આવી હતી નંદુભાઈની કુનેહ.

શ્રી નંદુભાઈ સ્વજનોને કેવી રીતે માર્ગદર્શન આપી, સાધનામાર્ગે વિકાસ કરાવતા તેનો એક પ્રસંગ જણાવું.

સાલ હતી ૧૯૮૧-૮૨. અમારા લગ્ન થયા ને છ થી સાત વર્ષ થયા હતા. ૨૦ ફેબ્રુઆરીના રોજ હું અને શારદા આશ્રમે પૂજ્ય મોટાના દર્શન કરવા અને ભાઈના આશીર્વાદ લેવા અને ઝીણાકાકાને પગે લાગવા ગયા હતા. નંદુભાઈ તો પૂર્વ પરિચિત ઓરડામાં તેઓની રીત પ્રમાણે કંઈક લખી રહ્યા હતા. હું અને શારદા ભાઈને પગે લાગ્યા. તેઓએ પૂછ્યું કે, ‘કોઈક વિશેષ દિવસ છે આજે?’ મેં કહ્યું, ‘અમારા લગ્નને આજે છ વર્ષ થયા... તેઓ ઊભા થઈને બે ફૂલ મોટાના ફોટા પાસેથી લાવ્યા ને અમોને એક એક આપ્યું ને આશીર્વાદના બે શબ્દો પણ કહ્યા. પતિ પત્નીના પવિત્ર સંબંધ વિશે પણ સમજાવ્યું.

આ બધી વાત પૂરી થઈ પછી અમે જવા માટે રજા માગી ત્યારે તેઓશ્રીએ કહ્યું, ‘મનસુખભાઈ, તમને એક કામ સોંપુ તે તમારાથી થશે?’ મેં મારી પત્ની શારદાની સામે જોયું. અમે બંને મનોમન સમજી

ગયા કે હા પાડવી. મેં ‘હા’ પાડી, ‘તમે જે ચિંધશો તે અમો પૂરા પ્રેમથી કરીશું. ત્યાર પછી ભાઈ જે બોલ્યા તે અક્ષરસઃ અહીં દર્શાવું છું.

ભાઈ બોલ્યા, ‘મનસુખભાઈ, સાંભળો. તમારો કોઈ સાથે સંબંધ બગડેલ છે? કોઈ સાથે તમારા મનમાં દ્વેષ છે? કોઈ સાથે વેર છે?’ મેં ગંભીરતાથી વિચાર કરીને જવાબ આપ્યો, ‘હા ભાઈ, એક કુટુંબ સાથે અબોલા છે બે વર્ષથી.’ ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે, ‘તમારા આવતા વર્ષના લગ્ન દિવસે તમારે તેઓના ઘરે જવું અને તેઓની માફી માગવી. ત્યાર પછી અહીં આશ્રમમાં આવવું. બોલો, તમારાથી આ થશે?’ મેં કહ્યું, ‘ભાઈ, અમારો વાંક જ નથી તો પછી માફી માગવાની જરૂર ખરી?’ ભાઈએ કહ્યું, ‘વાંક કોનો છે તે જોવાનું નથી પરંતુ આપણો વાંક હોય કે ના હોય તો પણ આપણે જ માફી માગવાની છે. આપણે આપણી શાંતિ માટે આપણું મન ખેંચાયેલું ના રહે તે માટે માફી દિલથી માગવાની છે. બોલો, આ કામ તમારાથી થશે?’ મેં કહ્યું, ‘હાજી, જરૂર થશે, અમે તમારા સૂચનને માન આપીએ છીએ. પછી તો એક વર્ષ રાહ જોવાની આવી.

હવે એક વર્ષ પૂરું થયું. હું ને શારદા જેમની સાથે અણબનાવ હતો તેઓના ઘરે સવારમાં ૫ વાગ્યામાં પહોંચી ગયા.

મેં ડોર બેલ દબાવ્યો. બારણું ખુલ્યું. સામેવાળી વ્યક્તિ તો આભી જ બની ગઈ ને બોલી, ‘સવારમાં આટલા વહેલા અમારે ઘેર કેમ આવવાનું થયું?’ મેં કહ્યું, ‘આજે અમારો લગ્નનો દિવસ છે તો આશીર્વાદ લેવા માટે તમારી પાસે આવ્યા છીએ.’ હું ને શારદા તેઓને પગે લાગ્યા ને કહ્યું કે, ‘અમારી કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો ક્ષમા કરજો.’ તેઓનો હકારાત્મક પ્રતિભાવ અમોને મળી ગયો! અમો મનોમન રાજી થયાં. પછી ચા-પાણી પીને આશ્રમે આવ્યા. મોટાનું દર્શન કર્યું. ઓટલે ગયા. પછી ભાઈની રૂમમાં ભાઈ પાસે ગયા. મેં

કહ્યું, ‘ભાઈ, આજે અમારો લગ્નનો દિવસ છે. પ્રણામ કરવા આવ્યા છીએ.’ આશીર્વાદ મળ્યા. આનંદ થયો. પછી મેં કહ્યું, ‘ભાઈ, તમે ગયા વર્ષના અમારા લગ્ન દિવસે અમોને એક ભાવભર્યું સૂચન કરેલું. એ સૂચન મુજબનું બધું કરીને અમો તમારી પાસે આવ્યા છીએ.’ ભાઈ બોલ્યા, ‘શું કરવાનું કહેલું?’ મેં જે હકીકત હતી બરાબર તે કહી સંભળાવી. ભાઈ તો એટલા બધા રાજી થયા કે ના પૂછો વાત! અમોને બંનેને શાબાશી આપી આશીર્વાદ આપ્યા. આવી રીતે શ્રીભાઈનો અમોને અવારનવાર અનુભવ થતો ને માર્ગદર્શન મળી રહેતું.

સુખી દાંપત્ય જીવન માટેની ભાઈની શીખ:

૧૯૭૭ની સાલમાં હું ભાઈની સલાહ લેવા માટે આશ્રમે આવ્યો. તેઓશ્રી તેમના કામકાજમાં વ્યસ્ત હતા.હું ભાઈને પગે લાગવા તેઓના રૂમમાં ગયો, પગે લાગ્યો.

તેઓશ્રી બોલ્યા, ‘મનસુખભાઈ, કાંઈ પૂછવાનું છે?’ મેં કહ્યું, ‘હા ભાઈ, એટલા માટે હું આજે આપની પાસે ખાસ સમય કાઢીને આવ્યો છું.’ ભાઈ બોલ્યા, ‘બોલો, શું પૂછવું છે?’ મેં કહ્યું, દાંપત્યજીવનને બે વર્ષ પૂરા થવા આવ્યા છે છતાં પણ વાસના ખૂબ જ પજવે છે. તેને શાંત કરવા માટે મેં ઘણા પ્રયોગો કર્યા. પૂ. ગાંધી બાપુના સાહિત્યમાં લખેલું હતું કે ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરવાથી વાસનાનો હુમલો ખાળી શકાય છે. એ પ્રયોગ પણ કરીને પછી હું તમારી પાસે ખુલ્લો થવા આવ્યો છું. ભાઈ, મારે સાધન ભજન કરવું છે. મોટાની ભક્તિ કરવી છે. તેમાં આ વાસનાવાળું મન અવરોધ ઊભો કરે છે તો તમે મને કંઈક માર્ગદર્શન આપો.’

ભાઈએ કહ્યું, ‘ઠંડા પાણીનો ઉપચાર એ શરીર માટેનો ઉપચાર છે. વાસના તો મનમાં રહે છે. મનને ભક્તિનો સ્પર્શ થાય ત્યારે વાસના ધીમી પડે. આ પરિસ્થિતિમાં અત્યારે હું તમને કહું તેમ કરો...

માનો કે ૨૮ તારીખે વાસના ભોગવી છે ને ૨૯ તારીખે ફરી હુમલો આવે તો કામદેવને પ્રાર્થના કરવી કે, ‘હે કામદેવ, તમને મેં ગઈ કાલે જ ભોગ ધરાવ્યો છે તો આજે મને માફ કરો. હું તમોને તારીખ ૮ના રોજ અથવા તો તારીખ ૧૫ના રોજ ફરી ભોગ ધરીશ. તમારું સ્વાગત હું ધામધૂમથી કરીશ. તમે અત્યારે મને તમારા આ માયાપાશમાંથી મુક્ત કરો. તમે કામદેવ છો. એટલે કે તમે દેવ છો. હું તો સામાન્ય માનવી છું. મારું શું ગજુ કે તમને હરાવી શકું?’ આવી પ્રાર્થના કામદેવને કરવી. સફળતા જરૂર મળશે.’

આ પ્રયોગ મેં ઘણો સમય ચલાવેલો અને બ્રહ્મચર્યનું સારી રીતે પાલન થયું. લગભગ ૬ થી ૭ વર્ષ ભાઈના માર્ગદર્શન પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય પાળેલું. તેમાં શારદાનું યોગદાન મારા કરતાં વિશેષ હતું. પછી ભાઈના સૂચનથી જે થયું તે હવે પછીના પ્રસંગમાં લખું છું.

નંદુભાઈના આશીર્વાદ:

૧૯૭૭-૭૮ થી ૧૯૮૩ મારા જીવનનો પ્રખર તપશ્ચર્યાનો ગાળો હતો. આ ૭ વર્ષ બ્રહ્મચર્યનો ગાળો બની રહ્યો. એક દિવસ પૂર્વ પરિચિત ઓરડામાં હું ને ભાઈ બે જણ જ હતા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, ‘મનસુખભાઈ, એકતા કેટલા વર્ષની થઈ?’ મેં કહ્યું, ‘૭ વર્ષની થઈ, ભાઈ.’ તેઓ બોલ્યા, ‘એક છોકરો હોય તો સારું.’ મેં કહ્યું, ‘ભાઈ, મારી કમાવાની કેપેસિટી નહીં. છોકરો બનતા જો છોકરી બની ગઈ તો?’ ભાઈ કહે, ‘ટેસ્ટ કરાવી લેવો. બેબી આવશે તો આપણે ડોક્ટર બીનાબેનને આપી દઈશું બસ. આપણે શારદાની ડિલિવરી બીનાબેનને ત્યાં જ કરવાની છે ને!’

બીજું એવું સમજાવ્યું કે ઘડપણ આવશે ત્યારે આપણે દીકરીને આધારે રહેવું પડે તે યોગ્ય નહીં ગણાય. કેવું પાત્ર મળે તે કાળના

ગર્ભની વાત છે તો જો એક છોકરો હોય તો તે શરમે-ધરમે પણ બાવડું પકડીને દોરી જાય. તો એક છોકરો હોય તો સારું.’ જોકે ભાઈને તે ખબર જ હતી કે બાબો જ આવશે.

આવો પ્રેમભર્યો આગ્રહ હોવાથી અમે નંદુભાઈની વાત માની ગયા ને યોગ્ય રીતે બાળક બનાવવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રયોગ શરૂ કરેલો.

શારદાને ગર્ભાધાન થયું. અમુક મહિના પછી ટેસ્ટ થતો તે પ્રમાણે ફલ્યુડ લઈને મુંબઈ મોકલાવ્યું. ૮ દિવસ પછી રિપોર્ટ પોઝીટીવ આવ્યો. ગર્ભમાં બાળક છે તે મેઈલ ચાઈલ્ડ છે...એવો રિપોર્ટ આવ્યો.

તા.૧૨-૭-૧૯૮૪ ને ગુરુ પૂર્ણિમા ને ગુરુવારને દિવસે ડૉ. બીનાબહેને શારદાની સુવાવડ કરાવી. નંદુભાઈનો સંકલ્પ ફળ્યો ને અમારે ઘેર પુત્રરત્ન અવતર્યો. એ પુત્ર આજે આપણને સૌને સંગીતની મધુર સુરાવલીઓમાં નર્મદાપદ્મ, ગંગાયરણે, તુજ ચરણે, સાંઈ સ્તવન, ભાવ, હરિ વહાલો વગેરે જેવી અનેક શ્રીમોટાની પદ્યરચનાઓ ભાવસભર પીરસી રહ્યો છે તે ભાવિક પટેલ. અમારા ઘરે ભાવિકનો જન્મ થવો એ ભાઈ શ્રી નંદુભાઈનો આશીર્વાદ છે.

ભાઈ નંદુભાઈના વ્યક્તિત્વ વિશે મારા જેવા એક સાધારણ જીવથી લખાવું એ શક્ય નથી, પરંતુ આવી વેળાએ તેઓ વિશે કંઈક લખવાનો મારો આ અલ્પ પ્રયાસ છે.

‘સાધના કરવી હોય તો મારી સામે ન જુઓ. તમારે આદર્શ રાખવો હોય તો નંદુભાઈનો રાખો. હું ને નંદુભાઈ જુદા નથી.’
— પૂજ્ય શ્રીમોટા

હરિગીત

‘તુજ નામનો મહિમા ઋષિઓ કેંક ભક્ત કવિ કથે,
હું તો બિચારું રાંકડું તે શું કથી કથીને કથે?
જયમ સૂર્ય આગળ આગિયો, દરિયા કને ખાબોચિયું,
હીરા કને જયમ કાચ એવો સાવ હું નાદાન છું.’

મારો આદર્શ, મારા જીવનના રાહબર, મારી આંગળી પકડીને મને સાધનાપથ પર ચાલતા શીખવનાર સાધુ પુરુષ, ‘મા-બાપની સેવા કરવાનું કદી ચૂકશો મા’ એવું ભણતર ભણાવનાર ઉત્તમ શિક્ષક, સફળ દાંપત્ય અને બાળ ઉછેર વિશે સમજાવનાર ઉત્તમ ગૃહસ્થ સંન્યાસી. ‘જેના ઘરમાં ‘મા’ દુઃખી હોય તેનું ઘર સ્મશાનવત્ સમજવું અને તેવા ઘરમાં ક્યારેય પણ શાંતિ, સમૃદ્ધિ કે સુખ આવી શકતાં નથી’ એવું ભાર દઈને ગળે ઉતરાવનાર આપ્તજન. ‘તમારે જો સંસારમાં સુખી થવું જ હોય તો સામે વાળાનું સહન કરવાનું, જતું કરવાનું, સદ્ભાવ રાખવાનું અને સ્વીકારવાનું શીખી જવું પડશે,’ એવું સમજાવનાર, માનઅપમાન ગળી જનાર, નમ્રતાની મૂર્તિ સમા, મૌનની ભાષાથી જીવનવિકાસ અંગેનું શિક્ષણ આપનાર એવા દિવ્ય પુરુષને મારા હૃદયના ભાવથી પ્રણામ.

ગઝલ

જીવનની ખુશનસીબી કે પ્રભુએ સહાય કીધી છે,
પ્રભુએ ઓથ આપીને શિરે મુજ હાથ રાખ્યો છે.

ભાઈ નંદુભાઈમાં ઊડીને આંખે વળગે એવા ઘણા ગુણો હતા.તેમાનો એકાદ ગુણ અહીં વર્ણવું છું. તે હતી તેઓની ‘અમીરી-ફકીરી’ આ ‘અમીરી-ફકીરી’ શબ્દ ભાઈ મારી પાસે બોલેલા ખરા.

તેઓએ એમ કહેલું કે ‘ઘરથી કંટાળીને કામ કરવાની વૃત્તિના અભાવે ઘણા સાધુબાવા બની જાય છે, પણ અમીરી-ફકીરી તો ક્યાંક જ જોવા મળે.’ આમ, તેઓ મારી પાસે મોઘમ રીતે પોતાના વિશે જ કહેતા હતા. દરેક કામ પરત્વેની ચીવટાઈ, ચોકસાઈ અને ચોખ્ખાઈ, આજનું કામ આજે જ કરવું જોઈએ તેવી એમની આગવી રીત. થોડામાં થોડી વસ્તુઓથી ચલાવીને ગુજર બસર કરવાની ને બીજાને પણ પ્રેરણા આપતી કરકસરની ટેવ વગેરે.

એકવરિયો શરીરનો બાંધો, સ્ફટિક જેવી શ્વેત ચમકતી ત્વચા, પવિત્રતાનું દર્શન કરાવતી તેઓની અમીઝરતી આંખોને જોતાં જ તેઓ પ્રતિ કોઈને પણ આકર્ષણ થઈ જાય તેવા વ્યક્તિત્વના તેઓ સ્વામી હતા. પૂજ્યશ્રીના ફરમાનને શિર આંખો પર ચઢાવવાની તેઓની અદનામાં અદની રીત જોવા જેવી હતી. મૃદુ મંદમંદ હાસ્ય રેલાવતું મુખારવિંદ, તેઓ બેઠા હોય ત્યારે એકદમ સીધા ટટ્ટાર એક સીધી લીટી જ જોઈ લો, કલાકો સુધી એક નાના સ્ટૂલ પર બેસી રહેવાની તેઓની મૌલિક રીત, કોઈ ખરા જિજ્ઞાસુને તેઓ જોઈ જાય તો તેની પ્યાસ બુઝાવવાની તેમની ત્વરા. માણસને લક્ષણોથી પારખવાની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ અને ઘણીવાર તો તેમની ગરીબો પરત્વેની ભલમનસાઈ જોઈને હું આશ્ચર્યમુગ્ધ બની જતો. આવી રીતે પરોપકારવૃત્તિ એ તો તેઓનો કુદરતી ગુણ હતો.

તેઓએ હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં પોતાના ભંડોળમાંથી એક સુંદર મજાની લાઈબ્રેરી, બાળકો અને સ્નેહીઓ માટે વિકસાવી હતી. તેમાં જ્ઞાન અને સંસ્કાર વર્ધક પુસ્તકો તેઓ રાખતાં. જેવાં કે શ્રીરામકૃષ્ણદેવ, શ્રીશારદામણિ મા, અબ્રાહમ્ લિંકન, જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન કાર્વર, મહાત્મા ગાંધી, બાપુ મારી મા, લીયો ટોલ્સટોય,

માનવી ખંઢેરિયો, સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી, ગાગરમાં ભર્યો છે સાગર, શૈશવની ફોરમ જેવા ઉદાત્ત ભાવનાને વધારનાર તથા ગુણભાવ પ્રેરક બીજાં અનેક પુસ્તકો એમાં જોવાં મળતાં. તેઓ જ્ઞાનની ભૂખવાળાને આવાં પુસ્તકો હંમેશાં ભેટ આપતાં. તેઓ આવી રીતે મોટાના સમાજને બેઠો કરવાના કામમાં હાથ બટાવતા.

મેં તેઓને સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ તકલીફો વચ્ચે ઘેરાયેલા, પરંતુ મેરુ પર્વતની જેમ હંમેશાં અડીખમ ઊભા રહેલા જોયા છે. તેમ જ વિરોધીઓ પ્રત્યે સદ્ભાવ, પ્રેમીજનો પ્રત્યે મૌનભાવ અને વહેવારીજનો પ્રત્યેનો તેઓનો સ્વીકારભાવ પણ મેં અનુભવેલો છે. સાધકની વ્યાખ્યા આપતાં તેઓ કહેતા કે **‘સાધક એટલે જીવનવિકાસના પંથે ચાલતા સતત જ્ઞાનભક્તિયુક્ત જાગૃતિ સેવીને મથનાર જીવ.’**

શ્રી સમીરભાઈ કીકાભાઈ પટેલ સાથેની વાતચીતમાં ભાઈ એવું બોલેલા કે સમીરભાઈ ‘મારી પાસેથી જે કંઈ લેવા જેવું છે તે કોઈ લેવા આવતું નથી એનું મને દુઃખ છે.’

ગઝલ

હું બાળકનો પિતા છે તું, વળી માતા પ્રભુ છે તું,
સગાં વહાલાં પ્રભુ પણ તું, ખરું સગપણ હૃદયનું તું.
પ્રભુ ઉરનું સ્વજન તું છે, વળી સન્મિત્ર મારો છે,
પ્રભુ સ્વામી તું મારો છે, પ્રભુ તું શેઠ ઘરનો છે.

વહાલા ભાઈ, તમોએ અમોને ગૃહસ્થાશ્રમમાં કેવી રીતે જીવવું તે શીખવ્યું, બાળકોના અને માબાપના મિત્ર બનવાનું શીખવ્યું. સહિષ્ણુતા, ધીરજ, જતું કરવાની ભાવના વિશે ને માફ કરવાના ગુણ વિશે શીખવ્યું. કયા સમયે મૌન રહેવું ને કયા સમયે કેટલું મોં ખોલવું તે

ભણાવ્યું. સમય પાલનની યોગ્ય રીત વિશે ઘણું ઘણું તમારા સહવાસથી પ્રાપ્ત થયું. ગુરુભક્તિનો મહિમા તમે અમોને સમજાવ્યો. પરમ કૃપાળુ ગુરુદેવની ખરી ઓળખાણ કરાવીને શ્રીમોટાની મહત્તા સમજાવી અને તમોએ અમોને પૂજ્ય શ્રીમોટાના ગૂઢ રહસ્યવાળું શાસ્ત્ર પણ સમજાવ્યું.

તમે તો!

**કરી સાધન બન્યા પાવન રહ્યા નિઃસ્પૃહ સદા નિઃસંગ
ધરી સમતા હરી મમતા સદા પ્રસન્ન સદા નિર્મળ.**

એવા અધ્યાત્મપંથે પ્રેરનારા અમારા સૌના વહાલા ભાઈ શ્રી નંદુભાઈને કોટીકોટી વંદનો...

**‘શાંતિ પમાડે તેને સંત કહીયે રે,
એના દાસના દાસ થઈને રહીયે રે.’**

એમ એમણે જે શાંતિ આઠે પહોર સાધી હતી તે શાંતિ તેમના સમાગમમાં ઘડીકભર તો મેળવવાનો લહાવો પૂજ્યશ્રી મોટાની પરમ કૃપાથી તેમના સાંનિધ્યમાં મને મળ્યો છે. તેથી, મારી જાતને હું ધન્ય માનું છું.

**આપના અદનામાં અદના સેવક
— ડૉ. મનસુખભાઈ પી. પટેલના
ભાવભર્યા હૃદયપૂર્વકના વંદન
એ. કે. રોડ, સુરત**

●●●

**હરિઃઠું
એકલાં જ**

૧૯૪૦નું વર્ષ. પૂજ્ય મોટા હરિજન સેવક સંઘના સહમંત્રી, સવારના ૬:૩૦થી રાતના ૯ સુધી એકાગ્રતાથી કામ કરે. નમ્રતા તો

હૈયે ચોંટે એવી. પૂજ્ય મોટાએ પોતાના જેવી જ કાર્ય કર્મઠતા અને વિનય બન્ને ગુણો ભાઈમાં જોયાં. તેમને પોતાનામાં વણ્યાં. એ પોત આજેય મજબૂત શોભંતુ છે. સદીના ઓવારેથી ઝગમગે છે.

નંદુભાઈએ અનુભવ્યું. પૂજ્ય મોટા સામાન્યતઃ આદેશ સૂચના કે સીધો ઉપદેશ નથી દેતા. પોતાનાં વર્તન-વિવેક-આચરણ-ચારિત્ર્યથી દર્શાવે. સાધક ગજા પ્રમાણે ઝીલે, મોટાના સહવાસથી ધીમે ધીમે ભાઈમાં બદલાવ આવ્યો. ભાઈ કહે, ‘એ વખતે મારામાં રાગદ્વેષ ઈત્યાદિ બધું હતું. કોઈને દાન આપવું હોય તો ચાર જણ જાણે એવી મારી ઈચ્છા રહેતી. મનમાં ફુલાતો. ગાંધી સાહિત્ય વાંચું. સમજણ પડે. આચરવાનું બહુ મુશ્કેલ લાગતું.’ અંતમાં શ્રી જુગતરામ દવેની પંક્તિઓ પૂજ્ય ભાઈને અર્પણ કરું છું.

“શિખરું ઊંચાં ને મારગ આકરા, નહિ કોઈ સાથ કે સંગાથ,
નહિ ત્યાં કેડી ને નહિ વાટ, ચડવાં ચઢાણો તસુ તસુ એકલાં. ”

— મનસુખલાલ ઝવેરી

હરિ:ૐ

તમને મોટામાં શું દેખાયું?

એક દિવસે ગુરુદયાલ મલ્લિકે આશ્રમમાં પૂછ્યું: “નંદુભાઈ, તમને મોટામાં શું દેખાયું કે પોંડિચેરી જવાનું માંડી વાળ્યું? આટલો બધો લગાવ એમના તરફ! કંઈ ચમત્કાર?” ભાઈએ વિનયથી વળતો ઉત્તર કર્યો, ‘ચાચાજી, હું મારી પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર અનુભવું છું. એ મને ચિટકાવી રાખે છે.’ તેઓ ખુશ થયા. બોલ્યા, ‘તમારી બધી જ સમજ બરાબર છે.’

— ગુરુદયાલ મલ્લિક

હરિ:ૐ

આનંદ આનંદ

“પગલાં ભૂંસી ચાલતા થવું, પંથની ઉપર મહાલતા જવું,
આનંદ આનંદ વેરતાં વેરતાં, આનંદને પંપાળતા જવું.
લેવું દેવું કાં કશું નહિ, કેવળ હોવું એ જ તો રહેવું,
ખડા થવું હોય તો ખડક, નહિ તો નદી જેમ નિરાંતે વહેવું.”

— સુરેશ દલાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

સમર્થ સાધક

પૂજ્ય નંદુભાઈ તથા પૂજ્ય કાંતાબા ઉપર લખેલા પત્રો તો નિમિત્ત છે, પણ આ પત્રો સૌ સ્વજનોને તથા સાધકોને પણ ખૂબ ઉપયોગી થઈ શકે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ૧૯૩૯માં પૂજ્ય નંદુભાઈની પ્રથમ મુલાકાત થઈ. ત્યારથી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ, પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈ તથા પૂજ્ય કાંતાબા ઉપર પ્રેમભર્યા પત્રો લખ્યા છે.

તેમાં સૌપ્રથમ ૧૯૪૯માં ‘જીવનપાથેય’ પુસ્તક પ્રગટ થયું. બીજું પુસ્તક ‘જીવનપગરણ’. ત્રીજું પુસ્તક ‘જીવનપગથી’ - ૧૯૫૦માં એ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં. આ ત્રણ પુસ્તકોમાં પૂજ્ય ભાઈ તથા પૂજ્ય કાંતાબાને સાધનાના માર્ગે વાળવા હૃદયસ્પર્શી માર્ગદર્શન છે. પૂજ્ય ભાઈની ભૂમિકા તૈયાર હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તે ભૂમિકાને મઠારી મઠારીને પૂજ્ય ભાઈને છેલ્લામાં છેલ્લી ઉચ્ચ ભૂમિકામાં લાવી મૂકી દીધા. પૂજ્ય કાંતાબાનું જીવનસમર્પણ પણ અદ્ભુત હતું.

પૂજ્ય ભાઈ તથા પૂજ્ય કાંતાબાને પત્રો દ્વારા તેમ જ તેમના ઘેર માંડવીની પોળ અને સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદમાં પણ પૂજ્ય

શ્રીમોટાનું બરેબરું સાંનિધ્ય પ્રાપ્ત થયું. તે પણ એક સદ્ગુરુનાં કૃપાકરુણાની પ્રાપ્તિ હતી જ.

સાધનામર્મની રચના

પૂજ્ય ભાઈને આટલા બધા પત્રો લખાયા છતાં તેમને મનમાં સાધનાની સરળ પદ્ધતિ બેસતી ન હતી, ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાને વિનંતી કરી કે મને સાધનાના માર્ગમાં એક ટૂંકી નોંધ લખી આપો. જે રોજ વાંચીને સાધનાની જાગૃતિ રહે. જેથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સાધનામર્મના ૧૮ મુદ્દા લખી આપ્યા. જે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દરેક પુસ્તકોનાં છેલ્લે પાને છપાય છે. આ અઢાર મુદ્દાઓનો દૈનિક અભ્યાસ સાધકના જીવનમાં જાગૃતિ અને ઉત્સાહ પ્રેરે છે.

આરતીની રચના

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ, પૂજ્ય કાંતાબાને ૨૧ દિવસ સાબરમતી આશ્રમમાં મીરાંકુટીરમાં મૌનમાં બેસાડ્યાં હતાં અને સતત નામસ્મરણ કરવાનું, ઊંઘવાનું નહિ. એવી સૂચના આપેલ, પરંતુ રાત્રે પૂજ્ય કાંતાબાને ઊંઘ આવી જતી. તે વખતે પૂજ્ય શ્રીમોટા હરિ:ૐ બોલી જગાડીને નામસ્મરણ ચાલુ રખાવતા. કોઈવાર નામસ્મરણમાં કંટાળો આવતો તો કાંતાબાએ પૂજ્ય શ્રીમોટાને ચિઠ્ઠી લખી જેમ “જય જગદીશ હરે” જે આરતી ગવાય છે તેના જેવી જ આરતી મને ઉતારી આપો તો વચ્ચે વચ્ચે તે આરતી ગાઈ શકું.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તે જ સમયે ત્વરિત

“ૐ શરણ ચરણ લેજો, પતિત ઉગારી લેજો,
કરગ્રહી ઉર લેજો ૐ શરણ ચરણ લેજો.”

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે પ્રાર્થના ગાઈ છે, તે ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક માર્ગે જવા આપણામાં રહેલા સ્વદોષોનું હરણ કરવાની અંતરથી વેદનાભરી વિનંતી છે. આમ, પ્રાર્થનાને આરતીરૂપે લખી છે.

ટૂંકમાં પૂજ્ય ભાઈ ઉપર લખેલા ઉપરોક્ત ત્રણ પુસ્તકો, જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષોએ તથા સાધકોએ ખાસ વાંચવાં જેવાં છે. અન્ય બીજા પત્રોનાં પુસ્તકો પણ ખાસ વાંચવાં જેવાં છે. જે જીવનવિકાસની ઈમારતમાં મજબૂત પાયાનાં અમૃત વચનો છે. **‘જીવનસંશોધન’, ‘જીવનપ્રવેશ’** અને **‘જીવનસંદેશ.’**

નંદુભાઈએ પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ પછી ૧૯૭૭ થી ૨૦૦૪ સુધી અનેક સ્વજનોનાં ગૂંચ-મુશ્કેલીઓ તથા સાધનામાર્ગમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું હતું. એવા અભિપ્રાયો ઘણાં સ્વજનોના મૌખિક તથા લેખિત અનેક પત્રોમાં જાણવા મળે છે.

નંદુભાઈ સાથે મતભેદ ધરાવતી વ્યક્તિઓને પણ તેઓએ પ્રેમભાવથી નિહાળ્યા છે. ક્યારેય તેઓના વિરુદ્ધ કોઈ વાત કરતા સાંભળવામાં આવ્યું નથી તેવો મારો જાત અનુભવ. હું તેઓ સાથે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદમાં પાંચ વર્ષ રહેલો એ મારું સદ્ભાગ્ય.

નંદુભાઈ જાતિ-જ્ઞાતિ-ભેદથી પર હતા. હરિ:ૐ આશ્રમમાં કેટલાક કર્મચારી હરિજન હોવા છતાં તેમને રસોઈનાં કામો સોંપેલાં. એકવાર સિદ્ધપુરના એક મુસ્લિમ યુવાને હિંદુ ધર્મ સ્વીકારેલો, પરંતુ હિંદુઓ તેને હિંદુ તરીકે ન સ્વીકારતાં તેને હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદમાં રાખેલો. એવા નિષ્પક્ષી પૂજ્ય ભાઈ હતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ કેટલાયે હરિજન વિદ્યાર્થીઓને ભણવા આર્થિક મદદો કરી છે અને લોન પણ આપી હતી તેમ જ મધ્યમવર્ગના સ્વજનોને પણ ખાનગીમાં ઘણી આર્થિક મદદો કરી હતી.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ હરિ:ૐ આશ્રમમાંથી ઘણી સંસ્થાઓને મદદ મળતી હોવા ઉપરાંત, જેઠીબા ટ્રસ્ટમાંથી આર્થિક ખરાબ સ્થિતિમાં હોય તેવી સંસ્થાઓને પણ ભરપૂર સહાયો કરી છે. તેથી, કેટલીક સંસ્થાઓના આવેલ પત્રો ઉપરથી જાણી શકાયું છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈ સામે કાદવ ઉછાળનારાંઓને પણ માફ કરી તેમની સાથે પ્રેમભર્યો સંબંધ જાળવ્યો છે. તેવો મારો જાત અનુભવ છે અને તેવા માફ કરેલા પત્રો મોજૂદ છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ જેટલાં સ્વજનો આશ્રમે આવતાં તેમના સ્વાગત માટે પોતાના ખર્ચે નાસ્તો-ચા-પાણી કરાવતા અને જતી વખતે દરેક સ્વજનને એક પુસ્તક ભેટ આપતા. મોટાંને મોટાં જેવું તથા બાળકોને બાળકના જ્ઞાન જેવાં પુસ્તકોની પરબ તેઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી ચાલુ રહી હતી.

પૂજ્ય નંદુભાઈ હંમેશાં સ્ટૂલ ઉપર જ બેસતા અને તેની ગાદી પણ કઠણ હોય. રાત્રે તેઓ આકાશ નીચે એક પાટ ઉપર એક જાડી શેતરંજી ઉપર સૂઈ રહેતા. રાત્રે ૧૦. ૩૦ વાગ્યે સૂઈ જતા અને સવારે ૩. ૩૦ વાગ્યે ઊઠી જતા. સવારે ૫ વાગ્યે સ્વજનો સાથે ફરવાનો નિયમ કાયમ રહેતો.

પૂજ્ય નંદુભાઈની સાધનાના પ્રયોગો: (૧) તેઓ ત્રણ કલાક સુધી એકધારું ત્રાટક કરી શકતા. (૨) નિયમિત શીર્ષાસન કરતા. (૩) ઘડિયાળ વગર નાડીના ધબકારા એક મિનિટમાં કેટલા થાય તે તેઓ કહી શકતા. (૪) સળંગ ૮ કલાક એક આસને બેસી શકતા. (૫) રોજ ૧૨ કલાક લખવાનું કાર્ય કરી શકતા.

૧૯૬૨ પછી પૂજ્ય શ્રીમોટાના બધા કાર્યક્રમો ગોઠવતા. તેમાં કયા કયા ગામે કેટલા વાગ્યે પહોંચી જવું વગેરે તેમ જ પૂજ્ય

શ્રીમોટાનાં આરામદાયક સાધનો, દવાઓ વગેરે અગાઉથી તૈયાર કરી ગાડીમાં મુકાવતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાને બહારગામ જવાનું હોય ત્યારે વહેલી સવારથી તૈયારી કરતા. પૂજ્ય ભાઈને ચા-કોફીની કોઈ ટેવ ન હતી અને કદી લેતા પણ નહિ. તેઓ સવાર-સાંજ પોતાના ખર્ચે દૂધ લેતા. સવારે ૧૦ વાગ્યે ભોજન સમયે પૂજ્ય શ્રીમોટાની સાથે થોડુંક જમવાનું. હળવો ખોરાક લેતા. સાંજે ૫ વાગ્યે પણ હળવો ખોરાક લેતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈ કેટલીક ગુપ્ત સાધનાઓ કરતા, પણ કોઈનેય તેની જાણ ન થાય તેની ખૂબ ચોકસાઈ રાખતા અને તેમની સાધના અંગે કોઈનેય જણાવતા નહિ. છતાં તેઓ સાધના ન કરતા હોય તેવું વર્તન અને વાણી રાખતાં, કોઈ જાતનો આગ્રહ રાખતા નહિ.

પોતે જીવ્યા ત્યાં સુધી પોતાનાં કામો પોતે જ કરતા. આખરી સ્થિતિમાં આંખો તથા પગની વેદના અસહ્ય હોવા છતાં જાતે ઘોડી લઈને બાથરૂમ તથા સંડાસમાં જતા. બનતાં સુધી કોઈનો સહારો લેતા નહિ. નાછૂટકે કોઈના આગ્રહથી થોડો ટેકો લેતા.

આવતાં સ્વજનોને પ્રેમભાવથી નાનાંમોટાંને આવકારતા, કૌટુંબિક ખબરઅંતર પૂછતા અને મોટાંઓને પોતાની જોડે બેસાડતા અને પોતાની બરોબરીનો ભાવ રાખતા. આ હતી તેમની મહાનતા.

પૂજ્ય ભાઈ નિરાસક્ત હતા તેના કેટલાક પ્રસંગો છે. માતુશ્રી જેઠીબાના મૃત્યુ ટાણે પણ આશ્રમ છોડી ગયા ન હતા. મોટા ભાઈ, વાડીભાઈ તથા પૂજ્ય કાંતાબાના અવસાન સમયે પણ પોતાના ઘર ગયા ન હતા. આશ્રમમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની શરણાગતિ બાદ ક્યારેય પોતાના ઘરે અમદાવાદ ગયા ન હતા. તેમ જ શોક કે મનદુઃખ પણ જોવામાં આવેલું નહિ. તેમનો પરિવાર આશ્રમે આવે તો પૂજ્ય કાંતાબાની બરાબર કાળજી રાખતા તેવી જ રીતે તેમના પરિવારની પણ કાળજી લેતા. તેમનો પરિવાર જેટલા દિવસ આશ્રમમાં રહે તેટલા

દિવસની આશ્રમમાં રકમ ભરીને પહોંચ લઈ લેતા.આવા નિષ્ઠાવાન પૂજ્ય ભાઈ હતા.

પૂજ્ય ભાઈ કોઈ જાતનો શેહ-સંકોચ રાખતા નહિ. દર રવિવારે ઉપવાસ રાખતા.સવારે ગરમ પાણી તૈયાર કરાવી બે કલાક તેલમાલિસ કરાવતા અને પછી ગરમ પાણીથી સ્નાન કરતા.માલિસ કરનારને તેનું મહેનતાણું ચૂકવી દેતા.કોઈનું ઋણ ચડવા દેતા ન હતા.

પૂજ્ય ભાઈએ અનેક સ્વજનો તથા બીજાં લોકોને પણ ઘણા ઘણા ઉપકારો અને મદદ કરેલી, પરંતુ ક્યારેય તેવું મનમાં લાવતા નહિ. **પ્રભુએ આપ્યું અને પ્રભુને દીધું તેવી જાગૃતિ રાખતા.**

પૂજ્ય મોટાએ સ્વજનોને લખેલા પત્રોના સંકલનનું ભગીરથ કાર્ય, પૂજ્ય ભાઈ તથા હેમંતદાદાએ સાથે મળીને હાથ ઉપર લીધું. જે જે સ્વજનોને પત્રો લખેલા તે બધા પત્રો મંગાવી તેની ગોઠવણો કરી તેનાં ૧૨ પુસ્તકો તૈયાર કરવાનું કામ સહેલું ન હતું, પરંતુ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કૃપાકરુણાના સંચારથી આ પુસ્તકોનું સંપાદન કર્યું. એટલું જ નહિ પુસ્તકોનાં પાનાં છપાઈ વગેરે કરકસરથી થાય તેની ઝીણવટભરી કાળજીથી કામ કર્યું છે. અનુક્રમણિકા સાથે વિષયવારનાં પાનાં નંબર આપવાનું કામ ઘણું અઘરું હોવા છતાં પૂરેપૂરી સભાનતાથી નક્કર કામ કર્યું છે. આ ઉપરાંત, પૂજ્ય શ્રીમોટાના આદેશ મુજબ કયા પુસ્તકની કઈ વ્યક્તિ પાસે પ્રસ્તાવના લખાવવી તે વ્યક્તિ પાસે રૂબરૂ જઈને પૂજ્ય ભાઈ અને પૂજ્ય હેમંતદાદા પ્રસ્તાવના લખાવી લાવતા.

પૂજ્ય ભાઈ સાથે પૂજ્ય હેમંતદાદાએ પણ ખભેખભા મિલાવી આશ્રમનાં અનેક કાર્યો કર્યાં છે. પૂજ્ય હેમંતદાદા તો પૂજ્ય શ્રીમોટાની સાથે ૧૯૨૬થી તેમના ખાસ સાથીદાર મિત્ર તરીકે રહેલા. પૂજ્ય શ્રીમોટા અને હેમંતદાદાનો અપૂર્વ સ્નેહ અને અદ્ભુત પ્રેમ હતો.

હેમંતદાદાએ પૂજ્ય શ્રીમોટાને સાક્ષાત્કાર થયા બાદ તેમના શિષ્ય અને સાથીદાર તરીકે પૂજ્ય શ્રીમોટાના ચરણમાં શિર મૂકેલું. ત્યાર પછી પૂજ્ય નંદુભાઈએ પૂજ્યશ્રીની શરણાગતિ સ્વીકારી અને ત્રીજા હતા શ્રી વજુભાઈ જાની. આમ, પૂજ્ય મોટાનું મિશન શરૂ થયું. આ મિશન આવનારાં વર્ષોમાં બહુ ભારે વિસ્તરવાનું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આધ્યાત્મિક સાહિત્ય જીવનવિકાસ માટે અદ્ભુત અને આત્મસાક્ષાત્કારના માર્ગે નક્કર સ્વરૂપે લઈ જનારું છે. સંસારના દાવાનળમાં દોષોથી કેમ મુક્ત થવું, તેની જાગૃતિ આપનારું છે. ભલભલા નાસ્તિકોના હૃદયમાં રામબાણની જેમ ઊતરી જનારું છે. કથા-વાર્તા, કાલ્પનિક દાખલા, દલીલ તથા ભગવાનની મૂર્તિઓની ભરમારથી દૂર લઈ જનારું અને જાતે જ મથામણ કરાવનારું છે. મૌનએકાંત મૌનમંદિરનું સર્જન આવનારા કાળના મનુષ્ય માટે અગત્યનું બની રહેશે તેમ જ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં શુદ્ધ, નક્કર સાધનાના માર્ગના સાધકો પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકોમાંથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકશે તેવો સમય આવી રહ્યો છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ મૌનમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રોનાં ૧૨ પુસ્તકોનું સંકલન તારણ કરી એક ‘જીવનપરાગ’ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. બીજું પુસ્તક ‘આશ્રમની અટારીએ’ લખ્યું છે. ત્રીજું પુસ્તક ‘શ્રીમોટાની મહત્તા’, ચોથું પુસ્તક ‘શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા.’

પૂજ્ય ભાઈ સાથે જોડાણ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદમાં હું પ્રથમ વખત મૌનમાં બેઠો હતો. બહાર નીકળ્યો અને અમદાવાદ પરત આવ્યો. તેના બીજા દિવસે પૂજ્ય શ્રીમોટા, શ્રી ચીમનભાઈ મહાજનને ત્યાં હતા. એટલે

પગે લાગવા ગયો હતો. પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી રહ્યો એટલે પૂજ્ય નંદુભાઈએ મને તેમની પાસે બોલાવી બેસાડી પ્રાથમિક વાતચીત કરી હતી. એ પછી તો જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શને જતો ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ પાસે બેસતો. તેમનો વાત્સલ્યભર્યો પ્રેમભાવ મને સતત તેમના પ્રત્યે આકર્ષાયેલ રાખતો હતો.

અમદાવાદ-પાલડીમાં મારા નવા મકાનમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચરણરજ પડે એવી મારી ભાવનાનો સ્વીકાર કરી પૂજ્ય ભાઈએ જ બધો પ્રબંધ કર્યો હતો.

પૂજ્ય ભાઈ સતત કાર્યમાં રોકાયેલા રહેતા હતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ પછી તેમના કામનું ભારણ વિશેષ વધી ગયેલું. રાજ્યના ૧૮૨ તાલુકાઓમાંથી શાળાના ઓરડાઓની માગણીઓ આવતી. તાલુકા અને જિલ્લાના અધિકારીઓ સાથે રૂબરૂ મુલાકાતો માટે પણ પૂજ્ય ભાઈને સમય કાઢવો પડતો. એટલે મને મનોમન ઈચ્છા થઈ કે હું ભાઈની મદદમાં આશ્રમમાં જાઉં. પૂજ્ય ભાઈ તરફથી આવજો, સંમતિ મળી પણ મારાં મા તરફથી રજા ન મળી. એટલે માના અવસાન બાદ હું આશ્રમમાં ગયો. ભાઈએ મને પ્રેમભાવથી આવકાર્યો અને જુદાં જુદાં કામોમાં મને જોતરી દીધો.

પૂજ્ય ભાઈના હાથ નીચે તૈયાર થવામાં અનેક વખત મારું વર્તન અહમ્ પ્રેરિત રહેતું. છતાં પૂજ્ય ભાઈ કદી ગુસ્સે થતા નહિ. મને ક્યારેક ખોટું લાગે, રિસાઈ જાઉં તોપણ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નક્કી કરેલાં ધારાધોરણે જ મારી પાસે પૂજ્ય ભાઈ કામ લેતા હતા. સ્વજનો તરફથી ક્યારેક ભેટ અપાય તોપણ પૂજ્ય ભાઈ અંગત રીતે કશું સ્વીકારતા નહિ. પોતાનાં માતૃશ્રી જેઠીબાના સ્મરણાર્થે તેમણે રચેલ ટ્રસ્ટની રકમમાંથી તેઓ અનેક વ્યક્તિઓને અને સંસ્થાઓને સતત મદદરૂપ થયા કરતા એ હું નજરોનજર જોતો હતો.

આશ્રમમાં કરકસરનો આગ્રહ

પૂજ્ય ભાઈ, સુરત આશ્રમે ગયા હોય ત્યારે નડિયાદ આશ્રમની કામગીરીની બધી વિગતો એટલે કે મૌનરૂમોની, શાકની ખરીદી અને આશ્રમના અન્ય ખર્ચની વિગતો મારે રોજેરોજ તેઓને મોકલવાની થતી. કોઈ વખત મારાથી મોંઘું શાક ખરીદ કરાયું હોય તો તેઓ મને તુરંત જ ટકોરતા કે આશ્રમ સ્વજનોનાં નાણાંથી ચાલે છે. તેને આવાં મોંઘા શાક પોસાય નહિ, પાલવે નહિ. તેમનો જવાબ ટપાલમાં મને બીજે જ દિવસે મળી જતો. કામના ઘણા દબાણ છતાં ટપાલમાં તેઓ ખૂબ જ નિયમિત રહેતા.

અંગત ખર્ચ

પૂજ્ય નંદુભાઈ બન્ને આશ્રમના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી હોવા છતાં તેમના જમવાના તથા દૂધના ખર્ચની રકમ દર મહિને તેઓ આશ્રમને ચૂકવી દેતા હતા. ઉપરાંત, તેઓને મળવા આવતાં સ્વજનોને પોતાના ખર્ચે ખરીદેલ ચવાણું સુખડી વગેરે આપતા રહેતા. પોતાના નિમિત્તે આશ્રમને એક પાઈનો ખર્ચ પણ ન ભોગવવો પડે તેની તેઓ સતત કાળજી રાખતા.

આશ્રમનો વહીવટ

આશ્રમનાં પુસ્તકો છપાવવા બાબતે પણ ભાવતાલ છપાઈ વગેરેમાં કરકસર કરીને કામ લેતા. દર અઠવાડિયે મૌનરૂમોમાં બરાબર સફાઈ થાય, ગાદલાં-તકિયા-રજાઈ વગેરે તડકામાં તપાવાય તેનું પણ ધ્યાન રાખતા. આશ્રમની ફિક્સ ડિપોઝિટોની પૂરેપૂરી વિગતોનો ખ્યાલ રાખી એક પણ દિવસના વ્યાજની આશ્રમને ખોટ ન જાય તેની તકેદારી રાખતા. આ માટે બધાં કામોની યાદી તેઓ

બનાવતા.આટઆટલી ચીવટની સાથે આશ્રમમાં આવતાં સ્વજનોને પણ સ્નેહભાવથી આવકારતા અને તેમની બધી વાતો શાંતિથી સાંભળતા હતા.તમામ સ્વજનોની નામાવલિનું ઈન્ડેક્સિંગ (અનુક્રમ) તેઓ જાળવતા.વળી, પત્રવ્યવહારમાં તો રોજરોજના કાગળોના જવાબ જવા જોઈએ તે પણ જોતા રહેતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈને ચા-કોફી કે એવા કોઈ પીણાનું વ્યસન ન હતું. રાત્રે મોડા સુધી કામ ચાલ્યું હોય તોપણ વહેલી સવારે આશ્રમના નિયમ પ્રમાણે ઊઠી જતા.રાત્રે લાકડાની પાટ ઉપર એક માત્ર ચાદર પાથરીને ખુલ્લા આકાશ નીચે તેઓ સૂવાનું રાખતા.સવારે ફરવા પણ જતા.આરામ કરતી વખતે કંઈક ને કંઈક વાંચતા જ હોય! સૌની સાથે જમતા અને જમતી વખતે હાસ્યવિનોદ પણ કરતા રહેતા.

આશ્રમનો વસવાટ છોડ્યા પછી તેઓ સંપૂર્ણ વિરક્ત રહ્યા. આશ્રમના કામકાજથી અલિપ્ત રહ્યા. ક્યારેય આશ્રમના સંચાલનમાં દખલગિરી કરી નથી. સ્વજનો પોતાની અંગત વાતો પૂજ્ય ભાઈને જણાવતાં તેમને પ્રસંગને અનુરૂપ સમજ આપતાં. આશ્રમ વિશેની નકારાત્મક વાતોને ક્યારેય પ્રોત્સાહન આપ્યું નથી.

પૂજ્ય ભાઈએ મારું પ્રેમપૂર્વક ઘડતર કર્યું છે. તેઓની નમ્રતાનો એક પ્રસંગ મારા જીવનનું સંભારણું છે. તેનો ઉલ્લેખ કરીને મારી આ ભાવાંજલિ પૂર્ણ કરું.

મને વ્હીલચેરમાં સહાય કરી

સને ૧૯૮૨માં ગુરુપૂર્ણિમાએ પૂજ્ય ભાઈ, દક્ષિણ ભારતમાં ત્રિચિનાપલ્લી અને કુંભકોણમ્ ગયા હતા ત્યારે મને તેઓ સાથે લઈ ગયા હતા.દક્ષિણ ભારતમાં પવિત્ર સ્થાનોએ યાત્રાદર્શનનો મને એમણે લાભ અપાવ્યો હતો, પરંતુ દક્ષિણમાંથી પાછા ફરવાના સમયે

મને ડાયેરિયાની તકલીફ થઈ હતી. પાણી જેવા પુષ્કળ ઝાડા થવાને કારણે મારી અશક્તિ વધી ગઈ હતી. લગભગ બેહોશીની સ્થિતિ એક વખત થઈ ગયેલી. આ બીમારી દરમિયાન પૂજ્ય ભાઈએ અને ત્યાંનાં સ્વજનોએ મારી ખૂબ કાળજીપૂર્વક સારવાર કરી હતી. પછી પાછા ફરતાં ત્રિચિ રેલવે સ્ટેશને પ્લેટફોર્મથી રેલવેના ડબ્બા સુધી મને વ્હીલચેરમાં બેસાડી પૂજ્ય ભાઈ લઈ ગયા હતા. તે જ પ્રમાણે મદ્રાસ સ્ટેશને ઊતર્યા ત્યારે પણ પૂજ્ય ભાઈએ જ મારી વ્હીલચેરને ચલાવી સ્ટેશન બહાર મને લાવ્યા હતા. આ પ્રસંગ જ્યારે જ્યારે યાદ આવે છે ત્યારે મારું હૈયું ભરાઈ આવે છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈ સમગ્ર રીતે પૂજ્ય શ્રીમોટાના શરણે હતા. પોતાની જાતે અને પૂજ્ય શ્રીમોટાના સૂચનથી અનેક સાધુસંતોના સમાગમનો લાભ તેઓએ મેળવ્યો હતો. ટૂંકમાં યાદી જોઈએ તો શ્રીઅરવિંદ, શ્રીમાતાજી, શ્રીઆનંદમયી મા, શ્રીરમણ મહર્ષિ, શ્રીરામદાસ સ્વામી, શ્રીકૃષ્ણાબાઈ, શ્રીનારાયણ સ્વામી, શ્રીઉપાસનીબાબા, શ્રીગોદાવરી માતાજી, શ્રીમહેરબાબા, શ્રીગોદડિયા મહારાજ (પ્રકાશાનંદજી), શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ, શ્રીદાસાનુદાસ, શ્રીકેવલાનંદજી, શ્રીયોગીબાપા, પૂજ્ય ગાંધીજી, પૂજ્ય ગુરુદયાલ મલ્લિકજી, પૂજ્ય વિમલાતાઈ, પૂજ્ય દિલીપકુમાર રોય, સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી વગેરે મુખ્ય છે.

પૂજ્ય ભાઈએ પોતાના જીવનની અને પોતે કરેલાં કાર્યોની વિગતો સમજણપૂર્વક ગોપાવી રાખી છે. પોતે અજ્ઞાત રહેવામાં રાજી રહ્યા છે. આવા સત્પુરુષ સાથે મને કામ કરવાનો મોકો મળ્યો તે જ હું મારું સદ્ભાગ્ય ગણું છું. તેઓએ મને સાથે રાખી સ્નેહસિંચન કરી મારું

ઘડતર પણ કર્યું તે માટે હું પૂજ્ય ભાઈનો ખૂબ ઋણી છું અને રહીશ.
તેમના ચરણે પ્રણામ કરતાં મારી જાતને ધન્ય ગણું છું.

(‘હરિભાવ’, ઓક્ટોબર, ૨૦૦૪)

— બાબુભાઈ રામી

અમદાવાદ

હરિ:ૐ

પૂજ્ય ભાઈનો નિરાસક્ત ભાવ

જીવનમાં આપણે કેવો નિરાસક્ત ભાવ રાખવો તે વિશે પૂજ્ય ભાઈ સમજાવતા.

‘મેં તમને એક સરસ કીમતી પાર્કર પેનનો સેટ ભેટ આપ્યો. તમે એનું શું કરો છો તે જોવા-જાણવાની મારી જિજ્ઞાસા થાય તો એમ સમજવું કે હજુ એ ભેટ ઉપર મારો અધિકાર રહેલો છે. તમે વાપરો છો, યાદગીરી તરીકે મૂકી રાખો છો કે પછી કોઈને આપી દો છો. સત્ય હકીકત એ છે કે મેં તમોને ભેટ આપી એટલે મારી માલિકી પૂરી થઈ. મારો હક્ક જતો રહ્યો. તમારે જે કરવું હોય તે કરી શકો છો. કારણ મારી માલિકી હવે પૂરી થઈ. ભેટ આપી દીધી એટલે આપણે મુક્ત થઈ જવું.’

પૂજ્ય ભાઈનો એક વિશિષ્ટ ગુણ-સ્વભાવ કદર કરવાનો રહેતો. કોઈ કામ કરે તો અચૂક તેની કદરરૂપે ગમે તે નાની-મોટી ભેટ આપી કરતા.કેળાં, સફરજન, સુખડી જેવી ભેટ આપતા.ટપાલી રાંદેરથી રોજ ટપાલ આપવા આશ્રમ આવે. તેને પણ કાગળમાં કેળાં લપેટી આપે.

એમણે મારવાડી શેઠને ત્યાં નોકરી કરી હીરાના વેપારમાં પારંગતતા મેળવી હતી અને બહુ કમાયા હતા.એ જ શેઠની વળતી

દશામાં અનાજ, કરિયાણું, સિઝનની કેરી તેમને ઘરે વર્ષો સુધી મોકલતા.દાણાવાળા વેપારીને શેઠને ઘેર માલ પહોંચાડવાના પૈસા અલગથી આપતા.કહેતા કે માલ મોકલનારના નામની જાણ કરશો નહિ. એક ભાઈ તમારા સ્નેહી લાગણીવાળા હશે તે પૈસા રોકડા આપી મોકલવાનું કહી ગયા છે. દર વર્ષે સંસ્થાઓને ખૂબ પૈસા આપતા.જમણા હાથની વાત ડાબો હાથ ન જાણે.

જીવનમાં કોઈનું કદી લીધું નથી. ભેટ તરીકે આપી છૂટ્યા. પુષ્કળ વિનય, વિવેકી અને ભવિષ્યવેત્તા. કોણ કેટલા કામ આવશે, ઉપયોગી બનશે એની પાકી ગણતરીવાળા.

પૂજ્ય ભાઈને ભાગ્યે જ કોઈએ હસતા જોયા હશે. કારણ ૩-૩૦ સવારે ઊઠવું, કામોનું દબાણ પણ ઘણું. સ્વજનો સાથે સારી રીતે વર્તે. સંતોષ થાય એ રીતે કોઈની વાતમાં તથ્ય ન હોય તો પોતે કામમાં લાગી જતા.એટલે પેલા ભાઈ સમજીને જતા રહેતા.રોજ ૫૦ થી ૬૦ કાગળો આવે. વાંચે, જવાબ લખે. સમયની ખેંચ અનુભવતા.

પૂજ્ય ભાઈ મારી પાસે સુરત શહેરમાંથી વસ્તુ મંગાવતા.કિંમતથી વધારે રૂપિયા આપતા, કારણ કે મારી પાસે પૈસા ન હોય તો વસ્તુ લાવવામાં વિલંબ ન થાય.

એકવાર મને બે લાખ રૂપિયા આપવા માટે મુંબઈ મોકલેલો. મને સ્પષ્ટ કહેલું કે આ પૈસાની બેગ ટ્રેનમાંથી ગુમ થાય, કોઈ ગુંડાઓ લૂંટી લે જે બન્યું હોય તે તમારે સાચેસાચું રજૂ કરવું. એ પૈસા તમારે ભોગવવાના નહિ. એ મારા જાય, કારણ કે મારે મુંબઈ જવું જોઈએ તેને બદલે હું તમને મારા પ્રતિનિધિ તરીકે તમારા ઉપર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે એટલે મોકલું છું. તમારે જરા પણ ચિંતા કે ગભરામણ રાખવી નહિ. બધી રીતે હું જવાબદાર છું.

પૂજ્ય ભાઈ કોઈને ટપાલ નાખવાનું કામ સોંપે ને જો તે ત્યાં જ વાંચતો થાય તોપણ તેને કંઈ કહે નહિ. બીજી વખત કામ ન સોંપે.

માણસપારખું, બહુ ઓછાબોલા, શબ્દો તોલીતોલીને જોખીજોખીને બોલે, પાકા ગણતરીવાળા, હિસાબનિષ્ઠ, કાબેલ કુશળ વહીવટીકર્તા દાખલા તરીકે -

આશ્રમમાં પાર્સલો, બીજા સામાનો લાવવાનો ખર્ચ ધીરેધીરે ઘણો જ વધારે આવતો થયો. મેં અને ઝીણાકાકાએ ટેમ્પો લેવાનું નક્કી કર્યું. ભાઈના સ્વભાવથી પરિચિત. કહેશે, પહેલાં પૈસાની ગોઠવણ કરો. અમે અમદાવાદથી ટેમ્પો માટે રૂ. ૭૫૦૦૦/-ની સગવડ નક્કી કરી. પૂજ્ય ભાઈને વાત કરી. ભાઈ કહે, પૈસા આપનાર શોધો. અમે કહ્યું તૈયાર છે. અને ત્રીજે દિવસે તે ભાઈ પત્ર મળતાં રૂ. ૭૫૦૦૦/- લઈ આવી પહોંચ્યા. ભાઈ કહે ટેમ્પો લો, ડ્રાઈવર રાખો, પેટ્રોલ અને મેઈન્ટેનન્સ તરીકે રિપેરિંગ ખર્ચનો હિસાબ કરો. તો એમ લાગે કે પાર્સલોનો આયાત ખર્ચ આના વ્યાજમાંથી નીકળતા પૈસા બચે. મેં કહ્યું, ભાઈ જે હેતુથી પૈસા મંગાવ્યા. જો એ હેતુ આપણે ન સ્વીકારીએ તો પૈસા પાછા આપી દેવા જોઈએ. ભાઈ કહે, પાર્ટીને પૂછો. પાર્ટી કહે, એ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાને આપ્યા, જે રીતે વાપરવા હોય તે રીતે વાપરે. મને કશો વાંધો નથી. અને આ ૭૫૦૦૦/- રૂપિયા બેંકમાં વ્યાજે મૂક્યા. અને તેના વ્યાજમાંથી પાર્સલો વગેરેનો ખર્ચ નીકળતો થયો. આવા કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા, આટલી તેજસ્વિતા અને દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા પૂજ્ય ભાઈને લાખ લાખ વંદન. આનું નામ વહીવટી કુશળતા, કામ લેતાં પણ આવડવું જોઈએ.

સૌજન્ય: હરિ:ૐ ગુંજ

— ધનસુખભાઈ ઘડિયાળી

સુરત

હરિ:ૐ

જીવનઘડતરના મોભી

મને ૧૯૭૨ની સાલથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અને પૂજ્ય ભાઈનો પરિચય થયો. સૌપ્રથમ વાર જ્યારે મૌનમાંથી બહાર આવી ત્યારે સ્વજનોએ તેઓને ‘હરિ:ૐ’ કહ્યું. મેં તેમના ગયા પછી પૂછ્યું. ‘આ કોણ?’ તો કહે, ‘ભાઈ, નંદુભાઈ.’ વાસણો સાફ કરવાનું કામ ચાલતું હતું. તે દરમિયાન પાંચ-સાત સ્વજનો સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટા વ્હીલ ચેરમાં આશ્રમમાં આવ્યા. માથે ટોપી ને શરીરે ચાદર જેવું ઓઢેલું. સવારના સાત-સાડાસાતનો સમય હશે. મનમાં થયું. પૂજ્ય મોટા આટલા વહેલા ક્યાં ગયા હશે? આ બધા માણસો ક્યાંથી આવ્યા? વગેરે. ત્યાં તો પૂજ્ય શ્રીમોટા એવા મધુરા સ્મિત સાથે કહે, ‘હરિ:ૐ, ગીતા... હરિ:ૐ.’ તારું કામ પરવારે, પછી મારી પાસે આવજે.’ હું તો ઝડપથી વાસણો સાફ કરી, લૂછી, ગોઠવીને ફટાફટ ઓટલા પર પૂજ્ય મોટા પાસે ગઈ. તો થોડીક અભ્યાસની, થોડીક કૌટુંબિક વાતો કર્યા પછી મને કહે જા, ભાઈને પૂછી આવ, કંઈ કામકાજ હોય તો. હું ભાઈ પાસે ગઈ. પૂજ્ય ભાઈ સાથેની આ મારી પ્રથમ મુલાકાત. પૂજ્ય ભાઈએ પણ મારા કુટુંબ તથા અભ્યાસ વિશે પૃચ્છા કરી. પછી કહે, બપોરે મારી પાસે આવજે. ઘણા બધા પત્રો લખવાના છે. હમણાં તો સ્વજનોની અવરજવર છે. તેથી, ત્યાં સુધી બીજું કંઈ કામકાજ હોય તો પરવારી લે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પાસે આવી તો તેમણે તેમના પલંગની ચાદર વગેરે બદલવા તેમ જ ઓટલો વાળવા કહ્યું. ને તે દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટા સ્વજનોની સાથે વડ પાસે હીંચકાની નજીક ખુરશી પર બેઠેલા. કામ પતાવતી હતી. ત્યાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ બૂમ પાડી, ‘ગીતા

ઓ ગીતા... . અરે ગીતા, કામ કરતાં કરતાં હરિ:ઠું ... હરિ:ઠું બોલતા જવાનું.’ મેં માથું હલાવી હા પાડી. થોડી વાર બોલાયું, પછી બંધ થઈ ગયું. ત્યાં તો પૂજ્ય શ્રીમોટાની બૂમ, ‘ગીતા, ‘હરિ:ઠું’ બંધ થઈ ગયું.’ મેં કહ્યું, ‘મોટા, બોલું છુંને?’ તો કહે, ‘મને સંભળાય તેમ મોટેથી બોલ’, કામ પતાવી પાછી આવતી હતી. તો કહે, ‘ગીતા ચાદર ગલેફ બધું બદલ્યું? કરચલીઓ તો નથી રાખીને?’ મેં કહ્યું, ‘મોટા, અપટ્ટેટ પલંગ તૈયાર કર્યો છે.’ તો મોટા ખુલ્લા મને ખૂબ હસ્યા. કહે, ‘હા, તો બરાબર...’

રોજિંદી કાર્યવ્યવસ્થા અને કદરભાવના

પૂજ્ય ભાઈ પાસે ગઈ તો નાનકડી એમની રૂમ, ખીચોખીચ ચોપડીઓ, પાણીનું નાનું માટલું ને ટેબલ પર નાનો લેમ્પ, માંડ માંડ લખવાની જગા રહે એટલી જ જગા બાકી, કેટલીક ફાઈલો ને નાનકડું સેઈફ બોક્સ ને ટેબલ પાસે નાની મોટી સાઈઝના લખાયેલ કાગળો દોરીમાં પરોવી બાંધી રાખેલા ને પેન, પેન્સિલ, તેમનાં કપડાં વગેરે વગેરે. મને કહે, ‘પત્ર લખવાની છેને?’ મેં હા પાડી, તો તેમણે પોસ્ટકાર્ડ આપી રાખ્યાં ને ભાઈ બોલે તેમ મારે લખવાનું. ભાઈ બોલતા જાય ને હું લખતી જાઉં, પણ ભાઈ તો બોલવાની સાથે સાથે બીજાં કામો પણ કરતા જાય ને પત્રની લિંક ન તૂટે. હા, ક્યારેક કોઈ રકમ લખવાની હોય તો પળભર વિશ્રામ લઈ વિચારી લે. મને કહે, ‘તારું વાક્ય લખાઈ જાય પછી ‘હું’ કહેવાનું, જેથી હું આગળ બોલું.’ પત્રો લખાઈ જાય, પછી ભાઈ તપાસી લે. ક્યાંય જોડણી કે વ્યાકરણની કોઈ ભૂલ તો નથી થઈને? બેચાર પત્રો જોયા, તપાસ્યા, મારા અક્ષર, ઝડપ ને સુવાચ્ય લખાણની તેઓ વારંવાર કદર કરતા.

ચોકસાઈ

એડ્રેસ લખવાનીયે એક કળા છે. સૌથી પહેલાં વ્યક્તિનું નામ પછી C/o હોય તો તે અથવા ઘરનો નંબર, શેરી, પોળ કે સોસાયટીનું નામ, પછી ગામનું નામ, જિલ્લો ને પિન કોડ નંબર વગેરે જેથી પોસ્ટમેન નીચેથી વાંચવું શરૂ કરે ને કમવાર બધી માહિતી મળે તો તેનું કામ ઝડપી અને સરળતાથી થાય. પત્ર સમાચારના અક્ષર કરતાં એડ્રેસના અક્ષર થોડા મોટા લખવા, જેથી પોસ્ટમેનને વાંચવામાં સરળતા રહે. દરરોજની કેટકેટલી ટપાલ તેને વહેંચવાની હોય તો તેની આંખોને ઝાઝો શ્રમ ન પડે તેનો આપણે થોડો ખ્યાલ રાખીએ તો કેવું? હું તેમની આવી પરદુઃખભંજકતા જોઈને ઘણી ખુશ થઈ કે ભાઈની સૂઝ કેવી ને કેટલી ઊંડી છે!

આના જ અનુસંધાનમાં હોવાથી બીજો એક પ્રસંગ નોંધી લઉં. હું યુ. એસ. એ. આવી પછી ઘણીવાર સમયના અભાવે પોસ્ટ ઓફિસમાં જવાનો સમય ન મળે. આથી, પત્ર લખ્યા પછી તુરંત જ શક્ય હોય તો તે જ દિવસે પોસ્ટ કરવાની આદતને કારણે એકાદ સ્ટેમ્પ વધારે લગાવી દઉં. જેથી, વજનમાં થોડોઘણો ઘટાડો-વધારો હોય તોપણ પત્ર પાછો ન આવે. આવું એકાદ બે વાર થયું હશે. પ્રત્યુત્તરમાં પૂજ્ય ભાઈએ લખ્યું કે ૫૦ સેન્ટ ગરીબોને કેટલા કામમાં આવે?

નીતિમત્તાના ઉમદા વિચાર

ઘણા બધા કાગળો લખ્યા, ત્યાં તો ટપાલી ટપાલનો બીજો થોકડો આપી ગયો. ભાઈ તે તપાસતા હોય, તેમાં જે કવર પત્ર હોય, તેને ખોલીને હું તેમને આપું, જેથી તેમનો સમય બચે. આ કાર્ય કરતાં કરતાં એક કવર પત્ર પર બેચાર સ્ટેમ્પ લગાવેલ, પણ પોસ્ટ ઓફિસનો સિક્કો નહિ લાગેલો. મેં કહ્યું: ‘ભાઈ, આ સ્ટેમ્પ ફરી ઉપયોગમાં

આવશે. જુઓ, મેં ધ્યાનથી જોયું છે. તમે પણ ચેક કરી લો.’ તો ભાઈ કહે, ‘ના, એ ટિકિટો આપણાથી ફરી ન વપરાય. **અનીતિનું કામ નહિ કરવાનું**, ભલે પોસ્ટ ઓફિસવાળા સિક્કો મારવાનું ભૂલી ગયા હોય, પણ ટિકિટોએ એનું કામ કર્યુંને! પત્ર આપણા સુધી પહોંચ્યોને!’ હું મનોમન તેઓને વંદતી રહી. નીતિમત્તાના કેવા ઉમદા વિચારો!

આજનું કામ આજે પૂરું કરવું

પૂજ્ય ભાઈની રૂમમાં ટેબલ પાસે એક બાજુ લખાયેલા ને પાછળની બાજુ કોરા એવા કાગળો સૂતળીના દોરે પરોવેલા જોયા. મેં પૂછ્યું, ‘ભાઈ, આને શું કરવાનું?’ તો કહે, ‘કાગળનો બગાડ નહિ કરવાનો. કોરી બાજુ ઉપયોગમાં લેવાની ને હાથવગા રહે તેથી આ રીતે રાખ્યા છે.’ આશ્રમનું કામકાજ સાંજે ૭. ૦૦ થી ૭. ૩૦ વાગ્યે તો આટોપાઈ જતું, પણ હું ને પૂજ્ય ભાઈ ઘણીવાર રાતના ૧૦-૧૧ વાગતા સુધી બેસીને કાર્ય કરતાં હોઈએ. વચ્ચે વચ્ચે કહે, ‘ગીતા, થાકી ગઈ હોઈશ. સૂઈ જા. હું આટલું કામ પતાવીને સૂઈશ.’ મેં કહ્યું, ‘રહેવા દોને ભાઈ, કાલે કરીશું.’ તો કહે, ‘**આજનું કામ આજે જ થવું જોઈએ**. કાલ ઉપર છોડીએ તો કાલે આથી પણ વધુ ટપાલનો ઢગલો આવી જાય તો? કામમાં ઢીલ થઈ જાય ને એમ બોજો વધતો જ જાય. એના કરતાં ભલે બે કલાક વધુ જાગવું પડે, પણ આજનું કામ આજે જ પૂરું કરીએ તો નિંદર પણ તરત ને સરસ આવી જાય.’ ભાઈએ ભલે મોડે સુધી કામ કર્યું હોય, પણ સવારે ૪ વાગ્યે તો ઊઠી જ જવાનું. તેમની નિયમિતતાએ તો તેમને શતાયુ બનાવ્યા!

બહારથી જોઈને ના ન પાડીશ

ભાઈની રૂમમાં ફળફળાદિ પણ હોય. ચીકુ, સફરજન, કેળાં વગેરે તો કામકાજ દરમિયાન મને આગ્રહ કરીને ખવડાવે. ચીભડું

ખાતાં પણ પૂજ્ય ભાઈએ જ શીખવ્યું. ચમચીથી જ અર્ધગોળાકારમાંથી ખાવાનું. ભાઈ કહે, ‘હું આ રીતે ખાતાં ઓરિનમાં શીખેલો.’ ક્યારેક કેળાં હોય, થોડાં વધારે પાકી ગયેલાં હોય. ડાઘા પડ્યા હોય તો હું ના પાડું. ભૂખ નથી વગેરે. તો કહે, ‘બહારથી જોઈને ના ન પાડીશ. તે અંદરથી કેટલાં મીઠાં મધુર છે!’ અને સાથે જ કેળાંનો મધુર સ્વાદ! આજે પણ ચીત્તું ને કેળું ખાતાં પૂજ્ય ભાઈની યાદ અચૂક આવી જ જાય.

અજોડ ચોકસાઈ

ક્યારેક પૂજ્ય ભાઈ સ્વજનો સાથે રૂમની બહાર પાટ ઉપર બેઠા હોય ને કહે, ‘ગીતા, જા તો રૂમમાંથી અમુક બુક કે વસ્તુ લઈ આવ. જમણા હાથે ઉપરથી બીજા ખાનામાં છે.’ આમ છતાં નજર સમક્ષ હોય તોય મને ન જડે. બેચાર વાર તપાસું. છેવટે પૂજ્ય ભાઈ ઊઠીને આવે. ને જ્યાં કહ્યું હોય ત્યાંથી જ તે વસ્તુ મળે. ચોકસાઈ તો તેમની જ. પૂજ્ય ભાઈની તોલે કોઈ જ ન આવી શકે. કામ કરતાં કરતાં વચ્ચે બેપાંચ મિનિટનો આરામ કરી અન્ય વાતો પણ કરે.

સૌને ખુશખુશાલ રાખે ને રહે

પૂજ્યશ્રીને તો કેટલાં બધાં સ્વજનો મળવા આવે. કેટલાંક પૂજ્યશ્રીને મળતાં પહેલાં પૂજ્ય ભાઈને મળી લે. તો કેટલાંક પૂજ્યશ્રીને મળ્યા બાદ પૂજ્ય ભાઈને મળવા આવે. આટઆટલાં કામોના દબાણ વચ્ચે પણ જે આવે તેને પ્રેમથી આવકારે. મીઠી ગોઠડી કરે, કુટુંબનાં અન્ય સભ્યોના ખબરઅંતર પૂછે, ધંધા-પાણી અંગે પૂછે. માર્ગદર્શન આપે. સાથે નાનાં બાળકો હોય, કિશોર કે યુવાન સૌને યથાયોગ્ય પુસ્તકો આપે, ફળફળાદિ આપે, તો ક્યારેક સૂકો મેવો પણ કોઈ સ્વજન લાવ્યું હોય તો અચૂક વહેંચે. સૌને ખુશખુશાલ રાખે ને રહે.

હરતું ફરતું કાર્યાલય

બહારગામ જવાના આગલા દિવસે રાત્રે પણ પૂજ્ય ભાઈ મોડી રાત સુધી બધું આટોપવામાં વ્યસ્ત. શું વસ્તુઓ, પેપર્સ, ફાઈલો વગેરે શું શું લઈ જવાનું છે તેની નોંધ બે દિવસ અગાઉથી બનાવી રાખતા. ને સામાન પેક કરતાં પહેલાં તે નોંધ પ્રમાણે છે કે નહિ, તે ચકાસી લેતાં. આમ તે રાત્રે તો પૂજ્ય ભાઈને માંડ બે કલાકની પણ ઊંઘ મળતી હોય! હરતુંફરતું કાર્યાલય જ જોઈ લો! જ્યાં જ્યાં પૂજ્યશ્રી જાય ત્યાં ત્યાં તેઓની સાથે જ.

આભાર માનતો પત્ર

વળી, જો રસ્તે કોઈ સ્વજનને ત્યાં થોડા કલાકના વિશ્રામ માટે રોકાવાનું હોય તો અગાઉથી તેમને જાણ કરતો પત્ર કે અમે કેટલા વાગ્યાની આસપાસ આવીશું ને કેટલો સમય રોકાઈશું? જમવાનું હોય તો તે, નહિ તો ચાપાણી બધું વિગતવાર જણાવે. જ્યારે આશ્રમે પરત આવે ને તરત જ જ્યાં ક્યાંય રોકાયા હોય, તે સ્નેહી સ્વજનોને તે જ દિવસે આભારપત્ર લખવાનું કદી ચૂકતા નહિ.

ઉત્સવમાં પણ જે સ્વજનોએ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં દાગીના અર્પણ કર્યા હોય તો તેઓને પણ દાગીનાની કિંમત સાથે આભાર વ્યક્ત કરતો પત્ર લખાઈ જતો. ઘરેણાંનો ઢગ થઈ જતો. પૂજ્ય ભાઈ સાથે બીજા બે ભાઈઓ પણ આ કાર્યમાં મદદ કરતા ને હું તેઓ જે કહે તે પ્રમાણે પત્રો લખતી. કહેવાનો આશય એ જ કે કામના આટઆટલા બોજ હેઠળ પણ આનંદની હળવી ક્ષણો માણવાનું સદ્ભાગ્ય અવશ્ય મળતું.

એકવાર પૂજ્ય શ્રીમોટાનો મુંબઈમાં ઉત્સવ હતો. હું મૌનમાં હતી તો પૂજ્ય ભાઈની ચિઠ્ઠી આવી. ‘ઉત્સવ નિમિત્તેની પત્રિકાઓ લખવાની છે. હું પૂજ્ય મણિકાકાને આ સાથે પત્ર દ્વારા જણાવું છું કે

તને પત્રિકાઓ તથા એડ્રેસ વગેરે આપશે.’ ને મેં તે કાર્ય પૂરું કર્યું. બેચાર દિવસમાં જ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ભાઈ આશ્રમે આવ્યા. તુરંત જ મારો આભાર વ્યક્ત કર્યો. નાની વ્યક્તિએ નાનું કામ કર્યું હોય પણ તેઓ આભાર વ્યક્ત કરવાનું ક્યારેય ન ભૂલતા. મને કહે, ‘તને સ્વજન માની છે, તેથી જ મૌનના સમય દરમિયાન તને આ કામ સોંપ્યું.’ મારી ખુશી કયા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરું?

સમયની સાથે સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈ સાથેનો નાતો પણ મજબૂત બનતો ગયો. અત્યંત નિકટતા મળતી રહી.

પૂજ્ય ભાઈ સાથે વધુ નિકટ

એકવાર પૂજ્ય શ્રીમોટાને મૌનના પ્રથમ દિવસે મને થયેલાં તેમનાં દર્શનની વાત કરી તો પૂજ્ય શ્રીમોટા કહે, ‘આ વાત તેં ભાઈને કરી?’ મેં ના પાડી તો કહે, ‘જા, હમણાં જ ભાઈને આ વાત કરી આવ. ભાઈને પણ બધી વાત કરવાની. હું ને ભાઈ જુદા નથી. બસ, આ પ્રસંગ બાદ હું પૂજ્ય ભાઈ સાથે વધુ નિકટ આવી. પૂજ્ય ભાઈએ પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાની જેમ જ મારા જીવનઘડતરમાં બહુમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે.’

હૈયું કેમ હાથ રહે?

‘તું જરૂર એકવાર આશ્રમે આવી જા.’ આ પોસ્ટકાર્ડ મળતાં જ શનિ રવિ માટે આશ્રમે ગઈ. પૂજ્ય ભાઈના સાંનિધ્યમાં બન્ને દિવસો વિતાવ્યા. પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્થૂળ દેહની ગેરહાજરી ડગલે ને પગલે સાલતી ને રડાવતી. વારંવાર આંખો ને હૃદય દ્રવતાં જ રહ્યાં. પૂજ્ય ભાઈએ મને ખૂબ ખૂબ સાંત્વના આપી, ધીરજ બંધાવી. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો વાંચવા કહ્યું. પૂજ્ય ભાઈ મને અને અન્ય સ્વજનોને આશ્વાસન આપતા હતા. પૂજ્યશ્રીને યાદ કરીને કેટલીયે

વાર મારી અને તેમની આંખો આંસુથી છલકાઈ જતી હતી. મને કહે, 'તને પૂજ્યશ્રીની વિદાય આટલું રડાવે છે તો વિચાર કર કે મારી શું હાલત હશે? જેમની સાથે છેલ્લાં પાંત્રીસચાળીસ વર્ષથી દિવસ ને રાત સંકળાયેલો! ને આવી હાલતી, ચાલતી, બોલતી પ્રતિભા એકાએક કાળની ગર્તમાં વિલીન થઈ જાય. મન કેમ માને? હૈયું કેમ હાથ રહે?' પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જ્યારે મને બોલાવીને કહ્યું કે 'હું આ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરવાનો છું.' 'વિચાર કર કે આ સાંભળીને મારા પર શું શું વિત્યું હશે?'

પૂજ્ય ભાઈનું સ્નેહદાન

ઘણાં બધાં સ્વજનોનો અનુભવ છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહવિલય પછી પૂજ્ય ભાઈએ દુઃખાર્ત સૌ સ્વજનોને સ્નેહદાન પ્રદાન કરીને સૌને જાણે કે 'પાંખમાં લીધા છે!' ને પુરવાર કરી આપ્યું છે કે 'હું ને ભાઈ જુદા નથી.' (પૂજ્ય શ્રીમોટાના શબ્દો). પૂજ્ય ભાઈએ પણ મારા જીવનમાં એટલો બધો રસ લીધો છે, જેના ઢગલાબંધ પુરાવા છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અસીમ પ્રેમ પામવા જેટલી હું સદ્ભાગી બની. એટલો જ પ્રેમ, પૂજ્ય ભાઈનો પણ માણવા મળ્યો છે. પ્રભુની પરમ કૃપાને હું લાખ લાખ વંદન કરું છું. — ગીતાબહેન ત્રિવેદી

યુ.એસ.એ.

હરિ:ૐ

કાનફેર

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નંદુભાઈને કેવી રીતે સાધનામાર્ગે માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું અને કેવી રીતે ઘડ્યા તેની વાતો તો પાનાંઓ ભરાય તેટલી છે. 'શ્રીમોટાની મહત્તા'માં નંદુભાઈએ તે વાતો આલેખી છે.

‘શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા’માં પણ એ વાતો અક્ષરદેહ પામી છે. તેમણે સામાન્યજનને સાધનાનો અર્થ સમજાવ્યો છે. નામસ્મરણમાં ચિત્ત પરોવી, પરોવાયેલું રાખી, આવી મળેલાં કામને શ્રેષ્ઠતમ રીતે કરતા રહેવાના પ્રયાસમાં લાગી રહેવું. તે સંસારીની સાધના. નંદુભાઈ, પૂજ્ય શ્રીમોટાના માર્ગદર્શનમાં એ માર્ગે ચાલતા રહ્યા, ઘડાયા અને ‘કાનકેર’ની સ્થિતિએ પહોંચ્યાનું પ્રમાણ તો ખુદ ગુરુએ સહેજે ક્યાંક આપી દીધું.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ બાદ નંદુભાઈ એકાદ દાયકો હરિ:ૐ આશ્રમમાં રહ્યા. તેના વહીવટમાં મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટીપદે પણ રહ્યા, એય તેમની ‘સાધના’ હતી અને ૧૯૮૮માં મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટીપદ છોડી, આશ્રમ છોડી, એકાંતવાસમાં ચાલ્યા ગયા તેય ‘સાધના’. ૧૯૮૮ બાદ એટલે કે લગભગ છેલ્લાં ૧૭ વર્ષથી તેઓ વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં એકાંતવાસમાં સ્થાયી થયા છે. પોતાના બંગલામાં મેડા ઉપર એકાંતવાસ માટે અનુકૂળતા કરી આપનાર ચંદનબહેન કહે છે તેમ આ નિવૃત્તિકાળમાં પણ પૂજ્ય ભાઈ, લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ કરતી સંસ્થાઓ સાથે સંપર્ક રાખી પ્રવૃત્તિમય જીવન જીવી રહ્યા હતા.તેઓ અંગતપણે તથા અન્ય સ્વજનો દ્વારા નાણાકીય રીતે સંસ્થાઓને મદદરૂપ બની રહ્યા છે. આ અંગે સંસ્થાઓના સંચાલકો સાથે જરૂરી પત્રવ્યવહાર, મુલાકાત આપવી તથા યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવાનું પણ ચાલુ રાખ્યું હતું.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સંકળાયેલાં સ્વજનો સાથે તથા અન્ય મળવા આવતા મુલાકાતીઓ સાથેની મુલાકાત તો ખરી જ. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ બાદ સ્વજનો પૂજ્ય ભાઈને મળીને ઊંડો સંતોષ મેળવતા અનુભવાયા છે. સ્વજનો અંગત મૂંઝવણ કે મુશ્કેલીઓમાં પૂજ્ય ભાઈ પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવી સંતોષથી વિદાય લેતા.

લગભગ તેમની ૯૭ વર્ષની વય સુધી રોજનું ૮-૧૦ કલાક કામ (લખવું, પત્રવ્યવહાર, મુલાકાત વગેરે) કરી સક્રિય રીતે આનંદમાં રહેતા જોયા છે. મુલાકાતીઓને ઉત્કૃષ્ટ પુસ્તક પ્રસાદી આપી વિદાય આપતા હતા. ક્યારેય થાકનો અણસાર નહિ. ઘણાં વર્ષોથી તેમની વાંચન કરવાની અને વંચાવવાની ભૂખ ચાલુ જ રહી હતી. જે છેલ્લાં બેત્રણ વર્ષથી ઉંમરને કારણે ઘટી હતી. આંખની તકલીફને કારણે બિલોરી કાયથી પત્રો અને પુસ્તકો વાંચતા તો આ લેખકે પણ તેમને જોયા છે.

આજે ૧૦૦મા વર્ષે પણ નિયમિત, ચોકસાઈ, કદરદાની વગેરે ટકી રહ્યાં હતાં. દવાના સહારા વગર શરીર તદ્દન નીરોગી, સ્મૃતિ પણ પ્રમાણમાં સારી અને અકબંધ. બાલસહજતાથી નિર્લેપ રહ્યા, વાતચીત ઘણી ઓછી. વાણીનો ઉપયોગ જૂજ છતાંય મળવા આવનારને ખૂબ ઉખ્ખાથી આવકારે, મૂક વર્તનથી.

આજે સૌ સ્વજનોનાં હૃદયમાં પૂજ્ય વહાલા ભાઈ તરીકે બિરાજે છે.

— જિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ

અમદાવાદ

હરિ: ॐ

કદર ભક્તિના કીમિયાગર
શ્રી નંદુભાઈની કદરભક્તિ

જીવનની શરૂઆતમાં હીરાના ધંધા અર્થે પેરિસ ગયેલા ત્યાં એક વૃદ્ધ બહેનને ત્યાં paying guest તરીકે રહેતા. ફ્રેંચ પણ સારું શીખી ગયેલા. ભારત પાછા ફર્યા બાદ તે બહેન સાથે સંબંધ ચાલુ રહ્યો

અને તેમની સાથે થોડો સમય પત્રવ્યવહાર પણ કરેલો. તેમનામાં (ભાઈમાં) કદરભક્તિ ઘણી હતી અને તે બહેનની મદદને કદી ભૂલ્યા ન હતા. એ કદરભક્તિ પછી ગુરુભક્તિમાં પરિવર્તન પામી.

ભારત પાછા ફર્યા બાદ તેઓએ મુરબ્બી ગોપાલદાસ મામા સાથે પોતાનો હીરાનો ધંધો શરૂ કર્યો. મુંબઈથી હીરા ખરીદી કરી લાવતા અને ત્રિચિ-કુંભકોણમ્માં વેચતા. તે વખતે હીરાનું કેન્દ્ર પેરિસ (ફ્રાંસ) હતું.

પરવડશે તો લઈશ

એક વખતે તેઓ મુંબઈ ખરીદી માટે ગયેલા. એક ગુજરાતી જૈનને મળ્યા. તે પેઢીના બે માલિકો - કાકો તથા ભત્રીજો ફેંચમાં વાતો કરવા લાગ્યા ધીમે અવાજે. તેઓ સારું ફેંચ જાણતા હતા. થોડો સમય પૂજ્ય ભાઈએ તેમની વાતોને ચાલવા દીધી. વાતોનો સાર એ હતો કે દક્ષિણથી આવેલા વેપારીને અંગ્રેજી ભાષા પણ ખરેખર ન આવડતી હોય તો ફેંચ ક્યાંથી સમજી શકે? એવા વેપારી પાસેથી સારે નફે માલ વેચી શકીએ.

પછી અધવચ્ચેથી ભાઈ ઊભા થઈને તેમને કહ્યું, ‘માફ કરજો. હું તમારા કક્ષની બહાર વેટિંગરૂમમાં થોડી વાર બેસું છું. તમે તમારો વેચવાનો ભાવ નક્કી કરીને મને કહો. પરવડશે તો લઈશ, નહિ તો આપણે બન્ને છૂટા. હું ફેંચ ભાષા જાણું છું, ફ્રાંસમાં બે વર્ષ રહેલો છું.’

તુરંત કાકો બોલ્યો, ‘બેટા આપણાથી વધુ ભાવ ન લેવાય. મેં તને શરૂઆતમાં જ કહેલું. તું પેલી purchase file લઈ આવ અને તે ફાઈલ પૂજ્ય ભાઈને બતાવી અને જણાવ્યું. ‘આના ઉપર પાંચ ટકા નફો રાખીને મારું બિલ બનાવીશ.’

‘મને પરવડશે’ ભાઈ બોલ્યા અને સોદો પતાવીને બહાર નીકળી ગયા.

સેલ્સમેનશિપ

બીજો પ્રસંગ છે તેમની salesmanshipનો. તેઓ એક વખત એક મોટા ઘરાકને એક હીરો વેચવા ગયેલા. તે પેઢી ઉપર બીજો વેપારી પણ આવી ચઢેલો - હીરો વેચવા.

શ્રી નંદુભાઈને થયું કે આની સામે આપણી દાળ નહિ ગળે. પેલા વેપારી સાથે મોઢેથી શરત કરી. 'જેનો હીરો વેચાય તેણે પાંચ ટકા બીજાને આપી દેવા. જો મારો વેચાય તો હું પાંચ ટકા તને આપું અને તારો જો વેચાય તો તું પાંચ ટકા મને આપજે. તો આપણા બે વચ્ચેની હરીફાઈ ટળી જાય અને મિત્રતા અને સદ્ભાવ રહે. પેલો કબૂલ થયો.'

પૂજ્ય ભાઈએ પેલાનો હીરો જોવા માગ્યો અને બીજાએ જોવા આપ્યો. પછી પેલાને ખબર ન પડે એવી રીતે એક હલકી ફૂંક મારી અને હીરાની ડબ્બી બંધ કરીને પાછી આપી દીધી. 'હીરો સરસ છે' ભાઈએ એને કહ્યું, 'ઊંચી જાતનો હીરો છે.'

પરંતુ ફૂંકને લીધે હીરો ઝાંખો પડી ગયો અને એનું 'લસ્ટર' ખરીદનારને ન જણાયું. પૂજ્ય ભાઈએ સારા નફે હીરો વેચીને પેલાને પાંચ ટકા આપીને એને ખુશ કર્યો.

એક જ વખત પૂજ્ય ભાઈએ આવો salesmanshipનો ખેલ ખેલ્યો.

'Everything is fair in love, war and business' તેમણે કહ્યું.

આ બન્ને પ્રસંગો પૂજ્ય ભાઈએ મને કહેલા એટલે આધારપૂર્વક સાચા ને authentic ગણાય.

જેમ શ્રીકૃષ્ણને અર્જુન મળ્યા, શ્રીરામકૃષ્ણને શ્રીવિવેકાનંદ મળ્યા તેમ પૂજ્ય શ્રીમોટાને શ્રી નંદુભાઈ મળ્યા - શક્તિરૂપે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના ગુરુ શ્રીધૂણીવાળા દાદાએ કહેલું કે 'કોઈને સાથે રાખજે' એટલે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શ્રી નંદુભાઈને પોતાના બધાં

કર્મમાં સાથે રાખેલા. મારા અહોભાગ્ય કે પૂજ્ય શ્રીમોટા તથા શ્રી નંદુભાઈ ગુજરાતથી આવતા ત્યારે અમારે ત્યાં ઊતરતા અને થોડો સમય રહેતા પણ ખરા અને તેવી રીતે ત્રિચિ અને કુંભકોણમ્થી પાછા ફરતા ત્યારે પણ અમારે ત્યાં ઊતરતા અને થોડો સમય રહેતા.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો કુંભકોણમ્ નિવાસ અતિ મહત્વપૂર્ણ હતો. પૂજ્ય ગોપાલદાસ મામાના દેહાંત બાદ તેઓ ગુરુપૂર્ણિમા ત્રિચિમાં કરતા. પૂજ્ય મામાએ, પૂજ્ય શ્રીમોટાને સો ગળણે ગાળીને સ્વીકારેલા. સ્વીકાર્યા બાદ પૂર્ણ વિશ્વાસથી પૂજ્ય શ્રીમોટાની સેવા કરી છે. કુંભકોણમ્ આશ્રમ પણ સ્થાપી આપ્યો, જે આપણે માટે તીર્થસ્થાન કહેવાય. પૂજ્ય મામાનો દેહાંત પૂર્ણ જાગૃત અવસ્થામાં અને છેલ્લે અખંડ જાપ બાદ થયેલો. બધાંને છેલ્લા રામ રામ પાઠવ્યા હતા. તેમની બાજુમાં તેમના દીકરા અશોકભાઈ હાજર હતા.

કુંભકોણમ્માં પૂજ્ય શ્રીમોટા બરોબર ખીલતા અને કાવેરી નદીને કિનારે તેમની વાતો સાંભળવાનો આનંદ ઓર હતો. સામે અને આજુબાજુ લીલોતરી, આશ્રમની અગાસી ઉપર બેસીને જમવાનું, વાતો કરવાની અને રાત્રે ત્યાં જ સૂવાનું. સવારે ઝાડીમાંથી સૂર્યનાં કિરણો આપણા ઉપર પડે, પક્ષીઓનો કલરવ સાંભળવા મળે. એ શાંતિ અને આનંદ અનેરો, અનન્ય, અવર્ણનીય!

પૂજ્ય શ્રીમોટા કુંભકોણમ્ આશ્રમમાં બહુ જ ખીલતા. ત્યારે નડિયાદ અને સુરત આશ્રમ ન હતા એટલે મિત્રો કે સ્વજનો સાથે મળવાનો અને વાતો કરવાનો સમય ઘણો મળતો. પૂજ્ય શ્રીમોટા ખૂબ હસે અને હસાવે અને બધાંની સાથે રમૂજ કરે, બધાંની ખબરઅંતર પૂછે.

જુલાઈ માસમાં - ગુરુપૂર્ણિમાના સમયે કેરી મળે પણ તે મદ્રાસની લોકલ જાતની. એક વખત પૂજ્ય શ્રીમોટાને આફૂસ કેરી

ખાવાની ઈચ્છા થઈ, પરંતુ તે સમયે આફ્રુસની સિઝન તો ખતમ થઈ ગઈ હોય. શ્રી હસમુખભાઈએ કહ્યું કે આફ્રુસ મળવી અશક્ય છે. છતાં તપાસ કરાવી અને આશ્ચર્યજનક તે મળી આવી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું, **‘અમે તો બધી વાતે આશાવાદી.’**

કુંભકોણમ્માં શ્રી હસમુખભાઈ (લાલાજી) તથા શ્રી હરિભાઈ open house રાખતા. જેમને આવવું હોય તે આવી શકે. All are welcome બધાંને આવકાર આપતા.

શ્રી નંદુભાઈ તથા પૂજ્ય શ્રીમોટા બધાંને બહુ જ પ્રોત્સાહન આપતા, હિંમત આપતા. વિદ્યાર્થી હોય કે વેપારી, બધાંને માર્ગદર્શન આપતા. સૌ કોઈ પૂજ્ય શ્રીમોટાને તથા શ્રી નંદુભાઈને મળીને તેમની સમસ્યાઓ માટે માર્ગદર્શન માગી શકતા. આ મારી જાત અનુભવની વાત છે. તે સિવાય મેં પૂજ્યશ્રીને સેંકડો પત્ર લખેલા અને શ્રી નંદુભાઈના અક્ષરમાં પૂજ્યશ્રીના જવાબો મળતા. મારાં પત્ની ચારુલતાને શ્રી નંદુભાઈ તથા પૂજ્ય શ્રીમોટા ચારુમતી કહીને બોલાવતા અને મને આખું હુલામણું નામ ‘બાબુ સરકાર.’

ચારુના પિતાશ્રી એક લેખક તથા પુસ્તકોના વિકેતા. શ્રી નંદુભાઈએ તેમને પૂછ્યું, ‘ચારુ, તને વાંચવા-લખવાનો શોખ છે તો નવનીત સમર્પણ મંગાવે છે?’ તેણે તે નામ પણ સાંભળેલું ન હતું. તેમણે પોતાની એક કોપી બતાવી અને કહ્યું, ‘વાંચવા જેવું ચોપાનિયું છે.’ ઘણા સારા, જાણવા જેવા લેખો આવે છે. એક વર્ષનું લવાજમ ભરી દઉં છું તારે માટે. શ્રી નંદુભાઈ સાથે મારો અંગત સંબંધ.

પછી તેમણે ચારુને મૌન લેવા સુરત આશ્રમના મૌન ઓરડામાં બેસવાનું કહ્યું. ચારુ કહે, મને તો ‘મૂંઝવણ થાય અને બીક પણ લાગે.’ ચારુને કહ્યું, ‘જરાયે બીવાની વાત નથી. સુરત હું હોઉં ત્યારે બેસવું’

અને તેમને મૌન લેવડાવી દીધું. કોઈ તકલીફ ન પડી. પૂજ્ય શ્રીમોટાના કોઈ પણ નવાં પ્રકાશનો શ્રી નંદુભાઈ મોકલી આપતા. એ સિવાય બીજાં વાંચવાં જેવાં પુસ્તકો પણ મોકલી આપતા અને અમેરિકન પુસ્તકોનો અનુવાદ પણ કરાવતા. મહામના લિંકન, બુકર ટી. વોશિંગ્ટન, જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન કારવર પુસ્તકો મને યાદ છે. મેં તેમને ડેલ કાર્નેગીનું પુસ્તક ‘ધ અનનોન લિંકન’ (અબ્રાહમ લિંકનનું જીવનચરિત્ર)ની કોપી આપેલી - જેમાંથી તેમણે ગુજરાતી પ્રકાશન માટે થોડુંક લીધેલું. તેમનું ધોરણ ઘણું ઊંચું.

એક વખત મેં તેમને એક મારા મિત્રની ઉદારતાની વાત કરેલી. જેમણે મને પોતાને મારી કટોકટીની સ્થિતિમાં મદદ કરેલી. એ સાંભળી તેમની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. ગુણ અને ભાવ જ્યાં પણ જુએ ત્યારે તેમનું હૃદય ભરાઈ આવતું. તેઓ ગુણ અને ભાવવાળી વ્યક્તિની કદર કરતા - જાતિ રંગભેદ કર્યા વગર.

હું ગુજરાતી ભણ્યો નથી, કોઈ ગુજરાતી શાળા જોઈ નથી. અંગ્રેજના રાજમાં અંગ્રેજી જ ભણ્યો છું. છતાં જે ગુજરાતી ભાષા આજે હું જાણું છું તેને માટે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને શ્રી નંદુભાઈનો આભારી છું. પૂજ્ય શ્રીમોટા મને શ્રીઅરવિંદના સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાનું કહેતા, જે સમગ્રપણે અંગ્રેજીમાં જ હતું. પહેલું પુસ્તક ગુજરાતીમાં મેં વાંચ્યું હોય તો પૂજ્ય મોટાનું ‘જીવનદર્શન’. ત્યાર બાદ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં બધાં પુસ્તકો વાંચી ગયો. કાવ્યો પણ અને મને એમાંથી એક લાભ મળ્યો. સુરત આશ્રમે મને ‘ભગતમાં ભગવાન’ના અંગ્રેજી અનુવાદનું કામ સોંપ્યું. જે HUMAN TO DIVINEના નામે પ્રકાશન થયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શ્રીઅરવિંદના સાહિત્યનું વાંચન કરાવીને મને ઘડ્યો તેથી જ આ કામ હું કરી શક્યો. મુક્તાત્માની કેવી દીર્ઘ દષ્ટિ.

મારા મિત્રની એમ્બેસેડર ગાડીમાં અમે બધાં કુંભકોણમ્ આશ્રમે જતાં. અમે ૧૦ થી વધુ જણ ગોઠવાઈને ૨૦૦ માઈલની મુસાફરી કરતાં અને સમી સાંજે પહોંચતાં. અમને ઊતરતાં જોઈને નંદુભાઈને આશ્ચર્ય થયું - ‘તમે આટલાં બધાં કઈ રીતે ગોઠવાયાં તે મારે જાણવું છે.’

જતી વખતે અમને બધાંને જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. ખરેખર આશ્ચર્યજનક.

મને લાંબી મુસાફરી અને તે પણ તાપમાં કર્યા પછી માઈગ્રેન થતું. એક વખત કુંભકોણમ્ પહોંચ્યા બાદ સખત માથું ચઢી ગયું. શ્રી નંદુભાઈએ મને થોડુંક ખાવાનો આગ્રહ કર્યો. પૂજ્ય શ્રીમોટા ત્યાર બાદ એક આરામ ખુરશીમાં આરામ કરવા કહ્યું. દસ જ મિનિટમાં તે દુખાવો ઊતરી ગયો અને રાત્રે ૧૨ વાગ્યા સુધી શ્રી નંદુભાઈ સાથે વાતો કરી.

એવો બીજો એક કિસ્સો મને યાદ છે. મને પગે વાગેલું અને રૂઝ આવી ન હતી. પાણી નીકળતું હતું. પૂજ્ય શ્રીમોટાને ખૂબ યાદ કર્યા. એક દિવસ જોયું તો પાણી પડતું બંધ થયું. બીજી વખત હું કુંભકોણમ્ ગયો ત્યારે મને Eosinophilia-ઈઓસીનો ફિલીયા (લોહીના સફેદ રક્તકણનો રોગ જે વ્યક્તિની રોગપ્રતિકારક શક્તિ ઉપર અસર કરે છે. -સં.) થયેલો અને હું સારવાર કરતો ન હતો ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મને જરા ગુસ્સે થઈને કહેલું, ‘તું દવા કરાવ. નથી કરાવતો તો મને પંચાત પડે છે.’

કુંભકોણમ્માં બપોરે શ્રીમોટા આરામ કરે ત્યારે હું અને નંદુભાઈ કાવેરીમાં નાહવા જતા. એક વખત તેમણે શરત મારી કે કોણ ઊંડો શ્વાસ લઈને પાણીમાં વધુ વખત રહી શકે છે. ૪૫ સેકન્ડ બાદ હું

બહાર નીકળી ગયો જરા વહેલો. તુરંત શ્રી નંદુભાઈ પણ નીકળી ગયા. મને કહે, ‘બાબુ સરકાર તારાં ફેફસાં બહુ જ મજબૂત છે, તું ઘણું લાંબું જીવીશ.’ તેઓ પણ ઘણું લાંબું જીવ્યા, તેમના લાંબા ગાળાના જાપને કારણે. પૂજ્ય મોટાએ પણ તેમને કહેલું. શ્રી નંદુભાઈ પણ કહેતા કે પૂજ્ય મોટાનાં ફેફસાં પણ તેમના અખંડ જાપને કારણે બહુ જ મજબૂત હતાં. તેમને બીજી બધી બીમારી આવી પરંતુ ફેફસાંની નહિ. તેમનો અવાજ પણ બુલંદ હતો છેવટ સુધી તેમ રહ્યો.

તે સિવાય પણ મને પોતાને તરવાનો બહુ જ શોખ હતો, અને ગાડી ડ્રાઈવિંગનો પણ, પરંતુ આગળ જતાં ડ્રાઈવિંગ છોડી દીધું અને તરવાનું ચાલુ રાખ્યું. પૂજ્ય મોટા મને તરવાનું અને દોડવાની કસરત કરવા માટે બહુ જ આગ્રહ રાખતા માટે તેમને લીધે જ આજે મારાં ફેફસાં અને હૃદય મજબૂત છે. તે સિવાય પણ તેઓ તરવાની સ્પર્ધા ગોઠવતા. વિદ્યાનગરમાં બેથી ત્રણ વાર હું નંદુભાઈને મળ્યો છું. ત્યારે પણ તેઓ તેમનાં પુસ્તકોમાંથી જે જોઈએ તે લઈ લેવા આગ્રહ રાખતા.

એન્ડ્રુ કારનેગીની જેમ તેઓએ પણ પોતાની બધી મિલકત અને મૂડી પોતાના ગુરુની પાછળ પરમાર્થમાં વાપરી નાખી. અને પોતે ક્યાં ક્યાં દાન આપતાં તેની પણ મને જાણ કરતા. તેમના કહેવાથી હું તે સંસ્થાઓને હજુ પણ દાન આપું છું.

એક વખત એક પટેલની છોકરી, થોડો સમય ઈંડિયા આવી હતી. તેણે એક ઈલેક્ટ્રિક શેકનું મશીન નંદુભાઈને આપ્યું. નંદુભાઈએ નારાજગી બતાવી, શેક તો ગરમ પાણીથી પણ થઈ શકે. એને માટે આવું મોંઘું સાધન મને પાલવે નહિ. મને એટલા પૈસા આપ્યા હોય તો હું બેત્રણ ગરીબોને મદદ કરી શકત.’ પેલી છોકરીએ કહ્યું, ‘તેને માટે પણ હું આપીશ.’

શ્રી નંદુભાઈને મળવા એક વયોવૃદ્ધ બહેન આવતાં અને ગામડિયાં ભજન ગાતાં અને બધાંને હસાવતાં. શ્રી નંદુભાઈ ફરી મારી પાસે ગવડાવતા અને આનંદ કરાવતા.

શ્રી નંદુભાઈની શતાયુની ઉજવણી ચાલતી હતી તે દરમિયાન શ્રી ચંદનબહેનના ભાઈ સુભાષભાઈનો ફોન આવ્યો કે પૂજ્ય નંદુભાઈને મારો અને ચારુનો તાજો ફોટો જોઈએ છે. મેં મોકલી આપ્યો. તેમને મળ્યો અને ત્રણ દિવસ તેમના ટેબલ ઉપર રાખીને જોયો. અને ત્રીજે કે ચોથે દિવસે સમાચાર આવ્યા કે શ્રી નંદુભાઈ પણ શ્રીમોટાચરણે પહોંચી ગયા છે, આશ્ચર્યજનક બનાવ!

પૂજ્ય શ્રીમોટા અને શ્રી નંદુભાઈ આવતે જન્મે પણ મળવાના જ તેનો મનમાં અત્યારથી જ આનંદ છે. કુંભકોણમ્ આશ્રમની જેમ, શ્રી ચંદનબહેનનું મકાન ‘આશીર્વાદ’ એક તીર્થસ્થળ બની ગયું છે. પૂજ્ય નંદુભાઈની ચેતના ત્યાં ઘણો સમય રહેવાની.

જેમ વિવેકાનંદે કહેલું કે ‘મારા ગુરુદેવ માટે મેં જે કામ કર્યું છે તે એક હજાર વર્ષ ચાલશે’ તેમ શતાયુ શ્રી નંદુભાઈએ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે મળેલું, કરેલું કામ, એક સો વર્ષ તો જરૂર ચાલશે અને બધાંને તેનાં ફળ મળશે.’

પૂજ્ય ભાઈ દૂબળા હતા, છતાં તદ્દન તંદુરસ્ત. તેઓ નૌલીની યોગક્રિયા જાણતા હતા. તેમનો અવાજ મીઠો, ધીર-ગંભીર હતો. તેઓ ધીમેથી બોલતા. મેં તેમને કદી ઉશ્કેરાયેલા જોયા નથી. ગુણની બહુ જ કદર કરતા. કદી કોઈનું બૂરું બોલતા નહિ, સગાં દુશ્મનનુંયે નહિ. બધાંનું કરી છૂટતા. અઢળક સમૃદ્ધિ હોવા છતાં બધું છોડીને પૂજ્ય શ્રીમોટાની સેવામાં લાગી ગયા.

આ બધાં કારણોને લીધે લાંબું અને તંદુરસ્ત જીવન જીવ્યા. નાભીમાંથી અવાજ કાઢવો એ તો પ્રાણસિદ્ધિનું જ ચિહ્ન છે, તે

તંદુરસ્તી અને લાંબું આયુષ્ય આપે છે. એમનું જીવન અનેરું, અનોખું, અનન્ય છે અને તેમનું મૃત્યુ પણ તેમના જીવન જેવું શાંત હતું. તેઓ જાગૃત અવસ્થામાં ગયા. ચંદનબહેનને છેલ્લી ઘડીએ મળ્યા અને પ્રેમથી વિદાય લઈને સ્વધામ સિધાવ્યા.

એમની પાસેથી ઘણું શીખવા જેવું છે. ઉદાર માનસનો દાખલો લેવા જેવો છે.

એમનાં સંસ્મરણો લખીને તેમને અંજલિ આપવી તે આપણી ફરજ છે. તેમ કરવાથી આપણે પૂજ્ય શ્રીમોટા તથા પૂજ્ય ભાઈનું ઋણ ઉતારીએ છીએ. આપણે કમ સે કમ એટલું તો કરીએ! બીજું વધારે પણ અતિ થાય તો અતિ ઉત્તમ.

— બાબુ સરકાર
ચેન્નઈ

હરિ:ૐ

સંતત્વભર્યા શોકહર

પૂજ્ય ભાઈનું જ્યારે સ્મરણ કરું છું ત્યારે મહર્ષિ શ્રીઅરવિંદ આશ્રમ પોંડિચેરીના ઊર્ધ્વમૂલ સાધક અને કવિશ્રી પૂજાલાલની એક સુંદર રચના યાદ આવે છે.

**“રેલાઈ આવતી છોને, બધી ખારાશ પૃથ્વીની,
સિંધુના ઉરમાંથી તો ઊઠશે અમી વાદળી. ”**

પૃથ્વીની બધી જ ખારાશ નદીઓ પોતાની સાથે લઈને સમુદ્રમાં ઠાલવે છે. સમુદ્ર નદીઓએ લાવેલ તે તમામ ખારાશ પોતાના ઉદરમાં સમાવીને જગતને તે અમૃતભરી જલવાદળી જ આપે છે.

પૂજ્ય ભાઈનું જીવન બરાબર આવું જ હતું. પૂજ્ય ભાઈને મળેલ દરેક દુર્ભાવો, દુર્વ્યવહારો, દુષ્કૃત્યો અને દુરાચારો પોતાના વિશાળ હૃદયમાં સમાવી સૌને હંમેશ સ્નેહ, સદ્ભાવ અને શાંતિ

આપ્યાં હતાં. પોતે સુખડની જેમ ઘસાઈને અન્ય સૌને શીતળતા બક્ષી હતી. સહુ કોઈને ઉપયોગી અને સહાયભૂત થયા હતા. કેટલાંયના આધારભૂત બન્યા હતા.

પૂજ્ય ભાઈ નડિયાદ આશ્રમમાં કાયમી વસવાટ માટે આવ્યા ત્યારથી તેમનું વધુમાં વધુ સાંનિધ્ય પામવા અમે સદ્ભાગી થયાં હતાં. વહેલી સવારના પૂજ્ય ભાઈ સાથે ગાળેલ એ દિવસો અમારા જીવનની બહુમૂલ્ય અસ્કામત (મિલકત) છે. આજે પણ એ દિવસોનું સુખદ સ્મરણ કરી દિલમાં આનંદ અનુભવીએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈ મને અને માલતીને રાજ્યના જુદા જુદા વિસ્તારોની સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓ તથા નિવાસી છાત્રશાળાઓના નિરીક્ષણ માટે મોકલતાં. ગામડાંઓમાં શાળા માટેના ઓરડાઓ માટેની માગણીઓ અંગે પણ તપાસ કરવા મોકલતાં હતાં. એ જ રીતે આશ્રમનાં નાનાંમોટાં કામો પણ અમને સોંપતાં હતાં. અમે આભારી હતાં, પરંતુ પૂજ્ય ભાઈની કદરદાનીની શું વાત કરવી? માણસને એક વખત કામ સોંપ્યા પછી તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવાનું શિક્ષણ તો પૂજ્ય ભાઈ પાસેથી જ અમને મળ્યું.

પૂજ્ય ભાઈમાં અપાર સહનશીલતા, વાણીવર્તનમાં સહેજેય કડવાશ નહિ અને સૌ પ્રત્યે સમતાભર્યો, સ્નેહાળ વહેવાર અમારા જીવન માટે અનુસરણીય બની રહ્યો છે. જેમ જેમ વ્યક્તિ પોતાનો વિકાસ કરી વધુ ને વધુ ઊંચાઈએ પહોંચે તેમ તેમ તેણે વધુ ને વધુ વિનમ્ર થતા જવું જોઈએ, તે અમે પૂજ્ય ભાઈના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી જાણ્યું ને શીખ્યાં.

પૂજ્ય ભાઈનું નિર્મળ, પ્રેમાળ અને ઓજસ્વી વ્યક્તિત્વ જ એવું હતું કે વહેલી સવારથી તેમની સાથે ઘણો વખત ગાળ્યા પછી પણ ઘેર જવાનું મન ન થાય.

પૂજ્ય ભાઈ નડિયાદ આશ્રમ છોડી કાયમ માટે વિદ્યાનગર રહેવા ગયા પછી પણ અમે આશ્રમે જવાનો નિત્યક્રમ ચાલુ રાખ્યો હતો, પરંતુ તેમની ગેરહાજરી સાલે. તેઓ આશ્રમમાં હતા ત્યાં સુધી તેમની મહત્તાનો ખ્યાલ કોઈને આવ્યો ન હતો, પરંતુ તેમની વિદાય પછી તેમની ખોટ સૌને ઘણી સાલી હતી અને એ જ તેમના ઉદાત્ત વ્યક્તિત્વનું સાચું દર્શન હતું. પૂજ્ય ભાઈના સંતત્વભર્યા શોકહર વ્યક્તિત્વે અનેક થાકેલા જનના થાકનો પરિહાર કરી મનની શાંતિ બક્ષી હતી.

પૂજ્ય ભાઈને પોતાની અજોડ કાબેલિયત અને વ્યાવસાયિક ઉચ્ચ ગુણોને લીધે ફ્રાંસ, ઈંગ્લેંડ અને યુરોપના અન્ય દેશો સાથે દુનિયાના ઘણા દેશોમાં જવાનું બન્યું હતું. હીરા-ઝવેરાતના વ્યવસાયમાં ખૂબ નામના સાથે કીર્તિ મેળવી હતી અને તેમાં ઘણી મોટી આર્થિક કમાણી પણ હતી. તેમ છતાં અધ્યાત્મ તરફની તેમની ઉત્કટ અભીપ્સાને લીધે તે બધું છોડી પ્રભુપ્રાપ્તિનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો હતો.

પૂજ્ય ભાઈએ પોતાના સાધના માર્ગમાં દાસ્યભક્તિ સ્વીકારી પૂજ્ય શ્રીમોટામાં પોતાનું સમગ્ર અસ્તિત્વ અશેષ વિલીન કરી દીધું હતું. પૂજ્ય ભાઈ એક કર્મઠ, ઉદ્ધરેત સાધક હતા. રોજના એકધારા ચૌદચૌદ કલાક અથાગ કામ કરતા હતા. એક અત્યંત કુશળ અને અનુભવી વ્યવસ્થાપક હોવા સાથે પૂજ્ય ભાઈની આર્થિક બાબતોમાં પકડ અજોડ હતી. એ જ રીતે પુસ્તક પ્રકાશન કાર્યમાં પણ ઊંડી સૂઝ હતી.

પૂજ્ય ભાઈએ પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાથમાં અત્યંત સાદગી અને કરકસરભર્યું કર્મઠ જીવન સ્વીકાર્યું અને જીવનભર એ રીતે જીવ્યા. આશ્રમના સામાજિક અને આર્થિક વહેવારમાં અત્યંત પારદર્શક

પ્રામાણિકતાનાં ઉચ્ચ મૂલ્યોની પ્રસ્થાપના કરી. ભક્તિ, સાધના અને સેવા સાથે આચારશુદ્ધિ અને શ્રમનો મહિમા પ્રસ્થાપિત કર્યો હતો.

— મધુકરભાઈ લ. પટેલ

સોલા રોડ, અમદાવાદ-૬૧

હરિ:ૐ

મમતાનો મહાસાગર

પૂજ્ય ભાઈ નડિયાદ આશ્રમમાં હતા ત્યારે તેમનું વધુમાં વધુ સાંનિધ્ય પામવા અમે સદ્ભાગી બન્યાં હતાં. વહેલી સવારથી મોડે સુધી પૂજ્ય ભાઈ સાથે ગાળેલા એ દિવસો અમારા જીવનની મોંઘી મૂડી છે. આજે પણ તેનું સ્મરણ કરી આનંદ અનુભવીએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈ, મમતાનો મહાસાગર હતા. તેમનો સ્વજનો પ્રત્યેનો આત્મિય ભાવ અનન્ય હતો. મારો દીકરો મૌલિક સિવિલ ઍજિનિયરિંગમાં ફર્સ્ટ ક્લાસમાં પાસ થયાના સમાચાર જાણીને પૂજ્ય ભાઈએ તેને અભિનંદન અને આશીર્વાદનો તાર કર્યો અને મનીઓર્ડરથી રૂ. ૧૦૦/- ભેટના મોકલ્યા. ત્યાર પછી પણ તેના સમાચાર મેળવતા રહી તેને પત્ર દ્વારા પ્રોત્સાહન આપતા હતા.

સ્વજનની સંભાળ

પૂજ્ય ભાઈએ અમારા જીવનની દરેક બાબતમાં અંગત રસ લઈ અમને સહાય કરી છે.

મધુકર સાથે પૂજ્ય ભાઈ મને પણ આશ્રમના પ્રતિનિધિ તરીકે શાળાના ઓરડાઓના તથા સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓના નિરીક્ષણ માટે મોકલતાં હતાં. ત્યારે પણ મને દરેક રીતે સાયવવાની તથા મને કોઈ તકલીફ ન પડે એ જોવાનું મધુકરને ખાસ કહેતા હતા.

૧૯૮૫ના માર્ચ મહિનામાં હું તથા મધુકર મૌનમાં બેઠાં હતાં. પૂજ્ય ભાઈ સુરત હતા. તેમને ખબર મળી. તરત અમારા બન્ને ઉપર સુરતથી પૂજ્ય ભાઈનો પત્ર આવ્યો. પૂજ્ય ભાઈએ લખ્યું તમે બન્ને મૌનમાં બેઠાં છો જાણી રાજી થયો. બન્ને સાથે બેઠાં જાણી સવિશેષ આનંદ થયો. તાપ લાગતો હશે પરંતુ હવે તો ચાર દિવસ થઈ ગયા. તાપથી શરીર ટેવાઈ જાય ખરું.

‘આ તપ છે. આપણે જંગલમાં ક્યાં તપ કરવા જવાનાં હતાં? જીવનની સાચી શાશ્વત કમાણી આવો મૌનગાળો કરી આપે છે. એવો મારો અંગત લાંબા સમયનો અનુભવ છે. પૂજ્ય મોટાનું સાહિત્ય વાંચજો, લાભ થશે. પ્રભુની સહાય તમને છે જ. બીજી કોઈ ચીજની જરૂર હોય તો મંગાવી લેજો.’

અંતમાં એક સુભાષિત રજૂ કરી પૂજ્ય ભાઈ પ્રત્યેના મારા હૃદયના ભાવો વ્યક્ત કરું છું.

**‘કુલં પવિત્ર, જનનિ કૃતાર્થા,
વસુંધરા પુણ્યવતીરા યેળ.’**

**‘જેમના જન્મથી તેમનું કુળ પવિત્ર બન્યું,
જેમના જન્મ થકી તેમનાં જનેતા કૃતાર્થ થયાં.**

જેમના જન્મના લીધે આ ધરતી માતા વસુંધરા પુણ્યવતી થઈ.’

એવા પ્રાતઃસ્મરણીય, તીર્થસ્વરૂપ પૂજ્ય ભાઈની પાવન સ્મૃતિને મારાં શ્રદ્ધાસુમન અર્પણ કરતાં ધન્યતા અનુભવું છું.

— માલતીબહેન મ. પટેલ

સોલા રોડ,

અમદાવાદ-૬૧

હરિ:ૐ

મૌક્ટિક સમા શ્રી નંદુભાઈને

ઝવેરી ધંધાર્થે ખુદ બની ગયા મૌક્ટિક સમા,
ગુમાને ના જેની શીતળ ત્વચા કો દી ચળકતી,
પડો આઝાદીનો સુણી અવગણી વૈભવ ઊઠ્યા,
નિજાત્માની મુક્તિ પણ ચહી, ત્યજી મોહ મમતા.

ગુરુની આજ્ઞાથી સકળ સ્થળ યાત્રા પણ કરી,
અને જે ઊર્મિઓ નડતી રહી અધ્યાત્મ પથમાં.
બધીયે ઓગાળી - શરણ પથદર્શી પરમનું,
સ્વીકાર્યું ને સેવી ગુરુચરણ કાર્યાન્વિત રહ્યા.

ઘણું શીખ્યા, લાઘ્યા અનુભવ ઘણા અર્થસભર,
અધૂરા જ્ઞાની શી કરી દલીલ ના તર્કવિહીન,
સદા આંતરદષ્ટિ, રગ રગ રહી નમ્ર પ્રતિભા,
સ્વભાવે આનંદી, વિનીત ધરી સૌ આદત વળી.

ખીલી જેની શોભા શત શત દલે સ્વાર્પણતણી,
ટળે ના શું તેની વિપદ પછી આવાગમની?

— સ્વામી કૃષ્ણાનંદ

હરિ:ૐ

બીજ બોયા, ઝાઙ્ઙ હોયા

બીજ નહીં દિગ્ધે

બીજ હી કોઈં ચીજ હૈ ।

— ખંડવાવાળા કેવલાનંદબાબા

હરિ:ૐ
પૂજ્ય ભાઈ વિશે

‘સાધના કરવી હોય તો મારી સામે ન જુઓ. તમારે આદર્શ રાખવો હોય તો નંદુભાઈનો રાખો.’ આવી વાત પૂજ્ય શ્રીમોટા અમને ઘણી વાર કહેતા.અનેક ક્રિયામાંથી નીપજતું કર્મ, અનેક કર્મમાંથી થતું કાર્ય, અનેક કાર્યોમાંથી સિદ્ધ થતો સંકલ્પ જીવનને ઉજમાળું બનાવે. ગુરુના પર્યાય નંદુભાઈ ગુરુભક્તિનું અનોખું દષ્ટાંત પૂરું પાડે છે.

નામસ્મરણ કરતાં કરતાં એકાગ્રતાથી કર્મમાં ખોવાઈ જતા ભાઈને જોવા એ પણ એક લહાવો છે. આનંદ-સમાધિની ક્ષણમાં એ જીવી રહ્યા છે ને એ ક્ષણમાં તલ્લીન છે. ક્ષણમાં તલ્લીન બનતાં એમનાં કાર્યો યજ્ઞ બની જાય છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈ શાંત, સૌમ્ય ને ગંભીર પ્રકૃતિના. એમની ચોકસાઈ પણ જોવા જેવી. પૂરી તલ્લીનતાથી, એકાગ્રતાથી ને શાંતિથી એ કામ પૂરું પાડતા.એમાં સંપૂર્ણતા હોય, ન ત્રુટી દેખાય કે ન અપૂર્ણતા.

આપણા કામમાં પણ ત્રુટી હોય તો અંગુલિનિર્દેશ કરી સંપૂર્ણતાથી પતાવવા કહે. એમના કામમાં અસાધારણ કૌશલ્ય દેખા દેતું. કર્મનો યજ્ઞ સદાય ચાલતો રહેતો. ૧૬-૧૬ કલાક એકધારું કામ કરતા.કર્મના યોગીને જોવાનો લહાવો આશ્રમમાં જોવા મળે. મનુષ્ય પોતાની ચેતનામાં ને કર્મમાં પ્રભુને વ્યક્ત કરી શકે છે. અવ્યક્તને વ્યક્ત કરી દિવ્યજીવન પ્રાપ્ત કરી જીવનવિકાસ કરી જાણે છે.

એમના કામમાં ચોકસાઈ, કૌશલ્ય ને દક્ષતા નજરે પડે.

આશ્રમના કામમાં સંચાલકોને એ સતત સૂચના આપતા પણ બેદરકારી કદીયે ન ચલાવી લે. આશ્રમમાં સાર્વજનિક હિસાબ

રાખવાની ઝીણવટ ને સૂચનો એ હંમેશ કરતાં. એમના જીવનનો અમૃતકુંભ છલોછલ ભરેલો છે ને એમાંથી સ્વજનોને તેમની પ્રકૃતિને યોગ્યતા પ્રમાણે એ લહાણી કરે છે.

નંદુભાઈનું જીવનસંગીત સાંભળી આપણા સમગ્ર અસ્તિત્વના સૂર મેળવવા મથવાનું છે. સમગ્ર અસ્તિત્વના સૂર મેળવવા એ કાંઈ નાનીસૂની વાત નથી.

સ્વજન ગમે તે હોય. ગમે તે પ્રકારનો હોય. તેને ચાહી ચાહીને ને પ્રેમચેતનથી તેવાને ઊંચે લાવે. એમાંયે જેને જીવન-વિકાસ માટેની ઝંખના છે તેમને માર્ગદર્શન આપે.

૮૩ વર્ષની વયે પણ ફરવા જવાનો ને વ્યાયામનો એમનો કાર્યક્રમ ચાલુ જ. મન એમનું એકાગ્ર રહેતું, કામમાં ખોવાઈ જતું. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં બધાંય કામની જવાબદારી એ અદા કરતા.

પૂજ્ય ભાઈ જીવનના કલાકાર, સંવેદનશીલ અને કરુણાવાળા હતા. સ્વજનની વાતો સાંભળે. એ પારકાંના દુઃખે દુઃખી ને પારકાંના સુખે સુખી રહેતા.

કેટલીય વાર સુંદર ગીત કે સંગીત સાંભળતાં સાંભળતાં એ એમાં ખોવાઈ જતા. તલ્લીનતાને તેઓ સાધનાનું અંગ માનતા.

પ્રેમ જીવનનું રૂપાંતર કરી જાણે છે. પ્રેમ માનવીનો જીવનવિકાસ કરાવી જાણે છે. પ્રેમ વડે મનુષ્ય પોતાની ચેતનામાં ને કર્મમાં પ્રભુને વ્યક્ત કરી શકે છે. પ્રેમ વડે માનવી અવ્યક્તને વ્યક્ત કરી દિવ્ય જીવન પ્રાપ્ત કરી જાણે છે. પૂજ્ય ભાઈએ એ સત્ય સાકાર કર્યું. તેઓ પૂજ્ય શ્રીમોટાના મંદિરના વિશાલ ધુંમટ પરના શિખર સમા છે. એમની વિનોદપ્રિયતા પણ જોવા જેવી. કેટલાયે પ્રસંગોમાં એ તરી આવતી. હળવેકથી ટકોર કરી, વિનોદ કરી ફરી કામે લાગી જાય. આ એમનું અનોખું લક્ષણ છે.

ગુરુ સાથે પૂજ્ય ભાઈ હળીમળીને ભળી ગયા છે. ગુરુ એમના સર્વસ્વ છે. બાળક જેટલા નિખાલસભાવે ગુરુને સર્વસ્વ માને છે. એટલી સરળતાથી સંપૂર્ણ સમર્પણ ગુરુચરણે ધરી દે છે. સાનભાન પ્રેમભક્તિપૂર્વક એ ગુરુભક્તિના પર્યાય બની ગયા છે.

અલખની ભોમની એમણે કેળવેલાં સૂક્ષ્મ દષ્ટિ, પ્રખર બુદ્ધિ, વિવેક, શાંતિ ને પ્રેમથી સૌ કોઈ સ્વજન આકર્ષણ પામે છે. ગુરુ શિષ્યનો સંબંધ વાણીવર્તનથી કેવો હોવો જોઈએ એનું આદર્શ દૃષ્ટાંત તેઓ પૂરું પાડે છે.

ભાઈની નમ્રતા અનોખી. નાનામાં નાના માણસ બની તે નમ્ર રહેતા. કેટલાયે પ્રસંગો એના સાક્ષી છે.

આશ્રમની બધી પ્રવૃત્તિનો કારોબાર એમણે માથે લીધેલ. એમની વ્યવસ્થાશક્તિનાં વખાણ પૂજ્ય શ્રીમોટા પણ કરતા. એમાં પણ એમની કાર્યકુશળતા નીતરી આવતી. તેઓ શિસ્તના ખૂબ આગ્રહી હોવા છતાં પણ પ્રેમનો અવતાર છે.

આશ્રમમાં અમુક પ્રકારનું સાદું ખાવાનું મળે તે માટે એમનો આગ્રહ જાણીતો છે. એ હંમેશાં ઈચ્છે કે જીવનવિકાસના વાંચ્છુએ આશ્રમમાં આવવું. અમુક જીવનપદ્ધતિથી જીવવાનું એ કહેતા. પ્રમાદી, અજ્ઞાની, મનના મેલાં સ્વજનોને આવકારતા, પ્રેમ કરતા અને એ પ્રેમના શસ્ત્રથી એમને જીવનવિકાસ પંથે દોરી જતા.

સાધક કોને કહેવાય તેનો આદર્શ ઉત્તર નંદુભાઈના આચરણમાંથી મળે.

કટોકટીના પ્રસંગે પણ ભાઈ પ્રસન્ન રહેતા. એમનું સ્મિત હૃદયને હચમચાવે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ વખતે દરેકને પુષ્પ આપતા પૂજ્ય ભાઈને જોવા, એ જીવનનો લહાવો છે. ‘સબ સે ઊંચી

પ્રેમ સગાઈ' એનો અક્ષરસઃ અમલ પ્રભુની પરમ સમીપે જતાં યાત્રી જ કરી શકે. પૂજ્ય ભાઈનો માર્ગ સૂફી સંતની યાદ અપાવે છે. એમનો માર્ગ પ્રભુની ભક્તિનો માર્ગ છે, હૃદયની ભાવનાનો માર્ગ છે. સમર્પણ દ્વારા પ્રભુની પ્રેમપૂજા, ગુરુની પૂજા, દ્વેષભાવ વગરની ભક્તિ, મમતા ને અહંકાર વિનાની ભક્તિ, એમાંથી ઊપજતાં સ્વસ્થતા ને કર્મ પરાયણતા. પૂજ્ય નંદુભાઈમાં આ સર્વ ગુણો હતા. પૂજ્ય નંદુભાઈ સૂફી સંતના જેવું જીવન જીવી ગયા.

પૂજ્ય ભાઈનો માર્ગ અચળ શ્રદ્ધાનો, અડગ નિશ્ચયબળનો, અનાસક્ત કર્મનો ને ભગવત્ કૃપાનો માર્ગ છે.

પૂજ્ય ભાઈના માર્ગની આ પ્રસન્ન સ્થિતિ,

આપે લીધેલાં કર્મમાં ફોરમ પ્રગટે, માણસ ભર્યો ભર્યો બને.

પ્રફુલ્લ બને...પ્રફુલ્લ બને...મહોરે-મહોર્યા કરે.

પૂજ્ય ભાઈએ અનેકના જીવન મધમધતા કર્યા.

‘કસ્તૂરીમૃગ આપણે સહુ, સુગંધી તમારામાં જ છે, સતત મથતા રહો, જાગતા રહો. તમારો જીવનવિકાસ જરૂર થશે.’

જીવવાનો અર્થ મધમધવું, સૌમાં પ્રસન્નતા ફેલાવવી,

શાંતિ પ્રગટાવવી, જીવનવિકાસને પંથે દોરવા, મૌનના અભ્યાસ વિના, યોગ કે આધ્યાત્મિક વિકાસ અશક્ય છે.

મૌન ને વાચા, સૂઝ વિના, શાણપણ વિના, વિવેકબુદ્ધિના પ્રકાશ વિના સૌ જનો આંધળાં છે. આ વાતની પ્રતીતિ પૂજ્ય ભાઈ કરાવે છે.

ફકીરી આ જેને પડી ગઈ કોઠે...ભલા એને બીજી કઈ રીતે ગોઠે?

પૂજ્ય નંદુભાઈને વંદન કરતાં આ શ્લોક અર્પણ કરું છું.

શાન્તા મહન્તો...નિવસન્તિ સન્તો વસન્તવત્મોક વિત્તું ચરન્તઃ ।

શાંત, સ્વસ્થ, સમબુદ્ધિ, જ્ઞાનીસંતો - વસંતઋતુની જેમ
લોકહિત સાધે છે.

— હસમુખ કે. રાવળ

નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩

હરિ:ૐ

પ્રકૃતિનું રૂપાંતર એ જ સાધના

પૂજ્ય ભાઈના પત્રોમાંથી લખતાં પહેલાં હું પૂજ્ય ભાઈનાં પવિત્ર દર્શન કઈ રીતે પામી તે જણાવી દઉં. પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શન પામવાનાં શ્રી ધીરુભાઈ મોદી (નડિયાદવાળા) નિમિત્ત બન્યા છે. તેમની હું જીવનભર ઋણી રહીશ. પૂજ્ય ભાઈ નડિયાદ આશ્રમ ફક્ત બે દિવસ માટે જ હતા ત્યારે શ્રી ધીરુભાઈએ મને પત્ર લખી નડિયાદ આવવાનો ખાસ આગ્રહ કર્યો. મને એમ કે બાવા જેવો કોઈક સ્વામી હશે અને માથે હાથ મૂકી ‘તેરા ભલા હો’ જેવા આશીર્વાદ આપશે. ખાસ ઊંડાણ વગર હું નડિયાદ આશ્રમ ગઈ.

સમજણી થઈ ત્યારથી હું ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતી કે પ્રભુ મને આ જન્મમાં તમારા કોઈ ઓલિયાનાં દર્શન કરાવો, આટલાં વર્ષે મારી પ્રાર્થના ફળી! પૂજ્ય ભાઈ આશ્રમમાં ખાટલા પર સૂતા હતા. દૂબળું શરીર, તેજસ્વી આંખો, સંપૂર્ણ પારદર્શક વ્યક્તિત્વ! આટલી પારદર્શક વ્યક્તિ મેં જીવનમાં પહેલી વાર જોઈ. મારા મનમાં ખાતરી થઈ ગઈ કે આ જ દિવ્ય પુરુષ, પ્રભુનો ઓલિયો છે! હું આનંદવિભોર બની ગઈ.

વેદના બદલ આનંદ

મુંબઈ આવી પછી પૂજ્ય મોટાનાં પુસ્તકો વાંચવાં લાગી. હરિ:ૐ સ્મરણ ચાલુ થયું. મારી બીજી પુત્રીના જન્મ સમયે હું મોટે

મોટેથી હરિ:ૐ બોલતી હતી. ત્યારે દિવ્યશક્તિનો અનુભવ થયો. વેદનાને બદલે આનંદ અનુભવ્યો. મારા ગાયનેકોલોજિસ્ટ ડૉક્ટર ખૂબ ખુશ થયા અને તેમણે મને કહ્યું હતું કે ‘બહેન તું બહુ સુખી થવાની.’

થોડા થોડા વખતે અંદરથી પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શનની ઈચ્છા થયા કરે. એ પણ ગોઠવાઈ ગયું. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી જ તો. શ્રી ચંદનબહેનને ત્યાં હું સપરિવાર પહોંચી ગઈ. પૂજ્ય ભાઈ તો એટલા પ્રસન્ન, નિર્મળ હાસ્ય, તેજસ્વી આંખો જાણે કોઈ ઋષિ હિમાલયથી ઊતરી આવ્યા. હું પૂજ્ય ભાઈની બાજુમાં બેઠી અને ભાવમાં ને ભાવમાં તેમનો હાથ પકડી બેસી રહી!

ટૅક્સી બંધ પડી

પૂજ્ય ચંદનબહેનને ત્યાંથી અમે બરોડા જવાનાં હતાં. ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ સહજતાથી પૂછ્યું, એક્સપ્રેસ હોટલમાં રહેવાનાં? મને નવાઈ લાગી. પૂજ્ય ભાઈને કઈ રીતે ખબર પડી કે અમે એક્સપ્રેસમાં જ રહેવાનાં! ખૂબ જ અંધારું થઈ ગયું હતું. અમે ટૅક્સીમાં બેઠાં. થોડે દૂર જતાં ટૅક્સી બંધ પડી ગઈ. અમે મુઝાયાં ઘોર અંધારું અજાણ્યા રસ્તા.મેં મનમાં પૂજ્ય ભાઈને પ્રાર્થના કરી. એટલામાં એક મારુતિકાર આવી અને એ યુવાને અમને સામેથી ‘લિફ્ટ’ આપવાની ઓફર કરી કહ્યું. બરોડા તમને એક્સપ્રેસ હોટલ સુધી છોડીશ, આગળ તમારી રીતે જજો.’ હું પૂજ્ય ભાઈની કૃપા પામી ગઈ.

બાળકેળવણી

પૂજ્ય ભાઈ મને હંમેશાં ટકોરતા કે બાળકોને મારવા નહિ. **બાળકો પર હાથ ઉપાડવા એટલે ઈશ્વર ઉપર હાથ ઉપાડવો.** છતાં જડ પ્રકૃતિ બદલાતી નહિ. પશ્ચાત્તાપ થાય પણ સંયમ ન રહે. એકવાર

પૂજ્ય ભાઈએ મને એટલી ધમકાવી કે હું ધુસકે ધુસકે રડી પડી અને તેમની માફી માગી. પૂજ્ય ભાઈ તરત શાંત થઈ ગયા. પૂજ્ય ભાઈ કહેતા, ‘હરિ:ૐ સ્મરણથી પ્રકૃતિમાં બદલાવ ન આવે તો સ્મરણ નકામું.’

પતિ માટે ફરિયાદ

એકવાર હું ભાઈને એકલી મળવા ગઈ ત્યારે મારા પતિ માટે કંઈક ફરિયાદ કરવાનો વિચાર હતો. એ દિવસે પૂજ્ય ભાઈએ મારી સાથે બીજી કંઈ જ વાત ન કરી. ફક્ત તેઓ કાંતાબા પર કેટલો ગુસ્સો કરતા! કાંતાબા સાથે કેટલા કડક હતા! પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેમને કેટલા સુધાર્યા વગેરે પ્રસંગો વર્ણવતા રહ્યા. પછી મને મનમાં ઊગ્યું કે પૂજ્ય ભાઈ મારો ભાવ પામી ગયા છે અને મને સારો સહકાર આપતો પતિ મળ્યો છે, એમ દર્શાવવા માગે છે.

પૂજ્ય ભાઈ પ્રાર્થના સાંભળે છે

એકવાર મેં પૂજ્ય ભાઈને કહ્યું, ‘મને વારંવાર આપને મળવા આવવું અઘરું પડે છે.’ ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ સહજતાથી કહે, ‘મને મનમાં મળી લેવું.’ પૂજ્ય ભાઈ પ્રાર્થના સાંભળે છે, એ પુરવાર થઈ ગયું.

છેલ્લી વાર જ્યારે હું પૂજ્ય ભાઈને મળવા ગઈ ત્યારે અમે સાંજે ખૂબ મોડા પહોંચ્યાં. શ્રી ચંદનબહેનનું ઘર મળે નહિ, શોધી શોધીને થાક્યાં. અંતે મેં રિક્ષા છોડી દીધી અને પૂજ્ય ભાઈને પ્રાર્થના કરી. મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે પૂજ્ય ભાઈ મને અગાશીમાં દેખાયા. જાણે આકાશમાં ચંદ્રમા હોય તેમ ભાઈ પ્રકાશતા હતા. ભાવથી મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પૂજ્ય ભાઈ પ્રાર્થના સાંભળે છે એવું અનેક વાર અનુભવ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈનાં કરુણા કૃપા હું તેમના પત્રો દ્વારા પણ પામી છું, જે હું તેમના જ શબ્દોમાં લખું છું.

પૂજ્ય ભાઈ દરેક પત્રમાં મારા સુંદર હસ્તાક્ષરોનાં વખાણ કરવાનું ચૂકતા નહિ. હું મારી જાતને ધન્ય માનું છું. વ્યક્તિગત લખાણ કાઢી મેં તેમના શબ્દો અહીં રજૂ કર્યા છે.

‘પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો ગૃહસ્થીને ઉપયોગી, વહેવારુ અને આધ્યાત્મિક લખાણોથી સભર છે. પ્રેમથી વાંચશો તો ચાલુ જીવનમાં અસંતોષ નહિ રહે. પૂજ્યનાં પુસ્તકો અપાર સહાય કરશે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાહિત્ય શ્રીઅરવિંદના પુસ્તકની parallel (સમાંતર) છે. પૂજ્યના સાહિત્યનો અભ્યાસ જરૂર રાખજો. રોજ અડધોથી એક કલાક વાંચવાની ખાસ ભલામણ છે. ‘જીવનપ્રવેશ’, ‘જીવનમંથન’ જરૂર વાંચજો.’

‘ઈશ્વરને આપણું શ્રેય હૈયે વધુ છે. આપણે આપણું શ્રેય જાણતાં નથી. ગૃહસ્થજીવન પ્રભુસાધના માટે વિરોધી નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ‘બાવાના બેય બગડ્યા’ જેવું મુદ્દલે નથી.’ પૂજ્ય ભાઈ પોતાના વિશે લખતા કહે છે, ‘હું તો આધ્યાત્મિકતાથી તદ્દન અજાણ હતો. વિરુદ્ધ પણ ખરો. પ્રભુનો સંકેત હશે કે હું પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે જોડાયો - પૂજ્યશ્રીએ મને શોધ્યો. તેમના સંપર્કથી મારું જીવન પલટાયું અને મારાં બહોળાં કુટુંબની બધી વ્યક્તિઓનાં જીવન પલટાયાં. મારાં વૃદ્ધ માતાનું જીવન પણ પલટાયું.’

‘દૈહિક હાજરી કરતાં સૂક્ષ્મ, પરોક્ષ હાજરી વધુ effective. ગુસ્સો, અકળામણ, ચીડ, પાછળ બડબડ, ગણગણાટ, નારાજી આદિ જ્યારે જ્યારે ઊઠે ત્યારે ચેતીને તેને તાબે ન થવાનો સંકલ્પ અનેક વાર કરવો પડશે.’

‘હું હરિનો હરિ છે મમ રક્ષક, એ ભરોસો જાય નહિ,
જે હરિ કરશે તે મમ હિતનું, એ નિશ્ચય બદલાય નહિ.’

એ ધ્રુવ વાક્ય આપણા જીવનમાં સ્થાયી બની રહો.’

‘કવિ હૃદય ક્રોધ ન કરે, ન કરી શકે, હવે જાગૃત થયા છો તો સુખદ ફેર થશે તેવી શ્રદ્ધા રાખજો. પ્રભુને લળીલળીને તે માટેની પ્રાર્થના કરતા રહેજો. આપણી પ્રકૃતિને નવ સ્ટમ્બલિંગ બ્લોક્સ- (પ્રકૃતિના વિકાસમાં રૂકાવટ કરનારાં બળો) છે, તેમાં ક્રોધ બીજા નંબરે આવે. પ્રથમ નંબર ‘કામ’, રાગ અને પ્રેમ છેલ્લા હોય છે. ક્રોધ કાબૂમાં આવી શકે છે. ધ્યાન કરવું પણ સાથે કામક્રોધ ઉપર કાબૂ મેળવવાની સભાનતા કેળવવી ખૂબ જ જરૂરી. એકલું ધ્યાન ઉત્થાન ન કરી શકે. પ્રકૃતિનું રૂપાંતર એ મહત્વની સાધના છે. Constant watch of one's self. (સતત પોતાની જાતનો અભ્યાસ કરતા રહો). Lower instinct ને higherમાં પરિણમાવવા માટે સાધના જરૂરી છે. (નિમ્ન સ્તરની પ્રકૃતિનું ઊર્ધ્વકક્ષામાં - તમસ અને રજસ ગુણોનું સત્ત્વગુણમાં પરિવર્તન કરવા માટે સાધના જરૂરી છે.)’

‘ભારેમાં ભારે અન્યાય કરનાર, અપમાન કરનાર, બદનક્ષી કરનાર, નાણાંનો proud (અભિમાન) બતાવનારની સામે, આઘાત આપનાર પ્રત્યે કરુણા, compassion (સહાનુભૂતિ) રાખી શકાય. વાર્તાલાપ કરી શકાય. આ સાધનાનો મુખ્ય પ્રકાર છે.’

‘It is never late. (આપણી જાતને સુધારવા માટે મોડું થઈ ગયું, બહુ સમય વેડફાઈ ગયો એવું ન વિચારવું). ઈશ્વરની યોજનામાં ઢીલ કે ઉતાવળ નથી.’

‘એને યોગ્ય બનજો.’

એકવાર પૂજ્ય ભાઈને આટલી ઉંમરે આટલા સ્વસ્થ કઈ રીતે રહો છો? એમ પૂછતાં નીચે મુજબ જણાવેલ —

(૧) યુવાવસ્થાથી આજ સુધી કસરત, યોગાસન વગેરે

(૨) નિયમિત જીવન - સાદો ખોરાક.

(૩) No mental tension, શાંત સ્વભાવ, ગુસ્સો નહિ, બધાં માટે - પાપી માટે પણ સદ્ભાવ એટલે મનની શાંતિ.

(૪) આયુર્વેદનો સહારો - એલોપથી દવાઓ, ઈજેક્શનો નહિ.

(૫) રાતે ખુલ્લામાં સૂવાનું - No worry. ચિંતા નહિ.

(૬) સૌથી વધુ પ્રભુકૃપા - પ્રભુકૃપા વગર ઉપરનાં પાંચેય કારણો નકામાં.

પૂજ્ય ભાઈ જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાતો કરતા હોય ત્યારે સંપૂર્ણ મોટામય બની જતાં. એ જોતાં મને ઘણી વાર એમ થતું કે પૂજ્ય શ્રીમોટા ભાઈમાં જ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં અને પૂજ્ય ભાઈનાં કરુણાકૃપાથી તેમનાં દર્શન પામી અને આજે તેમના વિશે હું બે શબ્દો લખી શકી એ માટે હું પરમાત્માનો આભાર માનું છું. — કલ્પનાબહેન એમ. વકીલ

હરિ:ૐ

સાદાઈ ને સાત્ત્વિકતા સ્પર્શી ગયાં

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી શ્રી નંદુભાઈનો પરિચય અમને ઘણો મોડો થયો. અમે બળવંતભાઈ દેસાઈ (રાજકોટ) સાથે વલ્લભ વિદ્યાનગર તેમને મળવા ગયા. ઉપરના ખંડમાં ચારેતરફ પુસ્તકો વચ્ચે સાદા સફેદ વસ્ત્રોમાં વૃદ્ધત્વને દીપાવતા, સાત્ત્વિક આત્માવાળા નંદુભાઈએ અમને પ્રેમથી આવકાર્યા. અમારી પ્રવૃત્તિઓ વિશે જાણી

ખૂબ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. અનેક પુસ્તકો ભેટ આપ્યાં. એ પછી સતત સંપર્ક જળવાઈ રહ્યો.

પૂજ્ય નંદુભાઈનાં સાદાઈ, નિરભિમાનીપણું, સાત્ત્વિકતા અને જ્ઞાનપ્રસારની ભાવના અમને સ્પર્શી ગયાં. તેમની આત્મા કાયમ માટે યાદ રહી ગઈ છે.

મહાભારતમાં વેદવ્યાસે લખ્યું છે, કા દિક? સંતો દિકા
કઈ દિશા? સંત એ જ દિશા.

શ્રીમદ્ ભાગવત્ કહે છે, દૃષ્ટિ સતામ્ દર્શનિસ્તુ ભવતન્નામ ।

હે પ્રભુ, અમારી દૃષ્ટિ તારી મૂર્તિરૂપ સંતોનાં દર્શનમાં રહો.

પૂજ્ય નંદુભાઈ આવા ઉચ્ચકોટિના આત્મા હતા. તેમનાં દર્શનથી પાવન થવાય.

— શ્રીમતી ઉષાબહેન જાની તથા શ્રી ગુલાબભાઈ જાની
સિસ્ટર નિવેદિતા શૈક્ષણિક સંકુલ, રાજકોટના સ્થાપકો

હરિ:ૐ

એમના વિચારોથી ટ્રસ્ટ તરી જાય

ભવોભવ જેમનું સાંનિધ્ય માણવા મળે, જેમનો સત્સંગ કરવાનું દિલ ઉછાળા મારે, હૃદય અંદરથી તલપાપડ થાય એવા પૂજ્ય નંદુભાઈ માટે શું લખું?

ટ્રસ્ટો માટે Clean touch (સ્વચ્છ વહીવટ) જેમની પાસેથી શીખવા મળે. જેમના આશીર્વાદથી સલાહ - સૂચનો મળે, તેમાંથી ૧૦% - ૨૦% જો આપણે અમલમાં મૂકીએ તો ટ્રસ્ટ તરી જાય.

તેમના સાંનિધ્યમાં, પાસે બેસવામાં તેમનાં Divine vibrations (સાત્ત્વિક આંદોલનો) મળે, જે મળ્યાથી આપણું અંતર ઊઘડે.

મારાં ૨૫-૩૦ વર્ષોના સંબંધ - અમારા ટ્રસ્ટને તેમના અંતરના આશીર્વાદ સાંપડેલા.

ભવોભવ તેમના Divine vibrations સાંપડે, મળે - તેવી પ્રભુને પ્રાર્થના.

— શ્રી નગીનભાઈ શાહ

(શ્રી નગીનભાઈ શાહ, અમદાવાદ ખાતે “દર્દીઓનું રાહતફંડ” નામે સંસ્થા ચલાવે છે. તેમાં ગરીબ દર્દીઓ જેઓ ઈસ્પિતાલમાં સારવાર અર્થે આવ્યાં હોય એમને દાક્તરની ભલામણ પ્રમાણે આર્થિક સહાય આપે છે. આ સંસ્થા વી. એસ. હોસ્પિટલ, કેન્સર હોસ્પિટલ, જીવરાજ મહેતા હોસ્પિટલ અને સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે કાર્યરત છે. સં.)

હરિ:ૐ

નકલમાં અક્કલ નહિ વાપરવાની

પૂજ્ય શ્રીમોટાને મદ્રાસ ઈગમોર રેલવે સ્ટેશને મૂકવા જવાનું થયેલ. તે વખતે પૂજ્ય નંદુભાઈએ ત્રિચિનાપલ્લી ગુરુપૂર્ણિમાએ આવવાની રજા આપેલ. તે પછી પણ ગુરુપૂર્ણિમાનો લાભ અવારનવાર મળ્યા કરેલ. પૂજ્ય ભાઈનો હું અનેક રીતે ઋણી છું.

કુંભકોણમ્ આશ્રમમાં પાંચ છ દિવસ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે રહેવાનો લાભ પણ અવારનવાર મળતો. ત્યાં પૂજ્ય શ્રીમોટા કાવ્ય બે બે પંક્તિઓનાં જોડકાંમાં લખતા, મને તે નકલ કરવાનું સોંપેલ. કોઈ કોઈ વાર ત્રણ પંક્તિનાં જોડકાંની રચના પણ હોય. પૂજ્ય શ્રીમોટા પાસે હું જઈને કહેતો, મોટા આમાં એક લીટી રહી ગઈ છે. મોટા એક પંક્તિ ઉમેરી આપતા. આવું થોડા દિવસ ચાલ્યું. પછી પૂજ્ય નંદુભાઈથી ના રહેવાયું અને ટકોર કરી, ‘નકલમાં અક્કલ નહિ વાપરવાની.’

— અશોકભાઈ પટેલ

હાલ - પોંડિચેરી

હરિ:ૐ

નિ:સ્પૃહી સંત પૂજ્ય નંદુભાઈ

પૂજ્ય શ્રીમોટા પારસમણિ હતા. તેમના જેવા વિરલ શિલ્પીના હાથે સામાન્ય પથ્થરમાંથી એક ભવ્ય અને નયનરમ્ય મૂર્તિનું નિર્માણ થયું. આ મૂર્તિ એટલે પૂજ્ય નંદુભાઈ. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે થોડા દિવસ રહેવું પણ ખૂબ કઠિન હતું. પૂજ્ય શ્રીમોટાનો તાપ એવો પ્રખર હતો કે ઢીલાપોચા, મનોબળ વિનાના તો તેમનાથી દૂર ભાગવા માંડે. પૂજ્ય શ્રીમોટા માણસને તાવી નાખે. કસોટી પણ એવી કરતા કે સાચો મર્દ માણસ અને સાધનાની શ્રેષ્ઠતમ ધગશવાળો વ્યક્તિ જ એમની સાથે રહી શકે.

પૂજ્ય ભાઈ ખૂબ ઓછું બોલતા. ખપ પૂરતી જ વાત કરતા. વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી સતત કામમાં લાગી રહેતા. જ્યારે જુઓ ત્યારે ઉત્સાહથી કામમાં મગ્ન હોય. બહારથી કામ અને અંદરથી હરિ:ૐના મંત્રનું સતત રટણ. કેવી અદ્ભુત સાધના! સહેજ પણ દેખાડો કરવાનો દંભ નહિ. અભિમાનનો ભાર નહિ. ખરેખર! સાચા સાધકની વ્યાખ્યા આપવી હોય તો પૂજ્ય ભાઈના ગુણોનું વર્ણન કરવા માંડો એટલે વ્યાખ્યા પૂરી થાય.

નિરાધારનો આધાર

મારા જેવા કંઈકના જીવનમાં પ્રકાશ રેલાવવાનું કામ પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય નંદુભાઈએ કર્યું. ઈ. સ. ૧૯૭૦માં સપ્ટેમ્બર માસમાં નર્મદાના મહાપૂરને કારણે મારું મકાન પડી ગયું. ખેતીવાડી નાશ પામી. મારું કુટુંબ હાથેપગે થઈ ગયું. મારા જીવનમાં નિરાશા સિવાય કાંઈ ન રહ્યું. તે સમયે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈ વગર આમંત્રણે મારા આંગણે દોડી આવ્યા.

“ભઈલા, હિંમત ના હારશો. આ દિવસો પણ નહિ રહે!” પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ શબ્દો આજે પણ મારા કાનમાં ગુંજે છે. પૂજ્ય ભાઈએ મને વગર વ્યાજની લોન આપી. અને તે પણ કોઈ પણ જાતના લખાણ વિના!

ઈ. સ. ૧૯૭૩, ઓક્ટોબરમાં મેં એક્સ્ટર્નલ (કોલેજની બહારથી) બી. એ. ની પરીક્ષા આપી અને પછી બી. એક્સ માટે મને તૈયાર કર્યો અને પાછી લોન આપી. પૂજ્ય ભાઈની દૃષ્ટિ તો જુઓ! મારે લોનના પૈસા લેવા નડિયાદ કે સુરત આશ્રમે જવું ન પડે તે માટે પૂજ્ય ડૉક્ટર કાંતાબહેન પટેલ દ્વારા વિદ્યાનગર બેઠા જ મને રકમ મળી જતી. સામી વ્યક્તિની કેટલી કાળજી! કેવી અદ્ભુત જીવનદૃષ્ટિ! આ બધા પ્રસંગો નજર સામે આવે છે ત્યારે હૃદય ગદ્ગદ બને છે. આ બધાંનો બદલો શી રીતે વાળી શકાય?

જીવનનો રંગ ગુલાબી

પૂજ્ય શ્રીમોટા રંગારા (ભાવસાર જ્ઞાતિ) હતા! પૂજ્ય ભાઈએ પૂજ્ય શ્રીમોટાની મદદથી મારા જીવનમાં રંગની એવી પીંછી મારી કે જીવનનો રંગ બદલાઈ ગયો છે. નવી દિશા મળી છે. ગુલાબી રંગથી મારું જીવન ભર્યું ભર્યું બન્યું છે!

મહામાનવ - પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈ

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સ્મરણ કરતાં તરત જ પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈનું હૃદયના ભાવથી સ્મરણ થઈ જાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા રામ છે તો પૂજ્ય નંદુભાઈ હનુમાનજી છે. તેઓ પૂજ્ય શ્રીમોટાની સતત ૨૪ કલાક કાળજી રાખતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાની તેઓ ભાવથી, તન, મન, ધનથી સેવા કરતા. તેમની વહેલી સવારથી રાત સુધી લખવાની પ્રવૃત્તિ

ચાલતી. લગભગ ૩૫ વર્ષ પૂજ્ય શ્રીમોટાના રંગે રંગાઈને સેવાનો ભેખ જગાવ્યો. ઈ. સ. ૧૯૬૦થી પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે રહેવા આવી ગયા.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સતત ૨૪ કલાક રહેવું એ જેવા તેવાનું કામ નથી. તલવારની ધાર પર રહેવું પડે. અનેક પ્રકારની કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે. પૂજ્ય શ્રીમોટા, સાથે રહેનારને તાવી નાખતા. ઢીલોપોયો માણસ તો ચાલવા જ માંડે!

પૂજ્ય શ્રીમોટા પારસમણિ હતા તો પૂજ્ય ભાઈ શુદ્ધ લોખંડ હતા. (ભેળસેળ વિનાનું) ધીમે ધીમે પારસમણિના સ્પર્શથી તેઓ સોનું બનતા ગયા.

૬, સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૦માં નર્મદા નદીમાં મહાપૂર આવ્યું. નર્મદાના બન્ને કિનારા પર પારાવાર નુકસાન થયું. મારું મકાન માટીની દીવાલોનું બનેલું હતું. (મંગલેશ્વર, જિ. ભરૂચ) રેલના પાણીથી માટીની દીવાલો પડી ગઈ. મકાન લાકડાનું બનાવેલું હતું. બળદ કે ભેંસના છાણથી લીંપણ કરવામાં આવતું. રેલના પાણીના પ્રચંડ પ્રવાહથી દીવાલો પડી જવાથી મકાન બેસી ગયું.

૧૯, સપ્ટેમ્બર સવારે ૭ કલાકે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈ મારા ઘેર આવ્યા. રેલથી ખેતીમાં પણ પારાવાર નુકસાન થયું હતું. મકાનમાં હજી કાદવ-કીચડ હતો. ક્યાં બેસાડવા તે પણ પ્રશ્ન હતો. લગભગ અડધો કલાક રોકાયા. હું કાર પાસે મૂકવા ગયો. પૂજ્ય ભાઈએ મારા હાથમાં રૂ. ૨૦૦/- મૂક્યા. (તે વખતે મારો પગાર રૂ. ૨૦૦/- હતો.) મેં પૈસા લેવા ઈન્કાર કર્યો.

‘પૂજ્ય શ્રીમોટા આપે છે. લઈ લો’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું.

‘મારે મદદ ન જોઈએ. જરૂર પડે લોન આપશો.’ મેં જણાવ્યું.

થોડા દિવસ પછી મકાન રિપેર કરાવવા પૈસાની જરૂર પડી. મેં પૂજ્ય ભાઈને પત્ર લખી વિગત જણાવી. તરત તેમણે મને વડોદરા

એક ભાઈને ઘેર બોલાવ્યો. મારે જેટલા પૈસાની જરૂર હતી તેટલા તરત આપી દીધા. કોઈ લખાણ નહિ કે કોઈ ગેરન્ટી નહિ! મેં લખાણ માટે આગ્રહ કર્યો તો તેમણે સાદા કાગળ પર લખાણ કરી મારી સહી લઈ લીધી. કેટલો વિશ્વાસ! લોન આપી તે પણ વગર વ્યાજે! મેં વ્યાજ માટે આગ્રહ કર્યો તો તેમણે મને રોકડો જવાબ આપી દીધો, ‘હું ધીરધારનો ધંધો નથી કરતો.’

મેં થોડા સમયમાં એ રકમ પરત કરી. અમારો સંબંધ બંધાયો. હું ઈન્ટર સાયન્સ પાસ થઈને શિક્ષકની નોકરીમાં જોડાયો હતો. T.D. (Diploma in Teaching) પરીક્ષા આપવાનું શરૂ કર્યું. ઈ. સ. ૧૯૭૦થી B.A. (External) પરીક્ષા આપવાનું શરૂ કર્યું. આ પરીક્ષા ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા લેવાતી. અમદાવાદ અને નડિયાદ સેન્ટરમાં લેવાતી. મેં નડિયાદ સેન્ટર પસંદ કર્યું, કારણ કે પરીક્ષા પછી હરિ:ૐ આશ્રમમાં જઈ શકાય. આ પરીક્ષા ઓક્ટોબર માસમાં લેવાતી. દશેરા પર પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈ નડિયાદ, હરિ:ૐ આશ્રમમાં ધજા ચઢાવવા આવતા. એટલે મને દર્શનનો લાભ મળતો.

T.Y.B.A.ની પરીક્ષા આપી હું સાંજે દર્શન માટે હરિ:ૐ આશ્રમે ગયો. પૂજ્ય શ્રીમોટા સૂતેલા હતા. પૂજ્ય ભાઈ કંઈક લખતા હતા. મેં પૂજ્ય શ્રીમોટાને પેપર સારા ગયાની વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ ભવિષ્યમાં શું યોજના છે તે બાબત પૂછ્યું.

‘શ્રીમોટા, મારો વિચાર M.A. (External) કરવાનો છે.’ મેં જણાવ્યું.

‘ભાઈ, તમારે માટે M.A. કરતાં B.Ed. વધારે અગત્યનું છે.’ પૂજ્યશ્રીએ જણાવ્યું.

‘ના, શ્રીમોટા, હું M.A. કરીશ.’ મેં કહ્યું.

ફરી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ B.Ed. કરવા આગ્રહ કર્યો. પૂજ્ય ભાઈ આ વાતચીત સાંભળતા હતા. તેમણે મને બાજુ પર બોલાવી કહ્યું, ‘શ્રીમોટા કહે છે તે તમે સાંભળતા નથી અને તમારું ઝૂટે રાખો છો.’

‘ભાઈ, મોટાની વાત સાચી છે, પરંતુ હું B.Ed. કરવા જાઉં તો સર્વિસ છોડીને વિદ્યાનગર જવું પડે એટલે પગાર બંધ થાય અને વિદ્યાનગરનો એક વર્ષનો ખર્ચ કરવો પડે. આ મારે માટે શક્ય નથી. મારી આર્થિક પરિસ્થિતિ ખરાબ છે.’ મેં પેટછૂટી વાત કરી.

‘તમે ખર્ચની ચિંતા ન કરો. જરૂર પડે મારી પાસેથી પૈસા લઈ જજો. તમે મોટાને B.Ed. કરવાનું જણાવી દો.

‘મોટા, હું B.Ed. કરીશ.’ મેં જણાવ્યું.

‘બરાબર, તમારે માટે B.Ed. જરૂરી છે.’ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જણાવ્યું.

મેં એમ. બી. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનમાં B.Ed. નું ફોર્મ ભરી દીધું. મારી સ્કૂલમાં પણ જાણ કરી દીધી. મારા કેળવણીમંડળના પ્રમુખશ્રીએ પણ સારો સહકાર આપ્યો. મારું કામ સરળ થઈ ગયું.

મારી કારકિર્દી તેજસ્વી હતી. એટલે મારા કેળવણીમંડળના પ્રમુખશ્રીએ તેમની ઓળખાણથી વલ્લભ ગ્લાસ ફેક્ટરીમાંથી સ્કોલરશિપ અપાવી. આમ, B.Ed. ની એક ટર્મ પૂરી થઈ.

ડિસેમ્બરમાં મારે પૈસાની જરૂર પડી. મેં પૂજ્ય ભાઈને પત્ર લખ્યો. તરત જ એમનો જવાબ આવી ગયો.

‘ડૉ. કાંતાબહેન પટેલને મળી તમારે જોઈતી રકમ લઈ લો.’

હું પૂજ્ય ડૉ. કાંતાબહેનને મળ્યો. મને જોઈતી રકમ તરત મળી ગઈ. કેટલી સરળતા! નહિ કોઈ લાંબો પત્રવ્યવહાર કે નહિ કોઈ લખાણપટ્ટી!

સારા માર્ક્સ (First Class) સાથે હું પાસ થયો. મારી સ્કૂલમાં જ મને માધ્યમિક વિભાગમાં નોકરી મળી ગઈ. B. Ed. કરતાં પહેલાં હું પ્રાથમિક વિભાગમાં હતો. મને કોઈ સરકારી લાભ મળતા ન હતા. પગાર પણ ખૂબ ઓછો. મને પગારમાં પણ સારો એવો ફાયદો થયો અને બીજા સરકારી લાભ પણ મળતા થયા.

આમ, મારું જીવન ઉન્નત બન્યું. જો મેં B. Ed. ન કર્યું હોત તો મારી આખી જિંદગી પ્રાથમિક વિભાગમાં પસાર થાત. મારી સ્થિતિ ખૂબ કફોડી હોત.

પૂજ્ય ભાઈને કારણે જ મારું જીવન વ્યવસ્થિત અને ઉન્નત બન્યું છે. મારી પ્રગતિમાં પૂજ્ય ભાઈનો ફાળો અમૂલ્ય છે. તેમણે મને નવું જીવન બક્ષ્યું છે. પૂજ્ય ભાઈને કોટી કોટી વંદન.

પૂજ્ય ભાઈના દિવ્ય આત્માને લાખ લાખ વંદન! લાખ લાખ નમસ્કાર! લાખ લાખ પ્રણામ!

— જગજીવનભાઈ મોદી

મંગલેશ્વર (જિ. ભરૂચ)

હરિ: ૐ

પૂજ્ય શ્રીમોટા - પૂજ્ય નંદુભાઈની છાયામાં

મારો જન્મ અમદાવાદ હરિજન આશ્રમ, સાબરમતી ઈ. સ. ૧૯૪૩માં થયો હતો. અમારા નિવાસની બાજુમાં પૂજ્ય મોટાનાં ભાભી કાશીબા, ભત્રીજા શાંતિભાઈ અને તેમની બાજુમાં પૂજ્ય મોટા અને પૂજ્ય નંદુભાઈ રહેતા હતા. પૂજ્ય મોટાના ભત્રીજા શાંતિભાઈ બાળમંદિર ચલાવતા તેમાં હું ભણવા જતો. ઈ. સ. ૧૯૬૪માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતકની પદવી મેળવીને મેં ઉચ્છલ-નિઝર તાલુકામાં આચાર્ય તરીકે કામ કર્યું. ત્યાર બાદ પૂજ્ય

જુગતરામ દવે અને શ્રી ઘેલુભાઈ નાયકના કહેવાથી વર્ષ ૧૯૭૦માં ચીંચપાડા મુકામે સુમંગલમ્ ટ્રસ્ટની સ્થાપના કરી ત્યાં ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય, કુમાર અને કન્યા છાત્રાલયની સ્થાપના કરી.

મોટા થયા પછી શ્રી નંદુભાઈ સાથે મારી પ્રથમ મુલાકાત. આ સમયે શ્રી નંદુભાઈએ હરિ:ૐ આશ્રમ તરફથી સુમંગલમ્ કન્યાછાત્રાલય માટે રૂ. ૧૦,૦૦૦/-ની સહાયનો ચેક આપ્યો. અમારે રોકડા પૈસાની જરૂર હોય એટલે અમે રોકડ રકમ માગી. શ્રી નંદુભાઈએ પૂછ્યું, ‘તમને રોકડ રકમની શી જરૂર?’ મેં કહ્યું, વેપારી રકમ બાકી રાખતા નથી. અમે ચૂકવી દીધા છે. તુરંત તેમણે ચેક પાછો લઈ લીધો, મને જણાવ્યું. ‘જે હેતુ માટે પૈસા આપ્યા છે તેમાં આ પૈસાનો ઉપયોગ થશે નહિ.’ એમણે (આશ્રમના) પૈસા આપ્યા નહિ. પછી જણાવ્યું, તારે કેટલા પૈસાની જરૂર છે? મેં કહ્યું, મારે ખેતી કરવા બળદ લેવો છે એટલે રૂ. ૩૦૦૦/-ની જરૂર છે. તુરંત જ એમણે મને જેઠીબા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ તરફથી રોકડા રૂપિયા આપી દીધા.

આ ઉપરાંત, એક વખત કન્યાછાત્રાલયની મંજૂરી અંગે પ્રશ્ન ઊભો થતાં મને પૈસાની જરૂર પડી હતી ત્યારે તેમણે મને જેઠીબા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ તરફથી રૂ. ૬૦૦૦/- આપ્યા અને મેં એ રકમનો શો ઉપયોગ કર્યો છે તેની ખાતરી પણ કરી લીધી. પૂજ્ય ચંપકભાઈ ભૂતવાળાને મારી કામગીરીની તપાસ કરવા ચીંચપાડા મોકલી આપતા.હરિ:ૐ આશ્રમના બધા ટ્રસ્ટીઓ ચીંચપાડા આવી ગયા છે. પછીથી કન્યાછાત્રાલય અને કૂવા માટે તેમણે રૂ. એક લાખની સહાય મંજૂર કરી. મારી કામગીરી જોઈને એમણે એમના અન્ય મિત્રો થકી પણ મને સહાય મોકલાવી. બાળકોનો ખેતીમાં પરિશ્રમ અને હરિ:ૐ આશ્રમની મદદથી જ આ સંસ્થા ઊભી છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈ હરિ:ૐ આશ્રમમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ એકાંતમાં જીવન જીવતા હતા.વિદ્યાનગર રહેવા ગયેલા. છેલ્લી વખત હું એકલો મળવા ગયેલ ત્યારે પત્ની અને બાળકોને સાથે લઈને આવવા જણાવેલ જે બીજી વખત સપરિવાર ગયેલો. ત્યારે ખૂબ જ ખુશ થઈ ગયેલા. મારા ઉપર ઘણી માયા રાખતા.મને જણાવ્યું, ‘તું સંસ્થામય નહિ બની જતો. આ બાળકો માટે તારે બચત કરવી અને એમના ભવિષ્યનો તારે વિચાર કરવો.’ મને રૂ. ૧૦૦૦/- આપ્યા અને બાળકોનું બચત ખાતું ખોલાવવા કહ્યું. પછી કહ્યું, ‘દર વર્ષે મને પાસબુકની ઝેરોક્ષ મોકલી આપવી. જેથી, મને ખાતરી થાય કે દર મહિને તમે બચત ખાતામાં પૈસા જમા કરાવો છો.’

મારી પાસે પૈસા ન હતા.પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મારી પાસે સંસ્થાનું નિર્માણ કરાવ્યું, મને કેટલી બધી શક્તિ આપી, શ્રી નંદુભાઈએ મને ટેકો આપ્યો. આ બધી કૃપા પૂજ્ય શ્રીમોટા અને શ્રી નંદુભાઈની છે. અમો તેમના આભારી છીએ, ઋણી છીએ. — ગિરીશ દેસાઈ

સુમંગલમ્ ટ્રસ્ટ, ચીંચપાડા, આહવા-ડાંગ

હરિ:ૐ

પૂજ્ય શ્રીમોટાના પુનિત પયગંબર - પૂજ્ય નંદુભાઈ

અમારા જેવા એકલવ્ય સમા અનુયાયી માટે કે જેને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન બાળપણ કે યુવાન ઉંમર સુધી જ થયાં હતાં તેને માટે તો આગળ જતાં પૂજ્ય નંદુભાઈ જ પૂજ્ય શ્રીમોટાની એક જીવંત કડી સમાન બની રહ્યા હતા.બાળસહજ ઉત્સુકતાથી એકવાર પૂજ્ય ભાઈને જ્યારે અમે પૂછેલું કે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન હોવાનું સૌભાગ્ય કોને હોઈ શકે? અમારો (મારા અને મારાં પત્ની પલ્લવીના

સંદર્ભમાં) એમાં સમાવેશ થાય કે નહિ?’ ત્યારે એમણે એમની લાક્ષણિક સ્પષ્ટ શૈલીમાં જણાવેલું કે તમે તો સ્વજનોની (મારા પપ્પા ડૉ. પી. એન. વકીલ અને મમ્મી જયાબહેન) આંગળીએ વળગીને આવેલાં શિશુ સમાન છો’ જેનો અર્થ અમે તારવેલો કે હજી તો ઘણો પંથ કાપવાનો છે.

મારો પૂજ્ય ભાઈ સાથેનો પહેલો પરિચય એક યાદગાર પ્રસંગમાં પરિણમેલો. ઈ. સ. ૧૯૬૦ના ઉનાળાની એક સવારે મારાં મમ્મી-પપ્પા, મોટી બહેન અને હું એમ સૌ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન કરવાં વડોદરાથી નડિયાદ આશ્રમ જવા હાઈવેથી રવાના થયાં. આશ્રમની નજીક આવતાં જ્યાં વળવાનું આવે છે ત્યાં એ દિવસોમાં ડાબા હાથે હાઈવેને અડીને એક મોટો ખાડો આવતો હતો. અમારી ગાડી અકસ્માતે એ ખાડામાં જઈ પડી. અમે સૌ સહીસલામત બહાર આવ્યાં, પણ ગાડીને ઘણું નુકસાન થયું હતું. સૌથી મોટી વિટંબણા એ હતી કે ગાડીને પાછી રસ્તા પર કઈ રીતે લાવવી. અકસ્માતને લીધે હું ઘણે અંશે દિગ્મૂઢ તો હતો જ તેમાં મમ્મી-પપ્પાને મૂંઝાયેલાં જોઈને તો લગભગ આભ તૂટી પડ્યું હોય તેવી મનોદશા થવા માંડેલી. આજ સુધી એ ખબર નથી કે આશ્રમમાં આ વાતની જાણ કેવી રીતે થઈ?

હજી અમે વિચારશૂન્ય દશામાં અસહાય સ્થિતિમાં ઊભાં હતાં ત્યાં તો આશ્રમને રસ્તેથી મેં એક આધેડવયની પ્રભાવશાળી વ્યક્તિને ટટ્ટાર ચાલે ઝડપથી અમારી તરફ આવતી જોઈ. એમની આજુબાજુ બે અને પાછળ એકબે નવયુવકો લગભગ દોડતા એમની સાથે આવી રહ્યા હતા. મારાં મમ્મીને ખ્યાલ આવી ગયો કે આ તો ખુદ નંદુભાઈ છે, જે તાજેતરમાં દક્ષિણ ભારતથી ગુજરાત આવ્યા હતા. ખભા સુધી લાંબા વાળ - જે એ દિવસોમાં થોડે અંશે કાળા પણ હતા સાથે વિશાળ લલાટ,

ચાલમાં ખુમારી, મોઢા પર તેજ અને જુવાનોને શરમાવે એવું જોશ જોઈને મારા બાળક મનને તો જાણે એવું જ લાગ્યું કે કોઈ સમર્થ સેનાપતિની આગેવાની હેઠળ એક જબરજસ્ત કુમક આવી રહી છે. અને થયું પણ એમ જ. પૂજ્ય ભાઈ અને એમના યુવાન સાથીદારોએ એક રમકડાની જેમ ગાડી લગભગ ઊંચકીને રસ્તા પર મૂકી દીધી! આગવી અમેરિકન શૈલીમાં કહીએ આ પ્રસંગ પછી I was totally sold on નંદુભાઈ. (હું નંદુભાઈ ઉપર આફરીન થઈ ગયો.)

પહેલી વારના પરિચયથી જ મને એમની જોડે ઘરોબો થઈ ગયો હોય તેમ લાગતું હતું. ત્યાર પછી તો જીવનમાં જ્યારે જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રત્યક્ષ યા પત્રથી સંપર્ક કરવાનું થતું તેવા દરેક પ્રસંગને ઓપ આપવામાં પૂજ્ય ભાઈનો ફાળો મોટો રહ્યો હતો.

એકવાર કૉલેજકાળમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાને મળવાનું થયું ત્યારે મને જોઈને એમણે એવી ટકોર કરી કે “ભઈલા, તું કેમ આટલો વ્યગ્ર દેખાય છે?” એ દિવસોમાં વર્તમાન અને ભવિષ્ય વિશે મારા મનમાં ઘણી ગડભાંજો ચાલી રહેલી હતી. જે પૂજ્ય શ્રીમોટા એમની દિવ્ય દૃષ્ટિથી પારખી ગયા હતા. એમણે મને વિગતવાર પત્ર લખી મોકલવાનું સૂચવ્યું. મને બરોબર યાદ છે કે મારા છ પાનાંના પત્રના પ્રત્યુત્તરમાં પૂજ્ય ભાઈનો પણ છ પાનાંનો પત્ર આવ્યો હતો જેમાં એમણે ખૂબ વિગતથી, સરળતાથી અને પ્રેમપૂર્વક મારે શું કરવું એ સમજાવેલું. લગભગ એ સમય દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પત્રોના જાતે જવાબ આપવાના ઓછા કરી નાખ્યા હતા અને એ જવાબદારી પૂજ્ય ભાઈએ વધારે ને વધારે હાથ પર લેવા માંડી હતી. મને લખેલા પત્રની શરૂઆતમાં જ પૂજ્ય ભાઈએ જણાવેલું કે “તમારા પત્રની વિગતની પૂજ્ય શ્રીમોટા જોડે ચર્ચા કરી છે અને તેમના જણાવ્યા

પ્રમાણે આ જવાબ લખું છું. ” એ વાંચીને મને ખૂબ આનંદ થયો હતો. આજે પણ જ્યારે જ્યારે એ વિચારું છું કે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈ જેવી વિભૂતિઓનો કીમતી સમય મારા જીવનના ઘડતર માટે ઉપલબ્ધ હતો ત્યારે ત્યારે મારી જાતને ધન્ય સમજું છું.

— સૌરભભાઈ વકીલ

હરિ:ૐ

કામ કામને શીખવે

હું પણ પૂજ્ય નંદુભાઈ સાથે તા.૩૦-૧૨-૧૯૮૧ થી હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત થકી તેમના સાંનિધ્યમાં આશ્રમના કામ બાબતે મળ્યો. હું તા.૩૦-૧૨-૧૯૮૧થી આશ્રમમાં જોડાયો હતો અને પાંચછ વર્ષ પૂજ્ય નંદુભાઈ સાથે કામ કર્યું છે.

તા.૩૦-૧૨-૧૯૮૧ના રોજ સાંજે ૫. ૩૦ વાગ્યે આશ્રમમાં આવ્યો. પૂજ્ય નંદુભાઈ સાથે વાત થઈ કે મેં આટલી મોટી સંસ્થાના હિસાબો લખ્યા નથી તો પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું કે ‘હું બેઠો છુંને, એ તો કામ કામને શીખવે. આમ, તેઓએ મને હિંમત આપી.’

રોજિંદી શારીરિક ક્રિયા

તેઓ તંદુરસ્ત જીવન અને શતાયુ આયુષ્યમાન કઈ રીતે થવાય તે અંગે અવારનવાર કહેતા.

- (૧) તમે સમયને સાચવશો તો સમય તમને સાચવશે.
- (૨) લાંબા આયુષ્ય માટે મિતાહાર પાયાની જરૂરિયાત છે, જે તેમના જીવનમાં વણાઈ ગઈ હતી.
- (૩) પગની કસરત અને મહાનારાયણ તેલથી માલિસ કરાવતા. માલિસ આશ્રમમાં મોટે ભાગે લાલજી કરે.

લાલજી ના હોય ત્યારે બેત્રણ વખત મારી પાસે પણ કરાવેલી. તેઓનો સંયમ ગજબનો હતો.

(૪) દર રવિવારે છસાત ડોલ પાણીથી સ્નાન કરતા.

(૫) સૂંઠનું સેવન કરતા.

અમે બધાં જમવા રસોડામાં સાથે જ બેસતાં, તેઓને પગે તકલીફ હતી એટલે ટેબલ-ખુરશી ઉપર જમતા. જમવામાં ફક્ત દાળશાક અને કચુંબર જેવું હોય તો તે અને સાંજે ફક્ત શાક એક વાડકામાં લે અને ચમચીચમચીએ ધીરે ધીરે ખાતા. કોઈ કોઈ વાર બધા છોકરાઓ સાથે વાસણો પણ સાફ કરવા લાગતા, એવી એમની નમ્રતા હતી.

નવાઈની વાત એ હતી કે તેઓ લખવા બેસતા ત્યારે હાથાવાળી કે અઢેલવાની ખુરશી રાખતા નહિ. તેઓ નાના સ્ટૂલ ઉપર બેસતા. સવારે ૫ થી રાત્રે ૮ વાગ્યા સુધીની તેઓની રોજિંદી તપશ્ચર્યા હતી. આપણે તેમ ના બેસી શકીએ. શતાયુ થવા અંગેનું પુસ્તક મને આપ્યું છે.

કામની ચોકસાઈ અને પદ્ધતિ

તેઓ સુરત અને નડિયાદ માટે અલગઅલગ થેલા રાખતા. જે લટકાવી રાખતા. જે જે વસ્તુ જ્યાં લઈ જવાની હોય તે તે વસ્તુ તેના તેના થેલામાં મૂકતા. એટલે જ્યારે સુરતથી નડિયાદ જવાનું થાય ત્યારે સામાન - પુસ્તકો - ફાઈલો બરાબર ગોઠવાઈ જાય. અગાઉથી નડિયાદ લઈ જવાની વસ્તુઓ થેલામાં મૂકેલી હોય જ એટલે જતી વેળા કંઈ જ ધાંધલધમાલ (શોધખોળ કે યાદ કરવું) થાય નહિ અને કોઈ વસ્તુ રહી ગઈ તેવું બને નહિ.

જ્યારે જેની સાથે વાત થઈ હોય અને તેમને જે તે તારીખે કંઈ આપવાનું કે માગવાનું હોય તે તારીખના ડાયરીનાં પાનાં ઉપર તે કામની નોંધ થઈ જાય. એટલે ભૂલી જવાનો પ્રશ્ન ન થાય.

અન્યની મુશ્કેલીમાં મદદ માટે સતત તત્પર

હું આશ્રમમાં રહ્યો તે દરમિયાન મારે મોતિયાનું ઓપરેશન કરાવવું પડ્યું. તેઓએ ઓપરેશનનો ખર્ચ જે કંઈ થાય તે તથા રજા પણ ચાલુ પગારે જ ગણવાનું કહ્યું. હું જ્યારે આશ્રમમાંથી છૂટો થયો ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ મને કહેલું કે ‘કંઈ જરૂર પડે તો વિના સંકોચે લખજો. શક્ય હશે તો મદદ કરીશ.’ એકવાર મારે નાણાંની જરૂર હતી. મને તેઓએ આપ્યા, પણ તેનું પૂરું લખાણ સ્ટેમ્પ ઉપર લીધું, સહી કરાવી, મુદત લખાવી ચોક્કસ કર્યું. અને મુદત પૂરી થવાના અઠવાડિયા પહેલાં પત્ર આવી ગયો કે સમય થયો, પૈસાની સગવડ કરશો. હું સમયસર રકમ પરત આપી આવ્યો. આમ, પૂજ્ય ભાઈ પૈસાના કામમાં ખૂબ ચોક્કસ હતા.

ભાણિયો બરાબર છેને?

પૂજ્ય શ્રીમોટા, ગુરુપૂર્ણિમા દક્ષિણમાં કુંભકોણમ્-ત્રિયિમાં ઊજવતા અને ત્યાં જે રકમ આશ્રમ માટે મળતી તેમાંથી રોકડ સાથે લઈને આવતા.તેના માટે પૂજ્ય ભાઈએ એક કમર પટ્ટો બનાવડાવેલો, તેમાં બધી નોટો મૂકીને કમરે બાંધીને લાવતા.ઘણી વખત શ્રી ઈંદુકુમાર દેસાઈ તેમની સાથે જતા ત્યારે તે પટ્ટો શ્રી ઈંદુકુમાર દેસાઈની કમરે બાંધી દેતા.આ પટ્ટા માટે પૂજ્ય ભાઈએ નામ રાખેલું અને શ્રી ઈંદુકુમારને પૂછે, ‘ભાણિયો બરાબર છેને?’ આ વાત શ્રી ઈંદુકુમારે મને કહેલી.

કર્મમાં કુશળતા એ જ યોગ

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે પૂજ્ય ભાઈએ સાધના કરી હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આશ્રમો શરૂ કર્યા પછી તેના સંચાલન માટેનું કામ શ્રીમોટાએ પૂજ્ય નંદુભાઈને સોંપ્યું હતું અને એ કાર્ય પૂજ્ય ભાઈએ સુપેરે પાર પાડ્યું. ગીતાજીનું વાક્ય સાર્થક કર્યું. ‘કર્મમાં કુશળતા એ જ યોગ છે.’ પૂજ્ય ભાઈ વિશે પૂજ્ય શ્રીમોટા કહેતા, ‘મેં તો નંદુને સોંપ્યું છે, એ એની રીતે કરે એ બરાબર.’ — શ્રી ગમનભાઈ
ધરમપુર

હરિ:ૐ

પૂજ્ય નંદુભાઈની છાયામાં...

સતત હૈયે થતું રે’વા, સ્મરણ તુજ નામનું ભાવે,
સહુથી મોટું સાધન આ, ન તોલે એની કો આવે.

— પૂજ્ય શ્રીમોટા

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કરુણા કૃપાથી પૂજ્ય નંદુભાઈએ પ્રસંગોપાત્ત પત્રો લખેલ તેમ જ મૌનમાં મને નોંધ મોકલતા તે પત્રોમાંથી નોંધમાંથી તારવીને મારી ડાયરીમાં નોંધ મેં કરી છે તે મોકલી રહ્યો છું. જે પત્રોમાંથી આ નોંધ કરી છે તે પત્રો હાલ નડિયાદના મારા ઘેર ફાઈલમાં લગભગ તે તો સચવાયા છે, પણ હાલ હું મુંબઈ છું.

પ્રસંગો લખ્યા છે તે મારા સ્મરણમાં છે, તે મુજબ લખ્યા છે ને લગભગ તો તેમાં હકીકતદોષ કે અતિશયોક્તિ નથી, પણ બધા પ્રસંગોના સાક્ષી મળી ન શકે. પૂજ્ય નંદુભાઈ કહેતા —

(૧) પરમ પ્રાપ્તિના પુરુષાર્થની તોલે જગતમાં બીજો કશો પુરુષાર્થ આવી શકે તેમ નથી.

- (૨) વિકાસવાંચ્છુ સાધકને માટે આદર્શ સ્થિતિ તો એ છે કે ન તો સુખ વાંછવું કે ન તો દુઃખ વાંછવું. જે આપમેળે આવે તે સહી લેવું - સ્વીકારી લેવું.
- (૩) પ્રભુ પાસે માગવાનું હોય કે ગુરુ પાસે - કેવળ ભક્તિ જ માગવાની હોય. દુઃખ આવે તો સહેવાની શક્તિની પ્રાર્થના થઈ શકે.
- (૪) આપણી પોતાની ઈચ્છા ણના પર લદાય નહિ. આમ કરી આપો કે તેમ કરી આપો તે માગવું તે ઈચ્છવા યોગ્ય નથી.
- (૫) 'તેરી ઈચ્છા પૂર્ણ હો' તે વલણ આપણા માટે યોગ્ય કહેવાય. માનસિકપણે આપણાં સુખદુઃખની બીના પ્રભુ આગળ જરૂર નિવેદન કરી શકાય, પરંતુ તે વેળા પણ તારી (પ્રભુની) ઈચ્છા પૂર્ણ હો તેવો ભાવ રહેવો જોઈએ.
- (૬) પૂજ્ય શ્રીમોટાને માનસિકપણે જણાવવું તે વાત બરાબર છે.
- (૭) આવા પુરુષો લાકડા જેવા હોય છે તે વાત સાચી. 'આપણે હલાવીએ તો હાલે' આ વાક્ય એ અર્થમાં છે કે આપણે જેટલો ભાવ આપીશું તેટલો ભાવ આપણને મળશે. આપણે જેટલો ભાવ દાખવીશું તેટલો ભાવ આપણે પામીશું.
- (૮) મૌન વેળાએ મન ઉદ્વિગ્ન (મનની અશાંતિ) રહે તે તદ્દન યોગ્ય નહિ.
- (૯) દિવસોની સંખ્યા મૌનએકાંતમાંથી લાભ મેળવવા માટે એટલી મહત્ત્વની નથી, જેટલી જરૂર ને જેટલું મહત્ત્વ તેના પાછળની 'Intense aspiration'ની અને 'Sincerity'ની છે. ધ્યેયની લગન મહત્ત્વની છે, નહિ કે દિવસોની સંખ્યા. (મૌનએકાંતનો લાભ મેળવવા માટે કેટલા વધારે દિવસો

મૌનમાં બેઠા અથવા તો વધારેમાં વધારે દિવસો મૌનમાં બેસવું જોઈએ તેવા વિચારો મહત્ત્વના નથી, પરંતુ જ્યારે મૌનમાં બેસીએ ત્યારે હેતુની સભાનતા, ધ્યેય પ્રાપ્તિની તીવ્ર અભીપ્સા, આકાંક્ષા, પ્રમાણિક નિષ્ઠા અને પુરુષાર્થ મહત્ત્વનાં છે. - સં.)

- (૧૧) આપણાં જાગૃતિ - પુરુષાર્થ આશીર્વાદને ખેંચી જ લાવે છે.
- (૧૨) નિમ્ન પ્રકૃતિની નબળાઈ જાગતના મોટા ભાગના લોકોમાં હોય જ છે. તેમાં નવાઈ નથી. તેથી, અમોને આશ્ચર્ય થયું નથી. માનવીમાં બન્ને પ્રકારના પ્રવાહો વહેતા હોય છે, નિમ્ન અને ઊર્ધ્વ, એમ બન્ને પ્રકારનાં પ્રાણ-મન હોય છે. નિમ્નને ઊર્ધ્વમાં પલટાવવાને માટે તો મૌનરૂમોની યોજના છે. જેનું બધું જ ઊર્ધ્વ છે તેને તો પછી મૌનરૂમમાં પ્રવેશવાની જ જરૂર નથી.
- (૧૩) નબળાઈઓ હોવી ને તેને ટાળવાને મથનાર મહાન છે. નબળાઈઓ હોવાથી નાલાયક ઠરતો નથી. તે જો તેમ નાલાયક ઠરતો હોય તો સકળ વિશ્વ નાલાયક ઠરે.
- (૧૪) કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, મત્સર, લોભ, અહમ્ આદિ સૌ કોઈમાં છે. પ્રમાણ ઓછુંવતું એટલું જ. એટલે નાહિંમત થવાની જરૂર નથી. મૌનમાં ફરીથી જરૂર બેસશો. વિજય હાંસલ કરવો જ રહ્યો.
- (૧૫) પૂજ્ય શ્રીમોટાને આપણે ખરી રીતે તો દિલમાં પ્રવેશે, આપણા હૃદયમાં પગલાં પડાવવાનાં છે. (પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પગલાં અમારા ઘરમાં પડાવવાનાં સંદર્ભમાં પૂજ્ય ભાઈએ આ જવાબ આપ્યો હતો તેવું યાદ છે.)

- (૧૬) આપણો ઉદ્ધાર આપણે જ કરવાનો રહે છે. હા, કોઈ ટેકો આપે. માર્ગ ચીંધે. હૂંફ આપે. પંથ તો આપણે જ કાપવો રહે છે.
- (૧૭) ભાવ સ્થાયી થવા તો આ એક જન્મ તો શું કદાચ અનેક જન્મો જાય, પણ તેથી નિરાશ થયે ના પાલવે. (ભાવ પ્રગટતો નથી તેવા પ્રશ્નના જવાબમાં આ જવાબ મળ્યો છે.)
- (૧૮) મિતાહારી થવું સારું છે.
- (૧૯) બહાર જે સમય ગાળીએ છીએ તે કરતાં અંદર મૌન-એકાંતનો ગાળો તે સમય જીવનનો ખરો ઉપયોગી છે. જે સંસ્કાર આછપાતળા પણ આ ગાળામાં પડશે તે સાથે આવવાના છે. જીવનનું તે ભાયું છે. બીજી બધી પ્રવૃત્તિ જીવ પ્રકૃતિની ગૌણ અને ક્ષણજીવી છે, નાશવંત છે.
- (૨૦) ભલે ભાવ જાગતો ના હોય તેથી શું? કરેલું કર્મ નકામું નથી જતું.
- (૨૧) બહારના જીવનમાં જે સંસ્કાર પડતા રહ્યા છે તે કરતાં તો મૌનએકાંતના અંદરમાં જીવનમાં પડતા સંસ્કારો જરૂર ઉચ્ચતર પ્રકારના છે જ. એ દષ્ટિએ આ ગાળાને મૂલવવા વિનંતી.
- (૨૨) Ego is help અને Ego is a hindrance. (અહમ્ મદદરૂપ પણ છે અને અહમ્ વિઘ્નરૂપ પણ છે.) અત્યારનો આપણો 'Ego' આપણને મદદ પણ કરે છે ને નુકસાન પણ કરતો હોય છે. ધીમે ધીમે અહમ્નાં સ્વરૂપો આપણને સમજમાં આવતાં તેને નિર્મૂળ કરવાનાં કળા ને શક્તિ સાંપડતાં આવશે.
- (૨૩) નડિયાદ આશ્રમમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કરુણા-કૃપા કરી મારી વિનંતીથી અંગત મુલાકાત આપેલ ને તે અંગત મુલાકાત પૂરી થયા પછી આશ્રમમાં થોડો મને ફેરવેલ તે પરથી મેં પૂજ્ય ભાઈને પુછાવેલ કે આનો અર્થ એમ કરી શકાય કે ભવિષ્યમાં

- નડિયાદ આશ્રમ સાથે મારો વધુ સંબંધ થશે? તેના જવાબમાં પૂજ્ય ભાઈએ જણાવેલ કે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાના હેતુને પ્રીછવો તે સહેલું નથી. આપણું આંતરમન આપણી પ્રકૃતિને અનુરૂપ અર્થઘટન કરતું હોય છે.’
- (૨૪) અમાસ - પૂનમ - એકાદશી ને અન્ય દિનો બધા સરખા અને શ્રેયસ્કર છે.
- (૨૫) एना नाममां श्रद्धा राખीએ. એકમાત્ર એ યોગ્ય છે અને એ જે કરે છે તે ભવિષ્યમાં પણ જે કરશે તે આપણે યોગ્ય જ હશે એવી શ્રદ્ધા રાખવી.
- (૨૬) મૌનમાં તમોને ઊથલપાથલ થાય છે, તે હુમલો મૌનમાંથી બહાર નીકળી જવાનો આવે છે. તેને તાબે ના થતાં તમો તેને ટાળી શકો છો ને ટકી રહો છો તેથી રાજીપો થાય છે. તેવા વિરોધી હુમલાને તાબે તો ના જ થવાય. પ્રાણ જાય તોપણ બહાર ના નીકળીએ. થઈ થઈને શું થવાનું છે અંદર. આવેલ હુમલો તેની મેળે પછી ચાલી જવાનો.
- (૨૭) તમોમાં એવું શુભ તત્ત્વ છે જ કે જે તમોને ટકવા માટે સહાય કરે છે.
- (૨૮) તમોમાં ‘Frankness’ (સરળ સ્વભાવ) જે છે તે તમોને ભારે સહાય કરે છે ને કરશે.
- (૨૯) દિવસો, વર્ષો ને જીવન ઝડપથી પસાર થઈ જાય છે ને થઈ જવાનું. પૂજ્ય શ્રીમોટામાં બધાં જ આવી ગયાં. એકનું અવલંબન શ્રેષ્ઠ વાત.
- (૩૦) પૈસાથી કદી સુખ મળનાર નથી, છૂટથી વાપરવા. જેટલા હાથ પર હશે તોપણ સુખ મળનાર નથી.
- (૩૧) સુખ મનની નિરામય દશામાંથી પ્રગટવું ઘટે. પૈસાનું આલંબન હોય તે સુખ નથી, ભ્રમણા છે.

- (૩૨) મનની એવી સ્થિતિ આપણી થવી ઘટે કે કશાથી દુઃખ થાય જ નહિ. પ્રસન્નતા સર્વ સંજોગોમાં સરખી જળવાઈ રહે.
- (૩૩) મૌનએકાંતના ગાળામાં પડતા સંસ્કારો શુભ છે. તે આપણા ચિત્ત ઉપર વજ્રલેપ જેવા થવાના ને રહેવાના. આપણું ભાવિ આપણા હાથમાં છે.
- (૩૪) મૌન સદતાં વાર લાગે. અભિરુચિ ખીલે પણ તેમ થતાં વાર લાગે. કોઈ વ્યક્તિ મૌનમાં વધુ ના બેસી શકે તેનો અર્થ એમ પણ નથી કે તેને આ માર્ગ પરત્વે અભિરુચિ નથી. તેનો વિકાસ બીજી રીતે થવાનો હોય ને થાય. તેવી જ રીતે કોઈ વ્યક્તિ ઘણા વધુ દિનો મૌનમાં રહી શકતી હોય તો તે વ્યક્તિ આધ્યાત્મિક પથે વધુ આગળ છે તેમ પણ નથી. આધ્યાત્મિક પ્રગતિનાં માપદંડ જુદાં જુદાં છે.
- (૩૫) સામી વ્યક્તિ ભલે તેમ ના વર્તે. આપણે આપણું સુધારવું છે. તેનું જોવાનું કામ તેનું છે, આપણું નહિ. આપણને ભારેમાં ભારે નુકસાન કર્યું હોય, જાન લેવા પ્રયત્ન કર્યો હોય તોપણ તેની મુશ્કેલી વેળાએ તેની પડખે ઊભા રહેવાનો આપણો ધર્મ છે, માનવધર્મ છે. આધ્યાત્મિક માનવી થવા પહેલાં સાચા માનવી બનવું જરૂરી છે.
- (૩૬) મૌનએકાંતનો ગાળો જીવનની શ્રેષ્ઠ કમાણી છે. બહારના જીવનમાં, વહેવારમાં રહીને ગાળેલું જીવન ઊર્ધ્વકક્ષાનું જ્યાં સુધી ના બની રહે ત્યાં સુધી આવા એકાંતનો ગાળો તે જ જીવનની સાચી કમાણી છે.
- પૂજ્ય ભાઈના પત્રોમાંથી તારવેલું લખાણ અત્રે પૂરું થાય છે.

— એક સ્વજન

(ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર)

હરિઃૐ

પૂજ્ય નંદુભાઈએ આપેલ માર્ગદર્શન

- (૧) જેને પોતાનાં ઊણપો ને ત્રુટિઓ સમજાય છે અને સચોટ ખ્યાલ આવે છે, તે નસીબદાર છે અને એ સાધનાનું પહેલું પગથિયું છે.
- (૨) બીજું પગથિયું જાગ્યા પ્રમાણે વર્તવાનો સંનિષ્ઠ પ્રયત્ન.
- (૩) ત્રીજું પગથિયું પ્રયત્નમાં સફળતા અને નિષ્ફળતા બન્ને મળે.
- (૪) ચોથું પગથિયું સળંગ વિજય થાય. સતત સફળતા મળતી રહે.
- (૫) અને છેલ્લું પગથિયું તે ઊણપમાંથી મુક્તિ.

આમ, જાગ્રત સાધનાથી ઉત્તરોત્તર સોપાન ચઢી શકાય.

મને યાદ છે ત્યાં સુધી પૂજ્ય શ્રીમોટા, એમનાં કરુણાકૃપાથી મને પહેલી વખત ૨૧ દિવસનું મૌન લેવડાવી રહ્યા હતા ત્યારે પૂજ્ય ભાઈને મૌનઓરડાની અંદરના સમયપત્રક અને માર્ગદર્શન માટે વિનંતી કરી હતી જે તેમણે આ મુજબ ઘડી આપ્યો હતો.

- (૧) સવારે ૩-૩૦ વાગ્યે ઊઠવું.
- (૨) ૩-૩૦ થી ૪-૩૦ સાફસૂફી અને નિત્યક્રમ.
- (૩) ૪-૩૦ વાગ્યે સ્નાન, યા અને નિત્યપ્રાર્થના.
- (૪) ૬-૦૦ થી ૭-૦૦ કરતાલ સાથે ધૂન.
- (૫) ૭-૦૦ થી ૭-૩૦ પ્રાર્થના - ભજનો.
- (૬) ૭-૩૦ થી ૮-૩૦ જાપ.
- (૭) ૮-૩૦ થી ૧૧-૦૦ ભોજન ઈત્યાદિ.
- (૮) ૧૧-૦૦ થી ૧૨-૦૦ વાંચન.
- (૯) ૧૨-૦૦ થી ૨-૦૦ જાપ ભજન કરતાં કરતાં રૂમમાં આંટા મારવા.
- (૧૦) ૨-૦૦ થી ૩-૦૦ વાંચન. સવારનાં કપડાં પરત આવશે.

(૧૧) ૩-૦૦ થી ૫-૦૦ જાપ સાથે લેખન-વાંચન.

(૧૨) ૫-૦૦ થી ૬-૦૦ ભોજન.

(૧૩) ૬-૦૦ થી ૭-૦૦ વાંચન.

(૧૪) ૭-૦૦ થી ૮-૦૦ જાપ અને શયન.

★ જાપના સમય દરમિયાન ક્યારેક ભજન પણ એકાદ બે ગાઈ શકાય.

★ વાંચનના સમય દરમિયાન લેખનનું પણ કામ થઈ શકે.

★ ભાવ પ્રગટે તેવાં મનગમતાં ભજનો વારંવાર ગાવાં.

પૂજ્ય મોટાનું સાહિત્ય વાંચવું હોય તો કઈ રીતે વાંચવું તેનું પૂજ્ય ભાઈને માર્ગદર્શન માટે વિનંતી કરતાં તેમણે આ મુજબ જણાવ્યું હતું.

(૧) જીવનપગરણ (૨) જીવનપગથી (૩) જીવનસંદેશ
(૪) જીવનસંશોધન (૫) જીવનમંથન (૬) જીવનદર્શન
(૭) જીવનમંડાણ (૮) જીવનપોકાર (૯) જીવનસોપાન
(૧૦) જીવનપ્રવેશ (૧૧) જીવનપરાગ.

પરમ પૂજ્ય મોટાનાં કરુણાકૃપાથી પરમ પૂજ્ય ભાઈ સાથેના પાવન પ્રસંગો, મધુર સંસ્મરણો, ચિરંજીવ યાદગીરીઓ.

(૧) મારાં બહેન સાથે વિદ્યાનગર પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શને ગયેલ ત્યારે મેં પૂજ્ય ભાઈને કહ્યું, ‘છેલ્લા કેટલાક વખતથી વિચાર આવે છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાના ભગત આવા હોય? હું મારી વાત કરું છું. બીજા કોઈની વાત સાથે નિસ્ખત નથી. બહુ તો એમ કહી શકાય કે શ્રીમોટાના ચાહક છીએ.’ તુરંત જ પૂજ્ય ભાઈએ પૂછ્યું, ‘તમે કેટલું શ્રીમોટાને ચાહો છો?’ મારી પાસે જવાબ ન હતો. થોડું અટકીને પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે કર્યું તે આપણને ગમ્યું છે. તેથી, આપણે તેમની પ્રશંસા કરીએ છીએ.’

(૨) ચિનાઈ સાહેબને ત્યાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની પધરામણી હતી. હું દર્શને ગયેલ. પૂજ્યશ્રી સૂતા હતા. તેમનાથી અંદાજે દસેક ફૂટના અંતરે હું ઊભો હતો. અચાનક પૂજ્ય ભાઈ મારી પાસે આવ્યા. મને કહે, ‘આ મોટાએ એમણે જે કરવાનું હતું તે કર્યું. આપણે શું કર્યું? તમે ક્રિકેટના મેદાનમાં બેટ લઈને નહિ ઊતરો ત્યાં સુધી તમારે નામે રન નહિ લખાય.’

(૩) મુંબઈમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની પધરામણી હતી. હું દર્શન કરવાં ગયેલ. પૂજ્ય ભાઈને મેં કહ્યું કે પૂજ્ય શ્રીમોટાની કેવી નમ્રતા કે તેમને ઓળખતા ન હોય તેમને ખબર જ ન પડે કે આ મોટા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સૂતા હતા તેમના તરફ હાથ કરી પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું કે ‘નજદીક જાવને તો ખબર પડે કેવી મોટી આગ છે.’

(૪) મેં પૂજ્ય શ્રીમોટાને વિનંતી કરી કે જ્યારે જ્યારે મુંબઈ પધારો ત્યારે મારા ઘેર પધારવા વિનંતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું, ‘તારે અમને દર વખતે આમંત્રણ દેવું પડે.’ મેં કહ્યું, ‘પૂજ્ય ભાઈ સાથે વાત થઈ છે.’ તેમણે તુરંત કહ્યું, ‘એમ? જા ફરીથી પૂછી આવ. એ કહે તો મને મંજૂર છે.’ પૂજ્ય ભાઈને પૂછતાં તેમણે કહ્યું, ‘દર વખતે આમંત્રણ આપવું પડે.’

(૫) પૂજ્ય ભાઈ સાથે તથા અન્ય વડીલો, મિત્રો સાથે નડિયાદ આશ્રમે નદીએ ફરવા જતો ત્યારે તેમણે મને ભજન ગાતો કર્યો. રોજ એક ભજન ગાવાનું હતું. આશ્રમ ભજનાવલિમાંથી ને ત્યાર બાદ જાહેરમાં ભજન ગાવાનો મારો સંકોચ છૂટી ગયો.

(૬) નડિયાદ આશ્રમેથી પૂજ્ય ભાઈ તથા અન્ય સત્સંગીઓ સાથે રોડ પર ફરવા જતાં બીમારીની વાત નીકળી. કેટલાંકે પોતાની બીમારીની વાત કરી. મેં કહ્યું કે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કરુણાકૃપાથી

બીમારી માટે મારે હોસ્પિટલમાં રહેવું પડ્યું નથી.’ પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘આટલો શિખંડ ખાવ છો તોપણ?’ ને ખડખડાટ હાસ્યનો ધ્વનિ ગુંજી ઊઠ્યો. (જોકે નાનપણમાં અંદાજે સાતેક વર્ષની ઉંમરે કાકડાના ઓપરેશન માટે હોસ્પિટલમાં ત્રણેક દિવસ રહેવું પડેલ, પણ તે વાત હું ભૂલી ગયેલ.) પૂજ્ય ભાઈએ મને ‘શિખંડ સમ્રાટ’નું બિરુદ આપેલ તેવું યાદ છે. પૂજ્ય ચંદનબહેને (વિદ્યાનગર) એવું કહેલ છે કે શિખંડ ખાતી વખતે ભાઈએ તમોને યાદ કરેલ. મેં કહ્યું કે એ નિમિત્તે પણ પૂજ્ય ભાઈ યાદ કરે તો એ શિખંડ મને તારશે!

(૭) નડિયાદ આશ્રમે ઓટલા ઉપર પૂજ્ય ભાઈની હાજરીમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાનું પુસ્તક વંચાતું હતું ત્યારે એક વખત મેં પૂજ્ય ભાઈને કહેલ. આજે વાંચનમાં ખૂબ આનંદ આવ્યો. બહુ સરસ હતું. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાહિત્ય ઉત્તમ જ છે, પણ તમારા આજના મૂડને લીધે તમોને મજા આવી.’

(૮) પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નિયમ ઘડેલ. રોજની ટપાલનો જવાબ રોજ આપી દેવાનો. એકવાર રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી પૂજ્ય ભાઈ કામ કરતા રહ્યા તોપણ ત્રણ ટપાલ બાકી રહી. સવારે ૩-૩૦ વાગ્યે ઊઠવાનું તો ખરું જ. પૂજ્ય ભાઈને વિચાર આવ્યો થોડી વાર આરામ કરી લઉં. સવારે પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, ‘ભાઈ, બધી ટપાલના જવાબ આપી દેવાયા?’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘ત્રણ વ્યક્તિના જવાબ બાકી છે.’ સાંભળી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કપાળ કૂટ્યું. ‘અમારા હાથ ભાંગી ગયા છે તો આ સાંભળવું પડે છેને.’ પૂજ્ય ભાઈની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. અને નક્કી કર્યું કે Round the clock (૨૪ કલાક) કામ કરવું પડે પણ કામ પૂરું કર્યા વગર સૂવું નહિ. તેમણે કહ્યું કે ‘પૂજ્ય મોટાને ખબર છે કે રાત્રે મોડી રાત સુધી હું કામ

કરતો હતો તોપણ આમ થયું.’ મેં પૂછ્યું કે તો તમે ટકી કેવી રીતે શકો? સહેજ મરકીને મલકાઈને પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું. ‘**અંદરથી પ્રેમનો અનુભવ થાયને.**’ પૂજ્ય ભાઈએ અમે બે જ જણા હતા ત્યારે આ પ્રસંગ મને કહેલો.

(૯) મારા એક ઓળખીતા ભાઈ પૂજ્ય ભાઈ વિશે પુસ્તક લખવાના હતા. પૂજ્ય ભાઈને ખબર પડતાં જ તુરંત જ અર્જન્ટ પત્ર પૂજ્ય શ્રી ચંદનબહેન પાસે લખાવી તે પ્રવૃત્તિ અટકાવી દીધેલ - મનાઈ કરેલ.

(૧૦) પૂજ્ય શ્રીમોટા મારે ઘેર પધારવાના હતા ત્યારે દર્શનનો લાભ લેવા માટે સ્નેહીઓને વહેંચવા માટે આમંત્રણ કાર્ડ છપાવતો હતો. કાર્ડ છપાવતાં પહેલાં પૂજ્ય ભાઈને તે લખાણ વંચાવતાં તેમણે ‘મહાયોગી - કર્મયોગી મુક્તાત્મા’ એ લખાણમાંથી ‘મહાયોગી’ શબ્દ કઢાવી નાખ્યો ને કહ્યું કે આપણા ગુરુની વાત કરતા હોઈએ ત્યારે આમ નહિ કરવું. કર્મયોગી મુક્તાત્મા એ બરાબર છે.

(૧૧) હું ને મારાં પત્ની પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શને વિદ્યાનગર ગયાં હતાં ત્યારે મારાં પત્નીને પૂજ્ય ભાઈએ પૂછ્યું, ‘હજી કેટલું જીવવું છે?’ મારાં પત્નીએ જવાબ આપ્યો, પૂજ્ય શ્રીમોટા અને તમે જિવાડો એટલું! પૂજ્ય ભાઈએ એકાંતમાં મને કહ્યું, ‘હવે આમણે જવાનું છે.’ મારો તુરંત પ્રતિભાવ હતો. ‘I am totally mentally prepared for it and fixed also.’ (હું માનસિક રીતે સંપૂર્ણ તૈયાર અને સ્વીકારાત્મક છું.) મારાં પત્નીના શરીરમાં ઠીક ઠીક રોગ હતા, પણ પૂજ્ય ભાઈએ કહેલી વાત હું ભૂલી ગયો હતો. પૂજ્ય ભાઈએ એક વખત મને કહેલું, ‘તમે મોટાને બરાબર સમજ્યા છો.’ મનમાં મેં કહ્યું, ‘આપની વાણી ફળે.’

(૧૨) સુરત આશ્રમે જવાનું થયેલ ત્યારે પૂજ્ય ભાઈના શરીરે છાતી ઉપર જમણી સાઈડે બહુ મોટા ફફોલા જેવું થયેલ. જાણે ખૂબ દાઝી ગયા હોય તેવું. મેં પૂછ્યું, ‘ભાઈ, આ શું થયું?’ તેમણે કહ્યું, ‘એનું કામ એ કરે, આપણું કામ આપણે કરવું.’

(૧૩) નડિયાદ આશ્રમે ઓટલા પર અચાનક પૂજ્ય ભાઈએ પૂછ્યું, ‘તબિયત કેવી છે?’ મેં કહ્યું, ‘આમ તો સારી છે, પણ ડાબા હાથની હથેળીમાં સતત દુખાવો રહે છે.’ તેમણે મારી હથેળી લઈ તેના પર હાથ ફેરવતા કહ્યું, ‘આમાં કંઈ નથી.’ ને ત્યારથી દુખાવો ગાયબ. આજ દિન સુધી ફરી દુખ્યું નથી.

(૧૪) નડિયાદ આશ્રમમાં એકવાર મેં પૂજ્ય ભાઈને કહ્યું કે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાનું પ્રિય ભજન - ‘હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે’ એ ભજનની પહેલી જ કડીમાં, પહેલી જ શરત એ છે કે જે ભજે છે તેની લાજ જતી નથી.’ તુરંત પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘બીજી કડી નહિ? જેની સુરતા શામળિયા સાથ.’

(૧૫) મુંબઈમાં મારા ઘરની બાજુમાં લગ્ન વગેરે પ્રસંગોની વાડી - મોટી જગ્યા છે. અવારનવાર પ્રસંગો હોય ત્યારે લાઉડ સ્પીકર વાગે એટલે નામસ્મરણમાં પ્રાર્થનામાં ખલેલ પડે. માનસિક તકલીફ પડે. પૂજ્ય ભાઈને વાત કરતાં તેમણે કહ્યું, ‘**આપણે સંગીતની સાથે આપણા નામસ્મરણનો તાલ મેળવી લેવાનો.**’

(૧૬) હું એક પ્રકાશક સાથે સંકળાયેલો હતો. તેણે ‘પૂજ્ય શ્રીમોટા - જીવન અને કાર્ય’ પુસ્તક છપાવીને નહિ નફો નહિ નુકસાન - પડતર કિંમતે વેચાણ કરવાની વાત પૂજ્ય ભાઈને કરી. પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘તમે કિંમત ઓછી રાખો અને રોયલ્ટી (લેખકના હક્કનાં નાણાં) ન આપો તો આશ્રમને શું મળે?’

(૧૭) મારું શરીર જાડું. શરીર ઉતારવા વિશે પૂજ્ય ભાઈની સલાહ લીધેલી. તેમણે અઠવાડિયામાં મંગળવાર અને ગુરુવાર એમ બે દિવસ ફક્ત પ્રવાહી લેવાનું સૂચવેલ. થોડા મહિના પછી સુરત આશ્રમે જવાનું થયેલ ત્યારે મેં પૂજ્ય ભાઈને મારું શરીર ઓછું થયેલું લાગે છે કે કેમ? હજી ઉપવાસ ક્યાં સુધી કરવાના? એવું પૂછેલ. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘તમે ટપાલ લખજો, જવાબ દઈશું.’ મેં મુંબઈ જઈને ટપાલ લખી પુછાવ્યું. પૂજ્ય ભાઈનો જવાબ આવ્યો, ‘હવે બે દિવસ ઉપવાસ કરવાની જરૂર નથી. હવેથી અઠવાડિયામાં એક દિવસ એક ટાઈમે (સમયે) જમવું ને ત્યારે પણ પેટ તાણીને ખાવું નહિ!’

(૧૮) મેં વીલ બનાવેલ. તેની કોપી લઈને પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શને વિદ્યાનગર ગયેલ. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘**આપ મૂઆ પીછે ડૂબ ગઈ દુનિયા.**’

(૧૯) ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવન અને કાર્ય’ પુસ્તકમાં પૂજ્યશ્રીએ મૌનએકાંતના સાધકો સમક્ષ કરેલ પ્રવચનોમાંથી કશું લેવાયેલ નહિ. બીજી આવૃત્તિમાં આ પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ તેવી વાત સાથે પૂજ્ય ભાઈ સંમત ન થયા. મેં કહ્યું, ‘તો પછી મને એ પ્રવચનો અલગથી છાપવા દો.’ તેમણે કહ્યું, ‘તમારે છાપવા હોય તો છાપો.’ પછી એક નાનકડું પુસ્તક ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’ પૂજ્યશ્રીનાં કરુણાકૃપાથી પ્રકાશિત થયું. એ પુસ્તક જુદું છપાયું તેથી લોકોનું વધુ ધ્યાન તેના પર પડ્યું અને પરિણામે એ પ્રવચનોનાં બીજાં (મૌનમંદિરશ્રેણીનાં છ પુસ્તકો આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.) પુસ્તકોનું પ્રકાશન થયું. ‘જીવન અને કાર્ય’ પુસ્તકની નવી આવૃત્તિમાં પ્રવચનો લેવાયાં હોત તો મૌનમંદિરશ્રેણીનાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન ન થયું હોત. ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ પેલા મોટા પુસ્તકમાં પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવાની ના પાડી તેનું રહસ્ય પાછળથી સમજાયું.

(૨૦) ૧૯૭૪નો અમદાવાદ ટાઉનહોલમાં થયેલ ઉત્સવ પૂજ્ય શ્રીમોટાના શરીરની હાજરીનો છેલ્લો ઉત્સવ હતો. તેથી, ઘણી રીતે એ ઐતિહાસિક હતો. ઉત્સવમાં બીજી પ્રસાદી સાથે એક લુંગી પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કરુણાકૃપાથી મને મળેલ. ઘણા વખત પછી પૂજ્ય ભાઈને મેં કહ્યું કે ‘કોઈ મને એક લાખ રૂપિયા આપે તો તે લુંગી તેમને આપી દઉં અને તે રકમ આશ્રમને ભેટ આપી દઉં.’ મારે મન એ ભેટનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ઘણું હતું. તેથી, એટલી રકમની વાત મેં કરી હતી. પૂજ્ય ભાઈએ ના પાડતા સમજાવ્યું કે ‘એ ગુરુનુ અપમાન ગણાય.’ તેમની વાતનું ચિંતન કરતાં મને વિચાર આવ્યો કે અમૂલ્ય વસ્તુનું મૂલ્ય કર્યું એ બરાબર નથી.

(૨૧) પૂજ્ય ભાઈને એકવાર મેં કહ્યું, ‘મને લાગે છે મારું જીવન એળે ગયું છે.’ પૂજ્ય ભાઈએ તુરંત જ કહ્યું, ‘ના.’ પછી તેના પર વિચાર કરતાં પૂજ્યશ્રીનાં કરુણાકૃપાથી વિચાર આવ્યો કે જે જીવનમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા મળ્યા છે તે જીવન એળે ગયું છે એવું કઈ રીતે કહી શકાય?

(૨૨) નડિયાદ આશ્રમમાં પૂજ્ય ભાઈ સાઈકિંગની અસર થઈ શકે તેવા એક સાધન પર કસરત કરી રહ્યા હતા. મને કહ્યું તમે સાઈકલ લો. સાઈકલ ચલાવશો તો આ રીતે તમારે કસરત નહિ કરવી પડે. થોડા સમય પછી સાઈકલ વસાવી, જે મારા વહેવારનું સાધન પણ બન્યું ને કસરતનું પણ. સાઈકલ ખરીદીને સીધો આશ્રમે ગયેલ. પૂજ્ય ભાઈને સાઈકલ બતાવી. તેમણે પણ એ ચલાવી જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બહુ ફાવ્યું નહિ. (ઘણાં વર્ષો પછી સાઈકલ ચલાવી તેથી જ તો.) પણ જે થોડીક ક્ષણો માટે પણ તેઓ તેના પર બેઠા તેથી એ સાઈકલનું મારે મન ઘણું જ મહત્ત્વ છે - અમૂલ્ય છે.

(૨૩) પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કરુણાકૃપાથી, મારા ઉપર કરુણાકૃપા કરીને પૂજ્ય ભાઈએ મારી વિનંતી સ્વીકારી અને સુરતના મૌનમાં ઓરડાની અંદર આવેલા. મારે કેટલીક વાત તેમને કરવી હતી. મેં તેમને કહ્યું, ‘મારામાં ઘણી બધી વિકૃતિઓ ને નબળાઈઓ છે, પણ એક વાત હું આપને કહી શકું કે પૈસા બાબત હું ઓનેસ્ટ રહ્યો છું.’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘તમે અડધું યુદ્ધ જીતી ગયા.’

(૨૪) પૂજ્ય ભાઈને એકવાર પૂછ્યું, ‘ચિત્તશુદ્ધિ એટલે શું?’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘તમે શું મોટાનું સાહિત્ય વાંચ્યો છો?’ પછી કહે, ‘કાલે સવારે ફરવા જઈએ ત્યારે પૂછશો.’ પછી બીજે દિવસે સવારે પૂછતાં તેમણે સમજાવ્યું. તે દિવસે ‘ઊઠ જાગ મુસાફીર’ એ ભજન ગાવાનું આવ્યું ત્યારે ભજન ગાતી વખતે હું રડી પડેલો.

(૨૫) મારા એક વડીલ કે જેમણે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન કરેલ ન હતાં તેવું યાદ છે. તેમણે પૂજ્યશ્રીનો ફોટો મારી પાસે માગ્યો. મેં ભાઈને વાત કરી ને એક ફોટો બતાવીને કહ્યું, ‘આ આપીએ?’ તુરંત જ ભાઈએ જોરથી ભારપૂર્વક કહ્યું, ‘Let him select.’ (એમને જાતે પસંદ કરવા દો.)

(૨૬) મુંબઈથી નડિયાદ આશ્રમે આવેલ ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ મીઠાઈનું બોક્સ આપ્યું. આવું પહેલાં પણ બન્યું હશે તેથી મેં કહ્યું કે ‘દર વખતે આ રીતે આપ મીઠાઈ આપો તે ઠીક લાગતું નથી.’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘સુરતથી અમે નીકળીએ છીએ ત્યારે મીઠાઈના વેપારી બોક્સ આપે છે. અમને એ ખોલવાનો અધિકાર પણ નથી. તેથી, તમારા જેવા આવે તેને આપી દઈએ છીએ.’

(૨૭) મૌનમાંથી નીકળીને પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શને વિદ્યાનગર ગયેલ ત્યારે મેં પૂજ્ય ભાઈને કહ્યું, ‘મૌનમાં બેસવાનું થાય છે ત્યારે

હુંમેશાં ટેન્શન રહે છે કે ટકાશે કે નહિ?’ અધૂરું મૂકીને બહાર તો આવી જવું નહિ પડેને? તેથી, આ વખતે મૌનમાં બેસતાં જેવાં બારણાં બંધ થયાં કે મેં પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી, ‘ટકાવશો તોપણ ભલે’ને આ મિનિટે જ કાઢી મૂકશો તોપણ ભલે.’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘બહુ મોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.’

(૨૮) વડોદરામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના જન્મ શતાબ્દી મહોત્સવ વખતે પરમ પૂજ્ય ભાઈ આવેલ. સ્ટેજ ઉપર પણ ખુરશીમાં બેસાડીને ચડાવવા પડેલ તેવો ખ્યાલ છે. પ્રવચનમાં પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાની આરતીમાં જે બે લાઈન છે:-

**‘સર્વ મળેલાં સાથે દિલ સદ્ભાવ ઊગો
છો અપમાન થયાં હો ત્યાંયે ભાવ બઢો’**

આટલું થઈ શકશે તો ઘણું કર્યું કહેવાશે. આજે તમે સહુ અત્રે આવેલ છો તો કોઈક શુભ સંકલ્પ કરીને જશો.’ હું દોડ્યો ને પૂજ્ય ભાઈને નજીક જઈને કહ્યું, ‘આપે હમણાં કહ્યું શુભ સંકલ્પનું તો હું દર શુક્રવારે મારાં વૃત્તિ, નબળાઈઓ અને વિકૃતિઓ પર કાબૂ રાખવાનો પ્રયત્ન કરીશ.’

(૨૯) મારાં પત્નીનાં મૃત્યુ બાદ અગ્નિસંસ્કાર કરીને હું, મારાં બહેન તથા મારા જમાઈ પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શને વિદ્યાનગર ગયાં, થોડી વારના મૌન પછી પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું કે ‘આટલાં વર્ષોનો સાથ છૂટી જાય એટલે લાગે ખરું પણ તેની દવા શું? સમય એ તેની દવા છે.’ થોડી વાર પછી મેં પૂજ્ય ભાઈને પૂછ્યું, ‘હું આટલો રિલેક્ષ કેમ લાગું છું?’ મારાં પત્ની વેદનામાંથી છૂટ્યાં એટલે કે હું પણ છૂટ્યો એટલે? પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘બન્ને વસ્તુ છે.’

(૩૦) પૂજ્ય શ્રીમોટા સુરતથી મુંબઈ આવતા હતા. મુંબઈ સેન્ટ્રલ પર તેમનાં દર્શન કરવાં માટે મેં પરામાંથી લોકન ટ્રેન પકડી. સુરતથી આવે એટલે ફ્લાઈંગ રાણીમાં જ આવે, પરંતુ મારી ટ્રેનની પહેલાં અંદાજે પાંચેક મિનિટ પહેલાં ફ્લાઈંગ રાણી બોમ્બે સેન્ટ્રલ પર પહોંચી ગઈ. હું મોડો પડ્યો. ઠીક ઠીક તપાસ કરી, પરંતુ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન ન થયાં. સાંજે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શને ગયેલ ત્યારે પૂજ્ય ભાઈને કહ્યું કે ‘આ રીતે બોમ્બે સેન્ટ્રલ પર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે પ્રયત્ન કરેલ, ફ્લાઈંગ રાણી પર.’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘અમે વહેલી ટ્રેનમાં આવી ગયેલ. દર્શન ન થયાં પણ તમે પ્રયત્ન કર્યો તે મહત્વનું.’

(૩૧) સુરત આશ્રમે સવારે પૂજ્ય ભાઈ સાથે ફરવા જવાનું થયું. રસ્તામાં એક મોટું કાણું જોઈને પૂજ્ય ભાઈ અટકી ગયા. આ કાણું પૂરી દો જેથી કોઈ ઢોરનો પગ તેમાં ભરાઈ ન જાય. સાથીઓએ એ કામ પૂરું કર્યું પછી આગળ વધ્યા.

(૩૨) સુરત આશ્રમે સવારે ફરવા જતાં કંઈક વિશ્વામિત્ર મેનકાની વાત નીકળી. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, **‘આવી એક તો શું લાખ મેનકા નાયતી હોય તો પણ શું?’**

(૩૩) સુરત આશ્રમે ફરીને પાછા ફરતાં આશ્રમનો દરવાજો પસાર કરતા હતા તો કોઈક ભાઈએ પૂછ્યું. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તો તમોને આગલા જન્મની પણ વાત કરી હશે. ભાઈએ કહ્યું, ‘હા’ ને પેલા ભાઈ વધુ પૂછે તે પહેલાં હું કૂદી પડ્યો, ‘પણ કહેવાનો હુકમ નથી.’ પૂજ્ય ભાઈ હસી પડ્યા, ‘હા, હા, હા.’

(૩૪) પૂજ્ય ભાઈએ મને ‘આખરે એ મહાન તારો ખરી ગયો’ એ પૂજ્ય ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર વાંચવા આપ્યું.

વાંચી લીધા બાદ મેં કહ્યું ચારસો પાનાંમાં જે વાત કરી છે તે ચાળીસ પાનાંમાં થઈ શકે તેવી છે. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘તમે એ કરી આપો.’ મેં કહ્યું, ‘મેં આવું કામ કર્યું નથી પણ આપ કહો છો તો કરીશ.’ પછી એ કામ કરીને પૂજ્ય ભાઈને આપ્યું. હાલ કદાચ સદ્ગત શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટના ખજાનામાંથી એ ફાઈલ મળી આવે.

(૩૫) નડિયાદ આશ્રમમાં પૂજ્ય ભાઈના રૂમમાં પુસ્તકો વગેરે તથા અન્ય સામાન રહેતો હતો. કેવી રીતે વાત નીકળી તે યાદ નથી, પણ વ્યવસ્થાની કંઈક વાત નીકળી. પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘જ્યારે જે વસ્તુ જોઈએ ત્યારે મળે એનું નામ વ્યવસ્થા.’

(૩૬) પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શરીર છોડ્યા બાદ અમુક સમય પછી પૂજ્ય ભાઈ પાસે પૂજ્ય શ્રીમોટાની કોઈ વસ્તુની માગણી કરી, વિનંતી કરી. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી અને પૂજ્ય ભાઈની કૃપાથી અમૂલ્ય ભેટ યાદગીરીરૂપે મળી તે પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચરણપાદુકા.

અંતમાં પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટાની પંક્તિ

‘જો પ્રેમનો જગતમાં બદલો કશો હો,
તે હો પૂરા જીવનના જ રૂપાંતરે તો.’

— શ્રી ધીરુભાઈ મોદી
મુંબઈ

— શિખંડ સમ્રાટ

(શિખંડ ખાવાના શોખીન હોવાથી નામ પડેલ)

હરિ:ૐ

વહાલસોયો વડલો

પૂજ્ય નંદુભાઈને અમે તેમના વિદ્યાનગરના નિવાસે મળી આવ્યાં. અમને વહાલથી આવકાર્યા. પ્રથમ વખતે જ મળતાં

હોવા છતાં, જાણે વર્ષોથી પરિચિત, કુટુંબ જેવા હોઈએ તે રીતે અમને સત્કાર્યાં.

અમારા જીવન અંગે કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. અમે ભૂતકાળમાં વેડછીમાં, મઢીમાં કેવી પ્રવૃત્તિ કરતાં તેનાં સંસ્મરણો સાંભળ્યાં. પ્રેમપૂર્ણ નાસ્તો કરાવ્યો, પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો પ્રસાદીરૂપે ભેટ આપ્યાં. વધારામાં અમને બન્નેને ૫૦૦-૫૦૦ રૂપિયા રોકડા આપ્યા અને સૂચવ્યું કે આ રકમ તદ્દન તમારા અંગત ઉપયોગ માટે છે.

અમારી મુલાકાત દરમિયાન એમણે અમારી ચકાસણી કરીને જાણી લીધું કે અમે જાહેર પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય છીએ. તેથી, તેમણે કહ્યું, ‘હું મારું કામ તમને સોંપવા ઈચ્છું છું. સમાજમાં ત્યક્તાઓ, વિધવાઓ, અપંગો અને સાવ લાચાર વૃદ્ધજનોને આપણે કંઈક ઉપયોગી થઈ શકીએ તો થવા ઈચ્છું છું. મને ૮૦ વર્ષ પૂરાં થયાં, હું બહાર નીકળી શકતો નથી, પણ સમાજમાં સમર્પિત સેવક-સેવિકાઓની મદદ લઈને હું કામ કરું છું.’

મેં કહ્યું કે ‘જરૂર અમે આપના કાર્યમાં સહભાગી બનીશું. આ કાર્ય તો ખરેખર સમાજનું છે, તે કરતાં અમને આનંદ આવશે.’

તેમણે અમને શરૂઆતમાં પાંચ હજાર રૂપિયા આપ્યા અને સાથે જણાવ્યું કે ‘તમે જેમ જેમ ઉપયોગ કરો તેમ મને જાણ કરશો, એટલે હું તરત બીજી રકમ મોકલી આપીશ.’ એ રીતે મેં અમારા વિસ્તારમાં આવેલ વિધવા અને ત્યક્તા બહેનોને શોધી, તેમને રાહત પહોંચાડવાની પહેલ કરી. વિધવા બહેનોને સાડી અને શિયાળામાં ધાબળા આપતા. આકસ્મિક પ્રસંગે થયેલ ઈજામાં દવા-સારવાર અર્થે જાતતપાસ કરી આપતા. કાગળ વીણનાર, વાસણ માંજનાર, ફળફળાદિ વેચનાર વિધવા, મોટી ઉંમરની બહેનોને અમે મદદ કરતા.

પૂજ્ય ભાઈ અમને છેવટ સુધી પત્રો લખી પ્રોત્સાહન આપતા રહ્યા. ઘણી વખત તો તે રિપ્લાઈકાર્ડ લખે. તેથી, જવાબની સરળતા રહે. આ તેમની માન્યતા હતી કે સામા માણસ પાસેથી જવાબ મેળવવો હોય તો તેને રિપ્લાઈ પત્ર જ લખવો જોઈએ.

એક વખત તો માત્ર એક જ લીટીનો પત્ર. તેમાં તેમણે જણાવેલ ‘મારો ટેલિફોન નંબર...’ (સ્મરણમ્...મધુરમ્)

પૂજ્ય નંદુભાઈએ તેમનો સઘળો પ્રેમ અનેક સાધકો ઉપર ઢોળ્યો હશે. અમે પણ સદ્ભાગી કે અમને પણ તેમનો સત્સંગ થયો. તેમના અવસાન પૂર્વેનો દસકો અમારા માટે તેમના ગાઢ સ્નેહપ્રેમનો હતો. મદદ મોકલતા રહે. ટૂંકાં સૂચનો કરતા રહે. અમારા પત્રો વાંચી અમને પ્રોત્સાહન આપ્યા કરે.

મારે માટે જાણે કે તેઓ પિતા સમ બની ગયા હતા.

બેએક વખત હું તેમને રૂબરૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર મળવા ગઈ હતી. એ બન્ને મુલાકાત મારે માટે આત્મીય સંભારણાં રહી. મારી એક આંખ મોતિયાના ઓપરેશનમાં ગઈ છે. એ જાણ્યા પછી તેઓ મારી આંખની પણ કાળજી રાખે. તેમાંથી તેમને સૂઝી આવ્યું અને અમારા ઘરે, મણિનગર, સૂર્યકૂકર પહોંચાડ્યું. તેમનું માનવું હતું કે આંખને ગરમી અને ધુમાડાથી જેટલી બચાવી શકાય તેટલું સારું!

પૂજ્ય નંદુભાઈ ગુજરાતમાં નાનીમોટી સો જેટલી સંસ્થાઓને આ રીતે મદદ કરતા રહેતા. તેમની પાસે પૂજ્ય શ્રીમોટા નિમિત્તે જે કંઈ રકમ આવે તે તેમના પરિચિતોમાં આપે અને પ્રત્યક્ષ માહિતી-વિવરણ જાણી રકમનો ઉપયોગ થાય છે કે નહિ પછી બીજી સહાય કરે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનુરાગીઓએ આમાં પણ તેમને ઘણી મદદ કરેલી. આ બધાનો વહીવટ પૂજ્ય નંદુભાઈ સંભાળતા. શ્રીમોટાના

દેહત્યાગ પછી પણ આશ્રમે આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. આ કામમાં આશ્રમને સાતેક કરોડ રૂપિયાની સહાય મળેલી જે હજારો ગામમાં તેમણે પહોંચાડેલી.

અમે જ્યારે તેમને પ્રથમ મળ્યાં ત્યારે તેઓ ૮૦ વર્ષની વય વટાવી ચૂકેલા. તેમ છતાં તેમના ચહેરા ઉપરની સાધકની કાંતિ, એમનો ગૌર ઊંચો વર્ણ અને સફેદ લુંગી સૌ કોઈને આકર્ષી લેતાં. ઉપરના ભાગમાં કેવળ ખાદીનું ઉપરણું ઓઢતા. ગળામાં વાંચવા માટેનો બહિર્ગોળ કાચ. વાતચીતની ઢબ મુલાયમ - મૃદુ આંખમાં અમી રમે!

આવા પૂજ્ય નંદુભાઈ અમારી નાનકડી સંસ્થાને પણ સહાય પહોંચાડતા. અમે તેમનો આભાર કેવી રીતે માનીએ? તેમના ઋણમાંથી મુક્ત થવાય એ શક્ય જ નથી.

મનુભાઈએ ‘વૈષ્ણવદર્શન’ નામે ભક્ત કવિ નરસિંહ મહેતાના અમર ભજન ઉપર એક નાની પુસ્તિક તૈયાર કરી હતી. તે પૂજ્ય ભાઈને અર્પણ કરીને અમે અમારો ઋણભાવ પ્રગટ કર્યો.

પૂજ્ય ભાઈ પુસ્તકોના શોખીન. વાંચનનો શોખ ગજબનો. અનેક પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. તેઓ કહેતા, ‘મને જીવનચરિત્રો વાંચવાં ખાસ ગમે છે. પ્રેરણાદાયી હોય છે તેથી.’

પૂજ્ય મોટાએ સાધુનું લક્ષણ દર્શાવતાં લખ્યું છે કે - ‘સાધુનું એક મહત્ત્વનું લક્ષણ પ્રસન્નચિત્તા છે અને બીજો અપરિગ્રહ. આ અંગેનો એમનો વિચાર પણ અમે નંદુભાઈના જીવનથી સમજ્યાં: ‘અપરિગ્રહનો એક ઉત્તમ અર્થ મનમાં કોઈ પણ વાતને કે મંતવ્યને જકડીને સંગ્રહી ન રાખવું એ પણ છે.’

તેમને કોઈના પ્રત્યે રાગદ્વેષ નહિ અને જે પોતાની પાસે આવે તેની જરૂરિયાતો સમજી તરત જ સહાય કરે.

અમારી જેમ વડનગરનાં ડૉ. વસંતભાઈ ને પ્રભાબહેન પણ તેમનાં પ્રેમાળ પાત્રો. તેમના ‘કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ’માં તેમને પોતાની મોટા ભાગની સંચિત મૂડી સમર્પિત કરી છે. છેલ્લા દિવસોમાં વીલ કરી, સાવ હળવા થઈ ગયેલા.

તેમની સેવામાં રહેલ ચંદનબહેન પણ એટલા જ પ્રેમાળ. પૂજ્ય ભાઈની બધી જ જરૂરિયાત સાચવે અને સંભાળે, એના પરિણામે તેઓ શતાયુ થયા.

એમના શતાબ્દી અવસરે પણ એમણે જીવનસ્મૃતિને સહાય મોકલી અને દેહત્યાગ પછી, તેમની સંચિત કરેલી ખાદી માટે મનુભાઈની પસંદગી થઈ. ચંદનબહેને ખાદી મનુભાઈને મોકલી આપી, જે અમારા જીવનમાં એક સંતપુરુષની ચિરસ્મરણીય ભેટ હતી. પૂજ્ય નંદુભાઈ અમને કહેતા, ‘**મોટાને ગુજરાત ઓળખી શક્યું નથી!**’ આ જ વાક્ય અમે તેમને માટે વાપરીને એમની ક્ષમાયાચના સાથે એ વહાલસોયા વડલાને પુનઃ પુનઃ વંદન કરી તેમની વહાલભરી છાયા વાંચ્છીએ છીએ.

— ભારતી પંડિત

મણિનગર, અમદાવાદ

હરિઃૐ

સેવકમાંથી સાધક બનવું

વિમલાતાઈ સેવકોને સૂચવે છે કે ‘કેવળ સેવક નહિ, સાધક બનો.’ ગુજરાતમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના જેટલા અનુયાયી બન્યા તેઓ સેવક નહિ, સાધક તરીકે ઓળખાય છે. નંદુભાઈને મળવાનું થયું. અમે સાધક ને સેવક અંગેની તેમની દૃષ્ટિ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો. તેમણે કહ્યું, ‘મોટા સમજાવતા કે સાધક એટલે જીવનવિકાસના પંથે

ચાલતા સતત જ્ઞાનભક્તિયુક્ત જાગૃતિ સેવીને મથનાર જીવ.’
જાગૃતિ તો પ્રત્યેક માણસને માટે જરૂરી ગણાય. પણ અહીં કેવળ જ્ઞાન
કે કેવળ ભક્તિ નહિ. જ્ઞાનભક્તિયુક્ત જાગૃતિની વાત કહી છે.

અમે બીજો પ્રશ્ન કર્યો કે ‘આજકાલ રચનાત્મક સંસ્થાઓમાં
સેવકોની ખેંચ વરતાય છે, તેમાં પણ જીવન સમર્પિત સેવકો
તો આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલા માંડ છે. એ માટે આપ શું
સૂચવી શકો?’

એમણે પોતાનું દૃષ્ટાંત આપ્યું, ‘માણસમાં જ્યાં સુધી અહમ્
હોય છે ત્યાં સુધી બીજા ગુણો તેમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી.
એટલે અહમ્ મુક્તિ કેળવવી જોઈએ.’

‘એ કેવી રીતે બને?’

ત્યારે તેમણે પોતાનો મોટા સાથેનો પ્રસંગ સંભળાવ્યો. જેમાં
મોટાએ તેમને જેની સાથે અણગમો હોય તેની માફી માગવાનું કહ્યું
હતું. (આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ પુસ્તક: ‘શ્રીમોટાની મહત્તા’, આ. ૩,
પૃ. ૧ માં છે. પુસ્તક આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.)

આગળ સમજાવ્યું, ‘આજકાલ મોટા ભાગની સંસ્થાઓ,
પોતાના કાર્યને શ્રેષ્ઠ માનીને ચાલે છે, તેની તોલે બીજી
સંસ્થાઓના કાર્યને નિમ્નકોટીનાં ગણે છે. આને પરિણામે જે
આત્મિક સંબંધ માંહોમાંહેનો બંધાવો જોઈએ તે બંધાતો નથી.
સંગઠન થતું નથી, તેનું નુકસાન સમગ્ર સમાજ ભોગવી રહ્યો છે.

આવું જ માનવી માનવીમાં બની રહ્યું છે, જેનું પ્રતિબિંબ
રોજિંદા કાર્યવહેવાર સંબંધોમાં પડે છે, તે સમગ્ર સમાજ ભોગવી
રહ્યો છે.’

દીવેદીવો સળગશે

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની લડતના પ્રખર તારાઓ એક પછી એક ખરતા જાય છે ત્યારે હું એવી કોઈ વ્યક્તિ જેના અંતરમાં - આત્મદીપો ભવઃની ચેતના જાગી છે, તેમના સાંનિધ્યમાં ગાળવાનું પસંદ કરું છું. અમારી નજરમાં આવી એક મહાનલની ચિનગારી પૂજ્ય શ્રીમોટા અને તેમના અંતેવાસી મુરબ્બી નંદુભાઈ છે.

હાલમાં પૂજ્ય ભાઈની ૮૭ વર્ષની પાકટ વય છે, ચાલવું સ્થગિત, હરવાફરવાનું બંધ, વાંચવાનું બંધ, લખવાનું બંધ, મુલાકાતો માત્ર સાંજના અડધો કલાક. પોતાની આત્મચેતનામાં સ્થિર. શાંત મતિથી ચિંતન. તેમની પાસે બેસીને મેં 'વૈષ્ણવદર્શન'ની મારી કલ્પનાની ચર્ચા કરી. લગભગ દોઢેક કલાક બેઠો. એકબીજાની મુખમુદ્રાની પ્રસન્નતા નીરખ્યા કરતા. તેમને વધુ વખત બેસવાની પણ તકલીફ એટલે વિદાય માગી.

વિદાય વખતે તેમણે મને એક અતિસુંદર કંડારાયેલી, કંદોરાવાળી પિત્તળની દોઢેક ફૂટ ઊંચી દીવી આપી. જીવનસ્મૃતિનું પ્રતીક છેને! ઘણી વખત માણસે કયા માણસને શું ભેટ આપી શકાય તેનો વિચાર વિવેક કરવો પડતો હોય છે. નંદુભાઈની દીવીને મેં મનોમન પ્રણામ કર્યા. **સર્વ દુઃખનું મૂળ અંધકાર છે, અંધારું જતાં જ્ઞાનનો દીપ પ્રગટે છે.** તેથી, આપણા ભક્તકવિ રણછોડે ગાયું છે.

‘સાચા દિલનો દીવો જ્યારે થાશે ત્યારે અંધારું મટી જાશે,
પછી બ્રહ્મલોક તો ઓળખાશે રે, દિલમાં દીવો કરો રે દીવો કરો!’

નંદુભાઈનો અનુગ્રહ ગ્રહણ કરતાં મેં ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું પ્રસિદ્ધ ચાર પંક્તિનું મુક્તક સંભળાવ્યું:

**‘કે લઈબે મોર કાર્જી, કહે શન્ધારવિ
શુનિયા જગત્ રહે નિરુત્તર છબી.**

માટિર પ્રદીપ છિલો, શે કહિલો, શામી,
અમારા જેટુકુ શાધ્યો કરિબો તા આમિ.'

અસ્તાચલના રવિએ પૂછ્યું,

‘મારા આથમી ગયા પછી મારું કાર્ય કોણ ઉપાડશે?
સાંભળીને જગત આખું, ચિત્ર/છબીની જેમ નિરુત્તર થઈ ગયું.
પણ માટીના કોડિયામાં પ્રજ્વલિત જ્યોતે કહ્યું,
‘સ્વામી, મારાથી જે કંઈ થશે તે હું સહર્ષ કરીશ - મથતો રહીશ.’

— મનુભાઈ પંડિત

મણિનગર, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

નંદુભાઈ, ડાયરીમાં નોંધી લો

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ અને સુરતની સાચી રીતે જવાબદારી નિભાવી શકે તેવા પ્રગટ પુરુષ પૂજ્ય નંદુભાઈને આ ઉત્તરદાયિત્વ સોંપેલું હતું. કૃપાનિધાનની મરજી એવી હતી તેથી જ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ૧૯૭૬માં સદ્ગત શ્રી કીકાભાઈ અને સદ્ગત શ્રી બચુભાઈ પટેલના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી એકાંતવાસના ઝોંધાણ આપી દીધેલાં. પૂજ્યશ્રીએ મોટેથી બોલીને કહેલું, ‘નંદુભાઈ, ડાયરીમાં નોંધી લો, આપણે વિદ્યાનગર જવાનું છે.’

પૂજ્ય ભાઈ વિદ્યાનગરમાં ૧૭ વર્ષ એકાંતવાસમાં રહ્યા. આપણે તેમની પાસેથી શું મેળવ્યું? મેં સાંભળ્યું છે રૂબરૂ, કાનો-કાન. મને કહે, ‘સમીરભાઈ, મારી પાસે જે લેવાનું છે, લેવા જેવું છે તે

તો લેવા કોઈ આવતું જ નથી, ભાગ્યે કોઈ આવે છે. એનું મને
દુઃખ થાય છે.’

— સમીરભાઈ પટેલ

વિદ્યાનગર

હરિ: ૐ

સ્ત્રી

પૂજ્ય ભાઈની સ્ત્રી જીવને આત્મીય શીખ

- (૧) પૂજ્ય નંદુભાઈએ અંગ્રેજીની ડિક્શનરી આપીને સૂચન કરેલ કે તમારે અંગ્રેજી ભાષા જીવનમાં શીખવી. તેમના આ સૂચનને યોગ્ય રીતે સ્વીકારાયું છે. તે તેમના પ્રેરણાબળે જ શક્ય બન્યું.
- (૨) મૌનમાં બેસવાનાં પ્રેરણા અને શક્તિ આપે. મૌનમાં બેઠા પછી પણ જરૂરી સૂચનો આપે. મૌનમાં આપણી પ્રકૃતિને મઠારવા માટે પ્રયાસ કરીએ ત્યારે પૂજ્ય ભાઈનાં પ્રેરણાશક્તિનું વહન થતું અનુભવાતું. જેથી, આપણી કઠતી પ્રકૃતિનું ધીમે ધીમે દોહન થઈ રહ્યું છે એવો અનુભવ થતો.
- (૩) આશ્રમમાં એકવાર દૂધ અંગે પ્રસંગ બનતાં પૂજ્ય નંદુભાઈએ ખૂબ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો અને તેઓ બોલ્યા, ‘કોઈ પણ પ્રસંગમાં કોઈને ભોંઠા પાડવા નહિ, જ્ઞાનપૂર્વક સહી લેવું.’
- (૪) સંસારમાં ખૂબ સારી રીતે જીવવું, આનંદ અને પ્રસન્નતા જળવાઈ રહે તેમ જીવવું.
- (૫) માણસ જે કાર્ય કરશે તેનો સંસ્કાર તેનામાં સીધો જ પડી જાય છે. ભગવાન કેટલાંના ચોપડા રાખે?
- (૬) દીકરીના ઘરે અનાસક્ત ભાવે રહેવું. આપણે કંઈ જ સૂચન કરવું નહિ. આપણું અહીં જગતમાં કશુંય નથી. આપણે એક શબ્દ બોલવાનો નથી.

- (૭) ભગવાનની સેવા પૂજા કરતાં હોઈએ અને તમારા પતિ કંઈ કહે, કંઈ કામ બતાવે તો પહેલાં તેમનું કામ કરવું, સેવા પૂજા છોડીને પતિનું કામ કરવું.
- (૮) સાસરીમાં સાસુસસરા સાથે રહેતાં હોઈએ તો આપણી કોઈ જ મહત્વાકાંક્ષા રાખવી નહિ. આપણું પોતાનું મહત્વ ક્યાંય રાખવું નહિ. તેઓ કહે તેમ કરવું, તેમને મહત્ત્વ આપવું.
- (૯) તમસ પ્રકૃતિનું વધુ પ્રમાણ જ્યારે આપણામાં હોય ત્યારે ભગવદ્ભાવથી વિમુખ થવાય. રજસ પ્રકૃતિનું પ્રમાણ વધુ હોય ત્યારે ભગવદ્ભાવમાં ગતિ આવે છે. સત્ત્વ પ્રકૃતિનું પ્રમાણ વધુ હોય ત્યારે ભગવદ્ભાવમાં સ્થિરતાની શક્યતાઓ વધે છે. ત્યારે ખૂબ સારી સારી ને સાચી પ્રેરણાઓ આવે છે. ભગવાનને આપણી સાથે કામ કરવાનો અવકાશ મળી રહે છે. પણ આપણે તમસમાં વધુ રહીએ છીએ એટલે આપણા જીવંતરમાં એને કામ કરતાં કરતાં બારમણિયાં તાળાં જોવાં પડે છે. ત્યાર પછી સમર્થ સદ્ગુરુ જીવનમાં ઘટનાઓ ઊભી કરીને આપણી પ્રકૃતિને મઠારે છે. ત્યાર બાદ આપણું ભગવદ્ભાવમાં વળવાનું પ્રયોજન થાય છે. જે જીવ ચેતી જાય તે તરત જાગી જાય તો સારું નહિ તો તમસમાં રહે તો એટલું જાગૃત થવામાં મોડું થાય છે.

— પ્રૌઢ સ્વજન
અમદાવાદ

હરિ:ૐ

તમે તમારું સંભાળો

હું હરિ:ૐ આશ્રમના મૌનમંદિરમાં બેસું છું, પૂજ્ય શ્રીમોટાના ઉત્સવમાં જાઉં છું, નામસ્મરણ હોય ત્યાં ભાગ લઉં છું, પરંતુ મારાં પત્ની મારી આ પ્રવૃત્તિમાં કંઈ જ રસ લેતા નથી તો શું કરવું?

પૂજ્ય ભાઈ કહે, 'તમે તમારું સંભાળો. પૂજ્ય શ્રીમોટા કહેતા,
 'આપણે શું કરવું છે? તે નક્કી કરો. બીજાનું આપણે જોવાની
 જરૂર નથી.'

— એક સ્વજન

મણિનગર, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

મંત્ર ટૂંકો હોવો જોઈએ - શ્રીમાતાજી

પૂજ્ય શ્રીમોટાને મારાં ધર્મપત્ની પ્રવીણાબહેને નડિયાદ આશ્રમ ખાતે પોતાને કોઈ મંત્ર આપવા માટે વિનંતી કરી હતી. શ્રીમોટાએ જવાબમાં કહેલું કે 'હું કોઈને મંત્ર-બંત્ર આપતો નથી.' તે પછી એક વખત માટે હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત ખાતે જવાનું બનેલું. **પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સત્સંગ દરમિયાન શ્રીમોટા બોલેલા કે 'આપણા બધાંનો મંત્ર તો હરિ:ૐ.'**

એક વખત નડિયાદ આશ્રમ ખાતે પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈને તેમની રૂમમાં પગે લાગીને નીકળતો હતો ત્યારે તેઓશ્રીએ મને રોકીને પોંડિચેરીવાળાં પૂજ્ય માતાજીના જપ અંગે જે વિચારો હતા તેની ટાઈપ કરેલ વિગતોનો પત્ર મારા હાથમાં મૂકતાં મને કહેલું કે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે મૌનમંદિરો બંધાવ્યાં છે અને 'હરિ:ૐ'નો ટૂંકો મંત્ર જે આપેલો છે તેનું હાર્દ પૂજ્ય માતાજીનાં આ લખાણમાંથી સમજાશે. અંગ્રેજી ભાષામાં ટાઈપ કરેલો એ પત્ર અને મૂળ પુસ્તકનો રેફરન્સ અત્રે પ્રકાશિત કરાયો છે, પ્રથમ તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર આ પ્રમાણે છે:

'ખાસ કરીને જ્યારે તમે એક, બે કે વધુમાં વધુ ત્રણ શબ્દોના મંત્રનું વારંવાર અને આપોઆપ રટણ કરવા માગતા હો ત્યારે હું

લઘુમંત્રની તરફેણ કરું છું.’ (પુસ્તક રેફ. : એજન્ડા, ભાગ-૧, પૃ. ૧૯૬, તા. ૧૬-૯-૧૯૬૨)

મારું શરીર મંત્રોચ્ચાર કરવા તૈયાર છે. જાણે કે રૂપાંતરણ કરવાની ઉતાવળ ન હોય! જેટલીવાર મંત્રોચ્ચાર કરવા હોય તે માટે તે તૈયાર છે, તમને નામસ્મરણમાં ખલેલ ના પડે કે એકધારાપણું તૂટી ન જાય તે માટે તમારે ઉપાયો લેવા જ પડશે. ગૃહસેવકો, કુતૂહલ ધરાવતા લોકો, કહેવાતા મિત્રો - આ બધાં લોકો તમારા ગતિશીલ ચક્રમાં આડશો મૂકવા માટે આસુરી પરિબળોના હાથારૂપ બની શકે છે. (પુસ્તક રેફ. : એજન્ડા ભાગ-૧, પૃ. ૨૭૬, તા. ૨૯-૧-૧૯૫૯)

‘મંત્રજાપ લગભગ શારીરિક શિસ્તથી કેળવી શકાય છે. તદુપરાંત તેની વ્યવસ્થિત અસર અર્ધજાગૃત મન પર, અસાતત્ય પર, પદાર્થ પર, શરીરકોષો પર થતી હોય છે. મંત્રજાપની સાતત્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં સમય જશે, પરંતુ સતત નામસ્મરણની લાંબાગાળે અસર પડશે. પિયાનો પર દરરોજ પ્રેક્ટિસ કરવાથી જે પ્રાપ્ત થાય તેના જેવો આ સિદ્ધાંત છે. તમે યંત્રવત્ પણ મંત્રજાપ ચાલુ રાખો, પુરુષાર્થ ચાલુ રાખો. જે રીતે તમારા હાથ, આંગળીઓ કુદરતી રીતે જ પિયાનોના કી બોર્ડ ઉપર એકાકાર થઈ જશે તે જ રીતે સતત અભ્યાસના પરિણામે તમે મંત્રજાપથી પણ જાગૃતિસભર થઈ જશો - તમારું શરીર જાગૃતતા અનુભવશે.’

‘મંત્રજાપ શરીરની સાધના માટે જરૂરી છે, તેવું મને અનુભવે સમજાયું છે, કારણ કે તેની સીધી અસર શરીર ઉપર થાય છે. જો મારે જાતે જ કોઈ રસ્તો શોધવાનો હોય તો મારે જાતે જ મારો રસ્તો શોધવો પડશે. હવે બધું તૈયાર છે. એટલે દસેક વર્ષોનું કામ મેં થોડાક મહિનાઓમાં પૂરું કર્યું છે.

‘હું જાગ્રત હોઉં, અરે, નિદ્રાવશ હોઉં તોય સતત મારા મંત્રનું રટણ કર્યા કરું છું. હું વસ્ત્રધારણ કરતી હોઉં તોય, ખાતાં-પીતાં, બીજાઓ સાથે બોલતાં હું સતત મંત્ર બોલતી રહું છું. મંત્રજાપ સતત મારી સાથે ને સાથે જ છે.’

‘વાસ્તવિક સ્વરૂપે, જેઓ પાસે મંત્ર છે અને જેઓ પાસે મંત્ર નથી, તેમની વચ્ચેનો તફાવત તમો તરત પારખી શકો છો. જેની પાસે મંત્ર નથી તેમણે ધ્યાન અથવા એકાગ્રતાની ઘણી ઊંડી આદત હોવા છતાં, તેમની આસપાસ અંધકાર અને અનિશ્ચિતતા વર્તાય છે. ઊલટું જેઓ જાપનો આશરો લે છે તેમની આસપાસ ચોકસાઈ, એક પ્રકારની સઘનતા અને સુરક્ષિતતા હોય છે. જેમ ઈલેક્ટ્રિક મોટરનું આર્મેચર (તાંબાના વાયરોમાંથી બનાવેલો એક પાર્ટ) સતત ઊર્જા પેદા કરે છે તેમ સતત મંત્રજાપ તે વ્યક્તિમાં સતત ઊર્જા પેદા કરે છે. તેવા જીવને શ્રીભગવાનની ચેતનાશક્તિ, સુરક્ષા કવચ પૂરું પાડે છે.’ (પુસ્તક રેફ.: એજન્ડા, ભાગ-૧, પૃ. ૪૨૧, તા. ૨૦-૯-૧૯૬૦)

I am in favour of a short mantra, especially if you want to make both numerous and spontaneous repetitions of one or two words, three at the most.

Book Ref.: Agenda, Vol. 1,

Page-196, Date: 16-09-1962

My body would also like to have a mantra to repeat. It would like to have one to hasten its transformation. It is ready to repeat it as many times as needed. You will have to take precautions so as not to be disturbed or interrupted

in an inopportune way. Domestic servants, curious people, so called friends can all serve as instruments of the hostile forces to put a spoke in the wheel. (Book Ref. : Agenda, Vol. 1, Page 276, Date: 29-1-1959)

It is an almost physical discipline. Moreover, I have seen that the Japa has an organizing effect on the subconscious, on the unconscious, on the matter, on the body's cells - it takes time but by persistently repeating it, in the long run it has an effect. It is the same principle as doing daily exercises on the piano, for example.

You keep mechanically repeating them, and in the end your hands are filled with consciousness - it fills the body with consciousness. (Book Ref. : Agenda, Vol-1, Page-421, Date: 20-9-1960)

"I have also come to realize that for this Sadhana of body, the mantra is essential because only japa has a direct action on the body. So I had to find the method all alone - to find my mantra by myself. By now that things are ready, I have done ten years of work in a few months.

And I repeat my mantra constantly when I am awake and even when I sleep. I say it even when I am getting dressed, when I eat, when I work, when I speak with others; it is there just behind in the background, all the time.

In fact, you can immediately see the difference between those who have a mantra and those who do not.

With those who have no mantra, even if they have a strong habit of meditation or concentration, something around them remains hazy and vague. Whereas the Japa imparts to those who practice it a kind of precision, a kind of solidity; an armature. They become galvanized.'

— પ્રા. જયંતીભાઈ શાહ

અમદાવાદ

(પ્રા. જયંતીભાઈ શાહ, 'શ્રીમોટા અને શિક્ષણ' નિબંધ (થીસિસ)ના ગાઈડ, આ પુસ્તક આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.)

હરિ:ૐ

નંદુભાઈ એટલે પૂજ્ય શ્રીમોટાનો જમણો હાથ

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આશ્રમ ખોલ્યા તે પહેલાં પૂજ્ય શ્રીમોટા નંદુભાઈને ત્યાં રહેતા હતા.ત્યાર બાદ આશ્રમો શરૂ થયા એટલે નંદુભાઈ પૂજ્ય શ્રીમોટાની સાથે ને સાથે રહેવા લાગ્યા. પૂજ્ય શ્રીમોટાને બહારગામ જવું હોય તો નંદુભાઈ એમની એકેએક જરૂરિયાતની વસ્તુઓ સાથે લેતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે કે જો ભાઈ ના હોત તો મેં નિશ્ચિત આટલાં પુસ્તકો લખ્યાં ન હોત.

નંદુભાઈએ ઘણા વખત સુધી મૌનાર્થીઓનાં કપડાં ધોયાં છે. વાસણ માંજવા કે ધોવા તેઓ સેવકો સાથે બેસી જતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દેહત્યાગ કર્યો પછી નંદુભાઈ આશ્રમમાંથી નીકળી જવા માગતા હતા, પણ તેમને એવી પ્રેરણા થઈ કે મારે આશ્રમમાં જ રહેવું. એટલે પૂજ્ય શ્રીમોટા પછી પણ તેઓએ બન્ને આશ્રમો સંભાળ્યા. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે તેઓ એકતાર હતા.મન તેમ જ હૃદયથી તેઓ જોડાયેલા

હતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાને મળવા જઈએ ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટા, ભાઈને ખાસ મળવાનું કહેતા. ભાઈને મળવા જઈએ એટલે ભાઈ આપણી વૈવાહિક, સાંસારિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક સમસ્યાઓનો ઉકેલ આપી દેતા. તેમનું તેજ એટલું બધું હતું કે તેમની સામે જોવાની આપણી શક્તિ ન હતી. તેમને દૂરથી જોઈએ તો એમની આસપાસ પ્રકાશનાં દર્શન થતાં. પૂજ્ય શ્રીમોટા બધાં સ્વજનોને મળવામાં વ્યસ્ત હોય એટલે વ્યક્તિગત વાતચીત વગેરે માટે ભાઈને મળવાનું કહેતા. લગભગ પૂજ્ય શ્રીમોટાની વિદાય પછી ૧૫ જેટલાં વર્ષ એમણે આશ્રમોનું કામ સંભાળ્યું. ત્યાર બાદ એમની તબિયત બરોબર ન હોવાથી તેઓએ આશ્રમો છોડ્યા. તેઓશ્રી ચંદનબહેનને ત્યાં વિદ્યાનગર રહ્યા. ત્યાં રહીને પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં કાર્યોમાં ધ્યાન આપતા. તેમણે ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કર્યું અને તેમણે સ્વસ્થ રીતે પોતાની મેળે દેહ છોડ્યો. કોઈ સગાં કે સ્વજનોને તેમણે જણાવ્યું ન હતું.

એક વખત પ્રાર્થના પછી બધાં સ્વજનો બેઠેલાં હતાં. હું પણ ઊભી હતી ત્યારે એમણે બધાંની વચમાં કહ્યું કે કોઈને છોકરી આપવી હોય તો આ ઘર સારું છે. અચલા પણ ભણેલીગણેલી સંસ્કારી છે અને ઉદય પણ ડો. થયો છે ને સારા સ્વભાવનો છે અને છેવટે કીધું કે મારી છોકરી હોય તો હું જરૂર આ ઘેર આપું. અને ખરેખર તેમના દીકરા સિદ્ધાર્થની દીકરી શિલ્પા સાથે ચિ. ઉદયના વિવાહ થયા અને એમની ઈચ્છા પૂરી થઈ.

આ રીતે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું કુટુંબ અને પૂજ્ય ભાઈનું કુટુંબ સાંસારિક સંબંધે જોડાયાં.

— ડૉ. અચલાબહેન ગાંધી
સુરત

હરિ:ૐ વહેવાર શુદ્ધિ

પૂજ્ય શ્રીમોટાના આત્મીય સ્વજન પૂજ્ય નંદુભાઈએ વર્ષો સુધી તેમની સાથે રહી અધ્યાત્મ માર્ગે જીવન પ્રયાણ કર્યું.

મારે રાજકોટથી વડોદરા જવાનું થતું ત્યારે જતાં કે આવતાં વિદ્યાનગર તેમને મળવા જવાનું આકર્ષણ રહેતું એટલે જતો અને અમે સત્સંગ કરતા. તેમની પુસ્તક પ્રસાદી મેળવતો તે મારું સદ્ભાગ્ય છે. એકવાર એપ્રિલ, ૯૮માં પોસ્ટકાર્ડ લખીને મારી પાસે સદ્ગત શ્રી રતિભાઈ ગોંધિયાની સંસ્થાકીય પ્રવૃત્તિની વિગતો મંગાવેલી તે મેં મોકલેલી. સદ્ગત શ્રી રતિભાઈ વર્ષ ૧૯૪૭ની પૂજ્ય ગાંધીજીની આઝાદીની ચળવળથી પ્રભાવિત થઈ આફ્રિકાનો ધીકતો ધંધો છોડી સૌરાષ્ટ્ર આવેલા અને રચનાત્મક સેવાકીય કાર્યોમાં, મુખ્યત્વે ખાદી કામમાં આજીવન જોડાયેલા રહેલા. અમારી સંસ્થાની જાણકારી મેળવી તેમણે સદ્ભાવના પૂર્વક રૂ. ૧૦૦૦/-નો ચેક મોકલ્યો હતો. તેનો પોસ્ટકાર્ડ લખેલ, પરંતુ પાછળથી ચેક આવ્યો ન હતો. એટલે ઘણા સમય બાદ મારે તેમને મળવાનું થયું ત્યારે તેમણે સહજ ચેકની પહોંચ માટે યાદ કરાવ્યું ત્યારે ખૂબ જ સંકોચ સાથે મેં જણાવેલ કે ચેક કદાચ પોસ્ટમાં ગેરવલ્લે ગયો હશે, અમને મળેલ નથી. તુરંત જ તેમણે તેમની ડાયરી કાઢી જોયું કે ચેક તો લખાયેલો છે અને પોસ્ટ કરવા માણસને અપાયેલો એટલે ખરાઈ કરવા થેલીમાંથી પોસ્ટલ ખર્ચની ડાયરી કાઢી ચેક કર્યું તો જાણવા મળ્યું કે ચેક પોસ્ટ જ થયો નથી, કારણ કે કવરના પોસ્ટનો ખર્ચ નોંધાયેલ નથી, તેનો અફસોસ વ્યક્ત કરી મને એક થેલીમાંથી રૂ. ૧૦૦૦/- આપ્યા. થોડીવાર સત્સંગ કરી કોઈ વિચાર આવતાં તેમણે તેમની પાસેની બીજી કપડાની થેલીમાંથી રૂ. ૧૦૦/- કાઢી મને આપી કહ્યું કે આ ચેક લખાયેલો તે

દિવસથી આ રકમ તો તમારી સંસ્થાની થઈ કહેવાય એટલે મારી ક્ષતિ બદલ આ રકમના વ્યાજ પેટે આ રકમ રાખો. મારી આનાકાની સામે તેમનો પ્રેમભાવ જીતી ગયો અને મારે તે રકમ સ્વીકારવી પડી. આવી હતી તેઓની “વહેવાર શુદ્ધિ” અને ચોકસાઈ!!!

વાય. એમ. જી. એ. - રાજકોટ

— બળવંતભાઈ દેસાઈ

હરિ:ૐ

મતભેદથી મનભેદ ના થવા જોઈએ

મારે પૂજ્ય ભાઈને મળવા વલ્લભ વિદ્યાનગર જવું હતું. વર્ષ ૨૦૦૩ની સાલ અને પૂજ્ય ભાઈની ઉંમર ૮૮ વર્ષ. ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ મુલાકાત આપવાનું બંધ કરેલ. તેઓશ્રી કોઈને મળતા નહિ. મેં સુરત આશ્રમે પરમ આદરણીયશ્રી ઝીણાકાકાને વાત કરી. કાકાએ કહ્યું, ‘તમે સુરત આશ્રમના ટ્રસ્ટી છો અને મળવા માગો છો એવું કહેજો’ એટલે સમય આપશે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેનું મારું જન્મજન્માંતરનું ઋણાનુબંધ અને તેમાં પરમ આદરણીયશ્રી ઝીણાકાકા નિમિત્ત બન્યા. તેઓશ્રીના આદેશથી જ હું ટ્રસ્ટી બન્યો. કાકાશ્રીના સૂચન મુજબ, તેમના નામજોગ મેં સુ. શ્રી ચંદનબહેનને ફોન કર્યો. મુલાકાતનો સમય મળી ગયો અને હું અને મારાં પત્ની આરતી, અમો વિદ્યાનગર ગયાં.

પૂજ્ય ભાઈ સાથેની એ અમારી પ્રથમ અને અંતિમ મુલાકાત. પૂજ્ય ભાઈ ઘરની અગાસી ઉપર બેઠેલા, ત્યાં જ મુલાકાત હતી. રવિકિરણોની આભામાં ચમકતો તેજસ્વી, પ્રફુલ્લિત ચહેરો. ચહેરા પરથી આટલી મોટી ઉંમર પરખાય નહિ, ચશમાંયે નહિ. અમો પગે લાગ્યાં. સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વના સ્વામી. પ્રેમાળ ચહેરા ઉપર સરળતા, નમ્રતા, ઉદારતા, ભાવ અને સંતોષનાં દર્શન થાય.

શરૂઆતમાં મેં મારો પરિચય આપ્યો અને મારી પારિવારિક તથા વ્યાવસાયિક માહિતી આપી. ટૂંકી મુલાકાત અને ટૂંકી વાતો. પૂજ્ય ભાઈ બન્ને આશ્રમોના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી રહેલા. તેથી, મારે આશ્રમના વહીવટ વિશે માર્ગદર્શન લેવું હતું. મેં આશ્રમના ભવિષ્યના વહીવટ વિષયક મહત્વનો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે ‘અત્યારે તો શ્રી ઝીણાકાકા અત્યંત સુંદર રીતે આશ્રમ ચલાવે છે. ટ્રસ્ટીમંડળ પણ કાકા ઉપર નિર્ભર છે, પણ શ્રી ઝીણાકાકા ન હોય ત્યારે આશ્રમ કઈ રીતે ચલાવવો? દૈનિક વહીવટ કેમ કરવો અને બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ કઈ રીતે કરવી?’ ખૂબ શાંતિથી, ખૂબ જ ધીરા ને મૃદુભાષી અવાજે પૂજ્ય ભાઈ બોલ્યા:

(૧) કામ કામને શીખવે છે. એ સમજો.

(૨) મતભેદ તો હંમેશાં રહેવાના, મતભેદથી મનભેદ ના થવા જોઈએ.

(૩) **આધ્યાત્મિક કેળવણી વગર સેવા બહુ કામની નથી.**

જે ત્રીજી વાત તેમણે કહી તે મને, તે વેળાએ બિલકુલ સમજાઈ ન હતી, જરાપણ નહિ. હવે આજે પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યના અભ્યાસ બાદ, આશ્રમનાં કાર્યોના અનુભવ બાદ, પૂજ્યશ્રીની કૃપાથી જ સ્પષ્ટપણે સમજાય છે.

મન આધ્યાત્મિક ન થયું હોય, એના વગર સેવા ન થાય. ગમે તે થાય (પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ), મન આમતેમ ન થાય. એવો સદ્ગુણનો તીવ્ર વિવેક ઊગે નહિ, એના વિના વહીવટ કરવો એ બરાબર સારું નહિ.

પૂજ્ય ભાઈએ કેટલો મહત્વનો સંદેશો, કેટલા સરળ અને ટૂંકા શબ્દોમાં આપ્યો! કોઈ લાંબી વાત નહિ. તુરંત સમજી શક્યો. તેઓશ્રીના શબ્દો મારા મનમાં જડાઈ ગયેલા. જોકે તેમની વાત ફક્ત વહીવટ પૂરતી મર્યાદિત નથી. સમાજ જીવનના તમામ ક્ષેત્રે ઉપયોગી

છે. પૂજ્ય ભાઈની આ શીખ ‘માણસમાંથી માનવ’ અને ‘સંસારીમાંથી સાધક’ બનવાની જડીબુટ્ટી છે.

વર્ષ ૨૦૧૮-૧૯માં ‘જીવન સાર્થકતાની કેડીએ’ ગ્રંથ નિર્માણ વેળાએ પૂજ્ય ભાઈના શબ્દદેહ સાથે સમીપતા કેળવાઈ અને તેઓશ્રી સાથે ભાવાત્મક જોડાણમાં જબરજસ્ત ઉછાળો આવ્યો. ‘સાધના કરવી હોય તો મારી સામે ન જુઓ. તમારે આદર્શ રાખવો હોય તો નંદુભાઈનો રાખો.’ પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ બ્રહ્મ વાક્યનું ઊંડાણ ત્યારે સમજાયું.

આજે પૂજ્ય ભાઈની યાદ આવે છે અને તેઓશ્રીનો વિશેષ સંગ પામી ન શકાયો, હંમેશાં તેનો વસવસો મનમાં થઈ આવે છે, પણ પૂજ્ય શ્રીમોટા સમજાવે છે તેમ, આપણા સૌના સંબંધો નિમિત્તને આધીન છે. એ સનાતન સત્યને સ્વીકારી લઈ મન મનાવી લઉં છું. મારા જીવનની એકમાત્ર મુલાકાતમાં પૂજ્ય ભાઈએ મને જે શીખવ્યું, મારા જીવનઘડતરમાં તેઓશ્રીનો સૂક્ષ્મ ફાળો છે, તેઓશ્રીની મદદ હંમેશાં મને મળતી રહે છે, તે અનુભવું છું. હું અંતઃકરણપૂર્વક આજે પણ તેઓશ્રીનો ખૂબ ખૂબ આભારી છું, ઋણી છું અને તેમના ચરણકમળમાં મારા હૃદયપૂર્વકના વંદન કરું છું.

— ધીમંત ધીવાળા, સુરત

હરિઃૐ

**પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ
એક સિક્કાની બે બાજુઓ**

એક બાજુ પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટા અને બીજી બાજુ પૂજ્ય શ્રી નંદુભાઈ.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ આશ્રમ છોડ્યો અને વિદ્યાનગર સ્થાયી થયા. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો, અન્ય મહાનુભાવો તેમનું માર્ગદર્શન લેવા વિદ્યાનગર જતા. મુલાકાત દરમિયાન પૂજ્ય ભાઈ, કોઈ પણ વ્યક્તિ આગળ કોઈ પણ જાતનો બબડાટ, અફસોસ અગર અસંતોષ કે અણગમો કે અન્યાય થયો હોય એવો એક પણ શબ્દ બોલ્યા નથી. દિલમાં હોય તો કોઈક વખત તો બોલાઈ જાય જ, પણ કોઈ દિવસ બોલ્યા નથી અને બધાંને હસતે મોઢે આવકાર આપતા હતા, પછી ભલેને ગમે તેવી ખરાબ તબિયત કેમ ન હોય. તોપણ જે જે તેઓને વિદ્યાનગર ખાસ મળવા જતા તેમને તેઓ મળતા અને પરિવારના સૌની ખબરઅંતર પૂછતા. આ જ તેમની મહત્તા બતાવે છે.

જે એમને રૂબરૂ મળ્યાં છે તે બધાંનો અનુભવ છે કે તે એટલા બધા પ્રેમાળ અને ખાસ તો જે વાતને માટે મળ્યા હોઈએ તેનું સંપૂર્ણ માર્ગદર્શન અને ચોકસાઈ ભારોભાર આપતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈને કોઈના અવગુણ જોવાની કે બોલવાની ટેવ હતી નહિ, સારપ જ જોતા હતા અને બધાંની પ્રકૃતિ જોતા હતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈ જેમને ઓળખતા હતા તેઓના ઘરમાં કોણ, કોણ છે, એ બધું જાણતા હતા અને મળવા જઈએ ત્યારે બધાંની ખબર પણ પૂછતા હતા ને વખત આવે ત્યારે માર્ગદર્શન પણ આપતા હતા અને શાંતિથી વાતો પણ કરતા હતા.

પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટાને પૂજ્ય નંદુભાઈ ઉપર ખૂબ હેત, પ્રીતિ-પ્રેમ હતો ને તેમણે જણાવ્યું પણ છે કે ‘ભાઈ નંદુને લીધે જ મને ખૂબ આરામ મળ્યો છે. હું ને ભાઈ જુદા નથી. સાધના કરવી હોય તો મારી સામે ન જુઓ. તમારે આદર્શ રાખવો હોય તો નંદુભાઈનો રાખજો.’ તેમણે શેષ જીવન પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્મરણમાં શાંતિથી પસાર કર્યું.

તેમના જીવનની, તેમની શીખની મારા જીવનમાં ઊંડી અસર છે, તેઓ મારા પથદર્શક છે, હું તે અનુભવું છું. આ જ તેમની મહત્તા બતાવે છે.

જેઓ પૂજ્ય નંદુભાઈને ઓળખી ના શક્યાં, તેમના માર્ગદર્શનનો, તેમના જીવનમાંથી શીખીને અમલ નહિ કરી શક્યાં તેવાંઓએ તો પછી પૂજ્ય શ્રીમોટાને માનવાને, શ્રદ્ધા રાખવાને કોઈ કારણ રહેતું નથી. હરિ:ૐ

— જયરામ દેસાઈ
બરોડા

હરિ:ૐ

પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ સાથેનાં સંસ્મરણો

પૂજ્ય શ્રીમોટા પાસે મને લઈ જનાર મારા મિત્ર સુરેશ સંત હતા. પેટલાદમાં હાઈસ્કૂલ અને કૉલેજના બી. એ. ના અભ્યાસનાં બે વર્ષ અમે સાથે હતા. હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં એક મંગલ પ્રભાતે પૂજ્ય શ્રીમોટા સમક્ષ મારો પરિચય આપનાર પણ આ મિત્ર હતા. હકીકતમાં મારા આ મિત્ર-મારા શુભચિંતકના ઘણા પ્રયાસો બાદ શ્રીમોટાની રૂબરૂ મુલાકાત માટે હું તેમની સાથે ગયો હતો. તે દિવસે શ્રી નંદુભાઈ સાથેની અમારી મુલાકાતનું કોઈ સ્મરણ મને નથી.

તે પછી તો પૂજ્ય શ્રીમોટાને મળવા જઈએ ત્યારે સુરેશ પ્રથમ શ્રી નંદુભાઈને મળે અને એમની અનુમતિ મળ્યા બાદ પૂજ્યશ્રીને મળવા જઈએ. એ સમયે ‘દર્શન’ કરવાનો ભાવ બિલકુલ ન હતો.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના સંપર્કના પ્રારંભ બાદ તુરંત જ એ મિત્રના કહેવાથી નરિયાદ આશ્રમમાં હું મૌનમાં પ્રથમ વખત બેઠો. મનને, તુજ ચરણે, નર્મદાપદે વગેરે પૂજ્યશ્રીની રચનાઓ હું

મૌનરૂમમાં મુક્ત કંઠે ઢાળબંધ લયથી મોટા અવાજે ગાતો હતો. તે સમયે મૌનમાંથી નીકળ્યો ત્યારે શ્રી નંદુભાઈએ મને શાબાશી આપી. 'તમારો કંઠ અને ભાવ ઘણો સારો છે.' એમ કહ્યાનું શરૂનું સ્મરણ છે.

તે પછી જ્યારે જ્યારે મૌનમાં હું હોઉં ત્યારે પૂજ્ય ભાઈની એકાંતરે દિવસે ચિઠ્ઠી મૌનરૂમની બારી દ્વારા આવે. મૌન સારું જતું હશે, કોઈ તકલીફ હોય તો જાણ કરશોજી. એ પ્રકારનું લખાણ હોય. પૂજ્ય ભાઈ સુરત આશ્રમે હોય તોપણ નડિયાદ આશ્રમના સરનામે મૌનરૂમના નંબર સાથે પોસ્ટકાર્ડ આવતું. અમે મૌનરૂમમાં બેસીએ તેની જાણ તેઓશ્રીને રહેતી જ. એક વખત મારા જન્મદિન ૩ જૂનના દિવસોમાં હું મૌનમાં હતો ત્યારે મારા નાના ભાઈ શ્રી જયંતીભાઈ દ્વારા પૂજ્ય ભાઈને તેની જાણ થઈ એટલે તેમની ચિઠ્ઠી આવી કે આજે તમારો જન્મદિન છે તેની શુભેચ્છા અને હાથવગી હતી તે ફાઉન્ટન પેન ભેટમાં મોકલી છે. ટૂંકમાં મૌન અનુષ્ઠાનમાં તેમનો ઉત્સાહપ્રેરક સંપર્ક રહેતો. દરેક મૌન કંઈક નવું શીખવે છે, એવો તેમનો પોતાનો અનુભવ છે. એમ પણ એક મૌનમાં તેઓશ્રીએ મને લખી જણાવ્યું હતું. ત્રણ સપ્તાહનું મૌન હવે તો એક જ સપ્તાહ બાકી રહ્યું. એ પ્રકારની ચિઠ્ઠી આવે! મતલબ કે એ સંપર્ક ઊર્જા આપતો હતો.

મારી સર્વિસ દરમિયાન ખાસ કરીને હિંમતનગરમાં હું હતો ત્યારે કૌટુંબિક, સામાજિક, આર્થિક એમ અનેકવિધ વિટંબણાઓ સમયે તેઓનાં સાથ-હિંમત પ્રેરતા પત્ર મળતા. **સંસારમાં, પ્રકૃતિમાં ન્યાયઅન્યાય રહેવાના જ,** એ પ્રકારના એક પત્ર સાથે શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની એક રચના મને મોકલી હતી. તેનો સાર ભાગ એવો હતો કે **સુખકરને પ્રણામ અને દુઃખકરને પણ પ્રણામ.**

મારી એક દીકરીએ સ્વપસંદગીથી દાંપત્ય જીવનનો પ્રારંભ કર્યો ત્યારે પણ સુખદુઃખના સાથી તરીકે પૂજ્ય ભાઈનો મને પત્ર

મળેલ કે બાળકો પુખ્ત ઉંમરના થાય ત્યારે આપણી અપેક્ષા પ્રમાણે વર્તે તો જ આપણે તેઓને વહાલ કરીએ એ માન્યતા બરાબર નથી.

મારી એક દીકરીનાં લગ્ન અમે સાદાઈથી આર્યસમાજની વિધિથી કર્યાં હતાં. એટલે સુધી કે વરરાજા અને તેમનાં સગાં સંબંધી તેમને નિવાસે જ જમીને સીધાં લગ્ન સ્થળે આવેલાં અને માત્ર આઈસક્રીમ આપીને જાનને વિદાય આપી હતી. એક સ્વજને પૂજ્ય ભાઈને આ વાત કરી હતી એટલે ભાઈનો જવાબ હતો કે ‘જાની પાસે પૈસા જ ક્યાં છે?’ આ વિગત એ જ સ્વજને પાછળથી મને કહી હતી.

મારાં બાળકોના અભ્યાસ માટે આર્થિક સહાય આપવા પૂજ્ય ભાઈ સદાય તત્પર રહેતા અને રૂબરૂ મળીએ ત્યારે ખાસ કહેતા કે તેઓનું આગવું ટ્રસ્ટ છે જેમાંથી મદદ કરી શકાશે. જોકે તેની જરૂર પડેલી નહિ. એક વખત અમારી એક દીકરીને હાર્ટનું ઓપરેશન હતું. ખર્ચ મોટો હતો. પૂજ્ય ભાઈને લખ્યું કે આપ સતત અમને મદદ માટે તત્પર હોવ છો એટલે આ ઓપરેશનનો ખર્ચ મોટો હોવાથી આપને જાણ કરી છે. તેઓશ્રીનો સારી એવી રકમનો સહયોગ મળ્યો હતો.

ડૉ. રમેશ મ. ભટ્ટ સાહેબની બીમારીના કારણે ‘હરિભાવ’ની કામગીરી મારે સ્વીકારવાના સંજોગો સર્જાયા હતા. ‘હરિભાવ’માં પૂજ્ય શ્રીમોટાના લેખ ઉપરાંત, અન્ય અનેક સાધુસંતોના લેખો ‘હરિભાવ’માં હું સમાવતો હતો. પૂજ્ય ભાઈશ્રીને એક વખત વિદ્યાનગરમાં મળવાનું થતાં તેઓશ્રીએ મને કહેલું કે ‘હરિભાવ’માં પૂજ્ય શ્રીમોટા સિવાય અન્ય સંતોના લેખ તમે સમાવો છો તે અંગે મારી સમક્ષ સ્વજનોની રજૂઆત આવી છે, પણ મેં તેઓને કહ્યું છે કે ‘જાની જે કરે છે તે બરાબર છે.’ પૂજ્ય ભાઈશ્રીની આ વાતથી મને હળવાશ થઈ હતી, કારણ કે મને પણ એ પ્રકારની વાતો સાંભળવા

મળતી હતી, પણ મેં તે પ્રત્યે ખાસ ધ્યાન આપેલું નહિ. વળી, પૂજ્ય ભાઈ સુધી એ રજૂઆત પહોંચી છે એનો તો મને ખ્યાલ જ ન આવ્યો હોત, જો તેઓશ્રીએ સ્વમેળે સામેથી મારા પૂછ્યા વિના એ વાત મને જણાવી ન હોત તો.

કુંભકોણમ્ આશ્રમના પૂજ્ય શ્રી લાલાજી (હસમુખભાઈ) અને શ્રી હરિભાઈ સાથે ‘હરિભાવ’ના કારણે ફોનથી સંપર્ક રહેતો. શ્રી હરિભાઈ મને કુંભકોણમ્ આવવાનું આમંત્રણ આપે. યાદ પણ કરાવે. એક વખત પૂજ્ય ભાઈને મારાથી કહેવાઈ ગયું કે શ્રી હરિભાઈ કુંભકોણમ્ બોલાવે છે. પૂજ્ય ભાઈનો જવાબ હતો ‘જરૂર જઈ આવો’ એ શબ્દની શક્તિએ જ મને કુંભકોણમ્ પહોંચાડ્યો. એનો તો અલગ અને આગવો રસપ્રદ ઈતિહાસ છે. વળી, મદ્રાસ (હવે ચેન્નઈ)ના શ્રી બાબુ સરકાર અંગે પણ પૂજ્ય ભાઈનો નિર્દેશ હતો તે પણ શક્ય બન્યું અને એ ઉભયપક્ષે ઉપકારક બનેલ છે.

સાકોરીની યાત્રા સમયે ‘શ્રીઉપાસની જીવનકળા’નો સદ્ગ્રંથ મેં ખરીદ કર્યો હતો. એના અક્ષરો નાના હતા, કાગળો જૂના હતા. તેમાં એક પણ ફોટો ન હતો. એટલે એની નવી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરવા બાબતે સાકોરી સંસ્થાન સાથે મારો પત્રવ્યવહાર ચાલતો હતો. તે અંગે એક વખતે પૂજ્ય ભાઈને મારાથી કહેવાઈ ગયું. તેઓનો જવાબ હતો કે ‘જાની એ કરવા જેવું કામ છે અને તમે કરશો તો થઈ શકશે.’ એ પછી એ વાતે આકાર લીધો. પૂજ્ય ભાઈએ પણ તે માટે સારો એવો આર્થિક સહયોગ પણ આપ્યો. ‘શ્રીઉપાસની જીવનકળા’ની જે નવી આવૃત્તિ થઈ તેમાં પૂજ્ય ભાઈનો જાણે કે આશિષ આપતો ટેકો મળ્યો હતો. શ્રીઉપાસની બાબાના પાંચેક ભક્તોની કમિટીની રચના કરી હતી. તેના પ્રકાશનનો પણ અલગ ઈતિહાસ છે.

આજે એ પોસ્ટકાર્ડ અમારી પાસે જળવાયું નથી. પૂજ્ય ભાઈએ અમને બન્ને ભાઈઓ - શ્રી પ્રભુદાસ જાની અને શ્રી જયંતીભાઈ જાની માટે લખેલું કે 'તમો બન્ને ભાઈઓની આશ્રમને અમૂલ્ય ભેટ છે.' આમાં અમારી કોઈ બડાશ નથી પણ પૂજ્ય ભાઈની સૂક્ષ્મ નજરનું મહત્વ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના અમારા પ્રસંગોને અક્ષરસ્વરૂપે 'ન ઓળખ્યા ભગવંતને' નામકરણ આપ્યું તેના ઘણા પ્રસંગોના પૂજ્ય ભાઈ સાક્ષી હતા. એ કારણે તેઓને જોઈ જવા મોકલવાની મારી ભાવના હતી, પરંતુ પૂજ્ય ભાઈનો જવાબ આવ્યો કે તમો બન્ને ભાઈઓ જે કાંઈ વ્યક્ત કરશો તે 'યથાયોગ્ય' જ હશે. આમ, અમારા ઉપર એમનો કેટલો મોટો ભરોસો હતો.

પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈ સાથેના સ્પષ્ટ અને સ્મૃતિમાં હતાં તેવાં કેટલાંક સંસ્મરણોને અક્ષરસ્વરૂપ આપીને તેઓની પ્રત્યેના અમારા આદરભાવને વ્યક્ત કરવાની તક ગણી તેઓના ચરણે પ્રણામ કરી વિરમું છું.

— પ્રભુદાસ જાની

અમદાવાદ

હરિ:ૐ

નંદુભાઈના સદ્ગુણો

નવું જગત આકાર ધરી રહ્યું છે. મૌનની પ્રયોગશાળામાં જીવન પરિવર્તનના પ્રયોગો થઈ રહ્યા છે. જીવનવિકાસ માટેનો યજ્ઞ ચાલી રહ્યો છે.

'મારી સામે ના જુઓ, તમારે આદર્શ રાખવો હોય તો નંદુભાઈનો રાખો' એવી વાત પૂજ્ય શ્રીમોટા કરતા. પૂજ્ય નંદુભાઈ

શાંત, સૌમ્ય અને ગંભીર પ્રકૃતિના. ચોકસાઈ પણ જોવા જેવી. પૂરી તલ્લીનતા ને એકાગ્રતાથી શાંતિથી કામ પૂરું પાડતા, એમાં સંપૂર્ણતા જ હોય.

ન બાહ્ય દેખાવ કે ન અપૂર્ણતા. આપણા કામમાં પણ ત્રુટી હોય તો અંગુલિનિર્દેશ કરી સંપૂર્ણ શાંતિથી બતાવતા રહે. એમના કામમાં અસાધારણ કૌશલ દેખા દેતું. કર્મનો યજ્ઞ સતત ચાલતો રહેતો. ૧૭-૧૭ કલાક એકધારું કામ કરતા કર્મયોગીને આશ્રમમાં જોયા છે. પૂજ્યશ્રીનાં બધાં જ કામની જવાબદારી એ અદા કરતા.

આશ્રમમાં આવતાં સૌ કોઈને સ્નેહથી બોલાવી વાતો કરતા. સાધકોને માર્ગદર્શન આપતા. નિર્ભય, શાંત ને અડીખમ. કોઈ કશાથી ડરે નહિ. કોઈ વાતે એમની શાંતિ જોખમાય નહિ, કોઈ કશાથી એ ડગે નહિ. આપણે સૌએ જાતને સુધારવાનો ને આત્મખોજનો સમય પાકી ગયો છે એમ તેઓ કહેતા.

કોઈની ટીકા કરતા જોયા નથી અને ૭૪ વર્ષની વયે પણ ફરવા જવાનો ને વ્યાયામનો એમનો કાર્યક્રમ ચાલુ હતો. મન એમનું એકાગ્ર રહેતું, કામમાં પરોવાઈ જતું.

એ સંવેદનશીલ હતા. કલાકાર હૃદય, સ્વજનની વાતો સાંભળે ને પારકાંના દુઃખે દુઃખી ને પારકાંના સુખે સુખી રહેતા. તેઓ અંતર્મુખી હતા, ગંભીર ને ઓછાબોલા હતા. સદાય કોઈ ને કોઈ પ્રવૃત્તિમાં રોકાઈ રહેતા. નિશ્ચલ, શાંત, સ્વસ્થ મને પોતાના નક્કી કરેલા કામમાં વ્યસ્ત રહેતા. બિનજરૂરી વાતોમાં સમય બગાડવો એમને પાલવે નહિ, ગમે નહિ. આવી પડેલા કામમાં કુશળતા ને દક્ષતા પ્રાપ્ત કરતા.

પ્રકૃતિ, સૌંદર્ય જોતાં જોતાં એમાં ખોવાઈ જતા. કેટલીયવાર સુંદર ગીત કે સંગીત સાંભળતાં સાંભળતાં એમાં ખોવાઈ

જતા.સાધનામાં એનું પણ ઊંચું સ્થાન છે. ગીત, સંગીત, ધૂનને સાધનાના અંગ માનતા, જીવનવિકાસના માર્ગે એ જરૂરી છે.

એમના વ્યક્તિત્વમાં અભય, નમ્રતા, સાદગીના ગુણો ઘણા પ્રસંગે જોવા મળ્યા છે. જેવો પ્રસંગ, તેવું વર્તન. જે કર્મ હાથમાં લેતા તેને ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ વળગી રહેવું એવી એમની કલાસાધના હતી. સાધનાને જીવનનું એક અંગ માનતા.પ્રેમથી જ જીવનનું રૂપાંતર કરી શકાય છે એવું કહેતા.જીવનવિકાસની જાગૃતિ સાથે કરવામાં આવતાં કર્મો દ્વારા મનુષ્ય પોતાની ચેતનાને પ્રભુના ભાવમાં વ્યક્ત કરી શકે છે. અવ્યક્તને વ્યક્ત કરી, દિવ્યજીવન પ્રાપ્ત કરી, જીવનવિકાસ કરી શકે છે. વિનોદ પણ સહુને ગમી જાય એવો. સમતુલા જાળવવાનો ગુણ.

સત્ય, શિવ ને સાથે સોંદર્ય જોતા.પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે હળી-મળી-ગળીને ભળી ગયેલા. ગુરુ એ જ સર્વસ્વ હતા.સંપૂર્ણ સમર્પણ આટલી સરળતાથી એ જ કરી શકે. બાળક જેવા નિખાલસ ને સરળભાવે એમણે સર્વસ્વ ગુરુચરણે ધરી દીધું.

તેઓ કહેતા, જીવન એકાંગી કે એકાકી નથી. એને ટુકડાઓમાં વહેંચાય નહિ. જીવનવિકાસની શક્યતાઓથી ભરપૂર છે. જીવનવિકાસથી જ પ્રભુને પમાય. સતત કામમાં રહીને પણ પ્રભુની નિકટ જઈ શકાય.

સ્વસ્થ હૃદય અને સંપૂર્ણ આત્મવિશ્વાસ. જીવનની કેડીએ એમણે પાયાની સમજ કેળવેલી. તેમની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ, પ્રખર બુદ્ધિ અને વિવેકથી સહુ કોઈ એમના પ્રત્યે ખેંચાઈ આવતું. આકર્ષણ પામતું.

શિષ્ય ને ગુરુનો સંબંધ કેવો હોય તે તેમણે સાર્થક કરી બતાવ્યું. ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ ને આદર એનું આદર્શ દષ્ટાંત નંદુભાઈ પૂરું પાડે છે. ગુરુભક્તિનો પર્યાય એટલે નંદુભાઈ.

સ્વચ્છતા માટેનો એમનો આગ્રહ પણ ગજબ. નમ્રતા પણ જોવા જેવી. નાના માણસ સાથે તેના જેવા બનીને નાના રહેતા. વ્યવસ્થાશક્તિ અનોખી. કાર્યકુશળતા પણ સાહેબ, જોવા જેવી. પ્રેમનું અમોઘ શસ્ત્ર. અમારા પ્રતિ પ્રેમનો ધોધ વરસાવે.

શિસ્તના ખૂબ આગ્રહી હતા, પણ પ્રેમનો અવતાર. આશ્રમમાં અમુક પ્રકારનું, અમુક જીવનપદ્ધતિથી જીવવાનું એ કહેતા. જીવનવિકાસના હેતુથી જ આશ્રમમાં આવવું એવું કહેતા.

યદ્વાતદ્વા કદી ચલાવતા નહિ. એમના કામમાં સંપૂર્ણતા જ હોય. આશ્રમના કામમાં સંચાલકોને સતત સૂચના આપતા, પણ બેદરકારી કદીયે ચલાવી ન લે.

પ્રમાદી, અજ્ઞાની, મનના મેલા ને અહંકારી સ્વજનોને પણ એ પ્રેમથી આવકારતા. એમની ભૂલોને એ ભૂલી જતા. જે સાધક sincere, honest, devoted હોય તો એનું એ વિશેષ સંભાળતા.

— અજ્ઞાત સ્વજન

હરિ:ૐ

પૂજ્ય નંદુભાઈ સાથેના મારા અનુભવો

મારો જન્મ ૧૯૪૯માં થયો હતો. તે સમયે તો પૂજ્ય નંદુભાઈએ N. Gopaldas & Co. (એન. ગોપાલદાસ એન્ડ કંપની) (જવેલર્સની પેઢી, સ્થાપના: ૧૭-૧૦-૧૯૨૯ - સં.) જે પેઢીના તેઓ સ્થાપક હતા તે પેઢી છોડી દીધી હતી અને પૂજ્ય શ્રીમોટાના માર્ગદર્શન હેઠળ પોતાના જીવનના આધ્યાત્મિક વિકાસમાં ઊંડા ઊતરી ગયા હતા. હાલમાં આ પેઢીનો સંચાલક હું છું.

તેઓ બન્ને વર્ષમાં એકવાર હરિ:ૐ આશ્રમ, કુંભકોણમ્ (તામિલનાડુ) આવતા અને રહેતા. તેઓ ત્રિચિ પણ આવતા. અંદાજે

મારી છ વર્ષની ઉંમર હશે તે વેળાની મારી તેમના વિશેની પહેલી સ્મૃતિ છે. તેઓ મને બિસ્કિટ અને બાળપોથીઓ (બાળકોને વાંચવાનાં પુસ્તકો) આપતા અને વાંચન માટે અમોને પ્રોત્સાહિત કરતા.ત્યારથી હું પુસ્તક વાંચનનો રસિયો બન્યો છું.

તેઓ મને ઘણો પ્રેમ કરતા અને મારી શાળાકીય પ્રવૃત્તિઓ વિશે પૂછતાછ કરતા.પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય નંદુભાઈ હંમેશાં સારી રીતે ભણવા ઉપર ખૂબ ભાર આપતા. અમો હંમેશાં તેમને પોસ્ટકાર્ડ લખતા અને તેઓશ્રી તેનો તુરંત પોસ્ટકાર્ડથી

જવાબ મોકલતા.

જ્યારે હું નવમા ધોરણમાં હતો ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મને ટ્રેનમાં એકલો (ત્રિયિ, તામિલનાડુથી) સુરત મોકલવા માટે મારાં માતાપિતાને પ્રોત્સાહન આપેલું. હું પૂજ્ય નંદુકાકા સાથે આશ્રમમાં ડિસેમ્બર, ૧૯૬૩માં અને ૧૯૬૬માં એકએક મહિનો રહ્યો છું. તેઓ મને તેમની સાથે દરેક જગ્યાએ લઈ જતા.એકવાર અમે એક ભક્તને ત્યાં બપોરના ભોજન માટે ગયા હતા.અમે પાછા ફરતા હતા ત્યારે પૂજ્ય નંદુકાકાએ મને પૂછ્યું. ભોજનમાં મજા આવી? મેં કહ્યું, ‘હા.’ તુરંત તેમણે મને સૂચના આપી કે યજમાન પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા અને પ્રશંસા વ્યક્ત કરતો પત્ર લખજે. તેઓશ્રીને પોસ્ટકાર્ડ લખવાનું પસંદ હતું. તેમની સૂચના મુજબ મેં પત્ર લખ્યો અને પોસ્ટ કરી દીધો અને એ વાત હું ભૂલી પણ ગયો. ઘણાં વર્ષો પછી એકવાર પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય નંદુકાકાને મળવા હું સુરત આવ્યો હતો ત્યારે મને (આશ્રમમાં) કોઈક મળ્યું. તેઓ એ જ યજમાન હતા જેમને મેં પત્ર લખ્યો હતો અને તેથી તેઓએ મને યાદ રાખ્યો હતો. તે દિવસથી મને સમજ પડી ગઈ કે જેમણે આપણા પ્રત્યે સહેજ પણ ભાવ દર્શાવ્યો હોય તેમના પ્રત્યે

કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરતો, આભાર માનતો પત્ર લખવો એક કળા છે. પૂજ્ય નંદુકાકાએ મને આ શીખવ્યું, જેને આજે પણ હું મારા જીવનમાં અનુસરું છું અને તેનાથી મને ઘણો ફાયદો થયો છે.

તેઓશ્રીએ મારા કોલેજના અભ્યાસમાં પણ ઘણો ઊંડો રસ લીધો છે. જ્યારે મારાં લગ્ન થયાં ત્યારે મારે કેવી રીતે પ્રેમાળ અને કાળજી રાખનાર પતિ તરીકે જીવવું, મારાં પત્ની સાથે કેમ વર્તન કરવું અને સ્પર્ધાથી ભરેલા મારા વેપારમાં પણ મારે કેવી રીતે કામ કરવું, આ તમામનું માર્ગદર્શન તેઓશ્રીએ મને આપ્યું છે.

મારાં લગ્ન ૧૯૭૨માં થયાં. મારાં પત્ની વિભૂતિ સાથે મારાં માતાપિતા દ્વારા ખૂબ જ ખરાબ વર્તન કરવામાં આવ્યું હતું. તેણી મારી પાસે ઘણું રુદ્ધન કરતી. મેં તેણીને તમામ હકીકત પૂજ્ય નંદુકાકાને લખી જણાવવા કહ્યું. તેઓશ્રીએ વિભૂતિને ઘણું માર્ગદર્શન આપ્યું. તેણીએ તેઓશ્રીના માર્ગદર્શન મુજબ વર્તવાનું શરૂ કર્યું અને તેથી ઘણો ફાયદો થયો. પૂજ્ય નંદુકાકાએ વિભૂતિને જે પત્રો લખ્યા હતા તે જાળવી રાખવા કહ્યું હતું અને આજે એ પત્રોનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે. એક પુત્રવધૂએ પ્રતિકૂળ અને શત્રુતાભર્યા, કપરા સંજોગોમાં શાંતિપૂર્વક, આનંદથી કઈ રીતે જીવવું તેની શ્રેષ્ઠ સલાહ આ પત્રોમાં છે.

સને ૧૯૮૪માં બે ચોરોએ ચપ્પુની અણીએ મારે ત્યાં ધાડ પાડી અને ઘરમાંથી તમામ દાગીના લૂંટી ગયા. બે દિવસ બાદ પૂજ્ય નંદુકાકાને એ વાતની ખબર પડતાં, તુરંત તેમણે મોટી રકમની વ્યવસ્થા કરી આપી અને જેથી હું (મારો વેપાર આગળ ચલાવવા) નવાં ઘરેણાં ખરીદી શકું. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી બન્ને ચોરો એક જ અઠવાડિયામાં પકડાઈ ગયા અને ઘરેણાં પરત મળી ગયાં.

સને ૧૯૮૭માં મારા કાકા અશોકભાઈ ઝવેરીનું ટ્રેન અકસ્માતમાં મૃત્યુ થયું. મારા મોટા ભાઈ અને મારા પિતાશ્રી પણ એ

જ ટ્રેનમાં હતા. નસીબજોગે તેમનો બચાવ થયો. તેઓ અલગ ડબ્બામાં હતા. અશોકભાઈનાં પત્ની ઉર્વશીબહેન અને પુત્ર રાજેશ, એવી ભ્રમણામાં હતાં કે મારા ભાઈ અને પિતાએ અશોકભાઈનું ખૂન કરાવ્યું છે. તે અંગે કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો અને બન્ને જણાં નિર્દોષ પુરવાર થયા. પોતે દુઃખમાં હોવા છતાં પણ બન્નેએ અમારી સામે બદલો લેવાના સોગંદ લીધા હતા. ત્યાર બાદનાં દસ વર્ષો સુધી તેમણે અમને હેરાન કરવાના, બને તેટલા મહત્તમ પ્રયાસો કર્યા, ત્યાં સુધી કે મારું ખૂન કરાવવાનો અસફળ પ્રયાસ પણ કર્યો. આ સમય દરમિયાન મેં પૂજ્ય નંદુકાકાને દરેક વાતથી માહિતગાર કર્યા. તેમણે મને સલાહ આપી કે ગમે તે થાય પરંતુ મારે કોઈ પણ પ્રકારનો સામો બદલો લેવો નહિ. તેમણે મને પૂજ્ય શ્રીમોટાની આરતીની કડી ‘છો અપમાન થયાં હો ત્યાંયે ભાવ બઢો’નું આચરણ કરવાની સલાહ આપી. ત્યાર બાદ અંદાજે દસેક વર્ષ બાદ રાજેશનાં પત્નીનું ખૂન થયું તે નિમિત્તે હું અને મારાં પત્ની વિભૂતિ, રાજેશને આશ્વાસન આપવા ગયાં ત્યારે અમોને જોઈને રાજેશ રડી પડ્યો. તેણે મને કહ્યું, મેં તમને ખૂબ હેરાન કર્યા છે, તે બદલ હું તમારી ક્ષમાચાહના માગું છું.

પૂજ્ય નંદુકાકાએ મારા બન્ને પુત્રોના કલ્યાણ માટે ખૂબ ઊંડો રસ દાખવ્યો. દરેક તબક્કે તેમણે મને માર્ગદર્શન આપ્યું છે. હું તેઓશ્રીને, મારા મનના અંતરંગ વિચારો પણ જણાવી શકતો અને તેમણે મને ક્યારેય શિક્ષાત્મક ઠપકો આપ્યો નથી. એમના કહેવાથી મેં વેપારમાં મારા ભાગીદાર ઉપર ભરોસો કર્યો જેણે મને છેતર્યો. જ્યારે મારા પુત્ર શ્રી રામે તેમને આ વાત જણાવી ત્યારે હકીકત જાણીને પૂજ્ય નંદુકાકા મારા માટે રડી પડ્યા અને બોલ્યા, ‘મારા હરિને એણે

છેતર્યો!' એમની મહાનતા તો એ હતી કે ભાગીદારી સંબંધે મને ખોટું માર્ગદર્શન આપવા બદલ તેઓશ્રીએ મારા બન્ને પુત્રોની માફી માગી. ત્રિચિનાપલ્લી, તામિલનાડુ — દિલજિત શાહ
તા.૨૯-૪-૨૦૨૩

હરિ:ૐ

દિવ્ય ચેતનાનો પુંજ

દિવ્ય ચેતનાને વિસ્તારતા પૂજ્ય નંદુભાઈ, સાદર પ્રણામ!

આપને હું ખૂબ યાદ કરતી હોઉં છું. વિદ્યાનગરની એ ઉપરની રૂમમાં બેઠાં બેઠાં, શારીરિક ચેતનાની મર્યાદા હોવા છતાં આપ દિવ્ય ચેતનાના વ્યાપને વિસ્તારવાનું કાર્ય કઈ રીતે કરી રહ્યા છો, એનો ખ્યાલ ગુજરાતની પ્રજાને ભાગ્યે જ આવશે. કેમ કે દિવ્ય કાર્યો કદી જાહેરાતથી થતાં નથી હોતાં. એ તો યુપચાપ, શાંતિમાં, એકાગ્રતામાં આત્માની સમગ્ર શક્તિ દ્વારા થતાં હોય છે. આપને મળવાનું, થોડી ક્ષણો આપના અનુભવજન્ય જ્ઞાનનું પાન કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને સાંપડ્યું છે, એટલે હું આ જાણી શકું છું. નહિતર મને પણ ખબર ન પડત. વિદ્યાનગર આવવાનું એક આકર્ષણ આપની સાથેનો એ સત્સંગ પણ રહેલો છે.

હું જ્યારે ત્યાં આવી ત્યારે ઘણાં બધાં પુસ્તકો આપે મને આપ્યાં હતાં, એમાંનાં ઘણાં પુસ્તકો મેં અહીં હમણાં શરૂ થયેલાં શ્રીરામકૃષ્ણ મિશનના પુસ્તકાલયમાં આપ્યાં. સ્વામીજીને આપનો પરિચય પણ આપ્યો. તેમણે આ મિશનની પ્રવૃત્તિ અને પુસ્તકાલયની આપને જાણ થાય એ માટે બે પત્રિકાઓ આપને મોકલવા માટે આપી છે, એ આપને મોકલું છું.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી આપનું સ્વાસ્થ્ય ખૂબ સારું રહે અને આપના દ્વારા અનેકના જીવનને દિવ્યતાનો સ્પર્શ મળે એવી પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું છું. પ્રિય બહેન શ્રી ચંદનબહેનને મારી શુભ યાદ. આપના ચરણોમાં પ્રણામ.

— જ્યોતિબહેન થાનકી

પોરબંદર

માનવીય સ્વભાવના પરખંદા

૧૯૬૦ થી ૧૯૮૮ હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ-સુરતમાં કાયમી વસવાટ કર્યો. સાધના, સ્મરણ, લેખન, વાંચનની પ્રવૃત્તિ, સેવાર્થે ધન વહાવવાની પરબ ચાલુ.

આ પરમ પુરુષની સહજ જ સ્પર્શતી જતી કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ છે. દરેક કાર્યમાં વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ, નાનામાં નાના કામમાંય. એમ લાગે કે આ ઋષિ પૂજ્ય મોટાના માર્ગે ન હોત તો કદાચ સમર્થ વૈજ્ઞાનિક બન્યા હોત. દરેક કાર્ય સહેતુક, અથાક-અપાર કામ કરવા છતાં ચહેરા પર થાક-કંટાળો એની રેખા ન વર્તાય.

સ્પષ્ટ વક્તા પરંતુ પ્રેમાળ હૃદય તો સંત તુલસીદાસજીએ ગાયું એવું. ‘સંત હૃદય નવનીત સમાના’ માખણ જેવું કૂણું મૃદુભાષી કોઈ પણ વ્યક્તિને ઉખ્ખાભર્યો, સ્નેહસભર આવકાર. સામાનું હીર પારખી લે. હૃદયની આરપાર જઈ શકે, નિખાલસતાથી. કોઈનો પણ દોષ એમને સ્પર્શે નહિ. સમજે ખરા, સામેની વ્યક્તિને એનો અણસાર પણ ન આવે, બધું ક્ષમ્ય, શતપ્રતિશત - સો ટકા રચનાત્મક વલણ.

શરીરે સાથ આપ્યો ત્યાં સુધી ચરૈવેતી ચરૈવેતી. લગભગ દર વર્ષે એક માસ પ્રવાસ માટે ફાળવે. ભારતના પ્રાંતોમાં તો વિચર્યા જ. સમ્યક દૃષ્ટિ રાખી વિશ્વયાત્રા પણ કરતા રહ્યા. લંડન, ફ્રાંસ, ચીન, જાપાન, કોરીયા, હોંગકોંગ, મલેશિયા, સિંગાપોર સુધી યાત્રા કરી.

કેવા, કેટલા વિવિધ અનુભવો હશે? કોણ ઝીલે? આલેખે? વિવિધ દેશોની સફરથી વિશાળ ક્ષિતિજો ખૂલી, નવા આચાર પામ્યા. નજર વેધક બની. માનવીય સ્વભાવના પરખંદા બન્યા. — હરીન્દ્ર દવે
મુંબઈ

હરિ:ૐ

પૂજ્ય ભાઈની ઓથ

હૃદયમાં સાક્ષાત્ અનુભવાતી ચેતના, પૂજ્ય ભાઈ એટલે મારે માટે નંદુકાકા. આ જ નામથી એમને હું બોલાવતો. એમની સાથેનાં સંસ્મરણો વાગોળતાં જિંદગીની ફિલ્મ નજર સામેથી પસાર થઈ જાય છે.

વર્ષ ૨૦૦૦ની સાલમાં એમની પાસે એમનાં કુમકુમ પગલાંની છાપ લીધી હતી ત્યારે અનાયાસે જ બોલાઈ ગયું હતું કે ‘જ્યારે જીવનમાં મહાભારત આવે ત્યારે જેમ શ્રીકૃષ્ણએ અર્જુનનો રથ ચલાવેલો હતો તેમ તમે મારો ચલાવજો.’ ત્યારે એમનું સ્પષ્ટ વચન હતું કે ‘હું હંમેશાં તારી સાથે છું.’ ત્યારે કાચી ઉંમરે અનાયાસે માગેલું આ વચન પૂજ્ય ભાઈ સાર્થક કરી દેશે એ સમજ ન હતી, પરંતુ મહાભારત જ જીવનમાં અર્જુનરૂપી આત્મા સાથે ઓળખાણ કરાવે છે અને એ જ શ્રીકૃષ્ણરૂપી ભાઈની હૂંફ અપાવે છે. કદાચ એમના કોઈ ચમત્કાર અનુભવાતા નથી, પરંતુ હૃદયમાં એમની ઓથ એ એક સાક્ષાત્ અનુભવાતી ચેતના છે, તે નિર્વિવાદ છે. અસ્તુ.

— રવિ સુરેશચંદ્ર સોપારીવાળા

સુરત

॥ હરિ:ઐ ॥

૪. શ્રી નંદુભાઈએ સ્વજનોને લખેલ પત્રસંચય-૧

(૧) ડૉ. મનસુખભાઈ પટેલ, સુરત

હરિ:ઐ

વલ્લભ વિદ્યાનગર

તા. ૨૦-૫-૧૯૯૧

પ્રિય મનસુખભાઈ,

તમારો માયાળુ પત્ર મળ્યો. વાંચી રાજી થયો. હવે આંખો ૧૦ ટકા જ કામ આપે છે. આપોઆપ પત્રો ટૂંકા કરવા પડે છે. માફ કરજો. પત્રો વાંચું તો બધા જ પૂરા મેંઝિંફાય ગ્લાસની સહાયથી.

‘સંસારમાં મળતાં દુ:ખો જીવન માટે સુખો ગણી જીવજે.’

— શ્રીમોટા

પૂજ્ય શ્રીમોટાની પંક્તિ કેવી સરસ પંક્તિ છે.

તમારા આવા પત્રથી આનંદ થાય છે. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ઐ

પ્રિય મનસુખભાઈ તથા ચિ. શારદાબહેન, પૂજ્ય બા,

ચિ. એકતા

તમારો તા.૯ મીનો પત્ર મળ્યો છે,

ભય તો જવો જ જોઈએ. ભય શાનો? તે અંગે મન સાથે વાતો કરીને તેના મૂળમાં ઊંડા ઊતરી શકાય તો સારું.

પ્રકૃતિનું રૂપાંતર પૂરું કરવા તો કદાચ જન્મો જોઈએ. એક આ જ જન્મમાં પણ થઈ શકે પણ તેની પૂર્વ તૈયારી અનેક જન્મોની જો તેની પીઠ ભૂમિકામાં હોય તો જ આ જન્મે તે શક્ય બને. આ ક્યારે થશે તે પ્રશ્ન

આપણો ના હોવો ઘટે. જ્યારે થવાનું હશે ત્યારે થશે. આપણે 'આજ' સંભાળી લઈશું તો આવતીકાલ આપણા માટે ઉજ્જવળ જ છે. સમૂહ પ્રાર્થના કરો છો તે ખૂબ જ આનંદની વાત છે. બધાંને સ્નેહવાદ. ભાઈનાં વહાલ.

ચિ. સૌ શારદાબહેન,

ડૉક્ટરને તું સાથ આપે છે તેથી રાજી થાઉં છું. પૂજ્ય શ્રીમોટાની ઓળખ એમના સાહિત્યથી સારી રીતે થઈ શકે છે. જીવનમંડાણ, જીવનસોપાન, જીવનપોકાર - એ ત્રણ પુસ્તકો એક બહેનને પૂજ્ય લખેલાં છે. સાદી ભાષામાં સરળ છે, ઠીક લાગે તો વાંચજો. ચિ. એકતાને વહાલ. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

પ્રિય મનસુખભાઈ, વહાલી બહેન શારદા, ચિ. ભાવિક, મુરબ્બી બા.

તમારો સ્વચ્છ, સુંદર હસ્તાક્ષરે લખેલો તા.૨૨-૭ નો પત્ર મળ્યો. ઘણો રાજી થયો. તમારી અને શારદાબહેનની મૂક સેવા કદી ભૂલી શકાશે નહિ. વર્ષોથી શારદાબહેન મૂકપણે આશ્રમના રસોડે સેવા આપે છે અને તમે તમારો સમસ્ત પરિવાર આશ્રમની પોલિસીમાં, રાગદ્વેષમાં લપટાયા વિના મૂકપણે તમે સૌ આશ્રમની સેવા કરો છો તેનું ફળ તો પૂજ્ય મોટા જ આપશે. તમારી સમજ, સેવા પાછળની ખૂબ જ યથાર્થ છે.

આપણા સ્વવિકાસ માટે આ સેવા છે. આશા, અપેક્ષા, રહિતપણે. ધન્યવાદ. આપણાં બહેન (નામ ભૂલી ગયો છું. યાદ નથી આવતું) કુશળ હશે. તેઓ પણ દર રવિવારે આવતાં જ હશે આશ્રમે.

તમે પૂજ્ય શ્રીમોટાને સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ને કરી રહ્યા છો. ‘જીવનસંશોધન’ પછી ‘જીવનપગરણ’, ‘જીવનપ્રવેશ’, ‘જીવનપગથી’ અનુક્રમે વાંચવા ભલામણ છે, તેમાં સાધકને ઘણી ઉપયોગી સામગ્રી છે, સરળ ને સાદી. પૂજ્યના સાહિત્યનું વાંચન-નિત્ય થોડે સમય પણ, જીવને આનંદમાં રાખે છે. ‘નિરંતરવિકાસ’ ૩૬૫ (દિવસ) રોજનું વાંચન કિંમત ૩૦/- રૂપિયા. આ પુસ્તક રોજ અધ્યયન કરવા માટે ખૂબ ઉપકારક છે.

પ્રેક્ટિસ સારી ચાલતી હશે.

આપણા મિત્ર કરસનભાઈ (પડોશી) હીરાના વેપારી કુશળ, સફુટુંબ હશે. મારા વતી ખાસ ખાસ યાદ કરશો. ને મારી યાદ આપશો. તેમણે તેમની ગાડીની જે સેવા સુરતથી નડિયાદની આપી છે પડોશીને તે, કેમ ભુલાય? કેમ ભુલાય?

ભાઈ, મારા હસ્તાક્ષરો મૂળે સરસ ન હતા, હવે ઉંમરના કારણે ઓર ખરાબ થયા છે. કષ્ટ પડશે. ક્ષમ્ય. આપણે Physically (રૂબરૂ) મળ્યાં ને વર્ષો થયાં ને હવે કોણ જાણે ક્યારે પ્રત્યક્ષ મળીશું? મનથી તો ઈચ્છીએ ત્યારે તેમ મળીએ જ છીએ. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા. ૧૭-૮-૧૯૯૭

મુરબ્બી સ્નેહી ભાઈશ્રી મનસુખભાઈ તથા મુરબ્બી વહાલાં બા, વહાલાં ભાભી, વહાલાં બાળકો

‘હરિભાવ’માં આપનો પૂજ્ય શ્રીમોટા વિશેનો લેખ વાંચી આનંદ થયો. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં વિશિષ્ટ વિવિધ પાસાં તથા ‘ગીતા’માં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે વિશિષ્ટ સમજણ આપી છે તે ખૂબ જ ટૂંકાણમાં

આપે સરળ રીતે તારવી લખ્યું છે. લેખમાં સરળતા તો છે જ પણ સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટાને સમજવાની દષ્ટિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે. ખૂબ ધન્યવાદ. લેખ ખૂબ સરસ, વ્યવસ્થિત, ટૂંકમાં બધા મુદ્દા સમાવેલા હતા. અભિનંદન.

પૂજ્ય ભાઈ પણ આ લેખ વાંચી રાજી થયા છે અને તમારી સમજણ માટે માન થાય છે. ગૃહમાં સૌને સ્નેહયાદ. પૂજ્ય ઝીણાકાકાને આશ્રમ જાવ ત્યારે ભાવભર્યા પ્રણામ પાઠવશો.

— ચંદનના ભાવસભર હરિ:ૐ

● ● ●

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા. ૧૩-૬-૨૦૦૦

પ્રિય મનસુખભાઈ તથા વહાલાં શારદાબહેન

તમારો લાંબો પત્ર વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો છે. તમારા હૃદયના ભાવો તમે ઘણી સારી રીતે વ્યક્ત કરી શકો છો. પત્ર ખૂબ ભાવવાહી છે. તમે શ્રીમોટાને અને એના સાહિત્યને સારી રીતે સમજવાની કોશિશ કરી છે અને સમજ્યા પણ છો. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકોનું તમે વાંચન ઘણું સારું કર્યું છે.

બહેન શારદાને મારા વતી સ્નેહયાદ. સંતાનોને વહાલ

હવે હું વાંચી શકતો નથી. લખવાનું પણ ખાસ ફાવતું નથી. ખાસ જરૂર પડે લખું છું. ઉંમર ૮૬ વર્ષની થઈ. સ્વાસ્થ્ય સારું છે. ચંદનબહેને તમને યાદ કર્યા છે. પ્રેક્ટિસ અને દુકાન બન્ને સારાં ચાલતાં હશે જ.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૧૭-૫-૧૯૮૩

પ્રિય મનસુખભાઈ તથા આપ સર્વે.

તમારો પત્ર મળ્યો. ‘જીવનમંથન’ મંથન જગવે તેવું જ છે. તમારા પ્રશ્નનો જવાબ લખવા પત્ર ના આવે. કયા સંદર્ભમાં તે વાક્ય છે તે સમજયા બાદ જ તેનો ખુલાસો તમોને ગળે ઊતરી શકે એટલે હવે હું સુરત આવું ત્યારે મને આ જ પત્ર આપજો ને ‘જીવનમંથન’ પુસ્તક સાથે લેતા આવશો એટલે રૂબરૂ વાત કરી લઈશું. **પ્રકૃતિનું રૂપાંતર તેનું નામ જ સાધના.** આ તદ્દન સત્ય છે. પૂજ્યનું ધ્રુવ વાક્ય છે. બધાંને સ્નેહયાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

તા.ક. તમારે તા. ૨૫મી જૂને અહીં આવવું થશે કારમાં તે વેળા ‘જીવનમંથન’ સાથે લેતા આવશો. નિરાંતે વાત કરી લેવાશે.

(૨) શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટ, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા. ૧૯-૫-૧૯૮૫

પ્રિય ભાઈ રમેશભાઈ

‘મળાયું, પણ ભળાયું નહિ’ પુસ્તક પૂરું વાંચી ગયો. તમે તે વિશે મારો અભિપ્રાય ઈચ્છો છો એટલે લખું છું.

(૧) મારાં વાંચેલાં પુસ્તકનાં છેવાડે મેં પાનાં નંબર ને વિષય નોંધીને રાખ્યાં છે, તે અંગે તો રૂબરૂ કટીક મળતાં વાત કરીશું.

(૨) પુસ્તકનો, મારી સમજણે, સર્વોત્તમ ભાગ પૂજ્યશ્રીના પત્રોનું-સાહિત્યનું-તેમનાં વર્તનો અને તેઓનું વર્તનકલાનું એ અંગેનાં પાનાં નં. ૧૪૦ થી ૨૫૦ પાનાં - આ ૧૧૦ પાનાં પુસ્તકનો

ઉત્કૃષ્ટ ભાગ મને લાગ્યો છે. તે વાંચતાં વાચતાં અનેકવાર આંખો ભીની થઈ છે. એકી જ વખતે સૂતાં સૂતાં થોડાક કલાકોમાં આ બધાં પાનાં એક દિને (એક બેઠકે કહી શકાય) વાંચી ગયો. સહજપણે કોઈ જાતનાં પૂર્વાપરના વિચાર વિના મારા મુખેથી ‘રમેશભાઈ - પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનના અને સાહિત્યના ભાષ્યકાર’ એવા શબ્દો ઉચ્ચારાઈ ગયેલા, તે મને તો ખૂબ જ યોગ્ય, ઘટિત ને તદ્દન બંધબેસતા લાગે છે. તમે પૂજ્યનાં સાહિત્યને, વર્તનકલાને ખૂબ જ સારી રીતે પ્રીછ્યાં છે ને મૂલ્યાંકન કર્યાં છે. પુસ્તક પૂજ્યને સમજવામાં મોટો ફાળો આપે છે. આ પુસ્તકનો જેટલો વિશાળ ફેલાવો થાય તેટલું સારું.

પૂજ્યને સમજવાને માટે આ પુસ્તક ‘ભોમિયો’ (Guide)ની ગરજ સારે છે ને સારશે.

તમે છેક ૧૯૬૧થી અને ખરેખર ૧૯૬૮થી નિકટ આવી-૨૭-૨૭ વર્ષ નિકટના સંપર્કમાં રહ્યા.

પૂજ્યના સાહિત્ય પ્રકાશનમાં સિંહફાળો આપ્યો. તેમનાં કાવ્યોનાં પુસ્તકોને ‘પ્રાસાદિક’ સાહિત્ય ગણવાની જનતાને સમજણ આપી. ગુજરાતના જિલ્લે જિલ્લે, મુખ્ય મુખ્ય ગામોએ તમારાં પ્રવચનો - પૂજ્ય શ્રીમોટાના - તેમનું સાહિત્ય, તેમની જીવન વર્તનકલા એ વિષય પર All the year round સંખ્યાબંધ પ્રવચનો કોઈ ગોઠવવાનો પ્રબંધ કરે તો જનતાને ઘણો ઘણો લાભ થાય.

પૂજ્ય લોકસંત - સામાજિક સંત તરીકે તો ગામડે ગામડે શાળાઓના ઓરડાઓને લીધે ઓળખાયા છે, પણ ‘લેખક-ચિંતક’ તરીકે ભાગ્યે જ આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલા સુજ્ઞ-ગુજરાતી સાહિત્યથી પરિચિત એવા સમાજમાં, જૂજ વ્યક્તિઓને જાણકારી હશે. આ એમનું એક નવું પાસું સમાજ જાણશે. જે આજ લગી અજ્ઞાત

જ રહ્યું છે. ‘એમનો દાન પ્રવાહ’ એ વિષય ઉપર પણ તમે ઘણી સારી છણાવટ કરી છે.

આપણે મોટાને મોટા બનાવવા માટે આ પ્રયત્નો નથી કરવાં પણ જનતા તેમનો લાભ લઈ શકે એ હેતુ છે.

પ્રિય રમેશભાઈ! તમે મને સહજ જ શરૂઆતથી જ ગમી ગયેલા. તે એક કુદરતી ઈશ્વરની બક્ષિસ છે એમ લેખું છું. હું પણ આશ્રમના કામકાજમાં ૧૯૬૦માં Active રીતે જોડાયો અને પર્મેનન્ટ રહેવા આવ્યો ને તમે ૧૯૬૧માં જુદી રીતે પૂજ્ય કને આવ્યા. મેં અંતેવાસી રહીને કામ કર્યું. તમે બહાર રહીને બહારનું કામ સાહિત્યક્ષેત્રે ભવ્ય પ્રદાન આપ્યું. આપણે બન્ને પૂજ્યનાં વિરાટ કામમાં સાથે જોડાયા - સહયાત્રીઓ બન્યા. આપણે કેટલા બધા નસીબદાર!!

તમારા આ પુસ્તકમાંનાં કેટલાંક વાક્યો ને લખાણો અંગે રૂબરૂ મળતાં વિગતથી વાત કરીશ.

ચિ. અરુણાબહેનની સ્મૃતિ આ વાંચન વેળા ખૂબ સતેજ થયેલી.
— ભાઈનાં ભાવભર્યાં વહાલ

(૩) શ્રી સાકરલાલભાઈ તમાકુવાળા, સુરત

હરિ:ૐ

નડિયાદ આશ્રમ,

તા. ૧૨-૧૧-૧૯૬૧

પ્રિય ભાઈ સાકરલાલભાઈ,

તમારા ૨૨ દિન તો પ્રભુકૃપાથી પૂરા થઈ પણ ગયા. તમે તો રંગ રાખ્યો છે! સુરતીઓનું નાક રાખ્યું.

તમારા જાપ, વહેલું ઊઠવું, મોડું સૂવું, અલ્પ ખોરાક, ચા ઉકાળો કંઈ નહિ. આ બધું તમારી સવિશેતાઓ છે. મથુરી બહેન આજે મૌનમાંથી ઊઠ્યાં. તેઓ જણાવે છે કે તમારા જાપથી - સતત જાપથી તેમને ઘણીવાર ઘણો સહારો મળ્યા કરેલો અને તમારી તપશ્ચર્યાનાં વખાણ કરતાં હતાં.

તમોને તમારાં વખાણ કોઈ કરે તો તે ગમતું નથી, તે જાણીએ છીએ તે પણ ઠીક છે. લોક તો તેમના અલ્પ ગજે આપણા તપને મોટું માનીને આપણું બહુમાન પણ કરે ને વખાણે, પણ આપણને આપણા વિશે પૂરો ખ્યાલ હોવો ઘટે છે. એ પણ બરાબર નીતિ છે. તમો આ નીતિને વરેલા લાગ્યા છો. આ સારી વાત છે. છતાં એટલું કહેવા ઘો કે આ ઓરડામાં અને જોડેના ઓરડામાં આજ સુધીમાં આ છેલ્લાં ૬ વર્ષમાં અનેક ભાઈબહેનો બેસી ચૂક્યાં છે. તેમાં તમારું વ્યક્તિત્વ, તમારું મૌન તદ્દન સવિશેષપણે અનોખું તરી આવ્યું છે. આ છે હકીકત, વખાણ નથી. આ ઉપરથી તમને તમારી આ માર્ગે વળવાની શક્તિનો ખ્યાલ આવી જવો જોઈએ.

અંદર મન ભલે ઉધામા કરે ને વિચારના ચક્રોળે ચકરાવે. મનનો તો એ ધર્મ છે, પણ તેવું બને છે તેનો ખ્યાલ હોવો તે પણ મોટી વાત છે અને હવે તો તમે ચિત્તશુદ્ધિના પંથે પણ વળવાના જ. જીવનની સાચી કમાણી ચિત્તશુદ્ધિ થવી ને તે દ્વારા ને તે ઉપરાંત, પ્રભુ નામસ્મરણમાં રસ લાગીને પ્રભુમય થવાનું કરવું. એ છે નક્કર સંગીન કમાણી. જે ભવોભવ સાથે આવવાની છે. બીજી બધી લક્ષ્મી, કીર્તિ, માન, વખાણ, વાહવાહ આ બધું દેહ છૂટતા કે દેહ હોતા પણ ગમે ત્યારે ચાલી જઈ શકે છે. પૂજ્યશ્રીએ આ નવા વર્ષમાં કોક કોકને નીચેની બે લીટીઓ લખાવી છે.

શાર્દૂલવિકીરિત

**‘જે લક્ષ્મી સુખ નિત્ય વૈભવ, અને ઐશ્વર્ય દે પૂર્ણદા,
તે લક્ષ્મી અજવાળજો જીવનને એ લક્ષ રે’જો સદા.’**

એટલે એવી લક્ષ્મી તો આવા મૌનગાળામાં અને સાધનામાંથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકનાર છે.

તમે તમારું, તમારા સ્વભાવનું, તમારી પ્રકૃતિનું પૃથક્કરણ પણ કર્યું હશે જ. અને જ્યાં જ્યાં ઊણપ, દોષ, નબળાઈ, અસદ્વૃત્તિ દેખાઈ હશે, તેને દૂર કરવાનો નિર્ણય, મક્કમ નિર્ધાર પણ કર્યો હશે જ.

મૌનરૂમનું પ્રાસાદિક એક લક્ષણ એ છે કે અંદર હોતાં સૌ પ્રતિ પ્રભુ સદ્ભાવ જાગે, ભાવ વહે, બધું અને બધાં મીઠાં મીઠાં લાગે. વેરઝેર, અસૂયાનાં બળો મોળાં પડે ને જાણે આપણા ઉપર સારા જગતનો ઉપકાર ના હોય તેમ આપણે સૌનાં ઋણી લાગ્યા કરીએ. આવી ભાવના મૌનગાળાની વિશેષતા છે.

તમારા ભાઈઓને, પેઢીના ભાગીદારોને, તમારા આવા તપથી તમો પ્રતિ ઘણાં માન, આદર વધ્યાં છે. અને એક માસના તપ પછી બહાર આવતાં તમો કનેથી મોટી આશાઓ પણ રાખતા હોય તો નવાઈ નહિ. આપણી પ્રકૃતિમાં થોડું ઘણું રૂપાંતર જોવા તેઓ ઈચ્છતા હશે ને તેવો થોડો ફેરફાર તો અવશ્ય તેઓ જોઈ શકશે પણ ખરા! પણ વધુ અને શાશ્વત ફેરફાર આમ ઝટ ના પણ થાય. તોય વારંવાર આવા અભ્યાસથી સ્પષ્ટ સુખદ ફેરફાર પ્રકૃતિમાં આપણને અને સૌને લાગ્યા વિના રહેનાર નથી.

‘તે લક્ષ્મી અજવાળજો જીવનને એ લક્ષ રે’જો સદા.’

આ અંગેનું લક્ષ પ્રભુકૃપાથી આપણને બહારના વાતાવરણમાં રહો એ પ્રાર્થના.

અંદર તો હવે જાણે તમોને સદી ગયું, ફાવી ગયું. હવે ખરી કસોટી બહારના જીવનમાં થશે. કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર, અહમ્ આદિ બહારના સંપર્કોથી કરીને જાગશે ને માથાં ઊંચકશે ત્યારે આ ગાળામાં જે મૂડી-કમાણી કરી છે તેને સ્મરીને લેખે-ખપમાં લગાડવા વિનંતી.

તમો પૂજ્ય કને સુરતમાં બીજાઓ જેમ આવે છે તેમ નથી આવતા, તેમાં કશું અજુગતું નથી. આવો તે તો ગમે જ પણ ના આવો તોય પૂજ્યને ગમે છે. માત્ર તેઓને તો ખપ છે - સાધક સાધના કરતો રહે તેનો. ખાલી ખાલી આવીને, આવજાવ કરીને પણ કશો અર્થ નથી. હા! આવવાથી કરીને તેટલો સમય અને કાળ અને તેનો જો ઉપયોગ કરી લેવાતો હોય, તે બધાંના બદલામાં કશુંક સંગીન મેળવવાનું હોય તો તો અવશ્ય તેવું આગમન જરૂરી અને લેખે લાગ્યું ગણાય.

તમો હવે પૂજ્યની નિકટ આવી જ ચૂક્યા છો. હવે છુટાવાનું નથી. **મૌનમાં બેસનારાં સાથે તેમનો વિશિષ્ટ સંબંધ સ્થપાય છે** અને આવા તમારા જેવા દીર્ઘ અને કઠિન, આકરા મૌનવાળા સાથે તો તેમનો માનસિક જ નહિ પણ આધ્યાત્મિક હૃદયનો સંપર્ક અને સંબંધ શાશ્વતી બને છે. એટલે તમો તેઓશ્રીની કૃપા પામી ચૂક્યા ગણાઓ.

પૂજ્યશ્રીને પ્રથમ તમારું મુખ જોવાની જ ઈચ્છા હતી, પણ મૌન પૂર્ણાહુતિ બાદ સંજોગો અનુસાર કાર્યક્રમ બદલાઈ ગયો. બાકી, અમે ૧૮મીએ આવવાનું નક્કી કર્યું જ હતું. ખાસ ચહીને એમ નક્કી કરાયું હતું, પણ અણચિંતવ્યા સંજોગો બદલાતાં કાલે સવારે જવું પડશે અને હવે તો તમારા મૌનના પૂરા થયા બાદ ૨૮મી એ જ આવવાનું થશે. સુરતમાં તા. ૧૭ થી ૨૮ સુધી હોઈશું.

હવે અમારી એક વિનંતી છે. બહારની દુનિયામાં પણ પૂજ્ય સાથે તમો સંપર્ક જોડી રાખવાનું કરશોજી. ને તે માટેનું ઉત્તમ સાધન તેમનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરે તે વધુ ગમે, અમને. અલબત્ત, મળવા ન આવો તેમ નથી કહેવું મારું, પણ ગમે તેમ કરીને રોજે નિયમિત પૂજની જેમ આ પુસ્તકોનો અભ્યાસ હોય તો ઉત્તમ. અને તમો વાંચી શકો એમ છો.

ચાલો ત્યારે હવે તો પ્રભુકૃપાથી સુરતમાં મળીશું. દરમિયાનમાં તમારા આ મૌનના પાછલા દિનો પણ ખૂબ ખૂબ આનંદમાં પસાર થાઓ એવી પ્રાર્થના સહ. **— નંદુભાઈના જયગુરુદેવ**

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ
પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તા. ૧૧-૧૦-૧૯૬૨

તમારી ચિઠ્ઠી મળી. તમોને સાંજનું ભોજન અનુકૂળ ના આવતું હોય તો બંધ કરી શકો છો. દૂધ અને કેળું (જ્યારે હશે ત્યારે આપશે) લઈ શકો ને તે પણ ના લેવું હોય તો અમારો કશો આગ્રહ નથી. જેમ તમને સરળતા રહે તેમ કરવા વિનંતી.

વિચારો તો અટકાવ્યા તેમ અટકી નહિ જાય. તમારા જાપ સારા થાય છે. વિચારોને જોતા રહો - તોપણ સાક્ષીપણું કેળવાશે એ પણ ધ્યાનનો એક પ્રકાર છે.

‘જીવનદર્શન’ સમજવું અઘરું લખો છો જાણી નવાઈ લાગી. સરળ ભાષા અને નવલકથાના જેવી રોચક શૈલીમાં તે છે, છતાં તમારે વાંચન ના કરવું હોય તો અમારી છૂટ છે. મને તો એમ લાગેલું કે થોડું વાંચન કર્યું હોય તો Change મળે ને પૂજ્યને સમજવામાં અનુકૂળતા

રહે. ગદ્ય માફક ના આવે તો તુજ ચરણે, નર્મદાપદે જેવી પ્રાર્થના પણ કરી શકાય. અંદર તે પુસ્તિકાઓ છે.

અસદ્વૃત્તિઓ કોનામાં નથી? તમોમાં બધી જ અસદ્વૃત્તિઓ છે તેવું જાણવું, તેવો ખ્યાલ જાગવો ને વ્યક્ત કરવો તે પણ જાગૃતિનું ચિહ્ન છે. હવે જ્યારે તમોને તમારામાંની અસદ્વૃત્તિઓની જાણ થઈ જ છે તો હવે તેને કાઢવાને કમર કસો. અંદર જ ખ્યાલ જાગ્યો હોય ને જાગે તેને આચરણમાં બહાર મૂકવાનું કરો - તમોમાં Resolute willpower તો છે જ. **દોષોની સમજણ પડવી તે પ્રથમ સોપાન - પછી તેને ટાળવાનું કરવું તે બીજું સોપાન.**

‘જીવનમંડાણ’, ‘જીવનસોપાન’ પુસ્તકો એક બહેન પર લખેલાં છે, તે કદાચ સમજવાં તમને સરળ લાગે તો તે જોવાય. તમો તો જૂના જમાનાના મેટ્રિક સુધી ભણેલા છો. અમો ૧૫મી સવારે જઈને તા. ૨૫મીની બપોરે આવીશું. આનંદમાં રહેશોજી. તમારું હીર અનોખું છે. પૂજ્યનો સહારો તમો સાથે છે જ. — નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

પ્રિય સાકરભાઈ,

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૬૨

અનુષ્ઠાનના મહત્ત્વ વિશે વિગતવાર સમજવા માટે નોંધ કરી લેશો ને બહાર જ્યારે આવવાનું થાય ત્યારે રૂબરૂમાં સમજવાનું કરી લેવાનું રાખવાને વિનંતી છે.

અનુષ્ઠાન શબ્દના અર્થ જુદાં જુદાં લોકો જુદો જુદો કરે છે.

અનુષ્ઠાન એટલે એક જ ધ્યેય રાખીને કશાક માટે તપ કરવું, ધ્યાન કરવું, સાધના કરવી ને લગાતાર રહેવું. આ તમો મૌનમાં બેઠા છો તે પણ એક પ્રકારનું ‘અનુષ્ઠાન’ કહી શકાય.

— નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

નડિયાદ આશ્રમ,

તા.૨૬-૧૦-૧૯૬૨

પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તમારો પત્ર મળ્યો. પૂજ્યશ્રીએ તે વાંચ્યો છે ને તેમની સૂચનાથી આ લખું છું. તમારું લખાણ મુદ્દલે ગાંડુંધેલું નથી હોતું.

તમારી પ્રકૃતિમાં શહૂર છે. નિશ્ચયબળ છે, અનોખાપણું પણ છે. અલબત્ત, તેમાં પ્રેમભાવની કમીના ખરી. ખંત ને સાર્વત્રિક સદ્ભાવની ભૂમિકા પણ થોડીક કાચી ખરી, પણ એ તો ધીમે ધીમે જ વિકસે. આવા મૌનગાળામાંથી જ કોક દિન તેવી ભૂમિકા પ્રગટવાની છે.

સાધનાનું લક્ષ્ય શૂન્ય થવાનું છે. અહમ્ને ટાળવાનું છે. અહમ્ને તોડવા માટે નમ્રતા અને સદ્ભાવ સાર્વત્રિક જરૂરી ખરાં, પણ એ તો ધીમે ધીમે જ આવવાનું. આપણને પોતાને જ આપણી પ્રકૃતિની સાચી સમજ પડે તે પણ જરૂરી ને ત્યારે જ તેને મઠારવાનો પણ ઉમંગ રહેવાનો.

રાગદ્વેષ ઘટાડવાના રહેશે જ. જીવન શાને માટે છે? જીવનનો શો હેતુ? માનવદેહ મળ્યો છે તો શા કાજે? આવા પ્રશ્નોનું મનન, ચિંતવન વારંવાર કરતા રહેવાની પણ આવા ગાળામાં ખાસ જરૂર.

જાપમાં એકાગ્રતા, લાંબા દીર્ઘકાળના સતત અભ્યાસમાંથી જ પ્રગટે. બહાર હોઈએ ત્યારે તો આટલી પણ એકાગ્રતા નહિ રહેવાની. અંદર બેસવાના ગાળામાં જે સંસ્કાર ચિત્તમાં જાપના પડશે તે ફળવાના જ છે. વિચારો ઉપર કાબૂ તો ઝટ ના આવે, તેને તપાસવાનું બને તે પણ જરૂર ને તે પણ પ્રગતિ ગણાય. અંદર ટકી રહેવામાં તમારા નિશ્ચયબળને પૂજ્યની ચેતનાનો સહારો છે ને તે જગાના વાતાવરણની સહાય પણ ખરી. એટલે તમારું મનોબળ પણ એક Factor ખરું.

તમોને પૂજ્યનાં પુસ્તકોનું વાંચન અઘરું ના લાગવું ઘટે. તમારો જૂની મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ છે ને બુદ્ધિ તો છે જ તિક્ષણ. ‘જીવનમંથન’ પુસ્તક વાંચવા જેવું છે, વાંચતાં વાંચતાં સરળ લાગશે, પછીથી.

અહમ્ એ મદદરૂપ પણ છે ને વિધનરૂપ પણ છે. શરૂમાં તેની મદદની જરૂર. તમો મૌનમાં આટલા બધા દિનો આવી સાદાઈથી ટકી શકો છો તે તમારા અહમ્ના બળે કરીને પણ ખરું. હવે તે જ અહમ્ની મદદ લેવી ખરી પણ તેના નિમ્ન પ્રવાહને રોકવો અને ટાળવો રહ્યો. અહમ્ની અકડાઈને સમજી લેવાય તો તેને તોડવાનું પણ બની શકે આપમેળે જ.

ભાવના ઉત્પન્ન થવા માટે હૃદય Soft-કૂણું થવાની જરૂર, આકર્ષણ જાગવાની જરૂર. ગુરુ પ્રત્યે કે પ્રભુ પ્રત્યે - જેની પ્રત્યે ભાવના જાગવવી હોય તેને અંગે તેનું આકર્ષણ થવાની જરૂર.

ચિત્તશુદ્ધિ થતાં જ ભાવના પ્રગટે. ચિત્તશુદ્ધિ એટલે - કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર આદિનું ઘટતું જવું તે. રાગદ્વેષ ઘટતા જવા તે. દ્વંદ્વ મોળાં પડવાં તે. જાપ વેળા આંખમાંથી અશ્રુઓ ભલે ન સરે પણ જો હૃદયમાં કદરદાની, કૂણી લાગણીઓ, સૌ પ્રતિ મીઠાશ ને ભાવ જાગતો હોય તો તે અશ્રુઓ સરવા કરતાં પણ વધુ મહત્ત્વનું છે.

અર્ધ દિનો તો વહી પણ ગયા. તમારા જાપનું સાતત્ય તો સારું ચાલે છે જ. એમ કરતાં કરતાં એક દિન ભાવ જાગી ઊઠશે, ફૂટી નીકળવાનો.

— નંદુભાઈનાં ભાવભર્યાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ આશ્રમ,
પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તા. ૨૮-૧૦-૧૯૬૨

તમારો પત્ર મળ્યો. પૂજ્યે વાંચ્યો છે. તમારાં લખાણ સાથે તેઓશ્રી સહમત છે. દરેક મૌનમાં બેસનારને આવું ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં થાય છે. તમો એકલામાં જ કંઈ અસદ્વૃત્તિઓ નથી ભરી પડી. સૌમાં ઓછીવત્તી હોવાની ને હોય છે.

તમો તમારી જાતનું પૃથક્કરણ આ જે કરો છો ને લખો છો તે પણ મોટી વાત છે. આપણી ઊણપોનું ભાન અને જ્ઞાન થવું તે પણ નાની વાત નથી. ઊણપો અને નબળાઈઓનો ખ્યાલ જ ના આવ્યો હોય તો તેને નિવારવાનો વિચાર જ ના ઊઠે. આજે જે ખ્યાલ તમોને જાગ્યો છે તો કાલે તે નિવારવાનું પણ બને ને બનશે. જાપ શરૂ શરૂમાં તો એમ જ થાય. વિચારો આવે ને જાય તેમ બધાંને બને છે. મૌનમાં નીરસતા કઠતી જ હોય તો પછી હવે થોડા દિનો રાખવા. બાકી નીરસતા સૌને રહે, ભાવ તો આવે ને જાય.

એકાગ્રતા ઝટ કોઈનેય નથી કેળવાઈ જતી. શુભ કાર્યમાં સો વિઘ્ન હોય જ. હુમલાઓ તો આવવાના જ. ત્યારે જ કામ પાકું થાયને? તમો ટકી રહો છો તે તમારું ખમીર છે. તમે આ જન્મે સુધરી ના શકો તેવું માનવું ખોટું છે. સુધરવા ઈચ્છનાર સુધરી શકે જ છે ને સુધર્યા છે. પરમ દિવસે ચાર સાઈડો લખીને આપેલ છે એટલે આજે વધુ નથી લખતો.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●
હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ
પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તા. ૧૧-૮-૧૯૬૪

તમારો આજનો પત્ર મળ્યો. Materialistic (મટિરીઅલિસ્ટિક) સમજણ એટલે જડવાદી, સ્થૂળને જ માનનારી,

આંખે પ્રત્યક્ષ દેખાય તેને જ સ્વીકારનારી સમજણ. તેને જ મટિરીઅલિસ્ટિક સમજણ કહે છે. પ્રભુની હસ્તી તે ના માને. દિવ્યશક્તિનો પણ તે ઈન્કાર કરે છે.

મૌનએકાંત વેળા પણ મનમાં ઊભરા અને ઓટ તો આવવાનાં, ભાવના ભરતી-ચઢતી થવાનાં. બધાંને તેમ થાય છે તેથી નિરુત્સાહ થવાનું ના હોય. જપમાં આનંદ રહે છે તે ઘણી સારી વાત થઈ.

રાતે સૂતી વેળા વાંચન કરો છો તે સારું છે. ‘જીવનપરાગ’ અઘરી નથી. ધ્યાનપૂર્વક સમજીને વિચારીને વાંચવાથી રસ પણ પડશે અને સમજણ પણ પડશે. અઘરું જે લાગે છે તે આપોઆપ પછી સુતરું લાગશે. સાધનામાં ઘણું ઘણું કરવાનું છે તે નક્કી, પણ એક એક ટીપાથી સરોવર ભરાઈ શકે છે. એક એક ડગથી પંથ કપાઈ શકે છે. કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર અને અહમ્ એટલા પણ ઉત્તરોત્તર ઘટતાં જાય તો તે પણ મોટું કામ થયું ગણાશે.

ક્યારે થઈ શકશે? એ પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે. કર્યા કરવામાં જ આનંદ ઉદ્ભવવો જોઈએ છે. આનંદમાં રહેશો પ્રભુ!

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ
પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તા.૧૧-૯-૧૯૬૪ સવારે

તમારો ગઈ કાલે સાંજે પત્ર મળ્યો. અમો બહારથી રાતે જ આવેલા.

બહારના વાતાવરણમાં પૂજ્યશ્રી પ્રત્યેના તમારા ભાવના કારણે તમો અજબ-ગજબ રીતે કામોને ઉકેલી શકતા હતા તે તમારો અનુભવ સાચો છે. આપણો ભાવ, આપણી શ્રદ્ધા અને દાન કરુણા,

કૃપા-એ બધાંને આભારી છે. મહત્વ આપણા ભાવનું, પુરુષાર્થનું અને
एनी કૃપાનું છે.

બહાર ઊંઘમાં, હૃદયના ઊંડાણમાં નામસ્મરણ સતત શરૂ
રહી, ઊઠી જતાં તે ચાલુ હોય તેવો અનુભવ બતાવે છે કે તમારી
consciousness-ચેતનામાં નામસ્મરણ જડાતું આવે છે.

ઊંઘમાં આવી વેળા શરીરનું કદ ફૂલવાનું લાગતું અનુભવી
શકાય છે. આવું બની શકે છે. અનુભવોને મર્યાદા નથી. એવા જે
અવનવા અનુભવો બને કે મળી આવે છે તે આપણી materialistic
સમજણને ભેદવાનું તોડવાને માટે પણ હોય.

નિમ્ન વૃત્તિઓ સામે મનોમંથન થવું એ તો જાગૃતિનું ચિહ્ન
છે. કામક્રોધાદિ રિપુઓ આપણામાં સબળપણે રહેલા છે ને તેના
હુમલાઓ આવે છે તેવી સમજણ પણ મોટી વાત છે ને તે તેવી વેળા
જાગૃતિ હોય તો જ બની શકે. હવે આપણે એક ડગ આગળ વધીએ ને
તેવી વેળા તેવી નિમ્ન વૃત્તિઓને તાબે ના થઈએ, મચક ના આપીએ
ને તેના હલ્લાને નિષ્ફળ બનાવીએ.

મૌનમંદિરમાં પણ ઠંડું યુદ્ધ તો થયે જવાનું જ. મંથન એ વિકાસ
માટે જરૂરી છે. ‘જીવનમંથન’ પુસ્તકનું હેડિંગ પણ તેટલા જ માટે તેવું
રખાયું છે. એકાગ્રતા ભલે તૂટક તૂટક આવે ને રહે એમ કરતાં કરતાં જ
એનો ગાળો વધશે.

શરીરમાં ગરમી હોય તો તાવ તો નથીને? નાડીના ધબકારા
ગણતા ફાવતા હોય તો તે ઉપરથી ખ્યાલ આવી શકે. નહિતર
થરમોમિટર આપીએ. ગભરાશો નહિ. તમારી મક્કમતા પ્રશંસનીય
છે. આવો મૌનગાળો જીવનવિકાસ ને જીવનસમજણ માટે આપણા

સારુ આવશ્યક પણ છે. એમાં એ ગાળામાં જે બીજ નામસ્મરણના રોપાશે તે કાયમી ભાથું બની રહેશે.

પૂજ્યે તમોને સપ્રેમ યાદ કર્યા કરે છે. અમો ૧૪મીએ જઈને ૨૧મી રાત્રે આવીશું. — ભાઈનાં ભાવભર્યાં વહાલ

હરિ:ૐ

પ્રિય સાકરલાલભાઈ, તા. ૨૧-૯-૧૯૬૪, રાત્રે ૯ તમારો પત્ર મળ્યો - વાંચ્યો - પૂજ્યે પણ વાંચ્યો છે. આજ ઘણું કામ હતું. ૫૦-૬૦ પત્રો લખ્યા. એટલે રાત્રે મોડો જવાબ લખાય છે. માફ કરજો.

તમને હવે જે બધી તમારી ઊણપો આંખે ચઢે છે ને ‘તમો કશું જ નથી’ તમોમાં નિમ્ન વૃત્તિઓ ઘણી છે. વગેરે વગેરે તમોને તમો પોતા વિશે જે એવું બધું લાગે છે. તે શુભ ચિહ્ન છે. કારણ જેને પોતાનાં ઊણપોનું અને નબળાઈઓનું ભાન જાગૃત થાય છે, તે જ ખરેખર વિકાસને પંથે છે જ, તે નક્કી માનજો. Self Knowledgeની આ શરૂઆત. ‘પોતે કશું નથી.’ એ ભાન થવું તે મોટી વાત છે. તમો ભાગ્યશાળી છો.

જ્ઞાનની સમજણની શરૂઆત તે આનું નામ.

મારી સમજણે તો તમો ઊલટા પ્રત્યેક આવા મૌનમાં પ્રગતિ કરો છો. પોતાનું શું શું કાચું છે તે સમજાયા વિના તે જવાનું કેવી રીતે?

જે તમો વિશે હવે લાગી રહ્યું છે. જેનાથી તમે ત્રાસો છો તે તો ઊલટું શુભ છે. સાચી શરૂઆત છે. ‘આપણે તો એક એક ડગ પણ બસ થાય’ ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય એ કેમ ભુલાય.

તમારી બુદ્ધિ બહેર મારી શકે તેમ નથી. તમો વક્તવ્ય ઓછું કરો છો પણ Silent waters run deep (શાંત પાણી ઊંડાં હોય) તેના જેવું તમારું છે. જે અનુભવે અમને સમજાયું છે ને તેથી રાજી થઈએ છીએ. મૌનમંદિરનો આ પ્રભાવ છે. પોતાની જાતનાં-પ્રકૃતિનાં નગ્ન દર્શન થવાં તેવું પણ ઘણાં ઓછાંને થાય છે. તમો સજાગ છો એટલે તમોને થાય છે ને લાગે છે.

તમો આધ્યાત્મિકતાથી દૂર ને દૂર ફેંકાતા જતા નથી પણ નજીક ને નજીક જઈ રહ્યા છો. આગળનો પ્રકાશ અંતરમાંથી જરૂર લાધવાનો જ છે તેથી શ્રદ્ધા રાખજો.

વિદ્યાર્થી અવસ્થાના સંસ્કારો હાલ ને પાછળથી જો ઊગી આવીને હાલ મદદ કરે છે તો હાલના આ મૌનના સંસ્કારો જે વધુ બળવાન હોવાના તે આ જન્મમાં ને આ પછીના હવેના જન્મમાં કેમ નહિ ઊગવાના? જરૂર ઊગવાના. શ્રદ્ધા રાખીને મંડ્યા રહેશોજી. તમારાં નિખાલસ વાણી ને કલમ ઊલટા આનંદ આપનારાં છે.

સંસારવહેવારના સંસ્કારો અનેક જન્મના કંઈ એકદમ તો ઓછા જ મટી જાય! ફીટી જાય! અનેક જન્મોના સંસ્કારો સામે થોડાંક વર્ષોના આ સંસ્કારો આટલા ઓછા હોવા છતાં જ્યારે મંથન પ્રેરે છે ને યુદ્ધ મનમાં જગવે છે તો જ્યારે અનેક મૌન એકાંતોના દૃઢ સંસ્કારો શુંનું શું કરી શકે? તે વિચારજો.

ધૂન સમજીને પણ પ્રેમથી નામસ્મરણ કર્યા જજો.

શીખવનાર રામ અંદર બેઠો જ છે. એ બધું શીખવશે જ. શ્રદ્ધા રાખો. વાંચનથી બધા પ્રશ્નો હલ થતા આવે છે તે નાનો સૂનો લાભ નથી.

જડ મનને વિચાર ના આવે પહેલાં તેમ હશે, હવે મન જાગૃત થયું એટલે વિચારો આવે. તમસ પ્રથમ, રજસ પછી, આખરે સત્ત્વ ને

પછી ત્રણે ગુણોથી પર. તમસમાંથી રજસમાં પ્રગટવું એ પણ મોટી પ્રગતિ. આપણા દેશમાં ૯૦ ટકા તમસમાં છે. રજસવાળાને વિચારો ઊઠવાના જ - પછી શાંત થવાના.

તમારી વિદ્યાર્થી અવસ્થાની વિગતો વાંચી. આનંદ આવે તેવી છે. તમે ભણવામાં ભલે ‘ઢ’ હો ને તેમ તમને લાગતું હોય પણ નિશાળના ભણતરથી બુદ્ધિનાં માપ નહિ નીકળી શકે. ટાગોર મૈટ્રિક ફેઈલ કહેવાય તેવા છે. ચર્ચિલ ભણવામાં ‘ઢ’ હતા પણ જીવનવહેવારમાં કેવા હોશિયાર હતા. તમારું પણ તેવું જ છે.

એટલે વહાલા સાકરભાઈ, તમોમાં તો પૂજ્યને ઘણી આશા છે. વેપારી માણસ - ભગવાનનો વિચાર જ કેટલા જણ કરે છે? તો પછી સક્રિય મથનારા તો તેમાંથીયે જૂજ. જૂજ જ ને. આમ, મૌનએકાંતમાં બેસનારા . ૦૦૦૦૧ ટકા. એટલે તમો માટે આશા પૂજ્યને કેમ ન હોય?

આનંદમાં રહેજો ને હવે તો અર્ધ ઉપર તો દિનો ગયા પણ ખરા. પૂજ્ય તમોને ઘણા ઘણા યાદ કર્યા છે. પૂજ્યને વંચાવીને પછી કાલે સવારે અપાશે આ.

— ભાઈના ભાવભર્યા જયગુરુદેવ

હરિ:ૐ

પ્રિય સાકરલાલભાઈ,

તા. ૨૭-૯-૧૯૬૪

તમારો પત્ર મળ્યો. મૌનની ખૂબી એક એ પણ છે કે બહારનાં વિચારો કે સ્મૃતિઓ ના ઊઠે. જે અંદર ઊપસી આવે તે સારા માટે છે. આપણને આપણું અંદર જેવું સમજાય છે તેવું બહાર પૂરતું નહિ સમજાય.

આંતરિક સમતા આધારમાં ના સ્થપાય ત્યાં સુધી વૃત્તિના આવેગો આપણને જેર (તાબે) કરવાના ખરા.

અભક્ષ્ય ખોરાકને અને સાધનાને સંબંધ છે પણ ખરો ને નથી પણ ખરો. એ વિશે ટૂંકમાં સમજાવી નહિ શકાય. તે માટે તો મૌનમાંથી બહાર આવ્યા બાદ સુરતમાં તમો નિરાંતે જો આશ્રમે મળી શકો તો વાત થઈ શકશે. લખ્યે પાર નહિ આવે.

જે જે મુદ્દાઓ તમને હાલ અંદર ઊઠે તે બધા ટપકાવી રખાય અને પછી પૂજ્યને નિરાંતે સુરત આશ્રમે એકલા સમય મેળવીને પૂછવા ઉપર રાખશો તો ઠીક રહેશે. નોંધી લેજો.

આહાર એ મુખ્ય વસ્તુ નથી. ઉત્સાહ અભીપ્સા એ મુખ્ય છે. છતાં અભક્ષ્ય ખાવાને જે કુટુંબ ટેવાયેલું નથી ને જે સમાજમાં આપણે જન્મ્યાં ને ઊછર્યાં હોઈએ તે સમાજ જો અભક્ષ્યને વર્જ્ય ગણતો હોય ને આપણને તેવા અભક્ષ્ય ના ખાવાના સંસ્કાર હોય તો અભક્ષ્ય ખોરાકની નવી ટેવ પાડવાની જરૂર નહિ. શોખને ખાતર કે કરવાની ખાતર તો તેમાં હરગિજ ના જ સંડોવાઈ જઈ શકાય. આનંદમાં રહેજો. હવે તો ૭ દિન જ રહ્યા. તબિયત સારી હશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

પ્રિય સાકરભાઈ,

તા. ૧-૧૦-૧૯૬૪, રાત્રે

તમારો પત્ર મળ્યો. બહાર તો પ્રવૃત્તિના કારણે વિચારો ધસમસતા આવતા ના લાગે જે અંદર તેમ લાગે. બદલો, વેર લેવાની વૃત્તિ અંદર જાગે, મડાગાંઠો બંધાતી લાગે તો તેને તોડવાનું રહ્યું.

આપણે બુદ્ધ બનીને પણ કંકાસ ટાળીએ તે તો ઉત્તમ રીત.

ચિત્ત બીજે જાય છે ને જપમાં નથી તે જાગૃતિના કારણે ખબર પડે છે. જપમાં લગાતાર રહેવામાં સાર ને ડહાપણ છે. તે પકડી રાખ્યું

છે તે ઉત્તમ છે. એટલું કૃપા કરીને દઢાવજો કે અહીં લાંબા દિનોના મૌનમાં પડતા સંસ્કાર વૃથા કદી ના જાય. તેના મૂળ ઊંડા અંદર બાઝવાના જ. પ્રેમભાવ તમોમાં છે પણ તમો વ્યક્ત કરતા નથી. વાચાળતા નથી તે તો એક રીતે સારું છે. ક્રોધ ઓછો કરવાની જાગૃતિ રાખશો તો જરૂર ઓછો થશે.

રોજ સાંજે સૂતી વેળા દિનભરની ચર્ચાનું અવલોકન કરી જોવાય. ક્યાં ક્યાં અકળાયા, ચિઢાયા, ક્રોધ કર્યો વગેરે. તેને ટાળવાનું કરાય તે જ વેળા તેવું ભાન જાગે તે તો ઉત્તમ. તે જ વેળા ઈન્કાર જો થઈ શકે તો ઉત્તમ. રાત્રે ઊંઘ નથી આવતી તેવું ઘણાંને બને છે. છતાં તમો દિવસે ઊંઘતા નથી તે મોટી વાત છે. રાતે ચોપડી વાંચવાને બદલે વહેલી સાંજથી સ્વસ્થ થઈને સૂવાનું કરો તો જાપ કરતાં કરતાં ઊંઘ આવી જવા સંભવ.

અને હવે તો બીજી અને ત્રીજીની રાત બે જ રાત રહી. (આ પત્ર કાલે સવારે મળશે.) દિવસે આમ છતાં તમે સૂવાનું નથી કરતા તે તમારા પુરુષાર્થનો પ્રતાપ.

અમો કાલે રાતે બે વાગ્યે જવાના. પૂજ્ય સાથે વાત કરવી હોય તો તેઓ અંદર સવારે આવી જશે. જણાવજો. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

પ્રિય સાકરભાઈ, તા. ૨૩-૯-૧૯૬૫, બુધવાર
ચિઢી મળી. આખા દિનનો ગઈ કાલનો ઉપવાસ ને પાછા ઝાડા થયેલા, અશક્તિ તો લાગે જને! તમો ખમીરવાળા છો, એટલે ગભરાતા નથી.

સૂતાં સૂતાં પણ જાપ કરી શકાય. ઊંઘી ન જવાય એની તકેદારી રખાય. ખુરશી ઉપર બેસીને પણ કરાય. તમારો જાપનો અવાજ તો

જોરદાર જ લાગે છે. ગઈકાલ કરતાં આજે સારું છે તે જાણી રાજી થયા. રુચિ અનુસાર જમવાનું લેશોજી.

બુદ્ધિ ઠંડી પડે તો તો ઉત્તમ. વિચારોની સાંકળ તૂટતી રહે તોપણ ઉત્તમ. **મૌનએકાંતનો ગાળો એટલે સ્વર્ગીય આનંદનો ગાળો. આ ગાળાના સંસ્કાર એ જીવનની સાચી કમાણી છે. એ જો મનમાં દઢ થઈ જાય તો કદી નિરાશા ના વ્યાપે.**

પૂજ્યે ખબર પૂછી છે. અમો ડાહ્યાની વહેલી સવારે જવાના પણ તે પહેલાં બીજી તારીખે શુક્રવારે પૂજ્ય તમોને અંદર મળી લેશે તે જાણજો.

— ભાઈનાં વહાલ

(૪) શ્રી હસમુખભાઈ રાઠોડ, સુરત

હરિ:ૐ

કુંભકોણમ્

તા. ૧૧-૭-૧૯૭૮

પ્રિય ભાઈ હસમુખભાઈ (રાઠોડ)

તમારો ભાવભર્યો પત્ર તા.૫મીનો આજે અત્રે મળ્યો છે. તમો ઉમંગથી આશ્રમે રહેવા આવ્યાનું જાણ્યું. એ રજનીભાઈએ પણ જણાવ્યું હતું. સારું થયું.

તમારા હસ્તાક્ષરો સારા, સ્વચ્છ, મરોડદાર છે. અભિનંદન.

મા જનેતાને, પુત્રથી દૂર થવાનું થતાં જરા લાગી આવે જ. આપણી પરિસ્થિતિ ભિન્ન હોઈને નાછૂટકે લાચારીથી આપણે ઘરથી અલગ થવું પડ્યું છે ને તે પણ ઊર્ધ્વ જીવન જીવવા કાજે. જનેતા પ્રતિ ખૂબ સદ્ભાવ મનમાં દઢાવીએ અને તેની માનસિકપણે ક્ષમા

યાચીએ. આપણાથી બનતી સહાય, આર્થિક સહાય આપણે નિયમિત કરીએ. તેમાં ચૂક ના આવે તેમ તેવા ચોક્કસ રહીએ.

જે સ્થળે આપણે વર્ષો સુધી રહેતાં હોઈએ, રહ્યા હોઈએ તે સ્થળની મમતા જરૂર રહે જ, યાદ આવે જ. શ્રદ્ધા-પ્રેમ વચ્ચે ખેંચતાણ હંમેશ રહેવાની જ. માયા-મમતાની લાગણી પ્રભુએ પોતાની દુનિયાનું અસ્તિત્વ ચાલુ રાખવા માટે માનવીના મનહૃદયમાં હેતુપૂર્વક મૂકી છે. ઉચ્ચ ધ્યેયવાળી તે માયા-મમતા સાધક જીવે કમશ: પોતાના દિલમાંથી કમી કરતા જઈને તેનું ઊર્ધ્વ રૂપાંતર જીવનવિકાસાર્થે કરવું રહે છે.

તા. ૨૬-૭ના રોજ સાંજે અમો ત્યાં આવી રહીશું. રૂબરૂ જે કંઈ પ્રશ્નો હોય તો નિરાંતે પૂછજો, વિના સંકોચે.

આપણે આશ્રમમાં પ્રભુપ્રીત્યર્થે રહેવાનું કર્યું છે. જીવનના ઊર્ધ્વીકરણ માટે જે હંમેશ મનહૃદયે મોખરે રહે તેમ કરજો. પૂજ્યના સાહિત્યનો અભ્યાસ, કમબદ્ધ નિયમિત અડધો અડધો કલાક, પૂજા સમજીને રોજ કરતા રહેજો. તે ના ચૂકશો. પ્રભુસ્મરણ પણ કરતા રહેજો. આશ્રમેથી આ રીતે જતાં આવતાં સાઈકલ ઉપર નામસ્મરણ ચાલતું રહે તેમ અભ્યાસ કેળવીએ. આપણા રાગદ્વેષ ઘટે તેવી ચોકી રાખજો, મન-પ્રાણ ઉપર કંઈ પણ મુશ્કેલી હોય, અગવડ હોય તો વિના સંકોચે જણાવજો. રજનીભાઈને વાકેફ કરજો. તેઓ ઉકેલ કાઢી આપશે. ઝીણાભાઈને પણ સહાયરૂપ થવાનું કરજો. કોઈ પણ કામ નાનું નથી, હલકું નથી. બધાં જ નાનાંમોટાં કામો એનાં-એને માટે કરવાનાં છે એ ભાવ દઢાવજો. સૌ સાથે હળીમળીભળીગળીને ચાલજો - વર્તજો. કંઈ પણ જોઈતું કરતું હોય તો વિના સંકોચે માગી લેજો.

— ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

(૫) શ્રી સી. ડી. શાહ, નડિયાદ

હરિ:ૐ

પૂજ્ય ભાઈનાં શિસ્ત અને વિવેક

તા. ૧૩-૪-૧૯૯૪

પ્રિય ચીમનભાઈ (સી. ડી. શાહ, મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી, નડિયાદ આશ્રમ) ગઈ કાલે ખાસ મળવા આવ્યા ને આત્મીયભાવે વાતો થઈ તેથી ઘણું સારું લાગ્યું.

૧૯૯૨માં નડિયાદ આશ્રમે આવેલ. બે વર્ષ થતાં આ વેળા May માસમાં નડિયાદ આશ્રમે આવવા વિચારું છું. ભાઈ હરીશભાઈએ પુછાવેલું કે કઈ તારીખે આવવાના છો. તે જણાવજો, કારણ ઘણાં પૂછતાં હોય છે.

હું તારીખ જણાવી નથી શકતો.

આશ્રમના વ્યવસ્થાપક, કર્તા હર્તા તમો છો. તમારી પૂર્વ સંમતિ મળતાં તારીખ નક્કી થતાં જણાવીશ. May ૧૮-૧૯મીએ આવવા ધારણા છે.

સહજ ભાવે તમારી પ્રેમભરી સંમતિ છે જ, તે જાણું છું, અનુભવું છું છતાં Formal (નિયમ પ્રમાણે) પણ લખવું જરૂરી. એટલે ભાઈ હરીશને કહેશો કે તારીખ નક્કી થયે જણાવીશ.

નરોડાના નાના અમૃતભાઈનો પત્ર તમો ઉપરનો અત્રે આવેલ સરનામે ભૂલના કારણે. તે આજે રિડાયરેક્ટ કર્યો છે તમોને. મોટા ભાઈનાં વહાલ.

(૬) શ્રી બાબુભાઈ રામી, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

અભિનંદન

તા. ૨૯-૧૦-૧૯૮૭, સવારે ૯-૩૦

પ્રિય બાબુભાઈ

આજે સવારે ચોતરા ઉપર જે બન્યું તે તમારી સરળ પ્રકૃતિ અને વિકાસવાંચ્છના વલણની સાબિતી આપે છે. ભૂલો કોણ નથી કરતું? મનુષ્ય માત્ર ભૂલ કરે છે તેનો સ્વીકાર બહુ અલ્પ સંખ્યામાં કરી શકે છે અને આમ જાહેરમાં આવું વલણ દાખવનાર બહુ જૂજ વ્યક્તિઓ હોવાની. કૃપા કરીને તમે દુઃખી ન થશો.

ભૂલ સ્વીકારનાર, ભૂલ કરનાર કરતાં ઘણો મોટો છે. એમાં એની મહત્તા છે. અને એનો આખરે ભવિષ્યમાં જયવારો છે. આવું જાહેરમાં રુદન દાખવવું એ ભારે હિંમતનું કામ છે.

તમોને મારા અભિનંદન છે અને મારી શુભેચ્છાઓ છે. હું જ્યાં હોઈશ ત્યાં મારી શુભેચ્છાઓ તમારા માટે હશે ને મારો સાથ-સહકાર તમને મળતો રહેશે એની ખાતરી રાખજો.

તમે આશ્રમમાં જીવનવિકાસની ભાવનાથી આવ્યા છો, આર્થિક નુકસાન વેઠીને ત્યાગની ભાવના ધરીને આવ્યા છો. એ વિશે તો શું લખું?

ઊણપો ને ત્રુટિઓ તો સૌ કોઈના નસીબમાં હોય જ છે. તે ઓછી કરવાની નિવારવાની તમન્ના અને જાગૃતપણે તેનો પ્રયાસ એ જીવનવિકાસ છે.

— એ જ...ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં ભાવભર્યાં વહાલ

હરિ:ૐ
રૂપાંતરિત પ્રકૃતિનું ઋણ

તા.૨૯-૧૦-૧૯૮૭, સાંજે ૭-૧૫

પ્રિય બાબુભાઈ

તમારો હૃદયસ્પર્શી, દિલને હયમયાવી નાખતો પત્ર, સુસંસ્કાર અને સૌજન્યથી સભર પત્ર મળ્યો, આંખો ભીની થઈ. તમારા માટે મને જે ભાવ છે તેમાં તમારી આ હૃદયની સરળતાએ નોંધપાત્ર વધારો કર્યો છે. ભૂલ કોનાથી નથી થતી? મનુષ્ય દેહધારી એક પણ વ્યક્તિ એવી નથી કે જેનાથી ભૂલ ન થઈ હોય. ભૂલો થવી એ સામાન્ય વસ્તુ છે. ભૂલોને સ્વીકારીને તેનો એકરાર કરવો એ વિરલ છે. સ્વભાવની ઋજુતા વગર એ શક્ય નથી. જીવનના અનેક ઊલટાસૂલટા પ્રસંગોમાં, જૂની પ્રકૃતિના દબાણ તળે માનવમન કદીક કદીક બીજી રીતે પણ વર્તી જાય, પણ તેથી તે માનવીનું મૂલ્ય ઘટી જઈ શકતું નથી. દરેક માનવીમાં બન્ને પ્રકારના પ્રવાહો વહેતા જાય છે - ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં. એટલે મને પ્રભુએ મારી પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર કરાવી એવો તો ઘડ્યો છે કે મારું ભારેમાં ભારે અહિત કરનાર પ્રતિ પણ મને અભાવો થઈને મેં તે રીતે તેની લાગણી દૂભવી હોય યા દુઃખ પહોંચાડ્યું હોય એવું બન્યું નથી અને બનશે નહિ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના દીર્ઘકાળના નિકટના સહવાસે મને આ રીતે ઘડ્યો છે. પહેલાં હું એવો ન હતો અને આવા કસોટીના પ્રસંગો, એકથી વધુ પ્રસંગો મને જીવનમાં મળ્યા છે અને તે વેળા તેમાં હું ઉત્તીર્ણ થયો છું એવો મારો જાત અનુભવ છે.

તમે તો નિમિત્ત માત્ર બની ગયા. આશ્રમમાંથી જવાનું મને દુઃખ નથી. તમે જેમાં નિમિત્ત બન્યા તે પ્રસંગે કરીને તો આ દિવસોમાં

મેં તમારો મનોમન આભાર માન્યો છે કે આ નિમિત્તે હું નીકળી જઈ શકું છું. એટલે ઊલટપક્ષે હું તમારો ઋણી છું.

વહાલા બાબુભાઈ! મનમાં લગીરે દુઃખી થશો નહિ. મારો સાથ અને સહકાર હું જ્યાં હોઈશ ત્યાંથી તમો પણ જ્યાં હશો ત્યાં જરૂર મળશે. આ વિશે પહેલાં પણ મેં તમને કહેલું છે અને ફરીથી તેનું પુનઃઉચ્ચારણ કરું છું.

આશ્રમનું કામકાજ જરૂર ચાલશે. ઓછુંવતું થાય એ તો કુદરતની લીલામાં રહેલું જ છે. આશ્રમની મૌનએકાંતની પ્રવૃત્તિને કશી જ આંચ આવવાની નથી. અને મારી તો તમને વિનંતી છે કે તમે આશ્રમમાં ચાલુ રહો તો તે તમારે માટે અને આશ્રમને માટે સારું છે. તમે હશો તો ટ્રસ્ટીઓને ઘણી સરળતા રહેશે. અ. સૌ. શારદાબહેનની બેત્રણ વર્ષ રહેવા દેવાની સંમતિ હોય તો તમને ખાસ લખવાનું દિલ થાય છે કે બેત્રણ વર્ષ જરૂર આશ્રમમાં રહો. પછીની વાત પછી. તમે હશો તો આગંતુકોને પણ સરળતા રહેશે ને આશ્રમને પણ. અ. સૌ. શારદાબહેનને વધુ સરળતા રહે તે માટે તમારા વેતનમાં નોંધપાત્ર વધારો પણ કરી શકાય અને ટ્રસ્ટીઓ પણ તે અંગે જરૂર વિચારશે અને તે રીતે શારદાબહેનને કદાચ સંતોષી પણ શકાય. અને મહિનામાં થોડા દિવસ આવજા પણ ત્યાં કરી શકાય. આ વિચારી જોવા અને કરી જોવા જેવું ખરું. ભાઈ હરીશનું અહીં રહેવાનું કશું નક્કી ન કહી શકાય.

તમારામાં Sense of Gratitude એટલે કે ઋણ સ્વીકારવાની જે ભાવના છે તે તમે મોકળા મને આ કાગળમાં વ્યક્ત કરી છે. આ એક મોટો ગુણ છે અને આ ગુણ તમોને હંમેશાં સહાયક થઈ પડશે, મેં તમારા માટે કશું ખાસ વિશેષપણે કર્યું નથી. મારી પ્રકૃતિનો સહજપટ એ રીતે જ વહે છે, એટલે એ રીતે તે મારા માટે એક સામાન્ય ઘટના છે.

પ્રિય બાબુભાઈ, તમો સાથે પાંચ વર્ષ સતત સાથે રહેવામાં જે ગાળ્યાં છે તેમાં મને જે સરળતા કામમાં મળી છે તે માટે તમારો હું આભાર માનું છું. તમારી પ્રામાણિકતા અને કામ પ્રત્યેની નિષ્ઠા, આશ્રમ પ્રત્યેની તમારી વફાદારી - આ તમારી વિશેષતાઓનો હું પ્રશંસક છું. વહીવટમાં ઊણપો તો દરેકની હોય છે. કોઈક વખતે અમુક ઘટનાઓથી મનમાં લાગી આવે ખરું પણ તેને હું મહત્વ આપતો નથી. જેમ કૂતરું શરીર પર પડેલાં પાણીને ખંખેરી નાખે છે તેમ જે તે ઘટના તથા તેનો પ્રત્યાઘાત તે મારા તાબાની વસ્તુ બની રહે છે. એટલી ઈશ્વરની મારા પર કૃપા છે.

અંતમાં તમે જે નિર્ણય લેશો - રહેવાનો યા જવાનો, અને તમે જ્યાં હશો ત્યાં મારી શુભેચ્છાઓ તમારી સાથે જ છે અને સાથ-સહકાર પણ. કૃપા કરીને બનેલી ઘટના અંગે દુઃખી થશો નહિ. જે થાય છે તે સારા માટે.

— ભાઈનાં ભાવભર્યાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

પ્રેરણાદીપ: સમાજસેવા

નોંધ: શ્રી મનુભાઈ પંડિત - ભારતીબહેન પંડિત નખશીખ ગાંધીસેવક, પૂજ્ય ગાંધીજીએ સ્વયં તેમને ગ્રામ સિયાશ અને દેહગામડા મુકામે ગ્રામસેવક તરીકે મોકલ્યા હતા. જીવનપર્યંત લોકસેવા, સમાજના નીચલા ઘરના વર્ગના ઉત્થાન માટે આ દંપતીએ પોતાનું જીવન સમર્પિત કરી તન-મન-ધનથી અનેરી સેવા કરી છે. શ્રી મનુભાઈ સાહિત્યનો જીવ. વિવિધ સંસ્થાઓમાં સાહિત્ય ક્ષેત્રે સેવા આપતા રહ્યા અને મુનિશ્રી સંતબાલજીના સાંનિધ્યમાં રહી પોતાની દિવ્ય ચેતનાને પ્રગટાવવાને મથતા રહ્યા. અત્રે પૂજ્ય ભાઈ સાથે તેમના પત્રોનો અંશ રજૂ થયો છે. (સં.)

(૭) શ્રી મનુભાઈ પંડિત - શ્રી ભારતીબહેન પંડિત હરિ:ૐ

તા.૯-૯-૧૯૯૩

‘સંત પરમ હિતકારી’ તમે મોકલેલું વાંચી લીધું. પૂજ્ય સંતબાલજીના પ્રસંગોમાંથી ઘણું જાણવાનું મળ્યું. તેમનો સવિશેષ પરિચય પામ્યો. ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ પાક્ષિકનો ગ્રાહક તો હતો, વર્ષો પૂર્વે, પણ તે પરિચય સઘન ન હતો. આમાંથી કંઈક વિશેષ ઝાંખી થઈ. સાથે સાથે આપનો પણ વધુ પરિચય મળ્યો. રાજી થયો. આપે જીવનભર સેવાનું ક્ષેત્ર સ્વીકાર્યું છે. પૂજ્ય સંતબાલજી જેવા સમર્થ ગુરુદેવ સાથે વિહાર કરવાનું, રહેવાનું સદ્ભાગ્યે તમને સાંપડ્યું. તે બહુ મોટી પ્રભુકૃપા ગણાય! તેઓ પૂજ્ય બાપુજીની નાની આવૃત્તિ જેવા ભાસ્યા. વળી, ‘શતાવધાની’* તે તો ઘણી વિશેષતા! તેઓ અષ્ટાવધાની** હોવાનો મને ખ્યાલ હતો.

પૂજ્ય મોટાના એક પુસ્તકની - ઘણું કરીને ‘જીવનસંદેશ’ની તેઓએ પ્રસ્તાવના પણ લખી આપી છે. પૂજ્ય મોટાને તેઓશ્રી માટે ઘણું માન હતું.

શ્રી મણિભાઈનો પણ કંઈક વધુ પરિચય આમાંથી મળ્યો. ચિંચણીથી શ્રી મણિભાઈએ - આપનાં લિખિત સંતબાલ પરિચય પુસ્તિકાનાં પાંચેક પુસ્તકો મને મોકલાવેલ છે. તે વાંચી ગયો. તે પ્રસંગો પણ ખૂબ સ્પર્શી ગયા. તમારા ‘લેખક’ તરીકેની જાણ તેથી વધુ

* શતાવધાની - એકસાથે સો વાત યાદ રાખીને તે વિશે જવાબ આપનાર
** અષ્ટાવધાની - એકસાથે આઠ વાત યાદ રાખીને તે વિશે જવાબ આપનાર

રાજી થયો. પૂજ્ય સંતબાલજી ગાંધીજીના સાચા વારસદાર લાગ્યા.
અનેક પ્રણામો એ સંતને! — નંદુભાઈના જય શ્રી હરિ:ૐ

● ● ●
હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૧૨-૧૯૮૫

એક નાનો અનામી માણસ કેવું સરસ-ગરીબો, પીડિતો માટે ગામડામાં વર્ષોથી (૧૯૮૨-૮૩ થી તે ભાઈ મારા સંપર્કમાં છે). કામ મૂકપણે કરી રહેલ છે. તે ભાઈનો એક પત્ર આ સાથે તમને બીડું છું.

મહાદેવપુરા નિર્વાસિતોનું ખેડૂતોનું નાનકડું ગામ છે. ત્યાંથી પ્રાથમિક ગુજરાતી શાળાના આ ભાઈ શિક્ષક છે. ઉ. વ. ૫૬. આખું કુટુંબ સેવાભાવી છે. તેમનાં મા વૃદ્ધ ઉંમરે પણ અને તેમના એક નાના ભાઈ પણ સેવાભાવી છે. રૂબરૂ મળવાનું થશે ત્યારે વિગતે વાત કરીશ.

શાળાનો સમય સાચવીને, બાકીના સમયમાં ગરીબોની સેવામાં ગાળે છે. શાળા ઉપરાંત થોડો સમય વર્ગના વિદ્યાર્થીઓના કોચિંગ ક્લાસ કરે છે. ગામના દર્દીઓ સાથે અમદાવાદ હોસ્પિટલોમાં દોડધામ કરે છે. જરૂર પડતાં રાતવાસો હોસ્પિટલમાં રહે છે. વોર્ડના ડોક્ટરો સાથે સારો નાતો છે. તેઓ ડોક્ટરોને ભલામણ કરે એટલે સારી સારવાર થાય. વર્ષોથી આ સિલસિલો ચાલુ છે.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●
હરિ:ૐ

તા. ૧૩-૧-૧૯૮૬

તમારો પત્ર અને હિસાબ મળ્યો. તે બરાબર છે. રૂ. ૩૦૦૦/- તેમાં ઉમેરણ માટે આપ્યા છે.

તમો મારું આ કામ કરી આપો છો તે તમારો ઋણી છું. તમારા આવવાની આશા હતી, ચંદનબહેન પણ નિરાશ થયાં.

આંખોને સાચવો તો છો જ, પ્રભુ તેમાં તમોને સહાય કરે.

તમારા હસ્તાક્ષરો સરસ છે. કોઈના પણ સુંદર હસ્તાક્ષરો જોઈને મને સહજ આનંદ થાય છે. જે મારા પત્રોમાં નથી, તે બીજા કને જોઈને હર્ષ થાય છે.

પ્રિય મનુભાઈ આવ્યા તેથી ખૂબ આનંદ થયો. આનંદ ને જાણકારી મળી. તમ બન્નેના પરિચયમાં જેમ જેમ વધુ આવવાનું થાય, તેમ તેમ વધુ આનંદ ઊપજે છે.

મારા જોગું કંઈ પણ કામ હોય તો જણાવશો. ચંદનબહેને પ્રણામ પાઠવ્યા છે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૨૦-૨-૧૯૯૬

તમારો તા. ૧૮/૨નો આનંદપત્ર મળ્યો. વાંચી ખૂબ પ્રસન્ન થયો. તમે સમય મેળવી મને નિરાંતે લખ્યું તે માટે આનંદ.... આભાર!

વૃદ્ધ ફળ વેચનારો, અલગારી ફૂટપાથ ચિત્રકાર, તપોધન બ્રાહ્મણ, નિ:સહાય-નિર્ધન ભિક્ષુક બાઈ આ ચારેય પાત્રોની કથની હૃદયને હચમચાવી નાખનારી વિચાર કરી મૂકતી, સમાજને પ્રિછવા જેવી વેધક છે!

તમને શત શત ધન્યવાદ છે, તે તમારી નજરે આવાં પાત્રો સહેજે ખેંચાય છે. તમે સહાય કરો છો અને ઉપયોગી બનો છો!

પ્રિય મનુભાઈ, મારું તો આમાં કશું જ મહત્ત્વ નથી. હું કશું જ કરતો નથી. મેં કેટલાં કામમાં તનને ઘસી નાખ્યું છે? જીવનમાં ત્યાગ્યું

છે? અગવડો વેઠી છે? ભૂખ્યો રહીને સમાજને ઉપયોગી થયો છું? જીવનજરૂરિયાતો ઘટાડીને ત્યાગી જીવન જીવું છું. શ્રમ તો તમે લ્યો છો. પુણ્ય જો હોય તો તમને છે. મારે માટે તો મૂસાભાઈનાં વા ને પાણી, એટલું જ!

આવાં પાત્રોને પહેલાં હાથે આપજો, અવારનવાર ઉપયોગી થજો, દેખભાળ રાખતા રહેજો - એ મારી નમ્ર ભલામણ છે! તમે સહૃદયી છો, દષ્ટિસંપન્ન છો, તેથી આવાં પાત્રો આંખે ચડે છે. પ્રભુકૃપા.

‘જીવનસ્મૃતિ’ વર્ષ ત્રીજું, એક બીજો જાન્યુઆરીનો અંક આજે વાંચવા લીધો. પાત્રોની પિછાણ આપીને ઉપકારક થયા છો. જીવનરાહ ચીંધો છો, સમાજનું પુણ્યવંતું કામ તે લેખન હજુ તો શરૂનાં થોડાં પાનાં જ વાંચ્યાં છે. તમારો અને ભારતીબહેનનો જેટલો ઉપકાર-આભાર માનું એટલો ઓછો. મારા ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યા છો. તમારો ઋણી છું.

તમારા જેવા સહૃદયી સાથી મેળવી આપવા પ્રભુનો ખૂબ આભાર માનું છું.

અમદાવાદમાં ઊજવાયેલ ઉત્સવનું તમારું વૃત્તાંત વાંચ્યું. સરસ છે!

પૂર્ણિમાબહેન પકવાસા ગુજરાતનું નારીરત્ન છે, ભડવીર છે, દક્ષ, પ્રતિભાવંત છે. તેથી, એ અધિક સમાજસેવિકા છે. તેમને પ્રણામ. ચંદનબહેન તમો બન્નેને પ્રણામ પાઠવે છે. ભારતીબહેનને સ્નેહવંદના.

— નંદુભાઈના હરિ:ૐ

● ● ●
હરિ:ૐ

તા. ૬-૪-૧૯૯૬

‘જીવનસ્મૃતિ’ એક નવેમ્બરનો અંક મળ્યો. આખો જોઈ ગયો. મુરબ્બી શ્રી કપિલપ્રસાદ લિખિત ગાંધીજીના પ્રસંગોનું પુસ્તક મને બિલ સાથે મોકલવા વિનંતી.

ગુણવંતભાઈ શાહનો પ્રાથમિક શાળાનો ઓરડો એ પત્ર વાંચ્યો. સરસ છે. (સંદેશમાંનો)

પૂજ્ય મોટાને આશ્રમ સામેની જગ્યાનો ફરતો કોટ કરવા રૂ. ૩૫,૦૦૦/- (પાંત્રીસ હજાર) એક દાતાએ ૧૯૬૧માં આપેલા. તે નાણાં મળ્યાં હોવા છતાં દાતાને વર્ષ પછી સમજાવીને કોટને સ્થાને થોરની કે કાંચકાની ફરતી વાડ કરાવેલી એમ કહીને કે રૂ. ૩૫,૦૦૦-નું વ્યાજ (તે વખતે છ ટકા મળતું) ૨૧૦૦ રૂપિયા મળે, ૨૧૦૦નું છ ટકા લેખે વ્યાજ ૧૨૬ મળે ને તેમાંથી થોર તથા કાંચકાની વાડ આસાનીથી થઈ જશે. વળી, ગરીબ મજૂરોને દર વર્ષે મજૂરી મળશે. માટી નંખામણની. ને ૩૫ હજારનું વ્યાજ દર વર્ષે ૨૧૦૦ બીજાં સારાં કામમાં વપરાશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૧૮-૧૦-૧૯૯૬

તમારો તા.૧૧/૧૦નો પત્ર મળ્યો છે. હમણાં કામ ઘણું હોવાથી જવાબ મોડો લખાયો છે.

(૧) ગાંધી પરિવારનાં સ્વજનો, મોટા ભાગનાં સ્વજનો પૂજ્ય મોટાને પિછાણી શક્યાં નથી. તે હકીકત છે. ને ગુજરાતના સાક્ષરો, કવિઓ, લેખકો પણ પિછાણી શક્યાં નથી. પ્રભુનો તેમાં પણ સંકેત જ હશેને.

(૨) 'જીવનસ્મૃતિ'એ ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે. નવા નવા સુશિક્ષિત લોકો આકર્ષાયા છે. ને હજુ વધુ પ્રાપ્ત થતા જશે. લખાણ સારું આવે છે, સ્પર્શ થાય તેવું.

મારા અક્ષરો ખરાબ આવે છે, એ પણ સૂક્ષ્મ હિંસા જ છે. વાંચતાં ત્રાસ પડે, કષ્ટ પડે, તે હિંસા જને. મારા મતે અનએવોઈડેબલ - લાયાર.

દેશમાં ભ્રષ્ટાચાર, બેવડાં જીવન વધતાં જાય છે, ચારેકોર. પ્રજાએ અભણને બચાવ્યો, તે એનો મહદ ઉપકાર! કર્તસી ઓફ કોરસ્પોન્ડન્સ લુપ્ત થતી આવી છે. પહોંચ લખતાં પણ કષ્ટ પડે છે લોકોને!

પૂજ્ય બાપુએ એક પાંચ વર્ષના, ખાસ જાણકાર નહિ એવા બાળકને જાતે પોસ્ટકાર્ડથી ૧૯૪૬માં જવાબ લખેલો. તે બાળકને પણ બાપુનો સહવાસ મળેલો.

વહાલાં ભારતીબહેન કનેની રકમ ખૂટી પડે તો તરત મને જણાવે. દીકરીઓ સપરિવાર કુશળ હશે.

તમોને બન્નેને મળવા માટે મને સદા અનુકૂળતા જ છે. બપોરના ૨ થી ૫ 'વિશ્વવાત્સલ્ય' વાંચું છું. ચંદનબહેને પ્રણામ લખાવ્યા છે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૨૪-૧-૧૯૯૭

તમારો તા. ૨૧મીનો પત્ર મળ્યો. 'મહાજયોત મોટા' તરુબહેને (તરુલતાબહેન દેવે-જાણીતા સાક્ષર શ્રી રજનીકુમાર પંડ્યાનાં ધર્મપત્ની) સારી લખી છે. પૂજ્ય મોટાનું સાહિત્ય એટલું બધું ઊંડાણવાળું છે કે અંગ્રેજીમાં શ્રીઅરવિંદોનું અને ગુજરાતીમાં પૂજ્ય મોટાનું લખાણ વાંચતાં બીજાં લખાણો તો મને જરા ફિક્કાં લાગે છે. અધ્યાત્મપથના અભિલાષી અને પથિક માટે તો આ જ યોગ્ય છે.

(૨) 'જીવનસ્મૃતિ'ના અંકો ઉત્તરોત્તર મળે છે, સુવાસફેલાય છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

(૮) શ્રી કાર્તિકેય અમીન-શ્રી ગીતાબહેન અમીન
(યુ.એસ.એ.)

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૩-૪-૧૯૮૩

પ્રિયભાઈ કાર્તિકેયભાઈ તથા અ. સૌ. ગીતાબહેન

અમેરિકા સ્થાયી થવા તમે બેંકની સારા હોદ્દાની નોકરી છોડી તે તમારું ખમીર ને ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા દાખવે છે.

પૂજ્ય શ્રીઅરવિંદના, પૂજ્ય માતાજીના અને પૂજ્ય શ્રીમોટાના એકસાથે જ તમારા પર આશીર્વાદ છે જ. જીવનવિકાસ તરફ તમારી દષ્ટિ રહ્યા કરી છે તે જ જીવનનું સાચું કર્તવ્ય છે.

આ પત્ર તમારી જન્મતિથિની તારીખ પહેલાં મળશે ને સૌ. ગીતાબહેનની જન્મતિથિ પછી મળશે, આપ બન્નેને મારા હૃદયની હાર્દિક શુભેચ્છાઓ સાથે અભિનંદન છે.

'જીવનદર્શન' અને 'શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ' એ બે પુસ્તકો તમે સાથે લઈ ગયા છો તે તમારી આધ્યાત્મિક અભિરુચિ સૂચવે છે. બન્ને પુસ્તકો ખૂબ પ્રેરણાદાયી અને સમજવામાં સરળ છે.

પૂજ્ય બાપુજીને ઓપરેશન કરાવ્યું છે તે આજે જ જાણ્યું. આજે એમને કાગળ લખ્યો છે. હાલ હું સુરત છું. મહિનો-સવા મહિનો સુરત અને મહિનો-દોઢ મહિનો નડિયાદ.

તમે કેટલા બધા considerative (સજાગ) છો! એરોગ્રામ ને લેટર વચ્ચે ૫૫ પૈસાનો ટિકિટ ફેર હોઈ અને એટલા માટે આશ્રમને

વધુ ન ખર્ચાવવા તે માટે તમે પહોંચની પણ દરકાર ન કરીને એરોગ્રામથી લખવા જણાવ્યું. આવી વ્યક્તિ કોક વિરલ હોય. આવી ઝીણવટ માટે અને આશ્રમ પ્રત્યેના ભાવ માટે તમારો અંતઃકરણથી આભાર માનું છું ને ઋણી છું.

ન્યુજર્સી સિટી તો ગુજરાતીઓનું જ ગામ, એમ જાણ્યું છે. ત્યાં પહોંચે ચારેક મહિના થવા આવ્યા એટલે હવે તો સારી રીતે સેટઅપ થઈ ગયા હશે.

બિઝનેસ કરવાનું અને કયો બિઝનેસ તે પણ નક્કી થઈ ગયું હશે. ઝડપથી ઝળહળતી ફેતેહ અને સફળતા ઈચ્છું છું. મારા હસ્તાક્ષરો સારા નથી તમારી સરખામણીમાં “ક્યાં રાજા ભોજ અને ક્યાં ગંગુતેલી.”

ગીતાબહેનને સ્નેહ વંદન.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧-૪-૧૯૯૯

પ્રિય કાર્તિકેયભાઈ, વહાલાં ગીતાબહેન

તમારો પ્રેમાળ-ભાવભર્યો સવિસ્તાર પત્ર મેળવી રાજી થયો. ચેક પણ મળ્યો ને આશ્રમે મોકલ્યો છે. તેઓ તમને પહોંચ મોકલશે. આ પત્ર પણ તેમની પહોંચ સાથે જ તમને મળશે.

આપણો સંબંધ ઘણા વખતથી છે. તમારા પિતાશ્રીના વખતનો છે ત્યારથી કુટુંબની સર્વ વ્યક્તિઓએ ભાવ દાખવ્યો છે. તમે સવિશેષ તે ચાલુ રાખ્યો છે. જેનો મને આનંદ છે.

તમારા હસ્તાક્ષર ને ભાષા પણ સુંદર છે. નડિયાદ આશ્રમે ૧૪ દિન મૌનમાં બેઠા હતા સારું કર્યું. જ્યારે જ્યારે આવો ત્યારે તે

લાભ લેવા જેવો છે. મારે મન તેવો મૌનએકાંત ગાળો જીવનનો શ્રેષ્ઠ ગાળો છે. તે વેળા જે કરો તે શાશ્વત છે. બીજું બધું નાશવંત છે, જે સાથે આવવાનું નથી. જ્યારે મૌનએકાંતની કમાણી પરભવમાં પણ સાથે આવવાની છે. ચંદનબહેને તમો બન્નેને ખાસ ઘણુંઘણું યાદ કર્યાં છે. જ્યારે આવો ત્યારે કોઈ પણ દિને ને કોઈ પણ સમયે heartily welcome (હૃદયપૂર્વક આવકાર) છે.

વહાલાં ગીતાબહેનને અમારાં ઘણાંઘણાં વહાલ તમો બન્નેનું દાંપત્ય જીવન પ્રેમભર્યું છે. ૩ ફોટાઓ - ત્રણે સરસ છે. તમે યાદ રાખી મોકલ્યા તે માટે ઘણો આભાર.

• તમો દંપતીનો જીવનપ્રેમ તો ઊર્ધ્વ અભિગમની શક્યતાઓ ઉપજાવે છે. પૈસા પાછળ ન પડતા જીવનને ઉન્નત કરવામાં ધ્યાન આપશો. આધ્યાત્મિક આરોહણ કરવા પૂજ્ય શ્રીમોટામાં તમારો ભાવ અનુભવી ઘણો આનંદ થયો. May Lord help you in this voyage. (જીવનવિકાસની આ યાત્રામાં પ્રભુ તમને મદદ કરે એ જ પ્રાર્થના) ગીતાબહેનને ઘણાં વહાલ ને યાદ. — નંદુભાઈનાં વહાલ

॥ હરિ:ૐ ॥

૫. શ્રી નંદુભાઈએ સ્વજનોને લખેલ પત્રસંચય-૨

(૧)

ઈન્દુકાકા, શૈર દલાલ

રામને હનુમાન મળ્યા

પ્રિય ઈન્દુભાઈ,

આજે પૂજ્ય શ્રીમોટા અને તેમના અનન્ય ભક્ત સેવક ઈન્દુભાઈ, એમ બંનેનું સ્મરણ તાજું થયું. તમોને પૂજ્ય પ્રથમ વાર મળવાનું ૧૯૬૦ની સાલમાં, જો હું ભૂલતો ન હોઉં તો થયું. તમો ને નિત્યાનંદ ભટ્ટ, સાથે સ્કૂટર ઉપર નડિયાદ આશ્રમે સાંજે આવેલા. અંદાજે પાંચ વાગેલા. પૂજ્ય શ્રીમોટા જમવા બેસવાની તૈયારીમાં હતા. એટલે તમને જરા આકરા શબ્દોમાં કહ્યું કે ‘ચાલ્યા જાવ, સાંજના કેમ આ સમયે આવ્યા? મળવું હોય તો કાલે સવારે આવજો.’ એમ કહીને દરવાજો દેખાડી દીધો. તમો ચાલી ગયા. હું આ સાંભળી રહ્યો હતો. તમે પાછા ફર્યા કે મને તરત થયું કે આ આશાસ્પદ યુવક નિરાશ થઈને જાય છે ને હવે ફરી કાલે સવારે નહિ જ આવે. ત્યારે દુઃખ થયું હોય જ. બે અક્ષર પૂજ્યે વાત કરી હોત તો સારું થાત. એમ વિચાર આવતાં તો દરવાજે ઝડપથી ગયો ને તમો ઝાપે પહોંચો તે જ વેળા હું પાછળ આવી ગયો. ને તમને નિરાશ ન થવા સમજાવ્યા અને જો રાત રોકાઈ જવું હોય તો નડિયાદમાં મિત્રને ત્યાં વ્યવસ્થા કરાવી દઉં. રાત રહેજો એમ મેં કહ્યાનું મને યાદ છે. પણ તમે કહ્યું કે, ‘તેવી જરૂર નથી કાલે સવારે આવશું.’ મને થયું કે ભાગ્યે જ હવે તમો ફરીથી આવો.

આ પ્રથમ મેળાપ આપણો. પણ તમે બીજી સવારે અચૂક આવ્યા જ. આવ્યા તે આવ્યા. એટલું જ નહિ પણ પછી તો **રામને**

હુનુમાન મળ્યા તેમ પૂજ્યને ઈન્દુભાઈ. તમારો ઉત્સાહ અને સેવાપરાયણતા, પૂજ્યનો બોલ ઝીલવાની તત્પરતા, શબ્દશઃ, અક્ષરશઃ પૂજ્યના આદેશ ને બોલને વર્તી બતાવવાની તમન્ના પોતાના (તમારા) ગમા-અણગમા દૂર રાખી પૂજ્યની ઈચ્છા – Wish માત્ર, તે તમારે મન હુકમ Order. એવી અનોખી ભાવના અને એ ભાવનાને સાકાર કરવાની ધગશ આવી ભક્તિથી પૂજ્યે તમોને ખૂબ આવકાર્યા. તમો પણ વારંવાર આશ્રમે આવતા-જતા થયા. તે વેળા પૂજ્યને બહુ જૂજ ભાઈબહેનો જાણતાં હતાં અને તે પણ માત્ર જાણતાં જ હતાં. પૂજ્યની સવિશેષતાઓ, તેમનું મહાત્મ્ય, તેમની મુક્તદશા એમાંનું ભાગ્યે જ કોઈને જ્ઞાન હતું. કહેવાનો મતલબ એ કે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા તે પહેલાં અપ્રસિદ્ધ હતા.તે સમયે તમે માત્ર અજાણ્યા ભાવથી ગત જન્મના ખેંચાણ, અકળ રીતે તમે તેમના જીવનમાં ગૂંથાઈ ગયા અને પછી તો અમારા સારથિ બની રહ્યા.

સુરત-નડિયાદ કારમાં આવવા-જવાનું તમારા સારથિપણા તળે થયું, થવા લાગ્યું. કોડાઈકેનાલ સુધી કારમાં હંકારાયા. અમે કારમાં ફર્યા - ગયા અને એ રીતે પૂજ્યના અનિવાર્ય અંગ સમા તમો થઈ ગયા, થઈ રહ્યા. તમારી ભક્તિ અવિચળ હતી. પૂજ્યના શબ્દોમાં અનન્ય શ્રદ્ધા હતી. તેમનો શબ્દ તમારે મન બ્રહ્મવાક્ય એ રીતે તમો ગૂંથાઈ ગયા, તેમની સાથે વણાઈ ગયા

મને વધુ સ્પર્શી ગયો તે તો આ પ્રસંગ કે ૧૯૬૪માં ચિ. જયશ્રીને સારા દિવસો હતા.પ્રથમવાર તે માતા બનવાની હતી, તેવા આનંદના ને મહત્વના દિવસોમાં તમારી હાજરી જયશ્રી ઈચ્છે જ. તમો દૂર દૂર પૂજ્ય સાથે મોટરકારમાં પ્રવાસે ન જાઓ તેમ તે ઈચ્છે જ. એવી વેળાએ તમો, અમો સાથે સારથિ બની આવ્યા. મને ખ્યાલ છે ત્યાં સુધી પૂજ્ય આ સંજોગ જાણતા ન હતા કે જયશ્રી માતૃપદ પામવાની છે, ટૂંક

સમયમાં. ને પછી તો ફરતાં ફરતાં મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રદેશ, કર્ણાટક આદિ પ્રદેશોમાં થઈને તામિલનાડુ-ત્રીચી થઈને કોડાઈકેનાલ પહોંચ્યા ત્યાં અમદાવાદથી જયશ્રીનો તાર આવ્યો કે ઈન્દુભાઈ પાછા અમદાવાદ આવે, આવી જાઓ. તમે થોડી વિનંતી પણ કરી કે પાછા ફરતી વેળા પૂજ્યને હરકત પડે, પડશે પણ પૂજ્યે પોતાની સરળતા ના જોઈને તમને હુકમ જ કર્યો કે પહેલી ટ્રેને પહોંચી જાઓ. તો તમે દુઃખી હૃદયે ગયા. આ બન્યું ૧૯૬૪માં જૂન માસમાં. આપણે મે ૩૧મીએ લાંબા પ્રવાસે કારમાં નીકળેલા. પૂજ્ય, તમે, કાંતાબા અને હું એમ ચાર જણાં હતાં. ૧૫૦૦-૧૬૦૦ માઈલનો પ્રવાસ કર્યો. આવા પ્રસંગોમાં હું તમારા ઘણા નિકટના પરિચયમાં આવ્યો. તમારી પૂજ્ય પ્રતિની દૃઢ, અવિચલ, એકધારી, અથાગ ભક્તિ. એ સેવાપરાયણતાથી તમો પ્રતિ આકર્ષાયેલ અને તમો પણ મારા પૂજ્યના જેમ તમો અતિપ્રિય બની ગયા હતા. તમે પણ પ્રિય મિત્ર બની ગયાં અને પછી તો પૂજ્યશ્રીએ ૧૯૭૬માં દેહત્યાગ કર્યો ત્યાં સુધી ખૂબ ખૂબ નિકટના સાથી થઈ રહ્યા. આપણે પૂજ્યના જમણા-ડાબા હાથ સમા બની રહ્યા. આપણે ક્યાં ક્યાં ફર્યા તે બધું લખતાં યાદ આવે છે. ધૂલિયા, જલગાંવ, અજંટા, ઈલોરા, પૂના, માયસોર, શ્રીરંગમ, વૃંદાવન, ઉટ્ટી, વાયા કુન્નુર, કોઈમ્બતુર, ત્રીચી (૧૪-૦૬-૧૯૬૪) કુંભકોણમ્ થઈને જૂનની ૧૯મીએ કોડાઈકેનાલ પછી કોચીન પણ જઈ આવેલા અને વળી અમદાવાદ એકલા પાછા આવવાનું બન્યું ત્યાર પછી તો ૧૯૬૪-૧૯૭૬નાં ૧૨ વર્ષોમાં ત્રીચી-કુંભકોણમ્ અનેક વાર બેંગલોર વાયા મુ. રમણભાઈને ત્યાં અને પછી વધુ ને વધુ સાથે આવીને રહેવાનું બન્યું. આવાં બધાં મીઠાં સંસ્મરણો આજે તાજા થયાં ને તેનો આનંદ આ પત્રથી વ્યક્ત થઈ રહ્યો છે.

પૂજ્યશ્રીના દેવલોકને આજે ૧૭ વર્ષ લગભગ થવા આવશે. તમારા તેમના પ્રતિનાં નિષ્ઠા અને ભક્તિ આજે પણ અનન્ય અને અનોખી રીતે જળવાઈ રહી છે.

પ્રભુ તમારો આ પૂજ્ય સાથેનો સાથ-સંગાથ જન્મોજન્મનો-ભવોભવનો બની રહેવા અનન્ય છે.

અસ્તુ ! હરિ:ૐ

— ભાઈના ઘણાં ઘણાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

વહાલનું વહેણ

કુંભકોશમ

તા. ૧૫-૦૮-૧૯૮૨

પ્રિય ઈન્દુ,

તમને હું બહું યાદ કરું છું, ઘણી વખત તમને વહાલ કરવાનું દિલ થઈ જાય છે.

— નંદુભાઈના વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

તા. ૨૫-૦૬-૧૯૬૨

હવે તો આપણે જાણે કે કેમ કરીને મળીએ અને એક બીજાને પ્રેમ કરીએ એવું થાય છે.

— ભાઈના વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

All roundness

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૮-૧૦-૧૯૬૨

પ્રિય ઈન્દુભાઈ,

આનંદમાં હશો ને હવાફેર કરીને આવજો. તમો સાથે જેમ જેમ પરિચય વધતો જાય છે તેમ-તેમ તમારા પ્રતિ માન, આદર, ભાવ અને

વહાલપ વધતાં આવે છે. વહાલા ભાઈ તમારી All roundness, અનુભવ ને જે સૌથી વધુ તો ભાવુકતા અનુભવી ઘણો સ્નેહ થયો છે.

— ભાઈના વહાલ

હરિ:ૐ

નોંધ: મુ. શ્રી ઈન્દુકાકા (ઈન્દ્રવદન સવાઈલાલ શેરદલાલ)ની હાલ ૮૪ વર્ષની જૈફ ઉંમર થઈ છે અને તેઓના ‘ગુરુકૃપા’ ગેસ્ટ હાઉસવાળા મકાનમાં નિયમિત અમદાવાદના સ્વજનોના સત્સંગ લાભાર્થે પ્રવૃત્તિ રાખે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા રચિત તમામ પુસ્તકો તેમના તે રહેઠાણના વિશાળ હોલમાં ૧૯૭૫ સુધી રાખેલા હતા હાલમાં પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રસાદી સ્વરૂપે તેમની ચીજ વસ્તુઓ સંભાળીને રાખી છે. શ્રી જયશ્રીબહેનની નામસ્મરણ ધૂનનો લાભ ઘણા વર્ષોથી સૌ સ્વજનો લે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રતિનો તેમનો ભક્તિભાવ હરિ:ૐ ધૂન દ્વારા સૌના હૃદયને ખૂબ સ્પર્શે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે જે વસ્તુઓ વાપરેલી તે પૈકીની ઘણી વસ્તુઓ તેમણે જીવની પેઠે સાચવીને રાખી છે. (૧) ગોળ મશૂરીયા (૨) ઓશિકા (૩) હોટ પેક (શેકની કોથળી) (૪) રજાઈ (૫) ઓઢવાની ચાદર (૬) પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચરણ પાદુકા (૭) સાફા (૮) ટોપી (૯) ખેસ (૧૦) ધોતિયાં (૧૧) ગળે વિંટવાનો પટ્ટો (૧૨) લંગોટ (૧૩) ચશ્મા (૧૪) દમની દવાનો પંપ (૧૫) સૂતી વખતનું ઘડિયાળ (૧૬) કાનના પૂમડા (નહાતી વખતે રાખતા) (૧૭) પૂજ્ય શ્રીમોટાની નાડાછડી (૧૮) મોટાના પત્રો (૧૯) ફોટોગ્રાફ્સ (૨૦) ફોલ્ડીંગ ખુરસી - ૨ નંગ (૧ સૂરત આશ્રમની અને ૧ મુસાફરીમાં સાથે લેવાની) (૨૧) ટોઈલેટ કમોડ

(૨૨) ઈલેક્ટ્રીક બોર્ડ (મુસાફરીમાં વપરાતું) (૨૩) પાણી પીવાનો કાચનો ઘડો (૨૪) નડિયાદ આશ્રમમાં જમતાં તે ડાઈનીંગ ટેબલ અને ખુરશી (૨૫) પૂજ્ય શ્રીમોટાની પહેરતા તે લાંબી માળા (૨૬) રુદ્રાક્ષની માળા (૨૭) મચ્છરદાની (૨૮) પૂજ્ય શ્રીમોટા વાપરવા પૈસા આપતા તે (૩૦) ગુજરાતીમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યના તમામ પુસ્તકો (૩૧) પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રવચનની કેસેટ્સ અને સીડીઓ (૩૨) GJE 8806 નંબરવાળી એમ્બેસેડર કાર કે જેમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા મુસાફરી કરતા.

(૨)

શ્રી રંજનબહેન, શ્રી ગૌતમભાઈ, યુ.એસ.એ.

હરિ:ૐ

ચંદનબહેન પટેલ, વિદ્યાનગર

પ્રિય સ્નેહી બહેન રંજનબહેન, ભાઈશ્રી ગૌતમભાઈ

તથા ચિ. ભાઈ રાહુલ

આપનો પૂજ્ય ભાઈ પરનો ભાવસભર પત્ર મળ્યો છે. પૂજ્ય ભાઈને વાંચી સંભળાવ્યો છે. આપના આવા ઊંડા ભાવથી પૂજ્ય ભાઈ ઘણા રાજી થયા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં (સદેહે) દર્શન કર્યા નથી તેનો અફસોસ આપને થયા કરતો. પૂજ્ય ભાઈનાં દર્શનથી આપને શાંતિ મળી છે તે આપનો પૂજ્ય ભાઈ તરફનો ભાવ-પ્રેમ દર્શાવે છે. પૂજ્ય મોટાની સૂક્ષ્મ ચેતનાહાજરી આપણી સાથે છે જ. પૂજ્ય ભાઈ લખાવે છે, **‘પૂજ્યશ્રીના અક્ષરદેહની ચેતના સાધકને વધુ ઉપયોગી થઈ પડે છે.’**

જીવનવહેવારમાં આપ સજાગ છો તેમ આપના પત્રથી લાગે છે. રાગદ્વેષ, અહમ્ તો દરેકમાં હોય છે, પણ તેનું ભાન થવું અને તે

પ્રત્યે સજાગ થવું તે ઈશ્વરની આપણા ઉપર કૃપા છે. યુ. એસ. એ. માં લગભગ ૩૦ વર્ષથી આપ સકુટુંબ સાથે છો - મોજમગ્ન અને હરવુંફરવું તે, તે દેશના એવા જીવનક્રમમાંથી આપે અલગ જીવનશૈલી અપનાવી છે, તે જ ઈશ્વરની મોટી કૃપા! થોડાક જ સમયના પરિચયે પણ આપ આટલી બધી આત્મિયતા દર્શાવો છો તેવા આપના ભાવ માટે શું લખવું? આપનું કુટુંબ અનોખું છે. આપના પતિ (ગૌતમભાઈ) પણ આપને સહકાર આપી રહ્યા છે - ભાગ્યશાળી!

પૈસાનો આ જમાનામાં લોભ ન થવો, પુત્ર પણ સંસ્કારી અને યોગ્ય! પ્રભુનો પાડ - આવું સંસ્કારી કુટુંબ મળવું, ઘણો આનંદ થયો.

આપ સૌનો પત્રથી પરિચય મળ્યો, પરિવારની ઘણી અંગત માહિતી મળી તે ઘણું ગમ્યું. આપના પિતાશ્રીના પરિચયથી પણ પૂજ્ય ભાઈ ખૂબ રાજી થયા. આવા પરિવારમાં જન્મ્યા તે પણ ઈશ્વરની કૃપા જ ગણાય.

પૂજ્ય ભાઈએ પત્રમાં 'ચિત્તશુદ્ધિ'ના તથા જીવનવહેવાર અંગે જે ટકોર કરી તેને તથા જાન્યુઆરીના 'હરિભાવ'ના મુખપૃષ્ઠ પરના પૂજ્ય શ્રીમોટાની પદપ્રસાદીની પંક્તિ બન્નેનો ગૂઢાર્થ - એકરૂપતા સમજવા જે પ્રયત્ન આપે કર્યો છે તે આપની ઊંડી ભક્તિ દર્શાવે છે. પ્રભુ! આપના જીવનપંથને ઉજાળો તથા જીવનધ્યેય પ્રતિ દઢ બનાવો તેવી શુભેચ્છા.

શ્રી કાર્તિકેયભાઈ તથા બહેન ગીતાબહેન દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાના પરિચયમાં આવવાનું થયું તે જાણી ઘણો ઘણો આનંદ. તે દંપતી ખૂબ પ્રેમાળ અને સરળ છે. જીવન પ્રત્યે સજાગ છે. આવા સંબંધો આપણા જીવનને ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે. ચીલેચલુ વાતો કરનારાં ઘણાં મળે.

આપ જ્યારે પણ ઈંડિયા આવો ત્યારે જરૂરથી આવશો, ગમશે. પ્રથમ પરિચયે જ ૧૫૦૦ ડોલર ગરીબોનાં કામ માટે આપ્યા તે પણ પૂજ્ય ભાઈને ઘણું સ્પર્શી ગયું. ધનનો આવો સદુપયોગ કરો છો તે માટે પૂજ્ય ભાઈ રાજીવો દર્શાવે છે.

પૂજ્ય ભાઈની તબિયત હવે સારી છે. ૯૬ વર્ષની વય અને વચ્ચે કફ ઘણો થઈ ગયેલ જેથી ફર્સ્ટ ટાઈમ ખાંસી ઘણી થઈ જતાં weakness (નબળાઈ) પણ વધેલી. હવે સુધારો છે. general health (તંદુરસ્તી) સારી છે. કોઈ રોગ નથી, ઉંમરની અસરના કારણે હવે રોજની ક્રિયાઓ ધીમી પડી જાય.

ભાઈશ્રી ગૌતમભાઈ તથા ચિ. ભાઈ રાહુલને અમારી સ્નેહયાદ પાઠવશો. ત્રણેનો એક ફોટો મોકલી શકાય તો મોકલવા વિનંતી. આપનાં ભાઈ સૌને યાદ.

- એ જ લિ. ચંદનના ભાવસભર હરિ:ૐ

પૂજ્ય ભાઈ લખાવે છે: આપની પત્ર લખવાની સ્ટાઈલ, ભાષા બધું ખૂબ સુંદર છે. વ્યક્ત પણ ઘણું સારું કરી શકો છો. તમે બધાં વિશે લખ્યું છે પણ તમારા અભ્યાસ વિશે લખ્યું નથી તો જણાવશો.

પ્રિય ગૌતમભાઈ, વહાલાં રંજનબહેન, તમારો ઘણો ઘણો આભાર. આંખો હવે કામ કરવાની ના કહે છે. ઝાંખપ વધતી જાય છે.

- ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

૫ માર્ચ, ૨૦૦૦

પ્રિય બહેન રંજનબહેન તથા ભાઈશ્રી...

ખૂબ ઓછા સમય માટે આપણે પ્રથમ વખત મળી શક્યાં, પરંતુ તમો બન્ને ઘણી આત્મિયતા બતાવી ગયાં. પૂજ્ય મોટાનાં

દર્શન કર્યાં નથી અને છતાં આટલો બધો ભાવ! ૧૫૦૦ ડોલર ગરીબોની સેવા માટે આપી ગયાં તેવા તમારા સુકોમળ હૃદયના ભાવ માટે શું લખવું? આપણા દેશમાં ગરીબોની હાલત ઘણી કપરી છે. હાલ અંગત રીતે મારી પાસે જે કંઈ છે તે મેં સમાજ ચરણે ગરીબો માટે અર્પણ કર્યું છે અને જે કંઈ પૈસા છે તેનું આયોજન કરી ગરીબો પાછળ ખર્ચવાનું જ કામ કરું છું. ઈંડિયામાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં આવી ઘણી તદ્દન પ્રામાણિક સંસ્થાઓ રસ લઈ કામ કરે છે. તેવી સંસ્થાઓમાં હું પૈસા મોકલી આપું છું. **પૂજ્ય મોટાનો એ જ સંદેશો હતો. પ્રભુસ્મરણ સાથે સમાજ માટે, મિત્રો સાથેનો વહેવાર, સગાંવહાલાં સાથેનો વહેવાર - દરેક બાબતે આપણે સજાગ રહેવું. ચિત્તશુદ્ધિ રાખવા પ્રયત્ન કરવો તો જ ઈશ્વરભક્તિ ખીલી શકે.**

તમે આપેલ રકમનો તે જ પ્રમાણે સદ્દુપયોગ થશે. ઈંડિયામાં ફરી આવવાનું થાય તો મળશો તો ખૂબ રાજી થઈશ.

આ પત્ર મારું કામકાજ સંભાળનાર એ યજમાન ચંદનબહેન પાસે લખાવું છું. તેઓ હાલ સાયન્સ કોલેજમાં સિનિયર પ્રોફેસર છે. તમારા પતિને સસ્નેહ યાદ.

— એ જ નંદુભાઈનાં વહાલ (ચંદનના હરિ:ૐ)

તમારો ચેક બેંકમાં નાખ્યો છે તે ફ્લીયર થઈને આવતાં બે માસ થશે. જે સંસ્થાને આ રકમ આપીશું તે સંસ્થાની પહોંચ આવ્યા બાદ મોકલી આપીશું.

હરિ:ૐ

નંદુભાઈ, વિદ્યાનગર

તા. ૧૪-૦૯-૨૦૦૦

પ્રિય ગૌતમભાઈ, આપનો નાનકડો પત્ર મળ્યો. ટૂંકાણમાં તમે ઘણો ભાવ દર્શાવ્યો.

પૂજ્ય મોટાનું અગત્યનું ધ્યેય-પાસું ગરીબોને પગભર કરવા. થોડાક સમૃદ્ધ કરવા. સરકાર જે નથી કરતી કે નથી કરી શકતી તે આપણે કરવું. નિર્ધન, નિઃસહાય, ગ્રામીણ ગરીબોને તાત્કાલિક અને લાંબા ગાળાની સુવિધાઓ થાય. તેમનું જીવનધોરણ જરાક ઊંચું આવે. રહેવાને રહેઠાણ, ખાવાને અન્ન, પહેરવાને કપડાં, જીવન ટકાવવા માટે મળી રહે ને કંઈક આગળ પ્રગતિ કરે તેવું ‘મિશન’ હતું.

ને બીજું કેળવણી, અક્ષરજ્ઞાન, લખી-વાંચી વિચારી શકે. સ્વપ્રયત્ને પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે, તે પણ હતું. કેળવણી, ભણતર લેખન-વાંચન કરાવવાનું કામ મુખ્ય. સરકારને તે દિશા પ્રત્યે જાગૃત કરવાનું કામ મહદ અંશે સફળ ચોક્કસ થયું છે. સરકારની આંખો ખૂલી છે ને સરકાર પણ તે કાર્ય હવે ઉપાડી રહી છે. પૂજ્ય મોટાનું ધ્યેય તે રીતે હાલ થોડુંક સફળ થયું છે. ભણતર વધ્યું છે. સમાજ તે દિશામાં જાગૃત થયો છે. ઐશ્વર્ય થોડુંક વધ્યું છે, પણ સરકાર ગરીબો પ્રત્યે ધ્યાન આપી શકી નથી. દંભી-લાંચિયા સરકારી અધિકારીઓ ગરીબોનો ભાગ પોતે હડફ કરી જતા લાંચરુશવતના નાણાકીય ગોટાળા ખાતે વધુ બગડ્યું છે.

એનો ઉપાય હાલ તો પ્રબુદ્ધજનોને દેખાતો નથી. આપ ઈંડિયા આવશો ત્યારે વિસ્તૃતપણે ચર્ચાશું. ક્યારે આવવાનું બને તે જણાવશો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નંદુભાઈ, વિદ્યાનગર
વહાલાં દંપતી,

તા. ૧૪-૯-૨૦૦૦

તમો બન્નેનો પત્ર પ્રેમ મળ્યો. રંજનબહેનનો પ્રેમભાવ હૃદયને સ્પર્શી રહ્યો છે. ખૂબ ખૂબ ભાવભર્યો વહાલાં રંજનબહેનનો પત્ર છે. જાણે જુગ-જુગની, ગત જન્મોની યાદ સાંપડી. તાજી થઈ.

આવો નિઃસ્વાર્થ ભરપૂર પ્રેમ ઘણાં ઓછાં કુટુંબોનો મળે છે. અનેકાનેક કુટુંબો સાથે નિકટનો સંબંધ સ્થાપ્યો છે, પણ આ તમારો પ્રેમભાવ અજોડમાંનો એક છે.

તમારા જેવી અન્ય વ્યક્તિઓ તરફથી જે રકમો મળી છે તે હું હવે અલગથી નથી આપતો, સીધી ગરીબોને સ્પર્શતી, અગવડોમાં વાપરું છું. તેની યાદી મોકલી નથી. તે રકમો પણ મને ઠીક ઠીક મળતી રહી છે.

આ પૂર્વે જરૂરી ત્રણ ચેકના નામ બદલાવાનાં કારણો જણાવ્યાં છે. તમને મારું વલણ યોગ્ય લાગે તો નામફેર કરીને બીજા ત્રણ નવા ચેકોમાં જે સંસ્થાને હું આપવા માગું છું તે સંસ્થાના નામના જ લખીને મોકલશો. તે મળ્યેથી હું તે સંસ્થાને આ રકમનું શું કરવાનું છે તે તેની details (માહિતી) સાથે મોકલીશ.

“કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ” વડનગર, સાબરકાંઠા ડિસ્ટ્રીક્ટમાં આ સંસ્થા છે. તેના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી આંખના સર્જન ડૉક્ટર છે. તેમની ઉંમર વર્ષ હાલ ઇકોતેર છે. ખૂબ સુશિક્ષિત-સેવાભાવી, વિદ્વાન, સારા વ્યક્તિ અને જીવનભર બ્રહ્મચારી છે. જોકે લગ્ન કરેલાં છે. પત્નીની ઉંમર વર્ષ ૬૪, તેમની સાથે રહે છે. બન્ને જણ દંપતી ખૂબ નિઃસ્વાર્થ, સેવાભાવી, પરોપકારી વૃત્તિના. લોક સેવાર્થે આંખના ઓપરેશનો પોતે સ્થાપેલી હોસ્પિટલ દ્વારા કરે છે. નિઃસ્વાર્થભાવે, વિનામૂલ્યે સેવા ૪૫ વર્ષથી આ હોસ્પિટલ ચલાવે છે. સમાજસેવાનાં ઘણાં કામો કરે છે. સ્વાતંત્ર્યસેનાની છે. ૧૯૭૬માં જ્યારે ઈંદિરાબહેને દેશમાં બંધી ધારાસભા ને દિલ્લીની મુખ્ય ધારાસભા (લોકસભા-સં.) વિખેરી નાંખી, માર્શલ લો ચલાવેલ, તે સમયે તેઓ ધારાસભ્ય હતા ને જેલમાં પણ દોઢ વર્ષ પુરાઈ આવવું પડેલ.

એવી રીતે વૃત્તિ ને વલણવાળા સજ્જન દ્વારા આ સેવાનાં કાર્યો થોડાંક તેમના દ્વારા કરાવું છું. મારા હિસાબે પૂરેપૂરા સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થ અને most reliable (પૂરેપૂરા ભરોસાપાત્ર) માણસ છે. ૭૦-૮૦ સેવાભાવી સંસ્થાઓનો મને અનુભવ નિકટનો છે. તેમાં એમની સેવા મને તદ્દન નિઃસ્પૃહી, રાગ, મોહ રહિત લાગી છે.

તેમનો પરિચય જો તમને સમય હશે તો વડનગર મોકલીને કરાવીશ - એટલે હવે તમે દંપતીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ નિર્ણય કરશો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૧-૧૧-૨૦૦૦

વહાલાં રંજનબહેન, પ્રિય ગૌતમભાઈ

ઘણું લખ્યું. રૂબરૂ મળીશું નિરાંતે ખૂબ વાતો કરીશું.

પ્રભુ મેળાપ કરાવશે જ. ચિ. રાહુલભાઈ Job (નોકરી) કરતા થઈ ગયા છે તે જાણ્યું. ત્યાં સાથે એક જ ગામમાં હશેને? કાર્તિકેયભાઈ સાથે એક પિત્તળની સાઉથની કારીગીરીની દીવી તમો માટે મોકલી છે. એ તમને ભેટ આપી છે. તમારા દાંપત્ય જીવનમાં સુખ વધુ ને વધુ અજવાળો, પ્રકાશ પથરાઓ, આ દીવી દ્વારા એ ભાવના મોકલી છે.

આજે તો ઘણું લખ્યું. વહાલાં રંજનબહેન, તમારા ભાવ આગળ મારો ભાવ ઝાંખો મને લાગે છે. પ્રિય ગૌતમભાઈ, તમે મૂકપણે તમારો ભાવ જે મારા પ્રતિ વહાલે રાખ્યો છો તે હું અનુભવું છું ને આનંદ પામું છું. તમ જેવા વહાલસોયાં પ્રેમાળ દંપતી પ્રભુએ સંપડાવ્યાં તે માટે ઈનો ઘણો ઘણો આભાર માનું છું.

એ જ રાહુલભાઈને સ્નેહ વહાલ ને યાદ.

— નંદુભાઈનાં ઘણાં ઘણાં પ્રેમભર્યાં વહાલ
— ચંદનબહેનનાં સ્નેહ વંદન. હરિ:ૐ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા. ૧૨-૪-૨૦૦૧

શરીરને થોડો થાક પણ લાગે. આજે પણ ચારપાંચ કલાક ટેબલ પર કામ કરે છે — દાનના ચેકો આવે તેની વ્યવસ્થા અંગે.

ઈંડિયામાં અત્યારે ગરમી ઘણી છે. પૂજ્ય ભાઈને વાંધો આવતો નથી. બપોરે હવે ફરજિયાત સૂઈ જાય છે. રાતે ઊંઘનો વાંધો નથી. રોજ ગરીબોને ખૂબ યાદ કરે. કહેતા હોય આ સખત ગરમીમાં આપણે ઘરમાં સુરક્ષિત છીએ. ડૉ. વસંતભાઈ પરીખ (વડનગર) જે દંપતી સેવાનું કામ ખૂબ ખંતથી કરે છે તેમના પત્રમાં હતું. ઘણાં કુટુંબોનાં ઘરો પર પતરાનાં છાપરાં છે અને ઘણાં ઘરો તો ઉપરથી તદ્દન ખુલ્લાં. ભરતડકામાં શું થતું હશે તેમનું? ભૂકંપના કારણે ઘણી તારાજી થઈ. મદદ પણ ઘણી આવી પણ સરકાર દ્વારા વ્યવસ્થા થઈ શકી નહિ.

પ્રાઈવેટ સેવા કરતી અમુક સંસ્થાઓએ ખૂબ સારું કામ કર્યું અને હજી પણ કરી રહ્યા છે. ચાલો હવે તમારા તરફથી શું સમાચાર છે? ભાઈ રાહુલનો અભ્યાસ પૂરો થયો હશે. જોબ ચાલુ હશે. આપ બન્નેનું routine (દૈનિક જીવન) બરાબર ચાલતું હશે.

પૂજ્ય ભાઈ લખાવે છે — ‘તમો દંપતી જેવા બહુ ઓછા મારા પરિચયમાં છે. બન્નેનો દૂરથી ખૂબ ભાવ મળતો રહે છે. ભાઈ કાર્તિકેયભાઈ તથા તેમનાં પત્નીનો સાથ તમને મળ્યો છે તે ઘણું સારું. આવા સત્સંગી, ભાવનાવાળાં સ્વજનોનો પરિચય થવો તે ઈશ્વરની આપણા ઉપરની મોટી કૃપા ગણાય.’

ભાઈ કાર્તિકેયભાઈનો પત્ર તથા પિક્ચર્સ મળેલાં. તેઓ ખૂબ sincere છે અને સાધનામાં ઊંડો રસ છે. તેમનું ફેમિલી (પરિવાર) - તેમનાં માતૃશ્રી, પિતાશ્રી પ્રતિ મારાથી સતત ભાવ અનુભવાયો છે. તે બન્નેને અમારી સ્નેહસભર યાદ પાઠવવા વિનંતી.

આ વખતે પત્ર અમે ઘણો મોડો લખીએ છીએ કારણ મારે college માં exam time હતો - વચ્ચે મહેમાનો પણ હતા જેથી પત્ર લખવામાં વિલંબ થઈ ગયો. કાર્તિકેયભાઈ તથા ભાભીને ખાસ યાદ આપશોજી. આ વખતે અમારે અલ્પ સમયમાં થોડો સત્સંગ થયેલ અને ખૂબ આનંદ થયો હતો.

પૂજ્ય ભાઈ આપ બન્ને પરિવારોને હરિ:ૐ પાઠવે છે.

— એ જ...ચંદનના ભાવસભર હરિ:ૐ આવજો...
આવજો...

હરિ:ૐ

વલ્લભ વિદ્યાનગર

તા. ૨૦-૨-૨૦૦૪

સ્નેહી બહેન રંજનબહેન તથા શ્રી ગૌતમભાઈ તથા ભાઈશ્રી રાહુલભાઈ,

વિદ્યાનગરથી ચંદનના હરિ:ૐ. આપનો માયાળુ પત્ર તથા ‘કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ’ના નામે બે ચેકો મળી ગયા. ડૉ. વસંતભાઈને પણ પહોંચાડી દીધા છે. આપના પત્રથી પૂજ્ય ભાઈ ઘણા રાજી થયા છે. પૂજ્ય ભાઈ હવે વાંચતા નથી તેમ જ લખતા પણ નથી. તેમની તબિયત (જનરલ હેલ્થ) સારી પણ ઉંમરની અસર. વળી, તેઓ તેમની રીતે મસ્ત રહે. પૂજ્ય ભાઈ કહે કે ‘આપ ત્રણેના ભાવ માટે તો શું કહેવું?’ ઈશ્વરની કૃપાથી આપ ત્રણે ખૂબ સારા વાતાવરણમાં

(પરિવારનું વાતાવરણ) રહી શકો છો. સાત્ત્વિક વાતાવરણ મળી રહે તે ઈશ્વરની કૃપા વગર શક્ય નથી.

ભાઈ રાહુલ પણ આ રીતે મદદરૂપ થાય છે તે ઘણી મોટી વાત. માતાપિતાના સંસ્કારને શોભાવે તેવો પુત્ર ઈશ્વર પ્રસાદી ગણી શકાય.

આપને ઈંડિયા આવવાની ઘણી ઈચ્છા છે તે જાણ્યું. પૂજ્ય ભાઈ પણ આપને મળીને રાજી થશે. જ્યારે સાનુકૂળ સંજોગો થાય ત્યારે આવવાનું ગોઠવશો.

આપના જેવા સ્વજનનો ભેટો થયો તે પૂજ્ય મોટાની કૃપા.

પૂજ્ય ભાઈને ૧૦૦મું વર્ષ (તા.૧૪-૧૦-૨૦૦૪ના રોજ) થશે. જનરલ હેલ્થ સારી છે. જરૂરી સાંભળી શકે છે. જોઈ શકે છે. Presence of mind (મનની સતર્કતા) પણ બરાબર છે. થોડુંઘણું ભૂલી જાય છે. જરૂરી ખોરાક પણ લઈ શકાય છે. હવે વાતચીત ઓછી કરે છે. કોઈક વખત વાતચીત કરે પણ ખરા.

આપના પત્રની જાણ કરી તથા બે ચેકોની પણ વાત કરી. ખૂબ રાજી થયા. અમે ઘણો વખત યાદ કરતાં હોઈએ છીએ. શ્રી કાર્તિકેયભાઈને ફોન પર અમારી યાદ આપશો. તેઓ બન્નેને પણ ખૂબ યાદ કરીએ છીએ.

આપ સૌને પ્રભુ જીવનમાં શાંતિ બક્ષે તેવી શુભેચ્છા. મારા લાયક કામકાજ જણાવશો.

એ જ ચંદનના ભાવસભર હરિ:ૐ.

— પૂજ્ય ભાઈનાં ખૂબ ખૂબ વહાલ

(૩)
શ્રી સમીરભાઈ - શ્રી વિલાસબહેન, યુ.એસ.એ.
હરિ:ૐ

તા.૩-૩-૧૯૮૩

પ્રિય સમીરભાઈ તથા સાથ સર્વે

તમારો ફોલ્ડર પત્ર મને યથા સમયે મળ્યો. ઘણો આભાર.

પ્રત્યુત્તર મોડો આપવા માટે દરગુજર કરશો. તમારા હસ્તાક્ષરો સ્વચ્છ, મરોડદાર અને ઘાટીલા છે. પત્ર વાંચવામાં પણ દિલચ્છી ઊપજે.

તમોને ગરીબો - દલિતો અંગે જે ક્રુણાની તીવ્ર લાગણી ઊઠે છે. સંવેદન ઘેરું થાય છે તે જીવનવિકાસ માટે ઘણું ઉપયોગી ગણાય. હૃદયની ભાવના એટલી સત્તર બની ગણાય. ખૂબ જ ઈચ્છવા યોગ્ય સદ્ગુણ - ગત જન્મોના સંસ્કારની એ ભેટ ગણાય.

અભિનંદન.

જીવનમાં આવી મળતી પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ આપણા કલ્યાણ માટે હોય છે, ને જો તેનું તેવું ભાન-ખ્યાલ રહી શકે તો પરિસ્થિતિ પછી ભલેને દુઃખદ હોય - દેખીતી રીતે, તોપણ તે શ્રેયકર નીવડી શકે છે.

રૂબરૂ કોઈવાર મળો તો આ વિશદપણે સમજાવી શકાય. યાદ અપાવજો ત્યારે.

પ્રિય યતિનભાઈને સ્નેહયાદ, ચિ. સૌ. વિલાસબહેનને સ્નેહયાદ. ચિ. બાબાને વહાલ. પપ્પા-મમ્મીને પ્રેમપૂર્વકનાં વંદન

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૨૭-૧૧-૧૯૯૦

પ્રિય સમીરભાઈ, ચિ. વિલાસબહેન, વહાલાં સંતાનો.

મારો ફોટો તમો મોટો કરવાને રાખો તે મને પસંદ નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ફોટો રાખવાનો હોય તેમનામાં હું આવી ગયો. તેમનો ફોટો જ યોગ્ય છે.

ચિ. બહેને મને પૂછ્યા વિના કરાવી લીધો ને તે પણ USA પરદેશ જનાર હોય. બધાંની નજરે પડનાર નથી, એટલે મેં તેમને લઈ જવા દીધો છે. કૃપા કરીને તમો ફોટો ના કરાવશો, ને તે ના રાખશો, અને રાખશો તો મને દુ:ખ થશે. નેગેટિવ મને મોકલી આપશો. સૌ કુશળ હશે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

નોંધ: ફોટાની બાબતથી સમજાય કે પૂજ્ય શ્રીમોટાની નિશ્રામાં શ્રી નંદુભાઈના જીવનનું એકમાત્ર ધ્યેય, લક્ષ - આધ્યાત્મિક વિકાસ થકી અનંતમાં વ્યક્ત ચેતન પ્રાપ્તિનું જ હતું. તેઓ 'સ્વશૂન્ય' ભૂમિકાના સ્વામી હતા. માટે તેઓ કહેતા, 'પૂજ્ય મોટામાં જ બધું આવી ગયું. પૂજ્ય મોટાથી વિશેષ શું હોઈ શકે?' આમ પોતે ગૌણ - લઘુમાં રહે છે. કીર્તિ કેરાં કોટડાંને તો પોતાની પાસે સહેજેય રાખ્યા નથી કે પાસે આવવા દીધા નથી. પૂજ્ય મોટામાં જ બધું સમર્પણ. પોતાનું અસ્તિત્વ, ગતિ અને લક્ષ એ માત્ર પૂજ્ય મોટા જ છે. આ પ્રકારનો સંદેશો તેમનો સંવાદ અને આચરણમાં હંમેશાં જોવા મળતો હતો. (સં.)

(૪)
શ્રી રમેશભાઈ પટેલ પરિવાર, સુરત
હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા.૦૭-૦૭-૧૯૯૫

પ્રિય રમેશભાઈ,

તમે હવે યુ. એસ. એ. જવાની તૈયારીમાં હશો. ચિ. ધૃતિનો પત્ર આજે મળ્યો છે. સમાચાર જાણી દુઃખ થયું. હરિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી શકાય. તે ઉપચારો કરવા રહ્યા જે જરૂરી પણ છે. એના હાથની વાત છે. આપણે પ્રાર્થના કરીએ. પ્રભુને વીનવીએ. અન્ય વધુ શું કરી શકીએ? તમે હિંમત ના હારી બેસશો. આમ તો તમે ખબરદાર ને મર્દ છો. મર્દ રહેજો. બહેન કોકિલાને આ સાથેનો પત્ર આપશો. ટપાલમાં નાખું તેના કરતાં તમો દ્વારા વહેલો પહોંચે.

હવે પછી સીધો સુરેન્દ્રભાઈને C/o. લખીશ. ચંદનના સ્નેહવંદન સ્વીકારશો. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૧૩-૭-૧૯૯૫

પ્રિય રમેશભાઈ,

તમે યુ. એસ. એ. જાઓ છો તેથી કોકિલાને ઘણું બળ મળશે. રાહત રહેશે ને હિંમત આપશો. કોકિલાનો પત્ર મને મળ્યો વાંચી થથરી જવાયું. તેની વેદના અસહ્ય છે. પ્રભુએ શું ધાર્યું હશે, કંઈ કળી શકાતું નથી.

તમો બન્નેને કઈ રીતે ઉપયોગી થાઉં? પ્રાર્થના એ એક આપણો સહારો છે.

અમેરિકાની હોસ્પિટલોનો દિલતોડ ખર્ચો બહેરો બનાવી દે એવો જાણ્યો છે. એનો વિચાર કરતાં થથરી જવાય છે. છતાં લખું છું કે હિંમત રાખશો, પ્રાર્થના ખૂબ ઊંડાણથી કરજો અને અમે પણ કરીએ છીએ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન ધૃતિ, પ્રિય શ્રીપાલભાઈ, તા.૦૭-૦૭-૧૯૯૫
તારો તા.૦૪-૦૭નો પત્ર મળ્યો. તેં સમાચાર જણાવ્યા એ તો સારું કર્યું. આ સાથેના પત્રો પપ્પાને આપજે. તમો સૌ હિંમત રાખજો. ભાઈઓને સાચવજે. તારો આખરી અભ્યાસ હવે પૂર્ણ થવાનો હશે. સ્વાસ્થ્ય સારું હશે. શ્રીપાલભાઈને સ્નેહ વંદન.

ચંદન અને ઘણાં બધાં તને યાદ કરે છે. ચિ. ડીકુ (મોટી ભાણી) યુ. એસ. એ. થી લગ્નમાં આવી હતી ને પાછી પણ મહિનો રહીને ગઈ. નાની ભાણી ડીકુને લંડન જવાનું છે. નવે. '૯૫ આસપાસ જઈ શકશે. જમાઈ સારા મળ્યા છે. આર્થિકપણે સુખી છે, વેપાર કરે છે. ચિ. ધવલને એમનું - અમારું કંઈ પણ કામકાજ હોય તો ફોન કરવા કહેજો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૭-૧૯૯૫

ચિ. બહેન ધૃતિ - ચિ. ધવલ, ચિ. પિન્કી,

મુ. મોહનભાઈ, મુ. શાંતાબા, પ્રિય યશપાલભાઈ

ગઈ સાંજે ફોન ઉપર સમાચાર સાંભળી આંચકો આવ્યો. હજુ તો ૧૫ દિન ઉપર જ યુ. એસ. એ. ગયેલાં. હરિચ્છા. ગત જીવાત્માને પ્રભુશાંતિ - સદ્ગતિ આપશે જ. આપણે પ્રાર્થના કરવી રહી.

“ગયેલા આત્માને મન હૃદયથી, આપજે શાંતિ પૂરી,
બધી રીતે એનું પ્રભુ કરવજે, સર્વ કલ્યાણ શ્રીજી,
બધા જીવો સાથે ગતજીવનમાં, જે થયેલો સંબંધ,
કરાવી ઘો અને સહુ તરફથી, સાવ નિશ્ચિત મુક્ત.”

— પૂજ્ય શ્રીમોટા

એ રીતે હવે આપણે મમ્મીની દુઃખભરી યાદ નહિ કરવાની. એ જીવાત્મા સાથે સંબંધ આમ તો પૂરો થયો. પ્રાર્થના એને માટે જરૂર કરવી એટલું જ. દુઃખ, યાતનામાંથી પ્રભુએ છોડાવી. આ રોગ એવો વકરેલો હતો કે તેનું પરિણામ સુખદ આવે તેમ ન હતું એટલે યાતનામાંથી મમ્મી છૂટી, તેનો સંતોષ લેવો રહ્યો.

હવે ખરી કસોટી તો પપ્પાની થવાની છે. તેમને સખત શોક લાગ્યો હશે જ - લાગે જ. તેમને હવે સંતોષ આપવો રહ્યો. નાના બન્ને ભાઈઓને ખૂબ સંભાળજે. તું તેમની મા બનીને રહીશ જ. મને ખાતરી છે. તારામાં બધાંના પ્રમાણમાં ગંભીરતા સમજણ આદિ વિશેષ છે.

પ્રિય યશપાલભાઈને સ્નેહયાદ. બન્ને નાના ભાઈઓ ત્યાં હોય તો મારી સ્નેહયાદ કહેજે. આશ્વાસન આપજે. પપ્પા ક્યારે સુરત આવશે, જણાવજે. ચંદનબહેન આજે તને લખી નથી શકી. કોલેજ તો જવું પડ્યું જ છે. સાંજે લખશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

મુ. શ્રી મોહનભાઈ, વહાલાં શાંતાબા,

આખરે દીકરી ગઈ. પ્રભુએ વધુ જિવાડીને યાતના વધુ વેઠવાની ના રાખી તે પણ એક રીતે ઠીક જ થયું. કેન્સર થયું જ ના હોત

તો ઉત્તમ હતું. Anyway દર્દ આવ્યું જ ને આ દર્દમાં તેનાથી ઘેરાયેલા રહેવાનું બન્યું. છતાં પૂજ્ય મોટા પ્રત્યે તે રીતે, પ્રભુ સાથે તેનો તાર લગભગ સતત જોડાયેલો રહ્યો તે, તે જીવાત્મા માટે ઉત્તમ થયું. છેલ્લા - છેલ્લા મારા પરના પત્રોમાં પૂજ્ય મોટા સાથે વધુ ઉત્કટપણે તે જોડાયેલી રહેતી હતી, રહેલી હતી.

તમે તો અધ્યાત્મના આગળ વધેલા પ્રવાસી છો. તમને આશ્વાસન દેવાનું ના હોય.

‘તદ્ બ્રહ્મ નિષ્કુલમ્ અહં ન ચ ભૂત સંઘ.’*

આપને આ સમજાવવાનું ના હોય. આપ સંતાનો સાથે છો, સુરત છો તે ઘણું સારું થયું. આપે ચિ. કોકિલા સાથે મહિનાઓ ગાળ્યા. તેથી, તેને પણ સહન કરવાનું બળ મળ્યું. પ્રભુ જે કરે છે તે આપણા સૌના શ્રેયાર્થે જ કરતો હોય છે. જે કરે છે તે યોગ્ય જ છે. એ દેખીતું ભારેમાં ભારે અનિષ્ટ પણ તે જીવાત્મા માટે શુભ જ હોય છે. એના કાર્યમાં કશું અકલ્યાણપ્રદ હોય જ નહિ.

મુ. શાંતાબાને મારા વતી આશ્વાસન આપશો, બહેન ચંદન સાંજે આવશે-કોલેજ ગઈ છે. — નંદુભાઈના જયશ્રી હરિ:ૐ

હરિ:ૐ

સ્નેહી શ્રી હસુબહેન,

તા. ૧૮-૦૮-૧૯૯૫

તમે સ્વ. કોકિલાબહેનના છેલ્લા દિનોનો સહવાસ જે જણાવ્યો તે દિલને હયમચાવી દેનારો નીવડ્યો. કોકિલા તો જીવન સાફલ્ય પામી ગઈ. તેનું મૃત્યુ, ધન્ય મૃત્યુ બન્યું. પ્રભુની પ્યારી બની રહી.

* હું અહમ્, દોષરહિત બ્રહ્મ છું. હું જડ ભૂતોથી (તત્ત્વોથી) બનેલ નથી.

તમારો પરિચય થયો નથી, પણ રાજીપો થયો. કોકિલાના છેલ્લા દિનોના અહેવાલ પત્રની રાહ જોઈશ. — નંદુભાઈનાં વહાલ

• • •

હરિ:ૐ

પ્રિય સન્મુખભાઈ, વહાલાં મધુબહેન. તમારો આ કુટુંબ પ્રત્યેનો ભાવ, મૈત્રીને ધન્યવાદ છે. ધૃતિની સંભાળ મધુબહેને અદા કરવાની છે ને તેઓ જ કરે છે ને કરશે. તમો દંપતીનો પરિચય પામી આનંદ થાય છે. કુશળતા ચાહું છું. — નંદુભાઈનાં વહાલ

• • •

(૫)

શ્રી રોબિન આર્મસ્ટ્રોંગ, કેનેડા

(મૂળ અંગ્રેજી પત્રોનો ટૂંકસાર ગુજરાતી અનુવાદ)

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૭-૧૨-૧૯૭૭

પ્રિય રોબિન,

તારા સમાચાર જાણીને આનંદ થયો.

તેં જે લખ્યું છે કે આપણે આપણાં કર્મોના કર્તા નથી, ઉચ્ચતમ શક્તિ આપણને દોરે છે. પ્રકૃતિના બંધનમાંથી સૂક્ષ્મતમ જે ગણતરીમાં પણ ન આવી શકે તેટલી વ્યક્તિઓ જ મુક્ત છે. તારી આ જ સમજ સાચી છે.

તને જાણીને નવાઈ લાગશે કે પૂજ્ય શ્રીમોટા મહારાજ સ્થૂળ સ્વરૂપે હવે આપણી સાથે નથી. એમણે પોતાની ઈચ્છાથી, સ્વેચ્છાએ તા. ૨૩ જુલાઈ, ૧૯૭૬ને શુક્રવારે વહેલી સવારે ૧:૩૦ વાગ્યે

પોતાના સ્થૂળ શરીરનાં આવરણો ત્યજી દીધાં. મહી નદીના કિનારે એક શાંત અને સુંદર જગ્યાએ છ (૬) વ્યક્તિઓની હાજરીમાં તેમણે સ્થૂળ દેહનો ત્યાગ કર્યો. તેમની દિવ્ય ચેતના હવે પછી આપણને અહીંથી આગળ માર્ગદર્શન આપશે. — નંદુભાઈની સ્નેહયાદ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર, ગુજરાત
પ્રિય રોબિન,

તા.૬-૨-૧૯૯૮

તારો પત્ર મળ્યો છે, આભાર. તારો પત્ર વાંચીને ખૂબ આનંદ થયો, રાજી થયો. ‘હરિ:ૐ મારું ઘર છે અને હરિ:ૐ આશ્રમનાં સ્વજનો મારું કુટુંબ છે.’ એ તારું પ્રેમભર્યું વાક્ય મને સ્પર્શી ગયું. તારા પ્રેમભર્યા શબ્દો તારી આંતરિક ભાવના અને અનુભૂતિને વ્યક્ત કરે છે. તારા શબ્દો ‘મોટા’ અને ‘હરિ:ૐ’ પ્રત્યેનો તારો ભક્તિભાવ વ્યક્ત કરે છે. મને જાણીને આનંદ થયો કે ‘Vision of Life Eternal’ - ‘જીવનદર્શન’ પુસ્તકથી તને રાજીપો થયો છે.

મને ખાતરી છે કે આ પુસ્તક તને, તારા ઈશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગ ઉપર નવા પ્રાણનો સંચાર કરશે.

શ્રીઅરવિંદનાં પુસ્તકો:

૧. Synthesis of Yoga - યોગનો સમન્વય
જે સાધકોએ નિષ્ઠાપૂર્વક આધ્યાત્મિક માર્ગે પ્રગતિ કરવી છે તેઓ માટે ખરેખર આ પુસ્તક ખૂબ જ અગત્યનું છે.
૨. Letters on Yoga - યોગ વિશે પત્રો
૩. Sadhna - સાધના
૪. Essay on Gita - ‘ગીતા’ ઉપર નિબંધ

૫. Human Cycle - મનુષ્ય જીવનચક્ર
૬. Future Evolution of Man - જીવની ભાવિ ઉત્ક્રાંતિ
૭. The Life Divine - પ્રભુમય જીવન / દૈવી જીવન
૮. Seenet of the Veda - વેદનું રહસ્ય
૯. Savitri - સાવિત્રી

મેં ઉપરોક્ત પુસ્તકોને ક્રમવાર લખ્યાં છે. તે મુજબ તેમને વાંચવા અને અભ્યાસ કરવો.

મારા ખરાબ અક્ષરો ચોક્કસપણે વાચકને ત્રાસ દેનારા છે. એ ખરાબ અક્ષરોનું લખાણ ઉકેલતાં વાચકની ધીરજની કસોટી થઈ જાય છે, મારા ખરાબ અક્ષરો બદલ હું હૃદયપૂર્વક માફી ચાહું છું.

આધ્યાત્મિક માર્ગે તારી ઝડપી પ્રગતિ થાય એવી શુભેચ્છાઓ તને પાઠવું છું. ઈશ્વર તારું કલ્યાણ કરો.

ઘણા લાંબા સમય પછી તને મળીને, હું લાગણીસભર બન્યો, મને આનંદ થયો. ચંદનબહેન તને યાદ કરે છે અને પ્રેમપૂર્વક શુભેચ્છા પાઠવે છે.

મારા હૃદયના પ્રેમ સાથે ઉષ્માભરી શુભેચ્છાઓ.

હંમેશાં તારા,
— નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર, ગુજરાત

તા. ૨૮-૪-૧૯૯૮

પ્રિય રોબિનભાઈ,

તારો પત્ર આજે ૨૪ દિવસ પછી ઘણો મોડો મળ્યો. ફળ અને સૂપ સાથેના ઉપવાસ શ્રેષ્ઠ છે, આપણને તંદુરસ્ત અને ઉત્સાહિત

રાખે છે. વ્યક્તિ, શ્રીભગવાનની ચેતનાની સભાનતા રાખીને, શ્રીભગવાનનું નામસ્મરણ કરે તો ચોક્કસપણે સફળતા પામી શકે છે.

ઈશ્વરની ચેતના અને નામસ્મરણ પણ ત્યારે જ કામ કરે જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની નિમ્ન પ્રકૃતિ વિશે જાગ્રત રહે, ચેતતો રહે. વાસના, ક્રોધ, મિથ્યાભિમાન, મોહ, લોભ, ઈર્ષ્યા, રાગદ્વેષ અને સૌથી ઉપર અહમ્. અહમ્નો નાશ કરવો, અહમ્ને દબાવવો, અહમ્ને મર્યાદામાં રાખવો, નિમ્ન પ્રકૃતિનું શક્તિમાં રૂપાંતર કરવું, શુદ્ધિકરણ કરવું, જ્ઞાનમાં રૂપાંતર કરવું એ સૌથી અઘરામાં અઘરું કાર્ય છે. નિમ્ન પ્રકૃતિનું દૈનિક જીવનમાં નિરીક્ષણ કરતાં રહેવું જોઈએ અને તેને સુધારતાં રહેવું જોઈએ.

મારા વહાલા રોબિન, હું ચોક્કસપણે તને યાદ કરું છું. મને તારા પર ગર્વ છે. તેં મોટાને મળીને, મોટા સાથેના તારા સંપર્કથી તારું જીવન ઉજાગર કર્યું છે.

જો તારે તારા મૌન સમયગાળાના અનુભવો સ્વજનોને જણાવવા હોય તો તે વિશે તું લખવાનું શરૂ કરી દે. તારા અનુભવોને તું યોગ્ય પ્રશ્નો અને ઉત્તરના સ્વરૂપે પણ વર્ણન કરી શકે છે. તારો આ વિચાર વાચકને ઘણો ઉપયોગી થશે અને તીવ્રતાથી જકડી રાખશે. તારા જીવનના હેતુને પૂર્ણ કરવા માટે, તારા જીવનના ધ્યેયને પામવા માટે ચંદનબહેન તને હૃદયપૂર્વકની શુભેચ્છા પાઠવે છે. તારો સુંદર પત્ર વાંચીને તેઓ રાજી થયાં છે.

અહીં વાતાવરણમાં ઘણી ગરમી અને અકળામણ છે. તને આ પત્ર મળશે ત્યારે તું ત્યાંના ઉનાળાની રજાઓ માણતો હોઈશ. મારી તબિયત સારી છે અને તારી પણ સારી હશે એવી આશા રાખું છું. લાગણીભર્યા ઊંડાણપૂર્વકના પ્રેમ સાથે તારા,

— નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર, ગુજરાત

તા. ૫-૩-૧૯૯૯

મારા વહાલા રોબિનભાઈ,

તારો પ્રેમભર્યો પત્ર અને બે (૨) કેસેટો મળી છે.

૧. હવે મારા શરીરની તંદુરસ્તી ઝડપથી ઘટતી જાય છે અને મારી આંખની ક્ષમતા ૨૦% જેટલી જ છે. તે માટે પણ મારે આંખોને શ્રમ આપવો પડે છે. અત્યારે મારી ઉંમર ૮૫ વર્ષની છે. હવે હું શરીર અને ઈંદ્રિયો પાસે શું અપેક્ષા રાખી શકું? નજીકના ભવિષ્યમાં મારે આંખો પાસે કામ લેવાનું સંપૂર્ણપણે બંધ કરી દેવું પડશે. હવે હું ઘરમાં walker વોકર અને helper (સહાયક)ની મદદથી થોડાં ડગલાં ચાલી શકું છું. હું ઈશ્વરનો આભારી છું કે હજી હું પથારીવશ થયો નથી. બીજી બધી રીતે મારી તંદુરસ્તી ઘણી સારી છે. હું આરામખુરશીમાં બેઠાં બેઠાં કલાકો સુધી વાત કરી શકું છું. મારો અવાજ પહેલાં જેવો જ સ્પષ્ટ અને શક્તિશાળી છે.
૨. તારા ઘરના કુંવરપાઠુંના છોડ ઘણા સુંદર છે અને તે હું મારા કોઈ મિત્રને આપીશ. મને પ્રેમપૂર્વક યાદ રાખવા બદલ ખૂબ ખૂબ આભાર.
૩. મને જાણીને ખૂબ સંતોષ થયો કે તેં ૩૦ દિવસથી ઉપવાસ રાખ્યા છે. હું આશા રાખું છું કે તારા ઉપવાસ આંશિક હશે. મને મોટા સાથેના જીવનની ૧૦૦ વર્ષની અત્યંત સુંદર, અદ્ભુત સ્મૃતિ છે.
૪. તારા પત્રોની ઝેરોક્ષ કોપીઓ (૧) કુંભકોશમ્ (૨) સનતભાઈ જેઓ તારા ઈંડિયા નિવાસ દરમિયાન તારા યજમાન શ્રીમતી દર્શનાના સસરા થાય છે (૩) સી. ડી. શાહ - મે. ટ્રસ્ટી, હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને મોકલાવી આપી છે.

૫. તારી લાંબા ગાળાની, પ્રવૃત્તિમય, ઉપયોગી, મજબૂત, તંદુરસ્તી માટે હું આશા રાખું છું અને શુભેચ્છા પાઠવું છું.
૬. ચંદનબહેને તારા પત્રો વાંચ્યા છે અને સાધના માર્ગે તારી સ્થિર પ્રગતિ માટે શુભેચ્છા પાઠવી છે.
૭. મને આનંદ છે કે તું પૂજ્ય શ્રીમોટા અને શ્રીઅરવિંદનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરતાં શીખી ગયો છે. તેઓનાં પુસ્તકોનું વાંચન સાધનાપથ ઉપર જ્ઞાન આપનારું, માર્ગદર્શન આપનારું અને લાભકારક છે.

તારું જીવન દીર્ઘાયુ, તંદુરસ્ત, સુખી, શાંતિમય રહે અને સાધના માર્ગે તારી આંતરદષ્ટિ કેળવાય અને સતત પ્રગતિ થતી રહે એવી શુભેચ્છા પાઠવું છું.

વહાલા રોબિનભાઈ, તને સુખી જીવનની શુભેચ્છાઓ.

— નંદુભાઈ

(૬)

શ્રી કલ્પના ભરતજી, કેનેડા

હરિ:ૐ

સુરત

તા. ૨૦-૨-૧૯૭૩

પ્રિય ભરતભાઈ તથા ચિ. કલ્પનાબહેન

તમારો પત્ર મળ્યો છે. ઘણા રાજી થયા. સંગીતની પ્રેક્ટિસ ત્યાં તમોએ ચાલુ કરી દીધી છે તે જાણી સારું લાગ્યું. જોબ પણ જરૂર મળશે જ. સરકાર, જોબ ન હોય ત્યાં સુધી જીવનનિર્વાહ પૂરતી રકમ આપે છે તે મોટી વાત છે.

પૂજયશ્રીની તબિયત ઠીક છે. તમારા ભાવસભર પત્રથી ઘણું સારું લાગ્યું. પૂજયે તમોને સસ્નેહ યાદ કર્યા છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન કલ્પના,

તું એકલી ગઈ અને ન્યૂયોર્કમાં પ્લેન ઊપડી ગયું છતાં પૂછતાં પૂછતાં ભાળ મેળવીને બધું સાંગોપાંગ ઉતાર્યું તે માટે ધન્યવાદ. એ રીતે જ બુદ્ધિ અને હૈયાસૂઝ વિકસે. એટલે આવા પ્રસંગો આપમેળે મળે તેને તો વધાવવા. ડરી ના જતાં ઉમંગભેર આવકારવા ઘટે. જેમ સ્વર વધુ ઘૂંટાય તેમ મીઠો ને હલકવાળો બને તેમ જીવ, આપત્તિઓમાં કુટાવાથી ખમીરવંતો બને છે. તેનો તને અનુભવ પણ થયો, સારું થયું. બહેનોએ નીડર બનવાની બહુ જરૂર છે.

તમો બન્ને એકબીજાના પૂરક બનજો. ખૂબ આનંદમાં રહેજો. ચડભડ કદીકેય થાય તો એક જણના ગુસ્સાની સામે બીજાએ નમ્ર થવું ઘટે. ચર્ચા વાદવિવાદથી દૂર રહેજે. આગ્રહી ના થઈએ. નાની નાની બાબતોના માટે શું આગ્રહ રાખવો? બાલિશતા તે તો છે. તેં ઠીક લખ્યું છે કે ‘ખૂબ મહેનતુ જીવન જીવવાની ખાસિયત આપણે હિંદીઓએ જીવનમાં વણી લેવા જેવી છે.’

પૂજયે તને યાદ કરી છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૧૭-૩-૧૯૭૩

પ્રિય ભરતભાઈ,

તમારો માયાળુ પત્ર મળ્યો. હવે ત્યાં springની શરૂઆત થશે. આપણા જીવનના ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ આપણું મન સદાય વસંત

જ મનમાં અનુભવે તો કેવું સારું? ઝંઝાવાતો ગમે તેવા ભારે ને ભીષણ આવે પણ મન તો મસ્ત વસંતસમું મહેકે તો કેવું સારું! એવી તાકાત પ્રભુ આપણને બક્ષો. તે માટે આપણે આપણા પક્ષે પણ પૂરો પ્રયાસ કરતાં રહીએ.

તમો બન્ને ખૂબ હળી મળીને આનંદમાં રહેતાં હશો જ. જોબના અભાવે કંટાળતા પણ હો, કિંતુ જોબ જરૂર મળી જશે જ. પૂજ્યે યાદ કર્યા છે.

ચિ. બહેન કલ્પના,

તારો ભાવસભર પત્ર મળ્યો. મનથી મનમાં થયેલા સંકલ્પને પાર પાડવાને માટે પુરુષાર્થ-પ્રયત્ન કરવા જ રહ્યા. આળસ એમ ને એમ ન જાય. વિચાર કરીએ અને તેને ફળાવવા પ્રયત્ન ન કરીએ તો તેવા વિચારોનો કચરો મનને કલુષિત કરી નાખે. રિયાજ સંગીતનો થાય તો સારું. તને તો પ્રભુએ બક્ષિસ તેની કરી છે. મજાનો સૂરીલો કંઈ પણ બક્ષ્યો છે. પ્રભુકૃપાથી તને મૌનમંદિર જેવું એકાંત મળ્યું છે તે સારી વાત છે. ભાઈ ભરતભાઈને જોબ મળ્યા પછી તું કદાચ જોબ મેળવી લે તો સરસ. નાનો નાનો પણ જોબ કદાચ મળશે. કોઈ પણ કામ કરવામાં નાનમ તો ના જ હોય. પશ્ચિમી પ્રજાઓનો ઉત્કર્ષ મોટા ભાગે sincerity ને લીધે પણ છે. પૂજ્યશ્રી તમો બન્નેને સસ્નેહ યાદ કરે છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૧-૪-૧૯૭૩

પ્રિય ભાઈ ભરતભાઈ,

તમારો તા. ૨૦મીનો પત્ર મળ્યો છે. નવા ગૃહમાં વ્યવસ્થિત થઈ ગયા હશો હવે પૂર્ણ પણે. હવે ત્યાં ઠંડી ઘટી હશે. ગોપાળભાઈ

મળી ગયા તે જાણી સારું લાગ્યું. સત્સંગી છે. અમારો કાર્યક્રમ હંમેશ મુજબ ચાલુ છે. પૂજ્યે તમોને યાદ કર્યા છે.

ચિ. બહેન કલ્પના,

તારો તા.૨૦/૩નો પત્ર મળ્યો છે. તને હવે શરદી મટી હશે. તબિયત સારી હશે. જો તને ભાવ ના જાગતો હોય તો તેનો સૂક્ષ્મ અર્થ એ થાય કે તું આનંદમાં નથી, ઉલ્લાસમાં ના હોય. જો આનંદોલ્લાસમાં હોય તો ભાવ, પ્રભુ પ્રત્યેનો ભાવ, હૃદયમાં ધબક્યા વિના ના રહે. તું પોતે જ એનું કારણ શોધી શકે. શીખવવાનું સારી વાત છે. તેનું વળતર જે મળે તે ખરું. ઓછુંવતું વળતર ગૌણ વાત બની જવી ઘટે. આપણને તે નિમિત્તે આપણું જ્ઞાન તાજું થશે. પ્રેક્ટિસ થશે. તે તેટલો સમય ઊર્ધ્વ પ્રકારના આનંદમાં જાય. તે આપણું મોટું વળતર. સહવાંચન-સદ્વાંચન થોડું ઘણું રાખ્યું હશે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

સુરત

તા. ૨૭-૪-૧૯૭૩

પ્રિય ભરતભાઈ તથા ચિ. કલ્પનાબહેન,

તમો બન્નેના પત્રો તા. ૧૧/૪ના મળ્યા છે. આનંદ.

હિંદુસ્તાન જરૂર યાદ આવે જ, પણ નિરાશ થઈને કે sentimentsથી (લાગણીઓથી) આવરાઈ જઈને ચાલી આવવું તે ઠીક નહિ ગણાય. પુરુષાર્થ ચાલુ રાખજો. જરૂર સારો જોબ મળી જશે. અને તે ખુશખબરના પત્રની રાહ જોઈશું.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત ઠીક છે. તમોને યાદ કર્યા છે બન્નેને. તા. ૨૨/૪ના રોજ અમદાવાદમાં અમીન સોસાયટીમાં ઉત્સવ

રામનવમીનો ઊજવાયો. સ્મૃતિગ્રંથ પણ સારો બહાર પડ્યો છે. ૬,૭૫,૦૦૦ રૂપિયાની થેલી મળી છે.

ચિ. બહેન કલ્પનાબહેન,

રિયાજ ચાલુ હશે. May માસમાં બે performance થવાના છે તારા, તે સારી વાત છે. હજી હમણાં લોકોને તારી જાણ પ્રથમ થાય તે વધુ જરૂરી ગણાય. નાહિંમત ના થતી. શરૂ શરૂમાં કઠિનાઈ ભોગવવાની આવે તે પણ સારું છે. એજે મોકલે તેમાં આનંદ માણીએ.

હવે spring વસંતના આગમન અનુભવાતાં હશે. ઠંડી કમી થઈ હશે. પેટની ગડબડ ગઈ હશે. દૂર થઈ હશે. યુવાનીનું પરદેશગમન એ ઘડતર કરનારું છે. કેનેડામાં ઠંડી વધુ ખરી. પણ એ તો ધીમે ધીમે ટેવાઈ જવાશે. શરીરની adjust થવાની શક્તિ અદ્ભુત હોય છે. આવજો. વહાલાં દંપતી આવજો. આનંદમાં રહેજો.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

સુરત

તા. ૨૪-૧૧-૧૯૭૩

પ્રિય ભરતભાઈ તથા ચિ. બહેન કલ્પના,

તમારાં લગ્નને ૧ વર્ષ પૂરું થયું. અમારા હાર્દિક અભિનંદન.

તમો બન્ને આનંદમાં (લડ્યા ઝઘડ્યા વિના ને કદીક કદીક શબ્દોની સાઠમારી તો જાણે થઈ જાય પણ તેય ના થાય તો ઉત્તમ) હશો જ. એકમેકનું જતું કરવાની ટેવ પડવા માટે તો લગ્ન છે. સ્વ આગ્રહો મોળા પાડવા ને ઉદાર માનસ કેળવાવા લગ્ન ઉપયોગી થઈ શકે છે. પૂજ્યે તમો બન્નેને યાદ કર્યા છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન કલ્પના,

માથાનો દુખાવો હવે તને નહિ હોય. ભરતભાઈને મદદરૂપ થવા માટે તબિયત સરસ રાખવી ઘટે. રસોઈ બન્ને વાર બનાવતી હશે. અંગ્રેજી લેસન્સ લેવાનું કરતી હતી તે ચાલુ હશે. હવે અંગ્રેજી ઉપરનો કાબૂ જરૂર આવ્યો હશે. આઠેક માસ તો થયાને ત્યાં ગયાને? સારું સદ્વાંચન વાંચવાનું કરાતું હશે અને રિયાજ?

જનાબ અલ્લારખાંની દ્વારા પ્રોગ્રામ યુ. એસ. એ. માં ગોઠવાય તો સરસ થાય. તારું વજન વધ્યું કે કેમ? તારા વિશેની આવી બધી માહિતી જાણવાનો અમોને રસ છે. સમય ૨૪ કલાક કેમ ગાળે છે? તે પણ જણાવજે. ત્યાંના લોકો વિશે રીતરિવાજ વિશે, નવું નવું જાણવા જેવું હોય તેવું બધું જણાવતી રહે તો પત્રમાં lively interest આવે.

પૂજ્યે તમો બન્નેને યાદ કર્યા છે. આનંદમાં રહેજો ને ભરતભાઈને બધી રીતે સાનુકૂળ થઈ જજે. — નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૧-૮-૧૯૭૪

પ્રિય ભરતભાઈ તથા બહેન કલ્પના,

તમારો તા. ૧૧ મીનો પત્ર મળ્યો છે. બા આવ્યાં, ખૂબ સત્સંગ કર્યો અને તમો બધાંને આનંદ આવ્યો તે જાણી રાજી થયા. યુ. એસ. એ. જઈ આવેલાં ઘણાંઓનું કહેવું છે કે ઈડિયન બ્રેઈન્સની ટેલેન્ટ અમેરિકા કરતાં જરાપણ ઊતરતી નથી. બલ્કે ઘણા વિષયમાં તો ચઢિયાતી પણ છે. અને તેવું એક ક્ષેત્ર એકાઉન્ટિંગનું છે. તમે જરૂર સારી રીતે પાસ કરી શકશો જ. પરિણામ આવે જરૂર અમને જણાવશો.

તમે લખો છો કે ‘ઘણી વાર અહીંયાં ગમતું નથી, ત્યાં આવવાની ઈચ્છા થઈ આવે છે.’ આવી ઈચ્છા બરાબર નથી. અમે તો તમને પહેલાં પણ લખ્યું છે કે એમ ઝટ આવી નહિ જવાય. **દુનિયામાં બધું જ ગમતું આપણને પ્રાપ્ત થાય તે અશક્ય છે.** પૂજ્ય બાએ પણ એવી સલાહ આપી છે કે ત્રણચાર વર્ષ તો તમારે રહેવું જ જોઈએ. ને તે બરાબર છે. પૂજ્યે તમોને ઘણું સસ્નેહ યાદ કર્યા છે.

ચિ. કલ્પુ,

તારો ભાવભર્યો તા.૭ મીનો પત્ર મળ્યો છે. પ્રેક્ટિસ કરવી એ તો આપણા હાથની વાત છેને? તલપ લાગે છે ત્યારે તલપ પૂરી કરવા માટેનો સમય માણસ ગમે તેમ કરીને મેળવી લે છે. આપણી પોતાની મંદ ઈચ્છા તે પ્રેક્ટિસ ન થઈ શકવાનું કારણ છે એવી મારી સમજણ છે. **‘પલ મેં તોલા પલ મેં માસા’ એ મનનો એવો સ્વભાવ છે.** ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ સદા પ્રસન્ન રહેવું એ સાધનાનું એક અંગ છે. પુરુષાર્થ અને પ્રયત્નથી **‘પલ મેં તોલા પલ મેં માસા’ની સ્થિતિ દૂર કરી શકાય છે.** તમો બન્ને ખૂબખૂબ આનંદમાં રહેજો અને આનંદ કરજો. એક જણ ગરમ થાય તો બીજું ઠંડું થાય. એ નીતિ રાખજો. કોઈ જ ગરમ ના થતું હોય તો તો ઉત્તમ જ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૨-૯-૧૯૭૪

પ્રિય ભરતભાઈ,

તમારો તા.ત્રીજનો કાગળ મળ્યો છે. ચિ. કલ્પના દેશની યાદથી નરમ પડી જાય છે તો તેને તે અંગે જુદું લખું છું તે તમે વાંચી

જશો તેવી વિનંતી. હવે ઠંડી શરૂ થઈ એટલે એક રીતે જુદી જાતની મઝા રહે ખરી. પૂજ્યે તમને યાદ કર્યા છે. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન કલ્પના,

તારો તા.ત્રીજીનો કાગળ મળ્યો છે. તને પાર્ટટાઈમ જોબ મળી જાય તો ઘણું સારું. તેથી, તારું મન ઉલ્લાસમાં આવી જશે. બહારની હવા, બહારના અનુભવ, લોકોને હળવુંમળવું, જોબની નવીનતા, આપ કમાણીનો આનંદ ને એવું બધું તને ઉલ્લાસમાં લાવી દે તો નવાઈ નહિ. હાલના તબક્કે તારે માટે તે જરૂરી છે. વળી, બેચાર વર્ષ પછી જોબથી કંટાળે તો છોડી દેવાય.

સંગીતના રિયાજ અંગે ‘કંઈ જ કામ નથી ને ચાલો નવરાં છીએ ને રિયાજ કરીએ.’ એવાં માનસવાળા સંજોગોમાં રિયાજ સાચો રિયાજ થઈ ના શકે એ બનવાજોગ છે. બીજાં હજાર કામ હોય છતાં રિયાજનું કામ પહેલું એવું માનસ જ્યાં થઈ જાય ત્યારે એ રિયાજ ફળે. ભવિષ્યમાં એવું વલણ થાય તેવું પણ બને. એટલે હાલ તો જોબને મહત્ત્વ આપીને તે મેળવજે. જરૂર મળી જશે. પ્રયત્ન કરજે.

અનિચ્છનીય અને અનિષ્ટ વિચાર જરૂર દૂર થયા હશે અને થશે. એને મનથી બહુ મહત્ત્વ ન આપીશ. કિડ્નીનો દુખાવો મટ્યો હશે. એ દેશમાં માંદા પડ્યે આપણને પાલવે નહિ. ભરતજી સ્વભાવના ખૂબ ઠંડા છે અને તારું મગજ ગરમ છે તે સમજાય તેમ છે. મગજના ઠંડા પતિ મળવા મુશ્કેલ. મગજની ઠંડી પત્નીઓ મળે. ઘણી અનુભવાય છે. કારણ પુરુષો આર્થિકપણે સ્વતંત્ર છે. અને A man becomes angry when he can afford to be and the husband

can afford to be angry with his wife. (માણસ જ્યારે ક્રમાતો હોય ત્યારે તેને પત્ની ઉપર ગુસ્સે થવાનું પરવડે છે.) જ્યારે તારા કેસમાં સુખદ રીતે ઊલટું છે. એટલી તું પરમ ભાગ્યશાળી છે. તું ગમે તેટલું બોલે કારણ વગર પણ તેમને કહે, તોપણ તે શાંત રહે તે માટે એમને તો ધન્યવાદ છે જ, પણ તારા જીવન માટે આ પરિસ્થિતિ સુખદ ન કહેવાય. તારે શાંત થવું ઘટે છે. તું ઊંડો વિચાર કરજે કે તને શાથી આમ થાય છે? અને તેનું મૂળ શોધજે. આ પરિસ્થિતિ તારે ઊલટાવવી જ જોઈએ. તું સમજુ છે. તને વધુ શું લખું? ખુલ્લા દિલે તેં આ બધું લખ્યું તે ગમ્યું. પૂજ્યે તમને સપ્રેમ યાદ કર્યા છે. મગજ ઠંડું રાખવા વિનંતી. હવે શિયાળો આવ્યો હોઈ મગજ ઠંડું પડે ખરું. ‘માથું ઠંડું ને હાથ ગરમ’ એવું થઈ જવું ઘટે. આનંદમાં બન્ને રહેજો. પૂજ્ય તો યાદ કરે જ છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૧૦-૧૦-૧૯૭૪

ચિ. બહેન કલ્પના

તારો પત્ર મળ્યો. ઉત્સવ હમણાં દુકાળને લીધે ગયા વર્ષે રાખ્યો ન હતો અને આ વર્ષે પણ નથી રાખવાના. દુષ્કાળ વેળા તેવો સમારંભ ના શોભે. ઈંગ્લિશ પોતે જાતે ઘરે Home lessons પુસ્તકોની સહાયથી શીખી શકાય છે. આપણાં ધગશ અને ઉત્સાહ જોઈએ. આવજે! ભરતજીને સરસ સ્વાદિષ્ટ રસોઈ કરીને જમાડતી હશે જ. રોજ સાંજે જમતાં હશે. બહુ ચર્ચા તેમની સાથે ના કરવી. ભૂમિ ઉપર પગ અડે પછી તેમના માથે ચઢી ના બેસતી. તે બાજુ તો નારીઓનું સન્માન ઘણું કરવું રહે છે. તમારા બેનો ફોટો જોવાનું મન

થાય ખરું. પૂજ્ય તમો બેને પ્રસંગોપાત્ત યાદ કરે છે. આવજો. વહાલાં
દંપતી! આવજો!

— નંદુભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

ફાજલપુર

તા.૪-૧૨-૧૯૭૪

ચિ. બહેન કલ્પના,

તારો પત્ર મળ્યો. આનંદ. માતૃત્વના કિનારે તું છે જાણી રાજી
થયા. હવે તારી જવાબદારી વધે છે તારા સ્વાસ્થ્યની. તારું સ્વાસ્થ્ય
સારું રાખવાની જવાબદારી અને સદા આનંદમાં રહેવાની તને ઘણી
જરૂર. તે ભરતજીના હાથની વાત નથી. તારા પોતાના હાથની વાત
છે. ખૂબ મસ્તીમાં આનંદથી રહેજે.

Detroitનો કાર્યક્રમ સારો ગયો ને તને સારું લાગ્યું. ને આવક
પણ ઠીક થઈ. સારું થયું. બેઝિક ટ્રેઈનિંગનો કોર્સ તારે બંધ કરવો
પડ્યો ને હવે ગૃહમાં કામકાજ કરશે તે પણ બરાબર છે. Child
psychology નું એકાદ પુસ્તક વાંચજે. બને તો Madam
Montessoriનું 'Search of Childhood' પ્રખ્યાત છે તેમનું આ માટે.

મેં કાળજીપૂર્વક રૂ. દોઢના સ્ટેમ્પ અમને મોકલ્યા તેવા તારા
ભાવ અને attention માટે આભાર, પરંતુ આ ઘટના અંગે બે અક્ષર
લખું તો મનમાં દુ:ખ ના માનતી. સમજવા માટે જ લખું છું. મિત્ર રૂપે.
આપણે ક્વર ઉપર સ્ટેમ્પ ચોડીએ અને ટપાલી તેના ઉપર સિક્કો
મારવો ભલે ભૂલી ગયો હોય, પણ તે સ્ટેમ્પે પત્ર પહોંચાડવાનું તો કામ
કર્યું જ છે. જે હેતુ માટે સ્ટેમ્પ ખરીદીને ચોઢ્યા તે હેતુ પરિપૂર્ણ થયો છે.
એટલે સરતચૂકથી તે સ્ટેમ્પ cancel ના થયા હોય તોપણ આપણે તેને
cancel કરીને રદ કરવાં જોઈએ. જેમ કોઈને આપણે રૂ. ૧૦૦/- ની

નોટ ચેન્જ માટે આપી હોય ને ભૂલથી તેણે ૧૦૦ ને બદલે ૧૦૧/- આપેલ હોય. change માં ૧/- વધુ આપ્યો હોય તો આપણે તેને તે પરત કરીએ છીએ. ૧/- રાખી પાડતા નથી. તેમ આ સ્ટેમ્પ પણ પોસ્ટ ઓફિસને પરત કરવા રહ્યા. એટલે હું તો તેના ઉપર સહીથી ચોકડી મારીને કેન્સલ કરી નાખું છું. જો તેમ ના કરીએ અને તે સ્ટેમ્પનો ફરી ઉપયોગ કરીએ તો તે અપ્રામાણિકતા ગણાય. પોસ્ટની સેવાનું મૂલ્ય ચૂકવવું ઘટે. પોસ્ટની ગફલતથી તેનું મૂલ્ય લેવું ભૂલી જાય તો આપણે યાદ રાખીને આપવું ઘટે, તેના જેવું આ છે. ધારું છું કે હું આ મુદ્દો સ્પષ્ટ કરી શક્યો હોઈશ. માત્ર સમજવા પૂરતું ને યોગ્ય લાગે તો ગ્રહવા માટે આ લખ્યું છે. બીજો કોઈ આશય નથી. આ વિચારધારા તમને કેવી લાગે છે તે પણ મને જરૂર લખજો. પૂજ્યે તને યાદ કરી છે. આનંદમાં રહેજો. આવજો વહાલાં દંપતી! ભરતજી અને કલ્પના બહેન! આવજો, આવજો.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૬-૩-૧૯૭૫

પ્રિય ભરતભાઈ તથા ચિ. કલ્પુબહેન

તમારો તા. ૧૬-૨નો પત્ર મળ્યો છે. તે પહેલાંનો પત્ર પણ તા. ૩૦-૧૨ નો તમો બન્નેનો મળેલો. તમારા તા. ૧૬-૨ ના પત્રનો જવાબ.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત સાધારણ છે. હવે એવી જ રહેવાની; ચિંતાને મુદ્દલે સ્થાન નથી. Any age is right age for further studies. And you are still very young. (આગળ ભણવા માટે દરેક ઉંમર યોગ્ય છે. અને તમે તો હજુ ઘણા યુવાન છે.) જો આપણા

જીવનમાં તેથી કરીને આર્થિક લાભ થતો હોય તથા જીવનમાં આનંદ બઢતો હોય તો તે કરવા જેવું. નવું શીખવાનો અધિક ઉત્સાહ હોવો જરૂરી. જીવનમાં તેથી ઉત્સાહ રહે છે.

તમારી પ્રવૃત્તિઓથી અમોને વાકેફ કરતા રહો છો તે ગમે છે.

Thanks.

ચિ. બહેન કલ્પુ,

આ વખતે કલ્પનાને સ્થાને 'કલ્પુ' લખાઈ ગયું છે ને તે લાડકું નામ પણ ગણાય.

સંગીતની પ્રેક્ટિસ નથી થઈ શકતી તેનો તને રંજ થાય તે સ્વાભાવિક છે. તારાથી મથાય તેટલું મથજે. આનંદમાં રહેજે. આ પત્ર તને માર્ચની તા.૨૦મી સોરો મળે. વળી, ત્યાં હાલ postal strike પણ છે એટલે મોડો પણ મળે. ૬ માસ ત્યારે તને પૂરા થવા આવ્યા હશે. કામ કરતી રહેજે, ફરવાનું રખાય તો રાખજે. કસરત, કામ કરીને મેળવી લેવી. આનંદમાં હંમેશ રહેજે. ભાવિ બાળકમાં સદ્સંસ્કાર રેડવા માટે પ્રયત્નશીલ અત્યારથી જ રહેજે. **સંસ્કાર ગર્ભવાસમાંથી જ શરૂ થઈ જાય છે.** ખૂબ ખૂબ આનંદમાં રહેવા મથજે. ગુસ્સો, ક્રોધ, ચીડ, અકળામણ બિલકુલ ના થાય તેની કાળજી રાખજે. ભરતજીને આનંદમાં રાખજે. મોળું દહીં લઈ શકાય. બાકી દૂધમાં protien હોઈ તે લઈ શકાય તો વધુ સારું. એલર્જી દૂધની છે એટલે લાચાર!!!

વહાલી કલ્પુ બહેન! તારા પત્રો વાંચતા કંટાળો કદી ના આવે. તું એટલા પ્રેમથી, ભાવથી લખે ને વાંચતા કંટાળો આવે? કદી નહિ. જ્યારે દિલ થાય ત્યારે જરૂર લખજે. કલ્પનાઓ તો જીવનમાં હોવી જ જોઈએ. સુભગ કલ્પનાના ઉડ્યનો જીવનમાં આનંદ રેલાવે છે.

અલબત્ત, કલ્પનાઓને સજીવ, સક્રિય પણ કરવી રહે છે. ખરી. ઘણા આનંદથી નિરાંતે પત્રો લખતી રહેજે. તારા જીવનનો આ તબક્કો ભાવિ **બાળકની માતા બનવાનો આનંદભર્યો ગાળો-તબક્કો-જીવનમાં rare અને precious તબક્કો છે.** અમારી શુભકામનાઓ છે.

વાંચનનો કંટાળો છે તે કમનસીબી ખરી. વાંચન સારો સોબતી બની શકે છે. જો પ્રયાસપૂર્વક વાંચનની ટેવ કેળવવાની કોશિશ કરીએ તો તે સારો સહાયક મિત્ર બની રહી શકે છે. કેળવ્યો તે રસ કેળવી શકાય છે. પૂજ્યશ્રીએ તને સસ્નેહ યાદ કરી છે. તારું વજન હવે પત્ર લખે ત્યારે કેટલું છે તે લખજે. પ્રતિમાસ મેડિકલ ચેકઅપ કરવાનો હશે. ભરતજી જોડે મુદ્દલે ઝઘડતી ના. ઝઘડવાનું દિલ થાય તો પ્રભુ સાથે કે તારી જાત સાથે ઝઘડજે. (વિનોદમાં આ લખ્યું છે) આવજો. આવજો વહાલાં દંપતી! આવજો. તમો બન્નેને ઘણાં ઘણાં વહાલ.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

બેંગ્લોર

તા. ૧-૭-૧૯૭૫

પ્રિય ભરતભાઈ, ચિ. કલ્પુ બહેન, ચિ. શ્રુતિ,

મુ. કનુભાઈનો આજે કાગળ મળ્યો કે તા.૮/૬ ના રોજ લક્ષ્મી પધારી છે. Very Good. વિગત કનુભાઈએ લખી છે.

બે દિન ઠીક હેરાનગતિ રહી. જન્મવેળા વજન ૬-૧/૨ IB (પાઉંડ) છે તે સારું થયું. તકલીફ ઓછી. ૪ રતલના જન્મ સમયે બાળકોનાં વજન હોય તે બાળકો ૨૫ વર્ષે ૧૩૦-૧૫૦. મારા જ કુટુંબમાં તેવા ત્રણ દાખલા છે. કુદરત યોગ્ય જ કરતી હોય છે.

‘શ્રુતિ’ નામ સરસ છે. ખૂબ વહાલથી ઉછેરજો. ત્રણ શબ્દોમાં બધું આવી જાય છે. તમોએ date 19th June જણાવેલી. અમો આજકાલમાં તમારા પત્રની રાહ જોતા જ હતા. આ પત્ર મળતાં તો. ૩૦-૩૫ દિન થવા પણ આવ્યા હશે અને વજન ૮ રતલ થયું હશે, લગભગ. લંબાઈ ૧૭ થી ૧૮ ઈંચ કદાચ હશે. જણાવશો. લંબાઈ ઓછી હોય તો પણ કશી હરકત નહિ. Nature knows what is good for us (કુદરતને ખબર છે આપણે માટે શું સારું છે તેની). તમારું નવું એડ્રેસ મળ્યું એટલે પત્ર લખી શકાયો.

કલ્પુ ઘરે મોજમાં હશે. શ્રુતિમાં રત હશે. સંગીત ગાતી રહે, સંસ્કાર રેડતી રહે તે વિનંતી. માતૃત્વ પામવું એ નારીનો સદ્ભાગ્ય દિન છે. ગૌરવ છે. નવો જન્મ છે. બધું જ છે. ચિ. કલ્પુને ને તમોને અભિનંદન ને ઘણાં ઘણાં વહાલ. કુશળ સમાચાર મા-દીકરીના જણાવશો. પૂજ્ય યાદ કરે છે.

— ભાઈનાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

ફાજલપુર

તા. ૧૪-૮-૧૯૭૫

પ્રિય ભરતભાઈ,

ચિ. શ્રુતિના પ્રોગ્રેસના સમાચાર જાણી રાજીપો થાય છે. બાળકના આગમનથી દંપતીની દિનચર્યા પલટાઈ જાય છે. તેમ તમારું પણ બને જ. ચિ. કલ્પુનો સમય હવે તેને કઠશે નહિ. તમો કેનેડામાં સ્થિર થયા ને જોબ પણ સારો મળ્યો તે ઘણું સારું થયું. અત્રેના કલહ, સંઘર્ષભર્યા જીવનમાંથી ઊગરી ગયાં. ત્યાંની શાંતિ-સ્થિરતા, high standard of living, (ઉચ્ચ જીવનશૈલી), જીવનની સરળતાઓ, સ્વચ્છતા, સંવાદિતા-આ બધું જોતાં તમો બન્ને ભાગ્યશાળી ગણાઓ કે હાલ ત્યાં છો.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત છે તેમ ને તેમ છે. તમો નિયમિત પત્રો લખો છો તેથી સારું લાગે છે. વડોદરે તમારે ત્યાં બધાં કુશળ હશે. પૂજ્ય યાદ કરે છે. જોબ સારો ચાલે છે તે જાણી રાજી થયા.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન કલ્પુ,

તારો વિગતવાર લાંબો ભાવસભર પત્ર મળ્યો. ઘણા રાજી થયા. ચિ. શ્રુતિનું વજન હવે ઓર જરૂર વધ્યું હશે. લંબાઈ ૨૦-૧/૨ ઈંચ હાલ છે તે સારી ગણાય. ત્યાંનાં હવાપાણીથી તેની ઊંચાઈ જરૂર સારી થશે ને વજન તો જરૂર આવી રહેવાનું જ. આ પત્ર તમને મળશે ઓગસ્ટ આખર લગભગમાં. ત્યાં સુધીમાં તો વજન અને લંબાઈ બન્ને વધ્યાં હશે જ.

તેને ખૂબ ખૂબ વહાલ કરજે. શ્રુતિ નામ પણ સરસ પાડ્યું છે. શ્રુતિ: 'વેદ' પણ અર્થ થાય છે; ધ્વનિ, નાદનો એક ભેદ. સંગીતમાં તેવી ૨૨ શ્રુતિઓ છે. તમો બન્નેની હોબીને સંવાદિતપણામાં સાંકળી રાખે તેવું સરસ નામ પાડવા બદલ ધન્યવાદ.

હરિ:ૐના નામ નાદ-સાદથી શ્રુતિ રડતી બંધ થઈ જાય છે તે જાણી ઘણા રાજી થયા. પ્રભુસ્મરણમાં વેગ આણવામાં શ્રુતિ સહાયરૂપ થાઓ તમ દંપતીને. સંગીતની પ્રેક્ટિસ થઈ ના શકે હાલ તે સમજાય તેવું છે. હવે હમણાં તો સંગીત કે જે કરો તે શ્રુતિમાં બધું સમાવી લેવાનું. એટલે સંગીતનો રિયાજ ના થાય તેનો ઉચાટ કરવો વ્યર્થ ગણાય.

આ વેળા કુંભકોણમ્માં પૂજ્યની અંગત સેવામાં ૧૨ દિન વંદના, હરિભાઈ અને કમલ ત્રણ જણ હતાં. એ રીતે પણ વંદના

પૂજ્યશ્રીના નિકટના સંપર્કમાં આવી હતી. તેનાં લગ્ન નડિયાદ આશ્રમમાં વસંત પંચમી એટલે કે February 5th, 1976 સવારે ૭ થી ૮૥ વચ્ચે થશે. ત્યારે તમો બન્ને ઘણા યાદ આવવાના જ. કનુભાઈ દવે કુટુંબ સાથે અમારો ગત જન્મનો કંઈક નિકટનો સંબંધ હશે. આ જન્મે પણ તેવું થઈ રહ્યું છે.

વહાલી બહેન કલ્પુ! તથા ભરતભાઈ, તમો બન્નેને અમો પ્રસંગોપાત્ત યાદ કરીએ છીએ. તમો બન્ને ખૂબ સંવાદિતપણામાં હળી મળી ભળી ગળીને રહેજો. એકમેકનો ખૂબ આદર કરજો. ભાવમાં વૃદ્ધિ કરજો અને દીકરી, વહાલી દીકરી શ્રુતિમાં ઉચ્ચ સંસ્કારો પડે, સંગીતની ઉચ્ચ તાલીમ તેને સહજમેળે પ્રાપ્ત થાય તેવું ઊર્ધ્વ જીવન તમો બન્ને જીવજો તે ભાવના છે.

આવજો! વહાલાં સ્વજનો-આવજો; શ્રુતિને ઘણાં ઘણાં અમારાં વહાલ કરજો.

— તમો બન્નેને ભાઈનાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા.૭-૯-૧૯૭૫

પ્રિય ભરતભાઈ, ચિ. કલ્પુ, ચિ. શ્રુતિ,

ચિ. શ્રુતિનો ફોટો પણ મળ્યો. રાજી થયા જોઈને. તંદુરસ્ત લાગે છે. ૧૧ પાઉંડ વજન સારું થયું. ફોટો મુંબઈ મુ. કનુભાઈને મોકલાવ્યો છે. તમો ત્રણ સુખી ને આનંદમાં છો તે જાણી હર્ષ થયો. તમારી ઓફિસ હવે નજીક છે તે સરસ થયું. શ્રી ગોપાળભાઈ મળે ત્યારે અમારી સ્નેહયાદ આપજો. સંગીતનો રિયાજ થઈ શકે છે તે સરસ થયું. મુંબઈ, કુંભકોણમ્માં બધાં કુશળ છે. પૂજ્યે યાદ કર્યા છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ચિ. બહેન કલ્પુ,

ચિ. શ્રુતિ આનંદમાં છે ને આનંદ આપે છે તે જાણી આનંદ અમોને પણ થયો છે. સિરપ બે ચમચી આપે છે તે સારું છે. તરવાનું તેને જરૂર શીખવજો, જરા મોટા થતાં. ત્યાં જે સુવિધા અને સરળતા છે તે અત્રે નથી જ. તારી સંગીતની સાધના ઠીક ચાલે છે ને ચાલશે તે હર્ષની વાત. સદ્વાંચન કરવાનો તો તને સમય નહિ જ મળતો હોય. પૂજ્યે યાદ કરેલ છે.

ચિ. માયા આશ્રમ આવી હતી. કુશળ છે. — ભાઈનાં વહાલ

• • •

(૭)

શ્રી રાજેશભાઈ નિરંજન ભટ્ટ, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

તા.૯-૩-૧૯૯૫

સ્નેહીશ્રી રાજેશભાઈ,

તમારો તા.૨૭-૦૨નો પત્ર આજે મને મળ્યો છે. ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો. ટી. વાય. ની પરીક્ષા નજીક આવી ગયેલ છે. દિન બે-ત્રણમાં તો. પરીક્ષા પછી તમો વડોદરા જવાના હશો ત્યારે રસ્તામાં મને મળવા આવશો નહિ. અમદાવાદથી વિદ્યાનગર આવવાજવાનો સમય પાંચછ કલાક થાય ને તે સમયનો ઉપયોગ પરીક્ષાના વાંચનમાં ગાળશો ને આવવાજવાનો પચાસ રૂપિયાનો ખર્ચ થાય તે કરશો નહિ. તમને સફળતા ઈચ્છું છું. મારાં દર્શનની ઈચ્છા છે માટે હમણાં નહિ

આવશો પણ પરીક્ષા પછી મળીશું. બપોરે ૨ થી ૫ વચ્ચે મળી શકાશે. હું ક્યાંયે બહાર જતો નથી. છતાં પત્ર લખીને આવશો તો મને વધુ સરળતા રહેશે.

તમો સહૃદયતાપૂર્વક સારા માર્કસે મારી પાસે આવો તેવું ઈચ્છું છું.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

● ● ●

(૮)

શ્રી મયૂર જાની, અમદાવાદ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૧૨-૬-૧૯૮૦

ચિ. ભાઈ મયૂર તથા સર્વે

તમો પાસ થયા જાણી ઘણો ઘણો રાજી થયો. તમે વળી ચાહીને મને પત્ર લખ્યો તે ગમ્યું. તમે આવી તબિયતે આગળ વધી મુશ્કેલીઓ-અડચણોની વચ્ચે આટલા પણ માર્ક્સ મેળવી Fully પાસ થયા તે જ મોટી વાત છે. તમોને મારા હાર્દિક અભિનંદન છે ને શુભેચ્છાઓ છે. પ્રભુ તમારી ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરાવે તે પ્રાર્થના. તમોને તમારા પુરુષાર્થની કદર માટે રૂ. ૨૫/- ભેટ ચેકથી મોકલાવીશ તે સ્વીકારશો. તમે કોમર્શિયલ આર્ટની લાઈનમાં પ્રવેશ મેળવશો તે સારું છે. ગૃહમાં બધાંને બોલાવજો. મમ્મી-પપ્પાને સ્નેહયાદ. ભાંડુઓને વહાલ.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

● ● ●

(૯)
કુમારી ભાવનાબહેન, સુરત
હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૨૯-૯-૧૯૮૧

ચિ. કુમારી ભાવનાબહેન,

તારા સાહસથી ઘણો આનંદ થયો. તને હાર્દિક ધન્યવાદ છે. તારાં માતાપિતાને પણ ઘણા ઘણા અભિનંદન ઘટે છે. તેમની હિંમતને પણ બિરદાવવી રહી. આ સાથે અલ્પ કદર ભેટ મોકલાવી છે, તે સ્વીકારશો. આ સાથે થોડાં પુસ્તકો તને મોકલું છું. વાંચજો.

— નંદુભાઈ

(રેફ. નોંધ: ધી સુરત સ્વિમિંગ એન્ડ બોટિંગ ક્લબના ઉપક્રમે હરિ:ૐ આશ્રમ પ્રેરિત શ્રી નરભેરામ મિસ્ત્રી ટ્રસ્ટના સંચાલન હેઠળ તા. ૩૦-૮-૧૯૮૧ના રોજ નર્મદા નદીમાં ભરૂચથી ભાડભૂતના ૧૭ કિ. મી. (યુવાનો) અને ૧૨ કિ. મી. (બહેનો)ના તરણ કાર્યક્રમમાં સૌથી નાની વયની ૩ બાળાઓ પૈકી સુરતની કુ. ભાવનાએ (૩. વર્ષ ૧૦) ભાગ લઈ કુલ ૧૨ કિ. મી. નું અંતર પૂર્ણ કરેલ હતું. જેની કદર કરતાં શ્રી નંદુભાઈએ કુ. ભાવનાને રૂ. ૨૫/-નું રોકડ ઈનામ આપેલ. હાલમાં ભાવનાબહેનનો સંપર્ક થતાં તેઓશ્રીએ શ્રી નંદુભાઈનો પત્ર, પ્રેસ રિપોર્ટ અને રૂ. ૨૫/- (૨૦+૫)ની મૂળ કરન્સી નોટ હજી જાળવી રાખી છે. તેની માહિતી આશ્રમને આપતાં આ વિગત અત્રે પ્રસ્તુત કરેલ છે. - સં.)

(૧૦)
શ્રી રજનીભાઈ બર્માવાળા, સુરત
હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૨-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ, તમારો તા. ૧૭-૧નો માયાળુ પત્ર મળ્યો. ચેકનો સ્વીકાર અપવાદરૂપે કર્યો તે માટે ઘણો આભાર. અપવાદ કરવા માટે ખૂબ ખૂબ આભાર અને આ અપવાદ આ વેળા પૂરતો જ ના રાખતાં એક કાયમી અપવાદ મારા પૂરતો રાખવા વિનંતી છે. બીજા મિત્રો, ચાહકો તરફથી તમે અંગત રીતે તો કોઈનું પણ સ્વીકારતા નથી તે જાણ્યું. લઈને વિતરણ કરવાની ઝંઝટમાં પડવાનું તમો પસંદ કરતા નથી તે જાણ્યું. એક રીતે તો સારું છે. બીજી રીતે તમો તે નહિ સ્વીકારો તો આપનાર મિત્ર તે રકમ બીજે ભાગ્યે જ આપે. એટલે દાનના સારા કામમાં વાપરવાની રકમ મિત્ર કને પરત જતાં તેનો ઉપયોગ પોતા માટે જ થવાનો. હા, આપનાર તેની અંગત જરૂરિયાતોનો ત્યાગ કરીને આપતા હોય તેવાઓનું તો ના સ્વીકારો તો ઉત્તમ, પરંતુ તેની પાસે સરપ્લસ (વધારે) છે ને તેની રકમ તેના પોતીકા વપરાશમાં વપરાઈ જવાની છે. તે કરતાં તો સારાં કામમાં તમો હસ્તક વપરાય તે વધુ ઈષ્ટ નથી? વિચારજો. મારો આગ્રહ નથી. અલબત્ત, મારી કને હવે જે છે શ્રી-સંપત્તિ, તે તો હવે ઘણા વખતથી સત્પ્રવૃત્તિઓમાં જ વપરાય છે ને મારા નિધન પછી જે કાંઈ હશે તે પૂરેપૂરી સત્કાર્યમાં જશે. તેનું વીલ પણ કરી રાખ્યું છે. આમ, હોવા છતાં મને એક સુભગ અપવાદ જાણીને મારી રકમ સ્વીકારશો તો મને આનંદ થશે.

માનસિકપણે હકીકતે પણ કદાચ તમોને અન્યાય મારાથી થયા હશે. તે બધું સંભવ. તેવું બધું મારામાંથી તો હવે પૂરેપૂરું હઠી ગયું છે ને

તમો પ્રત્યે વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ - કોઈ પણ પ્રકારની બદલાની આશા વિના જ તમો પ્રતિ ફક્ત ભાવ વહ્યા કરે તેવી મનોદશા હાલ રહ્યા કરી છે ને સર્વ પ્રતિ તેવી મનોદશા મનોભાવ કરાવો પ્રભુ, હંમેશ માટે. તેવી મારી પ્રભુને પ્રાર્થના હંમેશ રહી છે.

તમારાં 'બા'ને એકંદરે સારું છે, જાણી રાજી થયો. તમો બા પ્રતિની ફરજો બજાવો છો તે જાણી ઘણો રાજી થયો છું. આ દીક્ષા મને પૂજ્ય તરફથી સાંપડી છે જે મારા માટે ખૂબ ઉપયોગી નીવડી છે. તમારું સ્વાસ્થ્ય સારું છે, જાણી આનંદ. ચંદનબહેને સસ્નેહ વંદન પાઠવ્યાં છે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

વિદ્યાનગર

તા. ૨૬-૨-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ, તમારો તા. ૨૧-૨ નો પત્ર મળ્યો છે. બહેન દ્વારા કાર્ડ પત્રો પણ મળ્યાં છે. તમારી પ્રવૃત્તિઓ જાણી આનંદ થયો. તમો તમારી રીતે ઘણી સારી રીતે આત્મકલ્યાણ અર્થે જીવન વિતાવી રહ્યા છો તે જોઈ હર્ષ થાય છે. આ બધી સત્પ્રવૃત્તિઓથી પણ તમને પૂરો સંતોષ નથી ને જે આવશ્યક કર્તવ્ય જીવનનું છે તે પૂરું સારી રીતે થતું નથી, તેનો અફસોસ એ પણ સારી વાત છે. તમો તે વિશે જાગૃત છો તે શુભ ચિહ્ન છે ને ખરેખર તો તે જ કરવા જેવું છે. વહેવારની પ્રવૃત્તિઓ સાથે સાથે ને તેમાં રહીને નવી વૃત્તિઓનું ઉત્તરોત્તર ઉન્નયન-ઊર્ધ્વગતિ કરવાની તમન્ના - એની સાચી જરૂર છે. તે જ કરવા જેવું છે. એકલા જાપથી નહિ વળે. જાપની સાથે આ ઊર્ધ્વીકરણની જાગૃતિ આવશ્યક છે. ને આ બધું તમે સમજો છો, છતાં સમર્થનરૂપે પ્રોત્સાહકરૂપે નમ્રભાવે તમને આ દિશા પ્રતિ ધ્યાન તમારું દોરું છું. પ્રેમભાવે શુદ્ધ પ્રેમભાવે.

તમારા પ્રતિનો મારો ભાવ છેલ્લાં ૧૦ વર્ષોમાં આશ્રમોમાંથી નિવૃત્ત થયા પછી ઉત્તરોત્તર ભાવ વધતો આવે છે ને તમોને મારા તરફથી જે કંઈ અન્યાયો થયા હોય તેનો અફસોસ પણ અનુભવ્યો છે. તમારી ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ આધ્યાત્મિક થયે જાઓ તેવી મારી ભાવના છે. આપણે આશ્રમમાં જોડાયા, પૂજ્ય સાથે જોડાયા તેનો એકમાત્ર હેતુ એને પામવા માટેનો છે. રાગદ્વેષથી છૂટવા માટેનો છે. કોઈનાય પ્રતિ અભાવો ના રહે, ના થાય તે માટેનો છે. તે વલણ કાયમી હંમેશ માટે આપણામાં જાગૃતપણે સ્થાયી થાય તેવી મનોકામના સાથે આ લખાણ પૂરું કરું છું.

તમો આ બધું સમજો છો, તેમ મારું માનવું છે. તમે પૂજ્યના સાહિત્યને ભાવપૂર્વક, ઝીણવટથી વાંચ્યું છે, તેવી મારી જાણકારી છે. તમો તદ્દન નાની વયથી આ માર્ગે વળ્યા છો, તે તમારી પૂર્વભૂમિકા આ માટેની સૂચવે છે.

કોઈવાર મળવાનું મન થાય તો જરૂરથી આવજો. Heartily Welcome. (હૃદયથી આવકાર). મારાથી તો હવે ક્યાંય બહાર જવાય તેવી શારીરિક સ્થિતિ નથી. ચંદનબહેને ખાસ યાદ કર્યા છે. તેમનો મારા પત્રના પ્રત્યુત્તરરૂપે પત્ર મળ્યો હશે. મને જાણતી બહેન જો મળવા આવશે તો તેને ભાવથી સત્કારીશ. તમારાં બાને મારાં વંદન કહેજો.

— ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૨૧-૯-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ, તમારો તા.૧૫-૯નો કાર્ડ શનિવારે મળ્યો, બપોરે. પ્રિય નિછાભાઈની તબિયત હવે ઠીક હશે. તેમને ૮૦-૮૫ તો

વર્ષ સહેજે થયાં હશે. તેમનાં પત્ની ને પરિવાર સૌ કુશળ હશે. તમે તેમનું શુભ કાર્ય પ્રેમથી તસ્દી-તકલીફ લઈને પણ કરો છો તે પ્રભુનું, પૂજ્ય શ્રીમોટાનું જ કામ છે. તમો મૈત્રી ટકાવી શકો છો, શ્રમ લઈને પણ તેથી રાજી થાઉં છું.

પ્રભુ મારી આંખોની રક્ષા કરશે, તેવી શ્રદ્ધા રાખી રહ્યો છું. તમોને કંઈ પણ ઉપયોગમાં આવી શકીશ તો રાજી થઈશ. તમોને મળવાનું મન પણ થાય છે. કુશળ હશો. સ્વાસ્થ્ય સારું હશે. દિલીપભાઈ, બહેન બધાં કુશળ હશે. મારી યાદ આપજો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૮-૧૦-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ, તમારો તા.૪-૧૦નો પત્ર મળ્યો, નિઠાભાઈની પૂજ્ય શ્રીમોટા માટેની ભક્તિ unimaginaire (કલ્પી ન શકાય તેટલી) છે. પૂજ્ય તેમને માંદગીમાં સહાય કરશે જ. તમે તેમને કામની સહાય કરો છો તે સ્તુત્ય છે. પૂજ્ય મોટાનું સાહિત્ય રોજ થોડું થોડું વંચાય તો કલ્યાણકારી છે. ‘નિરંતર વિકાસ’ ૩૬૫ પાનાં, આ પુસ્તક હું રોજ વાંચું છું. તે ઉપરાંત, બીજું પણ. તમારી પોતા વિશેની નિખાલસતા માટે પણ ધન્યવાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૬-૧૧-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ,

તમારો પત્ર મળ્યો, નિઠાભાઈના સાતત્યને શિર નમે છે.

તમારા અંગત જીવનમાં મને રસ છે. તમો માટે મને ભાવ છે, પ્રેમ છે એમ કહું તો તે પણ યથાર્થ છે. તમે કે કોઈ માને યા ન માને, મારે મન હકીકત છે. તમારા જીવનની વાતો જરૂર લખજો. તમોએ જે ફનાગીરી સ્વીકારી છે, સંસાર છોડ્યો છે, જીવન એને ચરણે મૂક્યું છે, તેની હૃદયથી કદર કરું છું ને તમોને હંમેશાં ઉપયોગી થવાનું પસંદ કરું છું ને કરીશ. તમારા જીવનવિકાસમાં મને રસ છે. તમારી મંગલેશ્વરની દિનચર્યા જાણી, ફક્ત એટલું જ નમ્ર સૂચન કરું છું કે પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યના વાંચનને priority-અગ્રતા આપવી ઘટે છે.

તા. ૬-૧૧-૧૯૯૮

જીવનના ધ્યેયને અગ્રતા આપવી ઘટે છે. કોઈના પણ માટે, જગતની નજરે દુષ્ટમાં દુષ્ટ પ્રત્યે પણ આપણને અભાવો, અણગમો પણ ના થાય. અનુકંપા ઉદ્ભવે તે જરૂરી છે. આપણા વિકાસ માટે તે પણ આટલું પણ જો આપણે આપણા જીવનમાં આચરી શકીએ ને તે સ્વભાવ જ થઈ જાય તો ઘણું મોટું કામ વિકાસની દિશામાં થયું ગણાય. પ્રભુ તમને સહાય કરો. વહાલા ભાઈ, મને તમારો સાથી ગણીને પત્ર લખતા રહેજો, તમારી પ્રવૃત્તિ વિશે મારા સરખું કંઈ પણ કામ હોય તો વિના સંકોચે જરૂર જણાવજો. તમારો હંમેશાં માટેનો મિત્ર ને જીવનસાથી ગણજો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૨-૧૧-૧૯૯૮

પ્રિય ભાઈ, તમારો તા. ૧૦-૧૧નો પત્ર મને આજે મળ્યો છે. પૂજ્યશ્રીના વખતથી આપણે આશ્રમના મૌનરૂમમાં પૂજ્યના સાહિત્ય

સિવાયનાં પુસ્તકો મૂકતાં નથી, કારણ પૂજ્યશ્રીની સાધનાની method (પદ્ધતિ) ને ઉપદેશ આદિ, અન્ય સાહિત્યનાં લખાણથી ઘણીવાર વિરુદ્ધ ને contradictory (વિરોધાભાસી) પણ હોય તેથી વાચકને મતિભ્રમ ના થાય. મૌનમાં at least (તો) મૂકતાં ન હતાં. ને મારા વખત સુધી ચુસ્તપણે આ પ્રથા જાળવેલી. બહાર ઘરે રહીને વાંચી શકે. મારાં લખાણને વિચારશો. તમારી સુખાકારી ઈચ્છું છું.

— ભાઈનાં વહાલ

• • •

હરિ:ૐ

તા.૯-૧૨-૧૯૯૮

હું તો 'નાચીજ' છું. Worthless. (કિંમત વિનાનું). મારામાં કશું દૈવત નથી. કશા ગુણ નથી. 'અમે તો એવા રે' વળી, તમો માનો છો તેવા રે' - તમારી દૃષ્ટિએ ને સમજણે. તમને મારા માટે ભાવ હો કે ના હો, મારા, તમો માટેના ભાવને તે સાથે કશો સંબંધ નથી. બધાંને finally (છેવટે-અંતે) લખું છું કે હવે પત્રવ્યવહાર બંધ છે.

— ભાઈનાં વહાલ

• • •

(૧૧)

ચિ. દોગદો - ચિ. ભાઈ જમશેદભાઈ, યુ.કે.

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ,
સુરત

તા.૧૮-૩-૧૯૯૮

મુ. પપ્પાએ તારો સંદેશો જણાવ્યો છે. તારા ભાવ માટે આનંદ થાય છે. છેક તારા નાનપણથી તારી સાથે મહોબતનો નાતો સ્થપાયો

છે તે કેમ વીસરી શકાય? આ પત્ર લખતી વેળા તારો મધુર હાસ્ય વેરતો ચહેરો મારી નજર સમક્ષ ખડો થાય છે.

તારા ભાવિ જીવનમાં તારી જીવનવિકાસ વાંચ્છના પ્રબળ થાય. જીવન શાને માટે મળ્યું છે. તેનું ચિંતવન થાય અને પ્રભુદત્ત જે નિકટનાં સ્વજનો સાંપડ્યાં છે તેમની સાથે સદ્ભાવ અને ભાવપૂર્વક વર્તવાનું બનો. અને stoop to conquer (જીતવા માટે ઝૂકી જાઓ) ની નીતિ જીવનમાં અપનાવવાથી આખરે આપણો વિજય જ થાય છે. ખુદાને યાદ કરતી રહેજે ને આનંદમાં પ્રગટજે. આ સાથે મોકલાવેલ પુસ્તકોની નમ્રભેટ સ્વીકારજે. — નંદુભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

॥ હરિ:ૐ ॥

૬. પ્રેરણાદીપ: સંસારીઓનું તપ

(વિભૂતિબહેન દિલજિતભાઈ - ત્રિચિ)

આ ખંડમાં ત્રિચિનાપલ્લી સ્થિત શ્રીમતી વિભૂતિબહેન, તેમના પતિ શ્રી દિલજિતભાઈ (નાના હરિભાઈ)ને પૂજ્ય ભાઈએ લખેલા પત્રો છે. પૂજ્ય ભાઈ પ્રતિ તેમનાં શ્રદ્ધા-ભક્તિ-આસ્થા-સમર્પણ અને શરણભાવ સાથે જીવનવિકાસની ખેવનાનો ભાવ આ પત્રોમાં જોવા મળે છે, જેથી પત્રો વાંચનારને પોતાના આદર્શ પુરુષ પ્રત્યે પોતાનાં શ્રદ્ધા-ભક્તિ-આસ્થા-સમર્પણ અને શરણભાવના કેવાં હોવાં જોઈએ તેમ જ તેમની સમક્ષ આપણા જીવનના કોઈ પણ ખૂણાને ઢાંક્યા વગર આપણે મોકળાં મને ખુલ્લાં થવું જોઈએ તેવી પ્રેરણા આપે છે.

સંસારી જીવનમાં વિવિધતાવાળી પરિસ્થિતિ અને સંજોગોમાં કેવાં કેવાં વિચાર-વર્તનના વમળમાં ઘેરાઈ જવાય છે, તણાઈ જવાય છે ત્યારે પ્રકૃતિની માઝા એકબીજા માટે કેટલી નિમ્ન પરાકાષ્ઠાની હદે જઈ શકે છે, તે તો જે અનુભવતું હોય તેને જ ખબર પડે. તે સમયે તે પ્રકારના જીવનવહેણમાંથી બહાર નીકળવાના ભગીરથ પ્રયત્નરૂપી તમામ સાધનો બુઢાં અને નિરુપયોગી બની જાય છે. ત્યારે જ મહાન આત્માની શરણાગતિ જીવનમાં શીતળ છાંયડો આપે છે.

**‘જીવનનો બધો ભાર, જેના શીતળ છાંયડે,
ખંબેરી માનવી નાખે, એવું તો સંતવૃક્ષ છે.’**

— શ્રીમોટા

જીવનની દરેક ઘટનાઓના પાત્રોમાં, આદર્શ પુરુષના માર્ગદર્શન અને પ્રેરણાઓ થકી મળેલાં પરિસ્થિતિ, સંજોગો અને

ઘટનાઓને મૂલવવાની આપણાં દૃષ્ટિ, નીતિ, રીતિ બદલાતાં જાય છે ત્યારે જાણે નિયતિને પણ બદલાવું પડે છે. વિપરીતતામાંથી સાનુકૂળતા-સરળતા, સહજ રીતે પરિણમે છે. વ્યક્તિ ધીમે ધીમે આત્મલક્ષી બનતો જાય છે. જીવતરનાં વહેણનાં દિશા-દૃષ્ટિ અને લક્ષ્ય (ધ્યેય) પરમાત્મા તરફની અભિમુખતાવાળાં થતાં જાય છે. સનાતનને, સત્યને સ્વીકારી ‘સત્ય એ જ ભગવાન’ તે પ્રકારની ભૂમિકા દૃઢ બનતી જાય છે. સાપેક્ષ, નાશવંત, relative (તુલનાત્મક સંબંધો) તરફથી મન વિમુખ થવા માંડે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેમના સમયમાં સ્વજનોને પત્રવ્યવહારથી જીવનવિકાસનો સાચો જીવનરાહ ચીંધ્યો છે. સ્વજનોનાં જીવનમાં જ્યારે પણ વિપદાવાળી પરિસ્થિતિ આવી છે ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પત્ર દ્વારા તે સ્વજનોને હુંફ આપી છે અને તે પરિસ્થિતિમાં સહભાગી બન્યા છે. જો આપણી સ્વીકારાત્મક ભૂમિકા હોય તો સંતપુરુષનું પત્ર દ્વારા વ્યક્ત થવાપણામાં, એની દિવ્ય શક્તિનું વહન થવાપણું હોય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો વાંચનારને જીવતરનાં વિવિધ પાસાંઓ, સંજોગો, પરિસ્થિતિ, સંબંધોને સમજવાનું યોગ્ય ભાથું સરળતાથી મળી રહે છે.

વિભૂતિબહેને પોતાનાં કૌટુંબિક અને સાંસારિક જીવનની સાથે સાથે આધ્યાત્મિક જીવનની નાનામાં નાની બાબત, પછી તે વિચાર સ્વરૂપે હોય કે ઘટના સ્વરૂપે હોય તે પૂજ્ય ભાઈને સમર્પિત કરીને માર્ગદર્શન મેળવ્યું છે અને આચરણમાં મૂક્યું છે અને સમયાનુસાર પોતાની પ્રકૃતિમાં આવતા ફેરફાર થકી જીવનનું ઊર્ધ્વીકરણ અનુભવ્યું છે. પૂજ્ય ભાઈના પત્રોમાં આ હકીકત સ્પષ્ટ થાય છે. પૂજ્ય ભાઈનું એકએક સૂચન તેઓ માટે આશીર્વાદ અને

પ્રેરણાશક્તિથી ભરપૂર રહ્યું છે, જેના પરિણામ સ્વરૂપે પોતે પ્રકૃતિનું દિવ્ય રૂપાંતર થતું અનુભવ્યું છે.

વિભૂતિબહેને પણ સાંસારિક, કૌટુંબિક - તપ, ત્યાગ, સમર્પણ, ભક્તિને સહર્ષ સ્વીકારીને પોતાનું જીવન દીપાવ્યું છે. વિભૂતિબહેનના પત્રો વાંચતાં સ્વજનોને, ખાસ કરીને બહેનોને પોતાનાં શારીરિક, માનસિક અને આંતરિક ભૂમિકા સમજાશે અને તેના થકી જીવનવિકાસ કેળવવાની અભિમુખતા જાગશે જે ખૂબ લાભદાયી નીવડશે. આમ, પૂજ્ય ભાઈનું માર્ગદર્શન જીવનવિકાસ માટે અમૂલ્ય, કલ્યાણકારી, અમૃત સમાન છે. આ પત્રવ્યવહારમાં પૂજ્ય બહેન (હંસાબા) અને પૂજ્ય ભાઈનો ઉલ્લેખ છે. તેઓ વિભૂતિબહેનનાં સાસુસસરા છે.

સુ. શ્રી વિભૂતિબહેન હાલમાં ત્રિચિનાપલ્લી શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા અને ઉપનિષદના વ્યાખ્યાતા છે અને બહોળા સમાજને ભારતીય સંસ્કૃતિના મૂળની સમજ આપી રહ્યાં છે અને પ્રભુ-ભક્તિમય જીવન ગુજારી રહ્યાં છે.

— સંપાદક

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૧૧-૧૧-૧૯૭૬

તારો ભાવભર્યો તા. ૫-૧૧નો પત્ર મળ્યો છે. ઘણો રાજીપો થાય છે. તારો ભાવ આધ્યાત્મિકતા પ્રતિ વિકસતો આવે છે તે પણ શુભ ચિહ્ન છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો વાંચવામાં તને રસ, આનંદ પડે છે તે સારું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની સાથે માનસિક સંપર્કમાં જેટલું વધારે રહેવાય તેટલું ઉત્તમ અને તેમના સાહિત્યનું વાંચન તેમના સંપર્કમાં રાખી શકે છે.

હાથે કશુંક તો રાખવું ઠીક. એકદમ કોરા હાથ સમાજ નહિ સહી શકે. હાથીદાંતની બંગડીઓ મળે તો ઉત્તમ. તેની અવેજીમાં કાચની ચાલે. પ્લાસ્ટિકની દેવતા આગળ રહેવાનું થતાં રસોઈ વેળાએ કદીક ઝાળ લાગે તો સળગી ઊઠે. હમણાં સોનાની એક એક પાતળી પહેરે તોપણ ખોટું નહિ. વળી, વર્ષેક પછી તે પણ કાઢી નંખાય. બહેનો માટે દાગીનાનો ને કપડાંનો મોહ છૂટવો ભારે વાત છે. તને તે અઘરું નથી લાગતું, તે તારી ભૂમિકા તૈયાર રચાતી આવી છે તે સૂચવે છે. તને હાર્દિક ધન્યવાદ છે.

સફેદ યા રંગીન ગમે તે સાદા બે, ત્રણ, ચાર સાડલા વારાફરતી પહેરી શકાય. નવું કશું જ ખરીદવાનું નહિ તેવો નિર્ધાર કરવો, જે છે તેનો પ્રથમ ઉપયોગ કરી દેવો.

બહાર જવાની વેળા સ્વચ્છ આરવાળો, ઈસ્ત્રીવાળો સફાઈદાર અક્કડ સાડલો પહેરી શકાય. સાદાઈમાં પણ ગૌરવ અને શાલીનતા રહેલી છે. સામા ઉપર તેની પણ છાપ પડે છે. ચીલેચલુ ઘરેડથી આપણે જીવન નથી જીવવું.

ખાવું, પીવું ને મોજમજા જ કરવી તે જીવનનો હેતુ ના હોય. જીવન શાના માટે મળ્યું છે તેવો વિચાર ઊઠવો જોઈએ. ઊઠ્યા કરવો જોઈએ. આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન તો પશુ પણ કરે છે તો પશુ અને આપણી વચ્ચે શો ફેર? ચિત્તની શુદ્ધિ આપણી થતી રહેવી ઘટે છે. કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર, રાગ, દ્વેષ અને અહમ્ — આ ન હોવાં જોઈએ. તેમનું રૂપાંતર થવું જોઈએ. તે માટે સતત જાગૃતિ - awareness રાખવી રહેશે.

આપણાં વાણી અને વર્તનમાં મૂઢતા હોવાં જોઈએ. નોકર કે નોકરાણીને પણ માન આપવું જોઈએ. તે પણ આત્મા છે.

“આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ” બધાં જીવોમાં સરખો આત્મા છે. ઊંચા સાદે નોકરાણી સાથે પણ ના બોલાઈ જવાય તેની તકેદારી રહે. તેની લાગણીઓને પણ સમજવી જોઈએ.

ગરીબો પ્રત્યે હમદર્દી અને આપણાથી શક્ય હોય તો મદદરૂપ થવાય. જે કંઈ કરે તે ભાઈ દિલજિતની પ્રેમપૂર્વકની સંમતિ મેળવીને પછી કરજે. આપણે તેની ઈચ્છાને આધીન રહીને કામ કરવું છે. જે સારો સેવક થઈ શકે છે તે જ સારો શેઠ બની શકે છે. Stoop to conquer (જીતવા માટે ઝૂકી જાઓ) વાક્યને તો તું સમજે છેને? હરિભાઈને (દિલજિતભાઈ) સમજાવીએ. આપણી તે નીતિ(થી) તો આપણું અહમ્ જેટલું મોખું પડશે તેટલાં લાભ, સુખ, શાંતિ આપણને મળશે. તે આપણા વર્તનની અસર બાળકો ઉપર પણ પડશે. **બાળકોએ ઊંચો અવાજ ધરમાં સાંભળ્યો જ ન હોય તો તેઓના ગૃહજીવનમાં પણ તેઓ શાંતિપૂર્વક વર્તવા પ્રેરાશે. એ પણ સમાજની મોટી સેવા છે.**

બાળકોને કદી પણ ગમે તેવા વિકટ સંજોગોમાં પણ મરાય તો નહિ જ. કંઈક પણ કામ માટે તેની કિંમત તો ચૂકવવી પડેને? તેઓ જીદ કરે તો string (કડક) વલણ વર્તવાનું રખાય. તેમની ઈચ્છાને તાબે ના થઈએ. બાળકોની જીદ વેળાએ ખૂબ ધીરજ ધરવી.

શિસ્ત પળાવીએ, વહાલ કરીએ. વિચારીએ તો રસ્તા એની મેળે જરૂર જડી આવશે. મારનો આશરો લેવો એ તો જંગલીપણું છે, પશુતા છે. ઊંચો અવાજ કે ઘાંટાઘાંટ બાળકોને ના કરીએ. જે કહેવું હોય તે દઢતાથી કહી શકાય. Firmness in tone (અવાજમાં મક્કમતા) આણી શકાય, ઉગ્રતા નહિ.

આપણને બીજું કોઈ સુખ આપે તે તો અશક્ય. આપણું સુખ કે દુઃખ આપણા હાથની વાત છે. કોઈ પણ કાળે પ્રસન્નતા ના ગુમાવીએ. મનમાં ક્યવાટ, બળાપો, કઠાપો ન થવા દઈએ. હસી નાખી શકાય. Laugh it out. સાથેના કોધની વેળા શાંત થઈ જઈએ. નામસ્મરણ ત્યારે જોર જોરથી કરીએ.

તારી પ્રગતિ અને પત્ર વાંચતાં હૈયું આર્દ્ર બન્યું. તારા પ્રતિ ભાવ જાગ્યો.

આરતી સરસ છે. તેની એક કડી આ સાથે છે. વધુ જોઈએ તો ચંદ્રકાંતભાઈ કને હશે. યા મામી પાસે હશે.

“છો અપમાન થયાં હો, ત્યાંયે ભાવ બઢો. ”

કેટલી બધી ઉદાત્ત ભાવના? કોઈનાય માટે અભાવો નહિ, અણગમો નહિ.

શરૂઆત છે. એટલે દુઃખ પ્રસંગોપાત્ત થાય, થશે પણ તેને હસી કાઢવું. દુઃખી તો ના જ થવું.

પૂજ્યશ્રીનું “જીવનમંડાણ”, “જીવનસોપાન” અને “જીવનપોકાર” — એ ત્રણ પુસ્તકો એક બહેનને ઉદ્દેશીને લખ્યાં હોઈ તને ખૂબ જાણવાનું મળશે. ભાઈ પાસે તે હશે. ન હોય તો મને લખજે. કુંભકોણમ્માં પણ છે. હરિભાઈ કને. મૌનમાં બેસવાની ઈચ્છા જરૂર ફળશે. અધીરી ના થઈશ. કાળ પાકતાં સર્વ શક્ય બનશે. ધ્યાન પણ થશે, હમણાં રાહ ખમજે. આનંદમાં રહેજે. હરિભાઈને વહાલ મારા વતી કરજે, બાળકોને પ્યાર.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ આશ્રમ,

તા. ૧-૬-૧૯૭૭

તારો ચિંતવનભાવે પત્ર તા. ૨૭-૫-૧૯૭૭નો મળ્યો છે. તને હાલ જે વિચારો આવે છે તે સારા છે. જીવનનો હેતુ શો? તે વિશે તને મનનચિંતવન થાય છે ને થશે તો તે ઘણું સારું છે.

તારા આ વિચારો અમલી બનો અને તને જીવનવિકાસની લગની લાગો તેવી શુભેચ્છા છે.

કોધને કાબૂમાં લેવા માટે ખૂબ જાગૃતિ રાખવી રહે છે. કશાયનું જીવનમાં મહત્ત્વ નથી, સિવાય પ્રભુનું. આ દૃઢીભૂત થતાં કોધની માત્રા ઘટશે. હરિને મારા વતી ખૂબ ખૂબ વહાલ કરજે. યાદ કરજે, બાળકોને વહાલ. પૂજ્ય બહેનની અને પૂજ્ય ભાઈની શરણાગતિ પૂરી કેળવજે. આપણા દિલનો ભાવ આપણને તો લાભ કરે જ છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૦, જૂન, ૧૯૭૭

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

- (૧) આપણે ભગવાન પાસે કંઈક માગીએ છીએ એ માટે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.
- (૨) જો પતિ પત્નીને બનતું ના હોય તો પ્રાર્થના કરવાનો અર્થ નથી.
- (૩) અપરાધીને માફ કરવાની પ્રેરણા અને શક્તિ માટે.
- (૪) ભગવાન પર વિશ્વાસ કેળવવા માટે.
- (૫) ભગવાન પાસે પ્રાર્થના કરતાં નકારાત્મક ના ઈચ્છવું, કોઈનું ખરાબ ના ઈચ્છવું.
- (૬) પ્રાર્થના બને તો એકાંતમાં કરવી.

— નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

તા. ૧-૮-૧૯૭૭

તારો તા. ૨૨ જુલાઈનો કાગળ મળ્યો છે. તારા કાગળો ઘણી સમજણથી ભરેલા આવે છે એ જોઈને ઘણો રાજી થાઉં છું. પૂજ્ય શ્રીમોટા માટેનો તારો વધતો ભાવ જાણીને પણ ઘણો રાજીપો થાય છે.

ફૂલબોમાં જવાનું તેં બંધ કર્યું તે ઉત્તમ કર્યું. ફૂલબોમાં લોકો ખાલી ગપ્પાં મારતાં હોય છે ને કપડાં દાગીનાનાં ઠઠારા ને પ્રદર્શન કરતાં હોય છે.

‘પૂજ્ય બહેન તથા પૂજ્ય ભાઈ મારા માટે ખૂબ ભાવ રાખે છે તથા બહેન મને જરા પણ ઓછું ના આવે એમ ધ્યાન રાખે છે.’ આ તારું વાક્ય વાંચીને ઘણો ઘણો રાજી થયો.

ખર્ચ માટે એક હજારથી વધારે નથી ઉપાડવા એ તારો નિયમ ખૂબ ખૂબ સ્તુત્ય છે.

રામ ને શ્યામની ઉપર એક વર્ષ સુધી બિલકુલ તું હાથ નહિ ઉપાડે એવું તું પોતે જ આવતે વર્ષે મને સર્ટિફિકેટ આપશે તો તેના ઈનામરૂપે તું જે કહીશ તે હું આપીશ. તું તારી મેળે નહિ કહે તો હું મારી મેળે ઠીક લાગશે તે આપીશ. એટલું તું કરી બતાવે તો તારો દાખલો હું બીજાને પણ ટાંકી શકું.

તું પૂજ્ય ભાઈની ને બહેનની કદર કરે છે. તેમનો ભાવ તને સ્પર્શે છે. તેવા તારા ગુણગ્રાહ્ય વલણથી કેટલો બધો આનંદ મને થતો હશે? તે તું જ કલ્પી લેજે.

જેના તેના ગુણની આપણે કદર કરતાં રહીશું, સામાન્ય અલ્પ ભાવને પણ મહામોટો ભાવ ગણીશું તો તેમાં લાભ આપણને છે.

નામ-જપ-ધ્યાન વગેરે અંગે પછી કોઈ બીજી વાર લખીશ.

બધાંથી અનોખાં થઈ રહેવામાં ઊર્ધ્વ (higher) પ્રકારનો એક આનંદ છે. તારી સાથે ઊર્મિલાબહેન આવેલાં તેમના હાથે, કાને, ગળે, નાકે કશું જ ન હતું. કોઈ જાતનો દાગીનો નહિ. સોનાની બે બંગડીઓ પણ હતી નહિ. તેમના પિતાશ્રી નટવરભાઈ ચિનાઈ મોટા શ્રીમંત કહેવાય.

એક વખતના કાર્યકર્તા હતા. તેમની પોતાની (ઊર્મિલાબહેનની) એક લાખની મિલકત છે. દાગીના પણ ઘણા છે. હીરાના પણ, છતાં કશું જ વર્ષોથી પહેરતાં નથી. તેથી કંઈ તેઓ ઊતરતા દરજ્જાના લાગતા નથી, એ તો બધું મનનું કારણ છે. તને હંસાબહેન માટે જે ભાવ જાગ્યો છે તે જોઈ રાજી થાઉં છું. તે વધુ ને વધુ દૃઢતર થાઓ. વધુ ને વધુ શુદ્ધ અને કાયમ થાઓ અને સૌના સદ્ગુણો જોવાનું તારું દિલ વળેલું રહો તેવી મારી ભાવના છે.

હરિ:ૐ

તારી વિકસતી જતી સમજણભર્યો તારો પત્ર મળ્યો, વાંચીને ઘણું સારું લાગે છે.

મારા હસ્તાક્ષરો ઉતાવળથી લખવાના કારણે બગડ્યા છે. એટલે વાંચતા મુશ્કેલી પડે ખરી, પરંતુ તે હસ્તાક્ષરોનો અભ્યાસ થતાં પછી સરળતા રહેશે. ગુજરાતી ભાષામાં બી. એ. સુધી ભણનારને પણ મારા હસ્તાક્ષરો ઉકેલવામાં મુશ્કેલી પડે છે જ. બે ત્રણ વાર ધીરજથી તું વાંચે છે તે તારો ભાવ સૂચવે છે. જીવનવિકાસ પ્રતિ તારો અનુરાગ તે સૂચવે છે.

આપણા મનની વ્યક્ત નહિ કરેલી તેવી ભાવનાઓ કળવાના સંજોગો પણ આપોઆપ પાંગરે, જાણવાની માહિતી આપોઆપ બીજી વ્યક્તિને વગર પૂછ્યે જાણવા મળે, આવું બધું એ ઘણા સારા અનુભવો ગણાય. પ્રભુ પ્રતિ આપણો ભાવ વધવામાં તે સહાયભૂત થાય છે.

મારા પત્રો તારે દિલજિતને ખાસ વંચાવવા. પૂજ્ય બહેનની સેવાની તક મળતાં તે ઝડપી લેજો. આપણે અગવડ ભોગવીને પણ તેના ઉપયોગમાં આવીએ તો સારું. **સેવેલો સદ્ભાવ અને ઉમળકાથી કરેલું કામ ઉપયોગમાં આવવાનું. કરેલું કામ કદી નિષ્ફળ નહિ જાય - નથી જતું. કામથી રામ પણ વશ કરી શકાય છે.**

નવું મકાન જે થશે તે થવા દેવું. તેમાં આપણી હા - ના ને સ્થાન જ નથી. આપણે મનમાં તેવી અપેક્ષા ના રાખીએ, પણ આપોઆપ જે જેમ થતું હોય તેમ થવા દઈએ. ગૃહ કેવું? કેટલું મોટું કે નાનું? કેવી રીતનું? તે બધું ભાઈ દિલજિત અને બહેન તથા ભાઈને જેમ ઠીક લાગે તેમ થવા દેવાનું હોય. આપણે આપણી તે અંગેની માગણીઓ રજૂ ના કરવી કે સલાહસૂચન ના કરવાં. તટસ્થપણે જેમ તે થાય તેમાં પૂરો રાજીપો રાખવો. **મહેલમાં રહેતાં હોઈએ તો પણ મનથી ફકીર રહી શકાય છે. જેનો બધો આધાર મન ઉપર છે.** ઘરમાં ફર્નિચર પણ કેટલું? અને કેવું! તેમાં પણ આપણે મૂક રહેવું. માગણી કે ઈચ્છા કશી ના કરીએ.

પરવાણાની માળા પૂજ્ય ભાઈ લાવ્યા તો તે પહેરી લેવી. ને તેની સાથે જીવન માળામય, પ્રભુમય થવા માટે તેનો symbol (પ્રતીક) તરીકે સ્વીકાર કરવો. તેને પ્રભુની ભેટ સમજવી.

અવારનવાર ભાઈ અમીષને કાર્ડ - કાગળ લખવો ને તેવું જ અસ્મિતાને પણ મહિને એકાદવાર ખુશી ખબરના બે શબ્દો પણ લખાય.

પૂજ્ય બહેનને પ્રસંગોપાત્ત પગે લાગતી હશે તો ઘણો રાજી થઈશ. **મનની, હૃદયની પૂરી નમ્રતા સાથે શરણાગતિના ભાવ સાથે નમવાનું પગે લાગવાનું હોય. ઘરેડની રીતે નહિ.**

બાળકોના અભ્યાસમાં રસ લે છે. ચિત્રોવાળાં પુસ્તકો આણીને તેમને સમજવાય. **કોઈ સંજોગોમાં હાથ તો ના જ ઉપાડાય. હાથ કપાઈ જાય તો ભલે પણ ઊપડે તો નહિ જ, એવો દઢ નિર્ધાર કરવો રહ્યો.**

બાળક કે કોઈની પણ સાથે કે નોકરની સાથે પણ ઊંચા સાદે ના જ બોલાય. બોલાઈ જવાય તો માફી માગી લેવી.

આપણી સમજણમાં જે પ્રગતિ થઈ કે થતી હોય તેને અનુરૂપ વર્તન કર્યે જવું. જૂની ટેવો પ્રબળ બનીને કઠીક કઠીક જૂની રીતે વર્તવાને દબાણ લાવી આપણને હરાવી જાય તો પછી બેવડા ઉત્સાહથી ફરીથી તેમ ના થાય તેની વધુ તકેદારી રાખવી.

‘જરાક અસાવધાન રહીએ છીએ તો આપણા મૂળ સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તાય છે. ફરી યાદ આવે છે અને તરત સાવધાન થઈ જઈ છું.’ આ તારું વાક્ય વાંચી ઘણો ઘણો રાજી થયો. વિકાસ ઈચ્છતા મથતા જીવોનો આ ધ્યેયનો અનુભવ કે સાવધાન રહ્યા કરજે. પ્રભુ સહાય કરશે જ અને કરે છે. તને સહાય એણે કરી છે.

મને ખ્યાલ છે ત્યાં સુધી દિલજિતે હવે બાળકો ના થવા અંગેનું ઓપરેશન કરાવ્યું છે. જો આ મારો ખ્યાલ સાચો હોય તો સરસ. તો પછી કામવાસના બદલાઈ જાય, નહિ કે તેનો છૂટો દોર ના મળી જાય તેમ વર્તજે ને કરજે. સંયમી પરિણીત જીવન જાતીય સંબંધવાળું જીવન ગાળજો. બાળકોમાં સારા સંસ્કાર પડે તેમ વર્તજે ને કરજે.

ઈંદોર નિયમિત પત્ર ૧૫-૨૦ દિવસે પણ લખતા રહીએ તો સારું. માબાપ પ્રતિની ભક્તિ વધારજે. દિલજિતને ઘણું વહાલ. મારા વતી પણ કરજે ને રામ, શ્યામને પણ. — **નંદુભાઈનાં ઘણાં વહાલ**

હરિ:ૐ

સુરત, રાત્રે ૮-૩૦ વાગ્યે

તા.૨-૯-૧૯૭૭

તારો તા.૨૫મીનો પત્ર મળ્યો. રાજી થયો. કોઈ શબ્દ મારા પત્રનો ન ઊકલે તો હરિભાઈને પુછાય. અભ્યાસથી ઊકલશે સારી રીતે.

અમીષભાઈને પત્ર તુરંત લખ્યો તે માટે ધન્યવાદ. મોડોય લખવો ને વહેલોયે લખવો. લખવાની અસર જુદી ને સારી આપણને શું ગમે? કોઈ જલદી લખે તે ગમે કે મોડો લખે તે ગમે? તે ઉપરથી વિચારીને કરવું.

પગે લાગવાનું આપણામાં નમ્રતા આવે તે માટે છે. આપણું હુંપણું-અહમ્ ઘટે તે માટે છે. સામાને માત્ર સારું લગાડવા માટે નથી. આપણા લોહીમાં તે સંસ્કાર વણાતાં તે સહજ બની જશે.

પતિ સાથે, નોકર સાથે કે પાડોશી કે કોઈ પણ સાથે આપણો અવાજ ઊંચો ના થવો ઘટે. ઘાંટાઘાંટ કરવા તે કુસંસ્કાર છે. બાળકોમાં તેથી કુસંસ્કાર રેડીશું. બાળકોમાં સારા સંસ્કાર આપવા હોય તો આપણે તે આચરણમાં મૂકી બતાવવા પડશે.

દાગીના સારા ફેન્સી, કીમતી વસ્ત્રો શા માટે પહેરવાનાં?

- (૧) આપણી કને લક્ષ્મી છે તેનું પ્રદર્શન કરવા પહેરી શકાય.
- (૨) આપણા પ્રતિ બીજાઓનું ધ્યાન આકર્ષાય તે માટે પહેરી શકાય.
- (૩) આપણું જે કુદરતી સૌંદર્ય હોય તેમાં વધારો કરવા માટે પહેરાય.
- (૪) કોઈ સંબંધીને ત્યાં લગ્ન કે પ્રસંગ હોય તો તેની સભામાં બેઠકમાં શોભા વધારવાના હેતુથી તેને સન્માનવા તેમ પહેરાય.
- (૫) ને બીજાઓ કને નથી ને મારી કને છે. તેમના કરતાં મારી કને કંઈક વિશેષ છે તે બતાવવા, અભિમાન પોષાય તે માટે પહેરાય. આવાં આવાં અનેક કારણોથી તેમ પહેરવાનું બને.

લક્ષ્મીનું પ્રદર્શન કરવું તે કઢંગી વસ્તુ છે. તેથી બીજાઓને દ્વેષ, ઈર્ષ્યા થાય છે. આપણા પ્રતિ બીજાઓનું, બહેનોનું ને ભાઈઓનું ધ્યાન ખેંચીને આપણને શો લાભ? અન્ય પુરુષોની કુદૃષ્ટિ કરવામાં નિમિત્ત બનીશું? સામાની નજર આકર્ષીને આપણને શો લાભ? તે વિચારવું.

સાચું કુદરતી સૌંદર્ય એ હૃદયનું સૌંદર્ય છે. ઉચ્ચ, ઉમદા સ્વભાવનું સૌંદર્ય તે સાચું સૌંદર્ય છે. બીજાઓ તેમ કરતાં હોય તો કરવા દઈએ. સારું જગત બ્યૂટી પાર્લરમાં જઈને કૃત્રિમ રીતે પણ સૌંદર્ય વધારતાં હોય તો તેઓ ભલે તેમ કરે. આપણે બીજાનું અનુકરણ કરવાનું ના હોય. જોઈએ તો બીજા આપણું અનુકરણ કરે. We can be a leader and not the lead. (આપણે પ્રથમ શરૂઆત કરનાર અગ્રણી બનવાનું છે, અનુકરણ કરનાર બનવાનું નથી.)

બીજાને જે ગમે તે તેઓ કરે. આપણને જો મનમાં ઠસ્યું હોય કે સાદાઈ જ સૌંદર્ય છે તો આપણે માટે સાદાઈ ઉત્તમ. સ્વચ્છ, સાદો ને પદ્ધતિસરનો પહેરવેશ ઓછો સુંદર નથી? દાગીનાનો ને કપડાંનો ઠઠારો કરવાથી વધારે રૂડા નથી લાગવાનાં, રૂડું તો હૃદયથી થવાનું છે. વાણી ને વર્તનથી, નમ્રતાથી રૂડા દીપવાનું છે. ગરીબોને સહાયરૂપ થઈને રૂડા થવાનું છે. આપણે ઢીંગલી નથી. We are not dolls.

કોઈના પ્રસંગે સભાની શોભા કરવા માટે દાગીના ને કપડાંની શોભાથી શોભામાં વધારો કરવાની આપણી ફરજ નથી. તેના માટે, બીજા માટે આપણી સમજણને ઠુકરાવાય નહિ. Women are not dolls fit to be decorated to draw attention and be the sensitive by all eyes around. (સ્ત્રીઓ ઢીંગલીઓ નથી જેને શણગારવામાં આવે જેથી સૌનું ધ્યાન તેમની તરફ ખેંચાય અને સૌની નજર તેમની આસપાસ ફર્યા કરે.)

અભિમાન પોષવું તે કંઈ સારો સંસ્કાર નથી. અને આ બધું છતાં જો હરિભાઈનો, આપણા જીવનસાથીનો આગ્રહ હોય તો તેને રાજી રાખવા, તે જેમ કહે તેમ કરવું તે ઉચિત છે. તે સિવાય બીજાઓને તે પ્રમાણે તે રીતે રાજી કરવાનો આપણો ધર્મ ના હોય. છતાં ઘરનો પ્રસંગ હોય, અમીષભાઈનાં લગ્ન હોય તો હંસાબહેનને રાજી કરવાં તેઓ કહે તેમ તેટલા પ્રસંગ પૂરતું પહેરીએ, પણ આ માટે આપણા મનમાં આવી સમજણ દઢ થઈ જવી જોઈએ. **શણગારથી દેહ નથી શોભતો, ઉચ્ચ જીવન આચરણથી દેહ શોભે છે, ત્યાગથી શોભે છે.**

જે તે, ચાર દિન વિચાર કરીને શાંત થઈ જશે. પછી તો તેઓ જ આપણી સાદગીનાં વખાણ કરતાં થઈ ગયાં હશે, ને ના વખાણે તોપણ શું?

ગળું બંધ થતાં કંઠનો તે સારો ઉપાય છે.

આપણે સારી રીતે વર્તવાનો નિશ્ચય કરી લઈ શકીશું તો તેમાં દઢ રહી શકવાના ઉપાયો આપણને જ આપોઆપ સૂઝી આવશે.

રામ શ્યામને કદી મરાય તો નહિ જ. જે દિને હાથ જરાક ઊપડે તો તે ટંક જમવાનું છોડી દઈએ. આપણે પોતે જ તેની આ રીતે શિક્ષા વહોરી લઈએ. કોઈ પણ સંજોગોમાં હાથ તો ના જ ઉપાડાય. મૃત્યુ આવે તો ભલે.

જે. સી. ક્લબમાં ભાગ જરૂર લેવાય. પુરુષોની આપણે ઢીંગલીઓ નથી કે શણગાર વડે ટીપીએ. સાદાઈથી ઊલટું આપણું માન વધવાનું હશે તો વધશે. બીજાઓ દાખલો લેશે. શ્રીલક્ષ્મી (સ્ત્રી) શક્તિ હોઈ (છે) છતાં દાગીના ના પહેરે તો તેની તો ઓર વિશેષતા છે.

પથારી, પતિપત્નીની અલગ રાખો છો તે સારું છે. તેની સાથે સાથે પતિપત્ની એકમેકના આદર સેવે. માન આપે ને ટુંકારો - તુચ્છકાર ન કરે, ક્રોધ ના કરે, ચીઢ ના ચઢાવે કે દાખવે, હુકમ ના કરે, વાણીમાં મીઠાશ નીતરે તેમ વદે (બોલે). આવું બધું જો નહિ હોય તો જીવનનો હેતુ પૂરેપૂરો નહિ સરે. એકબીજા પ્રત્યે આ બધું જરૂરી છે. **બાળકો આપણને શીખવવા આવ્યા છે. સીધા રાખવાં મળ્યાં છે. તેઓ આપણા ગુરુ છે, વિધાયક છે.**

તમો બન્ને કુશળ રહેજો. એકમેકને દિલથી દિલનું વહાલ આપજો ને પામજો. કોઈ ગુસ્સો કરે તો આપણે ડબલ શાંત રહેવું. મારા પત્રો હરિભાઈને અવશ્ય વંચાવવા. તે ના વાંચે તો વાંચી સંભળાવવા. તું વિકાસવાંચ્છુ લાગે છે. તેથી, મુશ્કેલીથી સમય કાઢીને પણ પત્ર લંબાણથી લખવાનું કરું છું. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૪-૯-૧૯૭૭

તારો તા.૭મીનો પત્ર ગઈકાલે મળ્યો છે. તારા પત્રો સારી સમજવાળા આવે છે. તેમાં આપણી ઊણપ ક્યાં અને શી છે તે જોવાનું મન છે ને તે ઊણપ નિવારવાનું જેનું દિલ થાય છે, તે સદ્ભાગી જીવ છે.

આરતી ગાતાં તને ભાવાશ્રુ સર્યા તે તારી ભાવભરી ભૂમિકા સૂચવે છે. તારાં માતાપિતા તરફનો તને વારસો છે.

તું મારા પત્રોનો સાચો ને સારો ઉપયોગ કરે છે એટલે તો તને લખવા પાછળ આટલો સમય મને લેખે લાગે છે ને તેમાં સારું લાગે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સ્થૂળ દેહ ભલે નથી, પણ તેમની ચેતના ને તેમનો સૂક્ષ્મ દેહ પત્રોમાં ને પત્રો દ્વારા, તેમના સાહિત્ય દ્વારા તેમની હાજરી અનુભવી શકાય છે.

આમ, કન્યા માટે લગ્ન બાદ તેનું શ્વસુરગૃહ તેનું સાચું ગૃહ બને છે. તેનો અર્થ એ પણ નથી કે પિયરનું ગૃહ તે ગૃહ નથી. તે તો છે જ પણ હવે તેની નિકટ નથી. શ્વસુરગૃહે પ્રીતિ રહેવી ઘટે છે. સાસુસસરા તેનાં બીજાં માતપિતા બની રહે છે. તને સદ્ભાગ્યે વહાલસોયાં ને સમજુ સાસુસસરા પ્રાપ્ત થયાં છે. તે एनो (પ્રભુનો) મોટો અનુગ્રહ. **બીજાને માન, આદર ને પ્રેમભાવ આપવાથી આપણો વિકાસ થતો હોય છે.** સામાજિક દરજ્જાની નાનામાં નાની વ્યક્તિને પણ પછી તે નોકર હોય, બાઈ નોકર હોય, માળી હોય, ભંગી હોય જે હોય તેના વ્યક્તિત્વનો આદર કરવો એટલે તેની સાથે જરા પણ ઊંચે સ્વરે ના બોલવું તે તેનો આદર કર્યો ગણાય, એ ભાવના આપણા લોહીમાં ભળી જવી ઘટે. જેમ જેમ મનમાં તે ઘૂંટાતું જશે તેમ તેમ સહજપણે નમ્રતા આવી જશે.

જ્યારે આપણને વારંવાર આપણાં વર્તનની ને વાણીની યોગ્ય-અયોગ્યતાના વિચારો મૂઝવ્યા કરે ત્યારે સમજી શકાય કે જીવનવિકાસની દૃષ્ટિ આપણી સતેજ થતી રહી છે ને તે શુભ ચિહ્ન છે, સારી વાત છે.

પ્રથમ પગલું પોતાની કુટેવ - નબળાઈ આપણને સમજાય. તે પછીનું પગલું તેને કેમ દૂર કરવી તે છે. પ્રથમ પગલાંની સમજ હવે સ્થિર થતી આવી છે. બીજું પગલું તે ઊણપ નબળાઈ ટાળવાનું હવે લેવાનું છે. તે પણ થશે. અઘટિત વર્તાવ થતાં ખૂબ કઠવો ઘટે. વીંછીની વેદના જેવું દુઃખ થવું ઘટે. પશ્ચાત્તાપ થાય. દર્દ થાય. બેચેની થાય તે સારું લક્ષણ છે.

પોતે ઘણા અધમ છીએ તેવું લાગવું તે પણ શુભ ચિહ્ન છે.
સુરદાસે ગાયું છે કે.... ‘મો સમ કૌન કુટિલ ખલ કામી’

મારા જેવો વિષયી અને દુષ્ટ કોણ છે?

હું જ સૌથી વધુ દુષ્ટ છું, તેવું સુરદાસે પોતાના માટે ગાયું તે એની નમ્રતા છે. તે એવા ન હતા, પણ પ્રભુના ગુણોની સરખામણીમાં પોતાના ગુણો અવગુણોને તોલીને પોતાની જાતને પામર ગણાવે છે.

હા, એક બીજી વાત યાદ આવી. તને મારા જે હમણાંના પત્રો લખેલા છે તે સંગ્રહ્યા હશે જ તો તે બધા બપોરની વેળા લીટીઓ વાળી નોટબુક મંગાવીને ઉતારવાનું શરૂ કરજે. ઉતારીને પછી જેમ જેમ પત્રો આવતા જાય તેમ તેમ તેમાં આગળ ઉતારજે. આ કામ ખાસ કરવા જેવું છે. તેમ થતાં તે કરતાં કરતાં મનમાં તે વસ્તુ ઘૂંટાશે અને સહેજ સુસ્પષ્ટ થશે.

વાતાવરણ હળવું કરવા હસી લેવું. Laugh it out. હાસ્ય એ તો સરસ ઉપાય છે.

‘આપણે પોતે ખૂબ અધમ છીએ’ તેવું પણ વાગોળવાનું નહિ. એકવાર મન સાથે સમજી લેવું તે ઠીક છે પણ તેનું રટણ નહિ કરવાનું. બાળકોને વહાલ. તું તેમને ખૂબ વહાલ કરજે. હસાવીને ને હસીને તેમનામાં ખૂબ ભાવ રેડજે. હરિભાઈને મારી યાદ આપજે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ,

નડિયાદ

તા. ૨૭-૯-૧૯૭૭, રાત્રે ૯. ૩૦ વાગ્યે

તારો તા. ૧૭ સપ્ટે. નો પત્ર મળ્યો છે. જવાબ મોડો અપાય છે.

પત્ર ત્રણ દિન ઉપર મળેલો ૨૪મીએ.

તું મારા કાગળની રાહ જુએ છે તે તારો ભાવ સૂચવે છે.

નોટમાં પત્રો ઉતારવાનું તેં તરત શરૂ કર્યું. તેથી ઘણો રાજી થયો. જે કંઈ કરવાનું કોઈ સૂચવે તેનો અમલ મોડો પણ કરવાનો તો રહે છે જ તો શાને તરત ના કરવો? તરત કરવાથી મન-તનની હળવાશ આપણને અને સામાને પણ રહે છે. તાજાં ફૂલની સુવાસ વધુ. અનુલેખનથી સમજણ સ્પષ્ટ થાય છે. અર્થ બરાબર સમજાય છે ને સમય ભાવમાં વીતે છે.

ઉપદેશથી, કહેવાથી કોઈ બદલાઈ જઈ શકતું નથી. પોતાને સુધારવાની, ઊણપ દૂર કરવાની ગરજ જાગે ને પોતે જાગૃતિ રાખે તો જ બદલાઈ શકાય. તારી સમજણ સાચી છે.

અકળામણ થતાં ચેતી જવું. ચૂપ થઈ જવું. હૃદયે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું ધ્યાન તે જ વેળા કરી લેવું. મિજાજ કરવાથી, વઢવાથી, ગુસ્સો કરવાથી, કહેનાર અને સાંભળનાર બન્નેના મગજ અગડે છે.

મુ. હંસાબાનું કહેવાનું માન્ય રાખીને દાગીનો થોડીવાર માટે પહેરી લીધો તે તો સારું કર્યું. આપણે આપણા શોખને ખાતર, વટમારવા, રોફ મારવા, પ્રતિષ્ઠા પામવા ન પહેરવાં. વિવેક તો રાખવો જ રહ્યો.

આપણે આપણા વડીલોને જેટલાં માનઆદર ને હૃદયથી ભાવ આપીશું તે આપણાં બાળકો જોઈને તેમનામાં પણ તેવા સંસ્કાર પડશે. આપણે જો આપણાં બાળકો પાસેથી માનઆદર-ભાવ મેળવવાં હોય તો આપણા વડીલોને આપણે માનઆદર-ભાવ હૃદયથી આપવાં ઘટે છે. **ઉચ્ચતર સંસ્કાર બાળકોને આપણાં વર્તનથી, વાણીથી અને મનના વલણથી દઢપણે આપી શકાય. જેવું વાવીશું તેવું ને તે જ લણીશું.**

નોકરો જો હોશિયાર અને કાબેલ હોત તો તેઓ શેઠ જ ના બની બેસત? ભારેમાં ભારે નુકસાન થતાં પણ ગુસ્સો ના થવો જોઈએ.

આઈઝેક ન્યુટનની વર્ષોની મહેનત તેની નોકરાણીએ નકામા કાગળો સમજીને બાળી નાખેલા. વર્ષોની મહેનત બે મિનિટમાં નાશ પામી છતાં તે અકળાયો સરખો ન હતો. જાતને સુધારવી તે કાચાપોચાનું કામ નથી. ભગીરથનું કામ છે.

બૂમાબૂમ તો કદી થાય જ નહિ. તું સરળપણે તારી નબળાઈઓ કબૂલ કરે છે, લખે છે, તે ખૂબ ગમે છે. તારી ગમે તેવી નબળાઈ જાણીને પણ તારા માટેનો મારો ભાવ ઘટશે નહિ. ખાતરી રાખજે. ઊલટું ખુલ્લા દિલના એકરારથી આત્મીયતા વધે છે.

સમાજમાં રહ્યા એટલે જમવા જવું પણ પડે ને બોલાવવા પણ પડે. આગ્રહ ના કરીએ. **જમાડતી વેળા પતિને કે બાળકોને પણ આગ્રહ કરીને કદી ના જમાડવાં. જેટલું જોઈએ તેટલું પોતાની મેળે જ માગી લે તે ઉત્તમ.**

જન્મદાતા માબાપને કેમ ભુલાય? કદી ના ભુલાય. તેમને મળવાનું મન થાય તે ખૂબ જ સ્વાભાવિક છે. મળવા જવું પણ ખરું. પતિનાં માબાપ અને જાતનાં માબાપ બન્ને સમાન છે. એક રીતે પણ જેમની સાથે નિકટમાં જીવનભર રહેવાનું થવાનું છે તેમના પરત્વે પ્રતિભાવ વધુ ઢળે-ઢોળાય તે ઈષ્ટ પણ છે. ઈંદોર નિયમિત પત્ર લખતી રહેજે. પત્રલેખન મળવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

બીજાની ઊણપોને મહત્ત્વ ના દેવું. આપણે તેમાંથી ઊગરી જઈએ તેવી પ્રાર્થના ત્યારે કરવી. પ્રભુનો પાડ માનીએ કે આપણામાં તેવી ઊણપ નથી.

સામી વ્યક્તિ બુદ્ધ સમજે તો ભલે તેમ સમજે. ‘ન બોલવામાં નવ ગુણ.’ ગેરસમજ થાય તોપણ ભલે. બનતાં લગી મૂક-ચૂપ રહેવું સારું છે.

મૌનમાં બેસતાં પહેલાં બને તેટલી સાત્ત્વિક ભૂમિકા રચાવા દેવી. જીભ તો સ્વાદ માગશે જ. ક્વચિત્ તે જીભને સંતોષવી, પણ આપણી ઈચ્છા થાય ત્યારે, નહિ કે જીભ અને મન માગે ત્યારે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો વાંચજે. હરિની મા પણ બનજે. જેમ રામ શ્યામની (બાળકોની) મા છે તેમ જ પત્ની, પતિની પણ મા છે. આનંદમાં રહેજે. હરિભાઈને સ્નેહયાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા.૧૨-૧૦-૧૯૭૭

તારો તા.૨-૧૦-૧૯૭૭નો પત્ર મળ્યો છે. એટલો બધો સાહજિક, સરળ, જેવા હોઈએ તેવા દેખાવાનો પ્રયત્ન કરતો અને સીધી સાદી મૌલિક શૈલીમાં લખેલો આ તારો પત્ર મેળવી ઘણો ઘણો રાજીપો થયો. તારી ઊણપો દોષો તું પોતે સ્વયં કબૂલતી હોવાથી વિશેષ વહાલી લાગે છે. હૃદયથી વધુ નજીક આવતી લાગે છે. તારાં માટેનાં માન, આદર વધુમાં થાય છે.

તાબડતોડ પત્રો ઉતારી પણ લીધા, સરસ. કોઈનો પણ ભાવ મેળવવા માટે તેં પુછાવ્યું છે કે તેવો ભાવ કેવી રીતે મેળવી શકું? તો ભાવ મેળવવાનો કીમિયો છે: જેનો ભાવ મેળવવો છે એની સંપૂર્ણ શરણાગતિ. એનું કહ્યું કરવું. એને ગમતું કરવું ને તે પણ there and then. તે સમયે અને તુરંત જ. નમ્રપણે પોતાની વાતને મહત્ત્વ આપ્યા વિના પોતાનો છેદ ઉડાડીને Stoop to conquer (જીતવા માટે ઝૂકી જાઓ) આ છે એની ગુરુ ચાવી. ચાવી અજમાવી જુઓ.

હા, પૂજ્ય મોટી બાને ૧ લી ઓક્ટો. અને ૨જી ઓક્ટો. બન્ને દિને મળેલો, મઝામાં હતાં. અને આ પત્ર મળ્યા પછી ચોથા દિને તો તેઓ ત્યાં પણ આવી પહોંચશે. ચિ. રેખા આવી ગઈ હશે. ‘પારસમણિના સ્પર્શ’ પુસ્તક તો મળ્યું હશે. ‘કરુણાની નીતિકથાઓ’ પણ વાંચજે. ‘પારસમણિના સ્પર્શ’ પુસ્તકમાં જીનવાલજીનનું પાત્ર અદ્ભુત છે.

પૂજ્ય ભાઈને પગે લાગતી રહેજે. પ્રથમ વાર, બે ચાર વાર સંકોચ લાગશે પછી ક્ષોભ દૂર થઈ જશે. સહજપણે પછી તેમ બની રહેશે. **પગે લાગવા પાછળનો ભાવ આપણા અહમ્ને ઘટાડવાનો, દૂર કરવાનો ને જેને પગે લાગીએ તેના સદ્ગુણ જ જોવાનો પ્રયત્ન કરીએ. કોઈનાય વિશે મનમાં અન્યથા અવળો વિચાર ના પેસવા દઈએ.**

અવાજને ઊંચો ના જ થવા દેવો તેવી જાગૃતિ રાખીએ. ખૂબ મૂઢતા, નરમાશથી બોલીએ. નોકરને પણ સ્વાભિમાન છે, આત્મા છે. બીજાને વાણીથી પણ જે દુઃખ આપે છે તે કૂર છે, અસભ્ય છે, અસંસ્કાર છે. આપણે જે વાણી બહાર પાડીશું તેમાંથી આપણું પોત છતું થતું હોય છે.

‘યદા યદા ગુંજતિ વાક્યબાણમ્

તદા તદા જાત કુળ પ્રમાણમ્’

‘જેમ જેમ વાક્યબાણ છૂટે છે તેમ તેમ જાતિ અને કુળ પ્રગટ થાય છે.’

આવો એક શ્લોક મહાભારતમાં દ્રૌપદી અને કર્ણ કને વ્યાસ ભગવાન ઉચ્ચારાવે છે.

‘કામાત્ સંજાયતે ક્રોધ’ ગીતાનું આ ચરણ છે. ક્રોધની ઉત્પત્તિ આશા-અપેક્ષામાંથી ઉદ્ભવે છે. આશા-અપેક્ષા ન ફળતાં ક્રોધ વ્યાપે

છે. તારું વિધાન સત્ય છે. સાદા સીધા શબ્દોમાં અને એક વાક્યમાં તેં ગહન ફિલસૂફી ભરી લીધી છે.

ભાવ જાગતાં આપણું રૂપાંતર શરૂ થાય છે. ભાવ હર્ષ આપે છે. સ્વાસ્થ્ય બક્ષે છે, તાજગી આણે છે, દિલને મધમધતું રાખે છે.

સીવવાના મશીનની પરમ આવશ્યકતા વિશે જણાવવાનું કે સીવવાનો સંયો ધરના ફર્નિચરનો piece-ભાગ ન બની રહે તે ખાસ જોવાનું. જો એવું થાય તો તે નકામું, પણ ધરનાં અને ગરીબોનાં કપડાં સિવાતાં રહે, સ્વ અને પરાર્થે તેનો ઉપયોગ થતો રહે તો તે પરમ આવશ્યક છે.

આ દિવાળીએ તું લે તે ઘણું સારું. નવા ગૃહનું નિર્માણ હંસાબાના હાથે થાય, ને થશે તો સરસ થશે. તેમનામાં દૃષ્ટિ છે, કળા છે, કરકસર પણ છે, સૂઝ છે, હૈયા ઉકલત છે. હરિભાઈ અને હંસાબા ઉપર જ આપણે છોડી દેવું. આપણા મનને તદ્દન તેમાંથી વાળી લેવું. આપણું ઊર્ધ્વ (સાત્ત્વિક) અહમ્ તેથી નિમ્ન ગતિએ પહોંચશે.

‘ભલે બીજા કદીક આપણને બુદ્ધ માને, અક્કલ નથી એવા માને, પણ વાસ્તવિકપણે આપણે જીવનવિકાસ પંથે આગળ જતાં હોઈશું.’ તે રીતે તો તારા તે જવાબથી અમને ઘણો ઘણો રાજીપો થયો છે. ‘બહેનને મારા કરતાં અનુભવ સમજણ વધારે છે. તમને બધાંને ગમશે એ મને ગમશે જ. એમાં હું પૂરી રાજી છું.’ તારા આ જવાબથી કેટલો બધો મને આનંદ થયો હશે તે તું કલ્પી લેજે. ધન્ય છે તને. તારા ઉપર ખૂબ ખુશ થાઉં છું.

ભારે સાડલા તો નથી જ લેવા તેમ નક્કી કરજે ને જૂના થયેલા ભારે સાડલાઓનો ધરના કબાટમાં થપ્પીઓ ના કરતાં ધરમાં જ પહેરીને તેનો ઉપયોગ કરી લઈએ તો શું ખોટું? ભારે સાડલા તો પડ્યાં પડ્યાં નકામા થઈ જાય તે કરતાં ગૃહમાં વાપરી લેવાય.

ટેવ, જેર બન્ને એમ સરળતાથી તો ના છૂટે પણ તેના પર સંયમપૂર્વક વર્તવાથી મોળાં પડે ને અંતે છૂટી જાય. તારામાં ઠીક ઠીક ફેર પડ્યો છે જ, આપણે પોતે જ આપણી પ્રગતિનું બેરોમિટર. દાગીના જોવાની, પહેરીને જોવાની આદતને લઈને આપણી જાતને અને બીજાને તે સરસ શોભે છે, તેમ લાગે છે, તે આંખોની ટેવને લીધે જ. પિક્ચર જોવાનું મન થતાં સરસ ઉત્કૃષ્ટ બેસ્ટ સાહિત્યનું વાંચન કરવા બેસી જઈએ. **મનને દબાવીને નહિ પણ સમજાવી પટાવીને આપણું કહ્યું મન પાસે કરાવવું.** સારા વાર્તાના પુસ્તક વંચાય, સારા સાહિત્યનો શોખ એ પરમ સખા, મિત્ર સમ બની શકે છે. વાર્તા વાંચતી વેળા મનની કલ્પનાથી આંખો વડે પાત્રો જોવાય તો સરળતાથી વાર્તા સમજાય. પિક્ચર છ-બાર મહિના નહિ જુએ તો પછી તે જોવાનો રસ ઘટતો જશે જ. પછી એવું મન નહિ થાય.

સાંજના યા અનુકૂળતાએ નજીકના open gardenમાં- બગીચામાં ફરવા જવાય, બેસવા જવાય. બાળકોને સાથે લઈને ત્યાં બગીચામાં જવાય. કેવો નિર્દોષ આનંદ? સાંજે-રાત્રે થોડું ચક્કર લગાવી અવાય. હરિભાઈને પટાવીને સાથે લઈ જવાય.

સાહિત્યનો અભ્યાસ કરીએ તો change મળે. રેડિયોથી પણ change મેળવાય. એ શોખ પાછળ થોડો ખર્ચ કર્યો હશે તો તે લેખે લાગશે.

નકામી નકામી society talk (એકબીજાની વાતો કરવી) એના કરતાં તો સારું demonstration (પ્રદર્શન) હોય, flower show (ફૂલોનું પ્રદર્શન) હોય, નવું નવું decoration (સજાવટ) હોય તેવું જરૂર જોવું. ભરતગૂંથણ જોવા જવાય, કરાય પણ ખરું. એવી બધી ચીજોમાં રસ જરૂર લઈ શકાય.

‘કોઈનીય પૂંઠ પાછળ કશું ના કહેવું. તેની સમક્ષ જે બોલી શકાય તે જ તેની પાછળ કહેવું.’ આ ખૂબ કડકપણે પાળવું.

Loose talks (જાણ્યા વગરની વાતો) આપણા કામની નહિ. Negative talk, કોઈની નકારાત્મક વાત પતિને પણ ના કરવી. બાળકોના દેખતાં કોઈની ટીકા પણ ના કરાય. કોઈનું ઘસાતું પણ ના બોલાય.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આરતીના શબ્દોનું ગુંજન કરજે. વધુ પૈસા કમાવાની હવે આપણે જરૂર નથી. તેટલો સમય મનન, ચિંતવનમાં, સારા સાહિત્ય વાંચનમાં, સારું સંગીત શ્રવણમાં, ભરતગૂંથણમાં, ગરીબોને માટે, ગરીબોના ઉપયોગમાં આવે તેવું કશુંક સર્જન કરવામાં ગાળી શકાય. ઘરકામમાં વધુ લક્ષ અપાય, ઘરકામથી બુદ્ધિ ખીલે છે જરૂર.

Chemical laboratory (રસાયણશાસ્ત્રની પ્રયોગશાળા) જોતાં તને તેમાં કામ કરવાનું પ્રલોભન થાય તે સમજાય તેમ છે, પણ હવે તે આપણા માટે અશક્ય છે. તેથી, જીવનની લેબોરેટરીમાં જીવનનાં રસાયણમાંથી product બનાવવાનું કરીએ, આપણું ઘડતર કરીએ તો તે ઉપયોગી નીવડે. તારી સરળ વાણીથી આવા પત્રથી ખૂબ ખૂબ રાજીપો થાય છે. તારા પ્રતિ વહાલ વધૂટે છે. પ્રભુ તને ઊર્ધ્વ પંથે વળાવો. હરિભાઈની માતા પણ બનજે. ને સાથી અને સખી પણ. બાળકોને વહાલ ખૂબ કરજે. ઈંદોર નિયમિત પત્રો લખતી રહેજે. કયા ગુજરાતી માસિક તને વાંચવા મળે છે? કયા તને પસંદ છે? તેવું વાંચે છે ખરી?

— ભાઈનાં ભાવભર્યાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૨૧-૧૦-૧૯૭૭

ચિ. બહેન વિભૂતિ, ભાઈ દિલજિત, રામ, શ્યામ. તારો તા. ૧૫ ઓક્ટો. નો પત્ર ગઈકાલે મળ્યો. પૂજ્ય મોટી બા ત્યાં આવી ગયાં હશે. તબિયત સારી હશે. જ્યારે જ્યારે તું પત્ર લખે ત્યારે તેમના સમાચાર અચૂક લખતી રહેજે.

જીનવાલજીનનું પાત્ર પ્રેરણાદાયક છે. પ્રભુના સુખની ખાતર પોતાની જાતને ઘસી નાખે છે. પોતાનું આત્મસમર્પણ કરી દે છે. પોતે અત્યંત શ્રીમંત હોવા છતાં અક્રિયનની જેમ રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈને એકવાર ક્ષોભ સંકોચ તોડીને પગે લાગવાનું થતાં પછી સંકોચ નહિ રહે. મનને ઝાટકો મારીને તેમ કરી દેવાય.

મનને એવા ઝાટકા માર્યા જ કરવાના. આ માર્ગે તો નોકરોને દઢતાથી પણ ધીમે અવાજે જરૂર કહેવાય અને આપણી પહેલાંની ટેવ વારંવાર નોકરને ટકોર કરવાની હતી. તેઓને આપણા સ્વભાવની એવી જાણ થયેલી હોવાથી આપણામાં થતું રૂપાંતર તેમને ઝટ ના સ્પર્શે અને તેઓ તેમ કરે તો આપણે તેઓના ઉપર માહું ના લગાડવું. કોઈ આપણું કહ્યું તેમ ના કરે તો આપણે તેઓના ઉપર માહું ના લગાડવું. કોઈ આપણું કહ્યું તેમ ના કરે તો આપણામાં તો કંઈ ખામી નથીને? તેમ વિચારવું ને આપણું જ જોવાનું કરવું. હવે આપણે નોકરને વારંવાર નહિ કહેતાં હોઈએ તો કોકવાર કહેવાનું થતાં તેઓ ઝટ માનશે ને તેમ કરશે. નોકર આપણું કહ્યું કે ઈચ્છ્યું ના કરતાં હોય તો તેમાં આપણો જે કંઈક કસૂર છે તેમ વિચારીને આપણી ટેવ બદલવી ઘટે છે.

કોઈને એકની એક વસ્તુ વારંવાર કહેવી એટલે તેના, સામાના મનને બુદ્ધ (લાગણી વગરનું) બનાવી દેવું.

શ્રી રામને પહેલાં કરતાં ઓછું મારે છે, તે ના ચાલે. બિલકુલ હાથ ઉપાડવો જ ના જોઈએ. હાથ કપાઈ જાય તો ભલે પણ ઊપડે તો નહિ જ એવો મરણિયો નિર્ધાર કરવો ઘટે.

શરદીનો ઉપાય — ઠંડા પાણીમાં નાક ને આંખો દિવસમાં ત્રણ વાર બોળવાં. ૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ સેકંડ બોળી રાખવાં. ત્રણ-ચાર વાર દરેક વખતે. શરૂમાં દિનમાં એકબે વાર પછી ધીમે ધીમે ત્રણચાર વાર ને શરૂમાં ઠંડા પાણીએ શરીરને સ્પન્જ કરવું. પછી ધીમે ધીમે ઠંડા પાણીએ જ નાહવાની કાયમી ટેવ પાડવી. આ તેનો વિના ખર્ચનો ઉપાય છે. શરીરમાં એલોપથી દવાઓ ન નંખાય તેટલું ઉત્તમ.

સીવવાનું મશીન લેજે તે સરસ. ગરીબોને ત્યાંના દવાખાનામાં ગરમ સ્વેટર કે તેવું ભરવા-ગૂંથવાનું કરી આપવું. ગરીબોનાં કપડાં સીવી આપવાનું શક્ય બને ખરું?

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આરતી જીવનને ઊંચે લઈ જનારી છે.

સદ્વાંચન ઉત્તમ સોબતની ગરજ સારે છે. મનને પ્રકુલ્લિત કરે છે. પાછું કેવળ વાંચન પણ પૂરતું નથી. વર્તનમાં મૂકવાનું પણ એટલું જ જરૂરી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાહિત્ય જીવંત રસ ભરપૂર છે. દૈનિક જીવનમાં જીવવાની કળા શીખવે છે. અનુભવનો નિચોડ છે. તારા જેવો અનુભવ ઘણાંને થયો છે ને થાય છે.

હા, તારું કહેવું છે. પતિની મા થવું કઠિન છે, ને તે કઠિન છે માટે તો તે કરવા જેવું છે. પતિ - સખા, મિત્ર, સુહૃદયી પિતા ને સાથે પુત્ર પણ છે. આપણા પુત્રનો તે પિતા હોઈ પોતાની જાતને પત્નીની કૂખે ફરીથી જન્માવે છે. એ રીતે તે પુત્ર છે. જુદા જુદા સમયે ને ક્ષેત્રે તે જુદાં જુદાં રૂપ ધરે છે.

એના કહેવા પ્રમાણે સમજપૂર્વક કરવામાં આપણે કશું ગુમાવવાનું નથી. ઊલટી આપણી શાંતિ અને સહન કરવાની શક્તિ વધે છે. નમ્રતા વધતાં જતાં આપણી તાકાત વધશે. પતિના ક્રોધનું રૂપાંતર કરવામાં આપણી શરણાગતિ સારો પાઠ ભજવશે. આપણને ને તેને બન્નેને લાભ થશે.

એમને શનિ ને તમને મંગળ એ બધું ભૂલી જા. સારું જગત ગ્રહો જાણ્યા પછી મોજથી સંપીને જીવે છે. ગ્રહો મેળવીને લગ્ન કરેલાંઓ કેટલાંયે ઝઘડીને વિખૂટાં-છૂટાં પડ્યાં છે. માટે, એ બધી ભ્રમજાળ છોડજે. તેમાં પડવા જેવું નથી. શનિવાર કરવાથી કશું વળે નહિ. પ્રભુનું નામ સ્મરવાથી કંઈક વળે ખરું.

મંદિરે જવું, સેવા-પૂજા-અર્ચના-અગિયારસ એ બધાં કર્મકાંડ છે. તેમાંથી સત્ત્વગુણની પ્રભુતા સ્થાપીને આપણું જીવન પાંગરતું ના હોય તો તે બધું વ્યર્થ છે. એ બધાં સાધન હોઈ શકે છે, પણ લોકો તો તેવી રૂઢિઓમાં જ રૂબેલા રહે છે.

નારીનો માસિક અટકાવ (સ્રાવ) એ શારીરિક ક્રિયા છે. પેશાબે જવું, શૌચ જવું તેના જેવી એ પણ એક ક્રિયા છે. તેથી, નારી અસ્પૃશ્ય થઈ જતી નથી. અસ્પૃશ્યતા ગણાવી સમાજે, એ કારણે કે કામી, વાસનાભર્યા પુરુષો તે રીતે, તે નિમિત્તે, તે દિનોમાં સંભોગ કરતાં અટકી જાય. રોકાઈ જાય. બાકી સારું જગત તે પાળતું નથી. આપણા સમાજમાં પણ ઊતરતી જાતિના લોકો પાળતા નથી, કારણ તે બહેનો પતિની દબાવેલી નથી. પોતાને શું કરવું, શું ના કરવું, શું કરવા દેવું, શું ના કરવા દેવું, તે તેઓ જ નક્કી કરી શકે છે. માસિક દિનોમાં રસોઈ કરવાને કશી જ હરકત શરીરને થતી નથી. હા, એ દિનોમાં પતિનો વાસનાભર્યો સંગ ના કરવો તે ખાસ જોવું રહ્યું.

આધ્યાત્મિક માર્ગ તે કોઈ પંથ નથી, વાદ નથી. બધાં કર્મો કરતાં તે શ્રેષ્ઠ આચરણ ધર્મ છે. સત્વનું નિર્માણ કરવું. સત્વગુણ જીવનમાં મોખરે, સત્પુરુષનો આશ્રય તો આધ્યાત્મિક પંથનું એક સોપાન છે. આપણી આધ્યાત્મિકતામાં સંકુચિતપણું ના હોય.

આ બધું તું નોટમાં ઉતારી લે છે ખરીને! ભજન ગાતાં-સાંભળવાં long play રેકર્ડો લઈ શકાય. ઘરમાં ભજનનું-સંગીતનું વાતાવરણ સર્જ શકાય.

ભવિષ્યની ચિંતા શાને? વર્તમાનમાં કાળજી લેવી. હરિભાઈની તબિયતની સંભાળ તે પોતે જ લઈ શકે ને તે પણ તેમની રીતે જ.

વધારે ખાવાથી માનવી મજબૂત બની નથી શકતો, પણ જે ખાય છે તે પચે છે કે નહિ, તે પ્રમાણસર છે કે નહિ તે મહત્વનું છે. વધુ પડતું પાણી મળતાં ઊલટા છોડ કરમાઈ જાય છે, તે પણ ના ભૂલીએ. હરિભાઈને વહાલ.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૩૦-૧૦-૧૯૭૭

તારો તા. ૧૦-૧૨નો પત્ર મળ્યો છે. હાથવગાનો અર્થ છે - easily available - handy.

આપણા જીવનમાં જીવનપંથે જે ફૂલો સહેલાઈથી આપણને આવી મળે તેનો ગુચ્છ તૈયાર કરીને તેનો રસાસ્વાદ માણવો. જે ફૂલો ના મળ્યાં હોય તેનો અફસોસ ના કરવો. એટલે કે પ્રભુએ જે સરળતાઓ અને સુવિધાઓ આપણને બક્ષી હોય, જે સંજોગો-પરિસ્થિતિ આવી મળ્યાં હોય તેમાં સંતોષ માણવો, આનંદથી જીવવું તેવો તેનો અર્થ છે.

દિલજિતભાઈ તેનો અર્થ ના સમજાવી શકે તેમ માની શકતો નથી, સિવાય કે તેવી બાબતમાં તેનો રસ ના હોય. તે એક પણ અક્ષર મને લખતો નથી. તારા પત્ર પછી બે લીટી પણ લખતો નથી. તે ઠીક નથી. આ તેને વંચાવજે.

સાચી વાત પણ કદીક ના કહેવામાં ડહાપણ છે. જેના જેવા સંજોગો, જેવી વ્યક્તિ, તેવી વાત.

અન્યાય કરનાર પ્રત્યે પણ સદ્ભાવ રહેવો જ જોઈએ તો જ સદ્ભાવ સાચો. તે માટેના પ્રયત્ન તેને દંભ ના કહેવાય. આવા મુદ્દા નોંધી રાખજે. રૂબરૂ બધું પૂછી લેજે. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ તા.૩૧-૧૦-૧૯૭૭, સાંજે તારા ભાવવાળા સરળ સહજપણે લખાતા પત્રોથી દિલ રાજી થાય છે. એની કૃપાથી અને તારા પુરુષાર્થની ભૂમિકાથી તારી સમજણ વધુ ને વધુ વિકસતી જતી હું અનુભવું છું. તું લખે છે કે ‘જ્યાં જરા વાતાવરણ તંગ લાગતાં મારો જ વાંક-દોષ જોવાનો પ્રયત્ન કરું છું.’ આ તારા શબ્દો એક સાચી દિશામાં મથતા સાધકના જેવા છે. વર્ષોથી સાધનાપંથે વળેલાને પણ આવો ભાવ રહેતો હોતો નથી. જીવનનો અર્થ આવી સમજણને જીવનમાં ઉતારવામાં છે. જો આટલું આપણા દિલમાં દઢ થઈ જાય કે જેમાં ને તેમાં પ્રત્યેક દુઃખી થવાના પ્રસંગમાં આપણો દોષ ક્યાં છે, તે જે જીવ જુએ છે તે જ જીવ જીવતો છે.

ચિ. વિભૂતિ, તારા પ્રતિ સહજ મારો ભાવ વહી રહે છે. તારી ભૂમિકા સારી થતી આવી છે, તે તારી ભૂમિકામાં આ પથના સંસ્કાર

જૂના સિંચાયેલા છે. તે વિના આવા ને આટલા ટૂંક સમયમાં આવો ભારે સુખદ ઝડપી સુધારો ના અનુભવાય. પૂજ્ય ભાઈ અને બહેનને પણ તારામાં સુખદ ફેરફાર જણાયો છે, તે પૂજ્ય ભાઈએ મને તેમ લખ્યું પણ છે.

પૂજ્ય ભાઈને તું સંકોચ ત્યજીને પગે લાગી તે માટે તને ધન્યવાદ અને પૂજ્ય ભાઈએ પૂછતાં, તે જે સાચી બીના મનમાં હતી તે જણાવી તે સારું કર્યું. તારાં લખાણમાં પારદર્શકપણું અનુભવું છું. હાર્દિક અભિનંદન.

નવો ખર્ચ કરવાના સ્થાને પૂજ્ય બહેને સીવવાનું મશીન તને આપ્યું તે તો ઓર ઊલટાનું વધુ સરસ. તેમના ભાવ તને જરૂર વધુ ને વધુ મળશે. ધીરજ ધરજે. જ્યારે જ્યારે પણ મનમાં કશી પણ ઘટનાથી ઓછું આવે ત્યારે તારો પોતાનો દોષ જોજે ને ક્યાં આપણી ઊણપ છે તે શોધજે. સૌ કોઈને કામમાં ઉપયોગી થજે. ‘કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું’ એ નક્કી માનજે.

બાળક બીકથી સીધું ચાલે તે બરાબર નથી. શરૂમાં ધીરા સાદનો તે દુરુપયોગ પણ કરશે, પરંતુ લાંબા ગાળે તે નમ્ર અવાજ જ જાદુ કરશે, તે તું આગળ ઉપર અનુભવશે. આપણો ક્રોધ જ આપણી નબળાઈ, વાંકાપણું અને બાળકો ઉપર હાથ ઉપડાવે છે, તે નક્કી માનજે.

કોઈ આપણી સાથે સહજપણે નથી વર્તતું તેમ લાગે તો તેવી વ્યક્તિ સાથે વિશેષ-સવિશેષ ભાન દાખવીને આપણે વધુ સાહજિકપણે વર્તવું.

નકારાત્મક વાત નથી જ કરવી તેવું દઢ કરજે. તે નિંદા છે. Unnecessary communication is like gossiping, that is very very bad. (અર્થ વિનાની વાતો ગપ્પાં છે, જે ઘણું ઘણું ખરાબ છે.)

કોઈનાય વિશે નકારાત્મક વિચાર પણ ના ફરકવા દેવો ને વાણીથી તે વ્યક્ત પણ ના થઈ જાય તેવી ખબરદારી રાખવી.

આખું જગત આપણું સગું છે. ભાઈબહેન, આપણાં માતાપિતા પણ છે.

પોતાને પોતાની જાતને પથ્થર જેવી માનવી તે નમ્રતા છે. સુરદાસે ‘મો સમ કૌન કુટિલ ખલ કામી’ એમ ગાયું છે તે ન ભૂલીશ.

‘આશ્રમ ભજનાવલિ’ યા તેવી જ કોઈ ભજનાવલિ સારી તને મોકલાવું છું. રોજ બેચાર ભજનો લખજે. તું પોતે જ વાંચે ને ગાય તેના જેવું રૂઝું બીજું નથી. મને પોતાને રોજે ભજનો સાંભળવાથી ને ગાવાથી ઘણો લાભ થયો છે.

જે કંઈ કરવાનું હોય તેને તરત જ કરી લેવું. જેમ તાજાં ફૂલ જ પ્રભુને ચઢાવાય તેમ કામ તાજું જ તરત જ કરી લઈએ તે ઉત્તમ.

આજ ને આજ, ભાઈ અત્યારે તરત જ કરી લેવું. તેથી, સામાનો ભાવ મળે છે તે જુદું ને આપણા માથે ભાર નથી રહેતો.

હરિની મા તો તારે બનવું જ પડશે. મા થવાથી પત્ની મટી નથી જવાનું. પત્નીની ફરજ ને સેવા તે વેળા અને માતા થવાની જરૂર હોય ત્યાં માતા. તેના શરીરની તું ચિંતા છોડજે. તારી ચિંતાથી ફેર નથી પડવાનો. બધું જ ઈચ્છ્યું કે ધાર્યું કદી કોઈને સાંપડવાનું નથી.

તું તદ્દન યોગ્ય લખે છે કે ‘કહેવાથી કોઈ સુધરતું કે બદલાતું નથી.’ આ સમજણ પણ દઢ થઈ જાય તો ઘણી આફતમાંથી બચી જવાય. છોકરાને કે નોકરોને વારંવાર કહેવાથી કે ટોક્યા કરવાથી ફેર નથી પડવાનો. આપણા મૌનથી ફેર પડવાનો હશે તો હજી કંઈ પણ ફેર પડશે.

રેકર્ડ પ્લેયરનો ઉપયોગ જરૂર કરજો.

તારો મારા માટેનો ભાવ જ તને યથાયોગ્યપણે વર્તવા પ્રેરશે. જેટલો જેના પ્રત્યે ભાવ સઘન અને દઢ, તેટલું તેનું કહેવું આપણે વર્તનમાં ઝટ ઉતારશું. તેનો લાભ તને જરૂર મળશે.

કંઈ ને કંઈ કામ કર્યા કરીએ તો તે અતિ ઉત્તમ, નવરા કદી ના બેસી રહેવું. ગપાટા ના મારવા, હાથ ને હૈયું, એની ભક્તિમાં ને સ્મરણમાં રહે. હાથ કામમાં ને હૈયું એના રટણમાં.

એક સમય એવો જરૂર આવશે કે પૂજ્ય ભાઈ અને બહેન પોતે જ તમોને તેઓની સાથે રહેવા નોતરશે. ત્યાં સુધી પ્રેમભાવે રાહ જોવી.

હવે એટલી અકળાતી નથી તે સારું છે. મારો કાર્યક્રમ? તને તે જાણવાની ઈચ્છા થઈ તે ગમ્યું. તે તારો ભાવ સૂચવે છે.

• મારો કાર્યક્રમ:

સવારે ૩:૩૦

વાગ્યે ઊઠવાનું. પઠી નિત્યકર્મ અને ઠંડા પાણીથી સ્નાન. શિયાળામાં પણ ઠંડા પાણીથી જ સ્નાન.

૪:૧૫ થી ૫:૪૫

ક્સરત, થોડું દોડવું, યોગાસન. દાઢી કરવી, શરીરે તેલ ચોળવું.

૫:૪૫ થી ૬:૦૦

ટેબલ સાફ કરવું, પેપરો વ્યવસ્થિત ગોઠવવા, પરચૂરણ કામ.

૬:૦૦ થી ૭:૦૦

નિયમીત ચાલવાં જવું.

૭:૦૦ થી ૮:૩૦

પેપર વાંચન, પુસ્તકોનું વાંચન - સદ્વાંચન.

૮:૩૦ થી ૯:૪૫

પત્ર લેખન.

૯:૪૫ થી ૧૦:૦૦	સ્નાન ઠંડા પાણીથી.
૧૦:૦૦ થી ૧૦:૧૫	દૂધ કેળાંનો નાસ્તો, સવારનું ભોજન.
૧૦:૧૫ થી ૪:૩૦	આશ્રમનું કાર્ય, બપોરે સૂવાનું નહિ.
૪:૩૦ થી ૫:૦૦	શૌચ, ઠંડા પાણીથી સ્નાન.
૫:૦૦ થી ૫:૩૦	ભોજન-ફક્ત શાક, ભાખરી નહિ.
૫:૩૦ થી ૯:૩૦	આશ્રમપત્ર લેખન, અંગત પત્રવ્યવહાર.
૯:૪૫	સૂઈ જવાનું.
સવારે ૩:૩૦	ઊઠવાનું.

એકધારો આ કાર્યક્રમ રોજે સુરત અને નડિયાદ બન્ને જગ્યાએ સવારે, બપોરે ને સાંજે.

બહારથી મળવા આવે તેની સાથે વાતચીતમાં પણ રોજ કલાક દોઢ કલાક જાય ખરો. કદીક બે અઢી કલાક પણ જાય. છૂટકો જ નહિ. મળવા આવે તેઓને સમય આપવો જ પડે.

સ્ટૂલ ઉપર ટટ્ટાર બેસીને આ બધું કામ થાય. તેં મારી નાનકડી રૂમ તો જોઈ જ છે. કેટલો બધો સામાન ને એક પણ મારો સામાન નથી. ઉનાળામાં તો જાણે ભઠ્ઠી. પંખો રાખ્યો જ નથી. **કષ્ટ પ્રેમથી સહન કરવું, તે તપ છે.** સૂવાનું રોજ આકાશ તળે ખુલ્લામાં પાટ ઉપર, ગાદલું નહિ, શેતરંજી ઉપર જ. ૩૮ વર્ષથી આમ સૂવાનું બને છે. નાનપણમાં પણ તેમ જ હતું. — ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા. ૧૧-૧૧-૧૯૭૭

નવા વર્ષના પ્રભાતે બેસતું વર્ષ.

તારા પત્રોની ખાસ ખાસિયત, સરળતા transparency (પારદર્શકતા) છે. તું તારી ઊણપો છુપાવતી નથી. જેમ તું છે તેમ તું

વ્યક્ત થાય છે અને આ એક મોટો ગુણ છે. જ્યારે એક સ્વજન બીજા સ્વજન આગળ પોતાનાં દોષો નબળાઈઓ ખુલ્લી કરે છે ત્યારે જો સાચું સ્વજન સહૃદયી હોય, ઊર્ધ્વપથનો પથિક હોય તો વ્યક્ત થનાર પ્રતિ ઊલટો તેનો ભાવ વધશે. તનમનથી નજીક આવશે એવું તારા વિશે અનુભવું છું. તું એટલી વધુ નજીક આવે છે.

અન્યાય કરનાર પ્રત્યે પણ ભાવ રાખવો એ મોટું તપ છે.
અને તેથી જ તે આચરવા જેવું છે. અનુલેખન એટલે ઉતારેલું લખાણ. લખી લેવાથી-ઉતારી લેવાથી લખનારને ઊંડું ઊતરે છે.

અને અવારનવાર તું તે નોટનો ઉપયોગ કરે છે તે તારી વિકાસવાંચ્છુ ભાવના પ્રદર્શિત કરે છે. તારો મારા માટેનો ભાવ સૂચવે છે અને મારા માટેનો ભાવ એટલે આધ્યાત્મિકપથ પ્રતિનો ભાવ.

હાર્મોનિયમ શીખવું તે જરૂર સારું છે. નાનાં બાળકો હોય તોપણ અડધો-પોણો કલાક સમય મેળવી શકાય. ને તે શીખવનાર પણ મળી આવે. હરિભાઈને પૂછીને તેઓ જેમ કહે તેમ કરજે.

આજે ભજનની એક ચોપડી તને સાદા વી. પી. થી રવાના કરી છે. સરસ છે મળ્યેથી જણાવજે.

આપણો ભાવ જાગતાં આપણને બધું આહ્લાદક લાગે છે. આપણી ઈચ્છાઓ ફળે છે. આપમેળે તે અનુભવ સારો ગણાય.

હિમોગ્લોબિન ૪. ૬% તારામાં છે. તેમાં કંઈ ભૂલ તો નથીને? એટલું બધું ઓછું હોય તે તો ઠીક નહિ. ૮૦ ટકા લગભગ સારું હોવું જોઈએ જ. ચેતતા રહી તરત ઉપચાર કરવો રહ્યો. ડૉક્ટરને બતાવજે યા કોઈ સારા વૈદ્યને, વહેલી તકે ઉપચાર શરૂ કરી દેજે. આ હકીકતને seriously (ગંભીરતાથી) ગણજે.

આપણા મનમાં વારેવારે જેના વિશે વિચાર ફરકતા હોય તેના ઉપરથી આપણી ચાલુ (હાલની) મનોદેશનો ખ્યાલ આવી શકે છે. જીવનવિકાસના વિચાર આવતા હોય તે સારું છે.

સુશીલાકાકીને અધ્યાત્મપથમાં ઘણો રસ છે ને તેવો તેમનો સ્વભાવ છે. મહોબત રાખવાં જેવાં ખરાં.

તને જે પ્રશ્ન થયો કે ‘તારી જો ભૂમિકા બરાબર હતી તો પહેલાંનું વર્તન અયોગ્ય કેમ હતું?’

આ પ્રશ્ન ખરેખર અગત્યનો ને સમજવા જેવો છે. પહેલાંની વિભૂતિ પણ સાચી ને હાલની વિભૂતિ પણ સાચી. જીવનમાં એવી એક પળ આવે છે કે જ્યારે એક ટકોરો માત્ર લાગતાં સાચી સમજ ઉપર ધસી આવે છે. તારામાં એવું બન્યું છે. કોક સુભગ પળે તને દિવ્ય ચેતનાનો સંપર્ક થયો ને તારાં મનહૃદયમાં પ્રકાશ લાઘો. અંધારું હઠી ગયું. તારા વિકાસ માટે ભૂમિકા સ્પષ્ટ થઈ. ને હવે જેટલું ખેડાણ કરશે તેટલો તને લાભ છે. આની શરૂઆત શુભ થઈ તેમ સમજવું. હજુ ઘણું ઘણું કરવાનું બાકી રહે છે, પણ મને લાગે છે કે possibilities (શક્યતાઓ) હવે ઘણી છે.

હા, આપણી વાણી એ આપણા સંસ્કારનું પ્રતિબિંબ છે. વૃત્તિમાંથી વિચાર ને વિચારમાંથી વલણ વર્તન થાય છે. વૃત્તિ સારી યા નરસી સહજપણે આપોઆપ ઝળકે છે. તેમાંથી વિચાર નીપજે છે ને વિચારમાંથી વર્તન અંકાય છે. સંસ્કાર સાથે વૃત્તિ, વિચાર અને વાણીમાંથી નીપજતું કાર્ય તેવી જ છાપ ચિત્ત ઉપર પડે. તેવા સંસ્કાર બેસે દૃઢ થાય.

A bundle of habits by habit (આપણી ટેવો જ) જીવનને ઘડે છે — સારા માટે યા ખરાબ માટે.

સદ્ભાવ આપણે જેટલો વધારીશું, હરકોઈ માટે ને જેને આપણું મન નકારતું હોય તેને માટે તો ખાસ સદ્ભાવ રાખવો અને વધારવો. તેથી, શાંતિ પ્રસન્નતાનો લાભ આપણને જ છે.

જ્યારે ઉત્તરપક્ષે સામે પક્ષના તરફે દ્વેષનો ભાવ વ્યક્ત કરનાર પ્રથમ તો પોતે જ ઈર્ષા કરનાર જ બની જાય છે. સામાનું તો જે થવાનું હશે ત્યારે થશે, પણ આપણું મન ફ્લેશકારી બની જતાં ઈર્ષા, દ્વેષના ભોગ પહેલાં તો આપણે જાતે જ બની જઈએ છીએ. આપણને જ આપણો દ્વેષ દુઃખી કરી જાય છે.

ભાઈ અને બહેન રપમીએ સુરત આવશે. એક દિન સાથે રહેશે ને પછી અમદાવાદ જશે. ‘મારે તો એમની (ભાઈની ને બહેનની) શરણાગતિ સ્વીકારવાની છે.’ તારા આ વાક્યથી ઘણું ઘણું સુખ ઊપજ્યું. શરણાગતિ સ્વીકારનાર સરળ થતો આવે છે, નિર્બળ નહિ. શરણાગતિ સ્વીકારનાર જેને શરણે જવાનું બન્યું હોય, તેનો અપાર ભાવ પામે છે. દિલથી નજીક આવે છે. આ પરમ લાભ છે.

શ્રી રામ-શ્યામને તેલ ચોળી શકાય. તલનું તેલ ચોળવું સારું પછી ચીકાથી નાહી લેવાનું.

તારા દરેક પત્રમાં તું પૂજ્ય મોટી બાના સમાચાર લખે છે. તેથી, મને ઘણું સારું લાગે છે.

ગુસ્સો એ માનવીનો મોટો દુશ્મન છે. તું તેમાંથી બચવાની કોશિશ કરે છે તે સારું છે. નશો ને ગુસ્સો, બન્ને સરખા અને મોટા શત્રુ છે. દુનિયામાં કશું એવું મહત્ત્વનું નથી કે જેના કારણે ગુસ્સો કરવો પડે. બધું ક્ષણભંગુર અને અનિત્ય છે. આ ભાવના મનહૃદયમાં ઘૂંટતી રહેજે. વળી, તારું નીચેનું વાક્ય તો પરમ સત્ય છે.

‘આપણને કોઈ દુઃખી નથી કરતું. આપણે આપણી જાતે જ દુઃખી થઈએ છીએ.’ આ શબ્દ મનમાં ખૂબ ખૂબ ઘૂંટવો, દઢાવવો.

મન એ જ સુખદુઃખનો કર્તા છે. બીજું કોઈ નહિ. કોઈ થકી આપણને દુઃખ લાગે કે આવી મળે તો તે તો નિમિત્ત માત્ર છે. આપણા માનસમાં દુઃખ અસંતાપ છે તેથી દુઃખ લાગે છે. સદાય ભાવભરી મનની સ્થિતિ રહેતી હોય તો ત્યાં દુઃખ સંભવતું જ નથી.

વહાલી બહેન વિભૂતિ, તું તારા સ્વભાવના પરિવર્તનથી ઘણાંને દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ શકશે તે મોટી સેવા છે. તારી નિષ્કપટ, સાદી, સીધી વાણી મનને આનંદ આપે છે. પ્રભુ તને સુખી રાખે, પ્રભુ તો સુખી રાખે જ છે. આપણે મનથી સુખી થવાનું છે, સુખી રહેવાનું છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૨૪-૧૧-૧૯૭૭

ભયંકર વાવાઝોડાના સમાચાર જાણ્યા. કુદરતને કોણ પામી શકે? આપણે તો પાકાં મકાનમાં રહેતાં હોવાથી સલામત છીએ, પણ લાખો લોકો મકાન-ઝૂંપડાં-સ્થાન વિનાનાં થઈ ગયાં. આપણાથી બને તેટલી સહાય કરવી રહી. પેઢી એન. ગોપાલદાસ એન્ડ કંપની તો કરશે જ, પણ આપણે થોડામાંથી પણ થોડું કંઈક તો ફાળો વ્યક્તિગતપણે આપીએ તો સારું. ભાઈ દિલજિત તો દીનદુઃખીઓ માટે હંમેશાં સહાય કરનારો છે, તે હું જાણું છું. તેનો પણ તને આમાં ટેકો મળશે જ. તેમની સલાહ લેજે અને તેઓ જેમ કહે તેમ કરજે.

ઘણું ઘણું કામ, પહેલાંની સરખામણીમાં તું હવે જાતે કરે છે, તે વાંચી તારા ઉપર ખૂબ ખૂબ રાજી થાઉં છું. અમેરિકા જેવા ધનાઢ્ય દેશમાં પણ લોકો પોતાનું કામ હાથે જ કરતાં હોય છે. કપડાં, વાસણ,

સાફસૂફી બધું જ, કામમાં નાનમ નથી. શરીરનાં બધાં અંગો તેથી કેળવાય. મન પ્રફુલ્લિત રહે છે ને વિશેષમાં જે વખતે જે મળે તેનાથી પતાવી લેવાની કળા તો ખરી જીવનની કળા કહેવાય. આવું બધું તારું જાણીને, વાંચીને મને કેટલો બધો આનંદ થતો હશે તે વિચારજે.

જ્યારે માનવી પોતે પોતાની મર્યાદા સમજે છે, પોતાની ઊણપો સમજે છે ને તેનો સ્વીકાર કરે છે, પોતે કશું જ નથી, રજની પણ રજ તુલ્ય છે. જ્યારે આવું તેને દૃઢપણે હૈયે વસી જાય છે ત્યારે તેની ખરી પ્રગતિ શરૂ થતી થાય છે.

જપ પણ તૂટે, ભૂલી જવાય પણ આપણે તો ચાલુ રાખવાં, પ્રયત્નમય રહ્યા જ કરવાનું છે.

આપણા શરીરનું મુખ ગમે તેવી ભયંકર ઠંડીમાં પણ ખુલ્લું જ રહે છેને? તેવ અભ્યાસથી કેળવાય છે. ઠંડા પાણીએ ધીમે ધીમે નાહવાની તેવ પાડવાથી શરીર ઠંડી સહી શકે છે. પછી શરદી પણ થતી નથી, ઠંડી પણ ઓછી લાગે છે. શરીરની ચામડી ટેવાઈ જાય છે. ઠંડી ગરમીવાળા વાતાવરણની અસર તો શરીરને લાગે જ, પણ શરીર તેવને કાયમ માટે સહી શકે છે. ગરીબ માનવીઓ ગરમ કપડાં વસાવી શકતાં નથી. સુતરાઉથી કામ ચાલે જ છે તેમનું. બાળકોને બૂટ મોજાં શોખના પણ ન પહેરાવવાં, ઠીક ટાઢ ગરમીથી શરીર ટેવાય તે ઉત્તમ.

બાળકોને, હરિભાઈને પણ ખૂબ વહાલ કરજે. મીઠાશથી બોલજે, અકળાઈને ગુસ્સો ના કરતી, મનમાં બબડાટ ના કરતી, આનંદથી રહેજે ને બધાંને આનંદમાં રાખજે. ઈંદોર નિયમિત પત્રો લખતી રહેજે.

— ભાઈનાં ખૂબ ખૂબ વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧-૧૨-૧૯૭૭ રાત્રે

તારા બન્ને પત્રો તા. ૧૬મીનો અને તા. ૨૩મીનો બન્ને આજે એકસાથે મળ્યા. આનંદ, તને હવે તાવ નહિ હોય. તાવ હોય તોપણ ઘરનું કામ ના ચૂકવું. તેવી વેળા પણ તાવને તાબે થવાનું ન કરીએ તો આપણી શક્તિ વધે છે.

તાવ પણ જુએ કે અહીં તો કામ કરાવે છે એટલે ભાગી જાય. ચક્કર આવે તો જુદી વાત. જેટલું કષ્ટ વેઠીએ તેટલી શક્તિ વધે. મા, બાળકનો ભાર નવ માસ વેઠે છે તો તેની સહન કરવાની શક્તિ વધે છે, ત્યાગ વિકસે છે. બાળક પ્રતિ ભાવ વધે છે.

તમો બન્ને મને યાદ કરો છો તે તમો બન્નેનો ભાવ સૂચવે છે. દિલજિત જોડે તો ઘણી વાતો કરી છે. બુદ્ધિમાં તે ગાંજ્યો જાય તેમ નથી. તર્કમાં, વાદવિવાદમાં પ્રવીણ છે.

કામવાળી બાઈની તેં માફી માગી તેવી તારી નમ્રતા માટે તને હજારો ધન્યવાદ છે. જૂઠું કોણ નથી બોલતું? આપણે આપણી જાતને પૂછીએ. ચીભડાંના ચોરને ફાંસીની સજા ના થાય. મોટાં મોટાં લોકો પોતાના સ્વાર્થ માટે ધરાર જૂઠું બોલતાં જાણ્યાં છે બીજાની નબળાઈ જોઈને તેની ઉપર દયા-કરુણા થવાં ઘટે છે.

તેં તેને પાછી બોલાવી ધન્યવાદ! ધન્યવાદ! ભૂલ તો હરકોઈ કરી બેસે છે. તેને સુધારવાનું જે કરે છે તે મહાન છે.

સ્વભાવ સુધારવો સહેલો નથી, તે તારું લખાણ યથાર્થ છે. તે સહેલું નથી માટે તો તે કરવા જેવું છે. સુધરવું આપણે છે. એટલે આપણે આપણી જ ભૂલ તપાસી તેને સુધારવી રહી, તે તું બરાબર સમજી છે.

‘મારા પત્રો વાંચતાં તને જાણે એમ થાય છે કે તું મારી સાથે વાતો કરે છે.’ તારું આ વાક્ય એટલું સરળ, સીધું, સાદું છે. છતાં, એ કારણે પણ તે અર્થગંભીર છે. ખૂબ ખૂબ ભાવનું સૂચક છે. તારો ભાવ ઉમળકો તે મોટી વાત છે.

બધાં બદરીનારાયણ જાય તો તું પૂજ્ય મોટી બાની સંભાળ રાખશે તે જાણી ઘણો રાજી થયો. તે વેળા જેમ પૂજ્ય ભાઈ અને બહેન નક્કી કરે તેમ કરીશું.

ચિ. રામ-શ્યામ વિશે એક શબ્દ પણ તેં તારા કાગળમાં લખ્યો નથી. ટૂંકમાં પણ તેમના વિશે જરૂર લખવું. **બાળકો દેવનાં દીધેલાં ગણજે. કોઈ પણ સંજોગોમાં હાથ ના જ ઉપાડાય. હાથ ઊપડે તો હાથને ડામ દઈએ, કાપી નાખીએ. હાથ તો ના જ ઉપાડાય. આપણે પશુ નથી, બાળક પશુ નથી, પશુને પણ ના મરાય. તો બાળરાજાને કેમ મરાય? હેવાનિયત છે. જો મારીએ તો જંગલી ગણાઈએ.**

પૂજ્ય ભાઈને અને બહેનને અમદાવાદ પત્રો લખતી રહેજે. પત્રો એ ભાવ વિકસાવવાનું ને પામવાનું મહત્ત્વનું સાધન છે. તેથી, આપણી વ્યક્ત થવાની શક્તિ વિકસે છે. વિચારો સ્પષ્ટ થાય છે. બુદ્ધિ વિકસે છે. પૂજ્ય મોટી બાના સમાચાર લખે છે તે મને ઘણું ગમે છે. મુંબઈ-અમદાવાદથી તેમના પત્રો આવેલા ને આવે છે. સાદાઈનો હેતુ તું બરાબર સમજી છે. મારા પત્રો ઉતારતી હશે. ફરી અનુલેખન કરતી વેળા અર્થ વધુ સુસ્પષ્ટ થાય છે. ચિત્તમાં ઊંડું ઊતરે છે.

સંતોષમાં જે સુખ છે, તે વસ્તુની વિપુલતાવાળી સ્થિતિમાં અને બધી વસ્તુઓ હોવામાં સુખ નથી. Simple living and high thinking સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચારો એ જીવનમાં આદર્શ રાખીએ. અને noble action (ઉદારભાવે કર્મ) એ પણ જરૂરી.

પ્રિય દિલજિતને સંતોષ આપજે. તેની સાથે સર્વ સંબંધો સ્થાપજે. મિત્ર, સખી, બહેન, મા, પત્ની, દીકરી બધા જ સંબંધો સ્થાપજે. તે ગુસ્સે થાય તો તું હસી નાખજે. તારા હાસ્યથી તેમનો ગુસ્સો ઓછો થશે. **જીવનમાં મહત્વ એકમાત્ર પ્રભુનું હોય, સામાના ગુસ્સાનું શું મહત્વ?** આવજે બહેન વિભૂતિ, આવજે.

— ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૭૭

તારો તા. ૬-૧૨ નો કાગળ મળ્યો છે. તું મારા કાગળની રાહ જુએ છે, તે તારો ભાવ સૂચવે છે. તમે મોટે ઘેર રહેવા આવ્યા તે સારું થયું. અલબત્ત, તેમાં તારી કસોટી વધારે થશે, પણ કસોટીમાંથી જ આપણું હીર પરખાય છે. આપમેળે થાય તેમ થવા દેજે. ભાઈ હરિની જેમ ઈચ્છા હોય તેમ આપણે કરવું. તારી આ વાત મને બહુ ગમી કે જેમ ભાઈ અને બહેન કહે તેમ કરવાનું ને તેમાં તું રાજી. નાની છોકરી સાથે આપણો વર્તાવ માયાળુપણાનો હોવો જોઈએ. તેને ખાવાપીવા અંગે તે હંમેશ માટે હંસાબા સાથે રહેવાની હોય, તે જેમ રાખતાં હોય તેમ આપણે રહેવું. આપણા ઘરમાં આપણે આપણી રીતે રાખીએ.

અમદાવાદ બહેનને ભાવવાળા કાગળ લખતી રહેજે. તેઓ તો તા. ૧૬મીએ નડિયાદ આવવાનાં છે. મોટી બાના સમાચાર તું દર વખતે મને લખે છે, મને ખૂબ ગમે છે.

ગુસ્સો કંઈ એકદમ ઓછો થઈ જાય? એના માટે વર્ષોનાં વર્ષો નીકળી જાય. કદાચ એક જન્મ પણ ઓછો પડે. ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય તેમ આપણો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો.

જેને પોતાની ઊણપો જાણવાનું દિલ થાય છે અને સામેથી પૂછીને જાણવાનું કરે છે અને તે જાણીને તેમાંથી ઊગરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે બડભાગી જીવ છે. આપણાં વખાણ તો સૌ કોઈ કરે, પણ તેમાંથી આપણને શો લાભ થયો?

કડવી દવા મા પાય, કારણ કે તેને આપણું શરીર સાચવવામાં રસ છે.

દીપકભાઈ તથા રેખાભાભી સાથે ખૂબ ભાવસંબંધ રાખજે. ભૂલેચૂકે કોઈની કડવી કે ખોટી ટીકા કરીશ નહિ. કોઈનું ઘસાતું બોલીશ નહિ. આનંદમાં રહેજે. હવે મને કાગળ લખે તો નડિયાદ લખજે. હરિને મારાં વહાલ.

— ભાઈનાં વહાલ

Dear Haribhai, How is business? and your health and general activities? Wish you happy time.

Your's affectionately

— Nandubhai

(પ્રિય હરિભાઈ, વેપાર કેમ છે? તબિયત કેમ છે? તમારી પ્રવૃત્તિઓ કેમ છે? તમને શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.)

— તમારા લાગણીસભર નંદુભાઈ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તારો સરળપણે ભાવ વ્યક્ત કરતો પત્ર મળ્યો, રાજી થયો. નિખાલસતા તરી આવે છે. સમજમાં ઊતર્યું તેટલું તું વર્તનમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તે તારી વિશેષતા છે. આજનો આ પત્ર પૂજ્ય ભાઈને ને બહેનને વાંચવા મોકલાવીશ. તેથી, તારા પ્રતિ તેમનો ભાવ વધે.

ખોરાકમાં પ્રોટીન થોડું વધુ લેવાય તો સારું. ઓછી quantity (માત્રા)માં ખોરાક લેવાય તોપણ વાંધો ના આવે. પ્રોટીન મગફળીમાંથી મળી રહે. કઠોળ સાદું તથા ફણગાવેલું better (સારું). રોજ થોડું થોડું લેવાનું રખાય તો ઉત્તમ. મગ, મઠ, ચોળા, વાલ, અડદ, વટાણા, આવાં બધાં સૂકાં કઠોળ સારાં ચઢવીને નરમ કરીને લઈ શકાય.

વધુ જથ્થો ખોરાકમાં હોય તે એકલું પૂરતું નથી. જે ખોરાક લેવાય તે પૂરો સારી રીતે પચી જવો ઘટે છે. તે મહત્વનું છે. ખોરાકમાં શાક વધુ લેવાય તો વધુ સારી રીતે પાચન થાય. હરિભાઈને તારે જમવાની બાબતમાં પણ ટોકવા નહિ. તેઓ આપણા કરતાં ઓછું સમજે છે તેમ નથી. ટોકણીથી આપણે અકારા બનીશું.

પાસે ધન - દાગીના હોય છતાં તેવો દેખાવો ના કરીએ તેવી સાદગીની શોભા ન્યારી છે.

Simple living high thinking and appropriate behaviour accordingly. (સાદું જીવન, ઉચ્ચ વિચારધારા અને તેને અનુરૂપ વર્તન આ ત્રણે ચીજો ખૂબ જરૂરી).

કુંભકોણમ્માં મૌનમાં જરૂર બેસી શકાય. પ્રથમ હરિની પછી હંસાબાની રજા લેવી રહી ને પછી કુંભકોણમ્થી હસમુખભાઈની રજા મંગાવી લેવી.

મારી સાથે તારી રહેવાની ઈચ્છા છે, તે તારી વિકાસ કરવાની ઈચ્છાને લીધે છે. તે હેતુ પણ તે જ હોય, ઈચ્છનીય છે, પણ એ તો જ્યારે તારે આ બાજુ આવવાજવાનું હોય ત્યારે ૪/૫ દિન સાથે રહી શકાય.

મારા લખેલા પત્રો વાંચવાનું તને ફરી ફરી દિલ થાય છે. તે પણ તારી ઈચ્છા આ માર્ગે-વિકાસને માર્ગે જવાની છે તેમ તેનો અર્થ ઘટાડાય.

ભજનમાં તને લીનતા આવે છે, તે તારું સદ્ભાગ્ય છે. જીવનવિકાસવાંચ્છુ વ્યક્તિએ હંમેશ કોઈ પણ સંઘર્ષમાં પોતાનો દોષ જોવાનો રહે છે. સામાનું તે વિચારતી નથી. તેવી વ્યક્તિ તેવા કલહ-ફ્લેશ-સંઘર્ષમાંથી લાભ પામે છે. પોતાની ભૂલ સુધારે છે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ તા.૨૮-૧૨-૧૯૭૭, સાંજે તારો નિખાલસ પત્ર તા.૧૦-૧૧નો આજે મળ્યો છે.

અહમ્ મોટો શત્રુ છે. છતાં, પ્રયત્નથી તેને મોળો પાડી શકાય છે. તારામાં જરૂર ફેર પડ્યો છે ને પડવાનો છે. હજી ચઢઊતર તો થયા જ કરવાની on the whole (સમગ્રપણે) આગળ જવાનું છે ને જશો.

વિચારવું, બોલવું અને વર્તન કરવું - એ ત્રણે ક્રિયાઓ લગભગ સરખી છે. ત્રણેથી કર્મમાં બંધન થાય છે.

પૂજ્ય બહેન અને ભાઈ થોડા કલાક રહી ગયાં. બહેનને તારા માટે ભાવ છે અને સારી આશા છે. તારા સુધરેલા વર્તનથી તેઓ ખુશી થયાં છે ને થાય છે. તારા બેત્રણ કાગળોમાં તેં જે તેમના વિશેનો ભાવ વ્યક્ત કર્યો છે, તે પત્રો પણ તેમને વાંચવા આપેલા. તેઓ રાજી થયાં. તેઓ ઈંદોર ગયાં છે. ત્રણેક દિવસ રહેનાર છે. હરિનો (દિલજિતનો) પત્ર મળ્યો છે. આ પત્ર તેને આપજે.

આદર્શ અને વર્તાવ - (બન્ને)માં ફેર રહેવાનો ખરો, પણ તેથી નિરાશ ના થતી.

બાળકો ઝઘડે જ તેમાં વડીલોએ વચ્ચે ન પડવું. કોઈનોય પક્ષ ના લેવો. ફરિયાદ પણ કોઈની ના સાંભળવી, કોઈને મહત્ત્વ ના દેવું. નોકરો જૂઠું બોલે છે તો શેઠિયાઓ ઓછું જૂઠું નથી બોલતા. આવજે, આનંદમાં રહેજે. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૯-૧-૧૯૭૮

આજે તારો તા.દૃઢીનો પત્ર મળ્યો છે. વાંચ્યો. તારી સ્થિતિ awkward (મૂઝવણભરેલી) થાય છે, તે સમજી શકું છું, પણ તેથી ગભરાવું નહિ.

(૧) હરિભાઈ કે પૂજ્ય ભાઈ કે બહેન દાગીના પહેરીને જવાનું કહે તો પહેરી લેવાં. મનથી વિરક્તિ રાખવી. વડીલનું માન રાખવા તે કામ પૂરતા પહેરી લેવાં. આખરે ત્યાગ તો અંતરથી કરવાનો છે.

(૨) ભાભીને સમજાવવાં કે તમોને શણગાર અને ફેશન ગમે છે. તે તમો માટે યોગ્ય હોય તેમ મને સાદગી ગમે છે, તે મારા માટે યોગ્ય છે. સાદાં કપડાંવાળાં પ્રતિ (શ્રીમંતોની ફૂલબમાં) ઓર (વિશેષ) બીજાનું ધ્યાન ખેંચાવાનું. સાદગીમાં પણ grandness (વૈભવ) હોઈ શકે છે. તેની આગવી વિશેષતા છે.

(૩) ચર્ચા ના કરવી. ખૂબ મહત્ત્વની વાત ના હોય તો હા એ હા કરાય. નાની નાની બાબતમાં કહ્યું કરી લેવું. ભાભીનુંય મન પણ તું જરૂર રાજી કરી શકીશ. આપણે માહું કોઈનાય પ્રતિ કે સાથે ના લગાડવું. સદાય હસતાં રહેવું. મુખ હસતું રાખવું. નમ્ર થવું. ઝાડને ફળ આવતાં નીચું નમે છે, ઊંચું નથી જતું. કપડાંના ભપકાથી કે ઠઠારાથી જીવન શોભા પામવાનું નથી. હૃદયના ગુણોથી જીવન

શોભે છે, જે ગુણો આપણા પોતાના બની રહેવાના છે. જ્યારે કપડાં, દાગીના તો આજે છે ને કાલે ના પણ હોય. નાશવંત છે. ગુણો સાત્ત્વિક અને Eternal value શાશ્વત મૂલ્યોવાળા છે.

(૪) ખૂબ નમ્ર થવું. કોઈના અભિપ્રાય સાથે મળતાં ના થઈ શકાય તેમ હોય તો ચૂપ રહેવું.

(૫) માફી તરત માગી લે છે તે ઉત્તમ છે. તને ધન્યવાદ. તારા પત્રો એટલા બધા સરળ હોય છે કે તારા પ્રતિ વહાલ-ભાવ ઊપજે છે.

(૬) તને પોતાને કઈ પરિસ્થિતિમાં કેમ વર્તવું તે આપોઆપ જરૂર ધીમે ધીમે સમજાશે. મૂંઝાઈશ નહિ.

(૭) દૂર રહે ભાવ જાગે તે પણ ઠીક છે, પરંતુ સાથે રહેવાનું બને ત્યારે જુદાઈ ના આવે, બોલવું ના પડે, ચર્ચા ના થઈ જાય. ધીરજ, સહિષ્ણુતા રાખી શકાય. મન ઊંચાં ના થાય. તે બધી તાલીમ માટે સાથે રહેવાની પરિસ્થિતિની પણ જરૂર. તેવી તકો મળતાં ઘડતર પાકું થાય.

(૮) બન્ને ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવની વ્યક્તિઓ વચ્ચે ભાવસંબંધ રહી શકે. આપણને સારાં કહે તે સાથે તો સૌને બને. આપણને નઠારાં કહેનાર સાથે પણ આપણો ભાવ વધવો જોઈએ.

(૯) પિયર પક્ષના આવે ત્યારે હરિભાઈની ને પૂજ્ય બહેનની સલાહ લઈને તેઓ કહે તેમ વર્તવું ને કરવું. તેઓનો ભાવ જાળવવો તે જરૂરી. તેઓ તને યોગ્ય જ જણાવશે.

(૧૦) પૂજ્ય ભાઈ અને પૂજ્ય બહેનનો ભાવ મેળવવા તેઓ જેમ કહે તેમ જ વર્તવું. સંપૂર્ણ શરણાગત. Obedience is the sole and only hall to secure love. Complete obedience.

(આજ્ઞાપાલન જ પ્રેમ મેળવવાનું એકમાત્ર સાધન છે. સંપૂર્ણ આજ્ઞાપાલન.) તેમાં આપણી શક્તિ ઘટતી નથી ઓર વધે છે ઊલટી.

પ્રભુનું સ્મરણ કરજે, પ્રાર્થના કરજે, ગાજે, મૂંઝવણ થતાં એને સ્મરજે. પૂજ્ય મોટાને યાદ કરજે, રસ્તો મળી આવશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૧-૧-૧૯૭૮

તારો તા.૧૫-૧૨નો પત્ર મળ્યો છે. રામ 4th rank (ચોથો નંબર) લાવ્યો, સરસ. હવે વધુ ધ્યાન આપજે. તેના મગજને ખીલવવાના પ્રયત્ન કરજે. સાથે સાથે heart (હૃદય)ને પણ વિકસાવવાની કોશિશ કરજે અને તે તો તું પોતે તારા હૃદયને ખીલવશે ત્યારે જ તને તેની કળા સાંપડશે અને અગત્યતા સમજાશે. Head and heart (મગજ અને હૃદય) બન્નેનો વિકાસ જરૂરી. ભાઈઓ headથી દોરવાય છે, બહેનો heartથી. બન્ને વસ્તુ દરેકમાં છે. નરમાં નારી પણ છે ને નારીમાં નર પણ છે. બન્નેનો વિકાસ આવશ્યક.

પૂજ્ય મોટી બાના સમાચાર તેં જણાવ્યા તે ઘણું ગમ્યું. પડી ગયાં ને કશી ઈજા ના થઈ, પ્રભુનાં કૃપાકરુણા. તું દરેક પત્રમાં તેમના સમાચાર જણાવે છે, તે તારો મારા માટેનો ભાવ પણ સૂચવે છે.

દાળને સ્થાને કઠોળ સરસ, ખૂબ મીણ જેવું ગળી જવું ઘટે. કૂકરમાં કરતી હશે તેથી વધુ ચઢે તેમ વધુ મીઠાશ તેમાં આવે ને પ્રોટીન પણ વધે. મગને પલાળી રાખી સવારે ફણગાવીને મૂછો આવે પછી તે રાંધવાથી પણ તેની nourishing (પોષણકારક) શક્તિ વધે છે ને મીઠાશ વધે છે તે જુદું.

દરેક ઘટનામાં પ્રસંગમાં આપણે તો આપણી જ ભૂલ જોવાનું કરવું. સુધરવું છે આપણે, સામાની ભૂલ ચીંધીને તેને સુધારવાનું કામ આપણું નથી. આપણી ભૂલ સુધારવાનું કામ આપણું છે. સામાની ભૂલ ચીંધવાથી સામી વ્યક્તિ ઊલટી આપણા ઉપર ચિઢાય. તે તો ગાંઠનું ગોપીચંદન ખોવા જેવું થયું ગણાય.

દ્વેષ થવાની ઘટના તેં ગોળ ગોળ લખી છે. તેં જે ઘટના ઉપર ઉપરથી લખી છે તેની ચોક્કસ માહિતી વ્યક્તિગત સંબંધો ને વિષય પૂરી રીતે જાણ્યા વિના શી સલાહ આપી શકું? છતાં લખું કે —

A-Bને ચાહે છે તે જ પ્રમાણે C પણ Bને ચાહે છે. હવે Aના Bને ચાહવાથી Cને જો દ્વેષ થતો હોય તો A એ B પ્રત્યેનો વ્યક્ત ભાવ ઓછો કરી નાખી ફક્ત મનમાં જ ભાવ રાખવો. Cની સામે ના પડવું.

જમવાનો કોઈને આગ્રહ ના કરવો. કોઈને કશું સૂચન પણ ના કરવું. સૂચન કરવાનો અર્થ એ થયો કે તેના કરતાં વધુ જાણીએ છીએ. તેમ થતાં આપણો Ego (અહમ્) પુષ્ટ થાય, ઘટ્ટ થાય, વધે ને સામાને inferior complex (ઊતરતી કક્ષાની તુલના) આવે ને તેથી તે ચિઢાય. કોઈ પણ પ્રકારનું સૂચન મુદ્દલે ના કરવું. સૌ કોઈ પોતાનું પોતે સમજતું જ હોય છે. આપણે આપણી જાત પૂરતાં જ સૂચનો મન સાથે ફેંક્યા કરવાં. આપણે વધુ હોશિયાર, વધુ ડાહ્યા કે વધુ જાણકાર છીએ તેવું ના દેખાડવું. ભોટ જ રહેવું. ભલેને આપણે મૂર્ખ કે ગમાર લેખાઈએ.

ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે **આપણાં સુખદુઃખનો કર્તા આપણું મન છે. આપણે પોતે જ આપણને દુઃખી કરતાં હોઈએ છીએ. સુખ કે દુઃખનો આધાર આપણા મન ઉપર જ છે.**

કોઈ અભિપ્રાય પૂછે તો મત આપવો જ જોઈએ તેવું કંઈ નથી. મૌન રહી શકાય. આપણા મૂકપણામાંથી સામી વ્યક્તિને સમજવું હોય તે ભલે સમજે.

હરિને ખૂબ વહાલ કરજે. તે ચિઠાય કે વઢે તે દિને ખાસ વધુ વહાલ કરવું. વધુ સ્મિત કરવું. વધુ નમ્ર થવું. વધુ શરણે જવું, વધુ નમવું. અહમ્ને ફટકારવાનો એ એક રસ્તો છે. કોઈ અપમાન કરે તો તેનો આભાર માનવો કે તેણે અહમ્ને ફટકારવામાં મદદ કરી. રામ-શ્યામને વહાલ, હરિભાઈને સ્નેહયાદ. — નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

તા.૨૪-૨-૧૯૭૮

તું તારી નબળાઈઓ ખુલ્લા મનથી મોકળાશથી કબૂલે છે, તે મને ઘણું ગમે છે. તું તે અંગે ઢાંકપિછોડો કરતી નથી તે ઉત્તમ છે. તેથી, તું બહુ નજીક આવે છે.

પોતાની જાતને punish (દંડ) કરવાથી જાગૃતિ ના રહે. કદાચ રહે તો જૂજ સમય. માટે, તેનો તે ઉપાય નથી. જાગૃતિ ત્યારે રહે કે જ્યારે તેની ગરજ જાગે. કશાની ગરજ જાગ્યા વિના તે પાછળ મંડી રહી શકાતું નથી.

‘ગરજ સમ કોઈ ચીજ ના...’ તેમ કોકે ગાયું છે.

ગુસ્સો આવે ત્યારે ચેતી જવું ઘટે, તેને તાબે ના થવાય. ખપ પૂરતું જ બોલવું રહ્યું. આ બધું ત્યારે બને કે જ્યારે તને મનમાં દઢપણે ઠસ્યું હોય કે મારે સુધરવું જ છે. કોઈ પણ ભોગે સ્વભાવ પલટાવવો જ છે. તેવો મરણિયો નિર્ધાર કરશે તો શક્ય બનશે. પ્રભુને લળીલળીને ખૂબ પ્રાર્થના કરજે. ભજનો ગાજે. મન તો ઊથલા મરાવશે. દાગીના, કપડાં આદિ માટે મન ઉધામા કરાવશે, પણ ત્યારે તેને તાબે ના થવાય.

કોઈ પણ problem (કોંચડા)નો ઉકેલ પોતે જ પોતામાંથી જ્યારે શોધે છે ત્યારે તે કામચાબ નીવડે છે. બીજા રસ્તા બતાવે તેમાં તે

ઉપયોગી નહિ થાય. ચંદ્રકાંતભાઈને આ ફેરા પછી બીજી વાર મળવાનું થયું નથી.

તને મને મળવાની જે બહુ ઈચ્છા થઈ છે, તે તારો ભાવ સૂચવે છે, પણ તે ભાવનો ઉપયોગ તારી જાતને મઠારવામાં કરજે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો વાંચવાનાં રોજે, પૂજાની પેઠે. અડધો-પોણો કલાક રોજે કરતી હશે જ તેથી તને ઘણી રાહત મળશે. રસ્તો પણ સૂઝશે, બળ મળશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૩૦-૩-૧૯૭૮

કુંભકોણમ્વાળાંઓની સાદાઈ તને ગમી તે સૂચવે છે, દાખવે છે કે તને પોતાને પણ તારા વિશે સાદાઈ ગમે છે અને તે સારી વાત છે. તારામાં સુસંસ્કાર છે તે હવે પ્રગટ થતા આવે છે. આનંદની વાત છે. કોઈ પ્રસંગમાં આપણે અમુક રીતે કરવા ઈચ્છતાં હોઈએ પણ વડીલને એ ગમતું ન હોય અને ભલેને આપણે સાચાં હોઈએ, આપણાં વિચાર અને વર્તન ઉમદા હોય તોપણ આપણે વડીલની ઈચ્છાને અનુસરીને વર્તવું તે આપણે માટે શ્રેયસ્કર.

હું જ્યારે કુંભકોણમ્ હોઉં ત્યારે મૌનઓરડાનો ઉપયોગ સૂવાના કામમાં કરવાનો રહે છે. તેથી, એ વખતે મૌનમાં બેસવાનું ન ફાવે. કાં તો પહેલાં અથવા તો પછી બેસી શકાય.

ભાઈ હરિ, કરકસરની દૃષ્ટિએ આ બાજુ આવવાની આ વર્ષે ના પાડે તે યથાર્થ છે. આપણે આનંદથી તે સ્વીકારી લેવું. તું હંસાબાની સાથે નીચે સાથે રહેવાનું કરે ને વધુ જવાબદારી પણ તું ઉપાડી લે અને કામથી અને વર્તનથી બહેનને અને ભાઈને તું રાજી કરે તો તે બહુ મોટી કમાણી કરી ગણાશે.

તેથી કરીને હરિનો ભાવ પણ તું વધારે પામશે. તારાં બાળકોનું પણ વધારે સચવાશે અને શરૂ શરૂમાં બહેનને અને ભાઈને તારાથી દુભાવવાનું જે લખ્યું છે તે બધું સુખદ વળતર હવે પછીના સાથે રહેવાથી કરીને તું ભરપેટ વાળી શકશે. એટલે મારી તો તને સલાહ છે કે તારે કોઈ પણ રીતે ભાઈની અને બહેનની સાથે જ રહેવાનું નક્કી કરવું અને તે હંમેશને માટે, કામચલાઉ નહિ.

હંસાબહેનને તું સગી મા કરતાં પણ વિશેષ ગણજે અને હવે તો તારું સાચું ઘર એ જ કહેવાય. અસ્મિતાને, બહેનને, ભાઈને તું કાગળ લખે છે તે બહુ સરસ. ઈંદોર પણ લખતી હશે જ.

ભૂલ થઈ જતાં ફરીથી બેવડા ઉત્સાહથી ધ્યાન રાખું છું. આ તારું વાક્ય કેટલું બધું સરસ છે. તારી વિકાસની ધગશ તે સૂચવે છે.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

હાલ તો પૂજ્યશ્રીનું બીજું કામ ગરીબોને સહાયરૂપ થવાનું તે શક્ય તેટલું કરું છું. ને મારી પોતાની પાસે જે કંઈ રકમ-સંપત્તિ છે તેનો ઉપયોગ પૂજ્ય શ્રીમોટાના હેતુઓ માટે વાપરું છું. તેમની સાથે અંગત સહવાસી સંપર્ક ૩૬ વર્ષ રહ્યો તે સાર્થક કરવા મથું છું. આ વેળા અત્રે આવો ત્યારે નિરાંતે ચોક્કસ ઘણી આત્મીયપણે વાતો કરીશું.

— નંદુભાઈનાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૦૮-૧૯૭૮

તારો તા. ૪-૮-૧૯૭૮નો પત્ર મળ્યો છે. હરિએ અને તેં સાદાઈથી રહેવાનો નિર્ણય કર્યો છે, તે જાણી ખૂબ આનંદ થયો. પૈસા

હોવા છતાં સાદાઈથી રહીએ તેમાં આપણું ગૌરવ છે. આપણી આજુબાજુનાં સ્વજનો ભલે શ્રીમંતાઈથી રહેતા હોય તેની અસર અથવા ચેપ આપણને ન લાગતાં આપણી અસર એમના પર પડે તે ઈચ્છવા જોગ છે. ખર્ચમાં કરકસર કરીને દર મહિને રૂ. પચાસ ત્રિચિ સેવાસંગમ સંસ્થાનને અનાથ છોકરાના પોષણ માટે આપવાનું નક્કી કર્યું છે, તે તો ખૂબ ઉત્તમ વાત. જરૂર તેમ કરજે. હરિનો પણ તને સાથ છે એ ખૂબ આનંદની વાત.

કરકસર કરીને બચાવીને તું આપશે તેનું મૂલ્ય ઘણું છે. **મોજશોખમાં ઉડાવ્યા બાદ પછી જે વધારો રહે તેનું મૂલ્ય કરતાં આપણે પોતે અગવડ ભોગવીને જે બચાવીને આપીએ તેનું મૂલ્ય અનેકગણું છે.** તને રૂ. એક હજાર ખર્ચ માટે મળશે તે જાણ્યું. ચાર જણને માટે આ રકમ ઓછી ન ગણાય. રૂ. પાંચસો ખર્ચાને રૂ. પાંચસો બચાવે તો ઘણું સારું. તે તારાથી થશે કે કેમ તે ભવિષ્યમાં ખબર પડશે. કરકસર શેમાં અને કેવી રીતે કરવી અને ઓછામાં ઓછા ખર્ચે કેવી રીતે રહેવું એ તો તું અને હરિ નક્કી કરશો. પોતાને જે ઊગી આવે તેનો અમલ હંમેશાં સારી રીતે દઢપણે થાય. જેટલા વધારે અનાથ છોકરાંઓને મદદ કરી શકાય એટલું વધારે ઉત્તમ. ભગવાનના નામ સિવાય બીજા કશામાં મહત્ત્વ નથી એ લખવું તદ્દન યથાર્થ છે. સોના, ચાંદી, કપડાં એનું કશું મૂલ્ય નથી.

હું તને સમયની ખેંચમાંથી વખત કાઢીને પત્ર લખું છું તેના બદલે તું રૂ. પચાસ દર મહિને મોકલે તે મને મંજૂર નથી. મારા સમયનું મહેનતાણું એ રીતે ન લેવાય. હું તને જે પત્રો લખું છું તે વિભૂતિ નામની વ્યક્તિને નહિ પણ વિભૂતિમાં રહેલા જીવાત્માને પ્રભુ પ્રીતિના પંથે જવાની ધગશ યા તો ઈચ્છા છે, એ જીવાત્માની

યોગ્ય ભૂમિકા કેળવાય એ મારું ધર્મકાર્ય છે, એમ સમજીને લખું છું. તારું મહત્ત્વ મારે મન છે ખરું પણ તે સગાઈને કારણે નહિ તેમ જ તારી હોશિયારી કે રૂપ, ગુણ કે શોખને કારણે પણ નહિ પણ કેવળ એકમાત્ર સત્યપંથે જવાની તારી ઈચ્છાને કારણે. મથતાં જીવને મદદ કરવી તે મારો ધર્મ છે. બીજું એક કારણ છે કે તે તારો ભાવ છે. ભાવ ભાવને આકર્ષે છે. તું સારી રીતે સુખી થાય, સત્યપંથે વળે તો તે તારા જીવાત્મા માટે કલ્યાણમય છે.

હરિએ તારામાં વિશ્વાસ રાખીને રૂ. એક હજાર ખર્ચ માટે આપવાનું કર્યું તો તેની તું કદર કરજે. તેને ખૂબ ખૂબ વહાલ કરજે અને એના પ્રત્યે મનમાં ચીડ, અકળામણ કદી કદી થયા કરે છે તેને ટાળજે, નિવારવા મથજે. બજેટ કેવી રીતે નક્કી કરવું તે તું અને હરિ ભેગાં મળી કરજો. હરિનું કહેવું સાચું છે કે થોડી બચત કરવી જોઈએ.

સવારે વહેલા ઊઠવાનું વિચારે છે, પણ ઉઠાતું નથી તે મનની નિર્બળતા કહેવાય. રાત્રે આપણે ઊઠવાનો નિર્ણય કર્યો હોય તેટલા વાગ્યે ગમે તેમ કરીને ઊઠવું જોઈએ. ના ઊઠી શકાય તો આપણા સંકલ્પની નિર્બળતા છે એમ સમજવું રહ્યું અને જે નિશ્ચય કરીએ તે મરણાંતે પણ પાળીએ. રોજ કેટલું ચાલવું જોઈએ તે તારે અને હરિએ નક્કી કરવું રહ્યું. રામ અને શ્યામને મારા વતી વહાલ કરજે. ઈંદોર નિયમિત કાગળ લખતી રહેજે. તારા બાપુને મારા સ્નેહવંદન લખજે.

તેં તારી અંગત મૂડીમાંથી રૂ. પાંચસો આપ્યા છે, એ માટે હું તારો આભાર માનું છું. તારી ઈચ્છા હજુ મને ઘણું વધારે આપવાની છે તેની હું ખરા હૃદયથી કદર કરું છું. હજુ કાળ પાકવા દે. વખત આવે કાળ પાકશે ત્યારે તારી પાસે હૃદયથી લઈશ અને એ સમય કેટલો વહેલો લાવવો એ તારા પર આધાર રાખે છે.

તારી ઈચ્છા મારી સાથે રહેવાની છે તે તારો ભાવ સૂચવે છે, પરંતુ વહેવાર મર્યાદાથી આપણને સાથે વધુ રહેવાનું ના મળે. તારે તારાં કુટુંબનું પણ જોવાનું હોયને! ને હું બીજાનો મહેમાન હોઉં કુંભકોણમ્માં. વળી, રામ-શ્યામની શાળા પણ ચાલુ હોય, એટલે મનથી સાથે જરૂર રહી શકાય, તન ભલે ગમે ત્યાં હોય.

મૌનએકાંતમાં બેસવા અંગે પૂજ્ય બહેન કહે તેમ કરવું. તેમના ઉપરનો તારો કાગળ સુરત આવેલો, તે તેમને મોકલાવ્યો છે.

હરિભાઈને વહાલ ને સ્નેહયાદ, બાળકોને વહાલ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૭-૩-૧૯૭૯

તારો પત્ર કેટલો ભાવસભર છે. નિર્દોષ સરળ સહજ ભાવે વહેતી સરિતા જેવો તારો ભાવ છે. સીધા સાદા સરળ શબ્દોમાં કેટલું બધું ભાવભર્યું પામવાનું છે, કરવાનું છે, કશુંયે છોડીને ક્યાંય ભાગવાનું નથી. સંસારમાં રહ્યે રહ્યે ચિત્તશુદ્ધિ કરી શકીશું તો તે ઘણું છે. તું ધારે તો તેમ કરી શકશે.

બહેનો માટે ગૃહકાર્ય કરતાં કરતાં પ્રભુસ્મરણ ખૂબ આસાનીથી થઈ શકે છે. રામ-શ્યામ ઉપર હાથ કદાપિ ના ઉપાડીશ. ઊંચા સાદે કોઈને પણ કશું ના કહીશ. સારી વસ્તુઓ જોઈને મન લોભાઈ જાય છે, તે હું સમજી શકું છું. આટલી પણ જાગૃતિ તને રહે છે, તે નાની વાત નથી. ક્રમશઃ બધું આપમેળે સહજ પ્રયત્ને છૂટશે જો જાગૃતિ હશે તો.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૨-૮-૧૯૭૯

તારો ભાવનાભર્યો પત્ર મળ્યો. તારા પત્રો આનંદ આપે છે. તારામાં વિકાસની પ્રબળ ઉત્કંઠા વર્તાય છે, તે જ તારો વિકાસ કરાવશે.

ભાઈ કમલને મેં સૂચન કર્યું અને તેં અપનાવ્યું, અનુમોદન આપ્યું. મને રુચ્યું, તે તારી જાગૃકતા દર્શાવે છે. આપણે કોઈને બોલાવવા ગયાં હોઈએ, આપણને કોઈકે મોકલ્યા હોય ને જે વ્યક્તિને સંદેશો આપવાનો હોય (કે, જે વ્યક્તિને લેવા ગયા હોઈએ) તે વ્યક્તિ ઝટ દઈને તરત ઊભી થઈ જાય ને આપણી સાથે તુરંત આવે તો તે આપણને ગમે કે પેલી વ્યક્તિ નિરાંતે પોતાની સગવડે ઊભી થાય ને આવે તે ગમે? વિચારી જોજે. કોઈનું પણ કહેલું આપણે તરત અમલમાં મૂકીશું તો તે વ્યક્તિને આપણું તેવું વર્તન સ્પર્શશે ને આપણને તેનો ભાવ મળશે તે જુદું. જીવનમાં આવી નાની નાની બાબતો આપણને ઘણી સહાય કરતી હોય છે.

પૂજ્ય ગાંધીજીનું એક પુસ્તક ‘ચરણ આપના ત્યાં વિરાજે’ તે તને હું શોધીને મોકલાવીશ. બીજાં પણ તેવાં મોકલીશ. આવાં પુસ્તકો આજકાલ યુવાનોને વાંચવાં રુચતાં નથી. ત્યારે તું ચાહીને માગીને મેળવે છે, તે તારી સવિશેષતા છે. જીવનમાં પ્રગતિ કરવાની તારી ધગશ છે તેમ તે સૂચવે છે. વિના સંકોચે પુસ્તકો મંગાવ્યે રાખજે ને જે વાંચીએ તેમાંથી જે આપણને ઉપયોગી જણાય તેનો તરત અમલ કરીએ તો વાંચ્યું વધુ સાર્થક થશે.

સુખડી સારી હતી. જરાક હજુ વધુ પોચી હોય તો વધુ સારી થાય, પણ મળી છે તે એકંદરે સારી જ હતી. આભાર ઘણો ઘણો.

મારા ત્રિચિના વસવાટ દરમિયાન તું ભાવથી ચાહીને મારી કને આવતી હતી. પાંચ મિનિટ પણ સાથે રહેવાની તારી ઈચ્છા હું પામી શકતો હતો. તેની હું કદર કરું છું. તારા અવાજમાં, નયનમાં, વર્તાવમાં મારા માટેનો તારો ભાવ પ્રીછી શકું છું. ધન્યવાદ.

રોગદ્વેષથી મુક્ત થવાની સાધના એ જ સાધના છે.
દીપકભાઈ અને રેખાભાભી માટે ખૂબ ભાવ જાગેલો તે જાણી ઘણું સારું લાગ્યું. બીજાઓનું ઉદાત્ત તત્ત્વ, ગુણો ને સારાપણું આપણી આંખે ઝટ ચઢે તે આપણા જીવનવિકાસ માટે જરૂરી. કોઈનાય વિશે ઊતરતો વિચાર આવી જાય તો તેને ખંખેરી નાખવો. તેમાં આપણી જ નબળાઈ છે તેમ દઢાવવું. વડીલોની સૂચનાને અમલી બનાવવાથી આપણને જ લાભ છે.

સાદગી જીવનમાં આપણા વર્તનથી આવશે. આપણે ભલેને બ્યૂટી પાર્લરમાં કામ કરતાં હોઈએ તેથી શું? સાદગી દાખવવી તે આપણા હાથની વાત છે. રાજા રાજ્ય કરતો હોય છતાં પોતાનું જીવન સાદગીમાં જીવી શકે છે.

આજેસાદા P.P. થી થોડાં પુસ્તકો મોકલ્યાં છે. તને મળે તો નડિયાદ લખજે. ગાંધીજીનાં બે પુસ્તકો મળ્યાં નથી. નડિયાદથી તા. ૧૫/૮ના અરસામાં મોકલીશ. પૂજ્યનું મીનાકારીનું ચકતું હું તને મોકલાવું?

બાળકોને વહાલ. હરિભાઈને મારા વતી સ્નેહયાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૯-૮-૧૯૭૯

આ પત્ર બે, ત્રણ વાર સ્વસ્થ મને વાંચવા વિનંતી.

ચિ. બહેન વિભૂતિ, તારો ઉકળાટ-આવેશભર્યો છતાં પ્રમાણમાં પાછળથી સ્વસ્થ થતાંનો પત્ર મળ્યો. પત્રમાં તારીખ નથી. તું જે લખે છે તે યથાર્થ છે.

જગતમાં અન્યાયો તો થતા જ રહેવાના. અન્યાય કરનારને પણ આપણે ન્યાય કરીએ તે આપણા હાથની વાત છે. અન્યાય ના કરે તેમ બનવાનું નથી. સામા ઉપર આપણો અધિકાર નથી, જ્યારે આપણી જાત ઉપર આપણો અધિકાર સ્થાપી શકીએ છીએ. આપણને ન્યાયઅન્યાય જે કંઈ જીવનમાં આવી મળે છે તે એની, પ્રભુની પ્રસાદી છે તે સ્વરૂપે જીવનમાં બની આવતી ઘટનાઓને જો સ્વીકારીશું - આવકારીશું તો ક્યાંય દુઃખ નથી, ક્લેશ નથી, સંઘર્ષ નથી. આપણું કલ્યાણ ઘડવા પ્રભુ એવી વિષમ પરિસ્થિતિ આપે છે તેમ ગણીએ.

કોઈ વ્યક્તિ આપણને ચાહે કે ના ચાહે, આદર આપે કે ના આપે, તે ઉપર આપણો કાબૂ નથી. આપણે તેને ચાહવું આપણા હાથની વાત છે. ચાહવાથી આપણું દિલ હળવું રહેશે, શાંતિ રહેશે, ઠંડક રહેશે.

ખોવાયેલા ઘેટાને ભરવાડ શોધવા નીકળે છે. ચીલેચીલે ટોળાંમાં સરખી રીતે ચાલનાર ઘેટાની દેખભાળ કે કાળજી ભરવાડ લેતો નથી હોતો, તેમ આપણું સ્વજન કોઈને વધુ મહત્ત્વ આપતું લાગે ને આપણને અવગણતું જણાય તો સમજીએ કે જેને વધુ મહત્ત્વ અપાય છે, તે વ્યક્તિથી જરા વેગાળું છે ને આપણને મહત્ત્વ ના મળતું લાગે તો આપણે એટલા નજીક છીએ તેવો અર્થ ઘટાવીશું તો ક્યાંય ઓછું આવવાપણું નહિ રહે.

બીજા આપણને વધુ મહત્ત્વ આપે તેવું લાગ્યા કરવાના સ્થાને આપણા હૃદય ઉપર ફટકા પડે ને આપણને અવગણવામાં આવે ત્યારે

ઊલટા રાજી થઈએ કે ઠીક હૃદયને ફટકા પડે છે. અહમ્ એમ ને એમ નહિ ઓગળે. જેણે જીવનવિકાસ કરવો છે તેણે આ બધા મુદ્દાઓને આ રીતે સમજીને સ્વીકારવા રહે છે.

આપણા સંસારમાં આપણને કડવાશ અનુભવવાની આવે, અવગણના થતી આવે, સ્વજનનો ભાવ પૂરતો ના મળતો લાગે, અવગણના મળતી લાગે, આપણી નાની નાની બાબતોમાં પણ કોક માથું મારતું લાગે, કોઈ ભાવ પણ ના પૂછે, બહાર હરવા-ફરવાનું ના મળે, બીજા રંગ-રાગ કરતા હોય, બહાર હરતાં ફરતાં હોય, ભપકાં કરીને ટહેલતાં હોય ત્યારે દુઃખી થઈને આપણા તકદીરને દોષ દીધા કરવાથી આપણી વિષમ પરિસ્થિતિ સુધરવાની નથી, એ તો ઓર વધુ બગડવાની છે અને દુઃખી દુઃખી થઈ જવાનાં છીએ, તે નક્કી માનજો.

આપણને કોઈ ઉતારી પાડે, બીજાના દેખતાં અપમાન કરે, તેથી આપણા અહમ્ને જે ફટકો પડે છે તે ફટકો નથી પણ ઊંચે ચઢવા માટેની એક તક છે. તે વેળા દુઃખી ના થતાં તે પરિસ્થિતિમાં હસી લઈ શકીએ તો આપણને પ્રભુ સંપડાય છે તેમ સમજીએ. તારી સાથે મારી પૂરી સહાનુભૂતિ છે. તને મારા માટે પણ રોષ હશે તો તે રોષથી મારો ભાવ ઘટવાનો નથી. તને રોષ કરવા જેટલો હક્ક છે. તું રોષ વ્યક્ત કરી શકે છે. તે મારા મનથી આનંદનો વિષય છે. મારી આગળ તું ભાવપૂર્વક ખુલ્લા મનથી થાય છે તે તારો અચૂક ભાવ સૂચવે છે, તેને હું આવકારું છું. હજુ વધુ ને વધુ ખુલ્લા દિલે લખજે. મનની ગડમથલો, દુર્ભાવો વગેરે જે હોય તે ખુલ્લા કરજે તેમાં તારું શ્રેય છે.

બીજાઓની ઊણપો, નબળાઈઓ અનુભવવાનું મળતાં તારે તો તે વ્યક્તિઓ માટે નફરત ના થવી ઘટે. ઊલટ પક્ષે પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ કે હે પ્રભુ, મને તું આવી નબળાઈઓમાંથી બચાવજે ને જો તેવી

નબળાઈ આપણામાં ના હોય તો તેવી મનોદશા આપવાવાળા પ્રભુએ જે સહાય કરી છે તે માટે એનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ. તેના ઋણી બની રહીએ. બીજાની નબળાઈઓ સહજમેળે દેખાઈ જાય તેવું સંવેદન આપણામાં જે જાગે તે તેવી નબળાઈઓમાંથી બચવા માટે તેવા સંવેદનનો ઉપયોગ કરીએ.

તારા સંસારને, તારી જાતને સુખી કરવી છે કે દુઃખી તે પ્રશ્ન તારી જાતને પ્રથમ પૂછી લે. **સુખ આપવાથી સુખ મળશે. સુખ પામવાથી સુખી થઈ શકવાનું નથી.** સુખ પામવાનું મળતાં વધુ ને વધુ તેની આકાંક્ષા બળવંત થયા કરશે. વળી, તે આપણા હાથની વાત નથી. સુખ મળે કે ના મળે જ્યારે કોઈ બીજા આપણને અન્યાય કરે તેવાને પણ સુખ આપવાથી, ઉપયોગી થવાથી જે સુખ ઊપજે છે તેનો આનંદ ઓર હશે. સુખ પામ્યું પામી શકાતું નથી, આપ્યું આપી શકાય છે. અગરબત્તી પોતાની જાતને બળી બળીને સુગંધ આપે છે, તે શ્વેતરંગ પામીને સુખી થાય છે. બળીને સુખ પામવાનું છે. માગ્યું સુખ નથી મળી શકતું. **દુનિયાનું સુખ તે સુખ નથી. દુઃખ તે દુઃખ નથી.**

તારી એ વાત સાચી છે કે કેવળ પ્રભુ જ એક આપણો સહારો છે. તેના સિવાય અન્ય કોઈ આપણો પરમ હિતસ્વી નથી. માનવ મન આજે પ્રીત કરશે તો કાલે વેરભાવો દુર્ભાવ પણ સેવશે તે પાછું પ્રીત પણ કરશે. માનવ મનનો શો ભરોસો? એટલે જ પ્રભુ સાથે મૈત્રી બાંધવાનું હું કહું છું અને પ્રભુને સાચો પ્રેમ કરવા માટે આપણી ભૂમિકા રચવા માટે પણ આ સંસાર ઉપયોગી છે. મળેલાં સ્વજનો ઉપયોગી છે. તેમના દ્વારા જ આપણું એવું સાચું સંગીન ઘડતર થતું રહેવાનું છે.

હું સ્ત્રી નથી. મારું સ્ત્રી હૃદય નથી તે તારી વાત સો ટકા સાચી, પરંતુ તે પૂર્ણપણે સાચું નથી. સ્ત્રી પૂર્ણપણે સ્ત્રી નથી. સ્ત્રીમાં પુરુષ

અને પુરુષમાં સ્ત્રી હોય જ છે. તારા સ્ત્રી હૃદયને હું પિંછાની શકું છું. તારી મનોવ્યથા, તારા ક્લેશો ને આનંદો હું પ્રીછી શકું છું.

તારા પ્રતિ મારો કદી પણ અભાવ થવો શક્ય નથી. તારા હૃદયના કમાડ તું મારા માટે સ્વહસ્તે બંધ કરશે તોપણ મારા હૃદયનાં દ્વાર વિભૂતિ માટે હંમેશાં ઉલ્લાસ, ઉમળકાભેર ખુલ્લાં જ છે ને રહેશે, તેની યાદ રાખજે. તું મથતો જીવ છે, તારી મુશ્કેલીઓ હું પ્રીછી શકું છું. તને મારો જીવંત, સહૃદય, ક્ષમા પ્રગટવા માટે હંમેશાં સાથ સાંપડતો રહેશે. આ પત્રોને તું નોટમાં ઉતારજે. તને ઠીક લાગે તો પરત કરજે. હું ફરી એકવાર વાંચીને તને તે પરત કરીશ. પ્રથમ તું ઉતારી તો અવશ્ય લેજે જ.

આપણી જાત માટે આટલું કરવાનું છે.

- (૧) કોઈની નકારાત્મક વાત ના કરવી.
- (૨) ચાડી ના ખાવી.
- (૩) કોઈના પર આપણો અધિકાર નથી.
- (૪) આજે જે વ્યક્તિ સુખ આપે, એ જ કાલે દુભાવી શકે. એટલે કોઈની સાથે આસક્તિ ના કરવી. પતિ હોય, છોકરાં હોય કે ત્રીજી વ્યક્તિ હોય, કોઈની સાથે આસક્તિ ના કરવી.
- (૫) મક્કમપણે નિશ્ચય અડગ રાખવો.
- (૬) કોઈને સારું લગાડવા પણ ના બોલવું, તટસ્થ રહેવું.
- (૭) મૌન રાખવું.
- (૮) પતિ સાથે પણ નકારાત્મક વાત ના કરવી.
- (૯) ધીરજ રાખવી, કાર્ય આસક્તિથી પર થઈ કરવું.

— તારા ભાઈનાં ભાવભર્યાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

અસ્તિમાબહેન વિશે તારો સારો અભિપ્રાય છે, તે જાણી રાજી થયો. આપણે સૌથી વધુ નમ્ર થવાનું છે. ને ‘આપ ભલા તો જગ ભલા.’ આપણે સારાં તો જગ સારું. જો જગમાં બીજાં બધાં ખરાબ લાગે, ભાસે તો આપણામાં જ થોડું કશુંક છે તેમ સમજાએ.

આપોઆપ આપણી ઈચ્છારૂપે આપમેળે જે થાય તે સરસ અનુભવ ગણાય. દાગીના પહેરવા કે નહિ તે તું નક્કી કરજે. જરૂર હોય તો તારે પહેરવા, ચલાવી લેવાય તેવું હોય ત્યાં ના પહેરવા. દાગીનાથી દેહ શોભતો નથી. ગ્રહેલા સદ્ગુણથી શોભીશું. દાગીના બને ત્યાં સુધી ટાળી શકાય તો સારું. ઘરનું લગ્ન હોય તો વળી પહેરીએ પણ ખરાં, ઠઠારા ના કરીએ. સુવાસ અને ખરાબ વાસનો અનુભવ તે પણ ઠીક છે. તેવું થાય તેથી ગભરાવું નહિ. તે બધું passing (પસાર થઈ જવું) થવાનું.

પાણીની પરબ સેવાસંગમ વિશે તેં લખ્યું તે વાંચ્યું. તારી ઈચ્છા ફળી, તારા આ ખૂબ સારા અનુભવો છે. તારો પત્ર વાંચી ઘણો રાજીપો થાય છે. તારી આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ વિકસતી આવી છે.

‘કોઈના અવગુણ દેખાતાં તે મારામાં તો નથીને’ આવી લાગણી થવી તે ઘણું સારું છે. પછી આગળ જતાં કોઈના અવગુણ આપણું મન ગણકારશે પણ નહિ. નિર્ભયતા કેળવવાના અનેક પ્રકારો છે. લખ્યે પાર ના આવે. વળી, ભય પણ અનેક જાતના છે. તે વિશે તો રૂબરૂ મળીશું ત્યારે અચૂક પૂછજે. નોંધી લેજો.

પૂજ્ય મોટી બાને મળતી રહેજે, મારી તબિયત સારી જ છે. રામ-શ્યામને વહાલ. ખૂબ વહાલ કરજે. ચુંબનો ખૂબ ખૂબ કરજે. કદી

હાથ ના ઉપાડીશ. બાળકો ઉપર ખૂબ ખૂબ સંયમ રાખજે. બાળકોને દેવનાં દીધેલાં ગણજે.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●
હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

૧૭-૮-૧૯૭૮

તારો નિખાલસ પત્ર તા.૧૨મીનો મળ્યો છે. આ સાથે મીનાકારી લોકેટનું ચકતું છે. મારા તરફથી તને તે ભેટ છે.

જીવનવૃત્તાંતનાં પુસ્તકો તને જરૂર મોકલાવીશ. તે ઘણાં પ્રેરણાદાયી હોય છે. તને તેવામાં રસ છે. તે આનંદની વાત. ઘણાં આનંદની વાત.

ગુસ્સો આવી જાય તે સમજું છું. પ્રયત્ન કરજે, જાગૃતિ રાખજે. ફેર પડશે. To help others, is to help our's own self. (બીજાને મદદ કરવી તે આપણી પોતાની જાતને મદદ કરવા માટે છે.)

એ તદ્દન ખરું છે. તારું સરળપણું ને પોતાની નબળાઈને ખુલ્લી રીતે સ્વીકારવી કબૂલ કરવાનું, મને ઘણું વહાલું લાગે છે. તને ધન્યવાદ છે. ગાયત્રીમંત્ર કરતી રહેજે.

તારાં ભાઈભાભી ને બાળકો આવે ત્યારે પૂજ્યભાવથી સન્માનજે. પૂજ્ય બહેન અને પૂજ્ય ભાઈ જેમ સૂચવે તેમ તેઓ અંગે કરજે. હરિની સલાહ લેજે ને તેનું guidance (માર્ગદર્શન) માગજે. આનંદમાં રહેજે. શુભ વિચાર ને વલણો ઊઠે તેનો શક્ય તેટલો અમલ કરજે. અમલ કરવો તે મોટી વાત છે.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●
હરિ:ૐ

ચિ. બહેન વિભૂતિ

તા.૨૩-૮-૧૯૭૮

તારો ભાવસભર પત્ર મળ્યો. તારા પત્રો એક નિર્મળ સહજ સરળભાવે વહેતા ઝરા જેવા છે. તારી નિખાલસતા સ્પર્શે છે.

તારાં ભાઈભાભી ને બાળકો આવ્યાં હશે. કશાક કારણથી આપણને ઓછું આવે કે માહું લાગે તો તરત ચેતીએ કે આપણી તે જ નબળાઈ છે. (માહું લાગે તે જ માહું.)

- ઓછું લાગે તે જ ઓછો અધૂરાઈવાળો.

- જેનો ભાવ પામવો હોય તેનું કશું કરીએ. તેનો પડ્યો બોલ ઝીલી લઈએ. તેની શરણાગતિ સ્વીકારીએ. મનદ્વયથી તેનો ભાવ અચૂક મળે જ મળે. આ સૂત્ર ના ભૂલીશ. પૂજ્ય ભાઈનો ને બહેનનો ભાવ ખૂબ ખૂબ પામજે ને હરિનો પણ.

- શરણાગતિ એટલે બાયલાપણું નહિ, નબળાઈ નહિ પણ સબળપણું. શરણાગતિ હરકોઈ નહિ કેળવી શકે. બીજાનું કહેવું સામાન્યપણે કોઈ નહિ સ્વીકારી શકે. કહ્યું માનવું ને તેમ આચરવું તે તો ખૂબ કઠિન માર્ગ છે. આપણે કઠિન માર્ગ પસંદ કરવાનો છે.

મોંઘાં ફળાદિ બાળક આગ્રહ કરે તો તેમના પૂરતાં લાવી દેવાય, કારણ આપણને તે પોષાઈ શકે છે. આપણે તેનો ઉપયોગ ના કરવો.

ગાંધીજીનાં પુસ્તકો તને ગમે છે તે ઘણા ઘણા આનંદની વાત. હું તને તેમનાં પુસ્તકો મોકલાવીશ, કોઈ સંગ્રાહ સાથે. મોટા ભાગે રેખા સાથે. તે ક્યારે અમદાવાદ નીકળવાની છે તે મને જણાવજે. રેખાએ lighter ભેટ આપ્યું તે તું અહીં ના મોકલીશ. તારી કને રાખજે. વાપરીશ નહિ, ભલે હાલ કબાટમાં રહે.

તેની ભાવથી આપેલી ભેટ તું બીજાને આપી દે તેમાં તારા માટેના તેમના ભાવનું તે અપમાન કર્યું છે, તેવું તે લોકોને લાગે ને ભવિષ્યમાં, ભાવ વ્યક્ત કરવા કશુંક આપવાનું દિલ થતાં ખચકાટ અનુભવે. બીજું તેમના ભાવની શરૂઆત થાય છે તે સંજોગોમાં તેમની ભાવભેટનો અસ્વીકાર ના કરવો. બીજાને ના દઈ દેવી.

તેવી મોજશોખની ચીજ વાપરીએ નહિ. તેઓને જાણ થશે કે તું તે વાપરતી નથી તો ભવિષ્યમાં તેવી luxurious (વૈભવી) ચીજોની ભેટ નહિ આપે ને તને ગમે તેવી ભેટ આપશે.

મોજશોખની વસ્તુઓ આપણી પાસે હોય છતાં સંયમ રાખીને વાપરીએ તે ઘણી મોટી વાત છે. તને ધન્યવાદ છે.

‘ગાંધીજીના સમાગમમાં’ પુસ્તક લલ્લુભાઈ પટેલ મડવાડનું લખેલું છે. ગાંધીજીનું પુસ્તક ‘સોનાનો ટુકડો છે’ એવું તને લાગ્યું તે તારું પોતાનું હૃદય સોના જેવું છે તે પુરવાર કરે છે. આવાં પુસ્તકો સામાન્યપણે હાલમાં હવે લોકોને રુચતાં નથી. તે વાંચતાં નથી. તું તેમાં અપવાદ છે. તને હાર્દિક અભિનંદન.

શ્યામ ડ્રોઈંગ શીખે છે તે સરસ. બાળકો માટે કસર ના કરાય. બધાં સાથે જરૂર મળવું છતાં આપણે અંદરથી અનોખા અલિપ્ત રહેવું. જે. સી. જેવી ક્લબમાં તારા પોતાના મનથી કે શોખથી ના જોડાઈશ, પણ હરિને તે માટે મન હોય, હરિની ઈચ્છા હોય તો જોડાજે. વાહનનો ઉપયોગ નાહૂટકે જ કરાય તે ઉત્તમ અને તે ઉપર આપણો હક્ક-દાવાનો તો કદી વિચાર જ ના કરાય. કોન્ટ્રેક્ટ જાળવવાની જરૂર પણ ત્યાં જઈને સંસારી વાતોમાં ડૂબી જવું ઠીક નહિ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૭૯

તારો તા. ૧૯ સપ્ટે. નો પત્ર આટલો મોડો કેમ? બે દિન ઉપર જ મળ્યો. ૨૦ દિન બાદ.

સ્વપ્નમાં બધો ખીચડો હોવાનો, કંઈક વિચારો, વૃત્તિઓ મનમાં હોય તેનું મિશ્રણ થઈને સ્વપ્નમાં તાજું થાય છે. તેનો અર્થ

કાઢવાની માથાકૂટમાં ના પડવું. તેમાંથી વૃત્તિઓની પરખ કરતાં રહેવું. નકારાત્મક વાતોથી બચજે. વાદવિવાદથી દૂર રહેજે.

Submissive nature (આજ્ઞાકારી સ્વભાવ)થી સમર્પણ, શરણાગતિ કેવી રીતે થાય? તેના જવાબમાં એમ છે કે પ્રથમ submissive nature થાય, વિકસે તે પછી જ ટોચે શરણાગતિ સાંપડે.

સ્વભાવ સુધારવા મહેનત કરવી પડે. પ્રકૃતિની ઉપરવટ જવું પડે. મનને કઠતું હોય તોપણ કરવું પડે. એમ ને એમ તે ના સુધરે.

રામ-શ્યામને વહાલ, હરિભાઈને સ્નેહયાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૭-૧૦-૧૯૭૯

તા. ૫-૧૦નો પત્ર મળ્યો છે. કદાચ મોડો પોસ્ટ કર્યો હશે. આજે મળ્યો છે.

અન્યાયની સામે ન્યાય કરીએ તેમાં જ આપણું ગૌરવ છે.

અન્યાય પ્રેમપૂર્વક સહન કરી શકીશું તો ઠંડી તાકાત આપણી વધવાની છે. આપણે સારાં હોઈએ અને છતાં કોઈ ખરાબ માને કે કહે તો તેથી આપણું સારાંપણું મટી નથી જતું. ખરાબ હશું ને કોઈ સારાં કહેશે તો સારાંપણું આવી નથી જવાનું. જે જેમ છીએ તેમ જ રહેવાનાં છીએ.

ઈશ્વરે આપણને સુખી થવાને શાંતિ-આનંદમાં રહેવાને અનેક વસ્તુઓ આપી છે. તેની સાથે થોડીક વસ્તુઓ આપણને આપણી નજરે કષ્ટપ્રદ લાગતી હોય તો તેથી જે સારી વસ્તુઓ મળેલી છે તેના આનંદને શા માટે નષ્ટ થવા દેવો? વિચારજે.

વિકાસની બાજુએ જવું હોય તેણે પોતાના દોષના ટોપલાં ઊભા ન કરવા, તે જ જોવાનું હોય.

વ્યાવહારિક બાબતમાં હરિભાઈની ઈચ્છા સલાહ મુજબ કરવું.
તે જેમ સૂચવે તેમ કરવું હિતાવહ.

આપમેળે જે કંઈ બની આવે તેમાં પ્રભુની ઈચ્છા પરખીએ-માનીએ.

ગુસ્સો રોકવો તે મોટી સાધના છે. કોઈના પરનો ગુસ્સો બીજા પર કાઢવો તે તો ખૂબ ખરાબ. સાધનાનાં પગથિયાં ચઢવાં કઠિન તો છે જ, તે માટે ખૂબ જાગૃતિ જોઈએ. ગુસ્સો થઈ જાય તો ઘણો પશ્ચાત્તાપ થવો ઘટે. જેના ઉપર ગુસ્સો થઈ ગયો હોય તેની માફી માગવી જોઈએ. પછી તે આપણો નોકર કે બાઈ કે નાની ઉંમરની ભલેને વ્યક્તિ હોય! બાળક હોય તો તેની પણ ક્ષમા યાચીએ. તેમ કરતાં કરતાં સાચી નમ્રતા પ્રગટશે. મળેલી પરિસ્થિતિથી ભાગવું તે તો કાયરનું કામ. કેમ રહેવું? શું કરવું આદિ પ્રશ્નોમાં બુદ્ધિ ના ચલાવવી. હરિભાઈ જેમ કહે તેમ જ કરવું. તે શાંતિ પ્રસન્નતા પામવાનો સરળ રસ્તો છે.

બધાંને સ્નેહયાદ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૧૦-૧૯૭૯

તારો વ્યથાપૂર્ણ પત્ર તા. ૧૯મીનો મળ્યો. તને તારા ગુસ્સા ઉપર ઉકળાટ થાય છે, તે તો મને ગમે છે. અત્યાર સુધી જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે માટે સંતોષ દાખવી જે કરવાનું હજુ ઘણું બાકી છે, તે માટે અસંતોષ દાખવવાનો છે. એકલો અસંતોષ જ વાગોળ્યા કરીશું તો નિરાશા આવશે.

કામ, ક્રોધ, આશા, અપેક્ષા આ બધાંનું વિસર્જન કરવું એટલું સહેલું નથી. એ બધાંને કાઢતાં જન્મો પણ જાય ને એક દિનમાં પણ

જા્ય. સામાન્ય જન માટે જન્મો જા્ય ખરા છતાં થોડોક સુખદ ફેર લાગે ખરો. પ્રભુને આર્ત અને આર્દ્ર સ્વરે રડતા-કકળતા હૈયે આર્દ્ર ભાવે પ્રાર્થના કરતી રહજે કે ‘હે પ્રભો, મારો ક્રોધ ટાળજે. દૂર કરજે.’ નિરાશ તો હરગિજ ના જ થવાય.

તને દુઃખ થાય છે તે મને ગમે છે. ‘લોકો આપણને વધુ કહી જા્ય છે, જો આપણે ચૂપ રહીએ છીએ તો’ આવું પણ લખે છે તેની શી હરકત. ભલેને લોકો આપણને બુદ્ધ સમજે. આપણા ગુણ બીજા ના જાણે, તે તો સારું-છૂપા રહે તે તો ઉત્તમ. ઢાંક્યા સારા.

આપણે તો રજનીયે રજ થવું છેને? તણખલાંથી પણ હળવાં. ગળ્યું ખાવાનું છોડવાથી ગુસ્સો બંધ નહિ થાય, તે તો ઈલાજ નથી. આપણા આગ્રહો છૂટ્યા વિના ગુસ્સો નહિ છૂટે, આપણા પોતાના સ્વભાવનું મનન, ચિંતવન, ગુસ્સો છોડવા માટે ખૂબ જરૂરી.

મૌનમાં શું કરવાનું તે તને અત્રે રૂબરૂ જણાવીશ. બીજી કશી જ તૈયારી ત્યાં કરવાની નથી. તે વિશે નચિંત રહેજે.

હાથ તો ના જ ઉપાડવો જોઈએ. છોકરાને એક થપ્પડ મારે તો ચાર થપ્પડ તું તારે હાથે, તારી મેળે તને પોતાને મારી લેજે. હરિભાઈ મઝામાં હશે. તે બાળકો સૌને મારી સ્નેહયાદ. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૧૨-૧૯૭૯

તારો તા. ૧૯મીનો પત્ર મળ્યો છે. તું તારી જાતનું પૃથક્કરણ સારું કરે છે. તારો પોતાનો દોષ જ જુએ છે. તું ગુસ્સા ઉપર કાબૂ નથી મેળવી શકતી ને નોકરો સાથે બૂમબરાડા પણ પાડી બેસે છે. એક ઉપરનો ગુસ્સો બીજા ઉપર કાઢે છે. દોષો-ગિણપો તારામાં છે તેનું તને

ભાન છે તે બધાં સારાં ચિહ્નનો છે. હવે આમાંથી ઊઠવું કેમ તે પ્રશ્ન છે. દુર્યોધને કહેલું કે ‘જાનામિ ધર્મમ્.’ હું ધર્મ જાણું છું, પણ હું તે આચરી શકતો નથી. તેના જેવું તારું છે. તું તારી ઊણપો જોઈ શકે છે. અનુભવી પણ શકે છે, તેમાંથી તું ચસી શકતી નથી.

તું પૂછે છે તે માટે શું કરવું? તે માટે દૃઢ સંકલ્પ જોઈએ. મનનો મક્કમ નિર્ણય નિર્ધાર જોઈશે. મનને ચોટ લાગવી ઘટે કે આવી રીતનું નિમ્નગામી વલણવાળું જીવન જીવવું યોગ્ય નથી.

કોઈની શુભેચ્છાથી કે માથે હાથ મૂકીને આશીર્વાદ આપવાથી આપણી પ્રકૃતિ બદલાઈ શકવાની નથી જ.

ચિ. હરિભાઈને તું ઘરમાં કોઈની સાથે ટકરાવાની વાત ના કરીશ. તેમાં જ મોટો પુરુષાર્થ જોઈએ. આપણે તો કઠિન માર્ગના પ્રવાસી. પતિને વારંવાર ફરિયાદ કરવાથી ફરિયાદ કરનાર તરફ સાંભળનારને નફરત થતી હોય છે. હરિને આ પૂછી જોજે કે આ મારું વલણ બરાબર છે કે કેમ? કોઈનાય વિશે ફરિયાદ આપણને ના હોવી ઘટે. સુસંસ્કાર મળતા નથી પણ તે માટે તપ કરવું પડે છે.

તું frankly and easily (દિલ ખોલીને સરળતાથી) તારી ઊણપો વિશે લખે છે, તે તો મને ઘણું ગમે છે. તારું તે વલણ સારું છે, પણ હવે ફરિયાદ કરવામાંથી આપણે બહાર આવી જવું ઘટે છે. બીજાનો દોષ જોવાથી અભાવો થશે. દોષ આપણે પોતાનો જ જોવાનો હોય, અન્યનો નહિ. સુધરવું છે આપણે કે બીજાને?

તારું મૌન નડિયાદ, એપ્રિલની ૨૭મીથી ૧૪ દિનનું નક્કી થયું છે. નડિયાદ confirmation (હકારાત્મક જવાબ) લખી દેજે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

ભાઈ હરિભાઈ, વિભૂતિ

તારો તા.૧૬મીનો પત્ર મળ્યો છે. આ પત્ર મળ્યા પછી બેત્રણ દિનમાં પૂજ્ય ભાઈ અને બહેન આવી રહેશે. ખૂબ ભાવથી પગે લાગીને ઉપયોગી થઈ રહી વહાલી તેમને થજે, બનજે.

ઉત્સવ દિને તેં જે દિનચર્યા કરી તે સારી કરી. પૂજ્ય મોટામાં તારું મન હવે રમતું થયું ગણાય ખરું. ઉત્સવમાં અંદાજે ૧૫૦૦ ભાઈબહેનો ભેગાં થયાં હતાં. ખીચડી, શાક, કઢીનું ભોજન હતું. સમૂહમાં અંતે બધાંએ આરતી ગાઈ હતી. પૂજ્યની, રામનવમીની ટૅપવાણી મૂકી હતી. મથુરીબહેન ખરેએ ભજનો ગાયાં હતાં. ભેગાં થયેલાં લોકોએ મને પ્રશ્નોની ચિઢીઓ લખી આપી તેના મેં જવાબ એક કલાક સુધી આપ્યા હતા.

કામાંધ સ્વભાવ, વાસના, અપેક્ષા અને ઈચ્છામાંથી ક્રોધ ઉદ્ભવે છે. આ સમજી લેવાય ને આચરાય તો ક્રોધ ના આવે.

હિંદભરમાં કરોડો ભાઈબહેનોને પૂરેપૂરું ખાવાનું પણ નથી મળતું. ચિ. રામ-શ્યામને સ્નેહ વહાલ. તમો બન્ને આનંદથી સંપીને એકમેકને આદરમાન આપીને રહેજો. — નંદુભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા.૨૮-૧૨-૧૯૭૯

તારો સેલમથી લખેલો પત્ર મળ્યો. પૂજ્ય મોટી બાના સમાચાર જણાવ્યા તે ઘણું ગમ્યું.

શ્રી સુશીલાકાકીનો સહવાસ ફળદાયી નીવડે તેમ છે. જ્યાં સુધી મનમાં ક્રોધ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા આદિ ભર્યા પડ્યાં હશે ત્યાં સુધી મનને કદી શાંતિ સાંપડી જ ના શકે. શાંતિ આપી કે મેળવી, મળતી નથી. તે

માટે ભોગ આપવો પડે છે, ત્યાગ કરવો પડે છે. આપણું મન જ આપણું મિત્ર યા દુશ્મન છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકો પૂજાપાઠ પ્રમાણે રોજ નિયમિત અડધો-પોણો કલાક અચૂક વાંચવાં જ, તેવું વ્રત લે, ન વંચાય તેની બીજી સવારે જમવું નહિ, તેવો નીમ (નિયમ) લેજે. બને તો તે ઠીક. ભાઈ હરિને વહાલ. રામ-શ્યામને પણ. શ્રી હંસાબહેનને સ્નેહ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૨-૧૯૮૦

જે સહન કરે છે તે વિકાસ પામે છે. ચૂપ રહે છે તેની શક્તિ વધે છે. પ્રભુ જે કંઈ આપે છે તેની સાથે સહન કરવાની શક્તિ પણ આપે જ છે. સહન કરવું એટલે જ્ઞાનપૂર્વક તપની ભાવનાથી સહન કરવું. ને તપ વિના પ્રગતિ નથી. ‘વહાલી બાળા સહન કરવું એય છે એક લહાણું’ આ કવિ કલાપિની પંક્તિ છે. આનંદપૂર્વકનું સહન કરવું તે શક્તિવર્ધક બની રહે છે.

આપણાં દુઃખો-ફ્લેશો આદિને મન ધારે તો તેના આનંદમાં પરિણામાવી શકે છે. આપણા વિકાસની તકો જેમના તરફથી મળે તેમનો તો આપણે આભાર માનવો જોઈએ.

આપણા સદ્ભાવનું મૂલ્ય ત્યારે જ અંકાય કે ભારેમાં ભારે દબાણ હેઠળ પણ આપણો સદ્ભાવ કદીયે અભાવમાં ના પ્રવેશે.

જે કંઈ આપણને આવી મળે છે તેનું મૂળ root-cause (મુખ્ય કારણ) આપણામાં જ જોવાથી બીજાનો છેદ ઊડી જશે ને દિલ હળવું થશે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૧૨-૧૯૮૦

તારો તા. ૫-૧૨નો પત્ર મળ્યો છે. તું frankly બધું જણાવે છે તેથી રાજી થાઉં છું.

અવહેલના, અવગણના, અપમાન આ બધાં આપણો વિકાસ કરાવનારાં છે. જો જાગૃતિ હોય તો તે જેના તરફથી આપણને મળતું હોય તેનો આપણા ઉપર ઉપકાર છે. આ સમજણ દઢતાપૂર્વક આપણા આધારમાં સ્થિર થવી જરૂરી છે. ભગવાન મેળવવા, પામવા એ હાંસીખેલ નથી. ચિત્તની શુદ્ધિ કર્યા કે થયા વિના તે આકરા સમજજે. હજુ તો તેં શું દુઃખ સહ્યું છે? કંઈ જ નહિ. થોડી આપણી અવહેલના થઈ, અવગણના થઈ કે આપણો મૂડ બગડી ગયો. થઈ રહ્યું. આ ગતિએ પ્રભુપ્રાપ્તિ ના થાય.

મનને મારવું પડશે, વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વ રૂપાંતર કરવું પડશે. આશા-અપેક્ષા છોડવાં પડશે. દ્વેષ કાઢવો પડશે. તું હિંમત નથી હારતી તેટલું સારું છે. પડવા છતાં અનેક વાર ઊભા થવાનું છે. આમાં હાર સ્વીકાર્યે ના ચાલે.

‘કરેંગે યા મરેંગે’નો મંત્ર રટવો રહ્યો. આનંદમાં રહેજે. આગળ જવું ને પાછળ પડવું એ તો સાધનામાં બનવાનું જ. એકધારી પ્રગતિ કદી શક્ય નથી.

કૂતરાને હડધૂત કરીએ - મારીએ હાકોટા પાડીએ તો દૂર ચાલ્યું જાય છે. છતાં જો ફરી પ્રેમથી સાદ આપીએ છીએ તો તરત પૂંછડી પટપટાવતું નજીક આવી ગેલ કરે છે. તે રિસાતું નથી. અપમાન ભૂલી જાય છે. આ ક્ષેત્રે આપણે તો કૂતરાને ગુરુ કરવા જેવું છે. આ મારો જવાબ છે. ફરી પૂછવું કે ના પૂછવું? સારું કરેલું કદી નષ્ટ થતું નથી. તેં

જે પ્રગતિ સાધી છે તે કદી નષ્ટ થવાની નથી. આવજે. પૂજ્ય મોટી બાને પાય લાગું કહેજે.

હરિભાઈને વહાલ.

— ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ

હરિ:ૐ

નડિયાદ

તા. ૧-૧-૧૯૮૨

મુંબઈથી ભાઈના બે પત્રો મળ્યા. વિગતવાર છે. બધી હકીકત જાણી. બનવાનું બની ગયું. હરીચ્છા.

જીવાત્માને શાંતિ તેના જીવનકાળ દરમિયાનનાં કૃત્યો ઉપર અવલંબે છે. આવા અકસ્માતમાં બે પાંચ મિનિટમાં જીવ ચાલી જતો હોય છે. જો તે વેળા જીવ સભાન હોય ને સ્વસ્થ રહી શકે તો તે મૃત્યુ તેને લાભપ્રદ નીવડે. જીવ જતી વેળા દુઃખ, અરેરાટી વગેરે અનુભવે તો શાંતિ ના મળે.

સારાયે જીવનનાં ઘટનાઓ અને કાર્યો પણ આવી વેળા ભાગ ભજવે છે. જો તેવી રીતે મૃત્યુ વેળા તેની તીવ્ર ઈચ્છા સંસારનાં કાર્યોમાં અટવાઈ રહે તો શાંતિ કે સદ્ગતિ ના મળે. જીવનનો અંત એકલી જ નિર્ણયાત્મક હકીકત નથી. સારાયે જીવનનો પણ તેમાં ભાગ હોય છે. શાંતિ માટે કે અશાંતિ માટે.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧૬-૨-૧૯૮૨

તારો તા. ૧૧ ફેબ્રુઆરીનો પત્ર મળ્યો. તું તારા દોષ નિહાળે છે તે વિશે જાગૃત છે, તે ઘણું સારું છે. નિંદા કોઈની ના કરવી. તે ઉત્તમ વાત છે. નકારાત્મક આપણી જીભેથી કોઈનું ના ઉચ્ચારવું ઘટે અને કલમથી તો ન જ લખાવું ઘટે.

ભજનો ગાવાં સારાં છે. જે સમયે જે યોગ્ય લાગે તે કરવું. કશાના ચોકઠાના નિયમ ના કરી બેસાય. પૂજ્યના પદમાં તને હવે રસ પડે છે તે ઉત્તમ છે. પદ લલકારીને ગાઈ શકાય. તેં પૂછેલા શબ્દોના અર્થ આ મુજબ છે.

કેંદ્રિત - એક જ બિંદુમાં ધ્યાન સ્થિર કરવું.

એકાગ્ર - એટલે કેંદ્રિત - એક ધ્યાનમાં

એકાગ્રતા - એક જ વિષયનું ધ્યાન બીજો કોઈ વિચાર કે ધ્યેય ના હોય તે.

રસોઈ કરતાં જપ તો જરૂરથી થઈ શકે. પ્રયત્નથી બધું શક્ય છે.

આનંદમાં રહેજે. બાળકોને વહાલ. હરિભાઈને સ્નેહયાદ.

હરિ:ૐ

તા. ૬-૩-૧૯૮૨

તારો બીજનો પત્ર મળ્યો. સાદાઈથી રહીને કોઈ રીતે વધુ દાન કરવું તે અંગે જુલાઈમાં રૂબરૂ વાત કરીશું.

કેટલા ટકા દાનમાં અપાય તે તો વ્યક્તિ સૌની સમજણ. At least (ઓછામાં ઓછા) ૧૦ ટકા તો આપવા જ જોઈએ. પછી જેટલું વધુ અપાય તેટલું ઠીક.

દાન પુણ્યને માટે કરવાનું નથી. સંગ્રહવૃત્તિ sense of possession (માલિકી ભાવ) ઘટે ને દિલ ઉદાર થાય તેમ જ મનને સમજાવીને ગરીબોને મદદ થાય, તે માટે દાન કરવાનું. Poorest of poor (ગરીબોમાંયે સૌથી ગરીબ)ને લક્ષમાં રાખવા.

ચિ. રામને એકાએક તાણ આવી ને પછી મદ્રાસ પણ જઈ આવ્યાં ને હવે સારું છે વગેરે જાણી આનંદ થયો, પણ તું ચિંતા ના

કરીશ, તેને કશું થવાનું નથી. ઉંમર વધવા સાથે બધું સારું થઈ જશે. નિશ્ચિત રહેજે. દવા ભલે કરે, બહુ એલોપથી દવા પણ સારી નહિ. એક સરખું કરતાં બીજું ઊભું ના કરે તે પણ જોવું રહ્યું. મકાન વિશે કંઈ સૂચવવું હોય તો હરિને કહી શકાય. — ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૧-૧૨-૧૯૮૨

આપણે જે કંઈ કરવાનું છે તે આપણા સ્વ વિકાસાર્થે છે. બીજાનું આડુંતેડું કોઈનું લક્ષમાં ના રાખીએ. આપણો ધર્મ આપણે ઉત્તમ રીતે બજાવવો રહ્યો.

બાળકોને છોડીને ક્યાંયે બહારગામ ના જવાય તે જ ઉત્તમ. નાદૃષ્ટકે જ જેમ તારાં બાની માંદગી વેળા તું ગયેલી તેમ તેવા અપવાદ બાદ કરતાં ના જવાય તો સારું. માની સારસંભાળ ને હૂંફ અન્ય કોઈ ગમે તેટલું સદ્ભાવી હોય તોપણ ના આપી શકે.

બીજા માણસો, ‘પલ મેં તોલા પલ મેં માસા’ની રીતે વર્તે તેમાં આપણે શું? ઘડીકમાં સજ્જન ને ઘડીકમાં દુર્જન બને ત્યારે આપણને માહું લાગે છે, કઠે છે, દુઃખ થાય છે તેનો અર્થ એ જ કે આપણો અહમ્ ધવાય છે. આપણે સામાનાં વર્તનને, વાણીને કે દિલના ભાવને ઘડી શકવાનાં નથી. આપણા પોતાના સ્વભાવને જ ઊર્ધ્વમાં પરિણમાવવા ખંત (મહેનત) પડે છે. તો સામાનાની તો શી વાત? એટલે આપણે તો આપણું જ સુધારવા માટે મથવું રહે છે.

મહેમાન, નિકટના સ્વજન આવવાના હોય ને આપણે તે જાણીને પણ બહારગામ જઈએ તે તો ઠીક નહિ. તમે બે સંપીને રહેતાં હશો જ. જીવન ઊર્ધ્વ પ્રકારના આનંદ માટે છે. રડાકૂટ માટે

નથી. સદ્વાંચન સારું કરતી હશે. રોજ બાળકો ઉપર હાથ ઉગામતા નહિ જ હોય.

ભાઈનાં ઘણાં ઘણાં વહાલ. ચિ. વિભૂતિ.... આનંદમાં રહેજે.

● ● ●

હરિ:ૐ

તા. ૧-૧-૧૯૮૩

જે થયું છે તે બરાબર છે. કોઈ ઘટના કે પ્રસંગ પૂરો થઈ ગયા બાદ તે વિશે વાગોળવું ઠીક નહિ. તે પતી ગયું. ત્યાં વાત પૂરી થઈ. જે કંઈ કરીએ તે સદ્ભાવની ભૂમિકા ઉપર રાખીને કરીએ. **સૌ પ્રત્યે સદ્ભાવ એ જ સાચી મૂડી છે ને સાચું ઘરેણું છે, જે જન્મોજન્મ સાથે આવવાનું છે.**

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૧-૧૯૮૩

તારા પત્રો મળે છે. તું બનતી જાગૃતિ રાખે છે પણ પ્રકૃતિને વશ વર્તાઈ જવાય છે. ક્રોધ, અકળામણ વ્યક્ત થઈ જાય છે, પણ હજારવાર પડવાનું થાય તોપણ નિરાશ ના થવાય. આગળ પ્રગતિ થવી જ ઘટે તેવો મક્કમ નિર્ધાર થવો ઘટે છે.

બાળકોને વહાલ. હરિભાઈને પણ. — ભાઈનાં વહાલ

● ● ●

હરિ:ૐ

તા. ૨૪-૧-૧૯૮૩

જીવનમાં મહત્વ જીવનવિકાસને માટે જો હોય તો મૌનએકાંત સાધના માટે વધુમાં વધુ સમય શક્ય હોય તેટલો આપી શકાય તો

સારું. ગુસ્સો આવવાનાં કારણ મારા પહેલાંના પત્રમાં લખાઈ ગયાં છે. જૂના પત્રો refer (અભ્યાસ) કરજે. માનઅપમાન છોડ્યાં વગર, નિંદા સ્તુતિથી પર ગયા વગર છૂટકો નથી. સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિઓ વિશે પણ પહેલાં લખી ગયો છું. મારા પહેલાંના કાગળો જો તેં સંઘર્ષા હોય તો તેમાંથી અંગત લખાણો છોડીને જીવનવિકાસ વિશેનાં જે લખાણો હોય તેને એક નોટમાં ઉતારવાની ભલામણ છે. ઉતારવાથી મનમાં ઊંડું ઊતરે છે અને એના પર મનન થાય છે. કુટુંબની નાની ક્લેશમય ઘટનાઓને મહત્ત્વ જે અપાય છે તે છોડવું જ પડશે. એ બધાંનું શું મહત્ત્વ છે? કોઈ ઓછું બોલે કે વધતું બોલે એ બધું ગૌણ છે.

કૂતરા તરફ ભાવ ન જાગતો હોય તો તે ચલાવી લેવાય એવી બાબત છે, પણ તેના તરફ નફરત તો ન જ હોવી જોઈએ. નફરત તો કોઈના વિશે ના હોવી જોઈએ. ગીતા તે વાંચી છે? તેનો અભ્યાસ કરવાની ભલામણ હું કરી શકું. તને ગીતા ભેટ આપીશ. જો તને ગમે તો મે મહિનામાં તું નડિયાદ આવીશ ત્યારે જણાવજે. હરિભાઈને કે કોઈને મૌનમાં બેસવા માટે ભલામણ કે આગ્રહ ન કરી શકું. હરિ, મૌનએકાંત શું છે તે જાણે છે. એ મૌનમાં પણ બેસી ચૂકેલ છે. એટલે બેસવું કે ન બેસવું એ એમના પર જ છોડીએ. આપણે આગ્રહ ન કરીએ. રામ-શ્યામને વહાલ.

— ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

તા. ૨૬-૬-૧૯૮૮

(૧) જે કામ કરવાથી, જ્યાં કામ કરવાથી પૈસાદારોને જ મદદ થાય અને વધારો થાય, પરંતુ ગરીબોને મદદ નથી થતી તો એ કામ ના કરવું.

(૨) આપણે તો આપણો ભાગ મળે એટલે બસ. હું ભાગીદાર છું અને મારું ધાર્યું કરી શકું અથવા ભાગીદારોને પૂછ્યા વગર ખર્ચો કરવાનું નક્કી કરી લેવું તે બરાબર નથી. વિરોધ કરીશું તો નહિ ફાવીએ, જેમ કહે તેમ કરવું. આપણે નોકરી કરીએ છીએ એમ વિચારવું. સમય ના બગાડવો.

(૩) કોઈ પણ વસ્તુનો નિર્ણય લેતાં પહેલાં બધા ભાગીદારોની સંમતિ લેવી. સહી લઈ લેવી. એટલે ફરી ના જાય.

(૪) દુકાનના માણસો કે ઘરાક સાથે નકામી વાત ના કરવી.

— ભાઈનાં વહાલ

● ● ●
હરિ:ૐ

તા. ૧૩-૭-૧૯૮૮

(૧) કોઈની પણ નિંદા ન કરવી. નિંદા કરવાથી અભાવ થાય છે. ત્રાહિતના મોઢે તો ના જ કરવી. કોઈની સાથે રહ્યા વગર એના સ્વભાવની ખબર ના પડે ત્યાં સુધી આપણા ઘરની વાત ના કહેવી.

(૨) જેવું આપણે બોલીએ એ પરથી આપણી કક્ષા સામાને ખબર પડી જાય.

(૩) નકારાત્મક વાત કરીએ છીએ એનો મતલબ કે આપણને એના માટે દ્વેષ છે.

(૪) ગુસ્સો વ્યક્ત ના કરીએ પણ મનમાં અકળામણ થાય એ પણ ગુસ્સાની એક કેટેગરી છે. એ પણ ના થવું જોઈએ.

(૫) ૧૦ થી ૧૪ વર્ષની ઉંમર બહુ અઘરી, છોકરાં ત્યાર પછી કહ્યું ના સાંભળે. ત્યાં સુધી જ વળે. Argument (દલીલ) કરે. સમજાવીને કામ લેવું.

(૬) જમવાનું ખાધું હોય તે યાદ આવે, વારંવાર નિંદા કરીએ, કપડાં સારાં પહેરવાનું મન થાય એ પરથી ખ્યાલ આવે કે મન હજુ

એમાં ને એમાં રચ્યુંપચ્યું રહે છે. જમતી વખતે રસથી ખાવું પણ પછી ભૂલી જવું. સ્વાદ યાદ ના રાખવો. એ યાદ રહે તો આસક્તિ કહેવાય.

(૭) છોકરાને ભણાવી, લગ્ન થાય ત્યાં સુધી આપણી જવાબદારી, પછી આપણી જવાબદારી નહિ. એનું એને ફોડી લેવાનું. જો પૈસા હોય ને એને આપીએ તો એનામાં આસક્તિ છે એમ અર્થ થયો.

(૮) ‘જીવનનો હેતુ આત્માની અનુભૂતિ’ સેવાનું કાર્ય કરતાં કરતાં માનઅપમાન, દ્વેષપ્રેમ બધાંથી ઉપર જવાનું. ‘સ્વભાવનું પરિવર્તન એ જ સાધના છે.’ – ભાઈનાં વહાલ

હરિ:ૐ

શ્રી નંદુભાઈએ શ્રી વિભૂતિબહેન - શ્રી હરિભાઈને લખેલ પત્રોનો સાર ભાગ શ્રી વિભૂતિબહેને ‘સ્મૃતિ અર્પણ’ (પુસ્તકના ભાગ-૧નો લેખ) સંસારીઓનું તપ (સંકલન) સ્વરૂપે રજૂ કર્યો છે.

પ્રિય બહેન વિભૂતિ, પ્રિય હરિભાઈ તા. ૧-૮-૧૯૭૭

૧. ક્લબમાં તેં જવાનું બંધ કર્યું તે ઉત્તમ કર્યું. ક્લબમાં લોકો ખાલી ગપ્પાં મારવાં જતાં હોય છે, કપડાં-દાગીનાના ઠઠારા ને પ્રદર્શન કરતાં હોય છે.
૨. રામ-શ્યામના ઉપર એક વર્ષ સુધી તું બિલકુલ હાથ નહિ ઉપાડે એટલું કરી બતાવે તો તારો દાખલો હું બીજાને પણ ટાંકી શકું.
૩. બધાંથી અનોખા થઈને રહેવામાં ઊર્ધ્વ, higher પ્રકારનો એક આનંદ છે. દાગીનાથી દેહ શોભતો નથી, સદ્ગુણથી શોભીશું. દાગીના બને ત્યાં સુધી ટાળી શકાય તો સારું.
૪. પતિ સાથે, નોકર સાથે કે પાડોશી સાથે આપણો અવાજ ઊંચો ના થવો ઘટે. ઘાંટાઘાંટ કરવા એ તો કુસંસ્કાર છે. બાળકોમાં

- તેથી કુસંસ્કાર રેડીશું. બાળકોમાં સારા સંસ્કાર આપવા હોય તો આપણે આચરણમાં મૂકી બતાવવું પડશે.
૫. કુદરતી સૌંદર્ય, સાચું સૌંદર્ય હૃદયનું છે. ઊંચા ઉમદા સ્વભાવનું છે. બીજાઓ તેમ કરતા હોય તો કરવા દઈએ. સારું જગત beauty parlourમાં જઈને કૃત્રિમ રીતે પણ સૌંદર્ય વધારતો હોય, તેઓ ભલે કરે, આપણે બીજાનું અનુકરણ કરવાનું ના હોય. જોઈએ તો બીજા આપણું અનુકરણ કરે. We can be a Leader and not the lead. (આપણે પ્રથમ શરૂઆત કરનાર અગ્રણી બનવાનું છે, અનુકરણ કરનાર બનવાનું નથી.)
૬. સાદાઈ જ સૌંદર્ય છે. આપણા માટે તે ઉત્તમ. સ્વચ્છ, સાદા ને પદ્ધતિસરનો પહેરવેશ ઓછો સુંદર નથી? હૃદયથી રૂડું થવાનું છે. વાણી ને વર્તનથી, નમ્રતાથી રૂડું દીપવાનું છે. ગરીબોને સહાયરૂપ થઈને રૂડા બનવાનું છે. આપણે ઢીંગલી નથી. ઉચ્ચ જીવનના આચરણથી દેહ શોભે છે. ત્યાગથી શોભે છે.
૭. ખાવુંપીવું ને મોજમજા કરવી તે માટે જીવનનો હેતુ નથી. જીવન શેના માટે મળ્યું છે? તેનો વિચાર ઊઠવો જોઈએ. આહાર, નિંદ્રા, ભય અને મૈથુન તો પશુ પણ કરે છે. તો આપણી અને પશુ વચ્ચે શો ફેર? ચિત્તની શુદ્ધિ આપણી થતી રહેવી ઘટે. કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, મત્સર, રાગદ્વેષ અને અહમ્ ના હોવાં જોઈએ. તેનું રૂપાંતર થવું જોઈએ. તે માટે સતત જાગૃતિ awareness રાખવી જોઈએ.
૮. અન્યાય કરનાર પ્રત્યે પણ ભાવ રાખવો તે મોટું તપ છે અને તેથી તે આચરવા જેવું છે. તા. ૧૨-૧૧-૧૯૭૭
૯. જીવનમાં એવી એક પળ આવે છે કે જ્યારે એક ટકોરો માત્ર લાગતાં જ સાચી સમજ ઉપર ધસી આવે છે. તારા જીવનમાં એવું બન્યું છે. સુભગ પળે તને દિવ્ય ચેતનાનો સંપર્ક થયો ને

તારાં મનહૃદયમાં પ્રકાશ લાઘો. અંધારું હઠી ગયું. તારા વિકાસ માટે ભૂમિકા clear થઈ. હવે જેટલું ખેડાણ કરશે, તેટલો તને લાભ છે. આની શરૂઆત શુભ થઈ તેમ સમજવું. હજુ પણ ઘણું કરવાનું બાકી છે.

૧૦. શરણાગતિ એટલે બાયલાપણું નહિ, નબળાઈ નહિ પણ સબળ થવું. શરણાગતિ હરકોઈ નહિ કેળવી શકે. બીજાનું કહેવું સામાન્યપણે કોઈ નહિ સ્વીકારી શકે. કહ્યું માનવું ને તેમ આચરવું તે તો ખૂબ કઠિન છે અને આપણે કઠિન માર્ગ પસંદ કર્યો છે.

૧૧. રામ ડ્રોઈંગ શીખે છે તે સરસ. બાળકોમાં કસર ના કરાય. બધાંય સાથે જરૂર મળવું, છતાંય આપણે અનોખા અલિપ્ત રહેવું.

૧૨. કેવળ પ્રભુ જ એક આપણો સહારો છે. તેના સિવાય અન્ય કોઈ આપણો પરમ હિતસ્વી નથી. માનવ મન આજે પ્રિત કરશે તો કાલે વેરભાવે દુર્ભાવ પણ સેવશે. માનવ મનનો શો ભરોસો? એટલે જ પ્રભુ સાથે મૈત્રી બાંધવાનું કહું છું. તેની ભૂમિકા રચવા માટે પણ આ સંસાર ઉપયોગી છે, મળેલાં સ્વજનો ઉપયોગી છે. તેમની દ્વારા જ આપણું એવું સાચું સંગીન ઘડતર થતું રહેવાનું છે.

તા. ૧૭-૧૦-૧૯૭૯

૧૩. તું મથતો જીવ છે. તારી મુશ્કેલીઓ હું પ્રીછી શકું છું. અન્યાયની સાથે ન્યાય કરીએ ત્યારે આપણું ગૌરવ. અન્યાય પ્રેમપૂર્વક સહન જો કરી શકીશું તો થોડી તાકાત આપણી વધવાની છે.

૧૪. બાળકોને છોડીને ક્યાંય બહારગામ ના જવાય તે જ ઉત્તમ. ‘મા’ની સારસંભાળ ને હૂંફ અન્ય કોઈ ગમે તેટલું સદ્ભાવી હોય તોપણ ના જ આપી શકે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૬. આવિષ્કાર

(સ્વજનોએ પૂજ્ય ભાઈને લખેલ પત્રો અને અનુભવો)

હરિ:ૐ

આશ્રમમાં પંખા નથી

આત્મીય પ્રભુપ્રેમી ભાઈશ્રી નંદુભાઈ, તા.૩-૯-૧૯૯૩
શ્રીમાતાજીની કૃપાથી કુશળ હોઈ આપની કુશળતા ચાહું છું.

આપના તરફથી મને પત્ર મળ્યો. વાંચીને ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો. આપે હરિ:ૐ આશ્રમ દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાના ચીંધ્યા માર્ગે ખૂબ ખૂબ પ્રશંસનીય અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરી છે, તે તો જગજાહેર જ છે. આપનો સ્વભાવ પ્રેમી હોવાથી પણ આપને મળે તે વ્યક્તિ પ્રભાવિત થાય તે પણ સમજી શકાય તેવું છે. આપે મને યાદ કર્યો ત્યારે આપને જ્યારે હું આશ્રમમાં મળ્યો ત્યારે સખત ગરમીના દિવસો હતા.પરસેવાથી રેબઝેબ થવાયું હતું અને આપની ઓફિસમાં પંખો પણ ન હતો. મેં સ્વાભાવિક રીતે આપને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો અને આપે મને કહ્યું હતું કે ‘પંખો હોય તો ઘણાં આવીને બેસે અને આપણા આધ્યાત્મિક કાર્યમાં દખલરૂપ થાય અને પંખો નથી એટલે જ જે અભીપ્સુઓ છે અને જેમને ભગવાનનું કાંઈ સાચું કાર્ય કરવાની ઈચ્છા છે તેવા તમારી માફક આવીને બેસે જ છે.’ આ મને યાદ રહ્યું છે. આપને એક ભાઈશ્રી ચિનુભાઈએ પહેલો અંક આપ્યો તે જાણીને મને ખૂબ આનંદ થયો છે. બીજો અંક ગુજરાત સરકાર માહિતીખાતા તરફથી બહાર પડેલ તે આપને પોસ્ટથી મોકલી આપું છું અને ‘દુમાનની ધુતિ’ પુસ્તક પણ મોકલતાં મને ખૂબ જ આનંદ થાય છે. આપ બહાર નીકળતા નથી ને વાંચન અને ચિંતવનમાં આપના

સમયનો સદ્દુપયોગ કરો છો તે જાણીને ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો છે. એ બાજુ આવવાનું થશે ત્યારે જરૂર આપશ્રીને મળી દર્શનનો લાભ લઈશું. આ સાથે શ્રીમાતાજીના આશીર્વાદ મોકલું છું.

લિ. આપનો સહૃદયી

શ્રીમાતાજીનાં પ્રેમ, પ્રકાશ ને આનંદમાં

અંબાપ્રેમી શાહના જય શ્રીમા

શ્રી અરવિંદ સોસાયટી, બરોડા

હરિ:ૐ

સ્નેહવંદન

આદરણીય પૂજ્ય શ્રી નંદુભાઈ, તા. ૨૧-૮-૧૯૯૦

સાદર પ્રણામ, આપનો પરોક્ષ પરિચય તો હતો જ, પરંતુ પ્રત્યક્ષ પરિચય થતાં પત્ર લખતી વખતે આપની જે તેજસ્વી મૂર્તિ મારા મન:ચક્ષુ સમક્ષ પ્રગટતી હતી, તે હવે કલ્પનામાં નહિ પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપે તાદૃશ થાય છે. આપને મેં કલ્પ્યા હતા - પોતાના આત્માના પ્રભાવ હેઠળ જ રહીને, પરમ એકાંતમાં, પ્રકૃતિના દિવ્ય સાંનિધ્યમાં, એકાંકી રહેવા છતાં જીવનથી વિમુખ નહિ પણ જીવનાભિમુખ રહેલા, ભગવદીય જીવન જીવી રહેલા યોગીપુરુષ - અને જ્યારે મેં આપનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યા ત્યારે મારી કલ્પનાને મેં વાસ્તવિકરૂપે મૂર્તિમંત થયેલી જોઈ. મેં સાચે જ અનુભવ્યું કે હું જાણે કોઈ તપસ્વી, પુરાણકાળના આધુનિક સ્વરૂપે પ્રગટેલા ઋષિની પર્ણકુટીરમાં આવી છું. આપનાં દર્શનથી કૃતાર્થ બની. મને અત્યંત આનંદ થયો કે આપને મળવાનું મને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. આપની પાસે જીવનની અનુભૂતિઓમાંથી નિષ્પંદ થયેલું આપનું આગવું સ્થાન છે. ઊંડી આધ્યાત્મિકતાને આપે

જીવનમાં ચરિતાર્થ કરી છે. આથી, આપને હું નમ્રભાવે એક સૂચન કરું છું કે આપની પાસે જે છે તેને આપ, અમારા સહુ માટે શબ્દદેહે - પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરો. એ દ્વારા કેટલાંય અભીપ્સુઓને પ્રેરણા મળશે. સાચા જીવનનો રાહ મળ્યો ત્યારે સમય ઓછો હતો. આથી, આપના જ્ઞાનાનુભવનો વધુ લાભ મેળવી શકી નહિ, પણ શ્રદ્ધા છે કે ક્યારેક ફરી એ તક જરૂર મળશે. શ્રી ચંદનબહેનને સ્નેહવંદન. આશીર્વાદ પત્ર લખશો તો અત્યંત આનંદ થશે. — જ્યોતિબહેન જે. થાનકી

બોખીરા, પોરબંદર - ૩૬૦૫૭૫

હરિ:ૐ

પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈને વંદન

પૂજ્ય ભાઈ, તા. ૨૩-૧૨-૧૯૮૪
વડોદરાથી ભાસ્કરના વંદન. આફ્રિકાથી પાછો આવી ગયો છું અને તા. ૭-૧-૧૯૮૫ના અમેરિકા પાછો જવાનો છું. તે દરમિયાન વિદ્યાનગર આવી જઈશ. પત્ર લખવાનું પ્રયોજન મારા ૨૦ દિવસના પ્રવાસના અનુભવોથી જે આનંદ થયો છે. તેમાં પૂજ્ય ભાઈની જ કૃપા છે. હરપળે પૂજ્ય ભાઈની હાજરી અને કોઈ વખત પૂજ્ય શ્રીમોટાની પણ હાજરી હતી.

જ્યારે જવા નીકળ્યો ત્યારે કુટુંબીઓ પ્રત્યે થોડી શંકાઓ હતી કે કામ થશે કે નહિ પણ જ્યારે વાતની શરૂઆત કરી ત્યારે જાણે બધું આપોઆપ ગોઠવાઈ ગયું હોય તેમ લાગ્યું. તે ઉપરાંત, કુટુંબનાં સભ્યોમાં એકબીજા પ્રત્યે આદરભાવ, આનંદ, સત્કાર-ભીનાં દર્શન થયાં અને મનને શાંતિ થઈ. એક રાતના જાણે રામ લક્ષ્મણની જોડી સમા એવા પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈએ રાતના ૩ વાગ્યે દર્શન આપ્યાં અને જાણે કંઈ સંકેત આપતા હતા. માર્મિક હાસ્ય હતું.

સંકેતની ખબર ન પડી પણ બીજે દિવસે સવારે જે પ્લેનમાં બેસીને ટાન્ઝાનિયા જવાનો હતો તે જ પ્લેન આવવાના થોડા વખત પહેલાં એક્સિડન્ટ થઈને સળગી ગયું. પ્લેનનાં બધાં જ માણસો સાફ થઈ ગયાં. કહે છે કે પાઈલટની ભૂલ હતી. ટૂંકમાં હરિ:ૐ નામસ્મરણ ચાલુ જ હતું. માનસિક શાંતિ ઘણી જ અનુભવાય છે. સતત સ્મરણથી એક ધ્યાન થવામાં મુશ્કેલીઓ હવે ઓછી આવે છે. ઘણા લાંબા વખત સુધી એક જ ધ્યાન કરી શકાય છે તેમાં મને ઘણો જ આનંદ છે. કહે છે કે સંતની કૃપા વિના તે શક્ય નથી અને આ મારા પ્રયાસમાં પૂજ્ય ભાઈની કૃપાને હું વંદન કરું છું.

આમેય છેલ્લા ચાર માસથી મનના વિચારોમાં ધીમે ધીમે પરિવર્તન થાય છે અને ધાર્મિક આધ્યાત્મિક લાગણીઓ વધી છે. વાંચનની ઈચ્છા થાય છે. અન્ય સંતપુરુષોની આત્મકથા વાંચવાનું મન થાય છે. ૧૯૬૭-૬૮થી પૂજ્ય શ્રીમોટાના સંપર્કમાં શ્રી જાની સાહેબ મારફત આવેલો ત્યારે ૧૯૭૧માં એક મારા શરીરમાં જીવનમાં ચમત્કાર થયેલો જે મને શ્રીમોટા વગર ક્યાંય કશું દેખાય નહિ અને જાણે હીરા ચમકે એવો ઝગઝગાટ થયા કરે. તે જ અરસામાં મારો દીકરો નીલેશ પાડોશની મોટરકાર નીચે આવી જતાં બચી ગયો હતો તે જગ્યાએ જ્યાં માટી ને રેતી હતી ત્યાં પણ શ્રીમોટા જ દેખાયા કરે. આ અનુભવ પૂજ્ય શ્રીમોટાને જણાવેલ ત્યારે તેમણે જણાવેલું કે આવું બનવા સંભવ છે એને ઈશ્વરની કૃપા સમજવી.

ત્યાર પછી ૧૯૭૨નો ઉત્સવ ઊજવવામાં અને પૂજ્ય શ્રીમોટા શરીરે હતા ત્યાં સુધી અવારનવાર મળતો પણ બાઘાની જેમ બેસી રહેતો અને કંઈ પણ પૂછતો નહિ. આમ ને આમ અત્યાર સુધી ઓછાવત્તા પ્રમાણે નામસ્મરણ કરતો અને સવારમાં દરરોજ પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈને વંદન કરીને કહેતો, ‘અમારા કુટુંબનું

રક્ષણ કરજો અને તે માટે અમને બધાંને લાયક બનાવશો.’ આમ, આશ્રમ સાથે સંપર્ક તો જાણે સાવ ભુલાઈ ગયો હતો. છતાં નીચેની બાબતો જે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મને રૂબરૂમાં જણાવી હતી તે હાલમાં અનુભવાય છે અને અમલમાં પણ છે.

૧. પૂજ્ય શ્રીમોટા (દેહ છોડી દીધા બાદ) વધારે ને વધારે યાદ આવશે.

૨. માતાપિતાની સેવા કરવી.

૩. પૂજ્ય ભાઈ (નંદુભાઈ) એ જ ‘મોટા’ છે.

તો છેલ્લા ઘણા વખતથી આવા અનેક વિચારો અને અનુભવોથી એવું લાગે છે કે હજુ ‘મન’ કોઈ વખત ચંચળ થઈ જાય છે. ગુણદોષ-ટેવકુટેવો વગેરેનો વિચાર કરતાં અમુક નિર્બળતાઓ એવી છે કે ‘મન’ હારી જાય છે. જોકે નુકસાન થતું નથી. કારણ તેવા સંજોગોમાં હું નામસ્મરણ વધારે કરું છું અને સાથે ધ્યાન કરવાથી સદ્વિચાર-સદ્ભાવના પ્રગટે છે અને ખરાબ વિચારો ભુલાઈ જાય છે. ઉપરાંત, જે પરિવર્તન મનમાં થાય છે તેમાં ખરેખર તો હું ઘણો અપરિપક્વ છું, પણ મનનો સંકલ્પ મજબૂત કરી શકાશે એવી ચોક્કસ ખાતરી છે.

આપે જે મને ‘શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા’ની ચોપડી આપી હતી તેનાથી મારા મન પર સારી અસર થઈ છે. તેવું જ મને મારા ૨૦ દિવસના આફ્રિકાના પ્રવાસ દરમિયાન થયા કર્યું છે. એ મારી પૂજ્ય ભાઈ સાથે આફ્રિકાની યાત્રા હતી.

અંતમાં મારા ગુરુ પૂજ્યશ્રી ભાઈને વંદન કરું છું અને પ્રાર્થના કરું છું કે તમારી વધુ નજીક આવવા મને લાયક બનાવશો.

આવેશમાં આવી કંઈ એવું લખાયું હોય તો માફ કરશો.

— ભાસ્કરના હરિ:ૐ

વડોદરા-૨

નોંધ: પૂજ્ય ભાઈ કોઈના ગુરુ ન હતા. અમુક સ્વજનો તેમ વ્યક્ત કરતા ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ કહેતા હું કોઈનો ગુરુ નથી. ‘પૂજ્ય શ્રીમોટા’ આપણા સૌના કલ્યાણકારી માર્ગના પથદર્શક છે, ગુરુ છે. આ પત્રમાં સ્વજનની આંતરિક ભાવના વ્યક્ત થઈ છે - સં.

હરિ:ૐ

સાદર વંદન

પરમ પૂજ્ય નંદુભાઈ,

તા. ૧૪-૩-૨૦૦૧

સવિનય જણાવવાનું કે આપનું સ્મરણ હરહંમેશ હૈયે ચિરસ્થાયી થયેલું છે. મનોમન વંદના પાઠવતો જ રહું છું. આ વખતે આપનાં દર્શન થાય એવી રીતનો કાર્યક્રમ ગોઠવીશ. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેની મારી ઉમદા લાગણીને કારણે વિદ્યાનગરમાં જે કાર્યક્રમ યોજેલો અને બીજાઓના કહેવાથી જે લક્ષ્યાંક નક્કી કરેલો તેટલો લક્ષ્યાંક પૂરો નહિ કરેલો, પરંતુ આપે વર્ષો સુધી એ મુદ્દો જુદી રીતે રજૂ કરીને મને જે હરખ આપીને મારો હોંસલો વધારતા રહ્યા છો એ ઘટના હું ક્યારેય વીસરી શકું એમ નથી. તેને કારણે જાહેર કામો કરવામાં મને બળ મળ્યું છે. અન્યથા મારી દિશા જ બદલાઈ જાત. હવે આપ જ કહો કે એક અબુધ યુવકને સાચી માનવીય દીક્ષા આપનાર પરમ હિતકારી એવા સંતવત્ વિભૂતિને કેવી રીતે ભૂલી શકું? આપનું સ્થાન મારા ચિત્તમાં દેવ તરીકેનું રહ્યું છે. દેવનાં દર્શન હો, પરોક્ષ શરણાગતિ ભાવ હોય. આપની કૃપાને કારણે એક નરવું વ્યક્તિત્વ મળ્યું છે તેનું મને ગૌરવ છે.

— ધીરુ ડોબરીયા

રાજકોટ

હરિ:ૐ

શતાયુ શુભેચ્છા

પરમ પૂજ્યશ્રી નંદુકાકા, ગીતા, કાર્તિકેય (યુ. એસ. એ.)
નવલા શુભ ૧૦૦મા જન્મદિનના પ્રવેશ સમયે ગીતા
કાર્તિકેયના ઘણાં ઘણાં પ્રેમ-વહાલસહ, સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ.

વિશ્વમાં શતાબ્દી સમીપે પહોંચેલા માનવ સંખ્યાની
ગણતરીનો આંકડો પ્રકાશિત થાય તો સમાચાર પત્રના બેચાર પાનાંમાં
કદાચ એનો સમાવેશ થઈ જાય. તેમાંય પ્રભુની ચૈતન્ય ચેતનાના
ક્ષીર સાગરમાં તરતા એવાની ગણતરી કરી શકાય તેમ હોય તો
તમારા જેવા બડભાગી, કૃપાપાત્ર, પુરુષાર્થી, મહાર્થી કેટલા હોઈ
શકે? ખૂબ જ જૂજ!

મારા અને ગીતા માટે આ શુભ અવસર તો ખૂબ ખૂબ
આનંદભર્યો શુભ પ્રસંગ છે અને બીજાં ઘણાં બધાંને માટે હશે જ. આ
શુભ દિને તમારાં આશીર્વાદ-કૃપાની યાચના સિવાય શું લખી શકાય
એના વિચારમાં ગરક થઈ ગયા બાદ જે પ્રત્યુત્તર મનહૃદય પર તરી
આવે છે, તે આ છે.

‘પેલા પંખીને જોઈ મને થાય,
એના જેવી જો પાંખ મળી જાય,
તો આભલે ઊડ્યા કરું, બસ ઊડ્યા જ કરું.’

હું હલકાફૂલકાં નાનાં બાળકોની જેમ નેત્ર આનંદ વ્યક્ત કરી
તમને વળગી પડી પ્રેમ-આનંદમાં કાલીધેલી વાણીમાં, લાગણીઓને
વ્યક્ત કરું! અને એમ કરવાથી કોઈ પણ ક્ષતિ થાય તો તમારા સંગથી
એ ક્ષતિક્ષોભ ઓછો થશે. બહેન ચંદનબહેન આ પત્ર વાંચી
સંભળાવશે, પણ એ તો આપણાં જ કહેવાયને! ફક્ત મારા ઝીણા

અક્ષરોને ઉકેલવા, સુધારવા, જે શ્રમ પડે તે માટે ક્ષમાયાચના પ્રથમ માગી લઉં!

આ પત્ર લખું છું ત્યારે બે એક વર્ષ પહેલાં - નવેમ્બર, ૨૦૦૧માં આપને મળ્યા ત્યારે વીડિયો લેતાં લેતાં તમે જે પ્રેમથી પ્રશ્નો પૂછવાની સ્વતંત્રતા આપી હતી. એ પ્રમાણે શરૂઆત કરી, પરંતુ આ વખતે તમારું સ્વરૂપ બદલાયેલું હતું. સૌમ્ય, શાંત અને વાણી પણ એમાં જ સમાઈ ગઈ હતી. સવિશેષ તો એકાદ પ્રશ્ન બાદના ઉત્તરમાં એનો અર્થ સમાયેલો હતો. તમારા ઉત્તરમાં કંઈક સંદેશ એવો હતો કે with the mutual consent of the Divine, you wanted to exit from the physical body. (મારી ઈચ્છા થાય અને પરમાત્માની રજા મળે ત્યારે મારે આ સ્થૂળ શરીરમાંથી નીકળી જવું છે.)

આ સાંભળતાં ખૂબ જ ક્ષોભ થયો / સ્તબ્ધ થઈ જવાયું. હજુ પણ એનું સ્મરણ થાય ત્યારે - અને તમારું સ્મરણ તો અચૂક ઘણી વાર - સહજ સહજ થાય છે જ ત્યારે તમારા આ શબ્દો અને તમારી મૂર્તિનું દર્શન આંખ સમક્ષ તરવરી ઊઠે છે. આ પત્ર આપને એ સમય પછી પ્રથમવાર લખું છું ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમાતાજીનાં લખાણમાંથી એક સંદેશો - Message જાણે તમારે માટે જ હોય એમ લાગ્યું. એ નીચે ઉતારું છું:

We have not to busy ourselves with the next life, but with this one which offers us, till our very last breath, All its possibilities...so long as one is alive, nothing is impossible.' (pg. 377 "On the Mother - the Chronicle of a Manifestation and Ministry" By K. R. Srinivasa Iyengar)

(આપણે આપણા હાલના જીવનને, આવનારા હવે પછીના જન્મના વિચારો-આયોજનમાં વ્યય કરવાનું નથી, પણ આ જન્મના

છેલ્લા શ્વાસ સુધી જે જરૂરી છે તે કરી લેવાનું છે. આ જન્મ પણ આપણને વિશાળ તકો પૂરી પાડે છે. જ્યાં સુધી આપણે જીવતાં છીએ ત્યાં સુધી તમામ કંઈ કરવું શક્ય છે, કશું પણ અશક્ય નથી. (પાન-૩૭૭ પુસ્તક: શ્રીમાતાજી - ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારની તવારીખ/વૃત્તાંત અને વિસ્તૃત વિવરણ. લેખક - કે. આર. શ્રીનીવાસ આયંગર).

ઉપરનો મેસેજ, પૂજ્ય શ્રીમાતાજીનો હોવા છતાંયે, એ મારાથી તમને ક્વોટેશનના ભાવરૂપે આપના કથનના સંદર્ભમાં લખી શકાયો છે. એ પ્રશ્ન તો વારંવાર ઊઠ્યો, મનમાં પણ થયું કે - અમે 'We are like your children and out of sheer love, we are quoting the message.' (અમે તમારાં બાળકો જેવાં છીએ અને એટલે જ પ્રેમપૂર્વક શ્રીમાતાજીનો સંદેશો તમારા માટે નોંધ કર્યો છે.) બાકી, જીવન કે જીવનવિકાસ પરત્વે કે એના ગહન વિષય પર તમારું સારુંયે જીવન અનેક રીતે ન્યોછાવર થયેલું છે. એની પ્રેમભરી સાચી કદર જે કરી શકે છે, એ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાના ઉદ્દગારો એ પરમ પુરુષ, અનુભવી પુરુષની પારદર્શક દૃષ્ટિના સાચા તારણરૂપે છે. એમાં અક્ષર કે કાનો, માત્રા કે અલ્પવિરામની ક્ષતિને સહજ રીતે સ્થાન જ હોતું નથી.

અનેક સમય તમે પૂજ્ય શ્રીરમણમહર્ષિના સાંનિધ્યમાં આવેલા છો. ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિની સાથે ખૂબ જ શરૂઆતમાં.

સમર્થ ગુરુની પ્રાપ્તિ કેટલી અલભ્ય અને કેવાં કારણો, પ્રારબ્ધ, નિમિત્તોથી થતી હશે? તમારાં અનુપમ દર્શન, અનુભવના પ્રસંગો - શ્રીઅરવિંદનાં પ્રથમ દર્શનવેળાએ અને ત્યાર બાદનાં વર્ષોમાં પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રથમ મિત્રભાવે સ્વીકારી અને તેમને અગમ્ય રીતે ગુરુ તરીકે અપનાવ્યા. તમારા અનુભવો

તેમ જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનું વલણ - એક ઉદાત્ત પૂર્ણપુરુષ તરીકે (એમનો આ અંગેનો લેખ: 'સ્વયંભૂપણાની સમગ્રતામાં') કેટલો વિચારતા કરી મૂકે છે અને એવા અનુભવી પરમ પુરુષનો સળંગ સાથ તમને મળ્યા કર્યો અને આજે પણ છે, એ તમારી ભૂમિકાને લીધે જ. એવા તમને કેવી રીતે પિછાનવા?

આપના હિંદુ તિથિ મુજબ જન્મદિનની તિથિ ડૉ. શ્રી વસંતભાઈ પરીખના પત્રમાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી. મનમાં શતાબ્દીની ગણતરી તો હતી, પરંતુ એમની આ નોંધ વાંચીને વિચારની સાંકળને ત્યાં જ થોભાવી દીધી. તમારા આ શતાબ્દી પ્રવેશના જન્મદિને, આપના શુભ રસ્તે - આપના શ્રીચરણક્રમણમાં એક નાની શી ભેટ અર્પણ રૂ. ૨૫,૦૦૦/- (રૂપિયા પચીસ હજારનો ચેક) રવાના કરું છું. આપ નિયમિતપણે, અવિરત 'કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ' શ્રી વસંતભાઈ દ્વારા કલ્યાણમય યોજનામાં રકમ મોકલાવો છો એટલે Double entry - duplication avoid કરવા, ચેક 'કરુણા સેતુ ટ્રસ્ટ'ના નામથી મોકલાવું છું, જેની રસીદ શ્રી નરોત્તમભાઈને વિનંતી કરીશ કે બેંગલોર મોકલી આપે.

તમને એક બીજી જાણ કરું. કદાચ સમાચાર ન આપ્યા હોય તો - અમારાં માતૃશ્રી પરમ પૂજ્ય શાંતાબહેન બેંગલોર પૂજ્ય મોટા ભાઈ સાથે રહેતાં હતાં. તેમનું દેહાવસાન ગયા વર્ષે તા. ૮-૫-૨૦૦૨ના રોજ ખૂબ સ્વસ્થતાથી કશી માંદગી સિવાય પૂર્ણ જાગ્રત અવસ્થામાં થયું. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી જ બન્યું હશે. વહેલી સવારે પૂજ્ય મોટા ભાઈને બોલાવીને કહ્યું કે 'આજે હું જવાની છું!' સવારની ચા થોડી પીધા બાદ, સહેજ મૂઝવણ અનુભવી અને વાત કરતાં કરતાં ઉદ્ગાર નીકળ્યા 'ચાલો' હાથ ઊંચો કર્યો અને આ જીવનનો દેહ છોડ્યો! પ્રભુની આ કૃપા ખૂબ જ અનન્ય હતી.

ગીતા અને હું, તમને તેમ જ બહેન ચંદનબહેનને ઘણા પ્રસંગોપાત્ત યાદ સ્મરણ કરીએ છીએ. અહીં ચાલતા હરિ:ૐ સત્સંગમંડળમાં દર મહિને સદ્વાચનમાં પણ અચૂક તમારી યાદ ખરી જ. આ વખતે સત્સંગ સપ્ટે. ૨૭ના રોજ છે. ત્યારે તમને યાદ કરીને પ્રેમસહ-પૂજનીય ભાવે જન્મદિન ઊજવીશું.

ખૂબ ખૂબ વહાલ પ્રેમસહ આપના ચરણકમળમાં અમારા બન્નેના સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ. બહેન ચંદનબહેન, ઝીણા અક્ષરોવાળું મારું લાંબું લખાણ તમારે જ પૂજ્ય ભાઈને વાંચી સંભળાવવું પડશે, શ્રમ કરવો પડશે એ માટે પ્રેમસભર ખૂબ ખૂબ આભાર.

— ગીતા, કાર્તિકેય
(યુ. એસ. એ.)

હરિ:ૐ

સંતનો સંવાદ

પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈ એકાંતવાસ-વિદ્યાનગરથી થોડા દિવસ માટે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ આવેલા.

તા.૨૧-૫-૧૯૮૪ના દિવસે બપોરે ૨. ૦૦ વાગ્યે અમે સપરિવાર પૂજ્ય ભાઈને મળવા માટે, દર્શન માટે પહોંચ્યાં. પૂજ્ય શ્રીમોટાના ફોટાને ચુપચાપ ધીમેથી અવાજ ના થાય તેમ અમે સૌએ દર્શન કર્યાં. તે સમયે ઓટલા ઉપર પૂજ્ય ભાઈ એક પાટ ઉપર ચત્તા સૂતેલા. તેમની આંખ પણ મીંચાયેલી હતી. અમે સૌ ચુપચાપ અવાજ ના થાય તેવી તકેદારી સાથે આંખો બંધ કરી મનમાં હરિ:ૐ સ્મરણ કરતા બેસી રહ્યા. દશેક મિનિટ થઈ હશે.

આજે તો પૂજ્ય ભાઈનું દર્શન જાણે વડદાદાને વયસ્ક અંકુરો ફૂટ્યા હોય તેવું હતું. વડદાદાના પાકટ લીલાલચક અને પીળા

પાંદડાંઓ-નવી નવી ફૂટેલી ચંચળ અંકુરો વડીલભાવે મંદ મંદ ઈશારાથી જાણે ચુપ રહેવાનું કહી રહ્યા હતા. જેથી, વડદાદાની સાધના અને સમાધિ અવસ્થાની નીરવતામાં વિક્ષેપ ન થાય. એવી જ રીતે વડવાઈઓ ચારેકોર ખડે પગે વડદાદાનો ચોકી પહેરો કરી રહી હતી. એવું દૃશ્ય હતું. વડ ઉપરના પક્ષીઓ પણ બપોરનો વિસામો, શાંતિપૂર્વક કોઈ પણ પ્રકારના કલરવ વિના, ચહલપહલ વિના સ્થિર ભાવે એ સંત પુરુષની સમાધિ અવસ્થાની મર્યાદા જાળવતા હતા. પૂજ્ય ભાઈનો ચહેરો સંપૂર્ણ નીરવ અને સ્થિર હતો, જાણે સમાધિમાં ઊંડા સરકી ગયા હતા. અમારે માટે એ દર્શન અલૌકિક હતું. અમો ધન્ય થઈ ગયા.

પૂજ્ય ભાઈની આંખ ખૂલી, અમને નામ દઈ બોલાવી પૃચ્છા કરી ક્યારે આવ્યા. ઔપચારિક થોડી વાતો કરી હશે અને મને કહે, ‘જાઓ હેમંતદાદાને (શ્રી હેમંતભાઈ નીલકંઠ) બોલાવી લાવો.’ ૯૦ વર્ષ વટાવી ચૂકેલા અને ચાલવામાં શિથિલતા અનુભવતા એવા શ્રી હેમંતદાદા, પૂજ્ય શ્રીમોટાના જોડીદાર અને પરમ મિત્ર. ગાંધી આશ્રમથી તે જોડી અનુપમ હતી. દાદા જાતે ચાલતા આશ્રમના ઓટલે પૂજ્ય ભાઈ પાસે આવ્યા.

પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘સમીરભાઈ તમે અહીં મારી સાથે ઉપર બેસો.’ મેં ખૂબ નમ્રતા અને વિનયપૂર્વક નીચે બેસવાની તેમની પાસે અનુમતી માગી, પણ તેઓએ મને આગ્રહપૂર્વક તેમની બાજુમાં પાટ ઉપર બેસાડ્યો. મારાં પત્નીને અને બાળકોને વહાલપૂર્વક નામ લઈને બોલાવ્યાં. વત્સલ અને સૌમ્ય. સૌમ્યને બીજા નામે (સોમુ-સોમી)થી નહિ બોલાવવાનો આગ્રહ રાખતા.

પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘હેમંતભાઈ આપણે ગાંધી આશ્રમમાં હતા ત્યારે તમે એક શ્લોક ગાતા હતા.

સંસ્કૃતનો શ્લોક આપણે અવારનવાર ગાયેલો છે.’

એમ કહી પૂજ્ય ભાઈએ સંસ્કૃતના શ્લોકના મુખડાના શબ્દો હેમંતદાદાને યાદ કરાવ્યા. એમ કરતાં. હેમંતદાદાએ શ્લોક આખો ગાયો.

પૂજ્ય ભાઈ પૂછે, ‘સમીરભાઈ સમજાય છે?’

મેં કહ્યું, ‘ના, મને સંસ્કૃત આવડતું નથી.’

પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘હેમંતભાઈ ફરી શ્લોક ગાવ.’ શ્રી હેમંતદાદાએ રિપીટ કર્યું, પણ તેમની ઉંમરની અવસ્થાને લીધે તેમનો અવાજ અસ્પષ્ટ લાગતો હતો. ત્યાર બાદ પૂજ્ય ભાઈએ આખો શ્લોક (આ શ્લોક ભવભૂતિ ઉત્તર રામચરિતમાં છે. - સં.) મને બોલી સંભળાવ્યો.

વ્યતિષજતિ પદાર્થાનાન્તર કોઽપિ હે તુરે।

ન ખલુ બહિરુપાધીન પ્રિતયુઃ અંશ્રયન્તો

વિકસિત હિ પત્યંગસ્યોધ્યે પુંડરીકમ્।

દ્રવિત ચ હિમરશ્માવુદ્ગતે ચંદ્રકાંતાઃ।

અને પૂજ્ય ભાઈ કહે, શ્લોકનું ભાષાંતર ગુજરાતીમાં અર્થ શું થાય તે હું બોલું છું અને તમે સમીરભાઈ લખો.

‘કોઈ અગમ્ય હેતુ પદાર્થોને જોડે છે.

સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે પુંડરીક વિકસે છે.

(અને) હિમરશ્મિ ઊગે છે ત્યારે ચંદ્રકાંતા દ્રવે છે.’

સૂરજ ઊગે તો સૂર્યમુખી ફૂલ ખીલે અને

ચંદ્ર ઊગે તો ચંદ્રકાંતા નામનો પથ્થર પીગળે.

પૂજ્ય ભાઈ પૂછે, ‘પથ્થર પીગળતા જોયો છે?’

મેં કહ્યું, ‘ના, પથ્થર પીગળતા નથી જોયા.’

પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘સમીરભાઈ પથ્થર પીગળે, ચંદ્ર ઊગે ત્યારે ચંદ્રકાંતા પથ્થર પીગળે છે. સૂરજ ઊગે ત્યારે સૂર્યમુખી ખીલે એ તો ખબર છેને?’

મેં કહ્યું, ‘હા જી ખબર છે.’

પૂજ્ય ભાઈ કહે, આવી તો જગતમાં કુદરતની કેટલીયે રચનાઓ છે, આવું, કુદરતે કેમ રચ્યું હશે તે માણસો નહિ સમજી શકે. એવી જ આ ના સમજી શકાય તેવાં જગતનાં માણસોનાં જીવનનાં ગતિ ને દિશા છે.

દિવસો પસાર થતા રહ્યા તે દરમિયાન આ બે દિવ્ય અને મહાન ઋષિઓએ ગાંધી આશ્રમમાં ગાયેલા શ્લોકનું ભાષાંતર મેં તો ગોખી નાખ્યું. મને અવારનવાર વિચાર આવે આ શ્લોકનો મારે શું અર્થ સમજવો? આ શ્લોક આશ્રમમાં મને જ કેમ સમજાવ્યો?

આપણે સૌ સામાજિક પ્રાણી તરીકે જીવીએ છીએ અને સમાજની મોહમાયામાં એટલા બધા ગળારૂબ થઈ જઈએ છીએ કે એ સંસ્કારો આપણને ફરી ફરીને જન્માવે છે. આપણે મનુષ્ય સ્વરૂપે જન્મીએ છીએ, ભોગવીએ છીએ અને મરીએ છીએ. આ દુનિયામાં - જગતમાં લાખો કરોડો પ્રાણીઓ, જીવજંતુઓ જન્મે છે, ભોગવે છે અને મરે છે. આપણે પણ એની એ જ ગતિમાં રહ્યા કરીએ છીએ અને એ પામરતા, મૂઢતાની અવસ્થામાં આપણાં જન્મમરણ કાળક્રમે ચાલ્યા જ કરે છે. આપણે તેમાંથી છૂટી શકતાં નથી અને ભગવાનના ભાન વિના અનંતકાળથી આથડીએ છીએ.

પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેમના સદ્ગુરુની પ્રેરણાથી, સમયકાળને અનુરૂપ હરિ:ૐ આશ્રમો સ્થાપી મૌનમંદિરોની રચના

કરી અને સંસારભોગી, સામાજિક માનવીઓ માટે આધ્યાત્મિક વિકાસની ઉત્તમ સુવિધા સમાજને સમર્પિત કરી છે.

મનુષ્ય માત્રમાં આધ્યાત્મિક પથ માટેની દૃષ્ટિ તો સંકળાયેલી ને ઓતપ્રોત છે જ. તેવી ચેતનાશક્તિને ઉજાગર કરવા પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટા અને પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ આપણી સમક્ષ આ સંસારમાં રહીને જ આતમનાં અજવાળાં પાથરી ગયા છે. તેનો આપણે સૌએ આપણી શક્તિ અને મુમુક્ષતા પ્રમાણે લાભ લેવો જ રહ્યો.

આપણે સંસારી માણસો ભૌતિક ઉપલબ્ધિઓથી સંતુષ્ટ થઈને સ્વયં તે ઉપલબ્ધિઓની માની લીધેલી સીમાએ અટકી જતાં હોઈએ છીએ અને આત્મશ્લાધા (સ્વપ્રશંસા)ના ખાબોચિયામાં છબછબિયાં કરીને મનને ગમતા પ્રદેશોમાં રાચીએ છીએ.

ભૌતિક સાધન-સગવડોની ઉપલબ્ધિઓ એ પણ આપણા જીવનમાં વ્યક્ત થતી ઈશ્વરીયકૃપા-ગુરુકૃપાની પ્રસાદી સ્વરૂપે જ હોય છે. તે પ્રસાદી સંસારી જીવન માટે ખૂબ આવકારદાયક સારી બાબત છે, પણ ભૌતિકવાદનો ઉપયોગ જીવતરના વિકાસમાં બાધકરૂપ છે. તેમાં વધુ ભેળવાઈ જવાથી લપસી જવાય. પ્રકૃતિની પક્કડ આપણાં ઉપર હાવી નહિ થઈ જાય તેની જાગૃતિ રાખવી અનિવાર્ય છે. આપણે પ્રભુપદ પામવાં માનવ તરીકે જન્મ્યાં છીએ, પણ તે જ વીસરાઈ જવાય છે.

મહામૂલા મનુષ્યજીવનના હેતુની જાગૃતિ સાથે, ભૌતિક ઉપલબ્ધિઓથી પણ આગળ દૃષ્ટિ કરીએ અને વિચારમંથન કરીએ ત્યારે સમજાય કે જીવનવિકાસના માર્ગે કોઈ સમર્થ ધણી તમારી રાહ જુએ છે. તમારા આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે પળે પળે સહાય કરવા તત્પર છે. આપણે એક ડગલું ચાલીએ, એ દસ ડગલાં ચાલશે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપણી અપેક્ષા મુજબ ભૌતિક ઉપલબ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાવીને પોતાની સમર્થતાનો પરિચય કરાવ્યો છે. તેઓ આપણી સાથે ને સાથે છે. એ ઘણાં બધાં સ્વજનોએ અનુભવ્યું છે અને સ્વીકારે પણ છે.

‘સમર્થોમાં શિરોમણિ’ ‘સર્વત્ર વિદ્યમાન’ એવી પૂજ્ય શ્રીમોટાની ભાવાતિત રચના અને કૃતિઓ એટલે હરિ:ૐ આશ્રમનાં મૌનમંદિરો, જેમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઈશ્વરની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરેલ છે. સાચા અર્થમાં આ મૌનમંદિરોનું એકમાત્ર લક્ષ્ય માનવજીવનના વિકાસ માટેનું જ છે. આ મૌનમંદિરો જીવના (આત્માના) વિકાસ માટેના હરિદ્વાર છે.

આપણા આત્મામાં જ પરમાત્માનો વાસ છે. તેને જોવાની દૃષ્ટિ-શક્તિ મૌનમંદિરના ઓરડામાં પૂજ્ય શ્રીમોટા આજે પણ આપી રહ્યા છે. જેમ સૂરજ અને સૂર્યમુખીનાં ફૂલમાં તથા ચંદ્ર અને ચંદ્રકાંતા પથ્થરમાં પરમાત્માનો મહિમા છુપાયેલો છે તેમ આ મૌનમંદિરોમાં પરમાત્મા અને એની શક્તિ હાજરાહજૂર છે.

પથ્થર જેવું જડત્ત્વ પણ જો ચંદ્રની ચાંદનીમાં તેના પ્રકાશથી પીગળતું હોય ને તેની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર પામતું હોય તો આપણે તો મનુષ્યો છીએ. જેમ પરમાત્મા પથ્થરની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરીને સ્થૂળનું જળમાં પરિવર્તન કરે છે તેમ સમર્થ સદ્ગુરુ આપણા જન્મોજન્મના ગુણો-સંસ્કારોથી લદાયેલી આપણી નિમ્નગામી પ્રકૃતિનું સતત રૂપાંતર કરી રહ્યા છે અને આ પ્રક્રિયાની સાથે સાથે શ્રીસદ્ગુરુ આપણને ચંદ્રમાની શીતળ ચાંદની જેવી આહ્લાદક તેમનાં કૃપા-કરુણા-દયાનો સતત અનુભવ પણ કરાવી રહ્યા છે.

ત્યારે તો આદિમાનવમાંથી વિકસિત માનવના દરજ્જાની દિશા તરફ માનવજાત આગળ વધી રહી છે.

સૂર્ય અને તેજ બન્નેય એકબીજામાં ઓતપ્રોત છે તેમ સમર્થ સદ્ગુરુનું વ્યક્ત જ્ઞાન અને કૃપા બન્નેય એકબીજામાં ઓતપ્રોત છે. સમર્થ સદ્ગુરુ સૂર્ય છે અને સૂર્યનાં તેજ, પ્રકાશ અને જ્ઞાન નિમિત્તે કરી મળેલાં સ્વજનોની પ્રકૃતિને ઊર્ધ્વદિશામાં વાળવી, પણ સદ્ગુરુ જ છે. એ માટેની રૂપાંતર પ્રક્રિયા સતત રાખવી એ સમર્થનાં કૃપા-કરુણા-દયા છે.

પૂજ્ય ભાઈ કહે છે, ‘જેમ સૂર્ય ઊગવાથી કમળ ખીલતું હોય અને સૂર્યમુખીની દિશા બદલાતી હોય (જે દિશામાં સૂર્ય જાય તે દિશામાં સૂર્યમુખીનું ફૂલ ફરે) તેમ પરમ કૃપાળુ શ્રીસદ્ગુરુનું આગમન જેવું આપણા જીવનમાં થાય છે ત્યારે આપણું જીવન વિકસવાની અને ખીલવાની શક્યતાની શરૂઆત થાય છે.’

અજ્ઞાનરૂપી અહંકારની છાયા દૂર થવાની પ્રક્રિયા ચાલુ થાય છે. જેમ દિવસ ચઢતાં સૂર્યની દિશા બદલાતી જાય છે, અનુભવાય છે. તેમ પરમ કૃપાળુ-દયાળુ સદ્ગુરુની કૃપાથી આપણા જીવનમાં, આપણા જીવની ભૂમિકામાં બદલાવ લાવે છે ને તે અનુભવાય છે. એક તબક્કો એવો પણ આવે છે કે ત્યારે જીવને સમજાય છે કે ‘સેવ્યા નહિ સદ્ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન’ અહંકારની અવસ્થામાં રહી આપણા કેટલાય માનવજન્મો વેડફાયા હશે.

શ્રીસદ્ગુરુનો સહવાસ આપણને નિમ્નગામી અથવા જડ ભૂમિકાની દિશા ને કક્ષા બદલી ઊર્ધ્વગામી દિશામાં પ્રયાસ કરવાની દૃષ્ટિ આપે છે.

પૂજ્ય ભાઈ થકી જ જીવનમાં હું આ બધું સમજી શક્યો છું, એવું હું સ્પષ્ટપણે માનું છું.

સ્થળ-કાળ-ઋતુનો સ્પર્શ નહિ

ડિસેમ્બર મહિનાના છેલ્લા અઠવાડિયાની રાત હતી. 'આશીર્વાદ મકાન'ના ધાબા ઉપર આવેલી રૂમમાંથી તે દિવસે મકાનના નીચેના બેઠક રૂમમાં તેમના પોતાના આગ્રહથી જ ખુરશીમાં બેસાડ્યા હતા.

તે દિવસે શ્રી ચંદનબહેનના મોટા ભાઈ શ્રી બચુભાઈ હાર્ટ એટેકથી મૃત્યુ પામેલા. ઘરના મોભીનું અવસાન થયેલું. દેહને અગ્નિદાહ આપવા માટે સાંજે સાત વાગ્યા સુધીમાં લઈ જવાનું નક્કી હતું. એટલે બપોર બાદ પૂજ્ય ભાઈએ નીચે રૂમમાં જ્યાં શ્રી બચુભાઈનું શરીર સુવાડેલું ત્યાં બેઠક લીધેલ. ઘરનાં કુટુંબીજનો, સ્નેહીઓ ધીમા સ્વરે હરિ:ૐ ધૂન કરી રહ્યાં હતાં. ભાઈ ખુરશીમાં બેઠાં બેઠાં સાંભળી રહ્યા હતા.

ઘરના વાતાવરણમાં ઘરના મોભીના અચાનક અવસાનથી સ્વજનના વિયોગનું દુઃખ અને વિરહની માનવસહજ સ્વભાવગત વેદના કુટુંબનાં સભ્યોનાં મોં ઉપર ઊપસી આવતી હતી. છતાં વાતાવરણ એકદમ હળવાશ-સમતાવાળું હોવાથી મૃત્યુના ભારનો ક્યાંયે અહેસાસ થયો ન હતો. મારી જાણ મુજબ બચુભાઈને અગાઉ છ વાર હાર્ટએટેક આવેલ. તેઓ પોતે માનતા કે તેમનું હાલનું જીવન કુદરતનું બોનસ જ છે.

પોતાની અચાનક વિદાય થશે એવી માનસિક તૈયારીવાળી તેમની ભૂમિકા હતી એવી મને ખબર છે. છતાં હર્યુભર્યુ કુટુંબ અને એકબીજા પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય છોડીને મૃત્યુ આવે તે કોને ગમે? પણ જે બનવાકારક હતું તે બન્યું.

મૃતકનું શરીર રાત્રી દરમિયાન ઘરે રાખવું પડ્યું અને ઠંડી કહે-મારા દિવસો છે. ડિસેમ્બર માસના આખરના, પવનના સુસવાટા

સાથે ઠંડી તેની હાજરીનો અણસાર આપતી હતી. તેથી, શ્રી ચંદનબહેને તથા તેમના બીજાં નાના બહેન શ્રી શિલાબહેને મને ઈશારો કરીને પૂજ્ય ભાઈને ઓઢાડવા ગરમ શાલ આપી. હું શાલ લઈ પૂજ્ય ભાઈને ઓઢાડવા ગયો. મને ચોક્કસ ધ્યાનમાં હતું કે પૂજ્ય ભાઈ તો સ્થળ, કાળ, ઋતુ એમ ત્રણેય સ્વીકારનારા. એમને આવું કંઈ ઓઢવાની જરૂર ના હોય ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ કહે, સમીરભાઈ, તમારે મને શાલ ઓઢાડવી છે? ઓઢાડવી હોય તો ઓઢાડો પણ મારે તેની જરૂર નથી.

પવન એવો આવતો કે શાલ ઓઢાડવા જતાં થોડી આઘી-પાછી થઈ જતી એટલે હું સરખી રીતે ઓઢેલી રહે તે મુજબનો પ્રયત્ન કરતો હતો.

ફરી પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘સમીરભાઈ મને સ્થળ-કાળ-ઋતુની અસર ના થાય. મને ઠંડી લાગતી નથી.’ મેં કહ્યું, ‘ભાઈ ઓઢી રાખોને.’

પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘બધાંનું મન સાચવવા ઓઢીશ. મને કંઈ સ્પર્શતું નથી.’ પૂજ્ય ભાઈ સ્થળ, કાળ ને ઋતુની સ્વીકૃતિને સાધનાનું અંગ ગણતા.

થોડા સમય પછી બાજુના રૂમમાં પૂજ્ય ભાઈને આરામ માટે, સૂવા માટે બે વ્યક્તિ હાથ પકડીને લઈ ગયા.

ત્યાર બાદ રાત્રીના લગભગ અગિયાર વાગ્યા હશે. અમોએ સૌ કોઈ નાનાંમોટાંને આરામ કરવા માટે સૂચના આપી. સૌ આરામ માટે ગયાં.

તે સમયે હું અને શ્રી ચંદનબહેન રહ્યાં હતાં. તેમણે મને પણ આરામ માટે આગ્રહ કરેલો.

મારા મનમાં જુદું જ કંઈ રમી રહ્યું હતું. મૃતકને શાંતિ મળે અને મને સાધન થાય તેવા વિચારથી મેં તેમને કહ્યું, ‘હું તો અહીં એકલો

બેસીને નામસ્મરણ ભજન-કીર્તન ધીમે ધીમે કરીશ.’ તરત જ ચંદનબહેન કહે, ‘હું પણ સાથે બેસીને ધૂન કરીશ.’

અમે શ્રી કલ્પના ભરતની ધૂનની કેસેટ મૂકવાનું વિચારતા હતા, પણ મને એવો ભાવાત્મક વિચાર-પ્રાર્થના અને અરજ સ્વરૂપે મનમાં આવી ગયો કે અખિલ બ્રહ્માંડના રોમેરોમમાં વ્યક્ત થતું ચેતનને જાગૃતપણે ધારણ કરનાર પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ જો થોડી વાર હરિ:ૐ નામસ્મરણ-ધૂનમાં જોડાય તો કેવું સારું. તેમના ચેતનાયુક્ત ભાવવાળા અવાજ-વાણીના વેલ્લ (આંદોલનો) ને ‘હરિ:ૐ’ શબ્દ આપણા કાન દ્વારા આપણા મનાદિકરણને સ્પર્શે અને તેમની દિવ્ય જાગૃત ચેતનાનો લાભ સૌને મળી જાય. કંઈક ‘ફૂલ નહિ, ફૂલની પાંખડી નહિ તો ફૂલની સુવાસ’ તો મળી જાય.

અમો પરિવારના સૌએ સાથે બેસીને હરિ:ૐ ધૂનની શરૂઆત કરી. પૂજ્ય ભાઈ પણ સાથે જોડાયા.

હરિ:ૐ.... હરિ:ૐ.... ધૂન કરી.

પૂજ્ય ભાઈ ધૂનમાં જોડાયા તેનો સંતોષ થયો.

ત્યાર બાદ શ્રી કલ્પના ભરતજીની ધૂનની કેસેટ મૂકી સવાર સુધી ધૂન-ભજન કરેલાં.

‘પૂજ્ય શ્રીમોટા આપણને હવે આપણે જ્યાં હોઈએ ત્યાં મળી શકે છે. ભગવાનનું સ્મરણ એ જ એમની સમીપતા.’ (પુસ્તક રેફ. ‘મળાયું પણ ભળાયું નહિ’ - પૃ. ૧૮૪, આ. ૧)

સ્થળ-કાળ-ઋતુનો જેમને સ્પર્શ નથી એવા સમર્થ પૂજ્ય ભાઈએ અમારી ભક્તિભાવપૂર્ણ અરજ તુરંત સાંભળી ને અલૌકિક-દિવ્ય ‘હરિ:ૐ’ ધૂનના અમે લાભાર્થી બન્યા. તે દિવ્યતાની અનુભૂતિ આજે પણ સ્મરણમાં છે.

હું હંમેશાં પૂજ્ય ભાઈને સાંભળવા અને તેઓના મુખારવિંદ ઉપરના ભાવ નિહાળવા તેમનાં દર્શને જતો. તેઓ કંઈ પૂછે કે તેઓ સાથે જે કંઈ વાર્તાલાપ થાય તેનું હું અવારનવાર મનન કરું. મારી બુદ્ધિને તેમના ઉચ્ચારેલ શબ્દો ઉપર સહેજપણ વ્યક્ત ના થવા દઉં. બસ, ભાવપૂર્વક તેમને યાદ કર્યા કરું. એક પ્રકારનો દિલમાં દિવ્ય આનંદ આવ્યા કરે. દિલ કૂણું કૂણું અને તરબતર થઈ જાય. મન તો હલકું ફૂલ જેવું લાગ્યા કરે. આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તે સ્થિતિને પકડી રાખવા સહજતાપૂર્વક અમારા વચ્ચેના વાર્તાલાપનું ફરી ફરીને માનસિક સ્મરણ કરું ને પૂજ્ય ભાઈ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરું.

પૂજ્ય ભાઈ પ્રતિ વ્યક્ત પ્રાર્થનાનો પ્રતિસાદ તેઓ તરફથી અચૂક મળે છે એવા મને ઘણા અનુભવ છે.

— સમીરભાઈ કીકાભાઈ પટેલ

યુ. એસ. એ.

હરિ:ૐ

પૂજ્ય મોટા અને રણછોડજી એક

ઉનાળાના દિવસો આશરે ૧૯૭૮-'૭૯ના દિવસો હતા. હું ડાકોર રાજા રણછોડરાયનાં દર્શન માટે અને પ્રાર્થના કરવા માટે ગઈ હતી. રણછોડજીનાં દર્શન કર્યા અને પ્રાર્થના પણ ખૂબ ભક્તિભાવ-પૂર્વક કરી.

સંસારી જીવનમાં ભગવાન રણછોડજી સમક્ષ ડાકોર જઈ દર્શન કરવાં અને પ્રાર્થના કરવી એ આસ્થાએ સારાનરસા દિવસોમાં જીવનમાં શાંતિ અને ભગવાનનું સહાયબળ મળી જતું અને જીવન પસાર થતું.

તે દિવસે ડાકોરથી બપોરે હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ પૂજ્ય નંદુભાઈને મળવાની ઈચ્છાએ અને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન માટે ગઈ. બપોરનો સમય હતો. પૂજ્ય ભાઈએ આવકાર આપ્યો. ‘આવો, આવો, રમીલાબહેન. અત્યારે બપોરે કેમ આવવું પડ્યું?’ મેં કહ્યું, ‘ડાકોર રણછોડજીનાં દર્શન માટે ગઈ હતી, અને આપને મળતી જાઉં અને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન કરતી જાઉં.’

પૂજ્ય ભાઈ કહે,

‘ડાકોર કેમ જવું પડે? અહીં જ રણછોડજી છે, મોટા અને રણછોડજી એક જ છે.’

મેં કહ્યું, પાંચ દિવસ થઈ ગયા. મારા દીકરાનો દીકરો વત્સલ બીમાર છે. તાવ ઊતરવાનું નામ લેતો નથી. છોકરો કંઈ ખાઈ શકતો નથી. અને પથારીમાં બેસી શકતો નથી. તમે કોઈ મારી પ્રાર્થના સાંભળતા નથી, પાંચ દિવસથી પૂજ્ય શ્રીમોટાને દિવસ દરમિયાન અવારનવાર પ્રાર્થના કરું છું. છેવટે મારે તો રણછોડજીને જે કહેવું હોય તે ડાકોર જઈને કહેવાનું એટલે બધું ઊકલી જાય. પતી જાય.

પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘રમીલાબહેન, ઘેર જઈ દીકરાને ઊઘાળી ઊઘાળીને વહાલથી રમાડજો.’

મેં કહ્યું, ‘શું રમાડજો? વત્સલને તાવ તો ઊતરતો નથી.’

પણ જ્યારે હું ઘરે પહોંચવા આવી અને જોયું તો ચિ. વત્સલ મકાનના ઝાંપે આવીને સ્વસ્થતાપૂર્વક મારી રાહ જોઈને ઊભો હોય તેમ સામે દોડી આવી મને વળગી પડ્યો.

ઉપરોક્ત ઘટનાનાં વર્ષોમાં પૂજ્ય ભાઈના સંતત્વની ભૂમિકાનો કંઈ જ ખ્યાલ ન હતો. આજે સમજાય છે પૂજ્ય ભાઈનું અંતરયામીપણું. સાથે તેઓના વ્યક્ત શબ્દમાં છુપાયેલા આશીર્વાદ

થકી તેઓ મુશ્કેલ સમયે, કસોટીની છેલ્લી ઘડીએ અદ્ભુત રીતે ઉગારી લેતા. અટકેલું કામ પણ પાર પાડી દેતા.

તેમની વાણી નિમિત્તમાં (આપણામાં) જાગૃતતા સાથે કેળવણી અને ધીરજ-સહિષ્ણુતા તેમ જ ભક્તિ, ભાવ-શ્રદ્ધાના પાઠ ભણાવી દે છે. જોકે તે બાબત ખૂબ મોડે મોડેથી ખ્યાલ આવે છે. પૂજ્ય ભાઈ હંમેશાં પ્રમાણ સાથે (ઉદાહરણ સાથે) આપણાં દષ્ટિ અને મતિને સમજણમાં લાવે છે.

— રમીલાબહેન કીકાભાઈ પટેલ

ઘોડાસર, અમદાવાદ

(રમીલાબહેન પુસ્તકના સંપાદક સમીરભાઈનાં માતૃશ્રી છે.)

હરિ: ॐ

વાત્સલ્ય

ધર્મ અને ધંધાના કર્મફલક ઉપર યોગ્ય અને ન્યાયી સંસારી પાત્રો એટલે સદ્ગત ઈંદ્રવદન ભલાભાઈ લેખડિયાના વૈષ્ણવપંથી પુત્રો શ્રી કિરણભાઈ, શ્રી યોગેશભાઈ અને શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયા અને તેમનો પરિવાર.

પ્રૌઢ ઉંમરનાં માતૃશ્રી સવિતાબહેન આઈ. લેખડિયાનું ધર્મપરાયણ આચરણ પ્રેરણાદાયી, ભાવાત્મક, હૃદયસ્પર્શી અને ખૂબ સૌમ્ય છે. તેમના ગુણભાવ અને સંસ્કારનાં દર્શન તેમનાં પરિવારજનોમાં અવિરતપણે થયા કરે છે. ધર્મનિષ્ઠ, ભક્તિપરાયણ ને ઉમદાભાવ ધરાવતાં કુટુંબ ઉપર ઈશ્વર પણ તેનાં કૃપાભાવનું અવતરણ કરવામાં રાજીપો અનુભવે છે. ભગવાન તેના ભક્તનાં ભક્તિભાવથી રાજી થાય છે અને ત્યારે સદ્ગુરુનું નિમિત્ત પ્રગટાવીને જીવને દોરે છે.

લેખડિયા પરિવાર, પૂજ્ય ભાઈ વિશે વ્યક્ત થવા માટે નિમિત્ત બન્યું છે. શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયા વર્ણવે છે કે પૂજ્ય ભાઈ સાથેના સંપર્કમાં આવ્યા બાદ અવારનવાર હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ અને વિદ્યાનગર એકાંતવાસમાં મળવા જવાનું બનતું. એ દરમિયાન ધંધાકીય કે કુટુંબ પરિવારના કે વ્યક્તિગત કોઈ પણ સારાનરસા પ્રસંગ ઘટતા હોય, તે ખુલ્લા દિલે તેમની સમક્ષ વ્યક્ત થતો. પૂજ્ય ભાઈ પણ અમારાં સૌનું અંતરપટ સહજ માપી લેતાં અને વાતના વળને બરાબર પકડી, જાણે આંગળી પકડી સમજાવતા, જરૂર પડે ત્યાં આદેશાત્મક નિર્ધારિત પરિણામલક્ષી સૂચન કરતા જે સમય જતાં તેમનાં દષ્ટિબિંદુ મુજબ સો ટકા સાચું પડતું અમે અનેક પ્રસંગો-ઘટનાઓમાં અનુભવ્યું છે. (સં.)

સંકટના સાથી પૂજ્ય ભાઈ

(૧) ૧૯૮૨-’૮૩માં વટવાની ફેક્ટરીમાં એક્સિડન્ટ થતાં ચાલુ ધંધો બંધ કરી દેવો તે અંગે પૂજ્ય ભાઈ સમક્ષ રજૂઆત કરતાં તેમણે સામો પ્રશ્ન કર્યો તમારા ધંધા ઉપર નભતા પચાસ સો ફેમિલીના સભ્યોનું શું? ધંધો ચાલુ રાખો. પછી ધંધો ચાલુ રાખ્યો જે નિર્વિઘ્ને ખૂબ વિકસ્યો. જોકે એક્સિડન્ટમાં ભોગ બનેલા વ્યક્તિઓનાં પરિવારજનોને પૂજ્ય ભાઈની સૂચના મુજબ વળતર આપેલું. આમ, પૂજ્ય ભાઈનાં પ્રેરણાબળે અને વળતરના લાભાર્થી પરિવારજનોના અનરાધર આશીર્વાદથી ધંધો દિન દુગના રાત ચૌગુના બની વિકસ્યો. આમ, આપણે સંજોગોવસાત્ દૃઢ નિર્ણય કર્યો હોય તેનાથી વિપરીત તેઓ આજ્ઞા કરે, આદેશ આપે, પ્રેરણા આપતા, આપણને તેની આજ્ઞાપાલનની ખરાખરીની, કપરી કસોટીના એરણે ચઢાવતા,

તેમની આજ્ઞાપાલનનું બળ પણ તેઓ જ જાણે આપતા હતા. રસ્તો-દિશા-મંજિલ અને હિંમત પૂજ્ય ભાઈનાં જ હોય.

(૨) ટેક્ષ્ટાઈલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝના મંદીના કાળમાં ધંધાકીય ઉઘરાણીના કરોડો રૂપિયા ગુજરાતના બે મોટા ટેક્ષ્ટાઈલ ગ્રુપમાં ફસાયેલા. શું કરવું? પૂજ્ય ભાઈને વિગતે વાત કરતાં તેઓએ પ્રેરણાત્મક એવી નિશ્ચિતતાની શાતા આપી કે - એક ગ્રુપ પટેલ ભાયાડો છે, મફતલાલ ગ્રુપ. ગભરાશો નહિ બધી રકમ આવી જશે અને બીજો છે તે શ્રાવક છે, અરવિંદ ગ્રુપ શેઠ શ્રી સંજય લાલભાઈ. ચિંતા ના કરશો, પૈસા ક્યાંય જવાના નથી આવી જશે.' કરોડોની રકમ, ઊંધ ઊડી જાય પણ પૂજ્ય ભાઈના આ શબ્દો જાણે આશીર્વાચન થઈ ગયા અને પૂરેપૂરી રકમ આવી ગઈ. સાથે સાથે તે કંપનીઓના શેઠશ્રીઓ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ થઈ ગયો. તેમના અન્ય ધંધાઓમાં પણ કોઈ પણ પ્રકારના અડચણ વગરની ભાગીદાર થઈ ગઈ. જેથી જે ધંધો હતો તેના કરતાં અનેકગણો સહજતાથી વિકસવા માંડ્યો. આમ, પૂજ્ય ભાઈનાં પ્રેરણાબળની શક્તિ કેવા કેવા ક્ષેત્રમાં અને કેવી વ્યક્તિઓને કેવાં કેવાં કામને સ્પર્શે છે. કલ્પના બહારની વાતોને અમે અનુભવી, જેનો ભરપૂર લાભ અમને મળ્યો છે.

(૩) અમદાવાદ અને સુરતની ટેક્ષ્ટાઈલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝમાં બહોળા પ્રમાણમાં ધંધો હતો જ. સમય જતાં સુરતમાં ટેક્ષ્ટાઈલ બિઝનેસ પ્રેક્ટિસ દિવસે દિવસે ભારૂપ બનવા લાગી. તે પરિસ્થિતિ પૂજ્ય ભાઈ સમક્ષ રજૂ કરતાં એક વાક્યમાં જવાબ અને અમલ કરવાની શક્તિ આપી દીધી. **‘અતુલભાઈ, હૃદય ઉપર ભાર રહે તે ધંધો ન કરવો.’** મહિને કરોડનો નફો કરી આપતો ધંધો બંધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. સુરતનો ધંધો બંધ કર્યો.

સુરતના ધંધામાં જેટલી માનસિક અને શારીરિક શક્તિ વપરાતી અને તેની પાછળ રોકાઈ રહેતી તે તમામ શક્તિ અન્ય ધંધામાં પૂજ્ય ભાઈની કૃપાથી ડાઈવર્ટ થઈ, જેના પરિણામે નવા ધંધાનાં દિશા અને ગતિ મળ્યાં. પૂજ્ય ભાઈ પ્રેરિત દિશા અને ગતિ હોય પછી ધંધાના વિકાસમાં ચાર ચાંદ્ર સ્વયં જાતે જ આવી મળ્યા.

(૪) પૂજ્ય ભાઈ સાથે એક દિવસ વાતે વાત નીકળતાં તેઓએ સૂચન સાથે આદેશ કરતાં એમ કહ્યું, ‘**એક ટોપલીમાં બધાં ઈંડાં સાથે ના મૂકવાં.**’ એટલે એક જ ધંધામાં બધાં જ નાણાંનું રોકાણ નહિ કરવું. આગળ સમજાવતાં કહ્યું, (૧) સોનામાં (૨) જમીનમાં (૩) Fixed Depositમાં (૪) શેર્સમાં વગેરેમાં રોકાણ કરવું. આગળ સમજાવ્યું, સોનાનું રોકાણ એવું છે કે ક્યારેય નાણાકીય વિકટ પરિસ્થિતિ આવે તો ઘરના અન્ય સભ્યોને તે પરિસ્થિતિનો અણસાર આવે તે પહેલાં સોનાને વેચતાં તરત રકમ મળી શકે. પરિસ્થિતિને પહોંચી વળાય.

જમીનમાં રોકાણ કરતાં લાંબે ગાળે ફાયદો - વળતરમાં કરી આપે. આજે સરખેજ-ગાંધીનગર હાઈવે ઉપર વર્ષો અગાઉના રોકાણનું ખૂબ સારું વળતર મળ્યું છે.

F. D. માં તો ફિક્સ ઈન્ટરેસ્ટ મળે જ.

શેર્સમાં માર્કેટનાં ગતિ-વિધિ ઉપર આધાર, કંપનીઓનો ગ્રોથ અને ફ્યુચરની આવક અને વળતર ઉપર આધાર છે.

પૂજ્ય ભાઈ પ્રેરણાસ્રોત સ્વરૂપે ધંધાકીય પીઠબળ સાથે ધંધાકીય વિકાસનાં દિશા, દષ્ટિ અને ગતિના શક્તિ પ્રદાતા હતા.તેવી જ રીતે પરિવારના પ્રશ્નોમાં પણ રસ લેતા.

(૫) એક દિવસ ચિ. કુનાલ ભણવા માટે અમેરિકા ગયેલ છે અને શ્રી અતુલભાઈના મિત્રના ઘરે રહે છે તે બાબતે પૂજ્ય ભાઈએ

સૂચન કર્યું કે ‘સોનાના પાંજરામાં પોપટની કિંમત કઈ નહિ.’ તમારો મિત્ર તમારા કરતાં પણ વધુ સારી રીતે તમારા દીકરાને રાખે તેમાં દીકરો શું શીખશે? એનો વિકાસ શું? એને જાતે એકલો રહેવા દો. એને પાંજરામાંથી મુક્ત-સ્વતંત્ર કરો તો વિકાસ થાય. એટલે ચિ. કુનાલને અમેરિકાથી બોલાવી લીધો અને ફરી અમેરિકા ત્રણ વર્ષ એકલો રહ્યો. હાલમાં ચિ. કુનાલ પર્સનલ સેલ્ફ ડેવલપમેન્ટ-પેલી કહેવત મુજબ ‘વડ જેવા ટેટા, બાપ એવા બેટા’ જેવો ખીલ્યો છે. પરિવારના પાંચેય દીકરાઓને માટે પૂજ્ય ભાઈ તરફથી સૂચન મળેલાં છે. અને પાંચેય દીકરાઓ (બીજી પેઢીના) ખૂબ વ્યવસ્થિત પોતપોતાની રીતે ધંધો-વહેવાર સંભાળે છે, તે પરિવાર માટે ખૂબ સંતોષકારક બાબત છે.

— અતુલભાઈ લેખડીયા

અમદાવાદ

હરિ:ૐ

શ્રી અતુલભાઈ સાથે વાર્તાલાપ - સંપાદકનું વક્તવ્ય

શ્રી અતુલભાઈ ૬૦ વર્ષે ધંધામાંથી રિટાયરમેન્ટ લેવા અંગે પૂજ્ય ભાઈને પૂછતા, તેમને ૬૫ વર્ષ સુધી રિટાયરમેન્ટ નહિ લેવું Looking to his lifespan (એમની આવરદા મુજબ) એવું જણાવેલ.

શ્રી અતુલભાઈ છેલ્લાં બેતાળીસ વર્ષથી ગાયત્રી માતાજીના મંદિર શાહીબાગ નિયમિત દર અઠવાડિયે જાય છે, રોજેરોજ ગાયત્રી માતાનો મંત્ર નોટમાં લખવાનો. હરિ:ૐનો મંત્ર પણ રોજ લખવાનો. આ અંગે પૂજ્ય ભાઈને જણાવ્યું ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ તે મંદિરની સંસ્થામાં એક સંત પૂજ્ય માતાજી છે. એમ કહ્યું ને તેમનો

ફોટો મંગાવ્યો અને તે મને પરત આપતાં પૂજ્ય ભાઈ, પૂજ્ય માતાજીના ફોટાને પગે લાગ્યા અને સૂચના આપી કે તમારે તે મંદિરની તમામ પ્રકારની જવાબદારી નિભાવવાની, તેનો તમામ ખર્ચ તમારે ઉપાડી લેવાનો.

હાલમાં શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયા ગાયત્રી મંદિરના ટ્રસ્ટમાં છે અને ત્યાર બાદ બીજા ત્રણ મંદિર પણ કર્યાં. પૂજ્ય માતાજીએ શ્રી અતુલભાઈને આજ્ઞા કરી છે કે તેમના દેહાવસાન થયે પુત્ર તરીકે અગ્નિદાહ આપવો અને નર્મદાજી નદીએ પુત્ર તરીકેની બધી વિધિ-વિધાન કરવાની મંજૂરી પણ આપી.

પૂજ્ય ભાઈએ ફોટો મંગાવ્યો તે પહેલાં શ્રી અતુલભાઈ મંદિરમાં દર્શન કરી દાનપેટીમાં સ્વૈચ્છિક દાનની રકમ મૂકી જતા રહેતા, કદાપિ તેઓ પૂજ્ય માતાજીને મળેલા નહિ. પૂજ્ય ભાઈ પૂજ્ય માતાજીના ફોટાને પગે લાગ્યા અને ઉપરોક્ત સૂચના આપી ત્યાર પછીથી પૂજ્ય માતાજીને મળવા ગયા. પૂજ્ય માતાજીએ ત્યારે તેમને તરત જ કહ્યું, ‘તારા ગુરુજીએ કહ્યું એટલે હું દેખાઈ, તે પહેલાં દેખાતી ન હતી.’

અહીં બે ભગવદ્ હસ્તીની કેવી ટેલિપથી કે જેઓ કદાપિ એકબીજાને મળ્યા પણ નથી. પૂજ્ય ભાઈના આત્માની તાદાત્મ્યતા કેવી? છેલ્લાં ચોવીસ-પચીસ વર્ષથી મળવા આવનાર સ્વજનના હૃદયમાં વહેતા ભગવદ્ભાવના પ્રવાહને સાત્ત્વિક દિશામાં વાળીને પ્રોત્સાહિત કરે છે. જેના પ્રતિસાદમાં પૂજ્ય માતાજી, શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયાને પોતાના પુત્ર તરીકે મરણોત્તરના હક્ક આપે છે. પૂજ્ય ભાઈના ભાવસભર હૃદયમાં પોતાના સાચા સ્વજન પ્રતિના મૃદુપ્રેમનો આ જીવતો જાગતો દાખલો છે. પૂજ્ય ભાઈના દિલમાં શ્રી

અતુલભાઈ માટે અનરાધાર પ્રેમગંગાની વર્ષા હતી જે તેમણે પૂજ્ય માતાજીનાં વાત્સલ્યરૂપે સહજ પ્રદાન કરાવી. પૂજ્ય ભાઈએ શ્રી અતુલભાઈની પાત્રતા જોઈ હશે ત્યારે જ આ શક્ય બન્યું.

સાચા સંતોનાં વ્યક્ત થતાં કઠોરતા, જડતા, વાત્સલ્યતા જે તે મળેલાં નિમિત્તને માટે સદાય કલ્યાણકારી જ હોય છે. તેવા સંતને જગતના સંસારી સંબંધો કે સત્તા કે વૈભવનો સ્પર્શ હોતો નથી, તેને તો મળેલાં નિમિત્તનાં ભાવભક્તિ અને ભૂમિકા સાથે જ સંબંધ હોય છે. સાચા સંતો તો જીવના આંતરિક ભાવને સ્વીકારે છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈ વિદ્યાનગરના એકાંતવાસ બાદ હરિ:ૐ આશ્રમના કોઈ કોઈ ઉત્સવમાં જતા. તે સિવાય બે જગ્યાએ એકવાર જવાનું બન્યું છે. (૧) અનુપમ મિશન મુ. મોગરી વિદ્યાનગર પાસેની સંસ્થામાં સાધના માટેના મૌનમંદિરના ઓરડાના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે ગયેલા (૨) અમદાવાદમાં શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયાના ઘરે તેમની આંખના ઓપરેશન માટે ત્રણ દિવસ માટે રોકાયેલા. શ્રી અતુલભાઈ લેખડિયાના ઘરે રોકાયેલા ત્યારે પૂજ્ય ભાઈની સૂચના હતી કે કોઈને તેમના રોકાણની જાણ કરવી નહિ.

તે વેળાએ પૂજ્ય ભાઈ પોતાના પરિવારનાં સભ્યો પત્ની મુ. શ્રી કાંતાબા, પુત્ર મુ. શ્રી સિદ્ધાર્થભાઈ, પુત્રવધૂ મુ. શ્રી ઈલાબહેન તથા બાળકોને ગુલબાઈ ટેકરે આવેલા શ્રી સિદ્ધાર્થભાઈના ઘરે મળ્યા હતા. મુ. કાંતાબાને તે સમયે યુરિનની કોથળી મૂકેલ હતી. પૂજ્ય નંદુભાઈ સાથે એકાંતમાં શાંતિપૂર્વકનું આ અંતિમ મિલન હતું. પૂજ્ય ભાઈએ, મૃત્યુ પહેલાં મુ. કાંતાબાને મળવાનું વચન આપેલ નિભાવ્યું. સાથે ઘરમાં શ્રી સિદ્ધાર્થભાઈની ખુરશી હતી તેના ઉપર પણ પૂજ્ય ભાઈ બેઠા અને શ્રી સિદ્ધાર્થભાઈને આશીર્વાદ આપ્યા.

સંતત્વના માર્ગે, ઊર્ધ્વપ્રયાણ માટે જીવે કેવા મક્કમ નિર્ણયો કરવા પડે છે. જોકે તેનો હેતુ તો પ્રાપ્ત નિમિત્તના કલ્યાણ અર્થેનો જ હોય છે. સંતના વ્યક્ત થવાપણામાં સૌના કલ્યાણનો વૈશ્વિક વાત્સલ્ય ભાવ સ્થિર હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈનું આત્મિક અંગુલિ નિર્દેશન કેવું હોય...? શ્રી અતુલભાઈ તેમના પારિવારિક સ્વજનને ત્યાં પૂના પ્રસંગોપાત્ત ગયેલા તે વેળાએ પૂજ્ય ભાઈને એ વાત ધ્યાનમાં આવતાં - ‘પૂજ્ય ઈંદિરાદેવીને મળવા જજો. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સાક્ષાત્ છે.’ એમ જણાવેલ. શ્રી અતુલભાઈના કહેવા મુજબ આજે પણ પેંડાનો પ્રસાદ ધરાવીએ ત્યારે પેંડા ઉપર પ્રસાદ સ્વીકારવા બાબતે આંગળીઓનાં નિશાન પડે છે. કેવી ભગવદ્, કેવી દિવ્ય, કેવી બ્રહ્મ શક્તિ, કેવાં સ્વરૂપે ચેતનનું અવતરણ - સ્થૂળ પદાર્થમાં પણ સ્પર્શનું દર્શન કરાવ્યું. પૂજ્ય ભાઈ સૂક્ષ્મ ચેતનના માધ્યમ હતા. છતાં શ્રી અતુલભાઈએ નિખાલસાતપૂર્વક સ્વીકાર્યું છે કે પોતાથી વ્યક્તિગત જીવદશામાંથી નીકળવાનો પ્રયત્ન નહિ થતો હોવાને કારણે પૂજ્ય ભાઈનું કડક શબ્દભાવનું વલણ પણ અનુભવેલું છે. ત્યારબાદ જીવદશા પ્રત્યેની સજાગતા વધી, જાગૃતતા વધી અને જીવદશા પહેલાં કરતાં ઘણી મોળી પડવા માંડી છે. તે હવે ખબર પડે છે.

એક દિવસ પૂજ્ય ભાઈ પોતાના આયુષ્ય વિશે શ્રી અતુલભાઈને વાત કરતા કહે છે કે ‘મારો સંકલ્પ છે કે ૧૦૦ વર્ષ પૂરાં થાય એટલે સો વર્ષ પછી જ જઈશ.’ ત્યારે શ્રી અતુલભાઈએ પૂજ્ય ભાઈને સીધું જ પૂછ્યું છે કે ‘ભાઈ તમારા ગયા પછી આપની જેમ ગાઈડલાઈન માટે કોને મળવું?’ પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘સમય અંતરે ગુરુ મળશે અને તે અનુપમ મિશનના પૂજ્ય જશુભાઈ સાહેબને વાત તમે કરી શકશો.’

આ વાત થયે ૨૦ મિનિટ થઈ હશે અને અનુપમ મિશન મોગરી, જિલ્લો: આણંદના પૂજ્ય જશુભાઈ સાહેબ મહારાજ, શ્રી શાંતિભાઈ સાહેબ, શ્રી અશ્વિનભાઈ પૂજ્ય ભાઈને મળવા આવ્યા. તે સમયે બધાંને પગે લાગતાં, પૂજ્ય જશુભાઈ સાહેબે શ્રી અતુલભાઈને કહ્યું, ‘તમારા ખીસામાં જે હોય તે બધું આપી દો.’

ત્યાર બાદ પૂજ્ય જશુભાઈ સાહેબને મળવાનું અવારનવાર બને છે અને પર્ફેક્ટ માર્ગદર્શન તેમની પાસેથી મળે છે. શ્રી અતુલભાઈએ અત્યંત મૂલ્યવાન જમીન બોડકદેવ પાસે તેમની હતી તે અનુપમ મિશનને સમર્પિત કરી છે. આમ, પૂજ્ય ભાઈની નિશ્રા કોઈના કોઈ સ્વરૂપે તેમના જીવનમાં આજે પણ હાજર રહી છે.

છેલ્લાં દશબાર વર્ષથી લેખડિયા પરિવાર તરફથી વાર્ષિક દાનનું નાણાકીય અમુક લાખનું બજેટ પૂજ્ય ભાઈને જ સમર્પિત થતું. જે તેમની સૂચના મુજબ દાન ચેકો ડિરેક્ટ લાભાર્થી સંસ્થાઓને મોકલતા હતા.

શ્રી અતુલભાઈ શરૂમાં દાન કરતા ત્યારે તેમના નામની અપેક્ષા રાખતા હતા, સમાજમાં કુટુંબ પરિવારની નામના વધે, એક મોભો વધે. આ માન્યતા પૂજ્ય ભાઈએ એવી રીતે છોડાવી કે ‘ગાંધીજી બીજા ભવમાં જન્મ લે તો તેને ખબર પડે કે હું ગાંધીજી હતો અને તે કૂતરા સ્વરૂપે જન્મે તો કોઈ ગાંધીજી તરીકે ઓળખીને રોટલો આપે...?’

**‘કીર્તિ કેરાં કોટડાં રાખ્યાં નવ રહંત
કીર્તિ!!! કીર્તીનું શું મહત્ત્વ...? શૂન્ય.’**

પૂજ્ય મોટાનાં ઘણાં ખરાં પુસ્તકો વાંચ્યાં એ બાબતની શ્રી અતુલભાઈ તરફથી વાત ચાલતી હતી. જીવનસંદેશ, જીવનપરાગ, જીવનદર્શન, જીવનપગથી વગેરે વગેરે અને હવે પછી કયું પુસ્તક

વાંચવું જોઈએ? ત્યારે પૂજ્ય ભાઈએ કહ્યું, ‘તમારે કોઈ પુસ્તક વાંચવાની જરૂર નથી અને તમારે વાંચવું હોય તો ‘નિરંતર વિકાસ’ નામનું પુસ્તક વાંચજો.’

પૂજ્ય ભાઈ તો જીવનના પ્રત્યેક વહેવારમાં પળેપળ તેમની પ્રેરણાબળે વ્યક્ત થયા જ કરે છે. પૂજ્ય ભાઈના પરિચયમાં આવ્યા બાદ ઘણી બધી ઘટનાઓમાં એમની સૂક્ષ્મ હાજરી અનુભવી છે, જે તેમની કૃપા કહો કે ચમત્કાર કહો. જેમ સૂરજ ઊગે છે તે સનાતન છે તેમ પૂજ્ય ભાઈની શક્તિનું વહન સનાતન છે. આજે પણ પૂજ્ય ભાઈની સૂક્ષ્મ હાજરી આપણા જીવનને અને હૃદયના ભાવને માર્ગદર્શન આપતી રહે છે તેનો આપણને સૌને અનુભવ થતો રહે છે. એ મહાન આત્માને અંતરના ઊંડાણથી ભક્તિપૂર્વક કોટી કોટી વંદન.

— સંપાદક

॥ હરિ:ૐ ॥

૮. શ્રી નંદુભાઈને હૃદય-અર્ધ્ય (સ્વજનો તરફથી ભાવાંજલિ)

વ્યક્તિગત સ્વજનો અને સંસ્થાઓ તરફથી પૂજ્ય ભાઈને
ભાવાંજલિ-પુષ્પ અર્પણ

હરિ:ૐ

(૧) શ્રી ઝીણાકાકા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૦-૧૦-૨૦૦૪ના રોજ પૂજ્યશ્રી નંદુભાઈના દેહાવસાનના સમાચાર મળ્યા. પૂજ્યશ્રી ઝીણાકાકાની આંખ ભીની થઈ ગઈ. એવું દૃશ્ય ખૂબ ભાગ્યે જ જોવા મળતું. તે પછીના દિવસે શ્રી ઝીણાકાકા બોલ્યા હતા, 'નંદુભાઈ ગયા, હવે સૂનું સૂનું લાગે છે.'

પુસ્તક: 'પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ',

પૃ. ૨૩૧, આ. ૩

(૨) વિમલા ઠકાર

માઉન્ટ આબુ

શ્રીમોટાના અભિન્ન સહચર, નિષ્ઠાવાન સહયોગી તેમ જ કુશળ સંગઠક એવા શ્રી નંદુભાઈના દેહવિલયના સમાચાર જાણવા મળ્યા. તેમના દેહવિલય સાથે શ્રીમોટાપર્વનો અંત થયો ગણાય. જેમ શ્રીરંગ અવધૂતજીનું એક પર્વ હતું. સંતરામ મંદિરના શ્રી નારાયણદાસ મહારાજનું એક સેવાપર્વ હતું તેમ જ શ્રી નંદુભાઈના અથાક પરિશ્રમથી નિનાદિત શ્રીમોટાપર્વ હતું. જે આથમ્યું ગણાય.

શ્રીમોટાના ટ્રસ્ટ મારફત સમાજસેવાનાં કાર્યો ચાલતા રહેશે, અંતરિયાળ ગામોમાં નિશાળો ખૂલતી રહેશે છતાંય ભક્તિરસથી મધમધતું વાતાવરણ ગુજરાતની જનતાને મળશે નહિ. શ્રી નંદુભાઈ માટે મારી ભાવાંજલિ સ્વીકારજો અને ટ્રસ્ટીમંડળના સભ્યો સુધી પહોંચાડજો.

(૩) દિલાવરસિંહજી જાડેજા

વલ્લભ વિદ્યાનગર

પૂજ્ય નંદુભાઈનો જન્મ તા.૧૪-૧૦-૧૯૦૪ના રોજ અને વિદ્યાય તા.૨૦-૧૦-૨૦૦૪. એટલે જન્મના જ મહિનામાં શતાયુ બની 'ઈતિ અલમ્'* ભાવે વિદ્યાય લીધી. વિદ્યાયમાં પણ એમનો નિઃસ્પૃહ ભાવ દેખાયા વિના રહેતો નથી. આવા પુણ્ય પુરુષ જીવનના છેલ્લા સમયગાળામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ખાતે રહેતા હતા, તે મારી દૃષ્ટિએ અહીંની ધરતીનું પુણ્ય ગણાય. વલ્લભ વિદ્યાનગરની તેઓ છત્રછાયા ગણાય. અહીં આવતા જુદા જુદા મહાનુભાવો સાથે પૂજ્ય નંદુભાઈને અવારનવાર મળવાનું થતું. સ્વતંત્ર રીતે પણ અવાતું તે બધું યાદ આવે છે.

પૂજ્ય નંદુભાઈની સુવાસ પ્રસરતી રહો. એમના આત્માની તો ઊર્ધ્વગતિ જ હોય એવી ભાવના સાથે વિરમું છું.

(૪) ડૉ. વસંત પરીખ

વડનગર

સ્નેહદીપનાં અજવાળાં

અંગ અંગ સે, હૈ છૂટા રહા સંગ
પર મન - સમંદર જવા ઉઠાયે
પર્ણ પર્ણ હૈ જર્ણ ઉંમર કા
પર સાંસ આશ સે હાર ન માને
ન જાને કીતને! કહીં કહીં સે
નિજાનંદ કે હૈ ફલ ફૂલ ભરે
ઈતની મહેકે યહ જિંદગાની
જો છુએ, વો ખોયે ગ્લાનિ

'અનન્ય પુસ્તક', આ. ૩, પૃ. ૧૨

પરમ પૂજ્ય ભાઈએ ઢળતી વયના, સહેજ ધ્રૂજતા હાથે પણ સ્નેહદીપ ધરીને કેટકેટલાંનાં અંધારાં ઉલેચ્યાં! અનેકના પંથે અજવાળાં પાથર્યાં, હજારો પરિવારોને હૈયેથી હૂંફ ઉષ્મા અર્પ્યાં. છતાં કેવી ‘અકર્મ’ની ભૂમિકા (હું કાંઈ નથી કરતો) અને એ જ સંન્યસ્તની ભૂમિકા, કેમ કે સંન્યાસી કંઈ પણ કર્મ ન કરતો હોવા છતાં અનેકને કર્તવ્ય, સ્વધર્મ બજાવવા પ્રેરે છે. બે હાથે, હજારો હાથને હિંડોળે સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ જગતમાં સૌને હર્ષે ઝુલાવે છે.

ખાલીપો-ખોવાયેલાની અનુભૂતિ, પ્રસન્નતા ગાયબ. સમાચાર જાણીને મારી સ્થિતિ તો જાણે છત્રહીન બાળ જેવી થઈ. પૂજ્ય ભાઈ એટલે હુંફાળી હિમાલયન છાય, વાત્સલ્યનો નિધિ અને છતાં શારીરિક રીતે એવા કે આપણને પણ વાતવાતમાં વાત્સલ્યથી ભીંજાવી શકે. ઈચ્છા વિદાય લીધી. વિરાટ છતાં કેવા હળવા! મર્મજ છતાં મમતાળુ! જ્ઞાની છતાં ભીના! સંપન્ન છતાં અકિંચન!

આવા સૂક્ષ્મ પ્રવેશ કરીને પરમ પૂજ્ય ભાઈએ મારી ચિત્તની શુદ્ધિને ઝકઝોળી છે કે વસંતે હજી ક્યાંય ક્યાંય દૂરની મજલ કાપવાની છે.

— ‘હરિભાવ’

જાન્યુઆરી, ૨૦૦૫

(૫) એક સ્વજન

પૂજ્ય શ્રીમોટા ઇધર હી હૈ

પૂજ્ય ભાઈ અંગે તો શું વ્યક્ત કરું. તેઓ તો તેમનું મિશન પૂરું કરી પ્રસિદ્ધિથી દૂર રહી, મૂકપણે પૂજ્ય શ્રીમોટાને સમર્પિત થઈ ગયા. પચીસ વર્ષ પહેલાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના અને પૂજ્ય ભાઈના સંપર્કમાં આવવાનું બનેલું. અમારા એક વડીલે અમારામાં એવી ભાવના દઢ કરાવેલી કે પૂજ્ય ભાઈ, પૂજ્ય શ્રીમોટાનું પ્રતિબિંબ છે. એ ભાવના અમારાથી ઝિલાઈ અને દઢીભૂત થઈ ને છેક સુધી એ ટકી રહી.

પૂજ્ય ભાઈને સૌ કોઈ પોતપોતાની રીતે જાણે છે. સૌ સ્વજનોના અલગ અલગ અનુભવ હોઈ શકે. સર્વ સ્વજનોએ-પરદેશમાં રહેતાં સ્વજનોએ પણ પૂજ્ય ભાઈ પ્રત્યે ખૂબ ખૂબ ભાવ વહાવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેમની અંદરનું હીર પારખી હીરાના વેપારીમાંથી હીરો બનાવી ઝળકાવી દીધા. આ હીરાને તો પૂજ્ય શ્રીમોટા જ પારખી શકે. આપણું ગજું નહિ. પૂજ્ય ભાઈની દરેક ધડકનમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા જીવંત હતા.

ખંડવાવાલા બાબા કેવલાનંદજી (પૂજ્ય શ્રીમોટાના, ગુરુભાઈ) કહેતા કે **‘નંદના ફંદ તો ગોવિંદ જ જાણે, સંસારી જીવ નહિ જાણી શકે.’** વળી, પૂજ્ય ભાઈ તરફ આંગળી ચીંધીને એ કહેતા કે **‘પૂજ્ય મોટા ઇંધર હી હૈ.’** પોરબંદરનાં જ્યોતિબહેન થાનકી બોલેલાં કે ઋષિઓ વિશે વાંચ્યું તો હતું, પણ પૂજ્ય ભાઈમાં એમણે ઋષિનાં દર્શન કર્યાં. સાગરની ગહરાઈ- ઊંડાણ અમાપ છે. એ સાગરના કિનારે ઊભા રહી આપણે એ સમુદ્રની ધીર-ગંભીર સપાટીમાંથી ઊછળતાં મોજાંની ભીનાશ પામી શક્યાં અને હવે અનિમેષ નયને, ભીના હૃદયે એ સમુદ્ર તરફ મીટ માંડી. સંસ્મરણોને વાગોળતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની એ ગુરુપ્રસાદીને હૃદયથી ઝીલી પૂજ્ય શ્રીમોટાને જ સમર્પિત કરી તેમના સૂક્ષ્મ સંપર્કમાં રહી શકીએ તેવી ઈને પ્રાર્થના.

સ્વજન: મને જયરામકાકાએ વાત કરેલી કે શ્રીકેવલાનંદજી મહારાજ નંદુભાઈને મળવા જતા?

શ્રી ઝીણાકાકા: હા, તેઓ અવારનવાર નંદુભાઈને મળવા જતા ત્યારે તેઓ મોટાની બહુ વાતો કરતા.તેઓ હા... હા... હા... હા... એમ કરી ખૂબ મોટેથી હસતા.વર્ષમાં બેચાર વાર નંદુભાઈને

* બસ, હવે પૂર્ણવિરામ, હવે આગળ વધવું નથી.

મળવા જતા અને તેઓ એકવાર તો એવું બોલેલા કે ‘આ વર્ષે નંદુને મળાઈ ગયું એટલે નાહવું નહિ પડે.’

પુસ્તક: ‘શ્રી ઝીણાકાકા સાથે વાર્તાલાપ’, પૃ. ૧૧૫, આ. ૧

(૬) મ. કા. યાજ્ઞિક અનુસ્નાતક શિક્ષણશાસ્ત્ર વિભાગ,
સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વિદ્યાનગર

પૂજ્ય નંદુભાઈ, પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી તરીકે એક ઉત્તમ સાધકનું જીવન પામ્યા હતા. તેઓનું જીવન જ માનવતાની મહિમાનું ગાન છે. તેઓની પ્રેરણા સદા અમારી સાથે હતી. તેઓનું જીવન આજના યુગના સર્વેને માનવતા, પ્રેમ અને સદ્ભાવનો સંદેશ આપતું રહેશે. તેઓ તો મૃત્યુના મહિમાને પણ પામેલ સાધક હતા.

(૭) મધુકર રણછોડલાલ ખતવાલા

માંડવીની પોળ, અમદાવાદ

સદ્ગત નંદુભાઈ ઊંચા વિચારવાદી અને એક મહામાનવ હતા. એ માનવપ્રેમનો સંદેશ મૂકતા ગયા છે. અમારી જ્ઞાતિ અને અમારાં સગાંવહાલાંઓમાં તેમણે આપમેળે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તેનું જ્ઞાતિને ગૌરવ છે અને હવે બ્રહ્મમાં એ ઝળહળતો દીપક લીન થઈ ગયો તેનો ગમ પણ છે.

(૮) રમેશભાઈ સંઘવી

સુશીલ ટ્રસ્ટ,

સોન ટેકરી, નિલપર, તા.રાપર, જિ. કચ્છ

શ્રદ્ધેય પૂજ્ય ભાઈના દેહાવસાનના સમાચાર મળ્યા અને સ્તંભિત થઈ જવાયું. પૂજ્ય ભાઈએ શતાયુનું શિખર સર કર્યું અને મહાપ્રસ્થાન કર્યું. અમારા જેવી કેટકેટલી સંસ્થાઓને તેમનું માર્ગદર્શન અને અંતરનાં સ્નેહ હુંફ મળ્યાં છે. પૂજ્ય ભાઈ સતત આપતા જ રહ્યા. પાત્ર જોયું, જરૂરત જોઈ અને અસ્ખલિત વરસતા રહ્યા. તેમની વિદાયથી સાચે જ નિરાધારપણાનો ભાવ હૈયે આવે છે.

અહીં છાપાં નથી આવતાં એટલે પૂજ્ય ભાઈના અવસાનના સમાચાર મોડા મળ્યા. હમણાં ‘હરિભાવ’ આવ્યું અને તેમાં એ સમાચાર વાંચ્યા ત્યારે અકથ્ય બેચેની અનુભવી, સદ્ગતના આત્માને ચિર શાંતિ મળશે જ. તેમના થકી સુખ અને શાંતિ મળ્યાં છે એટલે તેઓ તો સહજ પરમ પદના અધિકારી છે જ. પરમાત્મા આપણને સૌને તેમના જીવનમાંથી પ્રેરણા આપી રહો અને આપણા જીવનને ઉન્નત કરતા જઈએ તેવી હૃદયથી પ્રાર્થના છે.

(૯) હરવિલાસબહેન

સર્વોદય પરિવાર ટ્રસ્ટ

પીડવળ, તા.ધરમપુર

નવેમ્બરના ‘હરિભાવ’માંથી પૂજ્ય ભાઈના દેહાંતના સમાચાર મળ્યા. ખૂબ દુઃખ થયું. એમણે તો આખું જીવન ધન્ય કર્યું છે. આખું જીવન પરમાર્થે સમર્પિત કર્યું હતું. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં જીવન અને કાર્યને ચરિતાર્થ કરી અમારા જેવાને પ્રેરણાબળ પૂરું પાડ્યું છે. તેઓ અમારી અવારનવાર ખબરઅંતર પુછાવે. પત્રો લખે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે રહીને એમણે અનેક પ્રકારની જવાબદારીઓ ખૂબ નિષ્ઠાપૂર્વક અને ચોકસાઈથી સંભાળી. હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં જ્યારે તેઓને મળવા જવાનું થતું ત્યારે તેઓને સતત કાર્યરત રહેતા જોયા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમની આકરી કસોટી કરી. તે બધાંમાં જ તેઓ ઉત્તમ રીતે પાસ થતા રહ્યા.

‘હરિભાવ’માં લખ્યું છે, તે મુજબ એમના સ્નેહી મિત્રો વગેરે પાસેથી વિશાળ લેખસામગ્રી મેળવીને પુસ્તક પ્રકાશિત થાય તો તે સમાજોપયોગી થશે એ જરૂરી છે.

‘સુવિચારે’ ડો. વસંતભાઈ પરીખ લિખિત ‘અનન્ય’નો વિશેષાંક પ્રકાશિત કર્યો. એમાંથી પણ પૂજ્ય નંદુભાઈ વિશે ઘણી નવી વિગતો જાણવા મળી.

(૧૦) પ્રવીણભાઈ અને હસુબહેન જામનગર

પૂજ્ય ભાઈ દેવ થઈ ગયાના સમાચાર સાંભળી થોડો ‘અપસેટ’ થઈ ગયો. કાળની રેખા દરેક જીવ માટે આલેખાયેલ હોય છે, તેમાં કોઈનું ચાલતું નથી, પરંતુ પૂજ્ય ભાઈ, શ્રીમોટાના સ્વરૂપમાં પલટાઈ ગયા હતા. એટલે તેઓને કાળનો અણસારો આવી ગયો. એટલે મૌન થઈ આત્મરતિમાં સ્થિર થઈ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી લીધું. આપણે હવે એકલાં થઈ ગયાં. કોઈ મુશ્કેલી કે અડચણ આવે તો હવે કોને પૂછીશું?

પૂજ્ય ભાઈની શતાબ્દી નિમિત્તે ત્યાં રૂબરૂ તેઓને મળવા આવવું હતું, પણ તેઓની જ ઈચ્છાનુસાર મુલતવી રખાયેલું અને આજ સુધી જેટલું મળી લીધું તેટલું યોગ્ય છે એમ સ્વીકારવું રહ્યું.

(૧૧) ભરતભાઈ ચોકસી નડિયાદ કેવલાનંદ ખંડવાવાળા પરિવાર

પૂજ્ય નંદુભાઈના હરિશરણ થયાના સમાચાર જાણી સંતપ્રિય જીવના, વિગમનથી મન વિક્ષિપ્ત-ક્ષુબ્ધ બન્યું. તેઓનો કેવો ભાવ હશે કે પૂજ્ય શ્રીમોટા પણ તેમને ચાહતા. દિવસે દિવસે વિશ્વ જાણે કે સાત્ત્વિકતાહીન થઈ રહ્યું હોય એમ લાગે છે. પૂજ્ય નારાયણદાસજી મહારાજ (સંતરામ મંદિર) પણ બ્રહ્મલીન થઈ ગયા. જગતમાં સત્યુગ આવવાના આ ઝંઘાણ છે કે કળિયુગને સોળે કળાથી ખીલવવાનો? હવે, આપણને પૂજ્ય શ્રીમોટા જેવા સંત કે પૂજ્ય નંદુભાઈ જેવા ભક્ત ક્યાંય દેખાય છે ખરા?

કર્મ વગરની ભક્તિ નિરર્થક હોઈ પૂજ્ય ભાઈના જેવી આધ્યાત્મિકતા નિષ્ઠા, સૂઝબૂજ અને અખંડ ગુરુભક્તિ અમારા પરિવારને પ્રાપ્ત થાઓ એવી પ્રાર્થના છે.

(૧૨) જગદીશ શાહ વિનોબા આશ્રમ, ગોત્રી, વડોદરા

પૂજ્ય ભાઈ ગયા તે સમાચાર છાપાં દ્વારા જાણ્યા, છેલ્લાં બે વર્ષોમાં તેમને રૂબરૂ મળવાના ત્રણેક વાર પ્રયાસ કરેલા, પણ તેમની અનુકૂળતા જણાઈ ન હતી. પ્રારબ્ધ!

પૂજ્ય ભાઈના આત્માની શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરવા માટે હું વામણો છું. તેઓને તો શ્રીઅરવિંદ, ગાંધીજી અને પૂજ્ય શ્રીમોટા વગેરેનો સંગ મળેલો. કેટલી વિદ્વત્તા, કેટલો ત્યાગ, કેટલી સાદાઈ, કેટલી નમ્રતા, છતાં ચોકસાઈ પણ તેમની જ. એક વિરલ વ્યક્તિ હતા. તેમના સદ્ગુણો અમારામાં-અમારા પરિવારમાં ઊતરે એ જ અભ્યર્થના.

(૧૩) ઈશ્વરભાઈ પટેલ ગુજરાત સર્વોદય મંડળ, ગ્રામભારતી, અમરપુરા, જિ. ગાંધીનગર

પૂજ્ય નંદુભાઈ જેવા સાદાઈ અને સેવાની મૂર્તિરૂપ પુરુષના નિધનના સમાચારથી એક મોટા વત્સલ વડીલ ગુમાવ્યાનું દુઃખ થયું. તેઓ સાર્વજનિક હિતમાં અહર્નિશ રમમાણ માનવનો નમૂનો હતા, આદર્શ હતા.

તેઓએ ગ્રામભારતીના ગરીબ પણ તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને મદદરૂપ થવા રકમ આપી રાખેલી. અને હડોલ જેવા ઊંડાણના ગામે ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયમાં પાણીની રૂમ માટે પણ રકમ આપેલી. મોટાના સેવક એવા સદ્ગતને અમારા પ્રણામ.

**(૧૪) અનિલ પટેલ એક્શન રીસર્ચ ઈન કોમ્યુનિટી હેલ્થ
એન્ડ ડીવેલપ્મેન્ટ (આર્ય)
માંગરોળ, જિ. સુરત**

પૂજ્ય નંદુભાઈના અવસાનના સમાચારથી ઊંડા ખેદ અને દુઃખની લાગણી થઈ. હું પોતે તેઓને રૂબરૂ મળી શક્યો ન હતો, પરંતુ અમારા કાર્યમાં રોકાયેલ સાથીઓ તેમને મળ્યા હતા. તેઓએ વર્ષોવર્ષ અમારી સંસ્થા (આર્ય)ને દાન આપ્યા જ કર્યું. તેઓ એક ચોક્કસ ધ્યેયને વરેલા છે, તે તો તેમના ટૂંકા અને ટય મુદ્દાસરના પોસ્ટકાર્ડ લખાણ ઉપરથી ખ્યાલ આવી જતો હતો. ન જાણે અમારા જેવી કેટલીયે સંસ્થાને તેઓ ઉદાર હાથે મૂગી સખાવતો કરતા હશે! દેશપરદેશ અને સમાજની ઊર્ધ્વગતિ એ જ જાણે કે તેમનાં શમણાં હશે.

આવા મિતભાષી દાનવીરની ગુજરાતને સદા ખોટ સાલશે.

**(૧૫) વલ્લભદાસ દોશી મેઘરજ સેવા મંડળ,
મેઘરજ, જિ. સાબરકાંઠા**

સદ્ગત પૂજ્ય નંદુભાઈએ અમારી સંસ્થાને ખૂબ સાથ-સહકાર આપ્યો છે અને અંગત રીતે પણ મદદ કરેલી છે. તેઓનો સ્વભાવ જ કરુણામય હતો. તેમના જવાથી અમારા જેવાએ એક સાચા રાહબર ગુમાવ્યાનું દુઃખ છે. તેઓએ કરેલાં કાર્યોને અનુસરીએ એ જ સદ્ગતને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ છે.

**(૧૬) એચ. કે. પટેલ ચારુતર વિદ્યામંડળ,
વલ્લભ વિદ્યાનગર**

ગુજરાતના સંત પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી અને સાધક પૂજ્ય નંદુભાઈ શાહના દેહવિલયના સમાચાર જાણી અમે ઊંડા શોકની

લાગણી અનુભવીએ છીએ. પૂજ્ય નંદુભાઈ પૂજ્ય શ્રીમોટાને પગલે પગલે અનુસરી સમગ્ર ગુજરાતમાં ચાલતી વિવિધ જનહિતકારી પ્રવૃત્તિઓને તન, મન અને ધનથી પ્રોત્સાહિત કરતા રહ્યા હતા. આચાર અને વિચારથી આધુનિક યુગના ઋષિસમા પૂજ્ય નંદુભાઈએ હજુ ગયા સપ્તાહે જ કર્તવ્યનિષ્ઠ જીવનનાં સો વર્ષ જીવી ઉમદા દૃષ્ટાંત પૂરું પાડ્યું છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓથી તેઓ સતત માહિતગાર રહી તેની પ્રગતિથી સંતોષ વ્યક્ત કરતા રહ્યા હતા. આવી વિભૂતિના દેહવિલય પ્રસંગે ચારુતર વિદ્યામંડળનો સમગ્ર પરિવાર તેમનાં પરોપકારી કાર્યોનું સ્મરણ કરી તેમને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પે છે અને પુણ્યશાળી આત્માને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા ચિર શાંતિ અર્પે એવી ખરા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરે છે.

(૧૭) રમીલાબહેન ગાંધી યોગાંજલિ પર્વ કેળવણી મંડળ, ગણેશપુરા, સિદ્ધપુર

પરમ પૂજ્ય મોટાના અંતરંગી જીવનસાથી તથા શિષ્ય એવા પૂજ્ય નંદુભાઈ શતાયુ પૂરું કરીને પાર્થિવ દેહને પ્રભુશરણમાં સમર્પિત કરી જીવનકૃતાર્થી બની ગયા. તેમને માટે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો ખૂટી પડે છે. પૂજ્ય ભાઈના જીવન અને કવનને સમગ્ર યોગાંજલિ પરિવાર સ્મરી તેમના ચરણે પ્રણામ પાઠવે છે.

(૧૮) હસમુખ રાવલ અમદાવાદ

પૂજ્ય નંદુભાઈનાં પ્રત્યશ્ર દર્શન કરવાની મારી તીવ્ર ઈચ્છા પૂજ્ય ડૉ. વસંતભાઈ પરીખના સહકારથી તા. ૨૦-૦૯-૨૦૦૪ના

દિવસે પ્રભુએ પૂરી કરી. ભાઈ તો સચ્ચિદાનંદ હતા અને રહેશે. અલ્પ ક્ષણોના સાંનિધ્યની સુગંધ હજુ શ્વાસમાં મહેકે છે. જે આજીવન રહેશે. હવે અક્ષર સ્વરૂપે પૂજ્ય ભાઈ આપણી વચ્ચે છે. આ કારણે ક્ષર દેહનો છેદ ઊડી જતો નથી. વ્યક્તિની અભિવ્યક્તિનું માધ્યમ દેહ છે અને એ દેહના આધારે તેઓ શતાયુનો હિમાલય ચડી ગયા. પ્રભુ એમના આત્માને શાંતિ આપે એવી હૃદયની પ્રાર્થના!

(૧૯) ઉષાબહેન જાની, ગુલાબભાઈ જાની

સિસ્ટર નિવેદિતા ચેરિટબલ ટ્રસ્ટ, રાજકોટ

પૂજ્ય નંદુભાઈના દેહવિલયના સમાચાર જાણી ઊંડા આઘાતની લાગણી અનુભવી. આવા દિવ્યાત્માના નિધનનો શોક તો હોય જ નહિ, કારણ કે તેઓ શ્લોકમય જીવન જીવી ગયા. પૂજ્ય શ્રીમોટા કહેતા તેમ તેમની અને નંદુભાઈ વચ્ચે કાનફેર અંતર હતું. અમારા ઉપર તેમનો ખૂબ સ્નેહ હતો. અમારું એ સદ્ભાગ્ય ગણાય કે અમે આવા દિવ્યાત્માને મળ્યા અને આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા. આવા આત્માઓનો તો મોક્ષ જ હોય.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

(૨૦) ચંદા પ્રફુલ્લ મહેતા

અમેરિકા

સબ સે ઊંચી પ્રેમસગાઈ!

પૂજ્ય નંદુભાઈને ક્યું સંબોધન કરું? બંધુ, સખા, મિત્ર કે પ્રેમાળ પિતા? હું ખૂબ નાની હતી ત્યારે મારા પિતા સદ્ગત શાંતિભાઈ સાથે દર રવિવારે સુરત, હરિ:ૐ આશ્રમમાં જતી. મોટી થયા પછી એ કમ ચાલુ હતો. પ્રથમ પૂજ્ય મોટાને પ્રણામ કરી પછી ભાઈને પ્રણામ કરવા જતી.

ભાઈનો રૂમ એટલે એક ૧૨ x ૧૨ની ઓરડી. તેમાં એક કબાટમાં નાનાંમોટાં સૌ માટે ચોપડીઓ. બીજા ખૂણામાં એક બારી પાસે મોટો ટેબલ લેમ્પ. જેના પ્રકાશમાં ભાઈ લખતા કે વાંચતા હોય. તેમને ખલેલ ન પહોંચે એ રીતે ધીમેથી જઈને પ્રણામ કરું. એટલે ભાઈ ખૂબ પ્રેમથી આવકારી વાંસા ઉપર પ્રેમાળ હાથ પસવારતા અને ખબર પૂછતા.કાગળને સારા અક્ષરે લખી આપવાનું કે પરબીડિયાં તૈયાર કરવાનું કામ આપતા.નાનામાં નાના કાગળનો પણ વ્યય ન થાય, કરકસરથી દરેક વસ્તુનો ઉપયોગ કરવાની કળા ભાઈના સહવાસથી શિખાય. પ્રેમાળ પિતાનું વાત્સલ્ય વહાવતા ભાઈ, મારા સારા હસ્તાક્ષરનાં વખાણ કરી પ્રોત્સાહન પણ આપતા.ક્યારેક રમૂજ પણ કરતા.ઘેર જવા નીકળું એટલે ભાઈ સુખડી, ખાખરો કે ઘી-ખજૂરની પ્રસાદી જરૂર આપતા.ઉંમરના પ્રમાણમાં ચોપડીઓ પણ આપતા.બાળકોને નાની વાર્તાઓની ચોપડીઓ આપતા.

એ ઓરડીમાં જ પાણીની માટલી, સૂવાની પાટ અને એક કબાટમાં થોડી ઘરવખરી. બસ, આ જ એમનું ઘર કે ઓફિસ જે ગણીએ તે. શરીર ઉપર એક લુંગી અને ઠંડીના દિવસોમાં શરીરના ઉપરના ભાગને ઢાંકવા બીજી લુંગી. વિદ્યાનગર ખાતેના તેમના રહેઠાણના સ્થળે પણ આટલી જ વસ્તુઓ રહેતી. ભાઈની આ સાદગી પણ આકર્ષક રહેતી.

તકલીફ યા મુસીબતમાં ભાઈ, ગંભીર ભાવે મૌન રહી જાતે જ નિર્ણય લેવા પ્રેરતા.ખોટા નિર્ણયના ખોટાં પરિણામ પછી પણ એટલા જ પ્રેમથી આવકારતા.તેમના તરફથી એક સૂક્ષ્મ પ્રકારનો પ્રેમાળ પ્રવાહ સ્પર્શ્યા કરતો. અમેરિકા આવ્યા પછી પણ માર્ગદર્શન આપતા. પ્રેમાળપત્રો અને તેમની મૈત્રી નિર્બળતામાં બળસિંચન કરતું કામ કરતી. ભારતની છેલ્લી મુલાકાત સમયે નહિ મળી શકાયુંદુ:ખ છે.

(૨૧) શ્રી પ્રણામી આચાર્ય

ઉ. બુ. હાઈસ્કૂલ
ટીટોઈ-મઢી, જિ. સાબરકંઠા

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અંતેવાસી પૂજ્ય ભાઈના હરિશરણ થવાથી અમે સૌ ખૂબ ઊંડા દુઃખની લાગણી અનુભવીએ છીએ. પૂજ્ય ભાઈશ્રીનાં જીવન અને કાર્યોના વર્ણન માટે શબ્દો ઓછા પડે તેમ છે. તેઓ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાની જ વાટે સિધાવ્યા છે. અમારો શાળાપરિવાર હૃદયપૂર્વકની ભાવાંજલિ પાઠવે છે.

(૨૨) સુરેશ સોની

સહયોગ કુષ્ઠયજ્ઞ ટ્રસ્ટ
હિંમતનગર

શ્રમમંદિર, સીંધરોટમાં રક્તપિત્તગ્રસ્તોની સેવાના ભાગરૂપે અમે પુસ્તકાલય ચાલુ કરેલું. એક વડીલના સૂચનથી હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને પત્ર દ્વારા ભેટ પુસ્તકો મેળવવા માટે પત્ર લખેલો. તેની સાથે સંસ્થાની માહિતી પણ મોકલી હતી. તેના જવાબમાં પૂજ્ય નંદુભાઈનો અમને જવાબ મળ્યો તે વેળાથી પરસ્પર સ્નેહાદરનો સિલસિલો આરંભાયો. તે સમયથી તેમણે શ્રમમંદિરને આર્થિક સહયોગ આપવો શરૂ કર્યો. પાછળથી અમે સહયોગ કુષ્ઠયજ્ઞ ટ્રસ્ટ, રાજેન્દ્રનગર, હિંમતનગર જિ. સાબરકાંઠામાં શરૂ કર્યું ત્યારે પણ તેમણે આર્થિક સહયોગ આપ્યો અને અપાવ્યો.

હું શ્રમમંદિરમાં હતો તે અરસામાં મારા ઉપર પ્રાણઘાતક એક આપત્તિ આવી પડતાં હું વડોદરા હોસ્પિટલમાં હતો ત્યારે પણ તેઓ મારી ખબર અંતર પુછાવતા અને મદદરૂપ પણ બન્યા હતા. પૂજ્ય નારાયણદાસ મહારાજે પણ આશીર્વાદ સાથે સહયોગ મોકલેલો અને સંતરામ મંદિર વડોદરામાંથી મને હોસ્પિટલમાં ટિફિન પહોંચાડાતું.

હોસ્પિટલમાંથી રજા મળતાં એ બન્ને વિભૂતિઓનાં દર્શને-પગે લાગવા ગયો. મારી ભાવના એવી કે એમના તરફથી મળેલ સહયોગ સાભાર પરત કરવો. પૂજ્ય નંદુભાઈએ આંખોમાં પ્રેમાશ્રુ સાથે તેમનો સહયોગ ન રાખવા બદલ પ્રશ્ન કરેલો.

પૂજ્ય નંદુભાઈએ મારા ઉપર, મારાં પત્ની ઈંદિરા ઉપર તેમ જ પુત્રી પારુલ ઉપર એમ સમગ્ર કુટુંબ ઉપર ભારે અને સતત પ્રેમ વરસાવે રાખ્યો. અમારા કુટુંબના એક મંગલ પ્રસંગે તેમણે મને રૂપિયા પચીસ હજાર આપ્યા અને દર મહિને હપ્તાથી મારે એ પરત આપવાના હતા. મેં નિયત સમય કરતાં વહેલી રકમ પરત કરી દીધી ત્યારે પૂજ્ય ભાઈ ખૂબ રાજી થયેલા અને મને શાભાશી આપી હતી.

જ્યારે જઈએ અને મળીએ ત્યારે પુસ્તકોની ભેટ તો હોય જ. દીકરીના શિક્ષણ માટે પણ મદદ અંગે જરૂર પૂછે. બીજી સારી સંસ્થાઓ અંગે પણ પૂછપરછ કરી માહિતી મેળવે. પુસ્તકોના ડુંગર એમની પાસે. તદ્દન વ્યવસ્થિત કામ, એમના જીવનમાંથી પ્રેરણાનાં પાન કરતાં રહીએ એ જ પ્રાર્થના અને ભાવાંજલિ!

(૨૩) જયદેવીબહેન વૈદ્ય

પૂજ્ય ભાઈ એટલે શાતા, હુંફ અને કૃપા

મારા પિતાશ્રી કોલેજકાળના પૂજ્ય શ્રીમોટાના મિત્ર હતા. તેઓ પત્રવ્યવહારથી પૂજ્યશ્રી સાથે જોડાયેલા રહેતા. એ વખતે તો પિતાજી જેમ પત્રો લખાવે તેમ લખતા. સાંસારિક મૂંઝવણોના જવાબ મળી રહેતા.

તે પછી મારી સમજ કેળવાતાં હું, સુરત આશ્રમમાં જતી. મૌનમાં બેસતી ત્યારે પૂજ્ય નંદુભાઈ મને પ્રોત્સાહન આપતા. મારા આત્મનિવેદન વાંચીને યોગ્ય દિશાસૂચન પણ કરતા. એક

આત્મીયજન તરીકેની મને હુંફ મળતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દેહત્યાગ બાદ પૂજ્ય ભાઈને આશ્રમમાં મળીએ. થોડીક વાર તેમની સાથે બેસીએ એટલે જાણે જીવનમાં શાતા — પ્રસન્નતા અનુભવાતાં.

એક વખત મારી નોકરીમાં એક મૂઝવતો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. પૂજ્ય ભાઈનું શરણું લઈ તેઓને બધી વિગતો જણાવી. તેનો જવાબ પણ તરત જ આવ્યો અને એ દિશામાં પ્રયત્નશીલ થતાં મને આશ્ચર્ય થાય એ પ્રકારે એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ આવેલું. પૂજ્ય ભાઈનું એ માર્ગદર્શન ભૂલી શકાતું નથી. એ પ્રશ્નમાં સંકળાયેલ બન્ને પક્ષોને નુકસાન થયા વિના જે નિકાલ થયો એને હું તો પ્રભુકૃપા જ ગણું છું.

પૂજ્ય ભાઈ અમને અંગત કૌટુંબિક જીવનમાં પણ ઉપયોગી થયા હતા. તે પ્રસંગની યાદ પણ તાજી થાય છે. વાત એ બનેલી કે મારાં બહેન-બનેવી અન્ય કેટલાંક કુટુંબીજનો સાથે દક્ષિણ ભારતની યાત્રાએ ગયાં હતાં. ત્રિચિનાપલ્લી જતાં રસ્તામાં ટ્રેનમાં જ મારા બનેવીનું હાર્ટએટેકમાં અવસાન થયું. કુટુંબીજનો સાથે હતાં એટલે કૃષ્ણા નદીના કાંઠે અંતિમ સંસ્કાર તો કરાયા, પણ અવસાનનું પ્રમાણપત્ર (ડેથ સર્ટિફિકેટ) મેળવવામાં મુશ્કેલી પડી. એટલે પૂજ્ય ભાઈ યાદ આવ્યા. તેમને બધી વિગતો જણાવી. એટલે સદાય સહાય માટે તત્પર એવા પૂજ્ય ભાઈના પ્રયત્નોથી અમોને ઘરે બેઠાં ડેથ સર્ટિફિકેટ મળી ગયેલું. એમનો ઋણસ્વીકાર તો કરીએ એટલો ઓછો છે.

એક વખત સુરત આશ્રમમાં તેઓને મળવાનું થતાં મારા શરીરની સ્થૂળતા તરફ નિર્દેશ કરીને જાતે રસોઈ બનાવવાનું સૂચન અને માર્ગદર્શન પૂજ્ય ભાઈએ આપ્યું હતું. તે પ્રમાણે અમલ કરતાં આજે શરીરની સ્થૂળતા ઘટી છે. જીવનયાત્રામાં આવા વડીલ સાથેનાં સ્મરણપુષ્પો સૌરભ ફેલાવતા રહી જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવવા પ્રેરણાદાયી બને છે.

‘હરિભાવ’ દ્વારા પૂજ્ય ભાઈના દેહાંતના સમાચાર જાણી ખૂબ ગ્લાનિ અનુભવાઈ. એક સ્વજન ગુમાવ્યાની વેદના અંતરથી અનુભવી. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ બાદ એમણે કર્મયોગ અને સેવાયોગની પગદંડી કંડારી હતી. પુણ્યાત્માનાં ઊંડાણો તો આભ જેવા અગાધ હોય છે. ઠું શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

(૨૪) મૃદુલાબહેન મુખી

અમદાવાદ

પૂજ્ય શ્રીમોટા સ્થૂળ રીતે રંગરેજ હોઈ સૌ સ્વજનોને તેઓએ એક અનેરા રંગે રંગી દઈ જીવનવિકાસના પથ ઉપર લાવી મૂક્યાં છે. તેમાં સદ્ગત પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈ જે રીતે રંગાયા અને પૂજ્ય શ્રીમોટાના સહાયક બની રહ્યા તેની વાતો તો અખૂટ છે. સદ્ગતને આપણી સાચી અંજલિ તો એ જ હોઈ શકે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ચીંધેલા અને સદ્ગત ભાઈશ્રી જે માર્ગે ચાલ્યા તે રાહે આપણે સૌ ગતિ કરતાં કરીએ. શ્રી નંદુભાઈ, હીરાના વેપારી હતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેમનું હીર પારખી જે પહેલ પાડ્યા તેનાથી થોડીઘણી રીતે આપણે જાણકાર છીએ. તે દિશામાં ડગ ભરવાનો આપણો પ્રયત્ન હો એ જ સાચી શ્રદ્ધાંજલિ બની રહો.

(૨૫) સુશીલાબહેન અમીન

અમદાવાદ

હરતું ફરતું કાર્યાલય

પૂજ્ય શ્રીમોટા જ્યારે સૌ પ્રથમ વખત અમારી અમીન સોસાયટીમાં પધાર્યા હતા, તે સમયે પૂજ્ય ભાઈ નંદુભાઈને અમે જોયા હતા. તે વખતે તેમની સાથે શરૂ થયેલ સ્નેહસંબંધ સમય સાથે વધતો જ રહ્યો.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સ્વજનોને ત્યાં જાય ત્યાં પૂજ્ય ભાઈનું હરતું ફરતું કાર્યાલય પણ તરત જ શરૂ થઈ જતું. તેઓની જીવનશૈલી વિશે તો જેટલું કહીએ તેટલું ઓછું પડે. ચોકસાઈ, સાદાઈ, કરકસર, સૌ સાથે સ્નેહભર્યો વહેવાર વગેરે તેમના ગુણો તો પ્રથમ નજરે પણ જણાઈ આવતા. તેમની અંતરંગ સાધનાની વાત તો અતિસૂક્ષ્મ જ રહી હોય!

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સાહિત્યના વાંચનમાંથી મને મનમાં એમ થયા કરતું કે એ બધાંમાંથી એક એક વિષયને લઈને સ્વતંત્ર પ્રકાશનો થઈ શકે. આ દિશામાં પૂજ્ય ભાઈ તરફથી મને પ્રોત્સાહન, માર્ગદર્શન તેમ જ સહાય સતત મળતાં રહ્યાં. જેના કારણે સૌપ્રથમ ‘નારી તું નારાયણી’નું પ્રકાશન થઈ શક્યું અને તે પછી એ પ્રવાહ ચાલુ જ રહ્યો. નાનાંમોટાં સ્વજનોને પુસ્તકો ભેટ આપવાની પૂજ્ય ભાઈની એક લાક્ષણિકતા હતી, તે રીતે અનેક પુસ્તકો મેળવવામાં હું ભાગ્યશાળી રહી છું. મૌનમાં હોઈએ ત્યારે પણ વચ્ચે વચ્ચે ચિઠ્ઠી મૂકી ખબર પુછાવતા.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની પધરામણી સૌપ્રથમ વખત જ્યારે અમારા નિવાસે થઈ ત્યારે કુટુંબનાં સૌ સભ્યો પ્રત્યે તેઓશ્રીએ સ્નેહ વહાવ્યો અને તે પછી જ્યારે મળવાનું થાય ત્યારે કુટુંબની દરેક વ્યક્તિના નામ લઈ પૂછપરછ કરતા. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ બાદ તો સૌ સ્વજનો માટે તેઓ જ આધારરૂપ હતા. આવા પુણ્ય પુરુષને શત શત પ્રણામ.

(૨૬) નિર્મળાબહેન સી. રાવલ

મંથન અપંગ કન્યા સેવા સંકુલ

હાજીપુરા, ગાંધીનગર

ગામડામાં રહીને ગ્રામ્ય વિસ્તારની અપંગ કન્યાઓના ઉત્કર્ષ માટે એક સંસ્થા બનાવવાનું મારું આયોજન હતું. આવી સંસ્થા માટે

કોઈકની મારફત જાણવા મળ્યું કે હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ આમાં તમોને મદદરૂપ થઈ શકે. એટલે પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનન્ય સેવક અને પૂજ્ય શ્રીમોટાનું કાર્ય આગળ ધપાવનાર મુ. શ્રી નંદુભાઈને વિદ્યાનગર જઈ રૂબરૂ મળવાનું વિચાર્યું. વિદ્યાનગર ખાતે ઍજિનિયરિંગનો જેઓએ અભ્યાસ કર્યો હતો તેવા શ્રી ગિરીશભાઈ સાથે હું વિદ્યાનગર ગઈ. મુ. શ્રી નંદુભાઈની મુલાકાત બપોરે ત્રણ વાગ્યે મળી શકે તેમ હોઈ, વિદ્યાનગરમાં આમતેમ ફરી સમય થયે અમે શ્રી નંદુભાઈ પાસે પહોંચી ગયાં.

પ્રણામ કરી મેં મારો ટૂંક પરિચય આપ્યો અને રૂબરૂ આવવાના પ્રયોજનની વિગત જણાવી. મેં કહ્યું કે હાલ અપંગ છોકરાઓ માટે કામ કરું છું, પણ હવે અપંગ દીકરીઓ માટે કામ કરવું છે. ગામડાંની દીકરીઓ માટે ગામડામાં જ રહીને કામ કરવું છે અને સંસ્થા માટે જમીન ખરીદવા નાણાંની જરૂર છે.

પ્રથમ તો મારો શહેરી પોશાક અને મારા બોયકટ વાળ જોઈને ભાઈ ખૂબ હસ્યા. તેઓએ મને પૂછ્યું કે આ તો તમારા મનનો ઊભરો લાગે છે. આ બોયકટ વાળ અને નાના ગામડાંનું સ્વપ્ન કેમ મેળ બેસશે? મુ. ભાઈને મારે સ્પષ્ટતા કરવી પડી કે મારા બે ભાઈઓમાંથી એકે આંતરજાતીય લગ્ન કરતાં કુટુંબ સંબંધ ઓછો થયો તે પછી બીજા ભાઈનું લગ્ન પછી છ જ મહિનામાં કમળીના રોગમાં અવસાન થયું. એટલે મારી માનો કલ્પાંત હૈયાફાટ હતો. તેના મનમાં એક વાત એવી પણ હતી કે દીકરો હોય તો માથું મુંડાવી માનું સરાવે. એટલે મેં માને વચન આપ્યું કે હું માથું મુંડાવીને તારું સરાવીશ. જ્યારે એવો સમય આવ્યો ત્યારે કુટુંબ અને સમાજનો વિરોધ હોવા છતાં હું અડગ રહી, એ પછી આ બોયકટ વાળ જ રહે છે.

મારો આ પ્રસંગ સાંભળીને પૂજ્ય ભાઈએ સંતોષ સાથે હસીને મને કહ્યું કે તારું ધારેલુ તું કરી શકે છે. તારો નિર્ધાર દઢ છે. સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની પૂજ્ય શ્રીમોટાની ભાવના મુ. ભાઈના હૈયે વસેલી જ હતી. મને તુરંત જ રૂપિયા પચાસ હજારનો ચેક મારા હાથમાં મૂક્યો. મને હર્ષનાં આંસુ આવી ગયાં. એ પવિત્ર આત્માએ આશિષ પાઠવ્યા. આજે તેમના આશીર્વાદથી ‘મંથન’ ખૂબ જ ફૂલ્યુંફાલ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના આશીર્વાદ અને પૂજ્ય ભાઈના સહકારથી અનેક વિકલાંગ બાળાઓ ‘મંથન’માં તાલીમ મેળવી સમાજમાં ઉન્નત મસ્તકે પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરે છે. ક્યારેય કોઈની ઓશિયાળી નથી. હાલ આ સંસ્થામાં ચૌદ વિદ્યા જેટલી જમીનમાં અપંગ, મંદબુદ્ધિની, અંધ, બહેરીમૂંગી, અનાથ, બક્ષીપંચની ૩૫૦ બાળાઓ અભ્યાસ સાથે નાનામોટા ઉદ્યોગની પણ તાલીમ લે છે. રમતગમત ક્ષેત્રે આ બાળાઓ ભારતભરમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે.

અમારી સંસ્થાના આરંભના પાયામાં જેમની નક્કર સહાનુભૂતિ છે તેવા સદ્ગત પૂજ્ય ભાઈ શ્રી નંદુભાઈ ‘મંથનના મુગટ’ સમાન હોઈ તેઓના ચરણે ખૂબ ખૂબ વિનમ્રભાવે વંદન કરીએ છીએ.

(૨૭) સરલાબહેન મહેતા

અમદાવાદ

સહજ જીવનનો અભિગમ

પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈનો પ્રથમ પરિચય મને સાબરમતી આશ્રમમાં થયો હતો. મારો વિવાહ ત્રિચિનાપલ્લીના ગોપાલદાસના પુત્ર સુરેશભાઈ સાથે થયો, તે પછી પૂજ્ય ભાઈના અને પૂજ્ય શ્રીમોટાના પરિચયમાં આવવાનું સને ૧૯૫૪માં થયું હતું. લગ્ન બાદ

મારે ત્રિચિ જવાનું થયું. કુંભકોણમ્માં પણ અમો રહ્યા હતા. દર વર્ષે ગુરુપૂર્ણિમા ઉપર પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે શ્રી નંદુભાઈ, આ બન્ને સ્થળોએ આવતા ત્યારે વિશેષ સંપર્ક-પરિચય થયો હતો. તેઓ બહેનો પ્રત્યે માનઆદરની લાગણી ધરાવતા હતા. સમાજમાં બહેનો આગળ આવે અને તે માટે સદ્વાંચન કરતા થાય એવી ભાવનાથી સારાં સામયિકો જેવાં કે ‘અખંડ આનંદ’, ‘નવનીત’, ‘હિંદુમિલન મંદિર’ વગેરેનું લવાજમ તેઓ પોતે અમારે માટે ભરતા હતા.

પૂજ્ય નંદુભાઈને જ્યારે પણ મળીએ ત્યારે તેઓ સતત કાર્યરત જોવા મળતા. મેં ક્યારેય એમને અમસ્તા બેઠેલા જોયા નથી. તેઓનો પત્રવ્યવહાર સારા પ્રમાણમાં રહેતો. કુટુંબમાં દરેક સભ્યોને તેમના જન્મદિવસે તેમના તરફથી શુભેચ્છાનું પોસ્ટકાર્ડ આવી જ ગયું હોય. જીવનમાં કર્મરત રહેવાનું એમની પાસેથી મને શીખવાનું મળ્યું છે.

અમારા વડીલ ગોપાલદાસનું અવસાન થયું ત્યારે ઘરમાં અમે બધી બહેનોએ સફેદ વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં હતાં. તે જોઈને તેઓએ અમોને ટકોર્યાં હતાં કે ઘરમાં શોકનું વાતાવરણ શા માટે ઊભું કરો છો? જીવન સહજ ચાલતું હોય તે રીતે જ ચાલવા દેવું જોઈએ, એવો એમનો અભિગમ હતો. એટલે એમના મામા ગોપાલદાસના અવસાન પછીના તરતના દિવસોમાં પણ મામીને તેઓ ડાઈનિંગ ટેબલ ઉપર જમવા માટે લઈ આવ્યા હતા અને સૌની સાથે બેસીને પ્રેમથી જમવાનું અને જે કોઈ આવે જાય તે સૌને મળવાનું, વાતચીત કરવાનું મામીને સમજાવ્યું હતું.

પૂજ્ય ભાઈના એ વખતના આ પ્રકારના વિચારોએ મારા મનમાં ઉત્તમ છાપ પાડી હતી. તે એટલે સુધી કે મારા પતિ સુરેશભાઈનું બાવન વર્ષની ઉંમરે અવસાન થવા છતાં મેં પોતે પણ સફેદ વસ્ત્રો નહિ

પહેરેલાં અને કુટુંબીઓને પણ તે નિર્ણય ઉપર ટકાવી રાખેલાં. ઉપરાંત, કોઈ જ પ્રકારની લૌકિક ક્રિયાઓ કરી કે કરાવી ન હતી, તેમ જ બેસણું પણ રાખ્યું ન હતું. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સૂચવ્યા પ્રમાણે તેર દિવસ પ્રાર્થના કરી હતી અને તે પછી ખીચડી-કઢીનો પ્રસાદ સૌએ લીધો હતો. પૂજ્ય નંદુભાઈ એક વિરલ વ્યક્તિ હતા. તેમના ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રભાવ અમારા જીવન ઉપર પણ રહ્યો છે.

(૨૮) મધુકર લ. પટેલ

અમદાવાદ

પૂજ્ય ભાઈશ્રી નંદુભાઈ, હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ ખાતે કાયમી વસવાટ માટે આવ્યા ત્યારથી અમે તેમના સંપર્કમાં આવ્યા હતા અને સાંનિધ્ય પામ્યા હતા. નડિયાદ શહેરમાંથી અમે કેટલાંક સ્વજનો રોજ સવારે આશ્રમમાં જતાં ત્યારે તેમની સાથે ગાળેલા સમયની યાદ હજી પણ મનહૃદયને તાજગી બક્ષે છે. રાજ્યના જુદા જુદા વિસ્તારોની સ્થાનિક સંસ્થાઓ તથા નિવાસી આશ્રમ શાળાઓ તેમ જ ગામડાંઓમાંથી શાળાના ઓરડા પાસે જ્યાંથી આશ્રમના સહયોગથી માગણી આવતી અને જ્યાં આવા ઓરડાઓ તૈયાર થયા હોય ત્યાં ત્યાં શ્રી નંદુભાઈ મને અને મારાં પત્ની માલતીબહેનને સ્થાનિક તપાસ ચોકસાઈ માટે મોકલતાં. એક વખત જેને કામ સોંપાય તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવાનો અનેરો ગુણ અમે ભાઈમાં અનુભવ્યો હતો.

પૂજ્ય ભાઈના વ્યક્તિત્વ વિશે તો ઘણું લખી શકાય તેમ છે. નિર્મળ-પ્રેમાળ સ્વભાવ, અપાર સહનશીલતા, યોગ્ય વ્યક્તિ અને તેના કાર્યના સદા સહાયક, ઊંચી કક્ષાની વિનમ્રતા, સૌ સાથે સમતાપૂર્વકનો વહેવાર વગેરે તો થોડાક પરિચયમાં જ આવનારને પણ જણાઈ આવે. તેમના અંતરંગ સાધનામય જીવનની વાત તો જાણનાર જ જાણી શકે. આ બધાંની વચ્ચે પણ કર્મની કુશળતા પણ

ખરી જ! સાથોસાથ દાસ્યભક્તિભાવે પૂજ્ય શ્રીમોટામાં વિશેષ વિલીનીકરણ. એક કર્મઠ ઊધ્વરિતસ સાધક તો તેમના જીવનનો જાણે કે પાયો જ હતો. રોજના ચૌદ કલાક ચોકસાઈપૂર્વકનાં કામ છતાં સતત હળવા રહી, પાસે આવનારને શાંતિથી સાંભળવાનું ધૈર્ય પણ તેઓ રાખી શકતા. આર્થિક બાબતોની સાથે પુસ્તક પ્રકાશન જેવી કામગીરીમાં પણ પૂરતી પકડ જોઈ શકાતી. આશ્રમના જીવનમાં અને વ્યવસ્થામાં તેઓની પારદર્શક પ્રમાણિકતા હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાના સહાયક રહી ભક્તિ, સાધના અને સેવા સાથે આચારશુદ્ધિ અને શ્રમનો મહિમા તેઓએ પ્રસ્થાપિત કર્યો હતો.

(‘હરિભાવ’ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૫માંથી સાભાર)

॥ हरिःॐ ॥

૯. સેવાધર્મો પરમ ગહનો

સેવાધર્મ ખૂબ ગહન ગણાયો છે. 'સેવાધર્મો પરમ ગહનો યોગીનામપ્યગ્યમ્' એવું સંસ્કૃત વિધાન છે. યોગીઓને પણ દુષ્કર એવો એ સેવાધર્મ છે. આ શાથી? શા માટે એને વધુ ગહન ગણ્યો હશે? એના રહસ્યમાં શરણાગતિનું તત્ત્વ જવાબદાર છે. શરણાગતિ બરાબર કેળવાય નહિ ત્યાં સુધી સેવાધર્મ બરાબર બજાવી શકાય નહિ. સેવા અને શરણાગતિ સાથે સાથે જાય છે અને સાચી શરણાગતિ અહમૂને ઓગાળ્યા વિના અશક્ય છે. સાધનાનાં સર્વોચ્ચ સોપાનનો સ્પર્શ કર્યા વિના અને ત્યાં સ્થિત થયા વિના સંપૂર્ણ સાચા સેવક થવું એ અશક્ય છે. એટલે જો સાચી સેવા કરતાં આવડી જાય તો જીવનનું કલ્યાણ આપોઆપ થઈ જાય.

સેવક એટલે સદા તત્પર. સેવક એટલે જીવનવિકાસના માર્ગનો જ્ઞાનપૂર્વક સ્વીકાર. કશુંયે તેને ના આવડે કે ના આવડી શકે તેવું ના હોય. અલબત્ત, જગતનાં વહેવારનાં બધાં જ ક્ષેત્રોમાં કોઈ પણ પારંગત ન હોઈ શકે. કિંતુ સેવકને જ્યારે જેની જરૂર પડે ત્યારે તે તેને શીખી લઈ શકે. તેને શીખવું મુશ્કેલ ન બને. તે કંટાળે નહિ. કશાથી ભાગે નહિ. તેની ગ્રહણશક્તિ સતેજ હોય. ધારક શક્તિ સ્થિર ધીર હોય. સેવક સદા ગતિશીલ ને સદા ઉલ્લાસી, ઉમંગી અને ગમે તે પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાની શક્તિ ધરાવતો હોય. તેને નીરોગીપણું પણ હોવું જોઈએ.

સેવકની સ્મૃતિ યથાયોગ્ય સમયે યથાવત્ કામ આપનારી હોય-હોવી જોઈએ. તેની કાર્યશક્તિ અનેકગણી વધી જઈ શકે છે, કંઈ

પણ કશું કહેવામાં આવ્યું હોય તે તરત સ્મૃતિમાં ધારણ થઈ જવું ઘટે છે. ને તેનો જ્યારે ને જ્યાં ઉપયોગ કરવાનો હોય ત્યાં ને ત્યારે તે તેને ઉપયોગમાં આવે. આને માટે એકાગ્રતા જોઈએ. વળી, તેનામાં અવલોકનશક્તિ (overservation power) પણ સારી રીતે વિકસેલી હોવી જોઈએ, તો તેની સેવામાં સારો ઉઠાવ આવી શકશે.

સેવકનો ઊંઘ ઉપર કાબૂ હોવો જોઈએ. ભૂખ અને તરસ તેના તાબાની વસ્તુ બની રહેવી જોઈએ. સ્ફૂર્તિ, ચપળતા, દક્ષતા, સાવધાનતા, ચકોરતા અને ઝડપ તેનામાં હોવાં જોઈએ. ઝડપ નહિ હોય તો કામ યથાયોગ્યપણે નહિ થાય. કાર્યને ઉત્તમ રીતે કરવા માટે વ્યવસ્થિતિ, દક્ષતા ને સાથે સાથે ઝડપ પણ હોવાં જોઈએ. ઝડપ એ સેવાનું એક આવશ્યક અંગ મનાયું છે. ઝડપ એટલે ગતિ. રજસ ઉપરનો કાબૂ. જ્ઞાનપૂર્વકનો રજસ આ બધા ઉપરાંત, મનની નીરવતા જેટલા પ્રમાણમાં વધુ તેટલી તેની સેવા વધુ દીપી ઊઠવાની. મન શાંત નીરવ ન હોય તો પ્રસન્નતા નહિ હોય, શરણાગતિ નહિ હોય. આમ, સેવકે સત્ત્વ ગુણમાં પ્રતિષ્ઠિત બનેલા રહેવું જોઈએ અને આમ હોય તો જ બુદ્ધિ પણ તેજસ્વી ને તીક્ષ્ણ હોય. સેવકની બુદ્ધિ પણ સૂર્યસમ તેજસ્વી જોઈએ. અને આ બધા ગુણસમૂહ ઉપરાંત, કળશરૂપે ભક્તિ પ્રગટી હોવી જોઈએ. **ભક્તિ વિના સર્વાંગી સાચી સેવા અશક્ય.** આમ, આપણે જોઈશું તો **સેવા એટલે જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિનો ત્રિવેણીસંગમ, ત્રણે યોગમાં પારંગત.** સેવા કરવા માટે આવા બધા ગુણોનો વિકાસ કરવો જોઈએ ને સાથે સાથે ભક્તિ પ્રગટાવવી જોઈએ યા પ્રગટવી જોઈએ. આ બધું જોતાં આધ્યાત્મિક ઊંચી કક્ષાએ પ્રગટ્યા વિના સેવાધર્મ અપનાવી શકાય નહિ. એટલે કે સફળતાપૂર્વક યથાયોગ્યપણે બજાવી ન શકાય. **જીવનવિકાસ કાજે સેવાધર્મ**

અપનાવવો સહાયક છે, ઘણો સહાયક છે. પ્રભુના, ગુરુના કે કોઈના પણ સાચા સેવક થવું એટલે જીવનવિકાસનાં સર્વોચ્ચ સોપાને સ્થિત થવાનો આદર્શ સેવીને તેને પ્રાપ્ત કરવો. આવા જ કોઈ કારણસર સેવાધર્મને પરમ ગહન ગણ્યો હશે.

‘આશ્રમની અટારીએથી’, પૃ. ૯ થી ૧૧, આ. ૪ — શ્રી નંદુભાઈ

॥ હરિઃૐ ॥

નંદુભાઈની તવારીખ

જન્મ: ૧૩ ઓક્ટોબર ઈ.સ. ૧૯૦૪, આસો સુદ પાંચમ, પાંચમું નોરતું,
સંવત ૧૯૬૧

સ્થળ: વાઘજીની પોળ, મહેમદાવાદ, જિ.ખેડા

પિતાશ્રી: શ્રી ભોગીલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ

માતુશ્રી: પૂજ્ય જેઠીબા

ભાઈઓ: શ્રી વાડીલાલ, શ્રી બંસીલાલ, શ્રી ચંદ્રકાંત, શ્રી બાલમુકુંદભાઈ
(બાલાભાઈ)

જ્ઞાતિ: દશાનાગર વૈષ્ણવ વણિક

બચપણ: ધોળકામાં ૧૯૦૪ થી ૧૯૧૩, ચાર ધોરણ સુધી અભ્યાસ.
૧૯૧૩ આખરમાં અમદાવાદ મોતીભાઈની ખડકી-માંડવીની
પોળમાં ઘર

૧૯૧૫: અંગ્રેજી પ્રથમ ધોરણ ટ્યુટોરિયલ હાઈસ્કૂલમાંથી પાસ, ધોરણ
ત્રણથી ધોરણ સાત સુધી વર્ગ મોનિટર, ક્રિકેટ ટીમના કેપ્ટન,
ક્રિકેટમાં બોલર, બેટ્સમેન, ફિલ્ડર-ઓલરાઉન્ડર, ગિલ્લીદંડા,
પતંગ આદિ રમતગમત, નાટકમાં સુંદર અભિનય, બુલંદ અવાજ,
ઉત્સવ, જ્ઞાતિના મેળાવડાની ઉજવણીમાં આગળ પડતો ભાગ,
હાજરજવાબીપણું, ઘરકામમાં પારંગત

૧૯૨૧: શ્રી વાડીભાઈને જીવલેણ સંગ્રહણીનો રોગ થયો ત્યારે પ્રથમ વાર
આર્તભાવે પ્રાર્થના.

૧૯૨૨: મેટ્રિક પાસ ખાનગી ટ્યુશનો કરી અભ્યાસ કર્યો.

૧૯૨૩: પ્રિવિયસ પાસ.

૧૯૨૩: મુંબઈ ઝવેરી બજારમાં નોકરી, ત્યાં સૌના પ્રીતિપાત્ર.

તા.૧૯-૭-૧૯૨૪: પેરીસ (ફ્રાંસ)માં પગ મૂક્યો.

૧૯૨૬: સ્વદેશ પાછા ફર્યા, ખૂબ પૈસા કમાઈને પિતાશ્રીને આપ્યા.

૧-૬-૧૯૨૬: માનવ મૃત્યુ વિશે પ્રથમ અનુભવ અને ચિંતન.

૮-૫-૧૯૨૭: પિતાશ્રીનું અવસાન: જેઠ સુદ સાતમ (તા.૧૨-૬-
૧૯૫૧માં ૨૪મી પુણ્યતિથિ).

૧૯૨૭: ફરીથી પેરીસ ગયા.

૧૯૨૮: પેરીસમાં બારડોલી સત્યાગ્રહ વિશે જાણ્યા પછી દેશસેવાની ઝંખના જાગી. પૂજ્ય ગાંધીજીને ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા અને ગાંધીવાદી વિચારસરણી અપનાવી. વિવાહ થયો, દેશસેવા અર્થે વિવાહ તોડવાની નિષ્ફળ કોશિશ.

તા.૧-૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૨૯: સ્વદેશાગમન.

૧૯૨૯: એચ.નંદલાલ એન્ડ કંપની સ્થાપી, પછી તેનું નામ એન. ગોપાલદાસ એન્ડ કંપની થયું.

૧૯૨૯: મહાત્મા ગાંધીજી સાથે જોડાઈ જવાની ઈચ્છા, મામાને રાજીનામું આપી દીધું હતું.

૧૯૩૦: દાંડીકૂચમાં જોડાયા (તા.૧૨-૩-૧૯૩૦ થી તા.૬-૪-૧૯૩૦)

તા.૧૭-૫-૧૯૩૦: લગ્ન: અમદાવાદની હરિકિશનદાસની પોળ માતાવાળા ખાંચામાં રહેતાં કાંતાબહેન ચીમનભાઈ ન્યાયા સાથે અમદાવાદમાં લગ્ન, કાંતાબહેનની ઉંમર ૧૬ વર્ષ, લગ્નનાં ત્રણ વર્ષ પછી ૧૯૩૩માં કાંતાબહેન સાસરે આવ્યાં.

૧૯૩૧: ચળવળમાં ભાગ લેવા કાંતાબહેન સાથે અમદાવાદ આવી ગયા હતા, પરંતુ પાછા જવું પડ્યું અને વેપારમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું.

૧૯૩૦ થી ૧૯૩૩: અથાગ ઉદ્યમથી પેઢીને સદ્ધર કરી.

૧૯૩૩: કાંતાબહેન સાથે ઘણા એશિયાઈ દેશોનો પ્રવાસ.

૧૯૩૬: ડિસેમ્બરમાં ૨૨ દિવસના ઉપવાસ છોડ્યા પછી જમતા પહેલાં બન્ને વખત સમૂહમાં ‘આશ્રમ ભજનાવલિ’માંથી શ્લોકો અને ભજન ગાવાનો શિરસ્તો શરૂ કર્યો.

૧૯૩૭: કાંતાબહેન સાથે ભારત ભ્રમણ.

૧૯૩૮: છેલ્લી વાર ધુળેટી રમ્યા.

તા.૫-૩-૧૯૩૯: હોળીના આગલે દિવસે વર્ધા જવા નીકળ્યા. પછી મુંબઈ ગયા.

તા.૨-૪-૧૯૩૯: હરિજન આશ્રમ સાબરમતીમાં ‘નંદિની’માં એક ઓરડીમાં નિવાસ.

તા.૬-૯-૧૯૩૯: પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સાબરમતી આશ્રમમાંથી વિદાય લીધી. શ્રીમોટાએ શ્રી હેમંતભાઈને શ્રી નંદુભાઈ સાથે દોસ્તી કરવાનું કહ્યું. ત્યારે શ્રી નંદુભાઈને પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સ્થૂળ પરિચય ન હતો, પરંતુ શ્રીમોટાએ શ્રી નંદુભાઈને પૂર્વજન્મના કારણ નિમિત્ત હોવાનું જાણી લીધું હતું.

૧૯૩૯, નવેમ્બર: શ્રી હેમંતભાઈને સાથ આપવા પોંડિચેરી ગયા. ૧૯૩૪ થી શ્રી નંદુભાઈને શ્રીઅરવિંદ પ્રતિ અવમાનના હતી. પોંડિચેરીમાં શ્રીઅરવિંદનાં દર્શન સમય પહેલાં અદ્ભુત અનુભવ અને જીવનવહેણ બદલાયું. દેશસેવાનો માર્ગ છોડી આધ્યાત્મિક રસ્તે જવાની તમન્ના જાગી ઊઠી.

તા.૩૦-૧૨-૧૯૩૯: પ્રથમ અને એકમાત્ર સંતાન સિદ્ધાર્થનો જન્મ કુંભકોણમ્ મુકામે થયો. સાધના માર્ગદર્શન માટે શ્રીમોટા સાથે પત્રવહેવાર શરૂ.

તા.૯-૨-૧૯૪૦: પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દીક્ષા આપી.

૧૯૪૧: ફરી દેશસેવાની ધૂન અને ૮૦ દિવસની યરવડા જેલયાત્રા.

તા.૨-૮-૧૯૪૧: જેલમાંથી મુક્તિ.

તા.૨૫-૮-૧૯૪૧: શ્રીમોટા પ્રથમ વાર દક્ષિણ ભારતમાં-શ્રી નંદુભાઈ અને વજુભાઈ જાની સાથે.

તા.૨૪-૯-૪૧: શ્રીમોટા, શ્રી નંદુભાઈ અને કાંતાબહેન કન્યાકુમારી ગયાં.

૧૯૪૨: અમદાવાદમાં શ્રીઆનંદમયી માનાં દર્શનનો લાભ.

તા.૭-૩-૧૯૪૨: બીજા વિશ્વયુદ્ધ સમયે ત્રિચિ અને કુંભકોણમ્ની પેઢીઓ સંભાળવા શ્રીમોટાએ મોકલ્યા.

૧૯૪૨: કિરાપટ્ટીમાં નિવાસ અને મૌન સાધનાની શરૂઆત. કાંતાબહેનનું ૨૧ દિવસનું ઉજાગરાવાળું મૌન.

૧૯૪૩: પોંડિચેરી શ્રીઅરવિંદ આશ્રમ જોડાવાની ઈચ્છા.

૧૯૪૩: શ્રી હેમંતભાઈનાં બહેન સુવર્ણકાંતિ અને બનેવી શ્રી પ્રતાપરાય દેસાઈ સાથે પોંડિચેરી સિદ્ધાર્થને લઈને શ્રીઅરવિંદનાં દર્શને.

સિદ્ધાર્થને દર્શનની અનુમતિ મળી એ પછી બાળકોને શ્રીઅરવિંદનાં દર્શનની અનુમતિ શરૂ થઈ.તિરુવન્નમલઈ શ્રીરમણ મહર્ષિનાં દર્શને.

૧૯૪૪: અમદાવાદ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં મોન્ટેસોરીનો ૩ મહિનાનો અભ્યાસ.

૧૯૪૫, એપ્રિલ: બાવન દિવસની હિમાલય-ચારધામયાત્રા.

૧૯૪૫, નવેમ્બર-જાન્યુઆરી: શ્રીમોટા સાથે દક્ષિણમાં શ્રીલંકા સુધી હરિજન આશ્રમની બાળાઓ માટે ફાળો.

૧૯૪૬, જાન્યુઆરી: ૧૦ દિવસ પૂજ્ય ગાંધીજીના સાંનિધ્યમાં કાંતાબહેન, સિદ્ધાર્થને લઈને મદ્રાસ, મદુરા, પલનીમાં.

તા.૨-૩-૧૯૪૬: કિરાપટ્ટીમાં ૨૧ દિવસના મૌન સમયે ટ્રાન્સ (ભાવાવસ્થા)નો અનુભવ અને પોતાનું સર્વસ્વ શ્રીમોટાને સમર્પણ કરવાની ઈચ્છા.

તા.૨૦-૩-૧૯૪૬ થી તા.૨૮-૩-૧૯૪૬: કોડાઈકેનાલ શ્રી હસમુખભાઈ-(લાલાજી) અને તેમનાં પત્ની પ્રમીલા અને કાંતાબહેન અને સિદ્ધાર્થ સાથે.

૧૯૪૬, એપ્રિલ: સુધી સાડા ત્રણ વર્ષ કિરાપટ્ટીમાં એકાંતવાસ.

૧૯૪૬, મે: હરિજન આશ્રમ સાબરમતીમાં ફરીથી નિવાસ અને દર વર્ષે મીરાંકુટિરમાં મૌન સાધનાની શરૂઆત.

૧૯૪૬, જુલાઈ: એક વર્ષ માટે શ્રીમોટાથી સ્વતંત્રપણે રહેવાનો નિર્ણય.

૧૯૪૭, માર્ચ: નિરાશાનું મોજું.

તા.૧૬-૫-૧૯૪૭ થી તા.૩૧-૫-૧૯૪૭: વ્યાસબેટમાં મૌન-અનુષ્ઠાન.

૧૯૪૭: શ્રી ચીમનભાઈ મહાજનનો પરિચય અને ગાઢ સંબંધ. પુસ્તકોનું સંકલન અને સૂચિ કાર્ય શ્રી હેમંતભાઈ અને શ્રી રમાકાંત જોષી સાથે.શ્રીમોટા સાથેના નિરાગ્રહ કેળવણીના પ્રસંગો.

૩૦-૧-૧૯૪૮: શ્રી નંદુભાઈના એક સમયના ગુરુ પૂજ્ય ગાંધીજીનું અવસાન અને તેમનાં અસ્થિ વિશેના પ્રસંગો.

૧૯૪૮, ફેબ્રુઆરી: પોંડિચેરી શ્રીઅરવિંદ આશ્રમમાં સ્થાયી થવાનો નિર્ણય, સિદ્ધાર્થની સ્કૂલ એડ્મિશનની તૈયારી અને ૧૯૪૯નું મૌન પૂરું કરીને પોંડિચેરી જવાનો નિર્ણય.

તા.૧૦-૭-૧૯૪૯ થી તા.૨૬-૯-૧૯૪૯: મૌનઅનુષ્ઠાન, છેલ્લા દિવસોમાં પરિવર્તન અને હવે ક્યાંય જવું નથીનો નિર્ણય. ૨૯-૭-૧૯૪૯ પપ્પા સ્વામી રામદાસ અને ક્રિષ્ણાબાઈ દર્શન આપવાં મૌનરૂમમાં પધાર્યાં.

તા.૧૦-૨-૧૯૫૦ થી તા.૧૨-૫-૧૯૫૦: મીરાંકુટિરમાં ૯૧ દિવસનું મૌન.

૧૯૫૧: કુંભકોણમ્ હરિ: ઠું આશ્રમની સ્થાપના, ૪ મહિના સાબરમતી આશ્રમ અને ૮ મહિના કુંભકોણમ્ આશ્રમ રહેવાનો શ્રીમોટાનો હુકમ.

તા.૧૯-૩-૧૯૫૧ થી તા.૧૭-૬-૧૯૫૧: કુંભકોણમમાં મૌન-અનુષ્ઠાન.

તા.૨૯-૪-૧૯૫૧: શ્રીનારાયણ સ્વામી મૌનરૂમમાં દર્શન આપવા પધાર્યાં. શ્રીમોટાએ શ્રી નંદુભાઈ ઉપર હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યાં.

તા.૨૨-૨-૧૯૫૨: ડાકોર દર્શને પૂજ્ય જેઠીબા, કાંતાબહેન સાથે.

તા.૪-૩-૧૯૫૨: તિરુવન્નમલઈ.

તા.૮-૩-૧૯૫૨: પોંડિચેરી શ્રીઅરવિંદ આશ્રમ.

તા.૫-૪-૧૯૫૩ થી તા.૧-૭-૧૯૫૩: કુંભકોણમ્માં મૌનઅનુષ્ઠાન.

૧૯૫૫-૧૯૫૬: સિદ્ધાર્થની મેટ્રિક અભ્યાસની કાળજી લેવા સાબરમતી આશ્રમમાં.

તા.૧૩-૪-૧૯૫૬: પોંડિચેરી આશ્રમ.

૧૯૫૬: મૌનઅનુષ્ઠાન.

૧૯૫૬-૧૯૫૭: સાબરમતી આશ્રમમાં સિદ્ધાર્થના કોલેજ અભ્યાસની કાળજી.

તા.૨૨-૧૨-૧૯૫૬ થી તા.૪-૧-૧૯૫૭: નડિયાદ આશ્રમ એકલા હાથે સંભાળવા રહ્યા.

૧૯૫૭: સિદ્ધાર્થનો અભ્યાસ પૂરો અને કુંભકોણમ્ પેઢીમાં અને ત્યાર પછી ત્રિચિ પેઢીમાં.

૧૯૫૮: શ્રીમોટાની સેવામાં ૩ મહિના.

તા.૧૩-૩-૧૯૬૦: કાયમ માટે પૂજ્ય શ્રીમોટાની અવિરત સેવા.

તા.૨૪-૧-૧૯૬૬: સિદ્ધાર્થની સગાઈ.

તા.૧-૨-૧૯૬૬: સિદ્ધાર્થનાં લગ્ન. સાબરમતી આશ્રમમાં બે દીકરીઓના જન્મ.

૧૯૭૦: સાબરમતી આશ્રમનું ઘર ખાલી કર્યું. કાંતાબહેન અને સિદ્ધાર્થભાઈ એમનાં પત્ની ઈલાબહેન અને બે દીકરીઓ સાથે ગુલબાઈ ટેકરા રહેવાં ગયાં.

૧૯૭૬: પૂજ્ય શ્રીમોટાનો દેહત્યાગ, બંને આશ્રમોનો વહીવટ શ્રી નંદુભાઈ દ્વારા.*

૧૯૬૦-૧૯૮૮: અથાગ પરિશ્રમ.

૧૯૮૮: આશ્રમ ત્યાગ અને વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં એકાંતવાસ, સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. સ્વામી કિષ્કાંદ, પૂજ્ય કેવલાનંદ મહારાજ, પૂજ્ય દાસાનુદાસજી, શ્રી નંદુભાઈને મળવા આવતા.

તા.૨૧-૧૨-૧૯૮૧: સાંજે ૬.૪૫ વાગ્યે પૂજ્ય જેઠીબાનું અવસાન - ત્રિચિ મુકામે.

તા.૫-૧-૧૯૮૮: પૂજ્ય કાંતાબહેનનું અવસાન: ગુલબાઈ ટેકરા, અમદાવાદ.

* સુરત આશ્રમના વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી શ્રી ભીખુભાઈ હરિભાઈ પટેલના દેહાવસાન ઓગસ્ટ, ૧૯૭૭ બાદ શ્રી નંદુભાઈ વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી બન્યા.

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા-ટેપવાણી	૧૮
૪.	શ્રીમોટા પ્રવચન-વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૯
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૯
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭
૧૪.	જીવનદર્શન	૧૯૫૯

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	મનને	૧૯૨૨
૨.	તુજ ચરણે	૧૯૨૩
૩.	નર્મદાપદે	૧૯૨૭
૪.	જીવનગીતા (નાની)	૧૯૫૧
૫.	હૃદયપોકાર	૧૯૪૪
૬.	જીવનપગલે	૧૯૪૪
૭.	શ્રીગંગાચરણે	૧૯૪૫
૮.	કેશવ ચરણ કમળે	૧૯૪૬
૯.	કર્મગાથા	૧૯૪૬
૧૦.	પ્રણામ પ્રલાપ	૧૯૪૭
૧૧.	પુનિત પ્રેમગાથા	૧૯૪૭
૧૨.	જીવનગીતા (મોટી)	૧૯૫૩
૧૩.	આર્તપોકાર	૧૯૫૪
૧૪.	અભ્યાસીને	૧૯૬૭

૧૫. જિજ્ઞાસા	૧૯૭૦
૧૬. ભાવ	૧૯૭૧
૧૭. જીવનઝલક	૧૯૭૧
૧૮. જીવનસૌરભ	૧૯૭૧
૧૯. જીવનઅનુભવગીત	૧૯૭૧
૨૦. જીવનસ્મરણ	૧૯૭૧
૨૧. શ્રદ્ધા	૧૯૭૧
૨૨. જીવનલહરી	૧૯૭૧
૨૩. જીવનતપ	૧૯૭૨
૨૪. જીવનરસાયણ	૧૯૭૨
૨૫. જીવનઆહ્વાદ	૧૯૭૨
૨૬. રાગદ્વેષ	૧૯૭૨
૨૭. નિમિત્ત	૧૯૭૨
૨૮. ગુણવિમર્શ	૧૯૭૨
૨૯. જીવનસ્પંદન	૧૯૭૩
૩૦. જીવનરંગત	૧૯૭૩
૩૧. જીવનથની	૧૯૭૩
૩૨. જીવનસ્મરણસાધના	૧૯૭૩
૩૪. પ્રેમ	૧૯૭૩
૩૫. મોહ	૧૯૭૩
૩૬. કૃપા	૧૯૭૩
૩૭. સ્વાર્થ	૧૯૭૩
૩૮. શ્રીસદ્ગુરુ	૧૯૭૩
૩૯. કર્મઉપાસના	૧૯૭૩
૪૦. જીવનચણતર	૧૯૭૪
૪૧. જીવનઘડતર	૧૯૭૪
૪૨. જીવનપગદંડી	૧૯૭૪
૪૩. જીવનકેડી	૧૯૭૪
૪૪. ભાવકણિકા	૧૯૭૪
૪૫. ભાવરેણુ	૧૯૭૪
૪૬. ભાવજ્યોતિ	૧૯૭૪
૪૭. ભાવપુષ્પ	૧૯૭૪

૪૮. ભાવહર્ષા	૧૯૭૫
૪૯. જીવનપ્રભાત	૧૯૭૫
૫૦. જીવનપ્રવાહ	૧૯૭૫

પૂજ્ય શ્રીમોટા ટેપવાણી

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	શેષ-વિશેષ	૧૯૮૯
૨.	જન્મ-પુનર્જન્મ	૧૯૮૯
૩.	તદ્દુષ-સર્વરૂપ	૧૯૯૦
૪.	એકીકરણ-સમીકરણ	૧૯૯૦
૫.	જીવતા નર સેવીએ	૧૯૯૧
૬.	અગ્રતા-એકાગ્રતા	૧૯૯૧
૭.	જોડા-જોડ	૧૯૯૨
૮.	અન્વય-સમન્વય	૧૯૯૨
૯.	શ્રીમોટાવાણી	૧૯૯૨
	૧ થી ૧૪ (૭ પુસ્તકો)	૧૯૯૫
૧૦.	ગ્રહ-ગ્રહણ	૧૯૯૩
૧૧.	દક્ષિણ ભારતનાં સ્વજનોને સંબોધન	૨૦૦૬
૧૨.	શ્રી ઝીણાકાકા સાથે વાર્તાલાપ	૨૦૧૫

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯
૨.	મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨
૩.	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩
૪.	મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪
૫.	મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫
૬.	મૌનમંદિરમાં પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫

૭. મૌનમંદિરમાં
હરિસ્મરણ ૨૦૧૫

**પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને
પત્રો આધારિત પુસ્તકો**

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦
૨.	દાંપત્ય-ભાવના	૧૯૮૦
૩.	સંતદૃઢય	૧૯૮૩
૪.	ધનનો યોગ	૧૯૮૪
૫.	પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯
૬.	સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩
૭.	શ્રીમોટા-પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫
૮.	કેન્સરની સામે	૨૦૦૨
૯.	હસતું મૌન	૨૦૦૪
૧૦.	મૌનાર્થીને માર્ગદર્શન	૨૦૦૩

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧
૨.	શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦
૩.	શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪
૪.	શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
૫.	મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૬.	મળ્યા-ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૭.	મોટા - મારી મા	૨૦૦૧

સ્મૃતિગ્રંથ

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૨.	સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૩.	અંતિમ ઝાંખી	૧૯૭૮
૪.	વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૫.	સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૬.	પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૭.	લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૮.	નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૯.	સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૧૦.	જન્મ-મૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯
૧૧.	નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧૨.	શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૧૩.	ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૧૪.	પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત	૧૯૯૬
૧૫.	પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
૧૬.	ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦
૧૭.	દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮.	દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯.	પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦.	પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪

૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. બુદ્ધિ	૨૦૧૭
જીવનકવન	
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા-જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧-૨	૧૯૭૫
૨. પારસલીલા	૧૯૭૫
૩. તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૫
૪. વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૯
૫. મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૯૩
૬. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૯૪
૭. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૯૬
૮. ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૯૮
૯. મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા જીણાભાઈ	૨૦૦૫
૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ	૨૦૨૦
પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨	

અન્ય પુસ્તકો	
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨. બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩. શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪. આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૯૫
૫. હરિૐ આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૯૬
૬. કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૯૬
૭. ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮. ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯. પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦. શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧. શ્રીમોટાચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨. શ્રીમોટાચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩. સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

॥ हरिःॐ ॥

आरती

ॐ शरझयरझ लेज्जे, प्रलु शरझयरझ लेज्जे,...
पतित उगारी लेज्जे (२) कर अछी उर लेज्जे. ॐ शरझ...
मनवाझीना भावो, कर्म विषे उतरो, प्रलु (२)...
मन, वाझी ने दिल्ने (२) कृपाथी अेक करो. ॐ शरझ...
सर्व मणेलं साथे, दिल् सद्भाव उगो, प्रलु (२)...
छो अपमान थयां छो (२) त्यांये भाव बढो. ॐ शरझ...
निम्न प्रकारनी वृत्ति, उर्ध्वगमन करवा, प्रलु (२)...
प्रलुकृपाथी मथाज्जे (२) यरझशरझ अडवा. ॐ शरझ...
मनना सकण विचारो, प्राज्ञतझी वृत्ति, प्रलु (२)...
बुद्धितझी सौ शंका (२) यरझकमण गणज्जे. ॐ शरझ...
जेवा दिल् छोईअे प्रलु, तेवा देभावा, प्रलु (२)...
मति मुज फुल्ली रे'ज्जे (२) स्पष्ट ज परभावा. ॐ शरझ...
दिल्मां कंईक लर्थुं छो, ते थकी बीजुं उलटुं, प्रलु (२)...
कही पझ मुजथी न बनज्जे (२) अेवी मति देज्जे. ॐ शरझ...
जयां जयां गुण ने भाव, दिल् त्यां मुज ठरज्जे, प्रलु (२)...
गुण ने भावनी लक्ति (२) दिल् मुज संयरज्जे. ॐ शरझ...
मन, मति, प्राज्ञ प्रलु! तुज भाव थकी गणज्जे, प्रलु (२)...
दिल्मां तुज लक्तिनी (२) छोणो उछणज्जे. ॐ शरझ...

— श्रीभोट

પૂજ્ય ભાઈ કહે, હેમંતભાઈ, આપણે ગાંધી આશ્રમમાં હતા ત્યારે તમે એક શ્લોક ગાતા હતા. એમ કહી પૂજ્ય ભાઈએ સંસ્કૃતના શ્લોકના મુખડાના શબ્દો હેમંતદાદાને યાદ કરાવ્યા. હેમંતદાદાએ શ્લોક આખો ગાયો. પૂજ્ય ભાઈ કહે, શ્લોકનું ભાષાંતર ગુજરાતીમાં અર્થ શું થાય તે હું બોલું છું અને તમે સમીરભાઈ લખો.

‘કોઈ અગમ્ય હેતુ પદાર્થોને જોડે છે.

સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે પુંડરીક વિકસે છે.

(અને) હિમરશ્મિ ઊગે છે ત્યારે ચંદ્રકાંતા દ્રવે છે.’

સૂરજ ઊગે તો સૂર્યમુખી ફૂલ ખીલે અને ચંદ્ર ઊગે તો ચંદ્રકાંતા નામનો પથ્થર પીગળે. પૂજ્ય ભાઈ કહે, ‘પથ્થર પીગળતા જોયો છે ? આવી તો જગતમાં કુદરતની કેટલીયે રચનાઓ છે. આવું, કુદરતે કેમ રચ્યું હશે તે માણસો નહિ સમજી શકે. એવી જ આ ના સમજી શકાય તેવાં જગતનાં માણસોનાં જીવનનાં ગતિ અને દિશા છે.’

‘જેમ સૂર્ય ઊગવાથી કમળ ખીલતું હોય અને સૂર્યમુખીની દિશા બદલાતી હોય તેમ પરમ કૃપાળુ શ્રીસદ્ગુરુનું આગમન જેવું આપણા જીવનમાં થાય છે ત્યારે આપણું જીવન વિકસવાની અને ખીલવાની શક્યતાની શરૂઆત થાય છે.’

- સમીરભાઈ પટેલ (યુ.એસ.એ.)

પ્રકરણ : આવિષ્કાર, સંતનો સંવાદ

‘જીવનઅંજલિ’, પ્ર. આ., પૃ. ૩૪૫ (સંકલન)

કિંમત : રૂ. ૫૦/-

ISBN 978-81-972237-8-5

9 788197 223785